

593 1/2

VELKÝ

ZEMĚPIS

(2)

VŠECH DÍLŮ SVĚTA.

S použitím nejnovějších spisů Bartelsa, Déchya, Durdika, Fitznera,
Genschova, Hawese, Hellwalda, Kořenského, Küchlera, Lehmannna,
Lindenbergga, Ottmanna, Plosse, Regela, Raymonda, Vráze,
Zugmayera a jiných.

Napsal

JOSEF BASL.

(1)

ASIE.

(3)

V PRAZE.
NAKLADATEL I. L. KOBER KNIHKUPECTVÍ.

ASIE.

NAPSAL

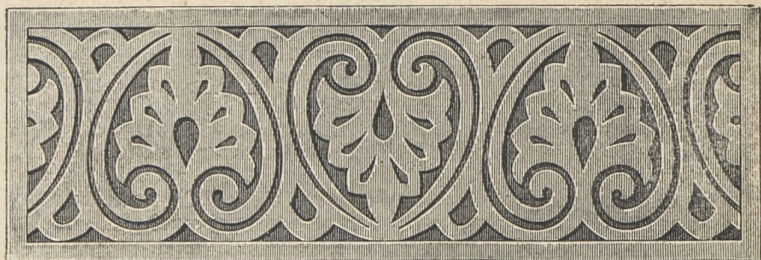
JOSEF BASL.

S 183 obrazy v textu, 20 přílohami a četnými tabulemi.

5473002

V PRAZE.
NAKLADATEL I. L. KOBER KNIHKUPECTVÍ.

A s i e.

Velikost, rozloha.

A sie jest největší ze tří dílů Starého Světa a největší z pěti dílů světa celého. Obnáší $44,580.850 \text{ km}^2$, z čehož asi $2,600.000 \text{ km}^2$ připadá na ostrovy. Břehy její mají délku 82.300 km , takže na 540 km^2 plochy vnitřní připadá sotva 1 km pobřeží. Členy její obnášejí $\frac{1}{4}$, trup $\frac{3}{4}$ celku. Odmyslíme-li si půlostrovy, trup asijský má tvar pravoúhlého trojúhelníku rovnoramenného, jehož přepona směřuje od jihozápadu k severovýchodu a vrchol trojúhelníku na jihovýchod. Tento trup, největší nepřetržitá hmota na zemi, dotýká se moře tak skrovně, že plošný obsah jeho k délce pobřeží se má v poměru jako $1450:1$. Proto také, vyjmouc některá území při březích oceanu Tichého, ádru, asijské pevniny vůbec má charakter země hmotné s podnebím čistě kontinentálním čili pevninským, ačkoli vliv podnebí přímořského podél velikých řek daleko do nitra jest patrný. Severnímu moři Ledovému náleží pobřeží v délce 15.900 km , Tichému oceanu v délce 27.300 km , Indickému oceanu v délce 33.600 km , moři Středozemnímu a Černému v délce 5500 km , z čehož soudíme, že vývoj zátok a půlostrovů v Asii jest o polovici nepříznivější, nežli v Evropě, kde na 1 km pobřeží připadá 278 km^2 . V Asii jako v Evropě tam, kde podnebí jest příznivo a pobřeží poměrně nejčlenitější, kultura vyvinula se nejskvěleji.

Nejsevernější bod pevniny asijské jest mys Čeljuskinův při $77^\circ 36'$ severní zeměpisné šířky; nejvýchodnější bod mys Východní při $190^\circ 30'$ východní délky (nebo při $169^\circ 30'$ záp. d.) dle Greenwich (dle hvězdárny griničské); nejjižnější bod mys Buru při vodní dráze singapurské pod $1^\circ 15'$ sev. šířky a nejzápadnější mys Baba na pobřeží maloasijském při 26° vých. zem. délky dle Gr. Rozprostírá se tedy Asie od západu na východ $164^\circ 30'$ délkových a od severu

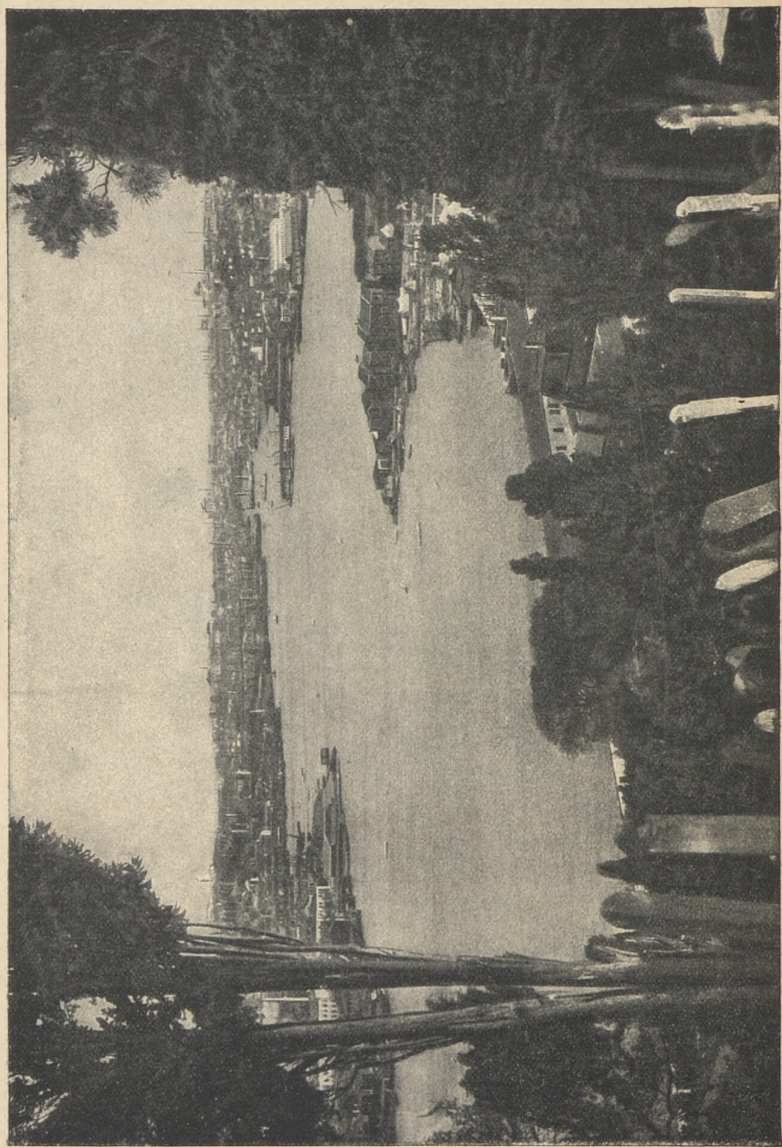
k jihu $76^{\circ} 27'$ šířkových. Časový rozdíl, jenž vypočten jest při jednom stupni délkovém na 4 minuty, rovná se tudíž při 164° a $30'$, $164.5 \times 4 = 658$ min., t. j. $658 : 60 = 10$ hodinám 58 minutám. Jinými slovy: kdykoli je na mysu Baba poledne, je na mysu Vých. 11 hod. večer. Má-li mys Vých. poledne, má mys Baba 1 hod. po půlnoci. O týž počet hodin jest tam také dříve poledne a půlnoc i každý jiný čas denní. Občanu, jenž nařídil si správně hodinky v Malé Asii a cestoval do půlostrova Čukčského, při čemž stroj hodinový neutrpěl poruchy, ukazovati budou ručičky, až cíle dojde, o 10 h. 58 min. méně, než-li na mysu Východním. Půjdou mu tedy o 10 h. 58 min. pozadu. Naopak zase, kdyby cestoval směrem opačným, měl by na konci pouti své o 10 h. 58 m. více; hodinky šly by mu o 10 h. 58 m. napřed.

Délka Asie dle rovnoběžek páčí se na 10,500 km, šířka dle poledníků na 8550 km, čímž Asie rozměry svými předčí náde všechny ostatní díly světa, k nimž ke všem blíže jest postavena, než-li kterýkoli díl ku kterémukoli. Tak s Evropou tvoří pevný celek. Rovněž s Afrikou souvisí úzkým pruhem zemským. Od Ameriky dělí ji pouze úzký pruh moře, vodní dráha Beringova (92 km); a souostroví Indické, Filipiny a Nová Guinea jsou jistě trosky šije, kterou Australie bývala spojena s Asií.

Asii omezuje moře světové na všech stranách kromě strany severozápadní, kde souvisí s pevninou evropskou, a na jihozápadě, kde šíjí Suezskou souvisí s Afrikou v délce 145 km. Na severu Asie její snižuje se pod hladinu moře severního Ledového, na východě a jihovýchodě dotýká se oceanu Tichého a jeho částí; na jihu oblévají pevninu vlny oceanu Indického, a to v zálivu Bengalském a v moři Arabském, na západě vlny moře Rudého, Středozemního, Marmarského čili Kamenného a Černého.

Hranice asijskoevropské zhruba značí pohoří Ural a řeka Ural, tekoucí do jezera Kaspického, jezero samo a Kavkazské pohoří. Přírozeného ohrazení přesně užiti nelze; vedouť hranice po hřebenech severního Uralu od moře Karského ku pramenům Pečory, opouštějí směr horský, uchylující se na jihovýchod přes Tavdu, přítok tobolský, přes Tobol pod poledníkem 65° , odkudž směrem jihozápadním míří ku pramenům Tobolu, dotýkají se řeky Uralu a sledují tok jeho až k ústí. V jihozápadním konci jezera Kaspického vedou potom hranice podél řeky Arasu a ubírají se přes Ararat k moři Černému. Náleží tudíž Kavkazsko politicky k Evropě. Jiní považující řeku Manyč a Kumu za řeku pohraniční, počítají Kavkazsko k Asii.

Na první pohled jest patrné, že Evropa vlastně jest severozápadní půlostrom asijský, skoro šestina celé pevniny, o čemž nás předsvědčuje naprostá souvislost nížiny Ruské se Sibiřskou. Dějinně sice Evropa vyvíjela se samostatně, ale stykův Evropy s národy asijskými nikdy nebyl nedostatek. Vpády jich na západ vždy děly se „branou národů“ na prostoru mezi jižním Uralem, jezerem Kaspickým a Aralským a měly obdobný účinek na obyvatelstvo východní Evropy, jako vpády Mongolů do říše Čínské na obyvatelstvo úrodných nížin, protékanych řekami Hoanghem a Jangcekiangem.

Carthrad, Zlatý Roh.

Ural jest pás horský, méně rozčleněný nežli ostatní horstva evropská i asijská. Prostírá se od severu k jihu v délce as 2000 km jako největší pohoří Starého Světa, které ve směru poledníku se rozvíjí. Svahy jeho východní jsou mnohem příkřejší, nežli svahy západní, a jakkoliv jest dobře přestupný, přece byl od pradávna přirozeným rozhraním na východě evropském, kdy ještě v době třetihor Sibiř byla dnem mořským. Pohoří dělíme zhruba ve tři části. Severní část sluje Ural Pustý, jenž počíná u pramenů Pečory a ve dvou obloucích blíží se moři Karskému, kde končí u Chabarovy a Jugorského průlivu nízkým hřbetem Pechojem, as 500 m vysokým. Ostrov Vajgač lze považovati za pokračování vysočiny uralské, úžinou od pevniny oddělené. Pustý Ural, dosud málo navštěvovaný, pokryt je pralesy borovými, rašeliníšti a provázen širošířnými močály. Největší výše dosahuje v hoře Telposu 1660 m vysoké na 64° s. š. — Střední část zve se Ural Rudný a sahá ku pramenům řeky Ufy na 56° s. š. Jest nižší, a hlavní jeho pásmo provází několik pásem pobočných, která vyznačují se nesmírným bohatstvím mramorů, porfyru, jaspisu, malachitu, rud železných, měděných, zlatých, stříbrných a platinových; zde v Uralu Rudném říše Ruská má v nejrozsáhlejších územích krušných zdroje svého bohatství. Přes toto pásmo horské vede starodávná cesta z Evropy do Asie, z Permu do Jekatěrinburku, nyní železnici provázená. Nejvyšší hora zvedá se do 1593 m a jmenuje se Končakovskaja. — Jižní část Uralu sluje Ural Lesný, a jeho poslední odnože Mugodžarské vrchy mizejí v nížinách kolem jezera Kaspického a Aralského až pod 49° s. š. Lesný Ural dělí se v řadu rovnoběžných i příčných pásem, mezi nimiž rozšiřují se valná údolí a nízké planiny. V planinách vzniká mnoho stepních řek, které vlévají se do slaných jezer nebo ztrácejí se v písečných plošinách, nedostihnuvše ani stojatých vod. Následkem toho nelze přesně v těchto končinách určití rozvodí mezi Asií a Evropou. Krásné lesy, zvláště listnaté, v nichž stříbrem svítí milá bříza, jako husté drahocenné roucho kryjí rozsáhlé chlumpy modravé a jsou počátkem pověstné a zádušné tajgy, největšího pralesa v Starém Světě, protírajícího se až za Amur a za Lenu.

Pruh země mezi mořem Černým a jezerem Kaspickým vyplněn jest pohořím Kavkazským, které tam tvoří přirozenou, na některých místech nepřekročitelnou hradbu, od ústí řeky Kubaně (na půlostrově Tamanu), od severozápadu k jihovýchodu, až k nivám při městě Baku na rovnoběžce 40. Kavkaz převyšuje krásy Alp, jejich mohutnost a velkolepost, divokou romantikou, neporušeností a panenskostí údolí, nedostupností svých vrcholův a bohatším rostlinstvem. Délkou vyrovná se Alpám a výškou nad ně předčí. Jsa skoro po celé délce své velice vysoký, byl vždy a jest dosud rozhraním národův. V horách Kavkazských patrna jsou tři skoro rovnoběžná pásma, často příčnými a vysokými rozsochami s předhorami spojená a v chaos hor, štítů, propastí a strašných průsmyků proměněná. Střední výška pásma hlavního jest 3000 m, střední výška pobočných pásem nižších as 1000 m.

Nejmohutnější uzly horské tvoří porfyrové a trachytové spousty hmot, které daleko nad sněžnou čáru do oblak se zvedají a dojem hlubokým pozorovatele uchvacují; jsou to Elbrus a Kazbek, hory kmeti, o jichž bílá čela ovíjí se půvab biblického vypravování. Kazbek přes 5000 m, Elbrus 5631 m. Vedle Kazbeka vede příčným údolím hluboký průsmyk z Vladikavkazu do Tiflisu, jimž vlastně Asie s Evropou v těchto místech jest spojena. Průsmykem vede silnice, dopravě vojsk vyhovující, nákladná, smělymi mosty a ve skále vytesanými ochozy opatřená. Po ní jdouce, skvělého nabýváme ponětí

Elbrus.

o velikosti a mohutnosti přírodních krás Kavkazu, jakož i o síle ruské povahy a vytrvalosti, s jakou vykonali nesmírnou tuto práci, aby zabezpečili sobě přechod přes hory, obydlené bojovnými a udatnými kmeny horskými. V zimě po sněžných bouřích doprava po ní vázne. Z jara rozkacené bystřiny porušují nákladné viadukty. V létě loupeživé hordy Kavkazanů přepadávaly bohaté karavany. Báječné sumy peněz byly již vynaloženy na úpravu a bezpečnost silnice, a vyžadovati se bude ohromných sum stále. Jest tudíž případna průpověď v lidu rozšířená, že silnice tolik vyžadovala nákladu, že by ji už celou mohla vláda ruská rubly vydělážit. — Jiná neméně nádherná cesta jest ze Suchumkale na pobřeží moře Černého přes hlavní hřbet Kavkazu do pobočního údolí řeky Kubaně. Nejvyšší hora Elbrus záleží z dvou

vysokých kup trachytových, z náhorní roviny 3300 m vysoké vyčnívající. Horské části této řiká se Černé pohoří. Obě kupy jsou vyhaslé sopky, a jedna z nich, Elbrus, má v jícnu jezírko. Jak řečeno, Kavkazské hory předčí nad Alpy přírodními dojmy; jenom jezera a vodopády bystřin jim scházejí. Dle nejnovějšího měření shledáno, že hory Kaštan-Tau a Dych-Tau převyšují Kazbek. První ční do výše 5219 m, druhá 5159 m. Mnohé prameny léčivých vod lákají zámožné lidi do rozkošných zákoutí horských, kde vznikají pomalu místa léčebná. Čtyři velké řeky odvádějí vody z nesmírných ledovcův a sněžníků ke dvěma mořím: se severních svahů Kavkazu Kubaň do Černého moře a Terek do Kaspického; s jižních svahů Rion, starověký Phasis, do Černého a Kur do Kaspického moře.

Sledující asijské pobřeží při moři sev. Ledovém, pozorujeme, že počíná při ústí řeky Kary, západně od 65° vých. délky. Tam naproti Kaře je moře Karské, na západě uzavřené Vajgačem a dvojostrovím Novou Zemí, na východě půlostrovem Samojedským nebo také Jalmalským, otevřené k severovýchodu a přístupné ledovým třístím, jimiž bývá tak zataraseno, že lodem cesta k východu zcela bývá zamezena. Jak již jednou učiněna zmínka, vrchovina vajgačská jest pokračování pohoří Uralského, kteráž domněnka platí i pro vysocinu na dvojostroví Nové Země, kde to doklady geologické pravděpodobně připouštějí. Od půlostrova Jalmalu vine se pobřeží k severovýchodu a přerušeno jest zprvu rozšířeným ústím řeky Obu. Délka ústí obnáší asi tolik jako vzdálenost z Terstu do Hamburka. Potom pobřeží pokračuje limanem řeky Jeniseje a mnohými zálivy menšími. Stále směřujíc k severovýchodu, končí pobřeží mysem Čeljuskinovým, kteráž místo jest nejsevernějším bodem pevninským vůbec. Lodníkům tudy plujícím jest dosažení zálivu Tajmyrského, půlostrova Tajmyrského a zároveň jeho mysu Čeljuskinova tak touženým cílem, jako bývalo v středověku dosažení mysu Dobré Naděje. Komu Bůh a náhoda přeje dosíci této zeměpisné šířky, dosti vykonal na výzkumech podél pobřeží severoasijského.

Další pobřeží má směr jihovýchodní, jsouc mnohonásobně přerýváno zátokami a půlostrovy. Hluboká zátoka Chatanžská na 110° v. d. oblévá Tajmyrský půlostrov na východě. Na 130° v. d. šíří se neplodné ústí deltové řeky Leny, rozsáhlé jako půl Čech, od něhož na sv. daleko v moři zdvihají se ostrovy Nová Sibiř, ostrovy Ljachovské a ostrovy De Longovy. Moře mezi nimi a Tajmyrem pojmenováno dle Nordenskiöld, prvního badatele, jemuž zdářila se po staletí marně hledaná cesta ku průlivu Beringovu, mořem Nordenskiöldovým. Rovněž řeka Jana, při níž leží město Verchojansk, a Indigirka pod 150° v. d. ústím deltovým pojí se s širým mořem. Blízko 160° v. d. a 70° s. š. vlévá se řeka Kolyma s přítokem Omolou. Otevřená ústí jejich obstupují ostrovy Medvědí. Minouce zátoku Čaunskou a mys Želažský, dosihneme právě pod sev. točnou kružnicí mysu Děžněvova, naproti němuž trčí mys prince Waleského (Uelského) na pobřeží americkém.

Od ústí Kary až sem jest čarou vzdušnou přes 5000 km, leč pobřeží zátokami rozvíjí se skoro třikrát tak dlouze. Mimo pobřeží moře Karského, mimo pobřeží púlostrova Tajmyrského a púlostrova Čukčského všechno pobřeží ostatní jest nížinou, na mnohých místech množstvím drobných ostrůvků ovroubenou. Snih bělí se po ní, a leskne se led zamrzlých močálů, které leckde nikdy nerozmrazí. A rozmrznou-li kde, není to hluboko; a sotva nastanou poslední dnové srpnoví a zářijoví, již opět ledová kůra pokrývá vody, a močály promrzají až ke dnu. V těchto promrzlých krajinách v náplavech a písčinách obyvatelé nacházejí zbytky předpotopních zvířat, zvláště mamutů, jejichž kly svědčí o jejich velikosti a síle. Zbytky jsou dosti zachovány, poněvadž zima je chrání před rozkladem a rozpadem. Kly mamutů mají cenu jako kly slonů.

A tyto končiny ustavičné zimy byly již od konce 16. století cílem odvážných výprav námořních. Když totiž myšlenka (kterou mimochodem řečeno i Kolumbus veden byl na západ), najít cestu do Číny a do Indie objetím zeměkoule ve směru severozápadním, odhodlaným Janovanem Giovanem Cabottom se nezdařila, syn jeho Sebastiano Cabott umínil si oplouti Asii směrem severovýchodním a tak dojít cíle všech tehdejších plavců. R. 1553 učiněn v tom směru počátek. Tehdy angličtí plavci pronikli až do Cholmagóry nynějšího Archangelska a dověděli se tam, že ruští kupci po suchu i po lodicích podél pobřeží za obchodem a lovem kožíšiných zvířat ubírají se až k ústí Obu a ještě dále. Tehdy také způsobeno první obchodní spojení Rusi s Anglií po jediném tehdy ruském moři otevřeném, po moři Bílém.

Asi r. 1556 vyslán Štěpán Bourough, aby dosáhl Obu, odkudž dle domnění bylo možno dosíci severovýchodní cesty do Číny. Objevil břehy Nové Země a Vaigače. R. 1594 Cornelius Naij a Vilém Barents vnikli do moře Karského myslíce, že za ním je cesta úplně volná. R. 1596 Barents našel ostrovy Medvědí a Špicberky a r. 1597 na Nové Zemi se svými soudruhy zahynul. *) Roku 1608 Henry Hudson, chtěje přes severní točnu dostat se do Asie, objevil mezi Špicberky a Novou Zemí bohatá loviště mořských živočichů, od kteréž doby končiny ony ožily rybářskými výpravami.

Ani Rusové nelenili. Již ke konci XVI. století zabírali Sibiř po suchu. R. 1579 přešli donští Kozáci, vedeni jsouce Jermakem, Ural. Založili Tobolsk, dobyli Sibiře a svou kořist položili k nohám cara Ivana Hrozného. R. 1597 pronikli až k Jeniseji, založivše 1604 Tomsk na Obu, 1619 Jenisejsk, r. 1630 zastavili se na Léně, 1632 založili Jakutsk, 1633 dosáhli předělu mezi Aldanem a mořem Ochotským, jehož břehy 1639, 6 let po tom, obcházel již Ivan Moskvitin. Tak v šedesáti letech (od r. 1579—1639) celá sv. Asie od Uralu až

*) Nor Karlsen r. 1876 našel Barentsův dům, z přihnaného dříví ku přezimování na Nové Zemi vystavěný. Od r. 1597 nikdo prahu jeho nepřekročil. Později Jakutsk, 1633 dosáhli předělu mezi Aldanem a mořem Ochotským, jehož břehy 1639, 6 let po tom, obcházel již Ivan Moskvitin. Tak v šedesáti letech (od r. 1579—1639) celá sv. Asie od Uralu až

k Tichému oceanu poslouchala Rusův, zatím co Kozáci projížděli kraje dále, uvádějíce domorodce v poplatnost ruského cara. Každý obyvatel byl povinen zaplatiti ročně jistou daň, která záležela v určitém počtu kožíšin zabitých zvířat (ostrog). R. 1644 Rusové dorazili na Sachalin. A tu sešli se s Hollandány, kteří od jihu, od Japonska připluli. To stalo se kol r. 1650, tedy v polovici XVII. století.

Mnozí zatím, co kozáci po suchu prováděli okupaci Sibíře, na pobřeží po lodech objevovali a osazovali vzdálené končiny. R. 1639 dosaženo ústí Indigirky, 1644 vystavěna pevnůstka na Kolymě, 1646 přebročeno její ústí a r. 1648, tedy v době, kdy skončila válka třicetiletá v Evropě, kozák Děžněv dosáhl východního bodu asijského a spatřil průliv, zvaný nyní Beringův. Leč zpráva o tom do Evropy dostala se až na konci 17. století.

Po moři výzkumy dály se mnohem pomaleji, nežli po suchu, poněvadž spousty ledové plavidlům tehdejším kladly překážky nepřekonatelné. Teprve 1741 Čeljuskín, kormidelník kapitána Laptova, dosáhl nejsevernějšího mysu asijského. Laptov pak sám téhož roku dosáhl souostroví Barovova. Bering, Steller a Čirýkov téhož také roku dne 15. července našli ostrovy prince Waleského a v září vstoupili na Aleuty. R. 1770 Ljechovu podařilo se najíti ostrovy, nyní Ljechovské, 1773 objeven ostrov Kotělný, 1805 ostrov sv. Tadeáše, 1806 Nová Sibíř, r. 1821—23 Ferdinand Wrangel dostihl ostrova po něm nazvaného. A tak zvolna poznáno bylo pomorí severoasijské od ústí Kary až po mys Děžněvův. I mohl na základě dosavadních výzkumů Adolf Erik Nordenskiöld, švédský cestovatel, uskutečnití veliký projekt, přes sto let navrhovaný: objeti totiž Asii podél severního pobřeží. Neobyčejné jeho vědomosti, železná síla vůle, bystrozrak a odhodlanost doprovázely jeho podnik. R. 1878 po dlouhých přípravách nastoupil se svojí lodí „Vegou“ a pomocnou lodí „Lenou“ dne 4. července cestu z Göteborgu. Minul Novou Zemi, 1. srpna byl v moři Karském a 16. srpna dlel v přístavě Dicksonově při ústí Jeniseje. S počátku ztěžovaly plavbu husté mlhy, ale když se v dalších dnech protrhly, výprava šla šťastně v před, tak že 19. srpna plavci mohli pozdravit ranami z děl mys Čeljuskínův. Za týden ušli ústí Lény. Odtud Vega plula sama k východu, Lena dala se po vodě řeky Leny do Jakutska. Podél pobřeží sibiřského Nordenskiöld našel moře bez ledu, což vysvětlují učenci tím, že proudy velkých řek kry odhánějí od ústí. 3. září zvěstovaly strážě blízkost ostrovů Medvědích. A tu nastaly potíže v cestě ku předu. Spousty plujícího ledu byly příčinou, že Vega stále musila se jim uhýbati, tu zpět, tu opět ku předu plouti, hledajíc volnou dráhu. Konečně obstoupily ji ledy úplně, a poblíže Koljučinského zálivu v nich uvázla. Posádce bylo přezimovati v moři otevřeném. Od 28. září 1878 do 13. července 1879 trvalo přezimování a prošlo bez těžkých nehod a nebezpečí. Když loď se uvolnila, měla ještě jen 200 km ku průlivu Beringovu. Jsouce v stálém styku s Čukči, plavci nestrádali nedostatkem, ani povětrností. Za krátko Vega kotvila v Jokohamě. Praktického výsledku výprava neměla žádného. Domněnka, že podél

pobřeží sibiřského bylo by možno dosíci Číny, sice se potvrdila, ale svízele, čas a náklad nikdy by se nekryly s užitkem cestami takovými vzniklým.

Roku 1881 vyplula do končin tuto popisovaných, na podnět J. G. Bennetta, majitele amer. časopisu „New-York-Heraldu“, na nové výzkumy loď „Jeanetta“, vedená doktorem De Longem. V srpnu objevila daleko na severovýchodě neznámé dotud ostrovy Jeanettin, Henriettin a Bennettův. Leč loď zamrzla v ledu a po dvojím přezimování vzala za své. Posádka dala se k jihu po ledě, a část její na pochodu zahynula před ústím Lény. Jen Melville s několika ještě námořníky byl nedaleko ústí Lény třemi Tunguzy zachráněn.

Roku 1885—86 Rusi Tol a Bunge podnikli novou cestu do moře Sibiřského, aby našli tajemný ostrov Sanikovův, po případě aby pronikli k točně. Ale vrátili se bezvysledně. Když pak Nansen podnikl r. 1893—96 výpravu k severní točně, Tol uvázal se v úkol podporovati jej s pevniny a opatřiti jej eskymáckými psy. Leč zmizel i se soudruhy. R. 1903 poručík Kolčak a inženýr Brusnev vypravili se Tola hledati, ale našli na ostrově Bennetově pouze popis ostrova Bennetova a zprávu, že jsou zdraví — více nic.

Také výprava Nansenova brala se z počátku mořem Sibiřským, a založena jsouc na pravděpodobnosti, že proudy mořské od východu jdoucí na západ, loď samy ponesou, pronikla až k ústí Leny a dává se k severu asi dle 135° v. d. plula k severu a k zemi cí. Františka Josefa, odkudž šťastně se vrátila, obohativši vědu přemnohými novými výzkumy a výpočty.

* * *

Tichý čili Veliký ocean oblévá východní a jihovýchodní břehy asijské od mysu Děžněvova až po průliv Malacký blízko rovníku. Ale zvláštní jest, že nedotýká se Asie přímo, nýbrž že po celé délce pobřeží pronikati jest mu řadami souostroví, mezi nimiž a pevninou tvoří se moře pobřežní. Tak uzavírají moře Kamčatské čili také Beringovo četné, v oblouku seřazené Aleuty, jimiž oddělen jaksi severní cíp oceanu od hlavních spoust vodních. Ostrovy sv. Vavřince, sv. Matouše, Karaga, Beringův, Komandorskij a četné jiné menší jsou opornými stanicemi rybářův a lovců tuleních, kteří v určitých dobách ročních sem se dostavují z Japonska a z Ameriky k lovu. Zálivem Anadyrským, do něhož teče řeka Anadyr, vznikl půlostrov Čukčský, obydlený Čukči, nejvýchodnějším národem asijským.

Moře Ochotské hluboko zalévá se do pevniny zátokou Penžinskou a uzavřeno jest rovněž řadou drobných ostrovů, které jako zbytky hráze nějaké dosvědčují, že tento stav není původní, ale že silami podzemními buď dno moře Ochotského se snížilo, buď že v místech, kde pásma ostrovů se vypínají, se pozvedlo a celý východní břeh asijský věncem malých a velkých pevnin ovinulo. O dávném spojení ostrovů Japonských s Kamčatkou není rovněž po-

chybnosti. Kurily jsou toho dokladem. Zátoka Penžinská s mořem Beringovým oblévají táhlý půlostrom Kamčatku, na jihu ukončený mysem Lopatkou. Hory, jako evropský Mont Blanc vysoké, činí Kamčatku zemí velehorskou, a přechetné vyhaslé i činné sopky řadí se podél vých. pobřeží. Sopka Ključevská jest z nich nejvyšší. V moři Ochotském rovnoběžně s poledníkem 140. provází pevninu ostrov Sachalin od 46° do 54° 30' s. zem. šířky. Od pevniny jej odděluje úžina Tatarská, v severní své části plná nebezpečných úskalí, v jižní volná, hluboká a stále širší. Jižní cíp Sachalinu od japonského ostrova Jeza odděluje průliv La Perousův, kudy také bere se všechna plavba a doprava z moře Ochotského do Japonského. Nej-

Vladivostok.

vyšší hora na Sachalinu dosahuje výše 1550 m, na ostrově Jezu 2440 m. Jižně od Jeza leží v moři největší z ostrovů japonských, Hondo čili Nipon; k němu druží se Sikoku a ještě jižněji Kiušiu vedle jiných ostrovů malých, jichž počítá se na sta. I Nipon honosí se sopkami, z nichž Fužinojama se vypíná až do výše 3750 m (jako Vys. Glockner). Proti ostrovu Kiušiu asijská pevnina vybíhá půlostrovem Koreou, čímž vzniká průliv Korejský, smutně památný záhubou velkého ruského loďstva válečného ve dnech 27. a 28. května r. 1905. Mezi Koreou a souostrovím Japonským vzniklo moře Japonské, bohaté rybami a tuleni, ale chudé přístavy. Pobřeží asijské v délce 3000 km jest příkré, skalnaté, snižuje se pouze při ústí Amuru a asi uprostřed tam, kde ruský Vladivostok, jako strážce Přímořské oblasti, hrdě

se dívá k východnímu obzoru, za nímž vzrůstá svaté Rusi nebezpečný sok, jehož zdolati bude dědictvím příštích pokolení ruských.

Z moře Japonského průlivem Korejským k jihu plujeme, vnikneme do východního moře Čínského (Tung-hai), celkem velmi mělkého (15—200 m). Na východě objevuje se opět řada ostrovů, obdobně jako Kurily rozložených, zvaných souostroví Liu-kiu. Na jihu zdvihá se velký ostrov Formosa, druhdy čínský majetek, nyní japonský. U něho končí vých. moře Čínské a počíná jižní moře Čínské, z jmenovaných dosud moří pobřežních největší. Východní moře Čínské mezi Koreou, půlostrovem Liaotungem a Kvantungem sluje mořem Žlutým, a západní jeho část, hluboko do trupu asijského zabíhající, zove se zálivem Pečilským. Do něho vlévá se mocný Hoangho a přináší s sebou s vysočin nitrozemských žluté bahno, jímž od pravěků moře před ústím svým zanášá a změlčuje. Největší hloubka zálivu Pečilského nepřesahuje 24 m, největší hloubka moře Žlutého 80 m.

Užinou Fukianskou vedle čínského města Fučeu a vedle ostrova Formosy vnikneme do vod jižního moře Čínského, jímž máme volnou již cestu k rovníku. Břeh pevninský vlní se od Formosy směrem jz. a způsobuje pod 20° s. š. rozsáhlou zátoku Tongkinskou, uzavřenou na východě proti moři ostrovem Hainanem a malým půlostrovem, podobným Korei. Na tomto pobřeží jest přístav Hongkong, britská bašta východní a ústředí britského obchodu v Číně. Od zál. Tongkinského pobřeží směřuje k jihovýchodu a velkým obloukem zaměřuje pod 9. rovnoběžku s. š. Ve směru sz. pak rozvírá se záliv Siamský, který dělí zadní Indii ve dva půlostrovy. Západní z půlostrovů jmenuje se Malajský a končí městem Singapurem (na ostrově).

Na východě a na jihu jižní moře Čínské vroubí skupiny ostrovů, mezi nimiž jsou důležité vodní dráhy do oceanu. Jsou to zvláště: Luzon, Mindanao, Palavan ze skupiny Filipin, Borneo, největší z ostrovů Sundských, Sumatra a jiné drobné, důležité ostrovy.

* * *

Indický ocean vlnami svými omývá pobřeží asijské na jihu a na jihozápadě od mysu Buru na půlostrově Malajském (71° jižněji nežli mys Romania) až po Suez, město světové pověsti. Při tom do vln jeho zabíhají tři veliké půlostrovy, k nimž druží se také ostrovy, ale v počtu nevelikém. Propluvše průlivem Malackým a sledující břehy Zadní Indie, mineme zátoku Martabanskou, v níž ústí řeka Saluin a Iravadi. Na západě zelenají se dvě skupiny ostrovů: Nikobary a Andamany; břehy půlostrova Malajského provázejí ostrovy Mergujské. A již vstupujeme do zálivu Bengálského, v jehož severním úhlu šíří se deltové ústí Gangu a Brahmaputry. Až sem, počítá se od Singapuru 3000 km. Vých. pobřeží Přední Indie směřuje s počátku k jihozápadu až po ústí řeky Krišny na pobřeží

Koromandelském, pak k jihu až po mys Komorin $8^{\circ} 5' \text{ s. š.}$, $77^{\circ} 50' \text{ v. d.}$ Tam naproti jižnímu cípu předojndického vystupuje bohatý ostrov Ceylon, velikosti království Českého, průlivem Palckým a zátokou Manárskou, na perly bohatou, od pevniny oddělený. Na jihozápadě odtud objevují se ostrovy Maledivy a od nich na sever Lakkadivy, a nejjížněji ostrovy Čagoské jako vrcholky podmořského pásma vysočinného, dmoucího se v hlubinách ve směru poledniku $71. \text{ v. délky}$. Od mysu Komorinu pobřeží směřuje k severozápadu podobně jako záp. pobřeží Zadní Indie.

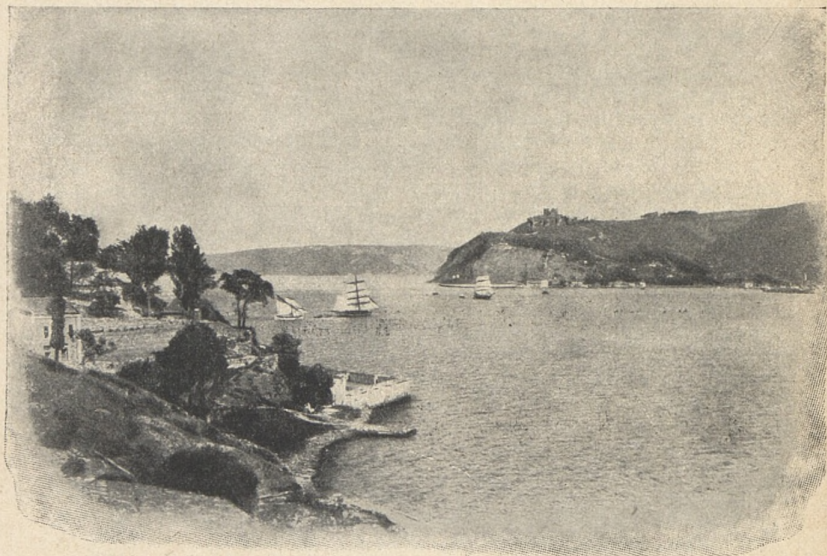
Záliv Kambajský a Kačský oblévají půlostrov Gudžarat, od něhož severně prostírá se ostrov Kač a rozsáhlé močály, zvané Ran. Do zálivu Kambajského vlévá se řeka Narbada, stékající s vysočiny Dekanské. Pak dostihneme deltového ústí Indu a města Karači, odkudž rovnoběžně s obrátníkem raka vine se vysoké pobřeží Beludžistanu a Persie až do zálivu Omanského a do průlivu Ormuzského, jímž lze vstoupiti vedle mysu Ras Musandimu do zálivu Perského. Záliv Perský tak hluboko vniká do trupu asijského, že jest jen 760 km od jižního břehu jezera Kaspického vzdálen (skoro jako Terst od Štětína). Západní pobřeží zálivu provázejí drobné ostrůvky a mělké výspy písčné, východní pobřeží nebezpečná úskalí, která divými bouřemi a vlnobitím jsou pověstna.

Od mysu Ras el Haddu pobřeží Arabie vine se mírným obloukem, na 2000 km dlouhým, ku průlivu Bab el Mandebskému. Cestou dotkneme se ostrova Mosery a souostroví Kurja Murja, nežli vnikneme do zálivu Adenského, uzavřeného na jihu africkým pobřežím Somalským a dále ostrovem Sokotorou. Průlivem Bab el Mandebským moře Arabské souvisí s mořem Rudým. Průliv není příliš široký, a drobné ostrovy v něm průjezd velice ztěžují. Na straně arabské vyčnívá do průlivu předhoří Menheli, na straně africké vyčnívá naproti vrch Ras-Sejan as 120 m vysoký. Bab-el-Mandeb t. j. „Brána slz“ má ještě názvy „Brána nebezpečí“, „Brána smrti“, „Brána smutku“. Ač z oceanu Indického vniká chladný proud vodní do moře Rudého, přece jest pověstno strašným vedrem a slaností vody. Odděluje Asii od Afriky v délce as 2300 km . Na severu vybíhá ve dva dlouhé zálivy: Suezský a Akabský, mezi nimiž zdvihá se do výše 2692 m půlostrov Sinajský. Břehy moře Rudého jsou po většině skalnaté nebo písčité, a přístavů bezpečných je v nich málo. Severní polovice moře má dno pokryto nesmírným lesem trsů korálových, které při moři klidném na dně lze pozorovati.

* * *

Kanálem Suezským vplujeme do moře Středozemního a podél pobřeží dostihneme předhoří Karmelského, od něhož dále k sev. vine se úzké pobřeží fénické s hlubokými zátokami a dobrými kotvišti. Naproti břehům staré Fenicie leží ostrov Kypr s bývalými doly na měď.

Od poledníku 36. na západ trup asijský vybíhá mohutným půlostrovem Malou Asii, jehož klikaté břehy svědky byly starověké kultury národů středomořských. V jejich zátokách nacházely útočiště lodi fénické, alexandrijské, řecké i perské. Část moře Středozemního, v níž ukryt Kypr, až k ústí Nilu, jmenuje se také moře Levantské, a končiny pevninské při něm, Levant a. Záliv Adalijský jest největší zátoka na jižním pobřeží maloasijském, rovném, obydleném a vzdělaném, dále dovnitř hornatém a bezlesém. Západní pobřeží půlostrova jest velice rozčleněno a námořní plavbě, jakož i obchodu znamenitě

Vjezd do moře Černého. V předu hladina mořská, v pozadí hosporská opevnění.

příznivo. Není tudíž divu, že staří Řekové, národ čilý a vypočítavý, užili výhod přírodních a moře Egejské s jeho zátokami opanovali. Zálivy Kojský, Mendelijský, Ampelský, Smyrnenský a Edremidský jsou obdařeny výbornými přístavy, jež bohužel neprozíravým hospodářstvím říše Osmanské pomalu zanášejí se bahnem a pískem říčním a hloubky pozbývají. Ostrovy Rhodos, Kos, Samos, Chios, Mytilene (Lesbos) a jiné známy jsou z krásné historie řecké.

Opluvše břehy nejzápadnějšího cípu maloasijského, na němž stávala slavená a veliká Troja, vstupujeme do průlivu Dardanelského a vedle evropského Chersonesu vítáme hladinu moře

Marmarského, rovněž bohatého památkami historickými. A již spatřujeme Cařihrad nad Zlatým Rohem. Spatřujeme Skutari a proniknuvše Bosporem, ocitáme se na vlnách moře Černého, jež oblévá severní břehy Malé Asie v délce asi 1000 km. Příkré, černé skály vroubí je napořád, od Bosporu až k Batumu. Na mnohých místech jsou chráněné zátoky a v nich města přístavní. Sinope, Sam-sun a Trapezunt jsou největší a nejvýznamnější.

Od Batumu pobřeží směřuje na sz. až k úžině Kerčské a k moři Azovskému.

Poměry přírodní.

Asie přírodními zvláštnostmi jest z dilů světa nejvelikolepější a nejzajímavější. Nazíráme-li na fysikální mapu její, hned poznáváme, že na ní vysočiny převládají. I jest jich asi 65 procent celého povrchu; 35 procent povrchu je nížin. Střední výška pevniny asijské obnáší asi 880 m nad mořem. Neobyčejná rozmanitost a mohutnost jest všeobecným znakem vysočiny. Nikde na celém světě neobjevují se takové ohromné chlumpy horské a útvary půdy jako v Asii, a nikde neshlédneme takového množství typů krajinných, pokud kolmé i vodorovné členitosti se týče, jako v Asii.

Asijské vyvýšeniny lze zhruba zaokrouhliti ve dvě skupiny: ve skupinu západní, která od západu k východu, od moře Středozemního a Černého se pne přes Malou Asii, Armenii a Iran k řece Indu a ku pramenům Amu darje (darja = řeka). Tam rozkládá se mezi 70° a 80° zem. délky východní a mezi 30°—40° zem. šířky severní nesmírná spousta horská, z níž jako z největšího uzlu velehorského na světě rozvinují se souvislé hmoty horské na severovýchod a na východ přes celou pevninu až k oceanu Tichému. To jest skupina východní, mnohem větší, nežli skupina západní. Konec její severovýchodní vpadá jako mys Děžněvův do vod průlivu Beringova, a konec jihovýchodní trčí jako mys Buru mezi jižním mořem Čínským a mořem Sundským. Jak z mapy patrně, vysočina rozšiřuje se směrem k východu; v pohoří Hindukuši čítá pouze asi 500 km šířky.

Kromě těchto dvou skupin vysočiných, tvořících jaksi základ trupu asijského, shledáváme dvě vysočiny od trupu oddělené, izolované. Jest to vysočina Arabská v Arabii a vysočina Dekanská v Přední Indii. Ostrovy asijské všechny jsou hornaté, na některých zdvihají se obrovské sopky činné.

Ostatní půdu asijskou zaujímají rozsáhlé nížiny, které od velehor odděleny jsou stupňovinami více méně vysokými a přístupnými. Jest jich největších šest: Mesopotamie, nížina Indská, Hindustan, nížina Čínská, Sibiř a nížina Turanská.

Vysočina středoasijská přikrývá dobrou třetinu Asie a jest se všech stran uzavřena vysokými pohořími a uvnitř rovněž velehorskými pásmy prostoupena. Na jižním okraji jejím zdvihá se Himalaja od řeky Indu k Brahmaputře. Prostřední výška průsmykův obnáší 5400 m

a množství vrcholů trčí nad 7000 m. Gaurisankar, jinak Mont Everest, dosahuje výše 8840 m.

Na východním okraji jejím pnou se různě dlouhá a vysoká pohoří všelikými směry, jimiž mohutné řeky proktestily si cestu do nížin a k moři. Jsou to hlavně hornatiny čínské (jiho- a severočínské), Velký Chingan a pásma hor v Korei, mající ráz evropských Alp.

Severní okraj vysočiny zhruba stanoví Jablonovoj Chrebet, Altaj a Alatau. Západní okraj tvoří mohutný Pamir (střecha světa), od něhož na vše strany vlní se nebetyčné odnože: Hindukuš, Karakorum s Dapsangem, Kuen-lun od pramenů ř. Tarimu až k Hoanghu a do Číny, Tanšan až do pouště Gobi.

Pozorujeme-li terrain středoasijské vysočiny, poznáváme dále, že patrný jsou na něm dvě odlišné části: severnější Hanhai, jižnější vysočina Tibetská. Hanhai pokládá dlužno za dno bývalého moře vnitřního (jako jest asi nynější moře Středozemní), jehož západní polovice značně jest hlubší nežli východní. Hlubší části říká se pánev Tarimská, již protéká řeka Tarim, vlévající se do jezera Lob-noru (780 m).

Nejnižší krajiny shledáváme sev. od jez. Lob-noru v krajině tufanské, kde proláklina Ljukčunská o 120 m je nižší nežli hladina mořská.

Pánev Tarimská přechází na východě v poušť Gobi neboli Šamo, nejnižší uprostřed, plnou pisku, solných ples a ztrácejících se řek, holých skalných pohoří, smutných oas, v poušť plnou hrůzy a smrti.

Tibet oproti pánvi Tarimské ohraničen jest Kuen-lunem a jest šestkrát vyšší. Kromě náhorních rovin, souběžných s 35. rovnoběžkou, vine se v něm na východě velký počet říčních údolí směrem východním a jižním, a pod Himalajem rozvírají se údolí řeky Indu a Sangpu, jichž rozvodí najdeme u Svatých jezer ve výši 4720 metrů.

Severně od horstva Tan-šanu objevuje se jakási průrva v pomezích pásmech, která šíří se až k velikému Altaji. Průrva má jméno Dzungarsko, a jím brávaly se hordy Hunů, Tatarův a Mongolů na západ podmanit západní Asie a vých. Evropy. Za dnů našich Rusko postupuje tudy v před směrem opačným k východu.

Severně od Velikého Altaje zdvihá se pohoří Changaj, Tannu-ola a Sajanské, jimiž pronikají v různých směrech řeky Selenga do jez. Bajkalského (34.200 km²), Ulukem a j. Veliká, krásná a dosud málo popsaná jezera jsou význačnou známkou těchto vysočin.

Další pásma hor východních pronikají Zabajkalskem, Amurskem a dále na severovýchod v oblasti Jakutův a Čukčů. Jsou to Chrebet Jablonovoj a Stanovoj, jichž spojitost s hlavní vysočinou jest nepřetržitá.

Řeka Sangpu ve středním toku svém jmenuje se Dihong a v toku dolním Brahmaputra. Vzniká ve výši 4720 m a opouští Tibet pod 95° v. d. ve výši 138 m nad mořem, spojujíc se v Bengalsku s Gangem v blízkosti obratníku raka. A tam, kde vstupuje u Sadije na území britské, zdvihá se pohoří Patkaj, skoro 4000 m vysoké. Od něho na východ šíří se náhorní rovina mezi horním tokem

Iravadi a jejími přítoky, a ještě dále na východ řady hor, které dávají řekám směr celkem k jihu a také k jihovýchodu.

Vysočina západní čili předasijská jest asi devítina pevniny. Střední výška její dosahuje asi 1300 m. Počítá se k ní vysočina Maloasijská, vysočina Armenská a Iranská. Na severu souvisí s Kavkazem, na jihu s vysočinou Syrskou a Palestinskou. Na východě souvisí s vysočinou středoasijskou, Hindukušem, od něhož na jv. rozkládá se nížina Pendžab s Indem, na sz. Turan s Amu (starověkým Oxem). Zde v pohoří Hindukuši, k němuž připojuje se Pamir a Karakorum, příroda objevuje se v nejpodivuhodnějších útvarech a v nejrozmanitějších proměnách. Mnozí pokládají Pendžab a bohaté jeho okolí za kolébku prvních lidí a za biblický ráj.

Vysočina Arabská podivuhodnou a zajímavou stává se rozsáhlostí písčných planin a pouští, které vyplňují celý vnitřek půlostrova a které způsobují, že o krajinách, zvaných Šammar, Kazim, Nedžd, o krajině Dehna a o jiných velmi vzácné zprávy k nám se dostávají. Ani jediná velká řeka neprotéká končinami třikrát, čtyřikrát většími, nežli je mocnářství Rakousko-Uherské. Strašlivý úpal sluneční srší po větší část roku s nebe na ubohou zemi. Pokud a kde déšť se dostaví, tam počítati lze na velikou úrodu všeho. Jakmile však déšť přestane, a žhavé slunce půdu žárem přikryje, je zle, dusno člověka omamuje a usmrcuje. Voda udržuje se pak pouze v prohlubínách, „vadi“ zvaných, z nichž se i čerpá na svažování zahrad a polí. Jediná domácí zvířata: osel, kůň a velbloud, mohou pod úpalem zde žít. Domácí vladaři, emirové a šejkové, závistivě pohlížejí na svou moc, bouří se často a v ustavičných sporech mečem domáhají se práva. Nejvyšší hora dosahuje 3150 m v Jemenu, blízko 45. poledníku, na 15. rovnoběžce. Stupňovité břehy půlostrovní, vedle nichž zdvihaají se i velehorská pásma, ukrývají leckde rozkošná a úrodná území, k nimž mohou se přirovnati jediné krajiny z Pendžabu nebo Ceylonu. Severní část Arabské vysočiny sklání se k údolí Eufratskému; severozápadní její část pne se vápencovými útvary v Hauranu do 1839 m, v Libanonu a Antilibanonu až do výše 3000 m.

Vysočina Dekanská prostupuje Indii Přední, kromě úzkých pruhů přímořských, po celé délce i šířce, od vodního předělu přítokův indských a ganžských až po mys Komorin, od zálivu Kambajského až k hrdlům ganžským. Řeka Narbada, Godavari, Krišna, Kavari a j. dělí ji v několik skupin. Pobřeží západní jest vyšší a ovroubeno přes 2000 m vysokými pásmy západních Ghat (čti Ghet!), kdežto východní pobřeží, z počátku nízké, zdvihá se ponenáhlu v návrší a v nízké hory, nazvané Ghaty východní.

Veletoky asijské, z těchto nesmírných horských spoust tekoucí, jsou dobrodiním krajů, kudy tekou, sloužce k zavlažování, k laciné dopravě osob i zboží i ku průmyslovým podnikům. Zvláštní a pamětihodno při řekách asijských jest, že několikráte objevují se dvojice řek s podobnými vlastnostmi. Prameny jejich bývají nedaleko od sebe, pak se rozcházejí a při ústí se sblížíjí neb i v jeden tok spojují. Dvojici takovou představují Eufrat a Tigris, Ganges a Brahma-

putra, Amudarja a Syrdarja a j. Mezi nimi a po obou březích jejich rozkládají se z pravidla rozsáhlé nížiny tak úrodné, že dvojí i troji žeň za léto jest odměnou člověka, jenž při nepatrném celkem namáhání zapouští radlici v kyprou zemi. Mimo to objevuje se v Asii mnoho řek stepních, to jest takových, které k moři se nikdy nedostávají, ale buď na cestě vysychají, buď v některé pánvi se zastavují a ji vyplňují. Tím vznikají jezera s přítoky, ale bez odtoku, jinak plesa. Jinde opět řeky jezer nedostihují, traťce se v suchém písku stepním. Tekou a tekou a cíle určitého nedocházejí. Takovými stepními řekami jsou Jordán, Amu, Syr, Hilmend, Ili, Tarim, Urungu a na sta jiných menších, nežli tyto.

Jak přirozená povaha půdy ukazuje, všechny řeky tekou s vysočiny středoaasijské ke všem mořím, pevninu oblévající. Ve vysokých

Karavana velbloudů jednohrbých na cestě do nitra země.

patrech himalajských, hindukušských, altajských a tibetských vůbec jsou po věky věkův nevysychající nádrže vodní, v nichž počátky mají veleřeky Ob, Jenisej, Léna, Amur, Hoangho, Jangcekiang, Mekong, a jež řadíme k největším na světě.

Ob, Jenisej, Léna směřují k severu, k nehostinnému moři Ledovému, pronikají Altajem a plouží se nížinami málo oživenými, málo plodnými, tichými v zimě i v létě. Naproti Sachalinu poji se s mořem Amur, odvodňuje Zabajkalsko, sv. Mongolsko, Mandžursko a Amursko. Čínou ubírá se dvojice mohutných veletoků, Hoang-ho a Jangcekiang, po česku Žlutá a Modrá řeka, v horním toku krajinami rázu alpského, v dolním toku úrodnými nížinami. V Zadní Indii směřují jednak k jižnímu moři Čínskému, jednak k zál. Bengálskému řeky Mekong, Saluin, Menam, Iravadi, jichž dolní tok provázejí úrodné roviny. Nej-

větší z rovin je Kambodža. Z Himalají, jejichž ledová prsa vysoko k obloze se pnou, stékají tři velké řeky s četnými pobočkami: Indus, Ganges, Brahmaputra, jež prudce spadají v nížinu Hindustanskou, velmi úrodnou a bohatou. Na západních svazích vysočiny středoasijské spatřujeme sesterské řeky Syr a Amu, jichž tok končí v plese Aralském; Ili ztrácí se v plese Balkašském. S Hindukuše pospíchá do planiny Seistanské Hilmen s Argandabem, leč mizí v plese Hamunském 500 m nad mořem na hranicích persko-afganských.

Západní vysočina asijská jest mnohem chudší na řeky, a kromě dvojice Eufratu a Tigridu, kromě Kyzyl-Irmaku (do moře Černého), Kyzyl-Uzenu (do moře Kaspického) a pohraničního Arasu není v ní větších řek. Kde pak řeky jsou, tam kultura soustředila se již za starých dob. Zvláště nížina Mesopotamská stala se příhodností svou jevištěm velikých dějin assyrských, babylonských, perských a j.

Asie bohata jest velikými a mnohými jezery, jež lze v tyto skupiny rozříditi: ve skupinu jezer armenských, rozložených kolem Araratu, z nichž největší jsou Urmijské a Vanské; ve skupinu jezer iranských, největší Hamun-farské, Godizirské a Hamunimaškelské; ve skupinu jezer (vlastně ples) na sz. svazích vysočiny středoasijské, lesknoucích se v řadě od z. k sv., od Kavkazu až po řeku Lenu. Největší z nich jsou: Kaspické (438.700 km²), na východ od něho Aralské (67.770 km²), východně Balkašské, Isykské, Bagračské, Bajkalské (34.200 km²) a četná jezera drobná. Dále pozorujeme skupinu jezer tibetských, z nichž Kuku-nor, Tengri-nor a Lob-nor jsou největší. Sev. od Vladivostoku rozkládá se jez. Chanka, a historicky památna jsou jezera Mrtvé a Genezaretské v Palestině.

K Asii druží se na jihu skupiny velikých ostrovů, které v dobách pradávných byly asi mostem mezi pevninou asijskou a australskou. Ostrovům říká se souostroví Východoindické neboli Malajské, také Indonesie nebo Australasie. Obsahuje tyto skupiny: Filipiny, z nichž největší jsou ostrovy Luzon a Mindanao; Moluky, z nichž největší jsou Halmahera a Ceram (Seran); velké ostrovy Sundské: Sumatra, Borneo, Java, Celebes (Selebes), a malé ostrovy Sundské: Flores, Sumba a j. Ostrov Timor někteří počítají k malým Sundům, jiní jmenují jej jako ostrov samostatný. Na ostrovech, zvláště na Javě, vyskytá se mnoho živých sopek, a hrůzostrašná zemětřesení často navštěvují její končiny.

Jak již v předu podotčeno, Asie rozkládá se na polokouli severní, zabíhající daleko za sev. točnovou kružnici a dosahující na jihu skoro až k rovníku. Rozvinuje se tedy její povrch z největší části (skoro ze $\frac{3}{4}$) po sev. pásu mírném, od točn. kružnice k obratníku raka, částečně v pásu severním, a svými největšími půlostrovy jižními (Arabii, Přední Indii, Zadní Indii) v pásu horkém; obyvatelé jejich mají dvakrát do roka slunce v nadhlavníku. I zdálo by se dle toho, že podněbí v tomto dílu světa jest jednotné, dle šířky zeměpisné rovnoměrně ustálené a odpovídající pásům zemským. Leč není tomu

tak. V žádném jiném díle světa není tolik podnebných zvláštností a růzností, odporujících mathematickým výpočtům, jako tam.

Příčiny toho jsou všelijaké. Z hlavních příčin uvádí se na prvním místě obrovská souvislost pevniny Starého Světa a vzdálenost středních částí jeho od moře; za druhé ohromné množství horstev, daleko nad sněžnou čáru vyčnívajících, vysoká poloha náhorních vysocin, zejména Tibetu; za třetí severním vichrům točnovým volně otevřená Sibiř a nemožnost, aby přímořské větry mírnily v létě úžasný žár sluneční nad planinami středoasijskými a v zimě strašlivé mrazy; za čtvrté nedostatečné srážky vodní v Hanhai, kamž od moří dostanou se také větry, ale bez mračen a bez vlhkosti, která již před tím všechna byla se zadržela v horách, jimiž střed asijský jest obklopen. Tyto příčiny působí, že skoro všechna místa střední a severní Asie, ležící v téže zem. šířce jako místa v Evropě, mají chladnější podnebí. Jakutsk na př., ležící pod 62° s. š., asi jako norské město Bergy v Evropě, má v lednu střední teploty -40°C , v červenci průměrně $+17^{\circ}\text{C}$, takže rozdíl od nejkrutější zimy k nejvyššímu teplu jest $40^{\circ} + 17^{\circ} = 57^{\circ}\text{C}$, zatím co v Bergách průměrně teplota v lednu jest $+1^{\circ}\text{C}$, v červenci $+15^{\circ}\text{C}$, tedy rozdíl teplotný $+14^{\circ}\text{C}$. A příčina toho? Jednoduchá. Bergy leží při pobřeží, jehož dotýká se mořský proud atlantský, a Jakutsk leží v Sibiři zrovna v cestě mrazivým větrům točnovým. — Město Peking leží v téže asi šířce zeměpisné jako Neapol, tedy na 40° s. š., a má průměrnou roční teplotu $+12^{\circ}\text{C}$, kdežto Neapol $+15^{\circ}$, při čemž v červenci slunce v Pekingu hřeje o 2° tepleji nežli v Neapoli. V zimě je v Pekingu průměrně -1.8° , což rovná se teplotuře Žitavy. Kodaň, o 16° zeměpisných stupňů severněji ležící, má jenom -0.38° průměrné teploty roční.

Na pevnině asijské rozdíly teplotné jsou překvapující. A nejenom rozdíly mezi dobou zimní a dobou letní na téměř místě, na př. při jez. Bajkalském, ale i v téměř čase na místech různých, na př. při ústí Lény a na planinách arabských. V Sibiři někdy již v září tak zmrzá rtuť, že může se kovati, v Arabii v týž den je takový žár a tak horký vzduch, že ani člověk, ani zvířata nemohou dýchat, že vzduch tetelí se nad půdou a jest úplně zbaven veškeré vlhkosti. Ocel tam ve volném prostoru ani rezivěti nemůže.

Z hruba rozdělují zeměpisci Asii v tato tři klimatická pásma čili v tyto tři podnebné oblasti:

1. Pásmo severoasijské čili sibiřské as k 50° s. š. od severu počítajíc, v němž jest roční průměrná teplota menší 0° . Do pásma tohoto spadají tundry a severní pás pralesů sibiřských (tajga) od Uralu, od horního toku Irtyše, Jeniseje a Leny, Amursko, Kamčatka a celá Sibiř východní.

Oblast sibiřská svažuje se k severu, jsouc větrům a bouřím točnovým otevřena. Proti jihu vystupuje, a jižní hory, ji omezující, zabráňují přítoku teplých větrů od jihu. Proto sužována jest krutými zimami, dlouhými a urputnými.

2. Pásmo středoasijské, které obsahuje pouště a stepi arabské, iranské, turanské, turkestanské, tibetské a mongolské, v nichž podnebí

v létě i v zimě plno je protiv; v létě veliké horko, v zimě náramná zima. Vzduch totiž od moře vanoucí pozbývá v okrajních horách vysočin asijských vláhy a když dojde nad stepi a pouště, jest úplně bez vodních par. Krajiny zůstávají suchopárnými. V zimě pak vzduch čistý, jasný a prostý par rychleji se ochlazuje, nežli vzduch naplněný parami. I jest tam zima velmi tuhá. V Turanu a v Gobi, v zem. šíře Terstu, lih v teploměru klesá v zimě na -44°C ; v létě dosahuje $+45^{\circ}\text{C}$; rozdíl teplotný obnáší 89°C .

3. Pásmo jižní, v něž zahrnuty jsou krajiny, kde monsuny upravují povětrnost, a kde pravidelně střídá se dvoji počasí roční. Náleží sem kromě nejjižnější Arabie, Indie Přední a Zadní nížina Čínská a Japonsko s ostatními ostrovy horkého pásma. V létě vzduch nad pevninou, zvláště nad pouštěmi středoasijskými, velice se ohřívá a vystupuje. Na jeho místo vane chladný vzduch od moře na pevninu, zvláště v jihovýchodní Asii. V zimě tomu jest naopak. Moře neochlazuje se tak rychle jako země, utahuje více tepla nežli země, a proto nad ním teplejší vzduch stoupá, kdežto chladný vzduch vane místo něho dolem s pevniny k moři. Větry tak vzniklé slují monsuny. Monsun od moře vanoucí přináší hojně par, které, když přijdou do vrstev studených, srážejí se v mraky a pršky a zvláště tam, kde hory jsou vyšší nežli mračna. Proto v nížinách a na okrajích, horských stráních jihovýchodní Asie spouští se v létě velmi mnoho vody, která v teple tropickém podněcuje všude vzrůst bujného rostlinstva. Obrovské řeky v nich mají své prameny a tokem svým poříčí své přetvořují. Účinky řek tekoucích k severu patrný jsou vždy z jara po ledních třenicích; žlutá řeka Hoang-ho odplavuje úrodnou prst v měsících letních; řeka Jangce, v zimě klidná a mírná, v létě podobá se rozvlněnému moři. Nejdělsí řeky jsou Ob s Irtyšem a Jenisej se Selengou přes 5000 km, Lena přes 4000 km, pak Amur a Hoangho. Brahmaputra, Ganges a Indus tvoří největší násoy bahna a pisku ve svých deltech. Dle Pencka Indus přináší ročně 446,000.000 tun všeliké hmoty do moře, Ganges (v době od června do září) 344,000.000 tun kromě 16,000.000 tun v době ostatní, Jangcekiang 253,000.000 tun.

A nejen v podnebí Asie vykazuje neobyčejné rozmanitosti, nýbrž i ve vývoji rostlinstva a živočišstva, jež dosahují následkem různých poměrů klimatických, tvarů neobyčejných a množství obrovského. Nejsmutnější jsou krajiny při sibiřském pobřeží severním, které provázejí nepřehledné, neobydlené, truchlivé, v hloubi stále zamrzlé tundry, kde pouze lišejníky a bažinné mechy v létě se zelenají. Skoro nikde neuzříme stromku kromě zakrslé břízy, jejíž světlezelené lupeny třepetají se v paprscích krvavého slunce. Na úbočích Jablonového a Štanového hřbetu zrají jablčka velikosti hrachu, na březích zálivu Bengálského naproti tomu a na ostrovech Indických palmy zvedají nádherné koruny své až 65 m vysoko.

Čím jižněji od břehů moře Sibiřského postupujeme, tím bohatší a barevnější jest kraj; břízy jsou větší, různá křoviska oživují obzor močály mění se v řada ostrůvků krytá, tajga je chudá sic, ale přece zdá se býti hostinnější, nežli holé kraje tunder. A ještě jižněji vstupu-

jeme do tajgy husté a vysoké, kde vedle velkých bříz i dub i jehličnaté lesy se objevují. Pak následuje pásmo středoasijské, v němž daří se všem druhům našeho obilí a našich plodin vůbec, třešním, kaštanům, ořechům, meruňkám, citronům i pomerančům. Vinná réva v době biblické bujela již na svazích Araratu a dle pověstí řeckých Bakchus prý révu přinesl do Řeka z Indie. Čím více lesův a pastvin, čím více polí a plodin hospodářských, tím více žije v krajinách živočichů domácích i divokých. Mnohé rody živočišné v Asii vůbec původ svůj měly a lidstvem později byly rozvedeny po oboru zemském. Kůň, osel, kozy, různí ptáci dosud žijí v odlehlých končinách pevniny ve stavu původním, divokém. V severních končinách studené Sibíře setkáme se s nejmenším savcem na zemi, s drobounkým rejskem, a v Indii se slonem o dvou výškách lidské postavy.

Pohoří Altajské a další pásma, pnoucí se k severovýchodu, jsou skoro přesnými hranicemi určitých druhů rostlinstva i živočišstva. Podobnými hranicemi jsou Himalája a horské hřbety Zadní Indie. Rostliny i živočichové na této straně hranic bujející, nevyskytují se na straně oné a zase naopak. Takového míšení rodu s rodem, druhu s druhem, jako spatřujeme ve světě Novém, v Asii není. Zcela jiný a rozdílný svět zvířat i rostlin žije po obou stranách horských mezí, a pozorovateli naskytá se příležitost k studii nových zjevů, jimiž mohutná příroda moc a sílu svou projevuje. Podrobněji pohovoříme si o zázracích a krásách jejich při popisu jednotlivých krajů a míst.

Obyvatelstvo.

Obyvatelstva odhaduje se v Asii více než polovice všeho, které žije na povrchu zemském, 930,265.000 *). A jako nejrozmanitější shledáváme rozdíly členitosti a povětrnosti asijské, tak také jeví se veliké rozdíly v plemenném seskupení obyvatelstva asijského a ve způsobě jeho živobyť. V Sibíři, kde pro nedostatek tepla, ve vysoké Asii, kde pro nedostatek tepla i vláhy nedostává se prostředků k lidské obživě, tam samozřejmě žije i živočichův i lidí málo (obyv. 1—2 na 1 km²). Ba zdá se, že končiny ty skoro nejsou ani obydleny. Sídla lidská daleko jsou od sebe, a o činnosti člověka nemáme téměř ani potuchy. Není tam výsledků práce rolníkovy, ani řemeslníkovy, ani vzdělancovy, jsou tam pouze díla přírody podivuhodná, ale nemají známky, že by ruka lidská se jich byla dotkla. Naproti tomu v Přední Indii, v Zadní Indii, v Číně, v Japonsku, na ostrovech a jinde, kde vlhko a teplo blahodárně spolu kůru zemskou drolí a zúrodnuje, kde rostlinstvo potravu dává živočišstvu, živočišstvo člověku: tam i lidstvo se rozmnožilo a sídla založilo. Však také tam všude spatřujeme výsledky lidské práce na rolích, plantážích, na řekách a průplavech, na horách a v městech. V úrodných těchto končinách, které obnášejí asi třetinu pevniny, žije

*) Dle nejnovějších výpočtů a předpokladů žije na 136.428.122 km² souše 1655,498.000 obyvatelův, tedy 12 průměrně na 1 km². Asie jest veliká 44.183.372 km² a obyvatelstva má 930,265.000 (na 1 km² 21 lidí).

$\frac{9}{10}$ všeho obyvatelstva asijského. (V Číně až 103 na 1 km², v Přední Indii, v nížině Ganžské až 180 na 1 km².)

Dle původu obyvatelé asijské náležejí plemeni bílému, na asijském západě a jihu, as $\frac{2}{5}$ všech; plemeni žlutému, na východě a severu, as $\frac{3}{5}$ všech, a plemeni hnědému, na Malakce a Indonesii, as 35 milionů. Ku plemeni dravidskému náležejí praobyvatelé Dekanu a Ceylonu. Některé kmeny, sídlící pod točnou kružnicí na severovýchodě asijském, jsou dle všeho příbuzní Eskymákův. Na Filipínách zachovaly se malé skupiny praobyvatelů, kteří jsou tmavé pleti a malé postavy. Říkají se jim proto Negriti (černošci) a jsou jako obyvatelé ostrovův Andamanův a Nikobarův (kmeny Eta, Semang) malého vzdělání a ve mnohém podobní Australanům.

Z národů asijských plemeni kavkazskému náležejí Kavkazané v zemích, jimiž protupuje Kavkaz, Peršané, Kurdové, Arméni a jejich mišenci, Afganci a různí kmenové v západní a v severozápadní části Přední Indie. Dále pak semitští národové v Arabii a Syrii.

Plemeni mongolskému dle Flowera a Hurbyho náležejí: A. Mongolové typičtí: 1. Mongolové severní: Vlastní Mongolové (v Mongolsku), Mandžurové, Tungurové, Samojedi a Jakuti v Asii severně od Hoangha, Tibetu a Hindukuše. Tataři, Osmani v Malé Asii, Bucharové, Kirgizové a západní Turkmeni; 2. Mongolové jižní: Číňané, Kočičinové, Birmani, Anamité, Siamci v Zadní Indii, Tibetané a národové himalajští, Japonci, Korejci, Ainové na Sachalině a blízkých ostrovech. — B. Eskymáci: Kamčatci, Čukčové a Ostjaci nad Jenisejem.

Plemeni malajskému náležejí: původní obyvatelé na Sumatře, Javě, Borneu, Celebesu a na Filipínách. (Národopisci Flower a Hurby druzí obyvatele tyto ku plemeni mongolskému.)

Dravidové dělí se v hlavní kmeny Mundů, Tamulů, Telugů, Gondů mimo jiné v Přední Indii. K nim náležejí Čingalci a Vedové na ostrově Ceyloně.

Asii považujeme za kolébkou lidstva. Všechno tomu nasvědčuje. I poměry přírodní, prvním lidem nejpříznivější, i popisy a zmínky biblické, i historické důkazy, o rozvoj a vývoj lidstva se opírající. V popisu ráje jmenuje se Eufrat; po potopě světa rod Noemův zachránil se na Araratě, a v článku o rozchodu lidstva po zemi jmenuje se Babylon. V Asii jest Palestina, zaslíbená země národu Israelskému, k Asii vztahují se zmínky v bájích starořeckých, v Asii shledáváme nejstarší známky kultury. Z Asie lidstvo mohlo se snadno do Evropy a do Afriky dostat. Pravěká posvátná řeč Indův, sanskrť, jeví se všemi skoro hlavními řečmi evropskými nápadné příbuzenství.

Nejstarší dějiny lidstva možno sledovati jenom v Asii. Kromě staré říše egyptské nejstarší státy, jako spořádané a zákony opatřené celky, povstaly v Asii. Říše ony povstaly a kvetly v obvodu oceanův nebo na prostranství vedle největších podvojných řek Eufratu a Tigridu, Gangu a Brahmaputry, Hoangha a Jankcekgangu. Ve Střední Asii nebylo příznivých poměrů k sestavení zvláště velikých států, ale za to

dala Střední Asie lidnaté, silné a zdravé kmeny kočovnické, jichž nadpočet ze středu asijského vřdy po řadě let se vzchopil, po sousedních zemích se rozlil, moc v nich uchvátil a smísiv se s obyvatelstvem původním, buď tam zůstal nebo zmizel zase, síly již nenabýv k návratu do končin, odkud byl vyšel. Dějiny evropské několik takových vpádů mongolských vykazují, jichž průběh úplně se shoduje i konec. Vpád Hunův a Avarův skončily se tak, že oba národy vymizely v Evropě beze stopy. Maďaři zachovali se, pomocí sousedův, od nichž přijali politické zřízení, kulturu a náboženství, v nížinách kol Dunaje a Tisy a vyvíjeli se souborně s okolím svým jako národ samostatný až po naše časy. Bulhaři vniknuvše na púlostrov Balkánský, zaplavili jej až k moři Černému a Egejskému, až po Soluň a skoro až ku branám Cařihradu. Leč Slované tam bydlící, jsouce vzdělanější, vtiskli jim ráz své individuality i jazyk, přijavše od nich za to jméno Bulharů. Podobně zaražena byla invase Tatarův, kteří i Moravu poplenili, Maďary porazili, ale západu evropského, kamž měli namířeno, ušetřili. Jenom v Rusi hospodařili skoro půl třetího sta let od r. 1240—1481. Když r. 1502 vyvráceno panství Zlaté ordy, Rus osvo-bozena, a Ivan Vasiljevič mohl přijmouti titul gosudara vši Rusi.

SVOBODNÉ STÁTY ASIJSKÉ jsou po většině říše despotické. Forma ústavní, podobná některé evropské, jest kromě Japonska a Persie Asiátům cizí. Kočovní, pastýřští a lovečtí národové severní žijí dosud způsobem patriarchálním, jež dědí po předcích.

Všechna tři náboženství: židovské, křesťanské a mohamedánské, ve kterých cti se jeden Bůh, vznikla v Asii. Leč ani jedno z nich nezvítězilo nad pohanstvím, jež jako brahminismus a budhismus rozšířeno jest po větším díle asijském. Islam sice, pohanským názorům nepřístupnější, jakés také pokroky učinil a dosud činí zvláště v Asii ostrovní, leč výsledky daleko zůstávají za úsilím, s kterým se učení Mohamedovo propaguje. Rovněž propaganda víry Kristovy na dalekém východě a jihu asijském přes ohromné oběti peněžní i lidské nemůže se vykázati prospěchy takovými, jak význam a velikost její vyžaduje. O víře Mojžišově nelze mluvit jako o víře národní nebo státní. Židé roztroušeni jsou všude, věrní učení zděděnému a odlišují se všude životem, krojem i zaměstnáním od ostatních spoluobčanův.

Národové asijské, žijící v úrodných nížinách řek, mnohem dříve byli kulturně vyspělí, nežli Evropané. Svoji vzdělanosti nikomu nevnucovali ani od jiných jí nepřijímali. To lze říci zvláště o Číňanech a Tibetanech. Vše cizí odmítali s opovržením a s bezohledností tušíce, že za maskou kultury ukrývá se jejich škoda, služebnost a zkáza.

Po velkých teprve bojích, úmluvách a hrozbách zakotvila v asijském východě evropská vzdělanost, ač dosud neustal kvas proti bělochům, jenž v občasných bouřích, v krveprolévání a v pronásledování Evropanův tu a tam vyvrcholí.

Ale zdá se, že výbuchy tyto jsou poslední projevy národní nevole proti cizincům, poněvadž národové evropští, vidouce na východě prospěšné zájmy své, pevnou nohou usazují se tam a paprsky kultury západní, v mnohých věcech blahodárnými, osvětlují neznámé končiny,

nedotknuté dosud Evropanovou nohou a jeho vynálezy. Mimo to novými prostředky dopravními jakoby se Asie k Evropě přibližovala a jakoby ze starého ztrnutí vyburcována byvši, najednou omládala. Za 50 dní evropský cestující dojde Jokohamy, města japonského, ať jede z Evropy průplavem Suezským přes Singapur, nebo přes Atlantský ocean do Nového Yorku a přes Kalifornii do Japanu. Spojení telegrafní s Asií a s nejvýchodnějšími jejími částmi vede z Petrohradu do Irkutsku a Vladivostoku; přes Teheran, přes Bagdad, přes Aden do Point de Galle, do Singapur, Šanghaie a Nagasaki opět v Japonsku. Ze Singapur kabel vede až i do Austrálie a na Nový Zeeland.

V Přední Indii Angličané vystavěli již nejhustější síť železniční v celé Asii. Ostrovy Japonské více mají železnic nežli lečkerá země evropská. Kavkazsko, Turan, Malá Asie, ostrov Java i Čína výhod železniční dopravy také již užívají. Sibiř přepiata jest železnicí, již lze zváti divem umění inženýrského a již nejzazší východ asijský k Evropě se nejvíce přiblížil.

Poněvadž obyvatelé pravlasti asijské nešli v pokroku souběžně s přistěhovalci, panství nad zeměmi připadlo čilejším a v bojích utuženým Evropanům. Dlouho již obrovská Indie poslouchá Britův, v Číně hospodaří zástupci cizích státův a na půdě čínské rozhodují o zájmech svých. Válka ruskojaponská celá konala se na půdě čínské mimo ostrov Sachalin, jehož jižní polovici Rusové ztratili. Jediné Japonsko odolalo choutkám evropským a vyšvihlo se v řadu národů kulturních. Také Amerika osadila ostrovy Filipinské, aby měla podíl na území asijském a tím také právo míchat se do nedokončeného zápasu dvou ohromných státův o půdu asijskou: Anglie a Rusi.

Přední Asie.

Asie přední jest země, již v knihách i v rozhovoru zoveme Orientem. Tam dříve slunce vychází, tam dříve mají světlo a teplo sluneční, tam počátky má kultura zemí a národů středomořských, tam vzešla světla jednobozských věr, a stála kolébka lidstva. — Jak zvláštní půvab a kouzlo zachvívá mysl naši při slově Orient. Přicházejí nám na mysl obrazy starověkého života biblického, obrazy starověké kultury a slávy, půvaby čarovných nocí pod hvězdnatým nebem, ševely listů vonných vavřínův a fíkovníků, laškovné vlny Bosporu nebo Tigridu, štíhlé minarety, zastřené krásky ve fantastických oděvech a závojích, a vůně olejů, naplňující nádherné komnaty východních knížat.

A to vše láká nás spatřiti země, tisícerými zprávami popisované, v čarovných barvách před námi v duchu vykouzlené, poutavé a nanejvýš zajímavé.

Klíčem ku pohádkovým končinám jest zajisté Cařihrad, velkolepý památník římské moci a byzantské osvěty.

I nebude nevhodno, když tuto předem hned označíme důležitá spojení dopravní mezi Evropou západní a Cařihradem, jako východiskem pro pouti po okrcích předoasijských.

Vlaky přepychové do Cařihradu.

„Orient-Express“ (z Paříže). Paříž—Drážďany—Praha— Videň—Budapešť—Bělehrad—Srědec—Cařihrad za . . .	58 hodin
Expressní vlak (z Ostende do Kistendže). Videň—Buda- pešť—Bukurešť—Kistendže za	59 hodin

Rychlovlaky obyčejné, denně jezdící přes Bělehrad.

1. Jako „Orient-Express“ za	59½ hod.
2. Podmokly—Gänsersdorf—Bělehrad za	59½ „
3. Vratislav—Gänsersdorf—Bělehrad za	62 „
4. Vratislav—Rutka—Budapešť—Bělehrad za	62 „
5. Vratislav—Bohumín—Bělehrad za	62 „

Dvakrát týdně jezdící vlaky přes Kistendži.

6. Přes Vratislav—Lvov do Kistendže za	50 hodin
7. „ Drážďany—Prahu—Videň—Bukurešť—Kistendži za . . .	64 „
8. „ Vratislav—Videň—Bukurešť—Kistendži za	65½ „
9. „ Vratislav—Budapešť—Preděl—Bukurešť—Kistendži . . .	82 „

Jest ovšem při tom třeba 12 hodin z Kistendže plouti po moři, které bývá v zimě hodně bouřlivé.

Přední Asie jest většinou vysočina. Zaujímá asi 7,000.000 km², počítajíc v to i země Kavkazské. Málo v ní prší, a lesů kromě pobřeží černomořského a kaspického jest poskrovnu. Rostlinstvo podobá se rostlinstvu v zemích při moři Středoziemím; půdě vzdělávané nedostává se vláhy. Míti jí větší míru, půda předoasijských úvalův a rovin rodila by nad pomyšlení mnoho. Patrně jest to z toho, že tam, kde umělým zavlažováním vlhne, i trojí žeň rozmanitých plodin vydává. Že by na př. Malá Asie někdy vodou byla oplývala, nikde není důkazů; za to v lidových písních a v ústním podání vůbec zachovaly se zprávy o tom, že vysočina maloasijská a krajiny sousední vždy byly na vodu chudy. O vláze a o vodě Maloasiaté sní jako o vzácných darech přírody, a turecký rolník obrazně nazývá déšť, při bouři na zemi spadlý, milosrdenstvím.

A. Državy turecké.

Z přední Asie říše turecká zabírá něco přes 1,700.000 km², na nichž žije přes 17,000.000 obyvatelů. Turci žijí v Syrii, Arabii a v Mezopotamii jako úředníci a vojáci; národnostní celky s většinou tureckého obyvatelstva jsou pouze v Malé Asii a v jedné části Armenie. Jinak žijí v pestré směsici vedle Arménů, Kurdů, Řeků, Čerkesů, židův a cikánů nenuceně. Vlastních Turkův jest 7—8,000.000. Dle náboženství je v asijském Turecku na 13,000.000 mohamedánů, křesťanův asi 3,500.000 a židů 60.000. Křesťany jsou hlavně Arméni a Řekové, usedlí na maloasijském pobřeží a na Egejském souostroví.

Říše rozdělena jest ve provincie neboli vilajety a v samostatné celky. Turecké hospodářství v oněch zemích je příslovečně a vyrozumívá se jím přílišná vyděračnost úředníkův, kteří na lidu i více vybírali berní, nežli vybírali měli, obohacující sebe. Mimo to sama vláda ustanovuje příliš vysoké daně, a lid nucen jsa je platiti, upadá v bídu a v hospodářskou tíseň. Hospodářství vlády sultánovy, která pro blaho poddaných praničeho nečiní, ale bujný a rozkošnický život dvorní vydržuje, končí pokaždé schodkem, čímž dluhů státních přibývá, a vliv cizinců jak na vládu, tak i na národy roste. Nikde cizozemci nemají takového vlivu na správu státní jako v Turecku. Nikde cizinci nemají tolik nejvýnosnějších podniků v rukou, jako v Turecku. Kam pohledneme, všude shledáme vliv anglických, francouzských, německých, ruských i rakouských peněz. Dráhy stavějí v Turecku Angličané, Francouzi, Němci; továrny taktéž. Největší domy obchodní jsou v rukou Řekův, a cizinci rozhodují o politice, kterou vésti má sultán. Pro povznesení hospodářství polního, které by, rozumně jsouc vedeno, velice se povzneslo, celá staletí neučiněno ničeho. Naopak zbytky vodních staveb a průplavů, které vytvořili národové starověcí na zavlažování přeurodných nížin, ponechány hlodavým zubům času a neopraveny, až je zanesl písek, nebo až se samy rozbořily. Jiných nevystavěno, a tak i účel nákladných vodovodův a hrází lhostejností a leností vlády i lidu jest pomíjen a zanedbáván.

Podotknouti však také třeba, že příslovečné hospodářství turecké jest výsledkem poměrů, vládnoucích na dvoře sultánově po dvě i více století, že v době nejnovější i v Turecku povšechný stav se zlepšuje, a že v čele jednotlivých oddílů správy stávají také rozšafní, moudří i spravedliví mužové, kteří požívají neomezené důvěry a úcty své vrchnosti a svých podřízených.

I. Malá Asie.

Nejzápadnějšímu půlostrovu západoasijskému případně dostalo se názvu Asie Malá, neboť co pozorujeme na trupu asijském, přihlížejece ku poměrům geologickým, horopisným, vodopisným i podnebným v míře veliké, pozorujeme na půlostrově v malém.

Malá Asie jest vysočina, na západě v mnohé půlostrovy a zátoky rozčleněná hlubokými a širokými údolímí říčními. Na severu a na jihu ji prostupují pásma horská, jichž celkový směr jest od východu k západu. Na pobřeží moře Egejského převládá v nich útvar křídový a třetihorní. V pásmech severních zdvihají se hory přes 2000 m, v Tauru na jihu i přes 3000 m, majíce ráz alpský a pnouce se až do nitra země. Uvnitř země vznikly rozsáhlé planiny, z nichž voda k moři odtéci nemůže. To lze říci zejména o vodách severních svahů taurských, kteréž vody ani Kyzylu Irmaku ani Sakarie dostihnouti nemohly a proto soustřeďují se v solných plesech mezi 30°—35° zem. délky. Jest to jakási obdoba vysokého nitra asijského nebo nitra iranského. Největší pleso maloasijské jest Tyr-Göl 770 m nad mořem.

Na březích jeho v letním žáru usazují se drobné krušce bílé soli, které lidé sbírají a do Baše k dalšímu zpracování odvázejí. Od jezera Tyr-Gölu na západ a na jihozápad šíří se stepi až k okrajům pobřežních hřbetů, kde se poměry podnebné i přírodní náhle mění. Svahy k mořím nakloněné mají vodu, a údolí říční najednou mění se v utěšené sady a háje, v malé čarovné ráje. Jdouce od jezer poněkud na severovýchod, dostihneme brzy řeky Kyzylu Irmaku, starověkého Halysu.

Půda maloasijská na mnoha místech je proniknuta eruptivními nerosty; mladší vyvřenininy utvořily mohutné kužele horské. Největší vyhaslá sopka, jejíž činnost přestala v době, kdy již člověk na blízku se zdržoval, tedy v době lidské paměti, jest Erdžas-Dagh, starověký Argæus, 4000 m vysoký, ale nad vysočinou 3000 m vyčnávající. Zasněžené jeho téměř, jako hlava úctyhodného starce, ovládá krajinu od Kaisarie až po moře Středozemní. Obyvatelé v jeho okolí zvou jej „horou svatou“. Ve svém krateru chová ledovec, a sníh zůstává na něm ležeti ve výši 3400 m.

Od vysočiny západoarmenské pne se k zálivu Iskenderskému na jihozápad řada horských hřbetů, zvaná Antitaurus, s vrcholy nad 3000 m. U města Tarsu v Cilicii končí Antitaurus v průsmycích, v jejichž blízkosti prýští Cydnus a počíná Taurus jako pohoří okrajné ve výši 3—4000 m. Čím západněji, tím je Taurus nižší, až, postupuje stále i podél pobřeží západního, poji se s okrajním pásmem horským severním. Toto pásmo severní, rovnoběžné s pobřežím moře Černého, nejvyšší jest východně od Kyzyl-Irmaku (3410 m).

Do nitra maloasijského vnikají okrajní horstva pomalu a v průměrné výši 975—1300 m tvoří rozsáhlé stepní plošiny. V plošinách jsou úrodné úvaly, v nichž rodí se znamenitý tabák a mák k výrobě opia. Úrodnosti údolí pobřežních však nitro poloostrovní nedosahuje. Býváť na pláních horko africké, a půdu na mnohých místech proniká sůl. Snad zde bývalo slané moře, jehož poslední zbytky představuje řada jezer a některé malé řeky. A to jsou smutně památné končiny, v nichž před sedmi stoletími křižáci bloudili, a hledající vodu, hynuli.

Řeky maloasijské jsou buď bystřiny s krátkým tokem nebo řeky velké, které na vysočině vznikají a pobřežními horami sobě cestu k moři proklesávají. K moři Černému plynou Kyzyl-Irmak a Sakaria; k moři Středozemnímu, vlastně Egejskému, Sarabat (starý Hermos) a Menderes čili Meander, jenž ne pro úrodnost a krásu svých údolí, ale pro okliky své stal se významným.

Jako provincie říše turecké jmenuje se Malá Asie, vlastně pouze západní její polovice, Anadolí, Natolie, Anatolie, t. j. země proti východu. Totéž znamená všeobecně její jméno Levanta. Západní pobřeží a ostrovy obydleny jsou nejčetněji Turky, Armeny, Řeky, Turkmeny a Kurdy. Jako turecká provincie bez Kypru rozpadá se v 8 vilajetů, to jest vrchních místodržitelství, složených z několika sandžaků neboli okresův, k nimž počítá se ještě asijský policejní okres cařihradský. Jsou to vilajety:

Chodavendikjar (Bythinie), jehož nejv. úředník bydlí v Brusse.

Aidin (Lydie), se sídlem paše ve Smyrně.

Kastamuni (Paflagonie), paša v Kastamuni.

Angora (Galacie), paša v Angoře.

Trapezunt, paša v Tarabisonu.

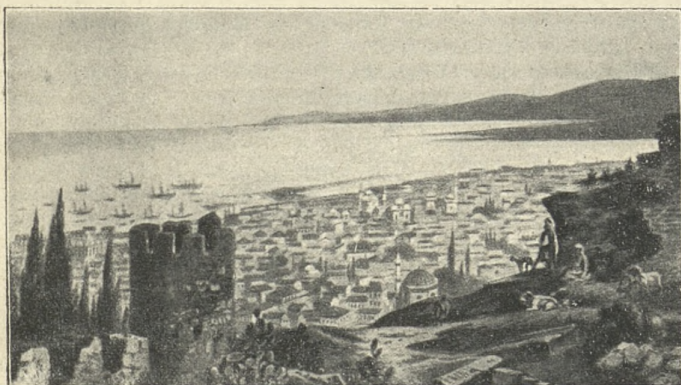
Sivas, hl. město Sivas.

Konia (Frygie a Pamfilie), hl. město Konia.

Adana, paša v Adaně.

Těchto 8 vilajetů obnáší 104.000 km² a skoro 10,000.000 obyv.

Staré rozdělení bylo následující: Západního pobřeží dotýkala se Mysie (nyní jsou v ní kraje Bigha, Karasi, Ertogrul, Sarnehan, Kosak, největší město Brussa), Lydie se Smyrnou, Kariie. Na jižním pobřeží rozkládala se Lycie, Pamfylie a Cilicie, s nimiž sousedila

Smyrna.

Lykaonie, Pisidie, Frygie. Podél severního pobřeží shledáváme Bithynii, Paflagonii, Pontus, od níž na jih šířila se Kappadocie.

Hovoříce o jednotlivých krajích Malé Asie, počneme pobřežím západním, kde v městech soustředilo se nejbohatší a nejprůmyslnější obyvatelstvo země. Pobřeží to zaujímá bývalou Mysii, Lydii a Karii. Největší město jest Smyrna.

a) Pobřeží západní.

Nejzajímavější částí Malé Asie byly a jsou posud západní břehy naproti souostroví Egejskému, kde od nepaměti usazovali se Řekové a zakládali města, jimiž pobřeží bylo poseto. Úrodná údolí odměňovala pili rolnickou bohatou žní, skalnaté výšiny samy vybízely k za-

kládání sídel, která mohla se pohodlně bránit. Břehy vznikly v době třetihorní, a ještě v dobách nejnovějších zemětřesení dávají na jevo, že není konec proměnám kůry zemské v těchto končinách. Celé 19. století pozorován byl tu podzemní neklid, a r. 1881 těžkou pohromou stížen byl ostrov Chios. Ale zkázy, které způsobila kdysi zemětřesení, nelze přirovnati ke zkázám, jež způsobily vášně lidské a strašlivé boje národní. A kdykoliv byly obráceny plody práce v trosky, vždy opět vyrostly osady a města, nový život zavládl opět v zátokách, a přístavech, a nový lid žil na hrobech předchůdcův. Příznivá poloha, blízkost Asie a Evropy, příznivé moře, zdravé podnebí vždy připoutávalo k sobě pracovitě kmeny národní.

Význam, který mívalo maloasijské západní pobřeží před 2500 lety, navždy minul. Tehdy bývalo město Milét, rodiště Thaletovo a jeho následovníkův, hlavou 80 kolonií a také předmětem nejkрутější závisi perských mocnářův. Nyní sláva jeho uložena jest v sežloutlých pergamenech, sídla jsou v troskách, kosti obyvatelů zpráchnivěly, a výtvary jejich umění odpočívají v museích evropských. Přirovnáváme-li tehdejší obchodní činnost a ruch jeho, jako starověkého města v obchodě prvního, k činnosti a ruchu města Smyrny, pozorujeme, že nynější vývoz a dovoz zboží, peněžní a obchodní obraty daleko předčí nad tehdejší, ač Milét měl 80 kolonií a vedl obchod po celé východní polovici moře Středomořího. Počet obyvatelstva dle všeho ani tehdy nedosáhl 200.000 hlav.

Dějiny Malé Asie, jako země ležící na přechodu z východu na západ, jsou velmi pestré. Ne proto, že by obyvatelé její byli utvořili veliký a slavný stát, nýbrž proto, že Malá Asie byla vždy zápasštěm národů, kteří válkou neb obchodem zde se utkávali. A vynikla-li tam v starém nebo v středním věku některá říše, netrvala dlouho a stala se kořistí jiného uchvatitele. Okolo r. 1400 opanovali půlostrov konečně Turci a jsou jejími pány dosud. Za vlády Turků nastal všude, kam přišli, úplný rozklad a úpadek. Co jest po velikolepých, hlavně řeckých přístavech, městech, palácích a chrámech? Kde je zdatnost obchodní, snaha umělecká, která v osadách starých jevila se v zámožnosti, blahobytu a vzdělanosti řecké? Malá Asie, z nejkrásnějších zemí starého věku, jest nyní zemí, jejíž slavná byla minulost. V rozvalinách nacházíme špinavé příbytky a brlohy obyvatelstva nynějšího nebo úkryty šakalů. Vše jako by k nám mluvilo smutnou řečí: „Bývalo, bývalo, nebude!“

Smyrna, turecky Ismir, leží skorou prostřed pobřeží, v zátocě skalnatým půlostrovem chráněné. Zátoka jest 66 km dlouhá; na hoře, po jejímž úbočí město amfiteatrálně se zvedá, stojí rozvaliny hradní. Přístav vystavěli Francouzi, železnici do nitra země zbudovali Angličané. Denně přijíždí do přístavu 5—10 velkých korábův, a obrat peněžní města Smyrny obnáší teď již ročně na 200,000.000 K (obrat peněžní v Terstu 550,000.000 K). Ročně přiveze se zboží více o 120 mill. korun, nežli se vyveze. Na obchodu přívozném zúčastněno jest vedle jiných státův hlavně Rakousko-Uhersko. V létech posledních zdvojnásobil se do Malé Asie i dovoz z říše Německé, jejíž zájmy rostou

na východě tak, jak nikdy nebývalo. Pověstné koberce smyrnenské tkají se nejvíce v Německu a považují se za výrobek asijský. Několik citadel hájí pohodlný přístav.

Obyvatelé smyrnenští jsou směsí nejrozmanitějších národů. Polovice jich jsou Řekové (asi 100.000), většinou příslušníci království Řeckého; čtvrtina jsou Turci (50.000), ostatní jsou Židé a Arméni (50.000) mimo asi 6000 Italů, Francouzů, Rakušanů a Němců, kteřížto cizinci požívají tu mnohých a cenných výhod. Jestliž Smyrna zkušební stanicí mladých obchodníků z velkých a zámožných domů obchodních, kteří zde dráhu kupeckou, daleko jsouce od domova, nastupují, aby pak zdatně v domovině své prospěli. Turecká čtvrť vyhlíží chudobně na jihovýchodě města, na úpatí kopce Pagusu 150 m vysokého; podél pobřeží jest čtvrť Frankův (to jest cizincův) s velkými trhy, bazary a nejpěknějšími budovami. Dokud nebylo v Malé Asii drah, bylo viděti každého dne přes „most karavanní“ četné zástupy velbloudův a kupcův, táhnoucích z dalekého východu, až i z Číny se zbožím do města Smyrny. Nyní přicházejí ještě karavany, ale to jest pouhý stín onoho velikého života, jenž před půl stoletím ještě panoval ve Smyrně a v městech záp. pobřeží.

Smyrna spojena jest severní drahou srozkošnými místy Barnabadem a Budjou, kde v klínu zahrad, olivových hájův

a citronníkův hoví si zámožní obyvatelé, vzdáleni jsouce hlučného života městského. Vedle Sipyly vede trať do údolí řeky Hermosu, nynějšího Gediz-čaje; u Manissy (Magnesie) se rozdvouje. Jedna odbočka směřuje k severu do Somy a k moři Marmarskému, druhá vedle místa, kde stávaly slavné Sardy, přes Alašer na vysočinu do Karahisaru na trati železné dráhy z Eskišera do Konie. Další trať z Konie skrze Lykaonii není dosud úplně hotova.

Na místě, kde druhy Cyrus, pokofiv krále Krésu, byl Solonem poučen o pomíjecnosti věcí pozemských, v nepatrné vesničce dnes živoří několik špinavých rodin tureckých mezi vyčnívajícími do výše dvěma sloupy a chrámovými troskami, zbytky to předvěké nádhery.

Jižní dráha smyrnenská vede vedle vsi Ayaslugu a vedle zřícenin efesských do úrodného údolí řeky Meandru. V Efesu stával div

Bohatý Smyrňan.

světa, chrám Dianin. Od r. 1868 vykopáno bylo mnoho zbytků po slavném městě a zvláště zříceniny divadla, do něhož vešlo se 56.000 diváků, a závodistiště, kde bývalo hrát přitomno 76.000 lidí. Z chrámu vykopaly se hlavně cenné plastiky, leč v množství malém. Ale poloha chrámu efesského přece jest stanovena. Z doby křesťanské nezůstalo ničeho, ačkoliv v Efesu byla obec křesťanská, a konaly se tam některé koncily. Potom trať dostihuje Aidinu a dále, vedouc proti řece, dostihuje města Nasili, odkudž se bere do Denizli a Chivrilu, z nichž přiváží rolnické plodiny, výrobky domácího průmyslu, plátno, koberce, ovoce a jiné předměty do Smyrny.

Na jihu od zálivu Smyrnenského zabíhá do moře Egejského skalnatý půlostrom, pod nímž dále v moři se zdvihá ostrov Chios (Skio), druhdy s pevninou vápenným hřbetem horským spojený. Největší jeho město Kastron leží na východním pobřeží a vyniká tím, že se do něho svázejí veliké zásoby surových koží, které tam vydělávají lépe, nežli kde jinde (20 koželužen, 600 dělníků). Několik milionů korun obnáší peněžní obrát Chia, jenž ještě před půl stoletím byl malou osadou. Roku 1822 Turci ostrov opanovali, obyvatele pokorili a většinu poslali do vyhnanství. Tehdy počítalo se jich na 130.000 duší. Nyní žije na ostrově, jenž jest 800 km², na 70—80.000 lidí. V zahradách daří se všeliké ovoce, zvláště fiky a mandle. Olivy pěstují se pro olej, a stromy mastixové pro vonnou pryskyřici. Krásné mramory chijské známy jsou po světě. Rud zdejších dobývají Francouzi. Vzácné stromy mastixové pěstují se v okrsku 24 vesnic, které jsou osvobozeny od daní.

Západně od ostrova Skio vyčnívá z moře skalnatý ostrůvek Psara, proslavený hrdinným a podivuhodným odporem chrabřích Řekův proti přemoci turecké r. 1824 ve válce za osvobození Řecka.

Jiná trať vede údolím Bakyrů a odváží z něho výtěžky žní bavlněných a požehnaní polí kolem Somy. Bergama (Pergamon), vyhlášena jest rovněž koželuhy.

Hrad pergamský důkladně prokopali a prozkoumali badatelé Humann a Conze. Nalezli základy starých chrámův a v troskách pěkné práce sochařské, z nichž část dopravili do Berlína. Většina však nálezů zůstala z nařízení vlády turecké v osmanském museu v Cařihradě. Město Pergamon za starodávna bylo středem samostatného království, pověstného rozkvětem věd a umění a bohatstvím knih. V Pergamu vyráběl se pergamen z kůže kozí a oslí.

Žebravý derviš.

Nejnovější vykopávky pergamské odhalují velikolepé zbytky helenské residence Attalovců, jimiž případně rozluštěna úloha archeologův, spočívající v tom, aby nám poskytli věrný obraz netoliko starořeckého sídla samovládcova, ale i starořeckého města celého. V roce 1886 archeolog Humann ustal v prácech výzkumných, ale za čtyři roky znova uchopily se ruce dělníků motyk a lopat, a vedením profesora Dra. Dörpfelda systematicky odklízela se země, aby udivenému světu odkryl se starý Pergamon. Nejdříve odkryta druhá agora, vedle níž se vypínal pěkný dům řecký, řada obchodních a dílenských místností, gymnasium, sestávající ze tří teras, chrám Hermův nebo Herakleův a j. Leč z mnoha budov zbyly pouze střepy, jelikož moderní Pergamané užívali mramoru, z něhož budovy byly stavěny, jako vápence k výrobě vápna a malty, již se v okolí vůbec nedostává. Z nálezů význačných nejdůležitější jest Hermes dle Alkamena, jež 6. listop. 1903 našli rozbitého v jednom zasypaném skladišti. Pochází z II. stol. po Kr., a dle nápisu zachovaného jest to věrná kopie originalu Alkamenova, jenž náleží také do kruhu žáků Feidiových. Dále nalezena mramorová hlava děvčete vodu nesoucího s nádobou, lehké, působivé práce, a různé kamenné výplně s maskami, větvemi a lupeny břechtanovými. V odkopávkách se pokračuje s opatrností a pílí nezmenšenou.

Mytilene na ostrově Mytilene (starém Lesbu) a Aivaly na pevnině při zálivu Edremidském opatřují čerstvými fíky jakosti znamenité a vínem nejen Smyrnu a jiná města, ale i Cařihrad.

Ostrov Mytilene jest 1700 km² veliký, hornatý a lesnatý, bohatý na olivy, fíky a víno. Ve starověku byla na něm četná kvetoucí města osadní, z nichž pocházejí slavné osobnosti starověké: Sappho, Alkaios, Pittakos, Theofrastos.

Geologicky záleží z břidlic slídových a z mramorů. Na podkladě tomto spočívají dle Launaye dvě pásma hadce. Západ ostrovní vyplněn jest vulkanickými nerosty (trachitem, andesitem, labradoritem a čedičem). Půda jest úrodná a hojně svažována. Dvanáctiletý průměr srážek vodních obnáší 627 mm. Blíže se po lodi k ostrovu, z daleka pozorujeme dlouhá pobřeží, posázená olivovými háji, jejichž výtěžek jest základem blahobytu obyvatelstva. Olivy zrají v listopadu a v prosinci, a žeň trvá od listopadu do února, někdy i do dubna. Z pravidla vždy druhý rok jest výnosnější. Na ostrově vytěží se na 10,000.000 kg oleje. Hiera, Plomari a Tryssia, Polyknitos, Lisvori, Mandamados vytěží nejvíce. Dělník při lisu má denně 18 piastrů, dělník na poli 8 piastrů, česač oliv 4 piastry mzdy. 45 lisů parních a 100 ručních stále jest zaměstnáno. Kromě oleje vyrábějí se z tuků ještě zbylých mýdla sodová, jichž výroba poptávce ani nestačí.

Také vinařství věnována jest na ostrově značná péče. Dubové lesy poskytují výborné duběnky, které ve světě obchodním známy jsou jako druhé jakosti a dovážejí se hlavně do Terstu.

Kůže na vydělávání přivážejí se hlavně z Hamburka. Koželuzi evropští jsou vítáni, a v té věci zajímavá jest zpráva německého konsulatu (1898): „Usadí-li se němečtí koželuzi v Mytilene, za krátko budou míti veškeru koželužství, v Turecku dobře placené, ve svých

Turecký hřbitov ve Skutari.

rukou.“ Poněvadž dle přehledů vývozu a dovozu za r. 1898 cena přivezených potřeb životních přesahuje cenu předmětů vyvezených, nestačí dle toho úroda obilí a jiných potřeb četnému obyvatelstvu na ostrově. V hlavním městě r. 1902 stálo 1359 parníkův a 2760 lodí plachetních.

Aivaly má 22.000 obyv., skoro výhradně řeckých. Obklopena jsou zahradami a sady olivovými, vyvážejí mnoho ovoce. Dovážejí zboží v ceně 2,300.000 fr., vyvážejí v ceně 3,000.000 fr.

Před Aivaly leží v moři skupina ostrovů Moskonisia, „sto ostrovů“ zvaná, úrodná, s podnebím velmi příznivým. Hlavním předmětem vývozním jest olej olivový.

Severně od ostrova Mytilene rozkládá se půlostrov, jehož horské pásmo Kaz-dag (Ida) ční do výše 1770 m a jehož severní břehy se přibližují Evropě na vzdálenost sotva několika km. Je to půlostrov Bigha (Troas). Na něm vyniká Kale Sultanie, město blízko starého Abydu. Obyvatelstvo má smíšené ze všech národností maloasijských. Lid žije se hrnčířstvím a pracuje hlavně pro Cařihrad. 12 továren v 600 pecích vyrábí ohromné množství nádobí, jež rozváží se po přístavech moře Černého a Egejského, ba i do Syrie a do Francie (140.000 kusů). Kromě toho rozprodává se jistě 15—20 tisíc různých, pěkně malovaných váz cizincům na památku (1 váza až za 3 fr.). Velký příjem plyne také z koberců, které ženy dovedně hotoví.

Plujeme-li podél pobřeží maloasijského směrem k severu, dojati jsou krásami a svěžestí přírody, vzpomínáme krásných míst na Riviere, nebo na pobřeží Valencie, neb i Malagy na pobřeží španělském. Zálivy objevují se všude stejně libezné. V nich stříbrem lesknou se vlny mořské, libající zelené břehy a chladice parami svými vzduch v zahradách olivových, fíkových a pomorančových. Vinice, sady broskvové a citronové objímají mříná návrší, jejichž tvary vyluzují z myslí našich představy hrdin z dob Solonových, Miltiádových, Themistoklových, Periklových a j., jak nám je fantasie při čtení různých klassiků vytvářela. V údolích roste rýže, kukuřice, melouny, česnek a cibule, nejdůležitější zelenina orientu. Bílé domky vyhlížejí ze zeleni stromů; šedé sloupky řeckých chrámů, vodovodův a divadel vítají nás jako památníky starověké vzdělanosti. A nad tím vším sedí Turek jako na posměch Evropě, kdyby i chtěla, on že nehne z Cařihradu nohou a nedopustí, aby křesťané — řáduové — zmocnili se Zlatého Rohu. — A již blížíme se Dardanellám. Zrak náš pátravě stane na východních stupňovinách, kde stávala Troja. Tam na skalní výšině Hissarliku, která 18 m nad rovinu vyniká, stál hrad Priamův a pod ním město Troja. Trosky a zbytky opěvaného města úplně odkryli a objasnili Němci Dr. Schliemann a Dörpfeld. Parníky z pravidla stavívají v Kale-Sultanii (v zámku sultánově). Evropané říkají stanici Dardanelly a jmenují tak i průliv.

Vstup do Dardanell dal již sultán Mohamed II. r. 1740 náležitě opevniti. Stará opevnění nahrazena nyní novými; baterie děl po obou březích uvedly by loďstvo útočící do křížového ohně a nedopustily by, aby se přiblížilo průlivu. Méně bezpečné jest opevnění Bosporu

se strany moře Černého, odkudž útok loďstva i vojska ruského zastihl by turecké baterie nepřipraveny a nedostatečné. Vláda turecká jest si toho vědoma, že největší její obrana a štít spočívá — v žárlosti mocností evropských, proto se útoku neleká. Propluvše Dardanellami, starým Hellespontem, objevujeme se v moři Marmarském (v Propontidě), bohatém pěknými ostrůvky a zdobeném cypřišovými a citronovými háji. A brzy blížíme se průlivu druhému, Bosporu, pátrající v mlhavé dáli, kdy poprvé budeme moci spatřiti minarety cařihradské a potěšiti se kouzelným jejich vzezřením.

Prodáváč kávy v Brusse.

V létě vanou na moři Marmarském větry severovýchodní. Staří jim říkali etesie, Turci je jmenují meltem. Dostavují se s přesnou pravidelností v druhé polovici června, v září přerušeny jsou větry nepravidelnými, ale v říjnu vanou opět plnou silou. Doprava na moři je neobyčejně živá. Nejen proto, že jest to hlavní dráha mezi mořem Egejským a mořem Černým, ale že při něm leží velké množství dobrých a živých přístavů, z nichž obchod se vede daleko do nitrozemí.

Zvláště východní pobřeží moře Marmarského jest malebně rozčleněno a lesnatými půlostrovy a zdravými zátokami ovroubeno. Zahradami obklopené město Iznik při jezeře Iznickém

stojí na zříceninách slavné Nicaeje. Dosud obkličují ji zdi, kterých křižáci v první válce křížové dobývali. Na jižním pobřeží zálivu Gemlického leží Madania a Gemlik, nepřímé přístavy města Brusy, s nímž již před 25 lety Madania drahou byla spojena. Lodem jest v přístavě madanijském kotviti 21 kabelu od země, a zboží převáží se na pevninu po člunech. Spojení s Cařihradem udržuje se odtud dvakrát týdně parníky dvou společností. R. 1902 přivezlo se sem 20.000 tun zboží a odvezlo se 8200 tun. Cestujících r. 1900 vystoupilo v Madanii 34.000. Vyváží se hedvábi, obilí, olivy, kaštiny a vejce. Železnice do Brusy má 42 km délky (o světlosti 1.1 m). Brussa jest hlavní město okruhu, v němž hedvábnictví jest prvním zaměstnáním obyvatelův, a v němž vedle Eskišeru (starého Dorylea) jsou největší tržiště hedvábných látek pro Evropu.

Z jara zabývají se ošetřováním bourců skoro všichni obyvatelé. R. 1900 vytěžilo se kokonů 4,136.940 kg. Ke sprádkání těchto hedvábných nití jest postaveno 90, z větší části parních přádelen s 5500 motáky. Poslední kampaň 1905 dala 380.000 kg surového hedvábí, z něhož 8% zůstalo doma, ostatní odvezlo se k dalšímu zpracování do Lyona, do Německa, Itálie a jinam. Cena hedvábí toho obnášela 17,000.000 franků (1 fr. = 80 h). Na primitivních stavech obyvatelé tkají nejjemnější látky hedvábné, velmi oblíbené a do Evropy přivážené pod jménem „brusské hedvábí“.

Brussa bývala sídlem bithynských králův a ve 14. stol. residenci tureckého sultána. V Brusse založeny byly evropským kapitálem první továrny v Malé Asii a v říši turecké vůbec. Z továren na hedvábné látky, čalouny, koberce a tapety dováží se zboží do velkoměst celé Evropy.

Město leží v rovině vodou dobře zásobené, na úpatí mohutného Olympu, k jehož temeni 2530 m vysokému pnou se háje jedlých kaštanů, rozmanitých stromů listnatých a jehličnatých. Přes Brussu a Nicaeu vedly druhy cesty, které spojovaly Cařihrad s údolím Sakarie a nitrem maloasijským. Nyní údolí Sakarie s Cařihradem spojuje železnice, a to ze Skutari (Uskudar), kteráž město považovati lze za předměstí cařihradské, do İsmidu a lesnatým údolím k jezeru Sabañdja a do Adabassaru na Sakarii. Údolí vyniká romantičností. Úzké soutěsky se střídají se skalnatými stráněmi a rovinami, plnými zlaté pšenice, kukuřice a stromů morušových. Pak trať zahýbá v pobočné údolí Biledjické, dosahujíc brzy Eskišeru na Porsuku, hořejším přítoku sakarijském. Město Eskišer má 15.000 obyvatelů, z nichž mnozí žijí se dobýváním, úpravou a prodejem mořské pěny. Vládě turecké vynášejí doly 400.000 korun. V těchto končinách přestává pomalu bujná zeleň pobřežních krajín; jednotvárnost a pustota zračí se kolkolem; jsme na přechodu k stepím a pustinám maloasijským. Ve výši 792 m u Porsuku železnice se rozděluje ve dvě. Hlavní trať vede do Angory, odbočka k jihu přes Kiutahiu a Afiun-Karahissar do Konie. Afiun Karahissar a jeho okolí vyrábí mnoho opia z máku, jemuž se tam výborně daří, a vyváží ho nejvíce do východních zemí.

Angora jest hlavním městem bývalé Galatey, jejímž obyvatelům sv. Pavel psal. Má as 30.000 obyvatelův a pěknou polohu. Nad městem vévodí vrch s římskými zedmi, jež kdysi tvořily část obydleného hradu. Lidé jsou tam Turoi nebo turecky mluvící Arméni. Zajímavé jest, že američtí misionáři, jichž v městech maloasijských a v městech tureckých vůbec mnoho jest usazeno, konají bohoslužby v staré Ansyře (nyní Angoře) v protestantské liturgii jazykem tureckým. Hlavní obchodní surovina Angory a okolí jejího jsou kůže a vlna angorských koz. Až posud byla Angora ve spojení s východem karavanami. To nyní přestane, neboť staví se železnice přes Kaisarii do Mesopotamie až do Bagdadu a Basry. Pamětihodno jest, že v okolí tohoto města mnozí čtvernožci na místě obyčejné, hrubé srsti, mají srst jemnou, hedvábnou. Tak na př. vidáme u nás angorské kočky, angorské

psy, králíky. Nade všechny ovšem vyniká dlouhovlnná koza, z jejíž srsti tkají se nejdražší látky.

Konia, staroslavné Ikonium, leží v příjemné kotlině, vodou dostatečně zásobované, v krajině Karamanii, ode dávna jsouc střediskem různých křížovatek obchodních. Nyní však působí smutným dojmem. Dle Pavla Lindaua jest město žlutavou a šedou spoustou trosek. „Na první pohled připadá, jako bychom se octli v městě, které ještě včera bylo silně bombardováno, a kde nepřítel před nedávnem krutě řádil. Všude spousta, všude zříceniny. Domy a zdi samá trhlina, samá díra. Špina a prach lpí na každém stavení a na každém náradí.“

Město má zajímavé dějiny. V něm tábořilo 10.000 Řeků dle „Anabase“. Zde tábořil Alexandr na cestě proti Peršanům. Zde zdržoval se občas Cicero, když byl prokonsulem v M. Asii, zde kázal sv. Pavel, až sem pronikl Bedřich Barbarosa, poraziv r. 1190 Turky. Dobyti Konia bývalo vždy cílem křížákův, poněvadž znamenalo vítězství nad nevěřícími. To bylo poslední císařovo vítězství. Brzy nad ním zvítězila smrt, číhající na něho ve vodách chladného a prudkého Kalikadna. V největším rozkvětu byla Konia v XII. stol. a na poč. stol. XIII. za panství Seldžukovců, bojovného to národa tureckého, jenž přišel odněkud z Buchary a podrobil si ve XII. stol. M. Asii, Syrii a Mezopotamii. Leč ve stol. XIV. propadl osudu v bojích o nástupnictví a později v bojích s Osmany.

Nejslavnější sultán Seldžuků byl Ala-Eddin (1219—1236), slavený nejen jako válečný hrdina, ale i jako kníže pokoje, podporovatel vědy a básnictví, milovník umění. Za jeho vlády povstaly nejkrásnější stavby městské, hradby, mešity a duchovní školy. A nejen v hl. městě, i v městech venkovských budovati dal mešity, akademie, školy, serajly. Také vystavěti kázal sultanhan.

Ala-Eddin byl přísně mravný, povinností oddaný, neúnavně pilný a dobrotivý panovník. Rozdělil den i noc pravidelně ve tři stejné dlouhé části. Jednu třetinu dne věnoval vládě, jednu zábavě s učiteli a vzdělanci, jednu studii dějin. Dvě třetiny noci věnoval čtení a pobožnosti. Pouze 4 hodiny spával. 17 let nejšťastnější a největší panovník Seldžuků byl nešťasten ve smrti: vlastní syn jej otrávil.

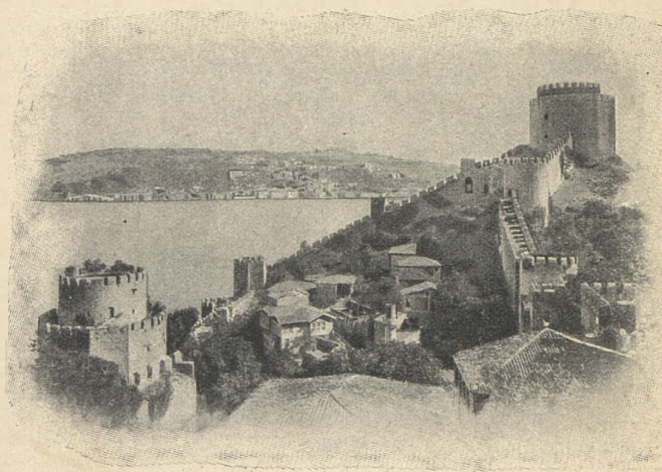
Z velkolepého umění, které se z pohanského-hellenských a byzantských vznětů samostatně vyvinulo a za Ala-Eddina největšího rozkvětu dosáhlo, Konia obsahuje vzácné zbytky. Jednotlivé z nich jsou vzory nepřekonatelné krásy, již dodávají jim pěkné tmavě neb bledě modře polévané kachlíky fayencové, bohatou ornamentikou a vkusem uměleckým ozdobené. Nevyčerpatelna jest fantasmie mistrů, kteří ozdoby navrhovali. Výzdoba vždy přiléhá s nejjemnějším porozuměním k formě architektonické, již se podřizuje. To lze říci zejména o mešitě, zvané „İndşeh Minareli“, v níž umístěn jest bohoslovecký seminář. Portál její náleží dle výroků badatelův k nejkrásnějším, které jsou na území maloasijském. Originelní jsou na něm pásy písma prostředkem vzhůru se nesoucí, jemně v kameni provedené*).

*) Zevrubné popisy umění stavitelského v Malé Asii a zvláště v Konii najíti lze v dílech: Cl. Huart, Konia, la ville des derwiches tourneurs. Paris

Nynější Konia má asi 40.000 obyvatelů, tkalcovny kobercův a jest také poutním místem okolních mohamedánů.

Jiný přístav při moři Marmarském jest Panderma. Sem připlulo roku 1902 326 parníkův s 812 plavci (tureckých 165, ruských 31, německé 3, rakouské 2). Nedaleko nalezen pandermít — boracit, jenž se přímo vozi do Evropy. Majitelkou dolů jest americká společnost „The Borax consolidated“. U Mihaliče dobývali litografického kamene, ale bylo jim toho nechati, poněvadž se dobývání nevyplácelo. Kapitál $\frac{1}{4}$ mill. liber šterlinků se v dolech ztratil.

Bosporus značně liší se od Hellespontu podobou i útvarem krajinným. Kdežto Bosporus má podobu mnohonásobně sem tam v okli-

Část opevnění bosporských s věží Leandrovou. V pozadí průliv a za nim břehy evropského Turecka.

kách se vinoucího, širokého řečiště, s obou stran pevnými devonskými, břidličnatými a vápencovými vrstvami semknutého a ozdobeného skvostnými háji a zahradami, Hellespont jeví se jako přímá brázda v měkkém, žlutavém slinu vrchních vrstev miocenu, jejichž jednotvárnost při dlouhé plavbě v délce 70 km oko unavuje. Na návrších stojí smutné háje borové nebo nízká křoviska. Zřídka objevuje se ves, a vše působí na cestujícího dojmem ponurým. Šířka Bosporu jest menší nežli šířka Hellespontu. Břehy jeho se vzdalují na 1·3 km (nejméně 600 m), kdežto břehy hellespontské jsou od sebe až 8 km (nejblíže 1200 m) vzdáleny.

Jak povstal Bospor, nelze objasnit. Nejvíce pravdě se podobá domněnka, že Bosporus i Hellespont jsou zbytky veletoku, jehož prameny i ústí, jakož i část středního toku na konci doby třetihorní, kdy Černé moře nynější podoby dosáhlo, a kdy útvar moře Marmarského, jakož i moře Egejského snížením vrstev zemských vznikl, do hlubin mořských se prolomily. Do průlomu vedralo se moře a hned počalo hlodací svou práci na březích svých.

Nejužší místo v Bosporu jest při starých pevnostech Anadolí Hissaru a Rumili Hissaru, které kázal pro bezpečnost Cařihradu stavěti sultán Mohamed II. Pohled na ně jest neobyčejně malebný. Zde také má se stavěti, železniční most 660 m dlouhý, jímž spojily by se dráhy evropské s asijskými pro neobyčejné pohodlí cestujících a obchodníků. Proud vodní žene se v Bosporu z Černého moře k jihu a způsobuje leckdes mocné vlnění a víry, jež menší lodi sotva mohou přemoci. Proto dávají se raději za poplatek proti proudu vytahovati asi tak, jako v soutěskách dunajských u Greinu. Proudění vod v Bosporu zavadlo nejednou příčinu k vědeckému badání, při čemž dokázáno bylo, že lehčí, neslaná voda spěje v horních vrstvách od Černého moře k moři Egejskému, a slaná, těžší voda v dolních vrstvách opět od moře Egejského k Černému.

b) Pobřeží severní.

Krajina od Bosporu až po ústí řeky Sakarie není příliš hustě zalidněna. Na návrších ve výši 600 m a více rostou houštiny různého stromoví, kde kočovní Kurdové pasou stáda koz a ovec. V údolích skrývají se skrovné vesnice v zeleni zahrad a hájův. I zdá se, že málo kde žije se tak idyllický, skoro biblický idyllický život jako v dolinách tamějších.

Při Bosporu naproti hl. městu říše turecké, naproti Cařihradu, rozkládá se město Skutari, jako by předměstí cařihradské. Obsahuje letní palác sultánský a vyhlídky, odkudž jsou tak rozkošné pohledy na Cařihrad, na Bosporus a na ostrovy Princovy, že právem nadšení pozorovatelé odvažují se zváti Cařihrad polohou a malebností nejkrásnějším městem světovým. 150.000 obyvatelův oživuje město, pověstné také svým mohamedánským hřbitovem v cypřišovém háji, jemuž není rovno. Šest kilometrů jsou dlouhé cesty na hřbitově, kde pochovány jsou mnohé generace cařihradské a očekávají posledního soudu. — Město Ismid u zálivu Ismidského, bývalo za panování císaře Diokleciana skvělou jeho residencí a slulo Nikomedie. Zapadlo však v zapomenutí jako jiná města památná. Pomalu roste tím, že spojeno jest se Skutari drahou.

Ostrovy Princovy (Demonesské) jsou asi 180 km² a mají 5000 obyv. původu řeckého. Pro krásné a zdravé podnebí a pro překrásné ovoce zámožní Cařihradané tam se usazují a tráví léto. Ostrovů je počtem devět; největší slují Prinkinos, Marmora, Altoni.

Východně od ústí Sakarie krajina vystupuje, a zároveň zdvihá se pobřeží příkřeji. Stráně kryjí pěkné a pečlivě řízené lesy, jejichž kmeny

řežou se na prkna k stavění vesnických domků. Ku pracem přístavním v loďenicích sinopských užívá se výhradně dříví z oněch lesů.

Sinob (Sinope), staré Sinepe, jest nejlepší přístav maloasijský při Černém moři. Jedinou má nevýhodu, že není chráněn od severovýchodu, odkudž právě nejhorší větry do města zaléhají. Původu jest město janovského, a poněvadž od nitra zemského odloučeno jest jednak náhorní vysočinou, jednak okrajními pásmy hor, jako Krkonoše vysokými a leckde ještě vyššími, postrádá pohodlného spojení s rostoucími městy

vnitřními a poukázáno jest pouze na moře. Spojení karavanní sice také se udržuje, ale je celkem bezvýznamné.

Sinope zůstalo malým městem; má asi 10.000 obyvatelů.

Přístav řecký jest na pobřežním ostrůvku, přístav turecký s arsenálem na šíji, uměle vzniklé mezi ostrovem a pevninou.

Ochranné zdi jsou do-

sud zachovány a pocházejí z dob janovské slávy. Roku 1853 loďstvo ruské na blízku Sinope zničilo loďstvo turecké.

Přístavy mezi ústím Sakarie a mezi Sinope jsou malé. Z pravidla čilejší ruch lodní a obchodní jest patrný tam, kde některá z mnohých říček pobřežních má hluboké ústí, že lodi mohou v řečišti útulek a zároveň skladiště zboží najíti. Tak jmenujeme řeku Filias, Bartan, Ineboli. V krajině jižně od přístavu Eregli nalezla se ložiska uhlí. Kromě toho jest městečko vývozištěm výrobkův a plodin z údolí Filiasu pečlivě zdělaného a z měst Bolu i Safranbolu. Městečko Ineboli jest jaksi přístavním místem pro Kastamuni na horním toku Gök-Irmaku (Modré řeky), který nedaleko Bojabadu u Dura-ganu vpadá do Kyzyl-Irmaku (Červené řeky). Kyzyl-Irmak, starý

Fontana Sladkých vod v obvodu skutarském poblíže letního paláce sultánova.

Halys, jenž ve velikém oblouku do moře Černého mezi Sinopem a Samsunem se vlévá, má délky na 900 km, a počítajíce i malé zátoky, na 1100 km. Má-li dosti vody, jest splavný od Caesareje čili Kaisarie; pro plavbu vzhůru po vodě není dosud upraven. Počátky své má v severovýchodní Kapadocii v horách Karabelských ve výši 1300 m, kde pro chladno ani oliva ani vinná réva neroste. Ve výši 1220 m pte se nad čilým tokem, zde již 80 m širokým, město Sivas, křižovatka karavanních cest na všechny strany. Vlna surová i zpracovaná, látky z angorské příze, mouka, sušené maso, sůl z nedalekých solívarů jsou potřebné předměty, které na hřebetech velbloudů roznášejí se k moři, do Erzerumu, do Smyrny a jinam. Až jednou hotova bude železnice, která projektována jest ze Samsu na při Černém moři přes Tokad a Sivas do Bagdadu, pak zvýší se důležitost měst, která

Kurdský pastýř.

nyní pomalu rostou; potom pokvetou. Ze Sivasu projektována jest dále trať na jihozápad do Kaisarie, as 25 km od Halysu na úpatí mohutné hory Erdžše (4000 m). Kaisaria sama jest ve výši 1000 m. Jest tedy pohled na horu mohutný. Obyvatelů žije v městě na 70.000 osob, z nichž jest 15.000 Armenů křesťanských. R. 1895 při strašlivých bouřích a řežích náboženských v Kaisarii mnoho jich bylo od fanatických Turků pobito, a ačkoliv hrůzy pohnuly myslmi Evropanův, z politických příčin od žádného státu nezakročeno ve prospěch ubohého lidu. Poněvadž nesnášlivost náboženská i národní propukává v maloasijských městech často k vražedným bojům, Armeni stavějí domky své tak, aby jim poskytl dobré ochrany před násilníky. Okna mají dvojí i trojí mříže, dvěře jsou železné, a příbytky zámožných lidí podobají se pevnostem.

Zajímavé útvary skalní vytvořily některé přítoky Halysu nedaleko měst Nevšeru a Yrgybu. Protékajíce vápencovým tufem, vyhlodaly v něm hluboká řečiště o příkrých stěnách, až 30 m vysokých. Vody pak

dešťové vymlely v nich jeskyně, chodby a otvory, v nichž pastevci a sadaři mají suché a pohodlné přibytky. Jiným slouží otvory za obilnice, jiným za skladiště a chlévy. Leckde přivaly vymlely vrstvy tufové tak, že zůstavily pouze široké sloupy jako obelisky nebo jako pyramidy. Nad Yrgybem jest v jednom otvoru kaple, zasvěcená sv. Janu Křtiteli. (Dle Oberhummra a Märckera.)

U městečka Kara-Kečili a Keprikey Halys má šířku 150 m, a klene se přes něj most o 13 obloucích. Tudy také vede telegrafní spojení do Angory, a povede co nejdříve hotová železnice. Mezi Osmandykem a Čeltekem Halys tvoří dvojnásobnou okliku, jsa na třinácti místech mosty přepásán. Nejdelší most jest u Čelteku dře-

Cesta hřbitovy skutarskými. V předu slepý žebrák ve společnosti žebraček.

věný, 300 m dlouhý. Od Čelteku vine se staroslavný Halys údolím úrodným, zvláště tabák plodícím, k Basře, odkudž kupci rozvážejí dobré kuřivo po vodě i po suchu. Do moře Halys vtéká trojramenným ústím, jež od Basry vzdáleno jest 25 km. Břehy řeky ovroubeny jsou dvěma pásy listnatého lesa, který před ústím řeky přechází v travnatou krajinu, kde sídlí pod stany Čerkesové. Východní část delty pokrývá velká laguna.

Podobné ústí deltové má východnější Ješil-Irmak (Zelená řeka). Obě řeky nanesly za tisíciletí tolik náplavu do moře, že způsobily mohutné půlostrovy, mezi nimiž vznikla zátoka Samsunská. Samsun, ačkoliv nemá chráněného přístavu, ačkoli spojení jeho s nitrozemím právě tak jest neprospěšné jako spojení Sinope s planinou paflagonskou, přece vyspělo již v důležité město obchodní. Ješil-

Irmak pramení v téže vysočině jako Halys, jen že kratším tokem s mořem se pojí. Ku plavbě jest tak nezpůsobilý jako Halys. Ve výši 650 m nad mořem protéká městem Tokadem, kde úrodná role střídají se s háji dubovými a alejemi morušovými. Pod 36. poledníkem v ohbu Zelené řeky leží Amasia, rodiště Strabonovo, v zahradách, hájích a sadech ukryté. Nad městem ční skalní hrad s hrobkami pontských králův. Ješil-Irmak, spojiv se ještě s Kelkitem, proráží pobřežní hory a za městem Čarčembe volně se plouží k moři aluvialní rovinou, již sám vytvořil.

Další pobřeží černomořské, krajinu zvanou Pontus, sleduje na jihu velehorské pohoří, jsouc schůdnou jedinou pohodlnou silnicí z Trapezuntu do Erzerumu. Horstvo vypíná se do výše 3700 m. K pestré směsici národů maloasijských druží se v Pontu Lazové, příbuzní různých

Turečti hodnostáři na letním pobytu.

ných kmenů kavkazských. Údolí Čaruku a pobřeží jsou dosti úrodná a při moudřejším hospodaření uživila by obyvatelstvo národa zemědělného. Leč netečnost a zastaralé předsudky v obdělávání půdy způsobují malou úrodu a jsou příčinou občasného nedostatku. Náhradu v pramenech obživy hledati nutno tudíž jednak na moři, jednak v obchodě a průmyslu, jednak v pastýřství a sadařství.

Největší přístavní město na moři Černém jest město Tarabison, staré Trapezunt, které s Cařihradem a Oděsou jest v neustálém a pravidelném spojení. Západoevropští státní námořní navštěvují zátoku, ač město dosud ani přístavu nemá. Při bouřlivých větrech severních přístaviště tak trpí, že lodí v něm dlicí musí vyplouti na širé moře nebo uchýliti se pro ochranu do Platany. Pohled od moře na Trapezunt jest tak malebný jako na Janov. Má 40.000 obyvv., mezi nimi polovici mohamedánův. Menší polovice Arménův scvrkla se již tak, že pronásledováním a vystěhovalectvím hlavně na Rus jest jich teď asi tolik jako Řekův. Větší díl obchodu, který se tudy

provozoval s východem, přešel nyní na Rusy. Do obchodu hlavně přicházejí kukuřice, tabák a ořechy z Kerasundu. Trapezunt jest miletská osada a byla od r. 1204 do 1465 sídlem druhého císařství řeckého pod vládou Komnenů.

c) Sporady a pobřeží jihozápadní.

Na místě Halikarnasu, rodiště Herodotova, stojí zahradami obklopené město Kudrun. Kde stával pevný hrad Knidos, tam tmí se šedé zříceniny starověké. Krajina okolní jmenovala se kdysi Karié, a bylo v ní šestero bohatých řeckých kolonií z kmene Dóráv, k nimž náležel jmenovaný Halikarnasus. Nejzdělanější území jsou na velkých ostrovech pobřežních. Z nich zvláště zajímavý jest 468 km² velký Samos, jenž rozkládá se naproti Samosundaghu neboli pohoří Mykalskému.

Samos jest jako ostrov Chios horami přeplněn, pročež rolnictví na něm ustupuje výnosnému sadářství. Uprostřed hora Eliášova dosahuje výšky 1137 m. Protějši pohoří Mykalské vystupuje as 1200 m. Úroda na ostrově je posud veliká; vyrovná se jistě plodnosti starověké. I zdá se dle toho, že i tisíciletým zdě-

Skupina pontských Lazů, kteří počítají se ku kmenům kavkazským.

láváním půda maloasijských krajín pobřežních se nevyčerpává. Samos vykazuje vysokou lidnatost obyvatelstva 117 na km². Za sto let se počet jeho zdvojnásobil. Přes 50.000 Samijců žije na ostrově, přes 20.000 jest jich roztroušeno ve Smyrně a po přístavech západních. Obyvatelstvo požívá mnohem větší svobody politické nežli kterýkoliv jiný ostrov sousední. Samosprávu obdrželo jako dar od mocností evropských za hrdinské boje o svobodu r. 1832. Před rokem tím byli a po něm jsou sice Samijci pod panstvím sultánovým, jenž jako odznak vrchní moci své ve městě Vathi vydržuje posádku 150 mužův a přijímá poplatek 300.000 piastrů ročně, ale jinak vládnou sobě sami. A jak blahobyť jejich, mnohem větší, nežli jinde, nasvěd-

čuje, pochodili dobře. Protokolem londýnským ze dne 11. pros. 1832 Samos jest Turecku poplatné knížectví, nad nímž panuje Portou jmenovaný Samijec, pocházející z rodu řeckého. Od r. 1906 panuje kníže Jauk efridi Kythinos. Ve skutečnosti kníže jest předsedou komory, záležející ze 40 členů národem volených a ze senátu z nich sestaveného. Příjmy země kryjí úplně vydání její, mezi nimiž na prvním místě jsou výdaje za práce veřejné a za školství. R. 1900 vláda spotřebovala $3\frac{1}{2}$ mil. piastrů, dlužiti se nebylo potřebí. Hlavní město Vathi má asi 3000 obyvatelů. Ostrov má loďstvo obchodní o 368 lodích, které pluje pod svou vlastní vlajkou. Parníky „Rakouského Lloydů“ přijíždějí do Vathi každý týden. R. 1899 v přístavech sam-

Rybářská stanice v Bosporu.

ských kotvilo 5000 lodí. Obrat peněžní je 56 milionů piastrů. Samos, jsa řeckými Jóny osazen, byl v starém věku kvetoucím tržištěm. Vládce jeho Polykrates stal se pověstný prstenem v rybě nalezeným. Samos jest také rodnou zemí slavného Pythagora.

Souostroví Sporady záleží z mnoha drobných ostrovů, jichž turisté příliš si nevšímají, ač krásy přírodní jsou velmi lákavé. Nedostatek dopravních prostředků, jakož i nedoporučující se sprostnost obyvatelstva odpuzují cestovatele od památných ostrovů, kde narodili se Apelles, Hippokrates, kde vznikla Apokalypse.

Západně od Samu pod 26. poledníkem leží ostrov Nikaria, jehož hory převyšují Čerchov v Českém Lese.

Ostrov jest celkem velmi málo znám; 10.000 obyv. (řeckých) provozuje orbu, rybolov, chov ovců a vepřů, kteří v dubinách se vypásají. Také včelaři.

Pathmos (nyní Palmosa) býval druhdy důležitým bodem panství benátského; nyní jest beze stromů, pustý, suchý, bez jakékoliv důležitosti obchodní. V církevních dějinách jmenuje se jako bydlíště evangelisty sv. Jana. V přístavním městě zbudován jest chrám „Zjevení Božího“, a nedaleko něho ukazuje se jeskyně, v níž světec žil a své evangelium sepsal. Podobné poměry shledáváme na ostrově Leru, kde jsou doly na pěkný mramor.

Příznivější poměry utvořily se na ostrově Kalymnu, jehož obyvatelé živí se hlavně lovem hub mořských. Vedle sadařství kvete i včelařství. Dále má čilý obchod s houbami mycími.

Velmi úrodný jest ostrov Kos (Stanco, také Ko) při zálivu Kojském. Vulkanický prach a popel z nedalekého ostrova Nisyru jej tak zúrodnil. Sazení révy vinné pěkně pokračuje. V polohách vyšších pasou se četná stáda koz a ovec. Z Kou pocházejí Apelles a Hippokrates. Město Kos stojí na místě města antického, v jehož blízkosti prof. Herzog nedávno našel pověstný chrám Aeskulapův.

Nisyros jest vlastně ostrovní vulkán, ve středním věku vyhaslý, vys. 692 m. Dobývá se na něm mnoho pemzy; Tilos má 4000 obyv. U Symi loví houby, kde 250 lodí s 2000 muži vypravuje se na lov a naloví jich v ceně 8 milionů piastrů*). Lovem hub r. 1900 zaměstnávalo se v Malé Asii celkem 350 parníků a 3500 lodí plachetních.

Největší ze Sporad jest Rhodos (1360 km²) s hl. městem Rhodem (10.000 obyv.), ležícím na týchž místech, kde býval Rhodos starověký. V době Augustově ostrov tak mohutněl v blahobytu, že Horác mohl o něm psáti jako o perle císařství římského. Má výhodnou polohu a pohodlné spojení se všemi krajinami okolními.

Rhodos dosahuje výše 1240 m v hoře Atairu poblíže západního pobřeží. Podnebí ostrovní je velmi mírné. V zimě rtuť v teploměru neklesne pod +5° C., a proto vše zraje o 2—3 neděle dříve nežli v dalekém širokém okolí. Modré nebe usmívá se ustavičně, a jarní pohoda trvá tam skoro bez přestání. V přístavě hlavního města stával 45 m vysoký kolos kovový, bůh slunce, ježž staří považovali za div světa. Leč zemětřesením zvrátil se již roku 222 př. Kristem. O 900 let později jakýs kupec trosky kolosu dal vyzdvihnouti a na 900 velbloudch někam odvézt. Podruhé Rhodos zkvétl v XIV. století. Od roku 1310 byl totiž sídlem rytířského řádu johanitů, z Palestiny vypuzeného, a po 200 let baštou křesťanství, až r. 1522 dostal se do rukou tureckých. Úrodný Rhodos mival v starém věku na 200.000 obyv. V době naší má asi 30—40.000 lidí: Turků 10.000, židů 4000, přes 20.000 Řekův a mnoho různých Evropanů. Židé jsou původu španělského a mají veškeren obchod ostrovní a řemesla ve svých rukou. Provozuji i těžká řemesla a jsou velmi obratní. Řekové hlavně hospodaří. Ječmen jest z obilnin nejlepší, pak cibule a sezam. V poslední době sázejí ranné brambory, jichž veliké množství též do Evropy se dováží. Výtěžek stromův ovocných jde hlavně do Egypta. Broskví a oliv vyteží se rovněž za mnoho milionů piastrů. Bourci morušovi

*) Piastr = 0·21 K.

dávají na 15.000 kg čerstvých kokonů, jež kupuje z části Bejrut v Syrii, z části Marseille ve Francii.

Ještě před 20 lety hřbety horské kryly borovice, smrky a cypríše ve výměře 300 km², kterážto výměra nyní zmenšila se sotva na 50 km². Největší spousty v lesích způsobila potřeba dříví na stavbu lodí a na výrobu třísla z kůry borové.

Jako na Chiu se stromu mastyxového, tak na Rhodu se stromu storaxového sbírají vonnou pryskyřici, již odvázejí do Evropy a do Indie, kde jí užívají při obřadech náboženských.

V přístavech zdejších kotví lodi „Rakouského Lloyd“, společnosti „Messageries Maritimes“ a jiných společností evropských. Na 3000 jich r. 1900 připlulo.

Od ostrova Rhodu jihozápadně zdvihá se v moři ostrov Karpathos čili Skarpanto v rozloze 350 km².

d) Pobřeží jižní.

Sledujeme-li pobřeží Lycie, dostihneme zhusta příkrých mysů, obstoupených skupinami ostrůvkův a malých rovin, jimiž prodírají se potoky a řeky napojené vodou, kterou přijaly ze sněžných jam v horách táurských. I bujnou, zajímavou floru můžeme sledovati v luzných údolích, v nichž i palma vážnou korunou k okrase přispívá.

Skoro celé jižní pobřeží Malé Asie jest historicky památné. Není zátoky ani jednoho ústí čistovodných potoků, u nichž by nebyla stávala osada, a v níž by buď fénické buď řecké obyvatelstvo nebylo pronikalo do nitra země a neprovozovalo obchod. Historické nálezy a památky dosvědčují, jak lidnaté a vzdělané byly ony končiny. Na pobřeží utvořil se v starém věku spolek malých republik, které po mnohá století vnějším útokům nepřátelským odolávaly. Úžlabí řeky Xantu náleželo čtyřem republikám takovým.

Postupujeme-li z Lycie dále k východu, vejdemo do Pamfylie. Tam jest největší město Adalia (o 15.000 obyv.) při zálivu Adalijském. Malá rovina s úrodnými poli a háji obklopuje útulné a nepříliš obchodní město, ač na první pohled zdálo by se, že polohou svou rozhodně důležitosti nabylo. Schází mu však pohodlné spojení s nitrozemím. Sjízdných, dobrých silnic tam není, a spojení karavanní přes horstvo Bereketu, přesahující výši Tater, jest nákladné. Dostati se lze z Adalie do měst Bulduru při jezeře Buldurském (1050 m nad mořem), do Ejirdiru při jezeře Ejirdirském (900 m nad moř.) a do Isparty, kolem níž pole maková a pšeničná pyšní se svojí plodností; ale obchod měst a krajin těch nepřevážil se přes hory pisidské do Adalie při moři Středozemním, nýbrž soustředil se ve vzdálenější Smyrně, odkudž blíže jest do Cařihradu a jinam, k místům, kde plodiny frygské, karské i pisidské snáze jest zpeněžiti.

Mimo to vede železnice od jezer výše jmenovaných, a také „hamidská jezera“ zvaných, ze stanice Dineru na západ přes Denisty, Nasilli, Aidin přímo do Smyrny. Postrádajíc takových výhod, zů-

stává Adalia přístavem podřízeného řádu. Sotva 4—5 lodí o 100 tunách může najednou kotvit v malé zátocě; jinak jest lodem velkým staviti na rejdě nekryté.

Jižní pobřeží maloasijské na jihovýchodě uzavírá Cilicie od 32. poledníku až k 37. poledníku. Dělí se ve dvě povahou půdy rozličné části, v západní část „vysokou Cilicii“ a ve východní část „rovnou Cilicii“.

Cilicií vysokou prostupuje Taurus ve vší své drsnosti a nevázané divokosti. Romantičnost srázův a bezedných propastí zvyšují malebné zříceniny starých chrámů, pevností a starověkých hnízd loupežnických. Krasový útvar horstva, plný jeskyň, výmolů, žlebův a skryší příčinou byl také nesčetných událostí dobrodružných, o nichž sta a sta různých pověstí a pohádek v pověřivém lidu tamějším koluje. Zříceniny Olby jsou imponantním kusem staré podivuhodné stavby a massivních zřícenin. Cilický Taurus dělí prudký Kalikadnus a jeho úžlabí ve dvě části.

Jak jinak vypadá Cilicie rovná! Jest to vlastně nesmírně veliký náplav dvou řek, Seihunu a Džihanu, kteréž řeky s přítoky svými v prudkých skocích omílají stráně Tauru, Antitauru a Kanlydaghu a záliv Iskanderský pomalu zaplňují. S nimi zároveň se vlévá řeka Kydnus, pověstná tím, že ve vodách jejích koupal se Alexander Veliký a po koupeli onemocněl. Uroda, zeleň, květ, vůně a plody vítají příchozího, jenž na pouti pustými pláněmi Lykaonie neb nerovnými cestami pobřežní Cilicie zapadl do rovin, obklíčujících města Tarsos neb Adanu. Bavlník, třtina cukrová, fik i palma datlová vítá udiveného pozorovatele.

Řeka Seihun jest splavná až po Adanu. Za starodávna prvním městem kraje byl Tarsos, rodiště apoštola Pavla, ale Adana nad něj předčila právě proto, že leží při řece. Nyní Tarsos vůči hledě opět se vzmáhá od té doby, kdy spojen byl drahou železnou (1886) s nedalekým přístavním městem Mersinou. Ježto Mersina přístaviště své má chráněno pevnými moly, lze v budoucnosti očekávati rozkvět jeho s největšími nadějemi. A z rozkvětu Mersiny prospěch míti bude Tarsus, jemuž neschází nic jiného nežli železniční spojení s Adalií a Smyrnou. Přístav mersinský (3 m nad mořem) zbudován byl asi před 70 lety jakýmsi Řekem Mavrommatim, jenž tu v pobřežní pustině postavil svůj krámek, když ve válce r. 1832 egyptské vojsko, vedené geniálním Ibrahimem pašou, obsadilo rovinu, odkudž možný byl přechod přes Taurus dále do nitra maloasijského. Nyní tam žije 12.000 obyv. Vyvážejí se bavlna, sesam, pšenice a jiné obiliny, mouka, dříví, kůže. Lodem jest však kotvit na otevřené rejdě $1\frac{1}{2}$ km od břehu. R. 1901 kotvilo zde 30 parníků rakouských, 90 britských, 80 francouzských, německých 17.

Rovina od Mersiny k Tarsu stoupá tak nepatrně, že Tarsus pouze 10 m nad mořem se zdvihá, a Adana pouze 14·5 m. Celá rovina (3000 km²) útvarem i povahou podobá se dolnímu Egyptu. (Teplotné poměry jsou jako v Egyptě. V zimě +14°, na jaře +21·5°, v létě

+ 30°, na podzim + 20·5°. Adana dle třináctiletého průměru má 625 mm srážek, kdežto Kairo 32 mm, Alexandrie 210 mm.)

Tarsus dle Strabona ležel od břehu pouze 5 stadií (1000 m). Lagun, jichž je na pobřeží mnoho, užívá se k výrobě soli. Nyní Tarsus nemá významu města přímořského, ale jest pořád obchodním střediskem Kilikie. Bavlna se zde shromažďuje nejen pro vývoz, ale i pro potřebu domácí. Má na 3000 domů s 20.000 obyv. Za starodávna protékán byl Tarsus Kydnem; nyní řeka teče východně od něho.

Dějiny města sahají do daleké dávnověkosti, neboť badatelé mají za to, že město jest původu assyrského. Jako památka assyrského

Ležení maloasijských cikánů.

panství zdvihá se mezi zahradami za městem mohutná stavba, zvaná dunuk-taš, již za zbytek paláce Sardanapalova považují. Archeologové prohlíželi dílo, ale neshodli se v úsudku, co to jest. Badatel Barth konečně pronesl se v ten rozum, že jest to pyreion, na jehož volné ploše ke cti slunce oheň býval zapalován.

Je-li v Tarsu sv. Pavel pochován, neví se. Domnělý náhrobek jeho tamže jest hrubě stavěný sarkofág, nad nímž zdvihá se obilná kopule se třpytným půlměsícem.

Jmenovaný již Mavrommati, zakladatel Mersiny, zbohatnuv později, založil v Tarsu první přádelnu se 6000 vřeteny, která pomocí turbin se pohybují. 600 dělníků jest v ní zaměstnáno. Předou niti až do č. 18. a posílají je až do Turecka. Většina zboží dopravuje se

odtud po velbloudech jednohřbých i dvouhřbých. Velbloudi jednohřbí unesou i 200 kg, dvouhřbí až i 300 kg. Oněch užívá se více v rovině, těchto v horách. Na všech silnicích spatřujeme tlupy vždy po 7—10 velbloudech, před nimiž vážně si vykračuje malý osel. Do Tarsu nosí obilí, mouku, dříví, dřevěné uhlí a z Tarsu zboží koloniální, železné, měděné, skelné a jiné. Rolníci v Cilicii jsou uvědomělí a rádi užívají při práci své i strojů, jež jim dodává Sev. Amerika. Lid dělný přichází do Cilicie až z Diarbekru a pracuje tam za týdenní plat 6 až 25 K. Zvykem je, že dělníci každého týdne místa svá mění. Vždy ve čtvrtek konají se v Tarsu i v Adaně trhy práce, při nichž shromažďuje se v obou městech ze všech končin Malé Asie směs lidí, v níž zastoupeny jsou všechny typy národů, náležejících tu-recké Asii.

Z vysoké Cilicie vchází se do rovné Cilicie starou vojenskou silnicí, skalnatým průsmykem ve výši skoro 1000 m nad mořem. Poněkud na jihozápad od průsmyku pne se nejvyšší téměř cilických hor do výše 3500 m. S nebetyčných velikánů jest rozkošný pohled do roviny Adanské, na záliv Iskenderunský, do hor k Bulghar-Madenu, kde dobývá se

Typ cikánského děvčete.

olova, a do stepí nitrozemských, v nichž na obzoru jeví se kupy starých vyvřenin jako upomínky na neukončenou činnost vulkanickou v Malé Asii. Po slavném Issu, ležícím v nejvýchodnějším cípu zálivu Iskenderunského, kde Alexander r. 233 př. Kristem porazil Daria III., krále perského, není již památek, kromě vykopávek na oněch místech podniknutých. Iskenderun (Alexandretta) má 10.000 až 12.000 obyv. Poskytuje lodem nejbezpečnější rejdu na celém pobřeží syrském, neboť jest chráněna před větry jihozáp., jižn. i vých.

Pověstný vítr „ragit“, jenž v zimě od severu nebo od severovýchodu přichází a podobá se v účincích svým mistralu i bůře, vzniká asi tím způsobem, že vrstvy vzduchové nad pevninou náhle a silně se ochlazuje a vanou prudce do končin s teplotou mírnější. Rakouských lodí r. 1900 přistalo v Alexandrettě 76 o 113.502 tunách; všech lodí vůbec 349 o 350.000 tunách. Počet jich rok od roku stoupá.

e) Kypr (država anglická od r. 1878)*).

Kypr (Kypros, Kibris) jest ostrov v moři Středozemním, 70 až 80 km od Malé Asie vzdálený, velikosti 9600 km², skoro jako Korutany, nebo bez mála jako dvoje rakouské Slezsko. Geologicky učenci drží jej k vysočině maloasijské, tedy k horské vráskovině taurské. Severní pobřeží ostrovní provází pásmo, složené z druhohorních vápencův a pískovců, jakož i z třetihorních vrstev nejstarších, které na mnoha místech proráží zelenokam. Podél jižního pobřeží pne se také takové pásmo do výše 2057 m (Troodos čili kyperský Olymp), a mezi oběma pásmy šíří se Mesorea, rovina, naplněná aluviálními písky, slínem a vápencovými různými usazeninami. Rovinou protéká starý Pedaios, jediná řeka se stálou vodou na ostrově. A při ní leží Newkosie (Nikosia), hl. město ostrovní.

Obě pobřežní pásma mají holé hřebeny; les je velikou vzácností. K palivu obyvatelé užívají chroští z nízkých křovísk, jimiž svahy jsou porostlé. Bývalé pověstné lesy Afroditina ostrova zmizely. První mýtiny způsobila těžba mědi, druhé stavba korábův, a naposled dokonal zhoubu lesů vývoz dříví do Syrie a Egypta. Podrost lesní ničí stáda koz, jichž chov se po ostrově na škodu zalesňování rozšířil. I cypřiše, ušlechtilé stromy pásma teplejšího, jsou na ostrově málokde. Listnaté stromy lesní schází úplně. Olivové háje jen chudě nahrazují tento nedostatek. Nitro zemské obsahovalo bohatá ložiska mědi, po které pídili se již staří Feničané v době bronzové a již na ostrově také dobývali. Vzácný kov zván byl latinsky cuprum dle ostrova. Dlouhými štolami v obou pobřežních pásmech havíři sledovali směr měděných rud a nabývali velkého jmění. Leč uhasl lesk kyperských bání měděných, a cizí výrobky měděné jsou nyní mezi předměty, které se na ostrov jako předměty potřebné z Anglie dovážejí. Staří chválili mírné podnebí ostrovní, bujnou vegetaci, s níž nelze nyní ani srovnati, a bohatství nerostné vedle drahého vína kyperského.

Od r. 1878 ostrov Kypr jest pod panstvím Anglie. Před tím byly poměry na ostrově velmi smutné. Turecké hospodářství šířilo hrůzu mezi obyvatelstvem, a bouře byly na denním pořádku. I byl ostrov tak zubožen, že každý měl za to, i nové hospodářství anglické že skončí jistě deficitem. Ale to bylo pouze první, druhý rok anglické okupace. V posledním pětiletí dle statistiky končil zemský rozpočet přebytkem asi 1,200.000 korun. Kypřané udělali by dobře, kdyby roz-

*) Zařazujeme Kypr k Malé Asii z příčin těch, abychom poukázali na souvislost fysikálních poměrův ostrovních s fysikálními poměry maloasijskými.

víjeli se dále pod ochranou vlajky anglické; ale většina jich má v žilách svých krev řeckou a touží tudíž po spojení s Řeckem. Všeho obyvatelstva jest na 250.000, 26 na km², z nichž 180.000 mluví podřečím řeckým a vyznává víru řeckovýchodní. V starém věku ostrov uživil milion lidí, nyní sotva čtvrtinu. Křesťané a mohamedáni žijí spolu v poměru 78 : 22.

Nejstarší obyvatelé kyperští byli téhož původu jako obyvatelé v Cilicii. Pak přistěhovali se Feničané, později Řekové a Peršané. Po pádu říše Assyrské Cypr měl co činiti, aby se ubránil mocnému Tyru fenickému. V stoletích pozdějších osobovali si právo na Kypr Egyptané, Peršané, Athéňané, Macedoňané, Ptolomeovci. R. 57 před Kristem zmocnili se Kypru Římané. Na třetí výpravě křížové dobyl ostrova král anglický Richard Lvísrdec a předal jej jako království domu Lusitánskému, který tam až do roku 1489 panoval. Panství lusitánskému učinili konec Benátčané, a r. 1571 vzat byl Kypr Benátčanům Turky, v jejich správě zachoval se do r. 1878, tedy přes tři století. Angličané stavbou přístavů, silnic a mostů, podporou školství a polního hospodářství z Kypru vyvádějí kulturní zemi, která na starých tradicích se rozvíjí, v budoucnu může zkvést v bohatou osadu angl. Slíbili též ostrovanům, že jim zřídí jako dar vodovody, aby nebyli odkázáni pouze na deště, ale aby uměli mohli zavlažovati pole svá. Leč zůstal dosud při slibu.

Z plodné půdy obdělává se pouze třetina. Prší-li v čas, bývá úroda výborná, dostaví-li se deště pozdě, pak i žeň jest chuda. Nej důležitější výtěžek poskytuje obilí, svatojanský chléb a víno. R. 1900 vytěžilo se na Kypru 200.000 bušelů (angl. míra = 36·36 l) pšenice, 238.000 bušelů ječmene, 27.000 b. ovsu, 20.000 b. vikve. Mimo to daří se tam boby, čočka, sezam, len, bavlna, olivy, citrony a moruše. Bourců chovalo se druhdy více, ale zlá nemoc bývalý rod jejich zahubila. Od posledních deseti let počíná se hedvábnictví znova probouzeti. R. 1900 vytěžilo se již 40.000 kg kokonů, r. 1901 50.000 kg kokonů. Největší pověsti nabylo kyperské sladké víno, vino della

Rohovník, chléb svatojanský: 1 větev, 2 lusk nepukavý, jedlý.

commanderia, z okolí města Limasolu. Svatojanského chleba vyvezlo se r. 1900 za 88.000 liber šterl., hrozinek za 15.000 £ . R. 1900 připlulo na Kypr celkem 1117 lodí. Hlavní město Newkosie má asi 15.000 obyv. a obeháno jest pevnými zdmi ještě z doby panství benátského. Na severním pobřeží největší přístav jest Kerenia, na východním pobřeží Famagusta (3000 ob.), bývalé korunovační město kyperských králův, a na jižním Larnaka a Limasol (každý se 7000 ob.). Larnaka je nejdůležitější přístav kyperský (fénické Kition) a záleží z přístavního města Mariny a z předměstí, ležícího $\frac{1}{4}$ hodiny od břehu. Limasol leží při zálivu akrotirském. Kol dokola jsou háje olivové a chlebovníky svatojanské. Jako v Larnace, i zde jest lodem kotviti na rejdě otevřené.

Silnice uvnitř země jsou pečlivě upraveny, a lze po nich pohodlně na všechny strany se dostat. Spojení všech přístavů kyperských obstarává parník, jenž jednou týdně ostrov obepluje a poštu, objednávky i zakázky vyřizuje. Kromě toho jednou ve čtrnácti dnech parník navštěvuje Bejrut. Převzetí Kypru do správy anglické mnohé lidi zklamalo. Jest sice blahobyť obyvatelů přiměřený, leč vývoj děje se pomalu. Kapitalisté angličtí nevěnovali mu mnoho pozornosti; zejména neodhodlali se dosud obnoviti staroslavné doly měděné.

Malá Asie přehledně.

Podnebí maloasijské následkem rozdílu výškových jest velmi rozmanité. Pobřeží oproti nitrozemí vynikají celkem mírností a dostatečnou vlhkostí. Krajiny střední jsou na některých místech solnými stepmi.

Průměrná teplota

	roční	lednová	červen- cová	nejvyšší	nejnižší	rozdíl
ve Smyrně . . .	16·5°	7·5°	26·4°	+ 39·6°	— 4·4°	44°
» Trapezuntu . .	14·5°	6°	22·8°	+ 33·5°	— 1°	34·5°
» Brusse	15°	4°	26·5°	+ 35°	— 0·5°	35·5°
» Kaisarii (1100 m)	12°	— 7°	17·5°	+ 29·9°	— 18°	47·9°

Srážky dešťové ve Smyrně obnášejí 650 mm ročně, v Trapezuntu 875 mm, v nitru země 200—300 mm.

Severní území okrajní mají pěkné lesy, západní a jižní pobřeží rostlinstvo středomořské s charakteristickými, stále zelenými kři, myrtami, vavříny, oleandry, agrumy, labiáty, kaktusy a aloemi. Pověstné lesy taurské s cedry, jedlemi, borovicemi, platany, duby a buky leckde vymizely na dobro. Za to ovocného stromoví jest všude hojně, zvláště třešní, hrušní, švestek, merunek, fíků, vlašských ořechův a oliv.

Zvířena podobá se zvířené více syrsomesopotamské nežli jihoevropské. Z dravců vyskytují se tu a onde levhardi, medvědi, vlci,

hyeny, druhy menších koček a divocí psi. Šakalů je všude dost. Stepních jelenův a gazel jest rovněž mnoho. Z ptactva objevují se orlí, sokolí, supi, dropi a čápi, volavky, koroptve, křepelky a jiní i u nás známi ptáci. Hmyzem barevným, zvláště motýli, skvějí se vonná údolí pobřežní a nitrozemská. Ve vlhkých houštinách pohybují se želvy zemní, hadi, velké ještěrky různých barev a žáby.

V Malé Asii Turek cítí se vlastně doma. Odtud potlačoval a potlačuje národy balkánské celá staletí. V Malé Asii lze také poznati život jeho v pravém světle. Na západě zápasí s Evropany, zvláště s Řeky o bytí a nebytí, a na východě rovněž silné kmeny Armenů, Kurdů, Čerkesů, Peršanův a jiných s ním v obchodě i v zemědělství konkurují.

Celkem cestovatelé po územích tureckých bývají překvapeni bídou a chudobou, která mezi tureckým lidem panuje, ačkoli půda je tak úrodná, že by tam ne dvakrát tolik, ale pětkrát tolik obyvatelstva pohodlně žiti mohlo. Příčin toho jest několik. Hlavní příčinou jest vyděračský system desátkový. Stát totiž desátek, jenž mu z polností přináleží, pronajímá, a nájemce nemilosrdně jej na rolníkově vynucuje, často dříve, nežli hospodář má žeň doma. Svízele z toho plynoucí vyhánějí lid z hospodářství, a pilní druhdy rolníci opouštějí venkov a rozmnožují městskou chudinu. A vláda se jich neujímá, úřadové ničeho nekonají, čím by se lidu rolnickému ulehčilo.

Jiní obyvatelé říše jsou čilejší než Turci. V odporu proti všemu, co není mohamedánské, učí se na př. děti turecké jediné řeči turecké, zatím co děti jiných obyvatelů všude mluví kromě turečtiny také řeči jinou, armenštinou, kurdštinou, řečtinou atd. Schází Turkům větší hybnost a trochu národní skromnosti. Výkony jejich jsou pomalé, těžkopádné. Ačkoliv jsou povahou dobrými pozorovateli, schází jim vypočítavá chytrost a svižnost obchodní. Následkem toho obchod, a zvláště velkoobchod, jest v rukou jiných národův.

Na venkově Turci zaměstnávají se orbou a chovem dobytka. V městech jsou majetníky bazarů se zbožím domácím, nebo jsou řemeslníky. Výborně se hodí ku provádění karavan, ale k službě námořní nikoliv. Snaha po pokroku, touha po zlepšení stavu naprosto jest jim cizí. Jinak jsou dobromyslní, pohostinští, po stránce náboženské

Turecké dámy.

snášeliví, snášelivější nežli sekty křesťanské. Bezstarostnost o budoucnost jest u Turků příslovečná. Všude tam, kde Armeni a Řekové s nimi závody, jsou pozadu. Čilí a inteligentní Řekové všude vítězí. Zejména ostrovy řecké, pobřeží západní a jižní, kde starořecký ráz života dosud se namnoze objevuje, hemží se Řeky; i není divu, že nabyli vrchu, a podporováni jsouce z Athén, národnost svou, řeč a veškeru povahu okolí svému vtiskují. Povolání, v nichž třeba vyšší vzdělanosti a inteligence, zaujímají Řekové. Jsou lékaři, advokáty, professory, úředníky, bankéři; mají obchod vývozní a průvozní ve svých rukou. Při tom jsou neúmorní v rozmnožování ústavů vzdělávacích a v povznášení své národnosti. Dnem i nocí pracují na povznesení svého obchodu a na rozmnožení svých příjmů. Smyrna na př. úplně se pořečila. A tak Řekové v nenáhlém, ale trvalém tempu Malou Asii zabírají.

Řekům po boku jdou v činnosti obchodní a kulturní Armeni. Vesnice řecké a armenské mnohem jsou čistší a úpravnější nežli turecké.

Z maloasijských národů Kurdové známi jsou jako kočovní pastýři a jako loupeživí válečníci. V městech žijí ještě židé, po venkově roztroušené cikáni, v úrodných nivách Kisilbašové a Felahové, zbytkové prý předhistorického národa, s Armeny pomíšeného.

Nejdůležitějším pramenem výživy obyvatelů maloasijských jest polní hospodářství. Pěstuje se hlavně pšenice, ječmen jako krmivo, kukuřice, někde i rýže, bavlna, tabák, sezam, všechny druhy středoevropské zeleniny a mák k výrobě opia. Fikové stromy dávají ročně trojí zeň, a vývoz fiků dosáhl velkého rozšíření. Vín v hroznech nebo sušené (hrozinky) rovněž se vyváží. Olej olivový z předmětů vyvážených není poslední. Pěstování bource morušového rovněž se všude šíří.

Chov dobytka vyhlášen byl již ve věku starém. Bůvol byl již tehdy zvířetem domácím a dobytkem tažným. Také chov velbloudův, oslův a koz vede se v rozměrech rozsáhlých. Suché a solné stepi hoví chovu ovců. Hovězího dobytka, jako jest u nás, nikde nespátíme kromě míst s pastvisky nejtuchnějšími. Chov drůbeže šíří se po osadách, a vývoz vajec přes Samsun není nepatrný.

Hornictví jest dosud v začátcích. U Eskišeru dobývají mořské pěny, na ostrově Naxu a ve vilajetu aidinském pemzy. Ložiska uhlí kamenného otevřena byla při moři Černém, kamenné soli vytěží se velké množství ze solných jezer nitrozemských. Průmysl domácí ustupuje stále před výrobky evropskými, jichž hlavními šířiteli jsou Řekové. Jenom hedvábnictví a tkaní koberců udržuje se na výši bývalé.

II. Armenie.

Horstvo maloasijské, prostírajíc se dále k východu, nenápadně přechází ve vysočinu Armenskou, kdež nabývá největší mohutnosti; je to nejvyšší stupeň v řadě předoasijských vysočin. Sopečné útvary, které se v Malé Asii vyskytují ojediněle, jsou ve vysočině

Armenské hlavními a převládajícími útvary. Jako vlny mořské postupují horské hřbety v nepřehledných prohbech a sklonech nejnázorněji, než jako rozbouřené vody povrchu oceánu, vichry bičované. I zde seskupení hor, v určitých řadách se rozvíjejících, na první pohled za pravdu dává oněm zeměpytcům, kteří matku zemi prohlašují za stárnoucí bytost, jejíž čelo a tváře, ruce a hrud starobou vraskovatí, pozbývají hladkosti a kulatosti mládí. Chladnutím scvrká se zeměkoule, pevný obal její se stlačuje, vznikají vztlaky a pohyby útvarů nerostných, nastává chvění země, lom vrstev vodorovných, vznikají výrony podzemních vod, výbuchy sopečné, sesouvání půdy a skal. Zde ve výsočině Armenské, jakoby na nejcitlivějším místě povrchu svého, země obdržela nejvíce vrásek, nejvíce důlků, krabatin a záhybů.

Základní útvar prahorní poznati lze při horním toku eufratském, muradském a arasském. A tímto základem výsočinným pronikl příval podzemního, roztaveného jádra, vyhlídl se na povrch země a způsobil kužel, jemuž dáno jméno Ararat. Od něho na jihovýchod pte se Ararat Malý. Ararat Velký má výše 5157 m, Ararat Malý 3914 m. Obě hory spojeny jsou horským sedlem (vys. 2700 m), na němž rostou ještě břízy a jalovec. Kolem temene Araratu Velkého sníh neroztaje úplně ani v létech nejprudších. Na posvátném Araratě dle podání biblického stanul koráb Noemův, a na úpatí jeho lidstvo počalo druhou epochu svého bytí. Osamocený a imponantní zjev jeho zastřen byl již od pravěk rouškou legend a bájí, a jest vždy cílem cestovatelů, kteří vidí v něm vrchol tužeb svých.

Dle nejnovějších výzkumů považovati lze Ararat Velký a blíže Ararat Malý za sopky vyhaslé; neudály se na nich patrné výbuchy v dobách pokud lidská paměť sahá. Mnohé jiné sopky armenské jsou dosud činné, ale zdá se, že síla jejich také se vyčerpává.

Obce, které rozkládají se na úpatí Araratu, dosud podporují názvy svými biblickou tradici. Tak jméno vsi Aghurri znamená „a štipil révu“; jméno města Nachičevanu označuje prý místo, kde Noe z korábu vyšel a do údolí „první sestoupil“; jméno Erivan znamená místo „stálého pobytu“. Domnělý hrob Noemův u Nachičevanu dosud jest předmětem zvláštní úcty jak Armenů, tak i Tatarův a Turkův. Zajímalovo jest, že biblické jméno Ararat vymizelo z úst praobyvatelův okolních. Armeni říkají hoře „massis“, Tataři „aghry“, přidávajíc k tomu slova: Armeni „lern“, Tataři „dagh“ (hora), tedy „Massislern“ a „Aghrydagh“. Jméno Ararat pro nejvyšší horu armenskou přijato bylo opět v knihách vědeckých a v časopisech, vycházejících v Orientě.

Nejmohutnější dojem působí pohled se strany ruské, kde nic nepřekáží, co by výhledu na horského obra překáželo. Ve vši mohutnosti vystupují zvolna svahy Araratu nad rovinou 800 m vysokou přímo do výše 5157 m, tedy 4357 m nad úpatí. Něco podobného najíti lze snad jedině v Himalájích. Jak již řečeno, hora záleží z dvou kuželů, z nichž větší má v průměru as 40 km, menší as 30 km. Vyrůstají pospolu do výše 2700 m, kdež se oddělují. Povrch obrovské hory jest pokryt kamennými ssutinami a pustinami bez travnatých luk horských, bez lesův a bez křovísk.

První zeměpytec, jemuž podařilo se dosíci vrcholu araratského, byl Parrot. Tam r. 1829 stanul na hoře nadoblačné, na malé kruhové rovině, již odhadl na 150 kroků v obvodu. Sněžníky počínají 1000 m pod temenem.

Ararat stojí uprostřed krajiny, vulkanickými kupami přeplněné, uprostřed tří velikých jezer, jako ohromný mezník tří říší: ruské, turecké a armenské. Krajina kolem jezera Gokčského (1930 m nad mořem) a kolem hory Alagésu (4095 m) náleží Rusku. Turecku náleží krajiny při jezeře Vanském a obě horní údolí Eufratu a Muradu, mezi nimiž vyčnívá z řady obrů Bingeldagh do výše 3500 m. Na východě od jezera Vanského vysočina Armenská srůstá povolna a nenápadně s vysočinou Iranskou, a po hřebenech obou vysočin vinou se hranice turecko-perské. Se západních svahů řinou se proudy do jezera Vanského, s východních svahů do jezera Urmijského, jež s okolím svým náleží Persii. Tam jeví se shluky horské: Senendagh na východě Tabrizu ve výši 3600 m a Avrin-dagh blízko hranic 3470 m. Hladina jezera Urmijského je v téže výši jako hladina jezera Vanského a svou plochou jest nejméně o 150 km² větší. Také voda jeho obsahuje více soli nežli voda jez. Vanského, a blízkost jeho prozrazuje z dále již nezvyklý zápach solný. Podél západního pobřeží jeho vine se úrodná rovina; na východ od jezera v rozkošné krajině leží Tabriz. A tento divoký kout země, jež praobyvatelé její Haikh, později Armenie nazvali, byl příčinou, že si obyvatelé nyníjší jakous takous neodvislost podnes zachovali. Nadání a brzy ku křesťanství uvedení Armeni jsou hrdi na své staré dějiny a svoji literaturu a mají naději, že jednou v budoucnosti zase budou údy velkého obnoveného státu armenského. Lze jim jen přátí žádoucího cíle a štěstí, ale veliká roztržitost jejich bude jim vaditi v mimořádných poměrech, které jednou nastanou.

Druhdy rozeznávala se Armenie velká a Armenie malá. Armenie malá již r. 60 př. Kr. byla částí velříše římské. V Armenii velké zachovali se králové domácí. Již ve 2. století po Kr. křesťanství vítězně vcházelo do horské země, a Jiří Osvětitel stal se r. 302 za krále Tiridata apoštolem národním. V VI. a VII. století Armeni oddělili se jako náboženská sekta od církve řecko-pravověrné a založili církev řeckoarmenskou. Armenské dynastie středověké zápasily s Turky ustavičně, až po hrdinských bojích byly přemoženy a na počátku nového věku pod panství jejich uvedeny. Také Peršané zabrali část jejich vlasti, a v dobách nejnovějších i Rusové. Jako o Polsku rozdělili se tři státy, tak o Armenii jak o holubici rozdělili se tři lační jestřábi.

Armenská říše zanikla; nezanikla armenská národnost, ale zachovala se svojí věrou, řečí, literaturou a patrně se lišící národní povahou. Armeni, zovouce se sami Haikany, jsou jakoby k obchodu zrozeni. A jako všichni národové obchodní, ani oni nejsou prosti lsti a obchodní chytrosti. Jejich obchodování podobá se vlastně podvodu. Právě se o nich, že vynikají v chytrosti obchodní nad židy a nad Řeky.

Brána paláce císařského v Sladkých vodách na břehu bosporském.

V turecké Armenii žije Armenů na 500.000, ale v málokterém místě tvoří většinu všeho obyvatelstva. To proto, že málokde dějí se pohyby obyvatelstva tak často a četně, jako se stalo v posledních 30—50 letech v Armenii. Armeni mnozí přestěhovali se na půdu ruskou, Čerkesové a Lazové na půdu tureckou. Armeni v Turecku jsou hospodáři a pastýři. Ač krajina jest hodně vysoká, a v zimě spousty sněhové ji pokrývají, přece vyplatí se jen trochu dbalejšímu hospodáři práce jeho na poli, ježto horkem letním půda se opět prohřeje, a obilí rychle roste. V údolí mušském ve výši 1400 m nad mořem pěstují tabák výborné jakosti, ve výši 1700 zraje jižní ovoce a víno, ve výši 1800 pšenka a ve výši 2200 m ještě ječmen. Nejobyčejnější strom horských údolí jest topol. Domky napolo v zemi upravené, jak bývalo již v době Xenofontově, poskytují lidem dobré ochrany jak proti zimě, tak i proti horku. Jest zvykem stavěti je s plochými střechami a na svazích terasovitě se zvedajících. Nízké střechy domů nezřídka slouží za hřiště dětem. Na mnohých místech jsou americké missie, a Armeni mají všude dobré školy. Leč blahobyt země a plody práce kulturní ztrácejí se v zápasech a nepokojích národnostních a náboženských. Také častá zemětřesení kazí díla započatá a svádějí obyvatele k nečinnosti. Města nevyvinula se nad obce velikosti prostřední, a celkový ráz země vtiskuje cestovateli ponětí o chudobnosti, netečnosti, o nečistotě a o jakési teskné zamlklosti. Jakoby nedůvěra zírala k nám z očí lidu; jakoby bujará veselost a družnost dávno opustila kraje. Chudobné vsi střídají se s městečky, nad nimiž z pravdla trčí zřícenina nějakého hradu nebo tvrze.

Armeni mají světlejší pleť nežli Peršané, temné vlasy, orličí, masitý nos, srostlé obočí a náklonnost k tučnění. Dvakrát nebo třikrát tolik jako v Armenii turecké žije jich v jiných zemích, zejména na Rusi (na Krimu a v Polsku), v Rakousku a v evropském Turecku. V Malé Asii žije jich také veliké množství, a tam náležejí k nejvznešenějším a nejmocnějším rodinám. Poněvadž obchodem bohatnou, mají dosti prostředků, aby našli vzdělání a aby se domohli rozsáhlého vlivu. Samostatný, čistě armenský život v městech nyní již není; ani mravy, ani kroj nejsou již původní, armenské; mnoho pochází od sousedů Turkův a od různých národův východních. Nejpodivnější a krutý jest osud armenských žen. Po celý život svůj držány jsou v ustavičné uzavřenosti, nestýkajice se kromě své domácnosti s nikým na světě. Okolní svět pro ně neexistuje, ani nejbližší příbuzní, ani známí nestýkají se s nimi. Proto také zaměstnávají se ve své osamocenosti pouze pracemi domácími; předou, tkají, šijí a vyšívají na látkách obyčejných i hedvábných a života veřejného se úplně oddalují. Ano, osud jejich někdy je mnohem krutější nežli osud žen tureckých. Při obědě není jim dovoleno s mužem u společného stolu jisti; muži svému pouze posluhují. V domácnostech chodí nezahaleny, ale cizí muž nesmí jich viděti. Při větších hostinách, kdy přítomni jsou cizí lidé, jest jim uchýliti se na galerii, k hodovní síni přistavěnou a hustou mříží opatřenou, a odtud pouze mohou dívat se na hosty, samy jsouce neviděny. A přece jsou ženy armenské

pěkně urostlé a krásné. Po starém zvyku mladé dívky zasnubují se s muži, jichž ani neznají.

Kromě Armenů hdlí také ve vysočině na stepních rovinách Turkmeni, kteří se stády brzy zde, brzy onde táboří.

Turecká Armenie záleží z vilajetu erzerumského (paša v Erzerumě) se čtyřmi sandžaky, z valiliku vanského, vilajetu diarbekirského se čtyřmi sandžaky a z mutesarifliku mamurat-yl-azizského se dvěma sandžaky. Celkem 197.783 km² s 3.000.000 obyv.

Jezero Vanské jest 3700 km² veliké a nemá patrného odtoku. V posledním desetiletí vody jeho prý ubylo do hloubi několika metrů. Hladina jeho má 1560 m absolutní výšky. Na východním pobřeží as 3 km od jezera leží město Van s 40.000 obyv., jsouc kol dokola obstoupeno holými vrchy vápencovými a obeháno starobylými hradbami. Na jednom z vrchů trčí nad městem pevnost, s níž zajímavý jest pohled do ulic městských a na ploché střechy domů, dále na východ do utěšeného předměstí vanského, kde vše tone v radostné zeleni, a na západ na trpytivou hladinu jezerní, za níž v oblacích vystupují bělohlaví velikáni Nimrud a Supehan (3800 m). Severozápadně od jezera Vanského, v nejvyšší části horního toku eufratského, vyvinuly se Erzerum a Ersingjan, jako důležité obchodní stanice na cestě ze Zakavkazska do Malé Asie a do Cařihradu. Erzerum, ležící ve výši 1900 m, jest prastaré město. R. 1514 je Turci odňali Peršanům a k říši své až po naše dny připoutali. R. 1828 a 1878 bylo majetkem Rusův. Celkový dojem města jest příjemný, ač ne úchvatný. Stavěno jest hlavně ze sušených cihel; jen budovy význačnější a důležitější jsou kamenné. Ulice jsou úzké a špinavé. Město chrání četná opevnění původu starého i moderního. Kromě 35.000 mohamedánských Turků žije tam asi 15.000 křesťanských Armenův, něco Řekův, na 100—200 evangelikův a něco málo ruských židů. Na největším armenském učilišti v Erzerumu vyučují učitelé, vystudovavší na universitách evropských. Obchod je většinou v rukou armenských, ale trpí nedostatkem upravených silnic a cest i malou bezpečností osobní. Jest sice projektována již železnice přímo z Angory do Erzerumu a dále do Karsu v Zakavkazsku, ale než se zbuduje, uplyne při liknavosti vlády turecké ještě mnoho vody. Od východu přes Erzerum na západ dováží se hlavně perské hedvábí, koberce a zboží vlněné; ve směru opačném tovary rukodělné, bavlněné a zboží osadní kromě kotlářských a kovářských výrobků, jimiž jsou řemeslníci erzerumští pověstni (hlavně podkovy pro koně a osly). Podobně jako Erzerum vystavěno jest město Ersingjan, ležící v pěkném úvalu nad Eufratem.

Město Ani (nyní ruské) bývalo residencí knížecího rodu Bagratovců, jenž byl původu židovského a židovské zvyky a obyčeje na pohanském dvoře armenském po mnohá století zachovával. V IX. stol. po Kristu přijal titul královský, jež podržel až do Kakika II., jenž od Byzantincův byl zavražděn. Doba slávy města Ania spadá do X. a XI. stol. V největším rozkvětu město čítalo přes 100.000 duší a mělo

100 klášterův a kostelů. R. 1319 bylo od Seldžuků zpustošeno, vyliďněno a zemětřesením zcela v trosky obráceno.

Na blízku perských hranic, v hlubokém a úzkém údolí horském, skrývá se Bajazid, opevněné město obchodní s 6—7000 obyvatelů.

Rovnoběžně s Eufратem spěje k západu řeka Murad, jejíž prameny jsou na Aghridu. V úvalu vynikají města Muš, Palu a Charput, jež obývají Armeni a Kurdové. Místo lesů zelenají se po stráních hor dubová křoviska, jež vymyřovatí a ničiti je přísně zakázáno. Z nedostatku paliva lid suší kraví a velbloudí trus a topí jím. Pole jsou úrodná, dávající hojnost tabáku a pšenice. Charput bývalo královským městem sídelním. Vystavěno jest vzdorně na skále a vévodí dlouhému, hustě zalidněnému úvalu. Důležitosti pozbylo od té doby, kdy město Mesere stalo se sídlem úřadův. I část obyvatelstva se tam přestěhovala. Obchod jde více k moři Černému nežli do Syrie, neboť dobrá silnice v délce 645 km přes Sivas a Tikak vede odtud do Samsuna u moře. Nedaleko stoku Eufratu s Muradem jest v úzké kotlině Keban Maden s opuštěnými doly stříbrnými. V těchto končinách východních Eufrat byl hranicí říše římské, pročež po způsobu římském i tu zřizovány byly pevnůstky, jako v Evropě podél Dunaje a Rýna. Z nich vzrostla pevnůstka Malatia v město značné důležitosti obchodní. Má pěkné bazary a asi 30.000 obyv., Turkův a Armenův. — Až do Malatie a dále na jv. do Diarbekru vyměřena jest již železnice.

V divokých údolích, jižně od jez. Vanského při pramenech Velkého Zabu, až k jezeru Urmíjskému žijí Nestoriani. Katolikos nebo patriarcha jejich sídlí v klášteře Koš-Hannesu. Všech Nestorianů jest asi 200.000. Jsou zbytkem rozsáhlé církve středověké, jejíž moc a vliv sahaly od řeky Eufratu až ke zdi čínské. Málomocnému cestovateli podařilo se dosud vniknouti do vlastního území jejich pro nepřístupnost hor a pro divokost povahy, která není ani o stupeň menší nežli u sousedů jejich, mohamedánských Kurdů.

V celku Armenie jest země pustá, což jest následkem řídkých srážek vodních. V zimě jest všechna pod sněhem. Horské průsmyky zapadají, a každé spojení mezi kraji a městy na dlouhou dobu přestává. Vysočiny a hřbety horské nemají lesů, ač v nich pramení vody dost. Půda záleží z černé lávy a šedých tufů, což lze říci zejména o planině Karsské, a poskytuje živné látky rostlinstvu tam, kde je vláha a pilná ruka člověka. Jinak převládá na obzorech bledá šed nebo šedá zeleň vlnitých kopcovin, proniknutých hlubokými průrvami řek a pokrytých spoustami trosek kamenných. V okolí Ardabilu převládá šed vápencův a kraj solné stepi podobný. Nade vším zjevují se silhuetty sopečných kuželův a temněhnědých, holých pásem s kupami sněžnými. Pod 1500 m půda armenská klesá pouze v krajinách okrajních, kudy vybraly sobě cestu divoké řeky.

Zvláště zajímavého rázu Armenii dodávají veliká jezera, z nichž Urmíjské, Vanské a Sevangské nebo Gokčské zaujímají více než 9000 km² plochy. Hladiny jejich, obstoupené velehorami, na nichž leskne se věčný sníh a led, poskytují nezapomenutelných pohledů.

Počet obyvatelstva vysočinného nelze přesně určit. Data všechna jsou pouze přibližná. Kurdův a Turků je více nežli Armenův. K nim pojí se ještě Rusové, Tataři, Turkmeni a jiní.

V odlehlých horách obyvatelstvo armenské zachovalo si původní svůj ráz života. Cestovatelé vypravují o horských kmenech, že žijí ještě dosud v nejtěžší porobě. Jako židé v Evropě, tak Armeni v Asii obrali si za životní svoje povolání obchod, jenž úplně spočívá v rukou jejich. Při tom lstivost a rafinovanost jejich nešetří ani souvěrcův ani přátel. Žádné oběti prohnání jim není líto. Hledí vždy méně cenné zboží lacino koupiti a prodati jako předměty jakosti první.

Před svými podmaniteli sklánějí pokorně šije, ač podtají jimi pohrdají. Jen když jim nepřekážejí v obchodě. Armeni skoro nikdy nepokusili se opravdu s mečem v ruce dobyti zpět samostatnosti své.

Kurdové, jichž se čítá asi 100 kmenů, jsou ponejvíce kočovnými pastevci, kteří pouze v zimě usazeni jsou ve vsích, kdežto v létě se stěhují se svými snadno přenosnými stany s místa na místo. Jsou však také Kurdové usedlí, kteří tvoří vsi a města. Obojí, jak kočovní, tak usedlí Kurdové zachovali si oproti turecké vládě svobodu a velkou samostatnost. Krajina vilajetu vanského a okolí Bingeldaghu jsou dle všeho pravlasti jejich.

Nejčetněji obydleno jest údolí Mušské. Tam okres Nestorianů čítá asi 15.000 obydlí a několik posádek vojenských. Kurdů, Turkův a Turkmenů je tam dvakrát tolik. Vyvážejí se odtud sušené hrozny mušské, pšenice, kukuřice, proso, rýže, bavlna a tabák. Nerostů užitečných vysočina prý chová velmi mnoho, ale dobývá se pouze síry, kamence, nafty, železa, soli z jezer, mědi a olova.

Chov dobytka jest prvním zaměstnáním obyvatelstva. Zvláště pečlivě chovají se kozy angorské, z jejichž rouna předou a tkají se šály, šátky, nádherná roucha a drahá sukna. V městech prodává se také hodně kurdského nádobí hliněného, zbraní a různých potřebností.

III. Mesopotamie, Babylonie, Kurdistan.

1. Mesopotamie. Mezi planinou arabskou a mezi pásmitým Iranem rozkládá se dlouhá nížina, jejíž díl jižní noří se pod hladinou zálivu Perského. Nížinou protékají řeky Eufrat a Tigris, jejichž prameny nalezneme v Armenii. Tekouce celkem skoro souběžně, sbíhají se u Bagdadu nejvíce a odchýlivše se opět, vtékají do jediného řečiště, jímž vlévají se jižně od Basry do moře. Severní část vysočiny zove se Horní Mesopotamie (Meziříčí), jižní část Irak Arabi (stará Babylonie) nebo Dolní Mesopotamie. Eufrat a Tigris jako největší řeky předoašijské zabírají v pořadí své 680.000 km² půdy. Při tom rozdvojují krajinu v pořadí syrskoarabské a v pořadí persko-medské.

Záliv Perský zabíhal před věky až do končin, kde stojí nyní město Bagdad. Ale nánosy obou řek tak se zaplnil, že vznikla nížina,

kteřá již v starém věku, před pěti až sedmi tisíci let proslula umělým zavlažováním a úrodou. Nyní proměněny jsou skoro tři čtvrtiny nížiny v poušť, a jedna čtvrtina pouze podél řek se zdělává.

Eufrat záleží ze dvou pramenů. Západní počíná u Erzerumu. 200 km jihovýchodně vzniká druhý pramen, Murad, jenž mezi skalními břehy a divokými úžlabími se vine k Eufratu čili Fratu. Oba prameny spojivše se, tekou k jihu, pronikají pásmo taurské a směrem jihovýchodním prudce ubíhají černými stěnami k Teleku. Na sta hluchých prahův a peřejí lze v něm napočítati v délce 150 km. U Teleku řeka dosahuje nejvýchodnějšího bodu a obrací se na západ, jakoby směřovala přímo k moři Středozemnímu. Černé skály čedičové zmizely, a na jejich místě sledují tok řeky růžové pískovce 100—150 m vysoké, někde i vyšší. Poslední prahy eufratské jsou u Biredžiku, kde počíná dolní tok řeky. Směr její jest stále jihovýchodní, břehy jsou stále plošší. Od západu dotýká se řeky poušť syrsko-arabská. Od východu přitéká řeka Chabur. Odtud pak až k zálivu Perskému jiných přítoků není.

Tigris počíná rovněž z dvou pramenů. Západní, jenž sluje Egil, vyvěrá 12 km severozápadně od Teleku z malého jezera, jemuž říkají Gokcha. Východní pramen Diben eh-Su teče částečně pod zemí a pak vniká do jeskyně Korkharu. U Diarbekru scházejí se oba proudy a razí sobě cestu jižními pásmi horskými, které vroubí vysočinu Armenskou. Četné přítoky z hor, Alpám podobných, dodávají tolik vody Tigridu, že jí má povždy s dostatek.

Tigris znamená vlastně šíp, čímž naznačiti se má prudkost jeho toku. V rovině z Iranu přijímá Velký Zab. Severně od Basry u Korny obě řeky se spojují a přijavše některé přítoky z Chušistanu v Persii, mizejí v moři.

Země mezi řekami až po Urfu a ještě jižněji jest vypnulina pahorkovitá, kopcovitá a terasovitě se sklánějící do nižiny Mesopotamské. Jižněji jsou stepi, pouze na jaře zelené, nezavlažované, z nichž rojívali se ob čas zástupy loupežníků, mraky kobylek nebo spousty přeletavého písku do okolních krajů. Geologicky země náleží útvaru křídovému a eocénu. Důsledky sopečné činnosti shledáváme při horním toku obou řek, neboť provázen jest zřetelnými kupami vyvřených hmot. Ve starověku končiny této země byly pilně zdělávány a zavlažovány uměle zřízenými vodovody, z nichž mnohé se dosud zachovaly. Před nemnohými lety řeka Eufrat počala si raziti nové řečiště a zalévala se v jezera a močály, několik mil od původního toku rozložené, v nichž se ztrácela. Vody pak v dolním Eufratu značně ubylo. Tigris dodává Eufratu průplavem Šat-el-Haiem část svých vod a při povodních zbavuje se tak překypujících spoust, jimiž ústí svému vždy zkázou hrozí. Šat-el-Arab (t. j. společné řečiště) provázeno jest vesnicemi a palmovými háji, lukami a poli rýžovými. 70 km od ústí počíná šatelarabské delta. Z mnoha jeho ramen jest lodem přístupno od moře pouze jediné. Skoro šest měsíců trvají tam povodně z vod, které přitékají z Arménie, jednak po jarní jiži (od března do června), jednak od podzimních dešťů, v kterýchžto dobách delta pro-

měněno jest v nepřehledné jezero a ve strašlivé močály. V bažinných rákosinách dobře jsou ukryti divocí vepři a lvi.

Úval mesopotamský byl pro obchodní spojení zemí při oceáne Indickém a při moři Středozezemním vždy důležit jako země průvozní. Odtud také pochodí historické změny, jimž byl podroben. Již Nebukadnezar dobyt Syrie, ovládal Mesopotamii a obchodní cesty mezi východem a západem. Alexander Veliký a později Římané připoutali báječné kraje k říším svým různými stavbami, cestami a zákony. Ne bez příčiny a ne bez velké myšlenky chovali se k sobě zdvořile a přátelsky Karel Veliký a Harun al Rašid. Byly to zajisté obchodní styky, které navázati bylo prospěšno pro obě říše. V době první výpravy křížové část nadšených bojovníkův pronikla až k Eufratu, přepravila se přes řeku a zmocnila se Urfy, kde na vysoké skále zbudován byl hrad a založeno hlavní místo nového knížectví Edessského, jako přední bašta proti nevěřícímu východu.

Pokud se délky týče, Eufrat jest delší nežli Tigris, ale Tigris jest důležitější. Z hor, které sledují tok Tigridu po levém břehu, přitéká hojnost čistých vod horských, zejména z pohoří Zagrosského, čímž nenedostává se mu nikdy vody, potřebné k zavlažování pobřeží a k provozování plavby. Největší tři mesopotamská města: Mosul, Bagdad, Basra leží nad Tigridem, jenž při vstupu do jižní polovice úvalu, do Iraku Arabi, způsobuje vodami svými onu úrodu, o níž již ve věku nejstarším rozšiřovaly se zprávy pohádkové. Eufrat je splavný již od 37. rovnoběžky, a první parník po něm plul asi před dvaceti roky. Eufrat na dlouhém toku svém po pravém břehu nepřijímá žádných přítoků. Leda že někdy po náhlých deštích z některého vadi přivalí se proudy a vzedmou vody Eufratu.

Prámeny Tigridu vyskytují se v území, v němž měď a stříbro se doluje. Území to jest na jižním okraji armenském úplně odděleno od horního poríčí eufratského vysokými horami.

Ve výši 1500 m jest město Bitlis, proslulé tkalcovstvím a barvířstvím, obklopeno jsouc krásnou přírodou armenskou a malebně rozloženo po úpatí skalnatých vrchů. Tigris odtud pospíchá k jihu k městu Mosulu, ležícímu na pravém břehu naproti kopcovině, v níž vykopávají se památky a zbytky staveb po staroslavném městě Ninive. Z Mosulu lze dojíti k vykopávkám po lodním mostě přes řeku 170 m širokou. Štěrka, písek a hlína po 2400 let ukládaly se nad metropolí velké říše Assyrské, až r. 1842 Francouz Bota u Chorsabadu, a Angličan Layard u nynější vesnice Nimrudu vykopávky založili. A přišli na stopy staveb, chrámův a paláců s ozdobami tesanými a s nápisy, z nichž lidstvo vyčtlo způsob života před půltřetím tisícem let. Tak objeveno bylo město Ninive, jehož obvod obnášel 107 km délky, tedy skoro tři denní pochody.

Nynější Mosul čítá na 50.000 obyvatelův. Vysoké věže mešit a štíhlé minarety zvláštním dojmem působí na příchozího od severu. Jako v pohádce vznášejí se střechy nejvyšších budov k nebesům, zdobeným hlubokou modří a bezoblačným jasnem. Okolí jeho rodí na

60—70.000 tun pšenice a ječmene, v létě sezam, rýži, bavlnu, luštěniny, víno. Úroda není závislá na umělém zavlažování, poněvadž v krajině dostatečně prší. Průměr dvouletý jest 309 mm v roce. Deštivé počasí trvá od poč. listopadu do dubna. Obchodní obrát mosulský obnášel v r. 1900 10 millionů franků. Dováží se tam hlavně sukna, příze bavlněná z Indie a Anglie, káva z Ameriky a Zanzibaru, koberce z Persie. Jako zvláštnost budiž podotčeno, že vyvinul se tu časem obchod s koberci, zvláště starými koberci, po nichž je neobyčejná poptávka. Celé okolí Mosulu jest historicky pamětihodno. 20 km na severovýchod nalézají se zachované dosud zříceniny Chorsabadu v objetí zdi 30 m vysokých. V rovině, kterou protéká řeka Zab, přicházející z vysočiny, divokými horaly obydlené, rozkládá se pověstné bojiště u Gaugamel a Arbel.

2. Babylonie (Irak Arabi). Od Mosulu valí se Tigris rychlým proudem vedle Tegritu, rodiště Saladinova, pak vedle poutního místa Samarahu k jihu, až dostihuje naplavených rovin pod 35. rovnoběžkou, kde vlastně kvetla říše Babylonská, jinak Chaldejská. Dnes nejsou krajiny tyto ani stínem předvěké úrody, krásy a bohatství. Obrazy spousty a trosek nastoupily na místo obrazů staré překvapující vzdělanosti, dovednosti a blahobytu Babyloňanů. Války a mory vyhubily husté obyvatelstvo zdejší, nevzdělanost, nerozum a náboženská zaslepenost zatlačily ovoce lidského ducha, o němž jako v pohádkách slyšíme vypravovati. A přece půda černá, „savad“ zvaná, podnes jest tak úrodná, jako bývala; jen třeba jest ruku přiložiti k rýči a ku pluhu. Nynější obyvatelé nedbají umělých staveb vodních, neopravují toho, co zničila povětrnost, a tak rok po roce pouští spíše přibývá. Babylon, v němž dle Aristotela nežila jen obec, ale celý národ, není; vše ze slavného starověku propadlo suchu, úpalu a větru. Na prostoře, kde by mohlo žiti při trojích žních 15.000.000 lidí, živoří sotva 500.000 obyv. Neveliké vodní srážky jsou na škodu opravdovému vývoji rostlinstva. Kde možno pole uměle zavlažovati, dávají znamenitý výtěžek. Krajiny, kam voda se nedostane, jsou pouštěmi, na nichž větry hospodaří po své vůli s jemným pískem, jež dnes do závějí nahánějí a zítra opět po nekonečných prostorách rozmetávají. Šiitští Arabové hospodaří na zavlažovaných místech jako kdysi praobyvatelé, pěstující rýži, ječmen, pšenici, sezam, kukuřici, tabák, melouny a různé luštěniny. Zvláště pověstné jsou v obchodě datle z Basry. Velká část obyvatelů při Šatu žije dosud kočovně, a nic není s to od romantického, volného a šťastného života toho je odlouditi. Slují beduinové, a závislost jejich na vládě turecké jest na slabých základech zbudována. Největší kočovné kmeny jsou Anezové, Samarové, Muntefikové a Benilamové, kteří vynikají bojovností a odvahou. Leč jsou mezi sebou nesvorní, vedou půtky vespolek, seslabují se a dávají podnět k tomu, že i cizina vměšuje se do jejich záležitostí vnitřních k svému prospěchu. Kdyby byli svorní, vláda cařihradská měla by co dělati, aby 10.000—20.000 bojechtivých jezdců zmohla, zvláště uvaží-li se, že v nynějších ještě poměrech jednotlivé hlídkové stanice vojenské bývají i několik pochodů denních od sebe

vzdáleny, jsouce někdy celé měsíce odkázány na nečinnost a na beznadějnou samotu.

Beduini chovají pěkné velbloudy a koně vedle bůvolů, jichž užívají k zdělávání pozemků. Průmysl provozuje se po domácku: tkají se vlněné látky a koberce, krouží se hliněné hrnce a zhotovuje se všelijaké náčiní domácí. Obchod, zvláště průvozný dosud jest důležit. V městech žijí Turci, Armeni, Peršané, židé, Kurdové a Indové.

Na blízku Hillehu, jenž leží při Eufratu uprostřed rumu a šterku, vzniklého z rozpadlých zdí a domů bývalého Babylona, jsou pole. Tu a tam bělejí se občas stany některé výpravy vědecké, jež má za úkol odkopávkami pátrati po zbytcích slavné kultury. Babyloňané, nemajíce kamene k stavbě domů a zdí, kopali jíl, robili z něho cihly, vypalovali je a z nich pak teprve stavěli. Nemajíce malty, tmelili prý cihly naftou (Dle Wolkenhauera).

Babylon byl nesmírný čtverec, zdí omezený, jenž obnášel 400—500 km² plochy. Alexander Veliký hodlal z něho učiniti střed říše své. Nespočetné cihly a úlomky pálených desk se znatelnými i s neznatelnými nápisy klínovými pokrývají zde onde pustinu, z níž vyčnívá nakupená spousta materiálu jako zbytek věže Babylonské, kdy si nejvyšší budovy lidskou rukou vystavěné.

Králové perští měli Babylon za svou residenci. Seleukovci zřídili si níže při Tigridu jiné nádherné sídlo, Seleucii (nyní rovněž v zříceninách), a králové Partův vystavěli Klesifon na břehu protějším. V Klesifonu sídlívali i novoperští Sasanovci. Rovněž toto město až na nepatrné stopy zmizelo s povrchu zemského. Starobylá, rovněž zničená Kufa založena byla v VII. století. Z ostatních míst historicky důležitých dosud zachována zbyla pouze Basra a Bagdad, kdysi sídlo slavného Haruna-al-Rašida a jeviště pohádek z Tisíce a jedné noci.

Basru založil kalif Omar v VII. století jako střed světového spojení obchodního mezi Indií a Evropou, v krajině močálovité, nezdravé, ale pro obchod nad míru výhodně položené. Řeka jest tam púl ho-

Beduinka z okolí Basry, vodu nesoucí.

diny cesty široká, a příliv mořský 3 m vysoký, tak že i lodi námořní mohou vplouti do města. 10.000 obyv. žijí se hlavně obchodem s koni, datlemi a perlami. Dřívější význam Basry nikdy již se neobnoví, zvláště když nový jí roste konkurent, rychle kvetoucí Mohameda v těch místech, kde začíná delta.

Bagdad býval nejkrásnějším městem při Tigridu. Leží po obou jeho březích, spojených dvěma lodními mosty tam, kde se obě řeky mesopotamské až na 30 km sblíží. Nynějšího obyvatelstva jest v městě asi 200.000; z nich 10.000 křesťanův a 40.000 špinavých židův. Na levém břehu stávala residence kalifů bagdadských; na pravém břehu jest městečko Gazim, v němž pochován jest mučedník Imám Musa, světec šiitů, kteří k němu hojně putují. Okolí Bagdadu plno jest hájů palmových, zahrad pomorančových a pastvin, zavlažovaných hlavně průplavy z řeky Dijaly. Nyní jest mnohem menší, nežli v době kalifův; vyniká prachem a křivolakými ulicemi. Nejlepší budovy jsou bazary a mešity. V Bagdadu pochována jest též žena Harun-al-Rašida, pověstná Zobaida. Naproti poušti staré město chráněno jest náspy s dvěma branami; na straně k řece hradeb není. V době slávy Bagdad čítal až 2 miliony obyv. V poslední době opět se vzmáhá, zvláště od těch let, kdy se v něm znovu probudil obchod, podporovaný paroplavbou po řece. Od severu plaví se do Bagdadu vory „kelety“, z kožených vaků zrobené, od jihu přijíždějí parníky, a tak je na Tigridu živo v každé době roční. Na „keletech“ přiváží se hlavně dříví. Kurdové i křesťané prodávše zboží, kůže z keletů rozbírají, nakládají na soumary a vracejí se s některou karavanou domů.

Starý Beduin, hlava kmene.

Bagdadské čluny jsou zvláštní. Jmenují se „kufy“ a podobají se kulatým skořápkám o $1\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ m v průměru. Zhotoveny jsou nejvíce z pevného rákosí a jsou silně z venčí osmoleny. Z Bagdadu do Basry (460 km) zprostředkuje dopravu několik parníků anglické a turecké společnosti. V dobách dřívějších, kdy nebylo tu ještě dosti postaráno o zdravotní potřeby lidstva, časté návštěvy morové počet obyvatelstva jak Basry, tak Bagdadu značně umenšovaly. Nejnovější zařízení zdravotní, ač daleko jsou ještě za zařízeními ideálními, přispívají značně k rozmnožení obyvatelstva, které v posledních několika letech se zdvojnásobilo.

Nedaleko Bagdadu, ale západně od Eufratu, leží město Kerbela, v němž jest hrob Hoseina, vnuka Mohamedova. K němu pravověřící moslimové putují v pevné víře, že ti, kteří žijí a odpočívají na

blízkou náhrobku jeho, jistě pekla budou uchráněni, a že Stvořiteli za své skutky na zemi zodpovědni nebudou. Víra jejich tak jest mocna, že i moslimové vzdálení v závětech svých přejí si pochováni býti v Kerbele. Tím způsobem statisíce mrtvol z končin, kde islam kořeny své zapustil, dopravuje se tam v žáru letním často v bednách nedokonalých. Průvodcem karavan jest mor, jemuž mnozí poutníci v obět upadají.

Turci jmenují Mesopotamii El-Džesireh, t. j. ostrov mezi dvěma řekami, a částečně ji počítají ke Kurdistanu, částečně k Syrii.

Židovka z Bagdadu.

Irak-Arabii záleží z vilajetů bagdaského a basraského. Vilajet bagdaský skládá se ze sedmi sandžaků (4,500.000 obyv.) a basraský ze tří sandžaků, počítajíc v to i sandžak Nedžd v Arabii (1,500.000 obyv.). Mezi mohamedány je mnoho šiitů. Obyvatelstvo křesťanské náleží různým vyznáním: řeckému, armenskému, nestorianskému a jakobitskému. Římskokatolická církev má v Bagdadu arcibiskupa; v Mosulu sídlí patriarcha jakobitský. Také židé, potomci oněch židů, které Nebukadnezar na Eufrat přivedl, dosud tam žijí. Chaldea jest jim zemí památnou; v ní odpočívají Daniel, Esther, Ezechiel a j.

3. Kurdistan. Vysočina, z níž vytéká Tigris, Velký Zab, Malý Zab až k jezerům Vanskému a Urmijskému, jakož i pásma pohorí Zagrosského na východě od Tigridu a Mosulu, jmenují se Kurdistan. Je to domovina divokých, fanatických Kurdů, kteří jsou vlastně míšenci mnohých kmenův iranských, do hor se uchýlivších. Již v starém věku byli známi pod jménem Karduchů nebo Gordyů. Nebydlí pouze na území mesopotamském, nýbrž i na území perském v Ardilanu, Luristanu a v Azerbejdžanu, v západních provinciích říše Perské. Velkým počtem za-

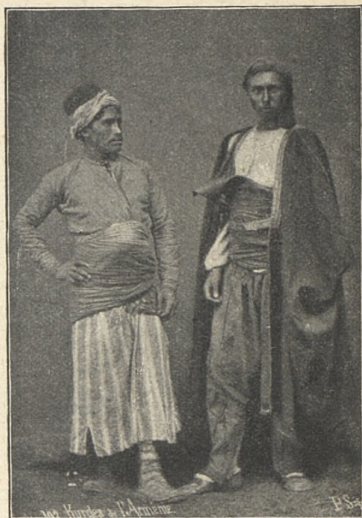
stoupeni jsou v obyvatelstvu armenském a se stády svými kočují po pastvinách maloasijských až k samému Bosporu. Poslušní tedy mají býti pánů dvou, leč ani Turci, ani Peršané nejsou s to, aby přivedli je k poddanství úplnému. V horách svých jsou pány, a karavana územím jejich jen tehdy bezpečně projde, má-li dobrý průvod vojenský.

Kurdů počítá se v turecké Asii na půldruhého milionu, v Persii přes 2½ milionu. Loupeživý a udatný národ prokazoval vždy říši Turecké služby neocenitelné, když jednalo se o výboje nebo o zadržení výprav, podniknutých národy sousedními. Na nepřístupných zámčích a pevnostkách skalních umějí s malým počtem bojovníkův zadržeti celé pluky. Z větší části jsou mohamedány a postrachem křesťanských Armenů, jež vraždití a pronásledovati jsou ochotni

v každý čas. Potřebí k tomu pouze pokynu padišahova z Cařihradu. V takových okolnostech Bedr Khan mohl státi se oním strašlivým ubi-ječem křesťanů, o němž vypravují dějiny let čtyřicátých v minulém století. Mnozí jsou Nestoriani. V severní Mesopotamii žijí vynavači zavržené sekty Jezidův, kteří dle pojmů moslimských klanějí se samému ďáblu, provozující při schůzkách náboženských tajemné obřady. Kurdové jsou rolníky z potřeby, válečníky ze zvyku. Jsou pohostinní. Hostě pokládají za dar Boží.

Hory kurdistanské a údolí oplývají z jara nevyličitelnou krásou. Výšiny a údolí skví se v nádhěře zelených niv, zahrad, vinic a luk.

Město Diarbekr bývalo mnohem významnější, nežli je nyní. Stojí několik tisíc krokův od Tigridu na 20timetrové skále, jejíž pevnostní zdi jsou z kvádrů čedičových, na vrstvě proudu lávového, jenž z pohoří Karadžadagha, sotva 2000 m vysokého, kdysi stékal do údolí. Tmavé stavivo čedičové, úzké ulice městské a špina, tato kletba městům asijským přisouzená, nemilým dojmem působí na pozorovatele. Četné zříceniny na vrších i v údolích upozorňují na bohatou historii v stoletích minulých. Arcibiskup Jakobitů, kteří sjednoceni jsou s Římem, má zde své sídlo. Až k Diarbekru šíří se arabština; od něho na sever žijí kmeny turecké, a hlaholí řeč turecká. 50.000 obyv. žije v městě. 20 mešit, několikéré lázně a rozsáhlé bazary svědčí o čilosti obyvatelstva. Po řece Tigridu plují po proudu zvláštní vory, sestavené ze sešitých a nafouklých koží skopových (kelety). Město hotoví látky bavlněné a hedvábné, měděné nádoby, hlavičky k dýmům, žluté a červeně barvené marokinky (kůže) a jiné zboží. Dle výpočtů francouzského konsulátu vyvezlo se r. 1900 z Diarbekru zboží za 19.000.000 franků, přivezlo se za 10.000.000 fr., na každého obyvatele připadlo průměrně zboží za 600 fr. Nejvíce zboží (měděné rudy) odváží se do Anglie.

Kurdové.

IV. Dráha Bagdadská.

Roku 1889 začaly styky říše Německé s říší Tureckou, kteréž ovšem mají pro Německo veliký význam jak po stránce politické, tak

i po stránce obchodní a kulturní. Dvě cesty císařovy na východ utužily svazky a úmluvy obou států ještě více. V témž roce povstala „Německo-levantská linie“ a začala se stavěti „železnice Anatolská“, financovaná „Německou bankou“. Železnice (to jest její jižní rameno) jest dosud provedena do Konie. Vede ze Skutari přes Ismid, Biledjik do Afium Karahissaru a Konie.

V zimě r. 1899—1900 podniknuta studijní expedice vedením generálního konsula Dra. Stamricha, výborného znalce národohospodářských poměrů maloasijských, za tím účelem, aby se prozkoumala půda příští dráhy Bagdadské, a aby se trasování bezpečně provedlo.

Zájem Německa o tuto dráhu tak byl veliký, že účastnilo se 40% kapitálu, potřebného k jejímu vystavění. Vedle zisku z akcií a vedle výtěžku z dodaných potřeb železničních dráha vynese v budoucnosti akcionářům německým i to, že snáze budou moci dopravu zboží svého z Němce

podporovati a cizí kontrolovati. Jest samozřejmo, že snaha Němcův a jejich jednání nezůstaly tajny a lhostejny ostatním národům a zvláště těm, kteří dávno již před Německem měli zájmy své v Orientě a kapitály své do různých podnikův ukládali. Zejména Rusko zabráňovalo rozmachu barev německých v území levantském a

Šakal.

přimělo i sultána k úpisu, že stavba železnice není příčinou dalších ústupků císařství Německému. Tím ovšem podnik nezastaven, a budoucnosti jeho ublíženo nebylo, neboť jako průplav Suezský otevřel Evropanům brány Východu po moři, a jako prospěch z toho vzešel všem národům evropským, tak dráha Bagdadská otevře brány nitra předoasijského, umožnit rychlé spojení Cařihradu se zálivem Perským a přispěje k provedení plánů na planinách vysočiny Maloasijské, Armenské a v poříčí eufratsko-tigriském projektovaných.

Z Konie trať vede poblíže silnice do Karamanu na jihovýchodě. Asi 40 km severně odtud vede východoseverovýchodně podél jezera Ak-Gölu (Bílého jez.) do Eregli (ve výši 1050 m). Stavba této části nebyla nákladná ani obtížná, poněvadž krajina od Konie stupňovitě pozvolna klesá a opět stoupá. Hlavní plodiny v okolí jsou obilí a dobytek. Část však dráhy z Eregli do Adany jeví se býti inženýrům tvrdým oříškem. Předně bylo jim luštití způsob, jak by trať pohodlně Taurem pronikla, za druhé aby stoupání a klesání její se

bystře vystihlo, prospěšně provedlo, a kde potřebí, též závitkovými tunely podporovalo.

Cílickou branou železnice proniká z plání nitroasijských do Adany. Z Adany postupuje na východ nížinou Cilickou, dotýká se Hamidie, proniká pohoří Gjaur-dagh a velikým obloukem dostihuje Killisu.

Východně od průsmyku Gjaurdaghského hlavní trať odbočuje do Maraše, v němž žije na 50.000 obyv., odkudž různé zboží po velbloudech rozváží se na všechny strany.

Od Killisu (s 20.000 obyv., kteří jsou znamenitými tkalci), povede odbočka do Halebu, dále do Aintabu, podobného Maraši. U Djerabulusu hlavní trať překročí řeku Eufrat na místě, kde přes ni povedou dva mohutné mosty, uprostřed na ostrově pilíři opřené. Nynější karavanní cesta vede přes Bíradjik, jenž jest 20 km od Djerabulu na sever. Plně čtyři délkové stupně šíří se dráha dále na východ bez ustání horní Mesopotamií až do Nisibinu. Na této trati 350 km dlouhé nejsou přílišné překážky terrainu; ale za to pustota kraje a divokost kočovných kmenů dílo kulturní budou mařití. Železnice právě v těchto místech jistě vykoná svoje poslání, až oživí kraje nyní neznámé, mrtvé, ale jindy zdělané, úrodné a lidnaté. Četné zříceniny starých sídel jsou pravdomluvnými svědky bývalého života na prostranství mezi horním Eufratem a Tigridem. A ten život zašlý, válkami, neúrodou, nemocmi zničený má se opět probudit; ruka lidská má opět požeňnání těžiti z oné půdy, na níž spočívá nepřítel nebes.

Nebude to práce ovšem snadná. Mnoho úsilí a obětí bude zapotřebí k dosažení aspoň částečného odlesku bývalého blahobytu. A nejedná se pouze o loupeživé nájezdy Kurdů a Beduinův, nýbrž také o to, odkud vybratí kolonisty a tam je usaditi. Někdo navrhl, že by se tam dobře hodili švábští kolonisté němečtí ze Syrie a z Kavkazu, ale nedůvěra Turecka a Ruska k tomuto poněmčování trati návrh zmařila. Dle zkušenosti cestovatelů nejlépe hodili by se tam osadníci čerkesští, kteří jsou dobrými bojovníky a jezdci, že by snáze kočovným loupežníkům čelili.

V končinách těchto povedou odbočky do Urfy a Diarbekru; odkudž dále do hor až do Charputu a Mesere.

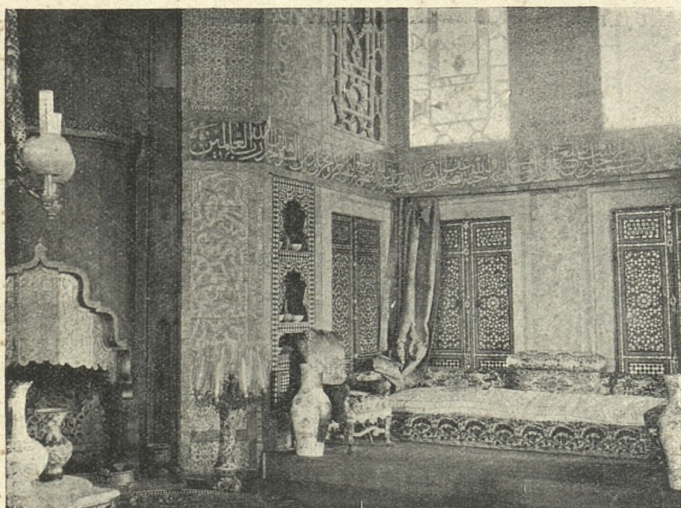
Urfa má 55.000 obyv. (41.000 Turkův a Kurdů, 14.000 křesťanů) a leží v úrodné krajině, která rodí neobyčejné množství pšenice (160.000 tun). Dále Urfa vyváží 6000 balíků vlny ročně, 10.000 q bavlny, 6000 centů másla, 30.000 koží kozích, 10.000 ovec a j. V Urfě dle bible s'dílil Abraham; nyní Urfa je střediskem 250 obcí.

Na druhé odbočce leží město Mardin s 25.000 obyv. Těží jako Urfa obilí a vede obchod s těmiž předměty. Kromě toho vyváží ročně 200.000 kusů hlaviček k čibukům. U Nisibinu trať obrací se k Mosulu, důležitému městu obchodnímu nad řekou Tigridem.

Dle původního plánu železnice vésti měla po levém břehu Tigridu do hornatých a obydlených krajů, na východ se rozprostírajících, a odtud do Bagdadu. Leč upuštěno od projektu, jímž využít-

kovati se měly bohaté doly rudné a naftové v té krajině pro mimořádné překážky, které způsobují četné bystřiny z pohoří Zagrosského. Místo projektu toho stanoven byl jiný, totiž ten, jímž trať převedena jest na pravý břeh Tigridu a pohodlně vede do Bagdadu, přecházejíc ještě dvakrát řečiště jeho: jednou na břeh levý a jednou na břeh pravý. Na břehu pravém potom již zůstává, vstupujíc do Babylonie. Také nádraží bagdadské bude ležeti na pravém břehu tigridském.

Od hlavního směru odbočuje trať 1.) do Erbilu v délce 80 km; 2.) do Chanikinu v délce 115 km, od níž opět vyměřena jest od-

Vnitřek bohatého domu bagdadského.

bočka do Tuz-Charmani, asi 90 km dlouhá. Odbočky tyto mají neocenitelný význam pro spojení s Persií, neboť s této strany přicházejí bezpočetné zástupy poutníkův a obchodníků do území tureckého. Ti potom jistě použijí železnice. Linie do Chanikinu bude moci posloužiti výrobě petroleje, jenž u Mendeli a Chanikinu na povrchu zemském se objevuje v množství velikém. Výtěžek pramenů páčí se v létě na 16.000 kg, v zimě na 13.000 kg. Těžba jest zcela jednoduchá. Do jam, v nichž jest solná voda, stékají stružky nafty, kterou pouze potom odčerpávají do primitivních rafinerií. Výnosnost těchto dolů lze předvidati, povážíme-li, že samotný Bagdad přiváží pro svou potřebu za 4000 tureckých liber ruského petroleje (85.000 K).

Trať opustivši Bagdad vine se staroslavnou Babyloní, jejímž dědicem stal se Irak Arabi.

A k půdě této, z níž tolik bohatství již vypučelo a ještě bohda vypučí, dávno již Angličané zraky své obraceli. Chtěli se účastniti také podílem na stavbě dráhy Bagdadské, ale s podmínkou, že část trati od Bagdadu k Perskému zálivu vystaví za své peníze, a že kontrola trati té bude čistě anglická. Věru příkladná to skromnost! Nestalo se sice po jejich přání, ale stalo se po přání Němců, kteří neméně mají touhy nežli Angličané, pokud se týče kolonizačních záměrů.

Bagdad jest pro obchod jako stvořen. Jest ústředím řady obchodních cest ve všech směrech. Tak do Karkuta (za 8 dní), do Erkilu (11 dní), do Mosulu (13 dní), do Diarbekru (26 dní), do Samsunu (51 dní), do Haleba (24 dní), do Alexandretty (28 dní), do Palmyry (20 dní). Z Bagdadu do Damašku přes poušť na velbloudech jízdných lze dojeti za 15 dní. Toto spojení má také za následek živý obchod s vůlnými zeměmi.

Vývoz a dovoz vilajetu bagdadského obnášely dle rakouských zpráv konsulárních:

	R. 1901	R. 1902
Dovoz v ceně	21,700.000 korun	20,000.000 korun
vývoz „ „	10,300.000 „	6,800.000 „
průvoz do Persie	17,100.000 „	15,000.000 „
„ z Persie	4,300.000 „	3,700.000 „
Celkový obchod	53,400.000 korun	45,500.000 korun.

Nejdůležitější předměty, které se r. 1902 do Bagdadu přivezly, jsou: látky, cukr a cukrovinky, surové hedvábi, kůže a kožišiny, koření, tištěné šátky, pšenice, železo, indigo, papír a papírové zboží, zboží hedvábné, pytle jutové, drogy a léky, káva, fezy, polévané zboží železné (z Němce), tabák, převařované máslo, sirky, čaj, bavlněné výrobky, sklo a dříví. Dříví pochází hlavně z Javy, odkudž se ročně dopravuje 25.000 kusů prken v ceně 3 až 5 franků za kus. Jiné dříví je z Mosulu, ještě jiné z Rakouska. Borová prkna rakouská dobře se prodávají a jdou na odbyt.

Vyváží se ovčí vlna, kožiny kozí, duběnky, kůže skotu, národní kroje, pšenice, solená střeva, koně, dříví na pažby ručnic a j.

Zboží průvozní jest: opium (za 1,500.000 K), guma tragantová (za 1,320.000 K) a koberce (za 727.000 K). Bagdad posílá nyní ročně sám 100.000 koberců do světa. Nejvíce zboží přiváží a vyváží Anglie, britská Indie, Francie, Rakousko, Německo a Amerika. Kdyby Tigris náležitě byl upraven a železnice hotova, obchod byl by ještě rozsáhlejší. Monopol pro paroplavbu na Tigridu má anglická „The Euphrates and Tigris Steam Navigation Co. Ltd.“, která pěti parníky spojení na dolním toku řeky udržuje, a společnost „Osmani-i-osmani“, jež má 4 malé parníky. Plavba jest však častými ohby řeky velmi znesnadněna; v noci lze plouti pouze při měsíci. Plavba angl. parníků proti vodě trvá 4 dni, po vodě 2½ dne. Plavba tureckých parníků trvá 8—10 dní. Po Eufratě dosud parníky nejezdí pro četné písčiny.

Z Bagdadu trať povede k Eufratu do Kerbele na pravém jeho břehu a odtud dále do Nedjefu (Mešhed Ali), do Basry a Kuveitu při moři Rudém. I bude železnice Bagdadská asi 3000 km dlouhá, což jest asi polovice dráhy Sibiřské.

Vystavěním dráhy Bagdadské Perský záliv bude míti v budoucnosti veliký význam. Až dosud vody jeho sloužily zájmům anglo-indickým. Nyní již také ruská vláda stará se o to, aby brána do Mesopotanie byla i jiným otevřena, a podporuje své společnosti dopravní, které až tam parníky posílají.

V. Syrie a Palestina.

Pozorujíce kolmou členitost Syrie a Palestiny, zastavujeme se u mnohých zjevů zajímavých, jimiž se území charakterisuje. Tak na prvním místě všimneme si vysočiny, která v délce 1000 km a v šířce 100—200 km pne se od ústí řeky Orontu, od města Haleba, směrem poněkud jihozápadním až po jižní mys půlostrova Sinajského a po Suez, souvisejíc na východě s nižší planinou, po níž rozkládá se poušť Syrská. V severní oné části, v Libanonu, dosahuje vysočina 3000 m, v Hermonu 2700 m; v jižní části, v hoře sv. Kateřiny (džebel Katharina), více než 2600 m a v džebelú Muse o něco méně. Uprostřed pak v moři Mrtvém snižuje se tak hluboko pod hladinu moře Středozemního, jako nikde na zemi. Prohlubina počíná u zálivu Akabského a zvedá se směrem severním do výše 229 m. Potom pomalu klesá k planině, občasnými záplavami stíhané a solnými bahnisky pokryté, až po jižní okraj moře Mrtvého. Na severním dně moře Mrtvého dosahuje hloubky — 800 m. Řečiště Jordánu stoupá tak, že při výtoku z jezera Genezaretského nebo také Tiberiatského jest sotva 100 m níže nežli moře světové. Dno jezera Genezaretského jest — 208 m. Jezero Meromské jest již 2 m nad hladinou moře Středozemního. Potom údolí stoupá, a zároveň stoupají také okraje prohlubiny. Osamocený Kypr počítáme k vysočině této, která k západu stupňovitě k moři se sklání a příkrě do vod jeho vpadá.

Vyjímaje prahorní horstvo sinajské, nesetkáme se nikde již s útvary, které by pod tvarem křídovým všeobecně rozšířeným převládaly. Na východní straně úvalu jordánského vyskytují se sice tu a onde drobtý starších formací, ale vápence křídového útvaru jsou hlavní součástíou území syrského a palestinského; vedle nich písčovce a některé mladší vyvřenyiny, které v podobě kup zvětřalého a nahromaděného kamení provázejí tok posvátného Jordánu. Výška těchto kup, jejichž obrysy na obzoru splývají téměř v jedinou linii, jest 700—900 metrů, a v prohlubinách mezi nimi rozkládají se osady, sbírající chudou úrodu z vyprahlých polností.

Předěl vod mezi Jordánem a Leontem (Nahr el Litani) způsobuje příkrý, klínovitý hřbet horský, z údolí jordánského vycházející. Hřbet ten dává směr Leontu, jenž k západu hlubokým úžlabím do moře se bere. Ve výši 1170 m jest předěl přítoků leontských a

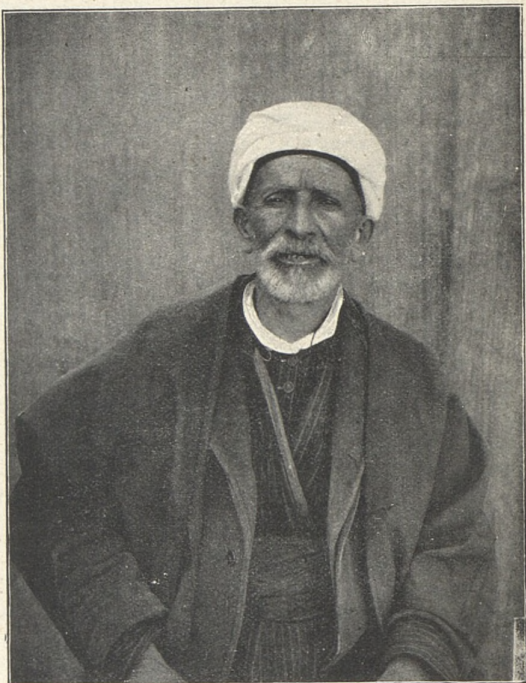

Žena betlémská
u studny. △ △

orontských. Orontes, jinak také Nahr El Asi zvaný, spěchá pak k severu, u Homsu dosahuje výše 500 m a protéká Antaki, také se mísí s vodou moře Středozemního. Zajímavé jest, že ani údolí jordánské, ani leontské, ani orontské nikdy nebylo důležitě jako brána, kterou by národově k jihu nebo k severu se stěhovali. Vysoko položené předěly bránily jim v pohodlné cestě se stády a statky, vzdějšími. Ba ani pouťníci, jdoucí do Mekky z Haleba a z jiných měst, nevolí tudy cesty k jihu. Raději uchylují se do poustí k Damašku a pak k Akabě, nežli by slézali nepohodlné předěly směrem k Jordánu. Cesta pouťníků jde ve směru poledniku 36. těsně při hranicích pouště a vysočiny zajordánské krajinami, oživenými pouze chudými stanicemi, v nichž se nocuje.

1. Nejčtetněji obydlena jest a bohatými městy se honosí Syrie severní, při středním toku Eufratu a při pobřeží mořském. Z ní možno přejíti k moři Středozemnímu dvěma cestami: směrem

toku Orontu přes Antiochii k Seleucii a průrvou, sopečnými útvary vyplněnou, z Homsu do Tripolisu. Tripolis jako přístav zachoval si pověst tím, že chráněn jest na straně mořské řadou úskalí a ostrůvků, na kterých vlny mořské v zimních víchrech a bouřích se lámou. Město skládá se ze čtvrti přístavní El-Miny, z vlastního města Tripolisu a z Nar-Kadiše, předměstí, rozloženého po jemných svazích zeleného návrší. Zahrady zdejší požehnány jsou plodností tak, že za ovoce tržní se mnoho peněz. Vytěžený olej zdejší v 11 mydlárnách

Moslemin ze Syrie.

se zpracovává v mýdlo. Vývoz města Tripolisu páčil se r. 1905 na 14,000.000 korun, dovoz na 6,000.000 korun. Rakouských parníků r. 1901 zastavilo se v Tripolisu 75, ruských 107, anglických 140, francouzských 30, tureckých 28, německých 11.

Průrvou z Homsu do Tripolisu vede silnice, po níž jezdí rychlostí 9 km za hodinu dosud dostavníky, tažené muly, jimž za příprěž slouží pár koní. Dosud ještě malebně se vyjímá dostavník s černookým Beduinem, jenž nemáje biče popohání čtvernožce kamením, jež přesně a bezvadně po běhounech hází z bezedných kapes svého oděvu. Homs leží při středním Orontu a zjevuje se cestovateli záhy při vstupu do rovin syrských. Nejdříve spatříti lze homský vysehrad, jenž ční do křišťálového vzduchu 30—35 m vysoko, nahoře jsa rovný jako stůl, v pusté rovině jako střed světa. A k úpatí jeho tulí se město Homs, druhdy „kněžna Orientu“, nyní dědička knížecího, ale matného lesku. Na trhy z okolí přicházejí tisíce a tisíce mohamedánů. Obyvatelů jest as 60.000. Hlavní zaměstnání záleží v tkání nejjemnějších látek hedvábných. Na 5000 stavů prý jest v městě. Okolní půda, pokud ji deště zvlhčují, jest úrodná a rodí výbornou pšenici, kterou karavany až k moři dovážejí. Ječmene dostati lze 3 tuny z 1 ha půdy. Jako všude v Syrii, i v okolí Hamy objevují se mnohé trosky zašlých měst. Vše kolem stavěno jest z kamene, a střechy sklenuty jsou jakoby v kuželovité nebo kupkovité čapky, což podobá se z dálky velikým buňkám včelího nebo čmeliho díla. Asi 50 km severně od Homsu při železniční trati, r. 1902 otevřené a s hlavní tratí Bejrut-Damašek spojené, leží město Hama. Hama jest větší nežli Homs a starodávného původu. Již prorok Amos jmenoval ji „Hamou velikou“, a skutečně na cestě mezi Damaškem a Halebem jest městem nejdůležitějším.

Nad Hamou zdvihá se asi 25 minaretův, a pověstná směs obrovských čerpadel vodních, jichž ramena v kolotavém pohybu vznášejí se ve vzduchu dnem i nocí. Syrie jest totiž země na vodu chudá, a málokteré řeky její, jež vznikají v Libanonu, dotékají až do moře. Většina jich mizí v písku pouště. Jediné Jordán, Leontes a Orontes jsou opravdovými řekami s vodou stálou, rostlinstvem obstoupenou. A tu zvláště Orontes jest velikým dobrodincem celého okolí svého až po slavnou Antiochii. „Zvlášť v Hamě zajímavý jest pohled na břehy jeho, vroubené domy s uzavřenými a zaměřovanými okny, za nimiž ukrývají se tajemné místnosti haremův a domácností tureckých. Tmavé cypřiše přerývají lesklou úběl zdí, výstupkův a pavlačí, na nichž v podvečer a v nocích měsíčných odpočívá vznešený Orient. Největší pamětihodnosti však jsou čerpadla, která přenášejí vodu z řeky do starodávných vododůvův a jimi do roviny. Skřípění jejich jest hamskou hudbou, jejíž nesouzvuk cizinci tak hluboko tkví v duši jako šum a lomoz četně navštěvovaných bazarů. Divíme se čerpadlu, jehož průměr obnáší 10 metrů; v téže chvíli však zvedá se proti nám kolo jiné v průměru 20 metrův a o něco dále ještě větší, bez přestání, dnem i nocí, ustavičně.“ (Gustav Leary.)

Ježto na blízku ústí Orontu přirozený přístav zřízen býti ne-

mohl, pozornost Fénicianův a později Peršanův a Římanův obrácena byla k zálivu Iskenderunskému, kde soustředil se pobřežní ruch starověký.

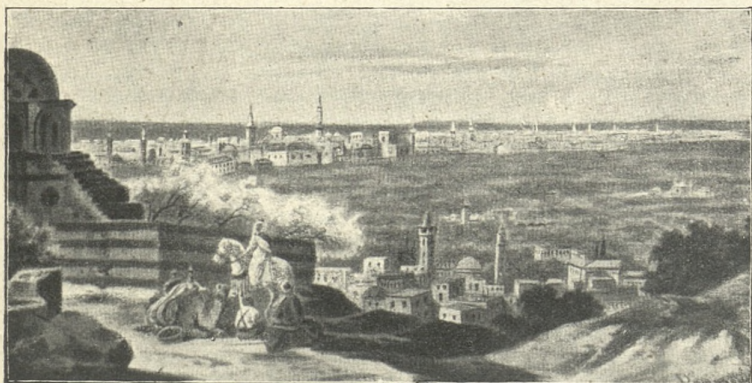
Od dob nejstarších až po nejpozdnější císařství bylo město Tadmor, nynější Palmyra, na úpatí vápencových vypuklin uprostřed pouště mezi Homsem a Efratem, zprostředkovatelem obchodního spojení mezi Mesopotamií a přístavy severosyrskými. Nyní však není po bývalé Palmyře ani stínu; chudobné chatrče stojí ve zříceninách slavného města jako na výsměch staré kultuře. Zvětralá sloupoví a zbytky chrámů svědčí o nádheře, již vynikalo město básniky opěvané. V prostorách skvělých paláců procházela se kdysi rekovná žena Zenabia, která se prohlásila císařovnou východu a stala se tak sokyní velestátu římského. Nyní skrývá se tam v troskách mezi pokácenými sloupy hladový šakal.

Obchodem v sev. Syrii vyniklo dále město Aleppo nebo také Haleb, jež opatřeno jsouc výborným vodovodem, nemusí se obávat nedostatku vody. Průmysl, obchod i hospodářství polní a zahradní, pokud ovšem na oase provozovati lze, živí 110.000 mohamedánů, 20.000 křesťanův a asi 10.000 židů. Kupci ze všech zemí evropských mají zde své tržnice vedle Arabů, Syrův a Turků. Pěkná a rovná silnice vede z Haleba do Iskenderunu. Zde také jest počáteční stanice dráhy, jež vyměřena jest k Efratu a jež připojovati se bude k trati Bejrut-Biredjik. Sto mešit zdvihá k obloze temena štíhlých minaretů. Město leží na levém břehu ř. Kuneku ve výši 370 m n. m. Budov památných a starých v Halebě není. Význačná jest mešita Džami Zacharja s hrobem Zachariášovým, jenž byl otcem sv. Jana Křtitele. Za to nových, velkých budov město má hojně. Moslimové pomalu také zvykají dlouhé fronty domů svých členiti a fačadami, okny, balkony, verandami a terasami zdobiti. V přízemí takového domu obyčejně jest skladiště nebo krám, v patře obydli majitelovo. Na východě i na západě velikou pověst si zachovalo halebské tkalcovství. Hedvábí na jednoduchých stavech tká se tak dovedně a krásně, že látky halebské vzbuzují podiv. Vedle toho známy jsou halebské zbraně, nože, železné náčiní vůbec, podkovy, hospodářské nástroje, měděné a pocínované nádoby, umělecky zdobené svícny, svítilny a j. Truhláři hotoví vykládaný nábytek barevnými dřevy a perletí, koželuzi posílají až do Evropy barevné kůže všeho druhu. I koberce halebské velmi se cení.

Kde se na východních svazích Antilibanonu různé vodní prameny spojují v jediný mohutný tok, v sedmiramennou Baradu, již určeno jest téci do pouště a mizeti v rozžhavených písčinách, tam rozkládá se při 36°30' v. zeměpisné délky zdělaná krajina, již vévodí Damašek (700 m nad mořem). Krásná a úrodná oasa zasluhuje přijmí „ráje pouště“. Přes sto vesnic rozkládá se kolem města, v němž žije asi 200.000 obyv. Žijí v něm křesťané (15.000), židé (8000) a mohamedáni v počtu největším (přes 170.000). V řeči prostého lidu Damašek sluje jen Eš-Šam, což jest jméno pro celou Syrii. Ale mluví-li Syrové o městě nadšeně, jmenují je „Kalichem

rajských vůní“, „znamením na tváři zemské“, „stuhou na krku krásky“ a jinak ještě. Mohamedáni počítají Damašek ke čtyřem rájům pozemským.

Leč představy, které si z Evropy přinášíme o městě, rázem blednou, vstoupíme-li do něho. Všude rozvaliny hradebních zdí dívají se na nás příšernými průlomy, všude stopy úpadku, křivé uličky, spousty špíny a nečistot. Bludiště domův a zdí zdvihá se nad námi a vedle nás, bez oken, bez ozdob, nikde stopy po vkusu uměleckém. Jenom tu a onde některý starobylý portál mešitový nebo palácový, jako památník slavných časů, však zle poškozen, pozornost naši poutá. Zajímavé a vábné jsou za to damašské tržnice, které vystavěny jsou kolem velké mešity, v níž prý uložena chová se jako největší vzácnost

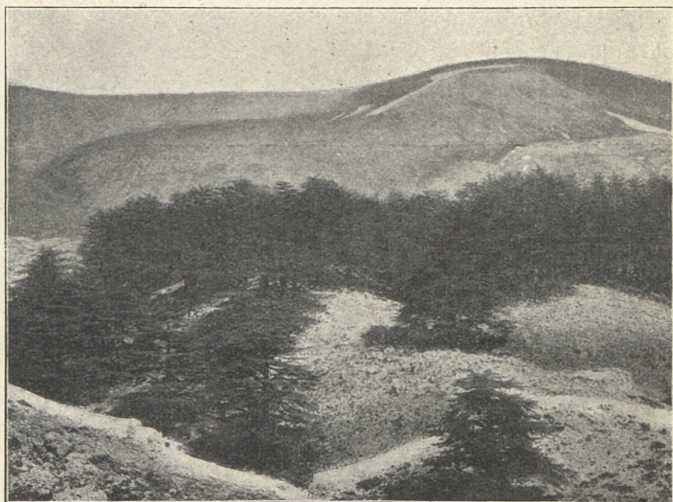

Pohled na Damašek.

a drahocennost v jedné kapli hlava sv. Jana Křtitele. Damascenské zbraně a damascenské tkaniny byly druhdy vyhledávány jako výrobky dokonalé jakosti. Nyní však, ačkoliv výroba hedvábného zboží v Damašku neutuchla, těžiště hlavního obchodu s hedvábím přeneslo se do měst evropských. Výrobky z kůže a z kovů dosud mají hojně odběratelů asijských. Ulice plny jsou krámů se zlatem a stříbrem, se skvostnými hedváby vzorkovanými a kovovými předměty. Evropské zboží lacině kupují hlavně Arabové.

Do Evropy se vyvázejí: růžový olej, hedvábí a vypracované barevné kůže. Ve výrobě zbraní vyhlášení byli obyvatelé Damašku již od časů Nebukadnesarových, jenž dobyv Babylonie, dal obyvatele z Damašku převést do Babylona, aby Babyloňany přiučili tomuto odvětví práce řemeslné. Podobně učinil chan mongolský Timurlan, aby je učinil své říši prospěšnými.

Křesťanstvu památný je Damašek z písma svatého a z vyprávění o sv. Pavlu. Také mohamedánům jest náboženským ústředím. Roku 1860 zuřily v městě hrozné nepokoje, které vyvrcholily v strašlivé řeže křesťanů. Tehdy fanatismus Turků vzplanul v míře netušené. Vraždění křesťanů Evropa nemohla přihlížeti. Francouzi vypravili se tam a zastavili krvavý meč zjitřených moslimů. Hned po tom počali se stavbou dobré silnice z Bejrutu do Damašku a r. 1863 ji dokončili. R. 1895 poprvé jelo se od moře Středozemního do Damašku po železnici. Pokračování její vede z Damašku k jihu, a poutníci, jdoucí do Mekky, užívají dráhy až do El Museribu. Dráha nazývá

Cedry libanonské.

se Libanonská a je dílem umělým. Vystupuje od vysokého pobřeží, prodírá se hlubokými žlaby horskými a tunely, četnými zatáčkami a křivkami přes uměle překlenuté bystřiny, až dosáhne nejvyššího místa 1486 m, kde tunelem baidarským, 360 m dlouhým, počíná sestupovati. Na některých místech jest ozubena. Cestujícím naskytá se příležitost potěšiti se krásnými pohledy na moře, na lesy olivové, piniové, ovocné sady, vinice, skupiny palem i na žlutošedou pláň pouště, již uzavírá nekonečný obzorník.

2. Široké hřbety pohoří Libanonu zdají se býti z dále holé a neplodné. Ale jsou pečlivě zdělány, někde až do velikých výšek. Jenom kde nelze pro spousty balvanův a kamení půdu orati, jsou příznivé pastviny. V hlubinách roklí a příkrých srázův udržuje se

někde sníh přes celé léto. Odtud někteří odvozují název Libanonu, jenž znamená „Bílé hory“. Název ten také snad odvozen jest od bílého vápence, z něhož horstvo záleží. Velkých lesů, jako u nás nebo v Alpách tu není. Proslavený prales libanonský, z něhož Šalomoun dal voziti dříví na stavbu chrámu Božího v Jerusalemě, padl v obět lidského prospěchu a obsahuje nyní ve výši 2035 m asi 350 cedrů, které jsou od poutníků zle pořezány, jmény a letopočty přeplněny. Až po rok 1140 lze prý na nich letopočty sledovati. Pět nejstarších a největších z těch cedrů má 3 m v průměru, a jsou prý pamětníci krále Šalomouna a Hiram. Na jaře r. 1875 bylo cedrů všeho všudy 397 kusů. Výše nad 2050 m až do 2200 sahají dubové houštiny a jalovec. Západní svahy Libanonu, ačkoliv jim scházejí lesy a louky, jsou přece zelené a nečiní dojem pustoty. Ano tam, kde se vinou údolními jasné prameny, příroda jest velmi krásná, bujná a svěží. Nejvyšší hora v Libanonu jest Dor el Kodib (3070) čili Džebel el Meskeleh.

Krajina, kterou prostupuje pohoří Libanonské, tvoří od r. 1862 autonomní pašalik a jmenuje se turecky Libnan. Správa jeho děje se pod dozorem západních mocností a pod vládou křesťanského místodržitele.

Východně odtud prostírá se s Libanonem téměř rovnoběžně pohoří Antilibanon, uprostřed as 1500 m vysoký, v jižní části do 2760 m se zdvihající. V této vysoké části pohoří sluje „Velký Hermon“ a jest se svými holými, rozeklanými stěnami skalními divočejší nežli Libanon. Ani jediný strom nekryje bokův jeho; jen chudé křoví a nízká tráva daří se na žlutohnědých stráních. Silnice tudy vedoucí stoupá a zase klesá, kraj zachovává totéž smutné vzezření; jenom na blízku chudých stanic utkví zrak na skupinách stromů v zelených zahradách. K západu Antilibanon kloní se příkře, k východu snižuje se povlovně do vápencovité vysočiny, která nepozorovaně přechází v poušť arabskou.

Mezi oběma horskými pásy vine se rozsáhlé údolí (8—10 km široké, 500 m nad mořem), zvané El-Bekaa nebo také Coele-syrie. A v tom údolí leží Antiochia, druhdy z největších měst asijských (mívala přes 700.000 obyv.). V dějinách církevních zaujímá důležité místo. I tu zvláštnost lze o Antiochii říci, že učenníci Kristovi v ní poprvé nazývali se křesťané. V první výpravě křížové křižáci dobyli Antiochie a jsouce znova od nepřátel obklíčeni, v zoufalém zápase vrhli se na tábor turecký, jehož se zmocnili a tak cestu k Jerusalemu si otevřeli. R. 1872 město bylo zemětřesením zničeno. Nyní jest mdlým obrazem bývalého hrdého města, majíc asi 15.000 obyv.

Z okrsku coelesyrského, zvaného El Amk, vyváží se ročně do Evropy 2000 tun sladkého dřeva v ceně 20.000 liber šterlinků (1 libra = 24 K).

Jižně od pramenův Orontu leží Baalbek (Heliopolis) s pěknými a památnými zbytky chrámu, zasvěceného Jovovi, kteréžto zříceniny po zříceninách thebských v Africe jsou ze starého věku

největší. Sláva Heliopole dosahovala slávy Říma. Ze všeho, co tu bylo krásného a velikolepého, zlobu lidskou a zub času přechkaly zříceniny dvou chrámů.

3. Úzké (někde jen 15 km), písečné, ale na přístavy bohaté pobřeží mořské na západě od Libanonu zaujímala ve starém věku proslulá Fénicie, jejíž obyvatelé nuceni byli výživu hledati na moři. Féniciány lze přirovnati k nynějším Angličanům; Féniciané byli objeviteli nejlepších tehdejších cest námořních.

Nejdůležitější obchodní město na pobřeží fénickém v rozkošném půlměsícovitém zálivu jest Bejrut, starý Berytos, jako první přístav středověký i novověký na západním pobřeží syrském vůbec. Obyvatelstvo (120.000) jest směs několika národností a náboženství

Pohled na Bejrut.

(80.000 křesťanů). Z Bejrutu vede od r. 1863 dobrá silnice a od r. 1895 důležitá železnice přes Libanon a Antilibanon do Damašku a do oasy jeho. Železnice má délky 138 km a v Libanonu dosahuje výše 1486 m. U Rayaku se rozdvíjí, vede od r. 1902 k severu do Homsu a Hamy a pokračuje dále na jih do Hauranu. „Železnice hauranská“ má poslední stanici v El Museribu, od Damašku 103 km vzdáleném. Bejrut leží uprostřed území, v němž fénická města Sidon a Tyrus výrobky východní dodávala národům západním a zase naopak. Z té příčiny zovou Bejrut přístavem damašským. Již několikrát zdálo se, že stihne jej osud slavných přístavů fénických, že zanikne. Předně zlé nemoci stihly bource morušového, a hynoucí housenky jeho předobrazovaly zánik průmyslu hedvábnického v celé Syrii; po druhé japonské hedvábí počalo vítěziti na trzích evropských a vytlačovati v Cařihradě výrobek pověstných přádelen v Damašku;

i bavlna americká zvítězila v Bejrutu nad bavlnou domácí z oas a ohrozila pěstění její bez toho těžké v stálém boji o vodu. Leč Bejrut vyšel vítězně, pomocí železnice, ze všech krisí národohospodářských, byť mu bylo stále ještě závoditi s evropskou konkurencí.

Rovněž tak města Sidon a Tyrus patrně se v době nejnovější pozvedají a obchodně vyvíjejí. Saída (Sidon) má rozsáhlé sady pomorančové a 13.000 obyv., Sur (Tyrus) 7000—8000 obyv.

Kvetoucí okolí jejich přesvědčují nás o tom, co by ještě nyní úzké pobřeží fénické mohlo ploditi, kdyby chopily se práce ruce pracovitější a hlavy důvtipnější, nežli jsou ruce a hlavy turecké.

Zříceniny chrámu Jovova v Baalbeku.

V jižní části Fénicie, severně od pohoří Karmelského, na trojúhelníkovém púlostrově zvedá se Akka, stará Ptolomais, silná pevnost, ve válkách křížových často obléhaná a dobývaná. Akka byla také poslední křesťanská pevnost, která křížákům zbyla a konečně od Turků navždy zpět byla dobyta. R. 1799 hájili pevnosti Turci a Angličané tak tvrdošíjně, že jí Napoleon nedobyl. Jest v ní nyní asi 7000 obyvatelů.

Jako v Syrii, také v bývalé Fénicii mluví se nejvíce arabsky. Dle náboženství obyvatelé syrští jsou křesťané (sektáři) a mohamedáni. Přední sekta křesťanská jsou Maronité (asi 250.000), kteří mají vlastního svého patriarchu a pašu. Jméno své mají od Jana Mara, který horský lid zvláště v Libanonii kolem r. 400 po Kr. k víře v jednoho Boha přiměl a novou církev zorganizoval. Nyní jsou

s církvi římskou spojeni a víru svou vyznávají a hájí s věrností a odhodlaností bezpříkladnou. Zvláštnosti víry jejich jsou: sňatky kněží, večeře Páně pod obojí způsobou, syrštiny při obřadech, úcta k jejich svatým a svěcení jejich svátků. Vsi a kláštery, ve kterých bydlí, sedí ve vysokých úžlabinách horských a na strmých skalách jako hnízda orlí. Patriarcha jejich sídlí v klášteře Konobinu.

Mohamedánskou sektou jsou Druzové (asi 100.000), kteří od Saidy až po krajinu Hauran se rozšiřují a své starobylé obyčeje národní a náboženské zvyky zachovávají s větší pietou a přesností, nežli mohamedáni koran. Vira jejich vznikla asi kolem r. 1000. Základním, odchylným článkem učení jejich jest výstřední pojmání předurčení (praedestinance). Druzové provozují orbu a chovají dobytek,

ale jsou též mistři v umění válečném, pro něž získali si jména světového a částečně neodvislosti od říše Turecké. Jejich náčelník, emir nebo hakem, jenž sídlí v Deir el Kamaru, platí sultánu tureckému pouze poplatek. Druzové sice věří v jednoho Boha, ale bible ani koran neužívají, víno pijí, nepostí se, mnohoženství za-

Skupina svobodných Druzů ze Syrie.

vrhují a pohostinství pečlivě zachovávají. Jsou hezci, urostlí, stateční, až ukrutní, divoci a věrolomní.

Maronité a Druzové žili dlouhá století pospolu v míru jako dobří sousedé. Ale na konci XIX. století se rozdvojili. Po strašných řežích vespolných, které se mezi nimi rozpoutaly, Turci vystoupili proti Druzům, kteří po tom z největší části unikli do Hauranu, kdež žijí, na říši jsouce skoro nezávislí.

Méně rozšíření přívrženci jiné sekty jsou Nosairové (as 75.000), kterouž sektu tvoří kmenové arabsko-syrští. Vyznačují se věrou, v níž lze sledovati prvky víry křesťanské a staroassyrsko-pohanské. Z té příčiny přezdívali jim „Nasráni“, to jest „křesťané“. U Ladakie jest jich nejvíce.

Obyvatelstvo Syrie jest po většině původu semitského. Vedle

vlastních Syřů, pomíšených za mnohá století rozmanitými sousedy, žijí tam čistokrevní Arabové, kteří se přestěhovali do Syrie po zavedení islamu z Arabie. Armeni, Řekové, židé a Frankové, t. j. Evropané vedou hlavně obchod. Osmaní jsou pouze vojiny a úředníky. Kurdové a Čerkesové hospodaří, pasou dobytek, nebo slouží v rozmanitých službách. Mohamedáni předčí počtem nad křesťany.

V místech dosti zavlažovaných rostou v zemi Syřské palmy datlové a třtina cukrová; sykomory, aloe a různé kaktusy bujejí na mezích polí a zahrad, oddělující je od houštin zelených vavřínův a myrt. Západní svahy Libanonu vůbec jsou vlhčí, poněvadž mračna se na nich zastavují a v hojných srážkách padají na vypráhlou půdu. V Bejrutu vypočetli, že ve 3 měsících tam padlo 90 cm vody (v Praze za rok 50 cm).

Syrie bývala již v starém věku zemí, která bohaté kulturní národy východní při Nilu, Eufratu a Tigridu spojovala s národy západními. Proto v Syrii vždy provozoval se čilý obchod, jehož vzornými představiteli byli Féničané. Rovněž nyní Syřové jsou dobrými obchodníky, a obchod jest dosud hlavním způsobem zaměstnání jejich. Škoda jen, že země sama jest málo produktivní, nemajíc dosti umělých vodovodů, jimiž by plodnost její se podporovala. Následkem toho ani chov dobytka nemůže se povznést. O hornictví a hutnictví nelze mluvit. Průmysl zabývá se hlavně hedvábnictvím a zhotovováním zbraní a začíná se tu a onde slibně vyvíjet, zvláště v Halebu a v Damasku. Nejvíce zboží továrního přivážejí Angličané (v poslední době velmi mnoho Němci), odebírajíce rovněž z trhů syřských předměty pro potřebu svou.

4. Palestina. K Syrii na jižní straně přidružuje se Palestina, od moslimův El Kuda zvaná, svatá země všem jednobožcům. Sotva do školy vstupujeme, a první výklady z náboženství se nám podávají, slyšíme již jméno Palestina, země svatá, zaslíbená. Tam se narodil, žil a umřel Kristus, zakladatel víry křesťanské. Touha mnohých a mnohých lidí spatřiti posvátná místa palestinská byla příčinou, že Evropané i Asiaté od starodávna putovali tam, prohlíželi, popisovali a seznamovali nás s touto velice zajímavou zemí. Jsou tudíž přírodní poměry její mnohem známější, nežli přírodní poměry jiných zemí asijských.

Palestina jest celkem zemí tak malou, že vládci předoasijské nepovažovali jí za zvláštní území, nýbrž že ji vždy považovali za část Syrie. Nejstarší jméno její bylo Kanaan, česky Nizozemí. Odtud obyvatelé její sluli Kanaanité, Nizozemci. Potomkům Abrahamovým země tato byla zaslíbená, odkudž nazvána zemí „Zaslíbenou.“ Za časů Josefových prý jmenovala se již Palestina.

V dějinách náboženství nepatrná země tato jest nejdůležitější ze všech, k nimž lidstvo s největší úctou pohlíží. Země svatá se svými památnými místy a vzpomínkami byla vždy cílem zbožné touhy a předmětem neskonale piety. A z názoru, že nedůstojno jest kolébku křesťanství zanechat v ruce mohamedánských, vznikly krvavé války křížácké za tím účelem, aby Palestina nevěřícím byla vyrvána a křesťá-

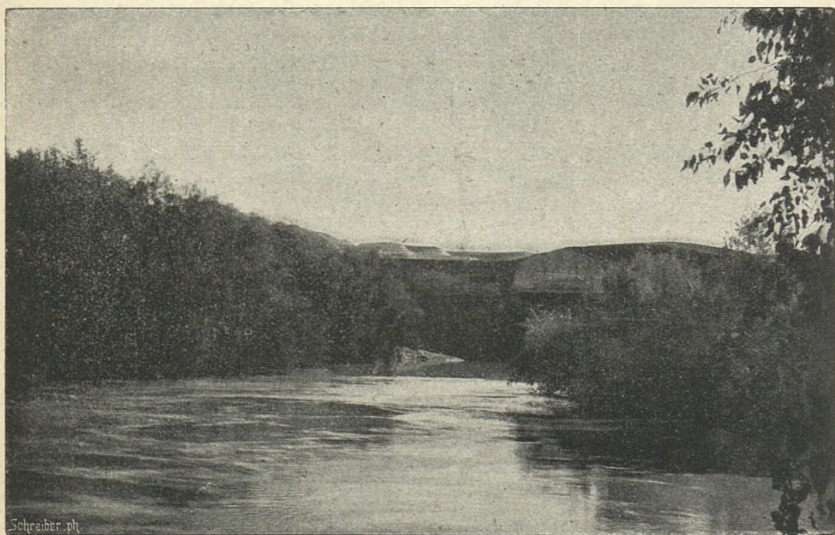
nům k svobodné návštěvě opět vrácena. Leč od r. 1291 půlměsíc jest vládnoucím znamením v zemi, kde panovával dříve kříž. Palestina jest dosud cílem nábožných poutí v nejužším toho slova smyslu. Dopravní prostředky ulehčují návštěvu Božího hrobu, dovolujíce lidem z končin nejuvzdálenějších poměrně levně dostat se do Jerusalema, kamž křížáci putovávali mnoho neděl i měsícův. Organisuji se celé společnosti, které jednak po lodech, jednak po dráze podnikají cestu podívat se místům posvátným a pomodlit se tam, kde za lidstvo se modlil Kristus. —

Palestina má na ploše 25.000 km² asi 1.000.000 obyvatelův. Za starodávna prý bylo v ní obyvatelstva na 5.000.000. Země překvapuje pozorovatele, jenž zvykl biblickému podání, že „oplývala mlékem a strdím“, svou pustotou. Nutno ovšem připomenouti, že končiny, které jižně od Hebronu se rozkládají, již v starověku byly pustinami, že již Židé v své domovině, na deště chudé, hlavně pasením ovcí se zaměstnávali, pramenů vodních pečlivě střežili, o ně boje vedli a cisterny zakládali, v nichž by přebytečná voda na dlouhý čas se udržovala. A nevybaví se nám tu mimovolně příběh o Josefu Egyptském, že spuštěn byl do vyschlé cisterny dříve, než bratří jej prodali do Egypta? Již tehdy vyskytovaly se v Palestině cisterny bez vody, svědčící, že velikými suchy též v cisternách voda mizela. Že za takových okolností ani lesům, ani polím nevedlo se dobře, dokazují holé pláně a svahy horské mnoho km dlouhé, na nichž není po stromu památky.

V době nejnovější všestranným způsobem hledí se k tomu, aby rozsáhlé krajiny palestinské zbaveny byly vypráhlosti a aby zaskvěly se opět šťavnatou zelení. I jest naděje, že nastanou doby, kdy upracovaný rolník bude moci opět odpočívati u domu svého ve stínu vinné révy nebo fíkovníku.

Palestina zdvihá se od moře ve vodorovných, skoro rovnoběžných vrstvách, tvoříc vápencovou planinu, již moře Mrtvé a řečiště Jordánu přerývá. Nejnižší místo jest dno moře Mrtvého, jehož délka jest 76 km a šířka 15 km, a které druhdy mnohem dále se rozprostíralo nežli nyní. Když se Jordán rozvodní, hladina moře solí prosyceného stoupá o 4—6 metrův, a voda zaplavuje bažiny podél jižního pobřeží jeho. 150 km severně od moře Mrtvého jsou na úpatí Hermonu (2860 m) papyrusové močály, v nichž ve výši málo nad hladinou mořskou vznikají potoky, stékající do jezera Meromského, odkudž v jediném proudu vlévají se do jez. Genezaretského. A to jest Jordán. Jezero Genezaretské má 22 km délky a 11 km šířky, vodu čistou a bohatou rybami. Na severu při ústí Jordánu jest 250 m hluboké a kolo kolem oboustoupeno příkrými skalními stěnami nebo táhlými vrchy. Z jara zeleň kryje pobřeží, na němž vsi bělají se jako hezounké tečky v zajímavém a nezvyklém obrazu. V létě však zahnědlý a zažloutlý, vypráhlý kraj, v němž není stromův a květů, děsí svou jednotvárností a pustotou. V době Kristově pobřeží jezerní bylo pečlivě zděláváno, háje palmové, ořechové, fíkové a olivové střídaly se s vinicemi, mezi nimiž mnohem více osad prokmitalo, nežli

v době naší. A hladinu jezerní brázdily skupiny lodí rybářských, živobytní lidu na ní hledajících. Na jezeře Genezaretském mnozí apoštolé působili zprvu jako opovržení rybáři, a Spasitel náš moc svou i lásku skutky a řečmi projevoval. Východní pobřeží jest pouští, obydlenou loupeživými Beduiny, pobřeží západní představuje liduprázdnou samotu. Staré Kafarnaum, o němž písmo svaté mluví, leží v rozvalinách (Mat. 9, 1.—11., 23.). Chorazain a Betsaida, rodiště apoštolů Petra, Ondřeje, Jana a Jakuba, zůstává po sobě tak málo památek, že těžko jest ustanoviti přesně, kde asi ležela. Jediné významnější místo nad jezerem jest Tiberias (Tabarijeh),

Břehy posvátného Jordánu.

v němž žijí mohamedáni a chudí židé. Františkáni u kostelíka sv. Petra jsou jediní křesťané, kteří památku Kristovu tam zachovávají.

Údolí od jez. Genezaretského k moři Mrtvému zove se Ghor, a Jordán protéká jím v oklikách obrostlých topoli, tamaryšky, oleandry a rákosinami. Při hloubce 2—3 m Jordán má šířku 30—40 m. V houštinách pobřežních ukrývá se divoký vepř a nepřítel jeho pardal. Ghor mezi holými a pustými výšinami, i 800 m vysokými, jest v létě výhnní, v níž vyvinuje se vedro nesnesitelné. Zdělávání pozemků dalo se v starém věku jen tam, kde byly čerstvé prameny, které zavlažovaly půdu. Nyní větší díl Ghoru slouží za zimní pastviny kromě malých oas, v nichž voda se udržuje, a v nichž se v dubnu a

květnu sklízí ječmen a pšenice. Mnohem více mohou Palestině prospěti v budoucnosti teplé sirné prameny léčivé, které jižně od Tiberiady z trhlín zemských vytékají a jichž od pradávných dob k léčení se užívalo.

Dříve, nežli Jordán vlije se do Mrtvého moře, protéká krajem, jež staří popisovali jako pozemský ráj. V něm bylo město Jericho v objetí stromů balsamových a zahrad palmových. Tu sídlíval král, tu soustředily se krásy přírody. A nyní zjevuje se tu udivenému poutníkovi chudobná, zakrnělá, špinavá ves Er-Riha, nad níž jediná palma se nezdvihá. A přece Jericho zváno bývalo městem palmovým. Břehy Jordánu jsou ve směru Jericha stále oživeny poutníky,

U Mrtvého moře.

neboť koupají se tam a očišťují se ve vodě, kde pokřtěn byl Kristus od sv. Jana. Ukazuje se tam též místo, na němž Hospodin dal dle evangelia na jevo nevýslovné zalíbení své v Ježíši Nazaretském.

Pak Jordán vlévá se do Mrtvého moře, jehož plocha odhaduje se na 950 km², to jest asi desetinu věvodství Kraňského. Dle knih Mojžišových byla na místě moře krajina Siddim s městy Sodomou a Gomorhou, která propadla hněvu Božímu. R. 1864 cestoval při Mrtvém moři a zkoumal je Angličan Tristram, r. 1866 Němec Fraas. I shodují se v tom, že okolí moře není původu vulkanického. Voda jeho jest tmavomodrá a tak slaná, že na 100 dílů připadá 21·7 dílu soli a 78·3 dílu vody. Jediný živočich nežije v ní kromě těch míst, kde přítoky se vlévají, a kde jejich voda sladká není promíšena vodou slanou. Zhoubný účinek její na organický život připisuje se množství rozpuštěného v ní chloridu hořečnatého, jenž

dodává vodě příchuti velmi odporné. Ptactvo vyhýbá se jezeru, hmyz hyne v ovzduší jeho, ani rostlinstvu nesevřídčí solná země. Život veškeren jakoby tam přestával. Jen zvědavý nebo nábožný poutník usedá při břehu a pozoruje lesklé vlny, které houpají se nad zavrženou Gomorhou. Po břehu vyskytují se kusy asfaltu, ode dna jezerního odtržené; kamení kolem pokryto jest vrstvou soli. Moře záleží z větší a hlubší části severní a z menší, mělčí části jižní. Mezi oběma částmi jest půlostrov El Lisau, v jehož severní zátocě vlévá se do jezera řeka vadi el Deraah, která má vodu po celé léto. Při ústí jejím šíří se pěkná rovina, nejúrodnější v obvodu Mrtvého moře. Rovnoběžné terasy podél moře zřetelně prozrazují, že hladina vodní klesá, a že v době nespočítatelných let klesla nejméně o 100 m. Od r. 1900 pluje po ní parník.

Jižně od Mrtvého moře zdvíhá se táhlý hřbet džebel Usdum (Slaný vrch), a vedle něho rozkládá se solné bahnisko Es-Sebeha, do něhož tekou některé vody z vadi el Araba. Jižněji od bahniska postupuje Ghor k zálivu Akabskému, kterýžto žleb zřejmě dokazuje bývalé spojení vod palestinských s mořem Rudým.

a) Peraea. Krajiny, které rozvírají se východně od Jordánu, tedy Zajordání, Peraea, jsou o 200 m vyšší, nežli Předjordání. A to je právě výhoda pro Palestinu, protože zůstává v ní hojně mraků, které způsobují tolik srážek, kolik nutně potřebí ke vzrůstu pšenky v úvalech, planiny pronikajících. Nebýtí toho, že se mraky z moře Středozemního na stupňovité palestinské zachycují, byla by v ní poušť, podobná poušti Syrské. V severních končinách země v okolí Es Saltu pěstuje se víno a v horských úvalech zelenají se dubové lesy. V severní části Peraeje vystupuje pohoří Gilead, v jižní části pak pohoří Pisga. Mezi nimi vine se největší přítok jordánský Jabok (Vadi Cerka), jehož prameny jsou v malé oase, severovýchodně od Rabbath-Ammonu (Philadelphie). V krajině Gilead vyskytují se veliké zříceniny z dob římského panství v Palestině: Gadary jiho- východně od jez. Genezaretského, a Betsaidy, která ležela při samém ústí Jordánu do jezera. (Na blízku v pustém kraji událo se nasycení 5000 lidí.) Východně od ústí jordánského do moře Mrtvého zdvíhá se hora Nebo ve výši českého Čerchova, s níž Mojžíš uzřel zemi slíbenou před smrtí svou.

Asi 80 km východněji od jezera Genezaretského horstvo Hauranské, také pohoří Zalmonské zvané, dosahuje výše 1839 m. Na svazích jeho západních hojně zavlažovaných, v hájích myrtových, dubových a ořechových hrčí potoky a podporují úrodu oas Kanavatu a Bosry. Nukra leží v území čedičovém, odkudž část vody splývá do Jordánu. Že bylo území to od dávných již dob hojně obydleno, o tom svědčí mnohé a mnohé zříceniny sídel pilného lidu, jehož potomci snaží se nyní opět vzkřísiti bývalou plodnost domoviny. A práce pomalu se daří. Kromě zbytku původního lidu rolnického pilně vzdělávají půdu Druzové, kteří do Hauranu přesídlili, Čerkesové z Bulharska a jiní.

V Předjordání, ve vzdálenosti 45—60 km od moře, 15—18 km od Ghoru, pne se podélný, k Jordánu přikřeji se sklánějící hřeben horský jako předěl vod mořských a jordánských. Počiná v průměrné výši 600—1000 m již v Galileji pohořím Naftali a Gilboa, vlní se Samarii a jako pohoří Efraimské postupuje do Judeje, kde pak ztrácí se v Idumeji jako pohoří Judské.

Západní stupňoviny toho předělu proniknuty jsou malým počtem řek, které by měly dosti vláhy, kdyby palčivé paprsky sluneční, děsně o vápencový útvar se opírající, neproměňovaly každou kapku vody v neviditelné páry a půdu ve zkornatělé, suché planiny, na nichž kromě kamení, prachu a žlutavého písku nic se neobjevuje. Nikde nelze najít stínu pro občerstvení tělesné, ani pro útěchu duševní. K vypráhlosti půdy přispívají také jeskyně a velké otvory, vyhloubené pod povrchem zemským, v nichž voda po deštích se ztrácí.

Na širokých pláních jmenovaného pásma, ve výši 800—900 m, rozkládají se hlavní města Judska, Samařska a Galileje: Hebron, Betlem, Jerusalem, Sichem (nyní Nabulus) a Samaří, Nazaret, Kafarnaum a j. Původně Hebron býval hlavním městem země zaslíbené. Ale král David přenesl sídlo své do Jerusalema, od přírody se tří stran údolím chráněného.

b) Galilea. Z krajín, západně od Jordánu ležících, nejúrodnější jest Galilea. Leč úroda a krása její závislá jest rovněž na dostatku vody. Na mnohých místech zelenají se pěkné vinice, sady a pole. I háje dubové, jako zbytky bývalých lešů mohutných, tu a onde zdobí leckterý úval a pahorek. V Galileji Kristus nejraději se zdržoval a v Nazaretě přebýval. Z planiny Jesreelské vystupuje osamělý kužel, hora Tábor, z bělostného vápence, porostlá šumným lesem do výše 600 m. To jest dle pověsti hora proměnění Kristova. Na západ od hory Táboru leží jako hnízdo k povlovné stráni připoután Nazaret (Nasira) ve výši 350 m s františkánským kostelem Zvěstování P. Marie. Na blízku v Sinšuru dobře se daří německé jedné kolonii rolnické. Také vesničky Kana a Naim dosud jsou na těch místech, kde Spasitel světa chořoval a učil. Jesreelská rovina, protékaná Kisonem, vyniká bujnými ječnickými a pšeničnickými jakož i pěstěním bavlny. Však byla také mnohokrát svědkyní krutých bojů mezi různými kmeny, jimž zachtělo se v ní bydlet.

Jižně od ústí Kisonu vyčnívá do moře mohutný vápencový Karmel, v němž tmí se na sta prohlubín a jeskyň, vítaných příbytků prorokům, samotářům a mnichům. Řád Karmelitánský má zde hlavní svůj klášter, v jehož zdech pohostinství cizincům vždy se s láskou nabízí. Klášter jest ve výši 165 m nad mořem a nad ním zdvihá se předhoří Karmelu do výše 552 m. Nedaleko ústí řeky jest malé přímořské město Haifa (Kefa) se 4000 obyv. Mezi nimi 400 Němců.

c) Samařsko. Samaria (Samaří) nevyrovná se plodností Galileji, ale přece nelze ji zvátí zemí neplodnou, ač velká část pozemků je holá, pustá a mrtvá. Když Židé byli odvedeni do zajetí babylonského, zůstali v Samarii lidé, zvaní Samaritáni, mišenci Židův se sou-

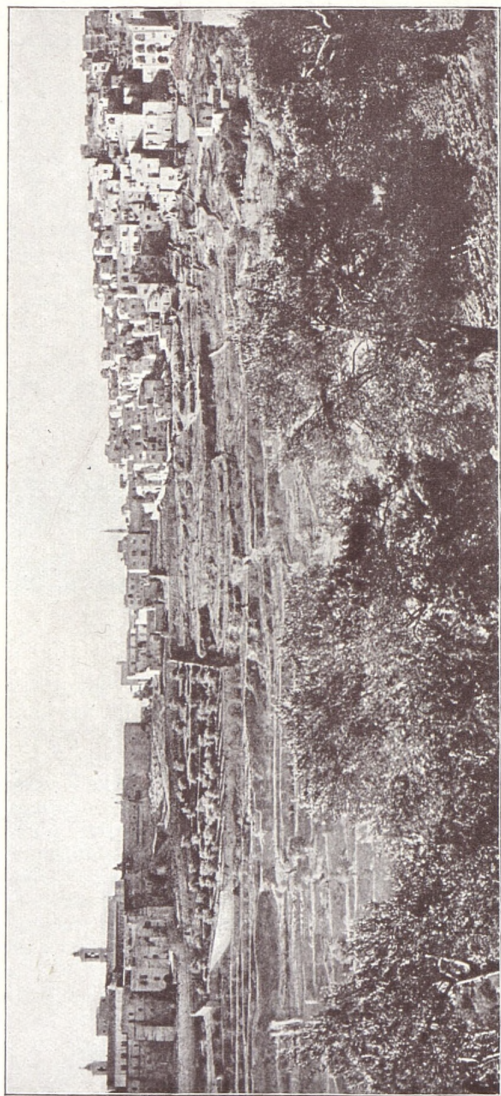
sedními pohany, jichž náboženství byla směs, nauk z pentateuchu a pohanských zvyklostí, a jichž řeč bylo zvláštní kanaanské podřečí. Ještě dosud zachovala se v Palestině obec Samaritánův v Nablů, v bývalé Neapoli čili Sichemu, kteréž město v zeleni oliv, moruší a mandlí se ukrývá. To jest onen Sichem, u něhož Abraham v zemi Kanaanu se utábořil. Na blízku zdvíhají se hory Ebal a Garizim. Sichem má asi 12.000 obyv. a vede živý obchod mezi Damaškem a pobřežím. Král Omri vystavěl město Samarií.

d) Judsko. Nejméně plodné jest Judsko, neboť v něm převládají skalnaté pouště, tu a onde přerušované chudými trávničky a trnisky. V půdách těžkých a vlhkých provozuje se spíše sadařství nežli polní hospodářství. Kde lze, sadaři sázejí olivové stromy a víno. Zvláště výtěžek vinic rok od roku stoupá. Město Hebron je vinicemi celé obrostlo; Betlem vyniká zase sady olivovými. Z dřeva olivového obyvatelé hebronští vyřezávají rozmanité předměty na památku. Kromě toho dovedou robiti všelicos z perleti. Oliva jest charakteristickým stromem palestinským, jsouc rozšířena všude od pobřeží až daleko za Jordán, vůbec tam, kde člověk jest usazen a kde může zdělávati půdu. Palma datlová rovněž roste v Palestině a zdobí nádvoří, ulice, sady, přechínávajíc krásnou korunou ploché střechy domů. Jest však neplodná. Plodná jest palma datlová jižně od 31° 30' sev. šířky, tedy asi od rovnoběžky jdoucí přes město Gazu.

Oliva, z jejichž plodů lisuje se olej olivový.
A větévka, B květ, C a D plod.

V době římské vystavěno bylo v Palestině mnoho cest a silnic kromě pevnůstek a ochranných hrází; a tyto zbytky starořímské kultury jsou dobrými ukazateli, jak by pokračovati měla kultura novodobá. Proto do země svaté uvedeno bylo v dobách posledních velmi mnoho osadníkův. Zvláště podporou židovských společností náboženských zavezeno bylo do Palestiny tolik obyvatelů židovských, že počet jejich kromě starých obcí židovských v Jerusalemě, Safetě a Tiberii, přestoupil již 50.000 osob (hlavně z Rusi). Kromě přistěhovalců židovských nalézáme v Palestině Francouze, Italy a Němce. Zejména

Betlem.

Němci zajímají se o Palestinu a Syrii, a není nezajímavé sledovati, jak se živel a vliv německý v turecké Asii šíří. Nedaleko Jafy, Haify a na blízku samého Jerusalema jest Němců nejvíce. Zakládají hlavně vinice.

Na pobřeží palestinském shledáváme se s některými městy, jichž jména známa byla v starém a středním věku. Leč k důležitosti světové nedospěla, poněvadž nemají přirozených přístavů, kamž lodi národů obchodních mohly by se uchýliti v době bouří mořských. Pobřeží někde je ploché a vroubeno nánosy písečnými. Někde opět, jako jest u města Jafy (Jafó), skály vyčnívají z moře a poskytují jenom malým lodem bezpečné ochrany. Větším lodem jest v bouři pobyt na širém moři příznivější nežli na blízku zrádných úskalí. Nynější přístav jafský nestačí stále rostoucí dopravě po železniční trati jafsko-jeruzalemské. Nutně jest potřebí stavby přístavních molův ochranných, aby význam města se povznesl.

Jafa.

Poutníci, putující z Evropy do svaté země, plují z pravidla přímo do Jafy. Odtud jest jim jíti do Jerusalema, 60 km vzdáleného, skoro 2 dny cesty pěšky po silnici, povlovně stoupající až k městu Emmausům. Kdo chce, může jeti po železnici, a vzdálenost naznačenou prolétne vlakem v několika hodinách.

Praví poutníci, jimž na několika dnech nezáleží, a kteří za zásluhu si přičítají útrapy a nepohodlí cesty pěší, odhodlaně pouštějí se z Jafy po silnici do hor Judských. Napřed cesta vede mezi pěknými zahradami, stínem oliv, citroníkův a fiků. Leč brzy ocitáme se mimo obvod libovonných sadův a vstupujeme do roviny velmi jednotvárné, zelenošedé. Po stranách silnice jsou pole, ale ledabyly vzdělaná, místy písečná, místy kamenitá. Tu a onde vahadlo zaskřípá nad studnicí nebo zaléhá k nám křik felaha, jenž pobízí hubený potah ke kroku. Po různu stojí palma, dvě, tři. Smutný dojem zvyšují bílé kameny na hřbitovech mohamedánských, vedle nichž poutníkům jest kráčet. Při tom slunce již z rána nemilosrdně pere do lidí a do soumarův, ubírajících se k východu. Stáda kozí a velbloudí míjejí nás mlčky, jakož i ženy, nesoucí mléko, ovoce a fazolové lusky na

trh do Jafy. V Ramlehu bývá první zastávka. Ramleh jest stará Arimathie. Je v něm františkánský klášter, na způsob pevnůstky zbudovaný (5000 obyv.). V Saerisu bývá druhá zastávka, a v Emausích se z pravidla nocuje, aby příštího dne časně z rána čerstvé oko a neumdlené popatření mohlo na Jerusalema.

Železnice vede z počátku z Jafy rovnoběžně se silnicí až do Lodu (Lydda, Diospolis), pak se odchyluje k jihu a velkým obloukem, aby se vyhnula přílišným prokopávkám, tunelům a výstupům, přes Geser podél letní bystřiny Sorku a vedle zřícenin starého města Beth-Semes do údolí Hinomu pod branami El-Kudsu (Jerusalema).

Na žádné cestě světem poutník tak nedočkavě nehledí vstříc cíli svému, jako na cestě do Jerusalema. S rostoucí touhou zrychluje svůj krok, s tlukoucím srdcem a napjatými zraky dívá se v mlhavý taj, za nímž jest město Kristovo, Jerusalema, se všemi kouzelnými vzpomínkami a vidinami, jimiž plní se duch jeho dříve, než spatří žádoucí cíl. Trpělivě kráčí s ostatními poutníky, odřikává modlitby nebo litanie, až náhle vůdce pronese hlasem velkým, prorockým: „Ejhle, spása naše!“ A každý klesá na kolena, bije se v prsa, líbá posvátnou zemi, roní slzy radosti, že dopřáno jim uzříti město svaté.

Jerusalema jest před nimi. Oko jejich sleduje bělavé řady zdí, nad nimiž se zdvihají cimbuří, kupole a štíhlé minarety, promíšené temnou zelení cypřišův a oliv. Holé vrchy a bílé skály všude nesou zříceniny budov, němé pamětníky krásnějších dob. Tu jest před nimi Jerusalema, „královna země, ovdovělá, kterou Pán naplnil nářkem v den největšího svého hněvu.“

O dojmech při prvním shlédnutí Jerusalema takto píše zvěčnělý korunní princ rakouský, Rudolf, v cestopise svém: „Bylo nám stoupati vzhůru. (Mysli výšiny od Emaus k Jerusalemu!). Proti nám přicházelo jakés poselstvo. První, muž veliký a rázný s bradou zarostlou, připomínal mi svou postavou velmi živě ony opravdové reky, kteří křížákům za víru bojujícím v čele kráčeli, a krucifix vysoko vznášejíce, rytíře k hrdinským skutkům podněcovali. Byl rodem z Toskany. Mnich druhý byl krajan Čech. Těžko popsatí radost, kterou byl unesen tento muž, že se mu naskytla příležitost, v daleké cizině promluvit se mnou jazykem svým mateřským. Oba mniši pozdravili nás co nejsrdečněji a potom se připojili k našemu průvodu. Františkáni v zemi zaslíbené zastupují církev latinskou a zastávají naproti ostatním vyznáním práva svých obřadův.

Dostoupili jsme výšiny. Před námi rozkládá se neutěšená, lysá planina Jerusalemská. Ve veliké dálce zdvihají se šedomodré velehory z Jordánského údolí. Spatřujeme první zjev města Jerusalema; je to veliká skupina ruských domů s kostelem o pěti kupolích, hora Olivetská, a v pravo řecký kostel svatého kříže.

U sadu, z něhož Jerusalema po prvé lze spatřiti, stál průvod, očekávaje našeho příchodu. Vše pokleklo, vykonal modlitbu s odkrytou hlavou. Posvátný Sion se svými starými zdmi, šedobílými domy, kupolemi chrámu svatého hrobu a s velikou mešitou Omarovou rozkládal se před námi.“

Jerusalem rozkládá se na vápencové planině asi 760 m nad mořem, se tří stran hlubokými údolími obklíčené, a se čtvrté, na severu, s vysočinou Efraimskou související. Okolí jest neúrodné a na vodu chudé. Z planiny vystupuje několik návrší menších. Celek je na první pohled jakoby stvořen k založení pevnosti nebo pevného města. Již v době Abrahamově byl zde Salem, jehož král Melchisedech Abrahamovi a jeho čeledi víno a chléb obětoval. Potom opevnili se na planině Jebusité. Král David zmocnil se pevnosti a učinil Jerusalem středem mocné své říše. V dobách pozdějších město skládalo se ze čtyř hlavních částí, jež byly: Moria s templem, Sion s hradem Davidovým, nejspíš bývalá citadela, vyvýšenina Akra a rovina Begetha. Nynější Jerusalem má v celku tvar čtyřúhelníku. Jest obklíčen mohutnými zedmi, jež zbudoval střední věk z velikých kvádrů, na vnější straně hladce otesaných. Zdi městské

Jerusalem s hory Olivetské.

jsou třináct metrů vysoké a sesilněny 34 věžemi. Nezaujímají však Jerusalema starého úplně. Tak na jižní straně města nezasahují do obvodu hradebního pozemky v okolí nynějšího hřbitova křesťanského, kláštera chudých a v okolí hrobu Davidova. Na severozápadní straně zase zabrány byly pozemky, které v době Kristově byly mimo obvod nynější. Čtyři brány městské otvírají se ke čtyřem stranám světovým: proti severu brána Damašská, proti východu Svatoštěpánská, proti jihu Sionská a proti západu Jafská. Jakmile vstupujeme do bran městských, malebné obrazy nás překvapují. Směs nejrozmanitějších a nejpodivnějších staveb, věžiček, balkonů a střech. Jinde opět hmotné zdi domů bez oken s obou stran nás provázejí, jako bychom kráčeli labyrinthem chodeb v nějaké pevnosti. Tu opět zužuje se ulice, a domy její nad hlavami našimi se sblížují tak, že střechy jejich téměř se dotýkají. Mnohé uličky jsou sotva dva tři lokte široké, křivolaké, nedlážděny, rozlámanými schody opatřeny a ozdobeny révovím, jež vyrůstá ze skulin starého zdíva, plazíc se po něm

všemi směry. K tomu setkáváme se s lidmi vzezření nezvyklého, typův orientálských, oděvů fantastických a řečí neznámých. Některé ženy chodí s obličejí zastřenými, některé s obličejí nezastřenými, snědými a do tmava zbarvenými. Potkáváme děti bosé, v jednoduché a špinavé šatečky oblečené, strašlivé mrzáky, odulé Turky, vyrážkami pokryté a špinavými cáry ovázané žebračky, ohyzdné stařeny, jichž stará prsa napolo jsou nezakryta. Setkáváme se s bytostmi divného prostředí, jež obklopuje svatyně světa nejdražší, kde syn Boží žil, myslel, lidstvo chtěl povznést z prachu země a za své učení se obětoval.

Obyvatelstvo jerusalemské záleží z křesťanů, mohamedánův a židů. Všech čítá se na 60.000. (R. 1891 41.000 obyv.) Křesťané žijí ve své čtvrti mezi branou Damašskou a Jafskou; jest jich na 15.000 hlav a náležejí nejruznějším vyznáním a sektám. Církve římskokatolická má v Jerusalemě svého patriarchu a latinský klášter, obsazený Františkány. Klášter jest zároveň hospitem katolických poutníkův. Jmenuje se casa nova. Řekové, Armeni a jiné sekty církve východní mají v městě též své kostely a kláštery. Rusové nacházejí útočiště a radu u představenstva svého kláštera ruského. Anglie a Prusko r. 1841 založili v Jerusalemě biskupství církve anglikánské. V době velikonoční, kdy tisíce a tisíce poutníků přicházejí ze všech končin světa do Jerusalema, jednotlivé obce náboženské předstihují se v pohostinnosti a v přívětivém vítání, vědouce, že tím získávají přátele a nové návštěvníky. Jsouť mnohé domy zbožných bratří vydržovány jediné z darů, jež cizinci s sebou přinášejí. Že podnikavost i v této příčině našla směle lidi, vysvitá z toho, že kromě nocleháren klášterních jest v městě několik hotelů co nejlépe zařízených, kde cizinci mohou pohodlně a levně bydleti, jak dlouho chtějí. „Hôtel Damašek“ a „Hôtel Mediterran“ jsou z nejstarších.

Mohamedáni osadili největší část města západně od templu, skoro polovičku veškeré plochy. Soustřeďují se kolem mešity Kubbet es-Sachra, jejíž věže a kupole, pestrými kameny bohatě ozdobené, jsou pravou zvláštností a vzácností. Mešita tato jest kromě mekkské mohamedánům nejposvátnější. Vnitřek její záleží ze tří soustředných kruhů sloupových. Rotunda vnitřní obsahuje v sobě nejposvátnější místo, skálu, na níž Abraham chtěl kdysi obětovati Isáka. Mezi mohamedány jsou ještě mnohé rodiny, které odvozují původ svůj od vrstevníkův Saladinových.

Nejchudší a nejubožejší obyvatelé jerusalemské jsou židé, jichž se počítá na 6000 hlav. Čtvrť jejich rozkládá se mezi templu a branou Sionskou. Ani jediná rodina jejich není původu starého; předkové nynějšího židovstva jsou přistěhovalci z Evropy nebo z Egypta. Z ciziny přicházejí do Jerusalema starci židovští, aby zde dokončili běh života svého a aby pochováni byli v údolí Josafat, kde chtějí býti mezi prvními při vzkříšení mrtvých. Nábožní židé se scházejí u „zdi slz a nářku“, u zbytku staré zdi městské, kde v modlitbách a rozjímání připomínají si hříšnost svou a marnost světskou.

Dle vykopávek Warrenových část opevnění, z něhož zbyla „zeď slz“, byla asi 300 m dlouhá a 20 m vysoká.

Mezi branou Jafskou a Sionskou je čtvrť Armenská, zabírající Sion s hradem královským.

V Jerusalemě a v okolí každé jest místo posvátné. Není jediného domu, jediného vrchu, aby se o něm zbožná legenda nevyprávěla; není jediného kamene, k němuž by se nějaká vzpomínka nevztahovala, není jediného pramene, jediné sluje a jeskyně, aby nebyly jevištěm některé události biblické. Nejposvátnější předmět v městě jest chrám hrobu Božího v západní křesťanské čtvrti městské. Jest to místo, jehož

Typy žebráků židovských v Jerusalemě.

sklepení zdá se býti světlem a kolébkou naší víry. Rakouský korunní princ Rudolf, vykonav pout do země svaté, praví ve svém cestopisu o chrámě hrobu Božího takto: „Průvod náš prošel několika úzkými ulicemi, a pak sestoupili jsme na náměstí před chrám. Náměstí, pocházejíc z doby křižácké, pokryto je kamennými ploškami. Na dvou stranách obkličují je vysoké zdi, na straně třetí vystupuje hlavní průčelí chrámové, ozdobené pěknými sloupy a krásnou branou.

První pohled na nejvážnější tu svatyni všeho světa křesťanského způsobuje v každém poutniku dojem velebný. Již okolí valně k tomu přispívá. Ležíť náměstí před kostelem o několik stupňů níže nežli město ostatní. Domy zasmušilého Jerusalema jsou šedé, a uprostřed mezi nimi starý zvětralý chrám svatého hrobu, ozdobený vysokou kupolí. Témě kupole jest prolomeno a nad otvorem zdvihá se obrovská

lucerna zvýší 3 metrův a zšíří 5 m; na ní stojí vysoký pozlacený kříž. V předním dvoře sedají prodavači svčených věcí. Všickni oděni jsou po orientalsku. Několik řeckých a ruských popů tam stálo, průvod náš pozorujícíe.

Vstoupili jsme hlavní branou. Veliký vnitřek kostela toho mocně působí v cit, ale zároveň má do sebe povahu zasmušilou a vážnou. Vzduchem dusným a chladným proniká vůně kadidla a růží. V pravo i v levo viděti je vchody ku kaplím, schody a vysoké kůry.

Uprostřed kostela, v okrouhlé veliké siní, stojí kaple hrobová, kostel pro sebe. Náleží východním církvím a církvi latinské. Než jsme se dostali k této kapli, průvod poklekl u velikého čtyrhenného kamene, těžkými svícny obklopeného. Na zemi ležice, všickni jsme jej líbali. Na kameně tom bylo mrtvé tělo Kristovo od Nikodéma pomazáno. Pomodlivše se, kráčeli jsme ku vchodu hrobové kaple. Malý ten stánek Boží náležel po dlouhý čas církvím východním; jeví také zvenčí i vnitř zúplna řecký ráz.

Jsouce uváděni patriarchou, směli jsme dovnitř kaple. Úzkým prostorem přichází se k nízké bráně, kterou v pravém slova smyslu dlužno prolézt. Teď jsme ve vlastní svatyni, odznaku víry křesťanské.

Všude mezi stěnami bohatě ozdobenými prokmitá holá skála, a prostý ten kámen ctíme, neboť objímal tělo Syna Božího. Růžová vůně, dým kadidla, řecká nádhera, svit červenavých svítilen, odříkávání latinských modliteb, vše mocně působí na smysly. "Vlastní hrob Boží, jeskyně, jest 2 m dlouhá, 1½ m široká a tak málo prostorná, že pouze 3 osoby najednou mohou vejíti a v duchu na zemi Bohu se pokofiti. Na pravé straně jeskyně deska kryje oltářní vlastní otvor hrobový. Nad oltářem visí 36 věčných světél, v zlatých a stříbrných svítilnách hořících. Všechny sekty církve římsko-katolické a řecko-katolické rozděly se o prostory chrámové, a chvalo zpěvy jejich nepřestávají nikdy zaznívati pod posvátnou klenbou chrámovou. Každá z nich má zvláštní a určité hodiny, a když kněží nestorianští, habešští a jakobitští přijdou do Jerusalema, i oni konají bohoslužby u svých příslušných oltářů. Modlitby a zpěvy v posvátných místnostech znějí od půlnoci do rána, od rána do večera a zase do půlnoci, každého dne, po celý rok, po desetiletí, stále v nejrůznějších řečech a obřadech.

Předsině chrámové a jiné přístavby jsou méně výstavné. Pohříchu lidská nesvornost a zášť zasévá semě nevraživosti i v posvátné místo hrobu Božího. Bývá to zejména o velikonocích, kdy největší přívál poutníkův do Jerusalema přichází, že mezi řeckými a římskými poutníky dochází ke sporům, hádkám i pranicím o to, které církvi více práv k hrobu náleží. Zúčastňují se sporů těch kněží a k hanbě jejich strhují se tam scény, v nichž karabáče tureckých kavasů musí často zakročiti a nepěkné hádky urovnávati. V těch dnech strážníci sedají na divanech jen 20 krokův od „kamene pomazání“, připraveni jsou k zakročení, a pokoušejí si nenuceně z čibuků.

Po návštěvě chrámu hrobu Božího poutníci putují z pravidla k chrámu sv. Anny, cestou „via dolorosa“, po níž Kristus dle tradice

nesl kříž z domu Pilátova na Golgotu. Na jižní straně města vně hradeb jest dům, v němž Kristus dle pověsti s apoštoly poslední večeřel. Dále navštěvují chrám na hoře Moria, hrob Davidův a sestupují branami památnými do údolí Kidronskeho.

Křesťanští národové evropští a různé společnosti náboženské vykonali v době poslední mnoho pro zvelebení návštěvy země svaté

a pro bezpečnost souvěrců tam bydlících.

Jerusalem již není tak nepřístupný, jako kdysi býval, a návštěva hrobu Božího náleží nyní k oblíbeným cestám lidí zámožných.

Zvláště s Angličany shledáváme se v každém větším místě a na všech cestách, které vedou

z Jerusalema na sever do Damašku, na jih do Egypta, na západ do Jafy a jinám.

Anglický biskup jerusalemský jest patronem židovských misí, dvou hospitalův a dvou evangelických škol.

Němci tam mají dům děkanský, hospic řádu Johannitův, sirotčinec basilejských poutníkův, výchovný ústav „talitha kumi“ na výšině Gottfriedově a nalezinec s hospodářem z Ochranova. Velkolepé ústavy dobročinné a kulturní založily Francie, Rakousko-Uhersko a zvláště Rusko. Mimo to vláda turecká vlivem mocností evropských činí se v poslední době, seč jest, aby pobyt v Jerusalemě byl cizincům příjemnější a prospěšnější. I Čechové ve všech dobách jevíli zájem o Palestinu a zúčastniti se ze zánícení náboženského i výprav křížáckých. R. 1491—1492 vykonal a popsal cestu do svaté země Martin Kabátník z Litomyšle. Pan Jan z Lob-

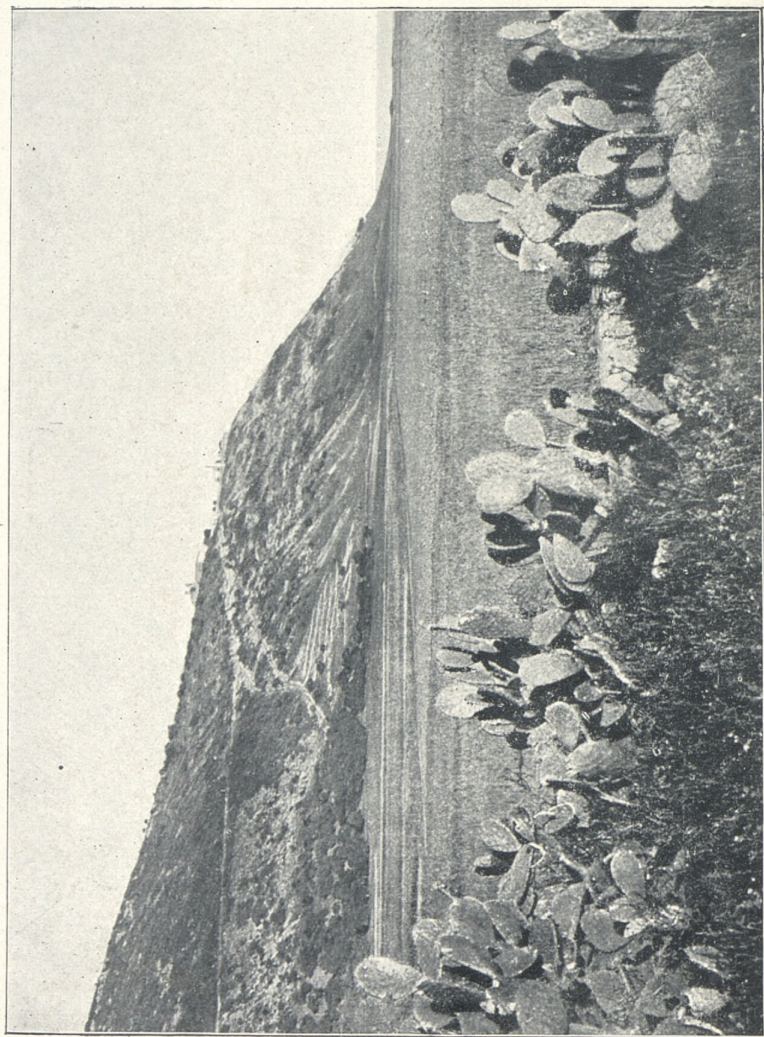
Omarova mešita v Jerusalemě.

kovic navštívil Jerusalema r. 1493. Křištof Harant z Polžic a Heřman Černín r. 1598 byli v Palestině, na Sinaji a v Egyptě. V cestopisu svém zmiňuje se, že již před ním Oldřich Prefát z Víkanova v Palestině putoval a putování obšírně vypsál. V létech našich P. Dr. Alois Musil z Moravy vykonal ve svaté zemi a v Arabii obsáhlá a kulturně historická studia, dokázav z výzkumů svých pravost penta-teuchu, jak dle jmen míst v něm obsažených, tak dle způsobu života, jež Židům za 40letého putování pouští jako beduinům bylo věsti.

Na východě mezi planinou Jerusalemskou a horou Olivetskou snižuje se údolí Josafat, na jehož dně tekával potok Kidron, pospíchaje úžlabím vápencových strání k moři Mrtvému. Nyní jest bez vody, a kudy řinula voda, jsou spousty kamení. Je to údolí stínův a hrobů. Hora Olivetská zvedá se do výše 830 m a poskytuje čarovný pohled na Jerusalema, když na západě slunce nad ním zapadá. Tehdy moře Mrtvé leskne se v dáli na jihovýchodě, a kraj naplňuje údivem duši zbožného poutníka, jemuž se zdá, že náhle zapadl do doby zázrakův a divů. Postavy, které po cestách kráčejí v rouše volně splývající, ovzduší biblické a zbožné zanícení vnucují nám představy, jako bychom viděli skupiny apoštolů, zákonníkův a hebrejských učitelů, kteří v podvečer přišli do údolí Kidronského se ochladit a pod olivami písma vykládat. Na západním úbočí hory Olivetské stojí latinský klášter, k němuž náleží zahrada Getsemane s 8 prastarými olivami a památnou cestou křížovou. Nedaleká ves, El-Azir nebo Lazaríjeh, často vítala Krista v domě Lazarově. V údolí Kidronském jsou hroby Josafatův, Absolonův, Zachariášův; při cestě do Bethanie jsou hroby prorokův a jiná místa památná. Jižně od hory Olivetské zdvíhá se hora „Pohoršení“, a naproti ní přes Kidron Hakeldama, pole krve.

Jižně od Jerusalema proti bráně Sionské a Hnojné zdvíhá se hora „Zlé rady“ se zříceninou z dob nepamětných. Údolí mezi ní a výšinami na západ od brány Jafské sluje Hinnom. V něm jest rybník „hadí“, nazvaný také rybník „sultánův“, jenž jest součástí obrovského vodovodu, zásobujícího město vodou. Také jest v údolí pramen Siloah, v celém okolí jediné místo, kde lze se napít čerstvé, pramenité vody. Asi 10 km od Jerusalema na jih, na dvou návrších, nízkým sedlem oddělených, rozkládá se ve výši 700 m Beith-Lam (Betlem) s 6000 obyv., skoro samými křesťany. Betlem jest nejvýznačnější kolébkou, kolébkou Kristovou. V chrámě, jež vystavěti dal Justinián I., jest jeskyně, v níž Kristus se prý narodil. Množství stříbrných svítilen hoří tu ve dne i v noci. Na podlaze jest hvězda s nápisem: Hic de virgine Maria Jesus natus est (zde narodil se z Marie Panny Ježíš). Kláštery latiníků, Řekův a Armenců svorně přitulují se ke chrámu.

Dále k jihu od Betlema leží v horách Judských v hlubokém údolí patriarchální město Hebron, nyní El-Khalil, to jest „Městec milovaného“ (Abrahama) s 20.000 obyv. V mešitě, která obsahuje dvojitou hrobku, odpočívají dle víry mohamedánské tři patriarchové: Abraham, Isak a Jakub se svými ženami.

Hora Karmel.

Severně od Jafy leží u moře Caesarea pod 32° 30' sev. šířky, kdysi krásné to město královské Heroda Velikého, potom residence římského místodržitele a stanoviště římských tlup (Pavel, Festus, Felix), nyní přímořské místo s přístavem málo navštěvovaným. Pobřeží, zabíhající dovnitř země as 15 km, protéká Nabata a Kána. Plošina pobřežní jmenuje se rovina Saronská a již v Starém zákoně často byla opěvávána jako luh vonných a pestrých květů. V první polovici února, když tráva není ještě příliš vysoká, rovina skví se báječně krásnou a pestrou květenou; na tučných travinách pasou se skupiny dobytka hovězího a tlupy velbloudů. Toť byl ideál blahobytu pastýřských králův biblických, jenž záležel v „zelených pastvinách a tichých vodách“, když „poušť zkvétala růžemi“, a když kraje „oplývaly mlékem a medem“. V měsíci březnu tráva již tak vyrůstá, že se dobytek pásiti nemůže. Tehdy z moře travných vln vyčnívají bílé lilie na vysokých lodyhách, přečnívající je délkou svou o více nežli o decimetr. Pro krásnou, bílou barvu jmenují tuto lilii „růží saronskou“. V květnu není po nádheře květův ani památky, a krásné nivy proměňují se v pustiny, což trvá tak dlouho, pokud nepřijdou nové deště, které v říjnu opět rovinnu občerstvují a zeleným hávem obalují.

As 70 km jižně od Jafy rozkládá se rovina Sephelská, vlastní domov Filištinských, země před věky velmi úrodná a oplývající bohatstvím. V našich dobách však jest to kraj suchý, zpola zpustlý a opuštěný. Z velkých kdysi měst, Ekronu, Gathu, (z něhož pocházel obr Goliáš), Asdodu, zbyly prostředně veliké osady. Gaza, hlavní město Filištinských, jsouc pevnými zedmi ohrazeno, odolalo úplné zkáze a kvete obchodem jako průvozní a staniční město na obchodních cestách mezi Palestinou, Syrií, Arabií a Egyptem. Obyvatelů má as 25.000. Přístav Askalonský nabyl svého významu ve válkách křížových; velikosti Caesareje však nenabyl.

Palestina neposkytuje ani rud, ani uhlí, ani drahých kamenů; jediné půda její pilně zdělávaná může dáti obyvatelstvu živobytí. Proto také Palestina nevzbuzovala nikdy touhy výbojných národů po kořisti. Nanejvýše že bojovní sousedé, táhnouce ze severu na jih nebo naopak, odváděli obyvatele s sebou do zajetí. Kdykoliv některý dobyvatel Asie bral se k Egyptu, navštívil Syrii a Palestinu, připojiv obě země k své državě. Největší slávy a moci Židé dosáhli v Palestině za Davida a Šalamouna; později nastal národní úpadek, orel římský opanoval Jerusalema, a po zkáze jeho členové rolnického a pastýřského národa „vyvoleného“ rozprchli se po všem světě jako mezinárodní obchodníci, zachovávající přesně ráz svého náboženství a své povahy. Obyvatelé nynější jsou většinou původu arabského a také arabsky mluví.

Půda palestinská sama sebou jest nyní dobrá jako za časů biblických, ale práce, s obděláváním jejím spojená, je nedostatečná. Jen malá část půdy náleží rolníkům samostatným. Většina pozemků jest majetkem státu, mešit a různých ústavů. Na takových pozemcích felahové jsou pouhými nájemníky, platíce z výnosu najatých pozemků pánům svým ustanovené nájemné, daně a poplatky zemské, nábo-

ženské a j. Co zbude po zaplacení všech těchto povinností, jest vlastně výdělkem felahův.

V létě v Palestině neprší, a tu veškera půda odpočívá. Teprve když hojným deštěm zkypří, nastává doba orby a sije. Bývá to ke konci ledna i později. Ale jaká to práce! Pluhů, bran, válců, strojů hospodářských, jaké mají hospodáři naši, tam neznali a neznají. Mimo to felahovi milý je odpočinek, a rád si i ve dne zdřímne. Zimní plodiny jsou pšenice, ječmen, čočka, boby. Letní plodiny jsou durra čili bílá kukuřice, bavlna, tabák, fazole a j. V zahradách, kde je vlhko, zeleniny rostou po celý rok. Když nastanou žně, horalé, jsouce se svojí sklizní dříve hotovi, scházejí do rovin, pomáhají sedlákům v kraji a tak si leccos přivydělávají. To přicházejí s ženami i dětmi. Sami žnou, ženy a děti obstarávají stravu a hlídají výdělek, který záleží v sypaném obilí. Také přinášejí vodu k pití, často z ohromné dálky.

Požaté obilí v malých snopech odváží se ke vsi na společné všem humno. Tam obilí rozestře se po mlatě, a volí, osli, někdy i velbloudi několik hodin se po něm prohánějí do kola, až je zrní vydupáno, a ze slámy zbývá téměř řezanka. Když jest vše hotovo, sláma se sebere a uloží se na dobu, kdy nebývá pastvy. Obilí pak se nahází na hromadu. Když felah zaplatí všechny své povinnosti, není z hromady zůstatk nic. Lidem pracovním a pomahačům platí se rovněž obilím. Peněz je mezi lidem nedostatek, a tu platí se ke škodě rolníkův obilím. Býváť hodnota obilí i dvakrát větší, nežli jest hodnota peněz místo něho zaplacených.

Felah má nedůvěru a odpor ke všem novým strojům a semenům, jsa toho mínění, že Bůh, bude-li chtíti, dá mu požehnání i na špatné půdě, špatně zdělané. A nebude-li chtíti, že úrody mítí nebude, kdyby se jak chtěl přičiňoval. Proto mu také nepřipadne půdu nějak zlepšovati a výnosnost její zvyšovati. I chov dobytka je nedostatečný; ovce, kozy a ostatní dobytek nutno jest přivážeti ze Zájordání.

Teprve v posledním desetiletí jakoby se mozek rolníků tureckých otvíral. Počínají všimati si rozumného hospodaření, jsouce nejspíše povzbuzeni zdárnými výsledky osadníkův německých a francouzských, kteří všech vymožeností hospodářské vědy užili, aby měli užitek z půdy zanedbané. Felahové dotud nečinně dívali se, jak kovové ruchadlo pravidelně, rychle a hluboce brázdí lány, jak stroj seci šetrně zasívá zrní, jehož jindy z různých příčin sotva vzešla polovice. Jak již řečeno, neklamali se. Přemýšlíme-li o tom, zdá se nám, že by vystěhovalci slovanští při své pracovitosti také lépe pochodili, kdyby se stěhovali do Palestiny místo do Ameriky. Mohou-li tam prospěšně hospodařiti Němci, proč nemohli by Slované?

VI. Arabie.

Půlostrov Arabský mezi mořem Červeným čili Rudým, mezi zálivem Perským a Mesopotamií zaujímá plochy 2,766.786 km², to jest čtyřikrát jako Rakousko-Uhersko, nebo asi třiapadesátkrát jako krá-

lovství České. A v celém prostranství tomto nežije ani tolik obyvatelů jako v Čechách. (V Čechách 6,330.000 ob.) Obyvatelé přebývají v krajinách pobřežních a v úrodných oasách vnitřních.

Půlостrov Arabský vlastně jest geologicky pokračováním pevniny africké, mořem Rudým v délce as 2200 km a v hloubce as 2000 m oddělené. Pozorovati na něm lze, že pod vrstvami vápencův a pískovců zdvihaají se spousty prahorních skupin. Horniny původu sopečného nalezly se nejen na ostrovech přilehlých, ale i v nitru země. Většina povrchu půlostrovního jest poušť, pokrytá vlnami červenavého písku přeletavého, které jako vlny mořské do nekonečných rovin se ztrácejí.

Arabská tanečnice.

Dle zpráv cestovatelů: Cutinga, Palgrava, Pellyho, Vreda a jiných, kteří odvážili se zkoumati nitro horké Arabie, prostupuje půlостrov od vnitřního Jemenu k zálivu Bahreinskému mohutné vadi, v němž občas zadržují se hluboké vody. Délka jeho páčí se na 1500 km. Podobné vadi vede napříč Arabií od záp. k východu k dolnímu Eufratu, a ještě mnohá jiná vadi brázdí zemi na různých místech.

Krajiny pod obratníkem raka stíženy jsou mimořádnými vedry, a různou kolmou členitostí svou způsobují nezvyklé rozdíly teplotné. Tak pozoroval dle Sieversa baron Nolde v jedné krajině v zimě za jitra -10° , v poledne téhož dne $+25^{\circ}$; Cuting v srpnu z rána $+14^{\circ}$ a v poledne $+45^{\circ}$. V území Nefudu napadlo dle Nolde 2. února 1893 sněhu na několik cm vysoko. Horké dni bývají někdy provázeny žhavým větrem, „sammum“ řečeným, jimž i celé karavany berou za své. V ohromné zemi není řek, v nepřehledných délkách a šířkách není vody, není života na statisících km^2 půdy, již nedotkla se ještě noha cestovatelova, ani oko badatelovo. Žádný dobyvatel nepřipravil dosud poddanství synům přírody v oasách nitrozemských. Tisíce let Arabové žijí v stanech svých po způsobě praotcův, nerušení ve svých zvycích, obyčejích, hrách a šarvátkách.

Také rostlinstvo a zvířectvo přizpůsobeno jest žhavé půdě arabské a v mnohém podobno jest rostlinstvu a zvířectvu africkému. V Arabii daří se z Afriky přinesený kávovník. Vonné pryskyřice a koření karavany již v dobách nepamětných roznášely po známém světě jako drahocenné zboží. V pouštích a na opuštěných oasách žije pštros, lev, gasela, hyena; z domácích zvířat provázejí Araba jednohrbý velbloud, kůň a osel.

Na počátku 7. stol. po Kristu víra mohamedánská vzala v Arabii původ svůj. Synové pouště arabské přijali ji s horoucností neslýchanou. Za sto let zachvácená plamenem jejím celá Arabie, Syrie, Egypt, severní Afrika a půlostrov Pyrenejský. Až na daleký východ asijský pronikla a našla milliony posluchačů. Potom Arabové založili kulturní říše. Teprve u Poitiersu ve Francích jižně od řeky Loiry mohl se jim Karel

Martel postaviti a postup jejich do střední Evropy zadržeti. Od těch dob arabština jest jazykem světovým, arabské písmo a arabská vzdělanost zachovala se v tolika afrických a asijských státech.

Obyvatelstvo arabské je původu semitského a dělí se v různé kmeny, jichž původ badatele uvádí v pochybnost. Jsouť zprávy při roztržitém a nepřístupnosti jejich sídel tak vratké, že těžko souvislosti jakés se dodělati. Praotcem jmenují Arabové Ismaele, jehož osudy a život velice podobají se životu „synův pouště“. Obyvatelé jihoarabští odvozují původ svůj od Joktanitů, kteří osadili prostředek půlostrova a byli potomci Joktana, syna Ebersova (1. Mojž. 10, 25—30.). Na severu a na půlostrově Sinajském rozšířili se potomci Abrahamovi, Ismaelitě (Arab-el-Mustaraba), jichž řeč stala se jazykem spisovným.

Kávovník. Větévka s květy a plody.

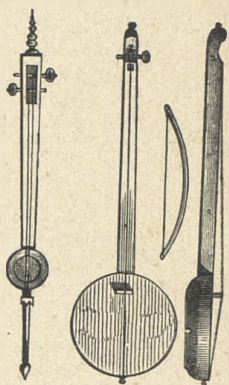
Dle způsobu života rozeznáváme Arabý usedlé a kočovné. Usedlí žijí v městech a v oasách, jsouce Turkům poddáni, nebo svobodní a sdružení v malé státy; slují hadáři nebo hadesi. Kočovní, bedávi, t. j. děti pouště (odtud beduini), stěhují se s dobytkem po pastvinách sem a tam, bez určitého plánu. Přijdou-li ke vsi bohaté, neštítí se někdy využítkovati síly své a přepadávají vesničany, aby sobě a vlád-

cům svým opatřili živobyť. Proto obyvatelé Palmyry a východního pobřeží jordánského neradi se dozvídají, že beduini se hnuli a táhnou k severu.

Sultán turecký vládne v Arabii, ale vůle jeho nikdo nedbá. Svobodným a volným Arabům jsou rozkazy jeho ničím. Jenom tam, kde zlomena síla Vahabitů, horalů v střední Arabii, zabezpečena jest cesta do Mekky autoritou padišahovou.

Pohlaváři beduinův slují šejkové, náčelníci států svobodných emirové; vykonávají-li také úřad duchovní, říká se jim imamové.

Život na dvoře šejků jest pln poesie a romantiky svobodné země. Cestovatel Julius Cuting napsal ve svém denníku o návštěvě šejka v Hajelu: „Zatím co naše zavazadla dopravována byla do domu, v němž bylo nám přebývatí, byli jsme uvedeni do šejkova sídla. As po půl hodině byli jsme vedeni temnou chodbou do prostranství, kde byly připraveny po evropsku zhotovené leňošky a různé haraburdí. Jakmile nás pohlavár uzel, šel nám vstříc, a podáváje každému ruku, líbal nás a živě mluvil: „Cefent, cefent?“ (Jak se vám vede?) „Tafadalu! Tafadalu!“ (Buďte tak dobří!), což bylo pobídkou, abychom se posadili. Podél stěn sálu stáli ministři, hlídači a vojáci s tasenými šavlemi. Sál byl osvětlen čtyřmi petrolejovými svítilnami, na podlaze ležely koberce z palmových vláken, stěny ověšeny byly čalouny. I bylo nám předněsti program cesty a žádati za bezpečnost šejkovým územím. Po slavnostním dovolení byli jsme pozváni na hostinu. Prostřeno nám na zvláštní verandě, kde předložena byla voda k mytí a k utření rukou ručníky. Jedli jsme rýži upravenou s velbloudím masem. K nocování dali nám zvláštní dům, kde měli jsme všechno pohodlí.“ K tomu Cuting dodává, že pohostinnost jest vůbec přední ctností Arabův. Chválí také jejich chytrost, která přechází ve lstivost. Ziskuchtivost, potměšilost a ukrutnost řadí k jejich nectnostem.

Arabské housle.

Dle náboženství obyvatelé Arabie jsou z velké části vyznavači islamu, po případě sektaři. Nejrozšířenější jest sekta sunitů. Jsou to moslemíni, kteří vedle koranu uznávají za věrohodné a věrodatné ústní podání, „sunu“. K nim náležejí oba šerifové z Mekky a Mediny se svými poddanými. Druzí jsou šiité, to jsou ti, kteří přidržují se pouze koranu, ústního podání za právoplatné neuznávajíce. Beduini přidržují se koranu na oko; jdou raději se sunity nežli se šiity, milující volnost i v zákonech víry. Jedna sekta považuje členy druhé sekty za nevěřící, a pronásledují se. — Židé arabští roztroušeni jsou po celé Arabii. Beduini k židům přílišné úcty nemají, ale ku křesťanům nemají lásky ani úcty — křesťan jest v očích jejich — pes.

Dle zákonů Mohamedových moslim smí miti ve svém domě

čtyři ženy. Arabové poznali, jaká svízeľ je se čtyřmi ženami, a upustili od té svobody. Mají každý pouze ženu jednu. Ba považují za sprostnost mít více manželek nežli jednu. Rovněž jest pro beduina nečestno ženě ubližovati, od sebe ji zapuzovati neb ji opouštět.

Povaha Arabova zcela se hodí ku povaze země. Strašný jako buřácející samum v boji a v pomstě, jest Arab jindy útlocitný a dětinský až k směšnosti. Vykonává s dýkou v ruce pomstu krevní, kochá se pohledem na proudy kouřící se krve sousedovy, ale hyne žalem, že loupežníci ze stáje mu odvedli koně, miláčka jeho. Láska Arabova ke koni i k velbloudu rovná se lásce ku příteli nejlepšímu. Koně nikdy nebije, mluví k němu laskavě, hladí jej, zachází s ním jako s člověkem a nedopustí, aby jej kdo haněl. Život Arabův zůstává zahalen tajemným půvabem, pohádkou, jako jsou hvězdy nad písečnou vlastí jeho, jako tajemné hlubiny pramenů v oasách.

Cistokrevní, nepomíšení Arabové žijí pouze v nitru Arabie. Ostatní Arabové přijali mnoho cizí krve do své. Příčin jest několik. Rádi přijímají do harémův africké otrokyně; mísí se s různými obyvateli, kteří na pobřežích se usazují; přijímají i živly, které náboženské pouti do Arabie přivádějí. Tím vznikají míšenci, v nichž pravá povaha Arabů se ztrácí. Chloubou Arabův jsou koně, jichž vypěstili zvláštní, neobyčejnou, světoznámou raču.

1. Hedžas. Pobřeží v průměrné šířce asi 250 km jest obydleno hustěji, nežli krajiny vnitřní. Při moři Rudém jsou krajiny Hedžas, také Hidžaz, Hadžar a Jemen. V Hedžasu žije asi 300.000 lidí na prostoru 250.000 km². Pobřeží jest nad pomyšlení pusté. Teprve dále od pobřeží v povýšeninách, vroubicích stupňovitě východní stranu moře Červeného, vyskytují se prameny spodních vod a napájají plodné oasy, oplývající bujnou květenou a čilým obyvatelstvem. Hedžasem vedou dvě poutnické cesty do Mekky, z Egypta a z Damašku. Cesta egyptská, velmi jsouc namáhavá, pomalu pustne. Poutníci totiž raději plují do Mekky po vodě, poněvadž je to levnější, bezpečnější, pohodlnější a rychlejší. Jindy byl poutník z Egypta v poměrech normálních na cestě měsíc, dva měsíce, někdy i déle a utratil při tom celé své jmění. Nyni moslemín z Egypta stačí k vykonání povinné návštěvy k hrobu Mohamedovu týden při menší útratě, nežli bývala jindy. Lodi plují do Džidy, a z Džidy jde se pěšky nebo se jede na koních a na velbloudech do posvátného města. Džida má na 30.000 obyv., kterýž počet stále se zvětšuje. Pokud nebylo o zdravotnictví poutnických výprav postaráno, bývala Džida často svědkyní děsných záhub epidemických. Cholera a mor bydlely v každém zákoutí domů nečistých. Zápach morový a nákazy smrtelné ještě nyní doprovázejí zbožné poutníky, poněvadž vlekou s sebou v bednách, ne vždy dobře uzavřených, hnilící mrtvoly svých příbuzných a přátel, kteří za živa přáli si, aby pochováni byli v zemi svaté.

Z Džidy stoupá se do Mekky do výše asi 600 m nad hladinu moře Rudého. Město spočívá na písečném dně širokého vadi, opatřeno jsouc velkým počtem studnic. Kol dokola zdvihaají se holé kopce, na

jejichž stráních se šíří domky Mekčanův. Stará čtvrť městská má ulice úzké, křivolaké, stavby její jsou směsí rozmanitých slohů. Ve čtvrti nové ulice jsou široké s domy moderními, v nichž umístěny jsou úřady vládní, hlavní stráž a kanceláře obchodní. Celkový vzhled města jest příjemný. Zdi hradebních kolem Mekky není; za to tři dobrá opevnění zabezpečují poutníkům ochranu před nájezdy beduinův.

Vlastním cílem poutí mohamedánských jest Kába, jednoduché, krychlové stavení, asi 13 m vysoké, jehož stěny mají 12 až 15 m délky. Kába stojí uprostřed rozsáhlého nádvoří mešity El-Haranu, obklopena jsouc na severní straně čtvernásobným, na ostatních stranách trojnásobným sloupopřadím v délce 257 krokův a v šířce 216 kroků. Sloupopřadí spojena jsou nahoře oblouky, v nichž visí skleněné svítilny, v době ramadanu (postu) rozsvícené. Nejstarší sloupy zhotoveny jsou z kamene, v nejbližším okolí lámaného; novější sloupy mramorové, žulové a porfyrové pořízeny jsou z četných odkazů pravověřících moslimův.

Víra v zázraky a pestrá tradice učinily z nepatrného stavení nejvelebnější svatyni světa mohamedánského, k níž vzhledá denně 200,000.000 lidí od mysu Zeleného v Africe až po souostroví Indické, od pramenů Nilu po severní hranice říše Čínské. Na severní straně Káby jest brána, kterou sestupuje se po schodech z zlaté a stříbrné zasa-

Arabové na pouti v Mekce.

zazených do nitra svatyně. Tam zazděn jest „černý kámen“, snad meteor, kolem něhož tísní se tisíce a tisíce lidí ze všech tří dílů starého Světa, přesvědčených, že kámen v soudný den o nich jasnou pravdu poví, že u něho byli a čistými rty jej líbali, jak Mohamed si toho přál. Die pověsti Abraham obdržel kámen od Boha po archandělu Gabrielovi jako znamení zvláštní milosti. Vnitřek svatyně vyzdoben jest koberci, drahocennými svícny a svíčkami a vyplněn omamující vůní vonných olejův a kadidla. Veliký a vzácný koberec rozprostírá se také na vnější straně Káby. Na něm vyšíť jest nápis: „La Illah il Allah, vé Mehammed recoul Allah.“ „Není Boha kromě Boha, a Mohamed jest jeho prorok.“

Když poutníci ze všech končin mohamedánských zemí v Mekce o velkých svátcích se sejdou, bývá jich pospolu 100.000 až 200.000 osob. Tehdy příbytky pro tolik cizinců nepostačují, a mnozí z nich táboří, po národech a po kmenech jsouce spofádání, ve svých nebo v najatých stanech před městem. Kolem Káby konají se slavnostní průvody za zpěvův a modliteb, jako u nás o Božím Těle nebo o vzkříšení. Potom poutníci přicházejí v řadách za sebou, jeden po druhém dotknout se v stříbře zasazeného kamene a políbit jej. U studnice „Zemzem“, z níž vytéká divotvorná a očištná voda, také se zastavují, ze zdroje pijíce a vodou jeho natírajíce si churavé údy své.

Poutnické karavany požívají na cestě všemi krajinami úplně bezpečnosti, pročež připojují se k nim obchodníci se svým zbožím, aby je v Mekce davům shromážděným prodali. Z té příčiny konají se v době zimní v Mekce největší trhy východu. Kromě poutníků pěšky příšlých Mekka hostí zástupy věřících, které přivázejí parníky do Džidy z Afriky, z Indie a z Evropy. Nevěřící, to jsou ti, kteří k islamu se neznají, smějí přistati pouze v Džidě; Mekky noha jejich nesmí znesvětit.

Ještě přísněji zakázán jest nevěřícím vstup do Mediny, v níž jest hrob Mohamedův. Medina leží v plochem úvalu na 40° vých. délky, na okraji Arabské pouště, as 400 km severně od Mekky, v objetí zahrad ve výši 870 m nad mořem. Skládá se z města starého a z několika předměstí. Návštěva Mediny není nutná, aby se poutníku dostalo příjmi „hadži“, t. j. moslima, jenž vykonal hadž neboli pout do Mekky. Proto také není v Medině tolik hluku a ruchu jako v Mekce. Klid posvátný trvá nad městem Medinou, nejsvětějším místem východním.

Prach těla prorokova spočívá ve veliké mešitě v rakvi stříbrem vykládané. Nad rakví zbudován jest bedně podobný příkrov mramorový, vedle něhož jest ještě jeden hrob prázdný, prý pro Seidna Išu, t. j. pro Ježíše Krista, který před soudným dnem přijde a v Medině zemře. Na desce jest nápis: „Bismillahi Allahuma Sally aley“. „Ve jménu Božím daruj mi svou milost“. Nedaleko hrobu Mohamedova jsou hroby prvních kalifů, Abu-Bekra a Omara. Mešita zevnějškem svým příliš nevyniká, ale uvnitř prý uloženy jsou nesmírné poklady zlata a drahých kamenů. Medina původně zněla Medinat-el-Nabi, to jest město proroka, jenž 16. července 622 z Mekky sem uprchl. Od útěku, ježž arabsky nazývají hedžra, mohamedáni počítají svůj letopočet. Medina není pro pravověřící takového významu jako Mekka; čítá 30.000 obyvatelů, kdežto v Mekce žije jich na 70.000. Přes Medinu vede poutní cesta z Damašku do Mekky. Poutníci, vystoupivši v přístavě Jambě, napřed navštěvují Medinu a potom teprve putují koňmo, pěšky nebo na velbloudech do Mekky.

2. Jemen. K Hedžasu poji se na jihu pobřežní krajiny Asir a Jemen, v nichž žije asi 765.000 lidí na prostore o něco menší, nežli je Hedžas. Asir je krajina vypráhlá; ale stupňovina jemenská, na níž z oceánu Indického vanou vydatné větry mořské s dešti letními, a v níž nejvyšší temena i v horkém létě trpytí se v hávu sněžném,

jest tak úrodná, že dostalo se jí názvu „Arabie šťastná“. (Džebel Hadhur u Sany dle badatele Glasera 4000 m). Zde bývalo dle jedněch panství královny ze Sáby; odtud vyšli lidé a osadili Habeš; zde káva nalezla druhou vlast, přenesena byvši z Afriky do Arabie. V Jemenu rostou stromy ctihodné výše, osení obcerstvuje oko i ducha, zříceniny bezpočetných sídel, osad a chrámů nasvědčují velkým epochám bývalé původní kultury. Zde má původ svůj umělý způsob zavlažování pozemků velkými vodními nádržkami a podzemními struhami, kterýžto způsob všude v zemích středomořských se osvědčil, kde Arabové byli pány, zvláště ve Španělsku. Jest sice již většina oněch vodovodů zničena, ale Jemen zůstal nejurodnější a nejvýznamnější provincií arabskou, zaopatřuje nezřídka obilím, datlemi a dobyt看 protější Habeš a pobřeží Sudanu. Jemen jest také vlastí pravého koně arabského.

Město Sana má 40.000 ob. a leží ve výši 2000 m; jest také hlavním městem kraje a sídlem jemenského imama. Jest bohata paláci, mešitami, lázněmi a karavanseraji, v nichž jsou skladiště všemožného zboží arabského. Krásnou polohou a pevností staveb náleží k nejkrásnějším městům Arabie. Přístavní město Mokka má silný vývoz kávy a kadidla, jež bývalo vzácným předmětem vývozním již v starém věku. Káva, „mokka“ zvaná, není výtěžek žní kávových jenom z plantáží na blízku města Mokky se rozkládajících, ale také z plantáží vzdálenějších, z jižního Jemenu vůbec. Sady kávovníkové jsou ve výši až 2200 m, a úroda jejich činí asi jedno procento spotřebované kávy v Evropě. Kromě kávy těží se datle, indigo, třtina cukrová, bavlna a tabák, druhy evropského obilí, klovatina, kadidlo, balsám, aloe a různé jiné drogy. Založením Adenu význam Mokky značně poklesl. Bydlí v ní turecký paša a obyvatelův asi 10.000. Jiný důležitý přístav arabský jest Hodejda, v němž afričtí poutníci mohamedánští vystupují, dříve než se vydají na pěší pout do Mekky.

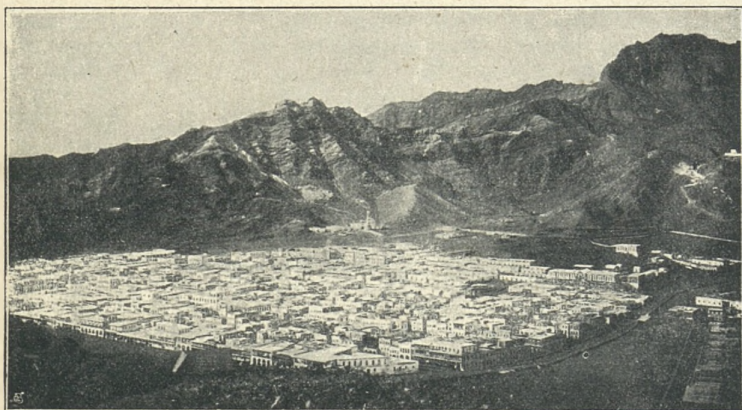
Temně hnědí obyvatelé Jemenu příliš padišahovi oddáni nejsou. Svoboda a nikým nerušená volnost jsou jim a jejich vládům, šejkům, nejmilejší. Vzpoury proti tureckému panství propukají neustále, a vláda turecká nucena jest připravenu mítí brannou moc k potlačení povstání brzy v Jemenu, brzy v Asiru.

3. Državy anglické. Na pobřeží Jemenu Angličané obsadili skupinu ostrovů Kamaranských, ostrov Perim v průlivu Bab el Mandebském, a Adensko s přístavem Adenem (45° v. d.). Aden (čti Eden) spočívá v obrovském, asi 600 m vysokém, nehlubokém jícnu sopečném, odkudž pochodí, že strašlivé vyvřelé skály a srázy jsou bez jakékoliv vegetace. Potřebnou vodu k pití dodává nákladný vodovod a veliké vodní cisterny, upravené k jímání a udržování vody dešťové.

Aden patří Angličanům od r. 1839, kdy poplatný sultan lohijský (abdeljský) na základě smlouvy anglicko-turecké přístav Britům vydal musil. V městě žijí mohamedánští i pohanští Indové, Arabové, Somalci, židé, Parsové a Evropané v počtu nejméně 60.000 osob. Přístav je spojen s městem tunelem a tak opevněn, že mohou mu říkati „Vý-

chodní Gibraltar“. Uhelná skladiště adenská jsou unikem na světě. Okolí Adenu v rozloze 171 km² také náleží Angličanům a jest pusté, prázdné, neúrodné. Zelenina, ovoce, maso, mléko a jiné potraviny dovážejí se do Adenu z Lohije. Vyváží se káva, bavlna, koření a různé jiné zboží, které se tam z Arabie a Somalska shromažďuje. Administrativně Adensko s ochranným územím a s ostrovem Perimem náleží k císařství indickému.

Pustý skalní ostrov Perim v průlivu Bab-el-Mandebském jest 12 km² a náleží Angličanům od r. 1857. Opatřen jest dobrým přístavem, telegrafem a dobrým loďstvem pro pobřežní službu. Děla pevnostní ovládají obě ramena průlivu. Východní rameno, Bab-el-Menheli, jest hluboké 20—40 m, severozápadní rameno, Dacht-el-

Pohled na město Aden.

Majun, má hloubku až 60 m, ale jen blízko ostrova, kudy táhne hlavní proud vodní.

Ostrovy Kamaranské jsou veliké asi 170 km², a žije na nich ne zcela 1000 obyv. O ostrovech Bahrainských viz o něco dále! Souostroví Kurja-Murja důležitě jest vývozem guana a tím, že do výborných přístavů jeho přijíždějí lodě na cestě z Indie do Evropy. Vede k nim z Indie podmořský telegraf.

4. Hadramaut. Také na celém jihovýchodním pobřeží arabském vliv anglický a peníze anglické působí na šejky zalidněných oas. Stupňovina Hadramautská jest úplně v rukou anglických agentů politických, kteří všude připravují půdu pro obyvatele Albionu, jimž jedná se o zabezpečení námořní cesty z Evropy do Východní Indie.

Pobřeží Hadramautu jest z části skalnaté a divoce pusté, z části písčné, bezvodé, žhavě suché. Uvnitř, dále od moře, krajiny se značně mění a liší se od pobřežních pustin. Letní deště, pravidelně se dostavující, zúrodňují půdu a nahrazují roční nedostatek vláhy. Hadramaut politicky jest samostatný a rozdělen jest v mnoho malých sultanátů.

Největší město jest Makalla (30.000 ob.), v němž anglický vliv a anglické libry šterlinků ovládají všechno. Uvnitř země je Terim (32.000 obyv.). V Makalle bydlí sultán. Vyváží se guma, senesové listy a káva.

Podnebí na pobřeží východním jest pro nesmírný úpal sluneční Evropanům velice nebezpečno. Od holých skal odrážejí se žhavě paprsky sluneční a dvojnásobnou silou dopadají na hladinu vodní, již vypařují a proměňují ovzduší v parní lázeň. Tu rozkládají se pod 26. rovnoběžkou dobře vzdělané a četně obydlené ostrovy Bahreinské, pověstné lovišti perel. Pobřeží arabské zaujímají krajiny Oman a El-Hasa.

5. Oman (210.450 km², 1.500.000 ob.). Krajina mezi zálivem Perským a mořem Indickým při průlivu Ormuzském až k zálivu Bahreinskému sluje Oman. Rovnoběžně s pobřežím pne se od mysu Musandimu až k mysu el Haddu horstvo Džebel Achdar, vyšší než Krkonoše (nad 2000 m), v němž ukryto jest množství pramenův a množství oas. Bohaté háje datlové vroubí úpatí hor a zastíňují osady, tulící se k pramenům, k svým dárům života. Přebytek plodin svých lid dopravuje do Maskatu, největšího města v Omanu, a stýká se s obchodníky anglickými, kteří jediné trhy tamější navštěvují a o poměrech omanských do Evropy zprávy podávají.

Samostatnost sultána maskatského, t. j. samovládce maskatského, jest problematická, uváží-li se, že vlastně Angličané jsou pány v celém území, a bez nich nemožno ničeho podniknouti. Moc jeho sahá sotva na pobřeží; i horské kmeny nitrozemské vymykají se vlivu jeho, vynucující někdy výpalné na obyvatelích hl. města Maskatu.

Krásná a divoce romantická zátoka Maskatská jest skoro pod obratníkem raka a v půlkruhu zabíhá do pobřeží, obstoupeného všude příkrými, černými skalisky (100—120 m). Pohled na město jest rozkošný. Vnitřek jeho však jest, jak vidíme ve všech městech východních, labyrintem úzkých, špinavých ulic a zákoutí. Žije v něm 40.000 obyvatelů, mezi nimiž je mnoho černochů ze Zanzibaru, ještě od těch časů, kdy sultán maskatský byl pánem v rozsáhlých krajinách na pobřeží východoafrickém, zejména v sultanátu Zanzibarském. Následkem toho městští Arabové pomísili se s černochy, kdežto venkov zůstal čistokrevný. Datle, fíky, kukuřice a víno jsou hlavní plodiny vyvážené; lov ryb vedle obchodu jest důležitým pramenem výživy. Evropanům v podnebí žhavě horkém nėsvedčí; za to Irancům a Indům daří se tam skvěle. Průměrná teplota roční v Maskatu obnáší + 27·2°; průměrná teplota lednová + 20·3°, červencová + 33·6°. — O něco menší jest důležitý přístav Zohar.

Ostrov Bahreinské a proti nim ležící pobřeží náležely dříve šejkům, poplatným arabským Vahabitům. Ostrov opanovali Angličané, pobřeží připadlo El Hase. Lov perel, provozovaný již ode dávna, koná se vždy od července do září; 5600 i více lodí objevuje se v té době na vodě, a přes 30.000 osob zaměstnává se lovem. Indické, arabské, perské a anglické domy obchodní skupují každého roku za 10 millionů K perel i více, dle toho, jak vydatný je lov. Menama, hl. místo na souostroví, má 10.000 obyv.

6. El Hasa. El Hasa jest krajina pobřežní na jihu od ústí eufratského a náleží od r. 1871 Turkům. V městě El Hofuf, naproti ostrovům Bahreinským, jest na 40.000 obyv.; Mubarras má přes 20.000 obyv. El Kuveit na pobřeží blízko 30. rovnoběžky jest poslední vyměřená stanice na příští železnici Bagdadské.

7. Svobodná Arabie. Nitro Arabie šíří se obrovskou, oasami oplývající vysočinou, zvanou Nedžd, plošinou, řečenou Kazim a dvěma velkými pouštěmi, které zabírají severní a jižní část půlostrova. Jižně od Nedždu, v délce téměř patnácti stupňův a v šířce devíti stupňů, as jako Rakousko-Uhersko, rozkládá se ve výši 500 až 700 m nad mořem poušť Roba el Chali neboli Dehna (jejíž jižnější polovice severně od Hadramautu sluje El Ahkaf neboli Bahr es Safi), a severozápadně od Kazimu poušť Velký Nefud (jako Uhry) ve výši 700—1000 m. Velký Nefud a Dehna souvisejí na východě od Nedždu s pouští Malým Nefudem (velikosti království Českého). Dehna se svými nesmírnými závějemi písku, neplodností a pustotou jest souhrn všech strašných představ, jež člověk sobě může o poušti učiniti. Velký i Malý Nefud pustotou skoro se vyrovnají Dehnu. Na mile cesty vlní se pískovcové pahorky a po rovinách ukládají se vrstvy písku přeletavého, s nímž pohrávají si větry, v různých směrech vanoucí. Jednotvárnost nepřehledných krajů přerušují pláně křeménité a slinové, v nichž tu a onde zapustilo kořeny nějaké trnisko, chudobný bodlák nebo pýří stepní.

V poušti Velkém Nefudu objevují se hluboké rokle, jimž říkají fulše. Od pouště Syrské V. Nefud oddělen jest dvěma úvaly, El Udianem (dobrou pastvinou), v němž jest hojně oas, jimiž poutníci z Kerbely přes Hail do Mekky putují, a vadi Sirhan (údolí vlčí), jehož oasami cesta vede do Hauranu a do Syrie.

Mnohem přívětivější obraz poskytují cestovateli vnitřní krajiny Nedžd a Kazim. Jsouce chráněny před větrem a pískem pustin hřbety horskými, vysokými jako česká Šumava nebo Rudohoří, skrývají v sobě četná vadi, skupiny stromův a tučné pastviny ovčí a velbloudí. Zvláště na jaře a v létě plošina Kazimská a Šammarská honosí se bujnými travinami.

V plošinách těchto vznikly samostatné říše arabské: v severní části půlostrova mezi vadi Ermekem a El Udianem říše Šammarská neboli Šumr, v Nedždu říše Vahabitská. Obyvatelé říše Šammarské nejsou všichni mohamedáni. Většina jich oddává se kultu staroarabskému, předmohamedánskému, jenž se přes tisíciletí v odlehlých oasách a vadích zachoval. Modlí se k slunci, přinášejí oběti

za zemřelé, putují v posvátné háje a zbožňují jedinou bytost nejvyšší. Má se za to, že kromě poplatných kmenů beduinských žije tam asi 150.000 svobodných obyvatelů. Hlavní město Hail (10.000 obyv.) má největší trhy v území severně od 25. rovnoběžky. Jihovýchodně od Hailu vyniká oasa Berejda a Medžma na úpatí pohoří Temského. Nepěkná pověst koluje o šejcích těchto oas, že poutníky, do Mekky jdoucí, veřejně odírají.

Vahabové nebo Vahabité jsou vlastně reformovaní mohamedáni. Reformátor jejich Abd el Vahab pronesl uprostřed XVIII. stol. větu: „Není Boha kromě Boha, jest sám a nemá společníka“, a tak připravil Mohameda o božství. Ale jinak jsou jednobozšci nejpřísnější, přesně zachovávají příkázání Allahovo, žijí počestně a úctyhodně. Jako Mohamed, tak i Abd el Vahab získal své nauce přátele a rozšiřoval s nimi moc svou po půlostrově, dobyt také Omanu a Mekky. Jméno jeho slavně znělo po Arabii a přívrženců přibývalo tak, že bylo nutno silným vojskem utlumiti odboj proti padišahovi. Ibrahim paša r. 1812 přistal s vojskem egyptským na pobřeží arabském, porazil Vahabity, rozbořil hlavní město jejich Deraije a zarazil další rozmach vahabismu. Proto však přece nynější říše Vahabitův od r. 1848 jest nejdůležitějším státem arabským velikosti 11 Čech a čítající $\frac{1}{2}$ milionu lidí. Sultán vahabitský jest nejmocnější vladař arabský a svrchovanost jeho zahrnuje skoro všechny svobodné kmeny nitroarabské, kteří platí jemu určitý poplatek. Hlavní město jeho jest Er-Riad s 40.000 obyv.

8. Sinaj. Rudé moře zalévá se dvěma zálivy do šíje zemské mezi Asií a Afrikou, tvoříc záliv Suezský na západě a záliv Akabský na východě. Mezi nimi půlостrov Sinajský vypíná se v pohoří Horebském do značné výše. Jižní jeho část vyplňují velehory, složené z žuly, ruly, porfyru, severní část náhorní planina z pískovce nubického, vápence a eocénu.

Středem dějepisných a náboženských vzpomínek jest skupina sinajská v pohoří Horebském, jejíž vrcholy vyčnívají do výše 2000 až 2600 m nad moře. Lze na ní rozeznati dvě oddělení. Na severozápadě zdvíhá se z nízkých předhor Serbol, patrný dle sedmi hrotů (2052 m). Jihovýchodně od Serbolu jest vlastní skupina sinajská, z níž čnějí Džebel Musa (Hora Mojžíšova 2244 m), skalnatý štít Horeb (1994 m) a hora sv. Kateřiny (2602 m), nejvyšší hora na půlostrově vůbec, s níž volný jest rozhled do nesmírné dálky na západ i na východ. Na západě lze zřítí též obrysy hor afrických. Dle zachovaného podání ústního Džebel Musa považuje se za horu, na níž Bůh Mojžíšovi dal desatero příkázání.

Útvary skalní na půlostrově Sinajském jsou neobyčejně malebné a podivuhodných podob. To jest tím, že jsou prosty všeliké vegetace, která právě obrysy hor často zahaluje, a že každá skála zjevuje se ve vlastní své podobě a barvě. Dojem zvyšuje čistota vzduchu a lesk zlatého slunce, jenž jednu část hory ozařuje, zatím co druhá část tone v hlubokém stínu.

Od pohoří Horebského severně až k moři Středozemnímu šíří se rozsáhlé vápencové planiny, prostoupené pásmy nízkých hřebenů, mezi nimiž vyhloubena jsou bezvodá řečiště. Celý prostor (El Tih) jest pouští, jejíž části mají různá jména, jako Etham, Paran, Zin, Sin a j. A na tomto půlostrově, plném divokých skalních pustin a výhni podobných úvalů, po 40 let putovalo a bloudilo pokolení Jakubovo, dříve než tak vzrostlo, aby mohlo opanovati Kanaan.

Nyní obývají končiny tyto chudí beduini, kteří stěží živobyti své v nich nalézají. Jsou to Tovarahové, jichž jméno odvozeno jest od starého jména tor, jímž zván býval půlостrov. Mají zimní a letní tábořiště, v nichž střídavě dle potřeby se zdržují. Na cestách stanů s sebou nenosí, spí, zahalení jsou v pláště své, pod širým nebem. V stanech svých podobají se cikánům. Ženy zpravidla melou zrní v ručních mlýncích nebo tkají plátno stanové; vedle nich hrají si děti, povalují se psi a kozy, pokušují si muži nebo pijí kávu v šťastném souladu. Pokud hrozí beduinům od některého vnějšího nepřitele nebezpečí, podrobují se vůli svého šejka nebo agyda. Jakmile však nebezpečí pomine, neplatí pro ně poslušnost a oddanost k cizím; každý je pánem vůle své. Moslemíny jsou beduini jen dle jména; koran a zákony jeho pro ně neplatí. Jednoduchá strava a stále čistý vzduch působí, že jsou zdraví tělesně i duševně. Jsou veseli a ku zpěvu naladění. Nejtěžší námahy pochodu překonávají bez reptání. Ve spory a hádky vcházejí vždy jen pro peníze; tu láteří a nadávají, jako nikdo na světě. Ke krveprolití v hádce málokdy dochází, poněvadž se Arabové obávají děsné pomsty krevní. Dítky ctí rodiče své potud, dokud jsou na nich závislé. Jakmile však beduin vstoupí v boj s životem, již se o ně nestará. Hlavní užitek mají z velbloudův a z dopravy zboží, cestujících a poutníků do kláštera sinajského. Někteří vzdělávají chudá vadi v náhorní vysočině.

V době křesťanské mnoho klášterův a chrámů vzniklo na místech, kde Stvořitel světa zjevil se lidstvu a dal mu své zákony. Ale většina jich zanikla, a zůstaly z nich trosky. R. 370 po Kristu založen byl na svahu Džebel Musy řecký klášter sv. Kateřiny ve výši 1528 m nad mořem a ten zachoval se až posud. Jako nedobytná pevnost odolával a odolává loupeživým tlupám arabských pastevců, chráněn jsa zedmi žulovými, 15 m vysokými. Uprostřed kláštera je chrám, vedle něho přes dvacet kaplí a osm nádvoří s pěknými zahradami ovocnými. Jedna z kaplí vystavěna jest nad místem, kde Hospodin zjevil se Mojžíšovi v podobě hořícího kře. V klášteře žije 40—50 mnichů, kteří v zbožném rozjímání, v postech a v askesi život svůj tráví. Masa a vína nikdo z nich nevidí; obilí a luštěniny se přivážejí z Kaira. Přijdou-li hosté z ciziny, rádi je vítají a na výletech do hor skalních je doprovázejí. Badatel Tischendorf při pobytu svém v klášteře sinajském našel rukopis bible, psaný prý as ve čtvrtém století, a nazval jej „Codex Sinaiticus“. Chová se jako vzácnost v Petrohradě.

Návštěvníci kláštera vystupují obyčejně na horu Horeb, kamž jest výstup pohodlný po schodech kamenných. Nahore jest kaple Eliášova. Výstup na Džebel Musu (Sinaj) jest namáhavý. Na temeni

hory ukazují mělkou prohlubinu, již říkají „stopa Mohamedova“, a již mohamedáni uctívají jako drahocennost. Kaple i mešita, kdysi tam vybudované, jsou v zříceninách. Představený kláštera sinajského má titul sinajského arcibiskupa.

Půlostrov má rozlohy více než království České (59.000 km²) a 9000 obyvatelstva. Politicky náleží k Egyptu, a přímka, od El Ariše při moři Středozemním k Akabě vedená, značí hranice mezi územím egyptským a tureckým.

R. 1598 navštívil Sinaj Křištof Harant z Polžic a poutavě napsal, co vše viděl. Vědecké výzkumy v Arabii začaly v stol. XVIII. Zvláště vynikl v dánských službách zaměstnaný Karsten Niebuhr, jenž prošel Egyptem, půlostrovem Sinajským, Jemenem a po úmrtí dvou soudruhů Maskat a jižní Persii. R. 1805 cestoval v Arabii Setzer. Od r. 1808—1812 byl v sev. Arabii a na Sinaji Burckhardt; r. 1828 podařilo se mu v přestrojení vniknouti do svatých měst Mekky a Mediny. Totéž zdařilo se r. 1853 Burtonovi. V nitru arabském zkoumali Palgrav (1862—63), Sadlier, Guarmani, Pelly (1865), Germain (1867) a j. R. 1884 Karel Huber byl na cestě u Džidy zabít. Veliké výzkumy v Arabii učinil Eduard Glaser, rodák žatecký z Čech (1882—88), zejména pokud se týče doby předmohamedánské. Dr. Alois Musil sedmkrát vypravil se do pouští arabských (od r. 1896—1902), nemaje úplných map ani spolehlivých vůdcův. Jemu podařilo se podati popis, fotografie a obrazy trosk báječného města Amry, hlídaných kouzlem pověr a pověstí. Potvrdil zkušenosti předešlých badatelů, že beduini jsou „jednobožci“, jako byli praotcové jejich. Vydal také mapu starého Edomu a Arabie Skalnaté (mezi mořem Mrtvým a Rudým), první řádnou mapu území, zaujímajícího 80.000 km².

* * *

Dráhy v asijském Turecku r. 1905.

1. Dráhy Anatolské (Société du Chemin de fer Ottoman d'Anatolie).

Traf: Haidar Paša—Eskişehir	313·4 km
Eskişehir—Konia	433·7 „
Odbočky: Eskişehir—Angora	264 „
Hamidie—Adabasar	8·5 „
Alayund—Kjutahia	10·1 „
	1029·7 km

Traf z Konie do Eregli, jako pokračování dráhy na východ, se dostavuje (dráha Bagdatská).

2. Compagnie du Chemin de fer de Moudania à Brousse.

Z Mudanie při moři Marmarském do Brussy 42 km

3. Société du Chemin de fer Ottoman Smyrne-Cassaba.

Traf: Smyrna—Ušak—Afiun—Karahisar	420 km
Smyrna—Barnabad	8 „
Magnesia—Soma	94 „
	522 km

4. Ottoman Smyrna and Aidin Railway Company.

Traf: Smyrna—Aidin—Diner	376·5 km
Odbočky: Paradis—Budja	2·4 „
Torbaly—Tireh—Edemiš	61 „
Baladjik—Sokia	22·5 „
Gondjely—Denisly	9·6 „
Sidledj—Čivril	30·6 „
	502·6 km

5. Compagnie du Chemin de fer Mersina-Tarsous-Adana.

Traf: Mersina—Tarsus—Adana	67 km
--------------------------------------	-------

6. Společnost železnic syrských a eufratských atd. (francouzská).

Traf: Bejrut—Rayak—Damašek	147 km
Odbočka: Rayak—Homs—Hama	188 „
Damašek—Meserib (Hauranská dráha)	103 „
	438 km

7. Společnost ottomanské železnice z Jafy do Jerusalema (francouzská).

Traf: Jafa—Jerusalem	86·6 km
--------------------------------	---------

8. Dráha hedžasská, vedoucí z Hauranu na jih, do Arabie se staví.

9. Společnost ottomanské vlečné dráhy libanonské severně a jižně Bejrutu.

Dráhy označené č. 1. vystavěla pomocí evropských zájemců vláda turecká (a staví dráhu hedžasskou). Dráhu č. 2., 3., 5., 6., 7. a 9. vláda francouzská, dráhu č. 4. zřídila vláda anglická. Na stavbě dráhy Bagdadské súčasně je Německo.

Do Turecka zakázáno jest přivážeti tabák kuřlavý, žvýkavý, šňupavý a sůl, leda že by kdo zaplatil 75% ceny přivezeného zboží. Dále válečné zbraně, revolvery, pistole, střelný prach, děla, kule, broky, olovo, zapalovače, dynamit, střelnou bavlnu a vůbec všechny látky výbušné a chemikálie, z nichž se vyrábějí. Dále elektrické přístroje, součástky k zřízení telegrafův atd. Zapovězeno jest zobrazovati sultánský znak, jméno sultánovo, mešity, turecké ženy, svátosti z Mekky atd. I knihy cestovní podléhají cenzuře a nejednou byly turistům odňaty.

Spojení mezi Evropou a Asií udržují:

1. Rakouský Lloyd v Terstu.

a) Linie Terst—Cařihrad. Terst, Brindisi, Santi Quaranto, Korfu, Patras, Pireus, Dardanelly, Cařihrad. (Z Terstu v úterý, návrat v neděli.)

b) Linie řeckovýchodní. Terst (každou neděli) - Rjeka-Korfu-Patras-Katakalo-Kalamata-Pireus-Syra-Smyrna-Vathy-Chios-Česme-Vathy-Smyrna-Mytilene-Dardanelly-Gallipoli-Čařihrad. (Návrat každý 2. pondělek.)

c) Linie thessalská. Terst (čtvrtek) - Rjeka-Durazzo-Korfu-Zante-Cerigo-Kanea-Rethymno-Syra-Pireus-Smyrna-Soluň-Dardanelly-Gallipoli-Čařihrad. (Návrat každou neděli.)

d) Linie syrsko-karaminijská (v zimě týdně, v létě ve 14 dnech). Alexandria-Port Said-Jafa-Haifa-Bejrut-Tripolis-Mersina-Rhodos-Smyrna-Čařihrad.

e) Z Čařihradu do Burgasu, Varny, Kistendže (v neděli).

f) Z Čařihradu do Varny, Kistendže, Suliny, Galace, Brajly (ve středu).

g) Z Čařihradu do Ineboli, Samsuna, Trapezuntu, Rizehu a Batumu (v neděli).

h) Z Čařihradu do Oděsy (každý 2. čtvrtek).

2. Uherská námořní plavební společnost „Levanta“ v Rjece.

Z Čařihradu (vždy 2. pátek) do Burgasu, Varny, Kistendže, Suliny, Galace, Brajly.

Nejvíce společností paroplavebních do Orientu poskytuje Řecko, Turecko, Německo, Anglie.

Všechny státy, jejichž obchodní styky s Tureckem toho vyžadují, mají v Turecku asijském své úřady konsulátní.

Mocnářství Rakousko-Uherské zřídilo velkokonsulát v Halebu, Bejrutu, Jerusalemě a ve Smyrně konsuláty v Alexandrettě, v Bagdadu, v Brusse, v Haifě, v Karasundu, v Latahieh, v Mersině, v Mytilenách, v Safedu, v Saidě, v Scalanově, v Tenedu, v Tripolisu vicekonsuláty v Damašku, v Dardanellách, v Džedě, v Jafě, v Rhodu, v Samsunu, v Česmě.

Úřady konsulátní v turecké Asii.

Stát	Velkokonsulátů	Konsulátů	Vicekonsulátů	Úhrnem
Rakousko-Uhersko	4	13	7	24
Německo	2	7	7	16
Anglie	3	16	24	43
Francie	3	26	16	45
Rusko	7	9	15	31
Persie	8	7	4	19
Italie	3	24	1	28

Vedle konsulátů Rakousko-Uhersko zřídilo v turecké Asii poštovní úřady v těchto městech: v Bejrutu, Chiu, Haifě, Ineboli, Jafě, Jerusalemě, Karasundu, Mytilenách, Rhodu, Samsunu, Smyrně, Trapezuntu, Česmě, Vathy. Nejvíce úřadů konsulátních mají v asijském Turecku Francie (45), Anglie (43) a Rusko (31).

B. Iran.

Iran jest východní část vysočiny Předoaasijské, již tvoří s vysočinou Maloaasijskou, Armenskou a Kurdistanem. Od půlostrova Arabského oddělen jest zálivem Perským a nížinou Mesopotamskou a pokračuje k východu, dotýká se Hindukuše a nížiny Indské. Iran zdvihá se jako mohutný lichoběžník mezi dvěma moři a mezi dvěma obrovskými nížinami, kol dokola omezen jsa vysokými horami, jako nesmírná vráskovina vysočinná, uprostřed nejnižší, chudá vodou a vyprahlá. Od záp. k východu možno naměřiti na něm půl třetího tisíce km, od sev. k jihu přes 1000 km.

Dějiny vzniku této vráskoviny zcela se liší od dějin vývoje plošiny Arabské. Jest nesmírnou spoustou pásem horských, sníženin a rovin, jejichž povrch ustavičně zvětrává, sesouvá se a vyrovnává. Tak tvoří se vrstvy štěrku a kamení, jichž stále přibývá, poněvadž jich ze vnitřku země řeky neodnášejí. I zůstávají na místě svého vzniku a stálým zvětráváním mění se v písek a prach. Tento písek a prach vichry zvedají a sta mil daleko přenášejí, zasypávajice při tom prohlubiny a nerovnosti půdy, z čehož vzniká mylná domněnka, že Iran jest náhorní plošinou, podobnou plošině Arabské.

Přístup do Iranské vysočiny velice jest stížen horami, které ji kol dokola obstupují, zvláště na straně nížiny Mesopotamské, zálivu Perského a moře Arabského.

Na severovýchodě vysočina přechází ve vysočinu středoasijskou Hindukušem, jenž hřbety skoro 240 km širokými, až 6500 m vysokými, tvoří rozvodí řek Kabulu a Amu. Na severu naznačují vysočinu různá pásma hor, vinoucích se k jezeru Kaspickému, provázenému velehorstvem Elbursem. V severozápadní části Iranu zdvihá se vysočina Armenská nejvýše v hoře Araratu. Jihozápadní okraje tvoří hory kurdistanské, pohoří Negros a nížina, prostírající se východně od Tigridu. Jižní okraje Iranu prostoupeny jsou množstvím horských hřbetů ve výši Tater a Alp, které podél moře Arabského břehy provázejí. Mezi mořem a horami vznikly nížiny, nesmírným žářem slunečním postižené. Za nimi jako hrozivé hradby vypínají se ztemnělé obrysy hor, přes něž těžko jest přejíti. I říkají srázným stezkám na nich žebříky. Některé krajiny pobřežní, v nichž občas prší, a kde jest dostatek vody, staly se pověstny krásou svou a úrodností. Zvláště ovoce peckovité: meruňky, broskve, třešně a švestky v největších druzích jsou zde domovem. Víno a růže, moruše, bavlna, tabák, třtina i rýže se v nich daří. Ovoce vyniká zvláště chutnými šťavami a vůní nanejvýš lahodnou.

Východní okraje vysočiny určují pohoří Kirtharské, Solimanské a horstvo Sefidské. Nejvýše trčí v končinách těchto hora Solimanův trůn 3500 m (70° v. d., 32° s. š.) a Pirkhul, o něco vyšší. Důležitým přechodem z Iranu do Indie jest těsnina Chaiberská, řekou Kabulem utvořená. Tamtudy lze u Lalpury pohodlně sejíti do Pandžabu. Ne bez příčiny sluje branou indickou.

Sartská rodina.

Ostatní vysočina íránská, těmito horami uzavřená, má průměrnou výšku 1000 m. Kromě hor pomezních zdvihají se ještě pásma mezi Persií, Afganistanem a Beludžistanem, tvořící tak přirozené hranice státův. Půda dolin složena jest hlavně z hlíny a štěrku a obsahuje množství soli. Poněvadž má málo vláhy, dá se těžko obdělávati. Umělé zavlažování jest tudíž všude nutno. Již to objasňuje poměry tamější, že míti studnice a prameny je výsadním právem panujících samovládců. Voda objevuje se pouze v bažinách, v špinavých, páchnoucích a solných močálech, v stepních jezerech a v stepních řekách. Veliká pánev bažinná jest pod 61.º v. d. a 21.º s. š., již zovou jezerem Hamunským. Tam také proudy své zavádí Hilمند a jiné řeky. Podél řeky, pokud voda stačí, prostírají se osady až téměř do prostřed pouště. Ve směru osad těchto a řek vedly památné cesty, kterými králové perští brali se do Bakter, do Kabulu, do Kandaharu, a kudy již Alexandr Veliký táhl dobýt Indie. Leckde vyráží na povrch sůl čistá, a tu tvoří se solná poušť s chudými oasami. Tak rozkládá se od Teheranu až po záp. Chorasán solná poušť přes 800 km délky a 200 km šířky. Ve východních končinách připojují se k solným pouštím pouště písečné, kterých dle výpočtů přibývá.

Obloha nad Íránem skoro stále jest modrá. Málo je týdnů, v nichž vznášejí se oblaka nad vysušenou korou zemskou. I jest vzduch nad ní tak suchý, že železo nerezaví, struny nástrojů hudebních se nerozladí, maso se usuší a nehnije, rosy a mlh není. Žab, čolků, želv a hlemýžďů v mnohých krajinách neznají. Z týchž příčin i rostlinstvo je nanejvýše chudé. Vše jest šedé a holé. Toliko v době zimní po deštích stráně a doliny zelenají se svěží travou a pestří se květinami. Nejdůležitějšími zvířaty jsou velbloudi a koně. Přes Írán vine se červencová isotherma 30—40° C a přefata jest isothermou lednovou 10° C. V letních měsících vystupuje leckdy rtuť v teploměru ve stínu na 45°; v zimních měs. klesá i pod +10°. Není vzácností viděti Teheran pod sněhem; na planině mezi Ispahanem a Širazem ve výši 2300 m mizejí sněhové spousty, v zimě napadlé, teprve počátkem jara. Srážky vodní nedosahují ve větší části země ani 20 cm, a oasy mají vláhu pouze ze sněhů v horách rozhrátých. Ačkoliv hory hodně vysoko trčí, a sníh temena jejich pokrývá, přece zřídka kdy objevuje se nad nimi prchavý obláček nebo stříbrný závoj mlhový. Mráček uniká do výšin, s nichž slunce den po dni v stejné nádheře dotýká se země zhavými svými polibky. Za takových poměrů nelze se diviti, že v Íranu kromě Arasu a Karunu není splavné řeky. Ostatní řeky a potoky slouží lidem jen potud, pokud mohou dodávati dostatek vody k pití, vaření a praní, po případě k zavlažování půdy. K moři Indickému směřují pouze vadi; málo jich má vodu po celý rok.

Na velikém prostranství vysočiny íránské vznikaly již v starém věku despotické říše, které někdy rozšířily se až do Turanu, Malé Asie a do Egypta, přes Bospor až do Evropy. V polovici VI. stol. před Kristem vznikla staroperská říše Kýrova, k níž náležel Egypt a Malá Asie. Alexandr Veliký učinil konec říši Perské r. 330 př. Kr., opanovav ji a rozšířiv až po Indii. Po smrti jeho r. 323

však ohromná ta říše se zase rozpadla. Na Iranu vznikly říše dvě: Sýrská pod vládou Seleukovcův a Partská, která sahala od Indu až k Eufratu. Artaxerxes, syn perského vládce Sasana, založil na troskách obou r. 226 po Kr. říši novoperskou pod dynastií Sasanův nebo Sasanovcův. Poslední Sasanovec r. 636 prohrál u Kadesie bitvu a zároveň říši, která byla zaplavena Araby. Persie stala se částí říše kalifův, a téměř celá propadla kouzlu nové víry mohamedánské. Po ztroskotání se velké říše kalifské roztrhl se Iran v několik samostatných říši mohamedánských, které na konci středního věku staly se kořistí Mongolův a Turkmenů. Nynější říši perskou založil Ismael Sofi, potomek prý kalifa Aliho, r. 1500. Za Abbasa Velikého 1589—1627 dosáhla největšího rozkvětu. Pak následovali panovníci, slaboši. Na počátku XVIII. věku ztratili mnohé pohraničné provincie, které si přisvojili Rusové a Turci. Poslední Sofi postoupil korunu Mahmudovi afganskému. Tu Nadin-šah (1729—1747), muž původu nízkého, ale „syn šahův, vnuk šahův a pravnucek šahův“ svrhl panství afganské, dobyl ztracených provincií, až i Delhi, residence velkého mogula. Po jeho zavraždění říše rozpadla se v několik států. Z nich zůstaly v záp. Iranu Persie pod vládou dynastie Kadjarů (od r. 1785), ve vých. Iranu Afganistan a Beludžistan.

I. Persie.

Persie zaujímá západní větší polovici vysočiny Iranské, část vysočiny Armenské a krajinu Khoturskou (2½ Rakousko-Uherska nebo 32 Čech). Západní hranice její naznačují pohoří kurdistanská, rozvíjející se k jihovýchodu, jejichž odnože mizejí v písčinách tigridských a dotýkají se zálivu Perského. Hory tyto dosahují výše téměř Mont Blancu; charakterisují se tedy ony části Persie jako krajiny alpské, jež můžeme si představit bez ledovcův a sněžníků, bez jasných jezer sladkovodních, bez lesův a hájů, s florou a faunou pásma obratníkového. Tam vystupuje žulový Elvend do výše 3500 m. Porůznu nalezly se starší vrstvy paleolitické, vrstvy křídové a nummulitové. Tu a onde vystupují vyvrženiny různého stáří jako v Malé Asii. Severně od průlivu Ormuzského vypíná se z okruhu sopečného horstva Kuh i Hazar 4570 m vysoko.

Rovnoběžně s pásmy pohraničními pnou se uvnitř země různá ještě pohoří, v nichž hroty obrů horských zdvihají se i nad 5000 m. Tak mezi městy Šustrem a Ispahanem zdvihá se Serd-i-Kuh a jihovýchodně od něho Kuh-i-Dena. Výška průsmykův obnáší 3000 m i více.

Čím hlouběji vnikáme do země, tím více přibývá sucha a ubývá sněžných metelíc a dešťů; sněžná čára nápadně se zvyšuje. V nízkých polohách roztahují se doubraviny kryjí svahy horské, ve vyšších polohách zelená se rozmanitě mlází, v němž mají počátky některé z největších řek, jako Karun, Zab Velký a Malý a přítoky jejich.

Severní hranice zemské označuje řeka Aras a řetěz pevnůstek ruských, podél Arasu a územím jižně od arasského ústí k Astaře vystavěných. Od Astary oblévá Persii jezero Kaspické až po ústí řeky Atreku, odkudž říše sousedí s ruským Zakaspickem až po Surabad nad řekou Kešerem (Kešer-rud*). Hranice vedou pak přímo k jihu, k solným jezerům seistanským, dotýkají se řeky Hilmendu, míjejí jezero God-i-Ziréské, solné jezero Maškelské (Hamun-i-maškel) a po několika oklikách končí u řeky Daštu při moři Arabském. Na jihu oblévá Persii moře. Zprvu moře Arabské, potom průliv Ormuzský a záliv Perský.

Severozápadní část země v Azerbejdžanu prostoupěna jest vysočinou Armenskou, jíž vévodí Ararat, a v níž rozkládá se jezero Urmíjské nedaleko horské skupiny Sahendské (3550 m). Podél jez. Kaspického vine se obloukem nebetyčný Elburs s Demavendem, 5465 m vysokým. Elbursské pohoří záleží z vápenců, pískovců a různých břidlic, na podkladě prahorním uložených a silně zbrzděných, jimiž často porfyr a různé vyvřeniny mladší pronikají, jsouce doklady nepochybné činnosti sopečné. Demavend, nejvyšší vrch v Persii, jest mladá sopka, která dosud nevyhasla. Hora je stále pokryta na temeni sněhem. „Temení Demavendu vyčnívá nad hladinu mořskou daleko nápadněji, nežli na př. temení Picu de Teneriffa. Jícen jeho naplněn jest spoustami sněhovými; a tak v létě vinou se od temene jeho dolů jako od sněhové čapky bílé stuhy v temných trhlínách skalních, jako chapadla ohromné hvězdice“ (Sven Hedin).

Zajímavé jest, že všechna měření výšky tohoto obra se značně různí. Jedenáct cestovatelů horu měřilo, a všichni něco jiného naměřili. Počet metrů kolísá mezi 5476—6559. Dle Hellwalda Demavend jest vysoký 5670. Sven Hedin při posledním přesném měření napočítal 5465 m.

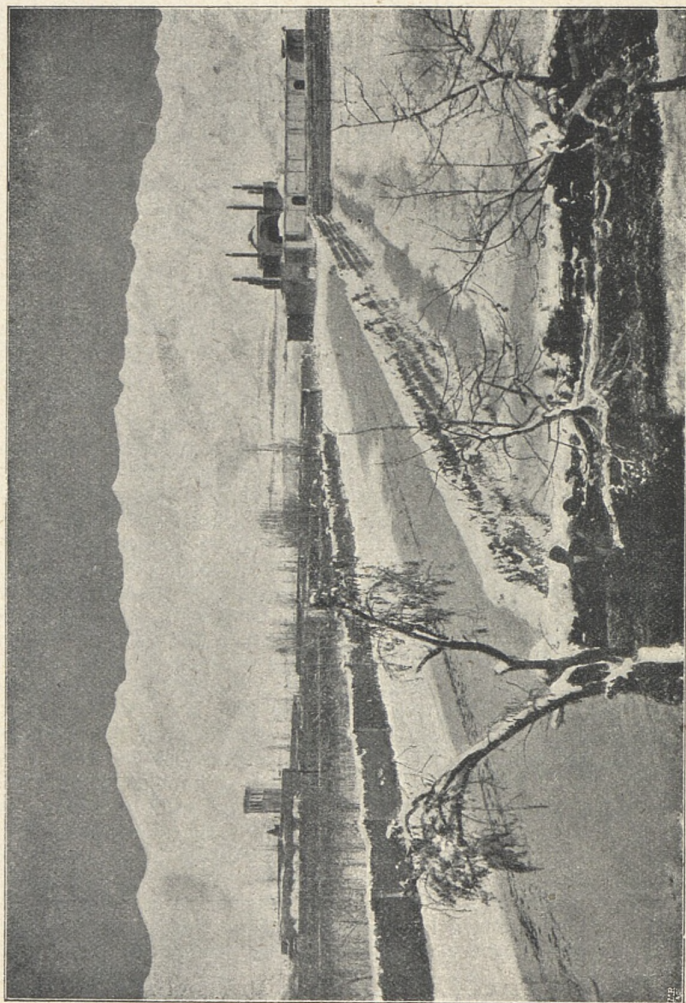
Při poledníku 57. v Chorasánu končí pohoří Elbursské a počínají nejzápadnější výběžky vysočiny středoasijské (skupiny hindukušské), v níž pramení četné řeky stepní, mizející jednak v pustinách perských, jednak v zakaspických, jednak v afganských.

Persie jest tedy vysočina, v níž shledáváme horstva, obdobná Alpám (ve vysočině Turkestanské, Armenské a j.) i Kavkazu (v Elburssu).

Vnitřní Iran má průměrnou výši 1000 m nad mořem. Různé úvaly a pláně jsou ovšem nižší; naproti tomu pak některá pásma hor a vrchů, vnitřkem Persie se dmoucí, jsou opět vyšší, nežli je výška průměrná. Nejdlejší, souvislé nitrozemské pohoří jest Kohrudské, jehož počátek hledati dlužno pod 60. poledníkem při hranicích beleudžistanských a konec v krajině Adžemi někde pod průsečíkem 50° v. d. a 35° s. š. V horstvu tom vedle prahorních nerostů objevují se vápence a mladé vyvřeniny sopečné. Vyhaslé sopky Kuh i Hazar (4570) a Kuh i Buhl jsou hory nejvyšší.

„V horách vládne největší ticho, zřídka přerušované skřekem orlím nebo jestřábím. Hrany skalních stěn ostře rysují se v čistém, modrém

*) Kuhl, kuh persky = hora, pohoří; rud = řeka; hamun = solné bahnisko.

Zasněžený Teheran. Brána městská. V pozadí pohoří Elburské.

nebi, nemajíce na sobě nejmenších stop života rostlinného. Strmé, holé pohoří jest tmavošedým pozadím zelenavým pruhům roli, která v úvalech při tekoucích vodách se objevují. Vsi a zahrady přerušují pustotu krajiny; temně šedé řady skal vypínají se nad nimi. Výmoly bystřin a potoků brázdí pohoří, která příkrými stěnami svými připomínají pozorovateli propasti kavkazské. Malá pole, upravená na vysokých terasách, uměle jsou zavlažována a kamennými zdmi těžce zbudovanými podepřena. Svahy strání jsou srázné, prázdné a vlastním šterkem pokryté.“ (Sievers.)

Kromě hor šíří se po nitru říše Perské nepřehledné stepi a písečné pouště s mnohými solnými jezery, solnými močály a bahnisky. Na stepech žije málo lidí. Rozdíly teplotné jsou přílišné (u Širazu na př. ve výši 1580 m v létě $+41^{\circ}7'$, v zimě $-4^{\circ}4'$), v některých krajinách lidé hynou mrazem, v některých úpalem slunečním. V odlehlých oasách travných zdržuje se stříbrošedý divoký osel a divoká ovce. Největší a nejpustší poušť jest Dašt i lut*) v Kuhistanu a Kirmanu. V Chorasánu prostírá se v délce pěti stupňů délkových a v šířce skoro čtyř stupňů šířkových poušť Dašt i kevir, „podobná zasněžené krajině“, do níž mnohé řeky s okolních vysokín směřují, ale v písčinách se ztrácejí. Na půl cestě děsný žár sluneční a vzduch horký, nad pánví se vznášející, ničí činnost a prospěšnost jejich. V pustinách těchto nejdůležitějšími živočichy jsou velbloudi jednohrbí a dvouhrbí. Cesty jejich přes nebetyčná pohoří i přes roviny, nad nimiž horký vzduch se tetelí, zastupují spojení železniční. Cestuje se ponejvíce v noci. Ve dne karavany odpočívají ve stanicích, od pradávna navštěvovaných. Leč nutno také zmíniti se o tom, že některé krajiny říše Perské podobají se rájům s půvabnými nivami a kouzelnými zahradami, plnými nejvzácnějšího ovoce, růží, hyacintů, lilí a jiných skvostných květín. O rajských místech takových zmiňují se básníci Hafiz a Saadi ve svých nádherných líčeních s nadšením.

Jak již praveno, pohraniční řeka Aras vlévá se do jezera Kaspiického. O něco jižněji u Reštu vlévá se tam také Kyzyl Uzen, jenž vzniká v Kurdistanu, proniká hlubokými údolními pohoří Elburského a stále rostoucím deltem poji se s vodami Kaspu. Ostatní řeky, které v Elbursu vznikají, mají krátký tok a jsou bez významu. Rovnoběžně s pohraničním Atrekem teče Gyrgen, na jehož pravém břehu kočovní Djafarové mívají zimní sídla svá. Do zálivu Perského Tigris odvádí z Persie Karun z Chusistanu a Džalu z Ardilanu. Z pobřežních řek jihoperských největší je Mand-rud.

Největší jezera (plesa) v Persii jsou Urmijské, Darja i nimek, jižně od Teheranu, a Nirisské, jižně od starověké Persepole. Kromě jezer vyskytují se v pouštích rozsáhlé bažiny, mnoho km² zaujímající.

Jezero Urmijské (ve výši 1300 m n. m.) má asi 4000 km² a shromažďuje vody z území většího, nežli jest království České. Hloubky

*) Dašt persky = rovina; kevir = sůl. Dašt i kevir = Solná poušť. Dašt i lut = Holá poušť.

dosahuje 14 m. Kolem něho jsou bahnité, solné močály, a žádná ves nezhlíží se na jeho březích v hladině vodní. Voda obsahuje sůl a jod a v parnách letních snadno se vypařuje, zůstávajíc na předmětech bílý, solný povlak. Z prostředka jezera vyčnívá několik ostrovů s chudými pastvinami. Nedaleko západního břehu na pěkné rovině, poněkud nad jezero povýšené, rozkládá se město Urmija s 50.000 obyv. Zahrady a štěpnice ovíjejí je skvostným věncem zelení. Čtvrť křesťanská je nejchudobnější. Urmia honosí se tím, že jest rodištěm Zoroastrovým. Lid je mohamedánský (šiité), křesťanský různých sekt a židovský. Moslimů je nejvíce.

Nejzdravější vzduch a nejpříjemnější podnebí mají města Ispahan a Širaz, kolem nichž rozkládají se čarovné zahrady. Rosa a mlhy jsou tam neznámy; noci jsou tak čisté a hluboké, že lze čísti při svitu hvězd. Nejúrodnější místa jsou v horách, které se zdvihají nejbliže moře. Dobytka rozmanitého, velbloudů, koní, skotu, koz (dojnic), ovec a mezků chová se všude s dostatek. Perly loví se u Lindžehu při zálivu Perském. Lesů je v zemi málo; lid trpí nedostatkem dříví a paliva; topí se sušeným hnojem zvířecím. Jenom svahy pohoří Elburského skrývají se ve stínu listnatých lesů.

Palma jest význačným stromem krajinným a dodává oasis zvláštního rázu. Také zajímavý a dosti důležitý jsou rozlehlé lesíky různých křovin, jimiž šetří se jako drahým palivem. Půvabné a osvěžující jsou zahrady, v nichž pěstuje se ovoce nejvonnější a nejvzácnější. Města se budují nejčastěji při horním toku řek a na úpatí pohoří, kde vyskytují se pruhy zdělané půdy.

Vyvážejí se hedvábí, koberce, kůže, opium, guma, vlna, obilí, tabák, olej a kůže. Nejvíce oleje růžového vyrábí se v městě Širazu. Telegrafní spojení s městy hlavními jest již zavedeno, a po říši pne se nyní již na 30.000 km telegr. drátu. Dráhy se počínají stavěti.

Mladá Armenka u kolébky.

Zatím dopravě slouží velbloudi, mezci a koně. Všelikých nerostů jest v zemi velké množství, ale pro nedostatek železnic doly se ne-otvírají. Krásné tyrkisy nacházejí se v naplaveninách chorasanských. Mědi dobývá jakás společnost ruská v Azerbejdžanu, uhlí nalezli u Kazvinu.

Z výrobků evropských potřebují v Persii hlavně cukru, drobnosti ze železa, strojů, povozů, předmětů měděných, zlatých a stříbrných skvostů, jehel k šití, psacích potřeb a pod. Vyvážejí datle, vlnu, dobytek. Naši velkoobchodníci objednávají v Persii hrozinky, perleťové misky, koberce, vlněné houně a duběnký. Zboží dovezeného páčí se za 120 millionů korun, vyvezeného za 70—80 millionů korun.

Do r. 1906 panoval Persii šach (jako král) neomezeně. Jemu k ruce dáno bylo 17 ministrů jako tajná rada. Dne 30. prosince 1906 šach a korunní princ podepsali novou ústavu, již zařazena Persie mezi státy ústavní. Ústavou zřizuje se senát, složený částečně ze členů volených, částečně dědičných a finanční kontrola poslanecké sněmovny. Země dělí se na 12 krajín, provincií, jež spravují členové panovnické rodiny jako místodržitelé. Vládnoucí mohamedánsko-šiitská dynastie jest z rodu Kadjarů. Šachem je Muhamed Ali Mirza, jako král králů, jehož praporem je slunce, vznešený, svatý a veliký vládce, panovník a císař všech perských států. Provincie, memlekety, dělí se na buluky a mehalý čili kraje. Vojska má Persie na 150.000 mužů; 80.000 mužů pěchoty, po evropsku vy-cvičené, na 70.000 mužů nepravidelné jízdy a j. Ačkoli Persie dotýká se dvou moří, přece Peršané nemají ani loďstva obchodního, ani válečného, ponechávající vládu na moři Angličanům a Rusům.

Zahradníci a rolníci perští nežijí na pozemcích vlastních. Půda patří šachovi, velkostatkářům nebo kněžím (jako v Palestině). Na zajištění vody a na dopravu vody z vodovodů odvádějí $\frac{2}{3}$ i $\frac{3}{4}$ úrody. Padá-li na vysočině v zimě málo sněhu, mizí brzy s hor, a tu nedostatek vody hrozí cisternám a nádržím, neúroda a hlad lidem; rolníci tehdy v zoufalství opouštějí pluh a usedlosti své.

Každého roku stěhuje se mnoho lidí za výdělkem do ciziny. „A nemusilo by to být“, stěžuje si Ibrahim Beg, „kdyby vláda nebyla tak pošetilá — a národ tak líný — a kdyby dala podnět k využitkování nesmírných pokladů, jež uloženy jsou v lůně země. Lid je nezaměstnan, žene se za hranice, kde živoří v bídě a chudobě, zatím co cizinci v jeho domovině prameny výnosných podnikův uchvacují a bohatnou. Šedesát až sedmdesát tisíc Peršanů žije jen v Kavkazsku a zaměstnává se nejprostšími pracemi všeho druhu. V roce legie vystěhovalcův přecházejí přes hranice zemské. Konsulové v pohraničních městech jim porízkují podloudně za odměnu průvodní listiny. Za ruský rubl každý vystěhovalec může zapovězené dovolení k odchodu z vlasti obdržeti, jen když úředníka neprozradí a dobře se na cestu připraví.“

Nynější Peršané nikterak nevyrovňají se Peršanům starým. Jsou sice hrdi na svou řeč, na svoji vzdělanost a na své básníky, ale zapomněli, že, má-li národ býti svoboděn, zdrav a silen, musí míti svobodné rolnictvo, národní školu, spolehlivé vojsko, úřednictvo

a šetrnou, spravedlivou vládu. A vláda perská, vlastně šach s dvorem a s jeho příslušenstvím o několika tisících princův a princezen, jest sice pánem života a majetku svých poddaných, ale nedovede vnuknouti státním občanům vědomí povinností a vznešených úkolův životních. Nehospodárny a rozmarný život na dvoře panovníkově není nejlepším příkladem národu, pohodlí náchylnému. Země následkem toho úplně sešla. Národohospodářské poměry lidu jsou smutné. Stav rolnický jest ubohý a utištěn. Vlastního průmyslu není. Tkaní koberců, výroba hedvábných, kožených, kovových a kamenných předmětů jest pouze průmyslem domácím. Kde se blahobyť poněkud vzmáhá, brzy

Pijící velbloud.

vládou bezohledně se vykořisťuje a maří. Úřednictvo neuvěřitelně jest nespolehlivo, jakož při podplatném systému obsazování míst ani jinak býti nemůže. Šach (šachinšach), to jest král králů, má pro vybírání daní vojnův dosti, ale pro bezpečnost poddaných se mu jich nedostává. Pokusy vládní, aby nynější system vybírání daní se upravil a sice tak, že by místodržící měli stálý plat a za to že by daně vybírali pro stát, se nezdařily. Majíť guvernéři nyní vybírání daní v nájmu od šacha, odvádějí ustanovenou sumu a ostatní i daně vydřené si ponechávají. Raději sami zvýšili nájemné ve prospěch šachův, jen aby jim libovůle ve vypisování a vyměřování daní nebyla odňata. „Tlupy vojenské tráví jako kobylky z vyhladovělé země, a vojíni hladoví,

otrhaní, zchátralí, napolo ozbrojení, spíše se podobají lupičům, nežli obráncům vlasti. Cvičí se po evropsku, ale nedbale. Na jejich úpadku lze pozorovati též úpadek celého státu. Vydání jsou větší nežli příjmy. Jest třeba se dlužit, a evropské mocnosti, které zájmy své v Persii náležitě již upevnily, ochotně půjčky udílejí, vědouce, že ochota ponese v budoucnu dobré ovoce.“

Všude jest nápadný vliv ruské vlády, která hledí získati co možno nejvíce výhod jak obchodních, tak průmyslových. O totéž usiluje Anglie, a tak vidíme oba soupeře nejen na dalekém východě a v Kašmíru, ale i v Asii Přední a v Persii. Nápadný byl také vliv Belgičanů, kteří v národohospodářských věcech rychle postupovali. Správa pošt a cel spočívala v ruce Belgičana, ministra J. Nausa, jež nový šach ještě s jinými úředníky původu belgického následkem nátlaku parlamentního správy zbavil (1907).

Stahl píše (r. 1905): „První překvapení, které cestujícího v moderní Persii očekává, jest rozmnožení sjízdných cest. Silnice z Reštu do Kazvina a do Teheranu jest úplně hotova. Cesta do Enseli se staví, z Kazvina do Hamadanu bude brzy dokončena. Silnicím evropským ovšem se nevyrovnají, ale pokrok je tu. Staré silnice jsou na některých místech trýzní jak pro člověka, tak pro hovada. Na silnicích, kudy pošta nyní jezdí, přestalo posílání poštou jezdeckou. Zajímavé následky toho objevily se záhy. Před 25 lety posel jízdný dopravil psaní, z Reštu poslané do Teheranu, za půldruhého dne; poštou psaní dojde za 4—5 dní. Z Teheranu do Tabrizu psaní dříve potřebovalo půl třetího dne, teď potřebuje 5—7 dní. K nepříjemnostem na cestách po Persii náleží také strach průvodčích před lupiči. Cestovatel nucen jest eskortu karasoranů (žandarmů) bráti s sebou, aby se dostal dál — ale ti bývají lupiči sami. V Persii jest nyní velice drahé. Karavanni kůň, jenž byl dříve za 2 krany k potřebě celodenní, nyní najme se sotva za 6—7 kranů.*) Evropan zaplatiti musí vše třikrát draze i vícekrát nežli domorodec.“

Z Evropy lze dostati se nejpohodlněji přes Kavkazsko a přes moře Kaspické do Enzeli, odkudž podél Kyzyl Uzenu vede přiměřená silnice do hlavního města Teheranu, do residence šachovy. Přeluvše liman Enzelský, dostihneme města Reštu, kde bydlí guvernér provincie Gilanu, a kde jest také středisko obchodu rusko-perského. V Reštu najmeme si poštovní vůz nebo připojíme se k některé karavaně a nastoupíme cestu k jihu. Dojedeme Kazvinu (ve výši 1300 m) a sestoupíme po 150 km v Teheranu. Silnici z Kazvinu do Teheranu vystavěli Angličané. Jest jediná v Persii, po níž lze povozem cestovati. V Kazvinu také zřízen jest po evropsku hotel, opatřený pohodlím, o němž se perským majitelům nocleháren nikdy nezdálo.

Teheran, hlavní město staré světové říše Perské, leží v provincii Adžemi, v rovině severně a východně horami chráněné. Pouliční dráha vede městem až k velké, pěkně stavěné mešitě Abdula

*) 1 toman = 10 kranům = 8 K; 1 kran = 80 h.

Asima, která jest od města 8 km vzdálena. Památnou jest tím, že u ní zavražděn byl šach Nasr ed Din. Podiv vzbuzuje také stavba nedokončené mešity Mušira ed Daule, muže z nejlepších v celém království. Jako velkovezír v Teheranu mnoho viděl nesprávností a bíd, a proto umínil si velké jmění své obětovati účelům šlechtěným. Mezi jiným dal stavěti novou mešitu, při níž založil vysokou školu učenou, k jejímuž vydržování ustanovil tři venkovské statky. Leč umřel záhy, a jeho nezištné úmysly rozbily se o hrabivost příbuzných, jimž vratká spravedlnost úřadův pomáhala. Ale jest to přece jasným příkladem v moři zla a kalu, z něhož říše vybrati se nemůže. Nyní má

Karavana na cestě z Araxu do Teheranu.

Teheran 280.000 obyv. Dvanáct bran a ze země vyházený násyp podoby pravidelného osmiúhelníku s hlubokými příkopy chrání města před náhlým přepadem. Hlavní jeho budovou jest pověstný „sluneční palác“, sídlo perského panovníka. Záleží z několika dvorů, kolem nichž stojí rozmanité budovy, dle zevnějšku zcela primitivně zhotovené. Uvnitř však spatřiti lze pravou nádheru asijskou. Mramor v nejrozmanitějších tonínách barevných a v druzích nejdražších, zlato, stříbro, drahé kameny rozsázeny jsou všude k ozdobě v přepychu východním. K nejkrásnější částem paláce náleží „Gulistan“ neboli „Růžová zahrada“, jejíž nádhera květů, zpěv slavíků, ševl vodotryskův a sytá zeleň stromů tropických omamuje kouzlem pohádkovým. Teheran má mnoho bazarův a lázní veřejných. Jsouť Peršané čistotní

a zdraví svého velmi dbalí. Kdo nekoupá se týdně, pokládá se tu za nedbalce. Celkem jest Teheran město nepřilíš zdravé, a proto obyvatelé jeho ubírají se v létě do hor severních, kde krásná příroda nahrazuje to, čeho se městu nedostává: čistý vzduch a pramenitou vodu. Kdo může, rád opouští nesnesitelné město s nebezpečnými štěnicemi, ošklivou vodou cisteren, se zlými zimnicemi. Že panovníci za sídlo své zvolili r. 1798 Teheran na místě starého Ispahanu, má svůj důvod v tom, že dynastie žijíc na blízku stepí, v nichž kočují příbuzní a velicí chanové panovnického rodu, měla se za bezpečnější nežli v jižní Medii. Jižní svahy horstva elburského pro nádheru jmenují se „Šemran“, t. j. „Světlo Iranu“. Boháči a šach mají tu letohrádky a zahrady.

Teheran jest residenci šachovou teprve od roku 1798. Ulice městské jsou úzké, křivé a špatně dlážděny; příbytky v domech jsou nízké, temné a chudě zařízeny. Za to síně bohatých měšťanův a obchodníků zařízeny jsou s východním přepychem. V Teheranu má sídlo své konsul americký a konsulové skoro všech státův evropských.

V západních končinách Adžemi, ve výši 1040 m leží město Hamadan, jež rozkládá se na troskách pověstných Ekbatan, města slunce, slavného sídla medských králův. Stahl píše o něm: „Co se týče špíny a poměrů zdravotních, Hamadan má rekord mezi všemi městy perskými. Kromě dívčího lycea, které zařídila americká missie, není zde budovy, která by zasluhovala povšimnutí; všude vyzírá chudoba a nečistota.“ Obyvatelů je na 50.000; z nich 10% židů. Také několik Evropanů se zde usadilo a těží z výhodné polohy bchodní tohoto města. Že budoucnost velká je očekává, dokazuje již nyní pe něžní obrat přes 4 miliony korun. Teď vyváží se hlavně sušené ovoce a výborný safian.

Po Ekbatanech není více památky. Zmizely různě barevné zdi městské, Herodotem a jinými spisovateli popisované, jež kdysi jedna druhou převyšující, hrad i město obklopovaly. Zmizel chrám slunce i hrad, jenž býval pokladnicí králů medských a perských, a v němž ještě Partové při dobytí Ekbatan našli nesmírné množství zlatých a stříbrných zásob. Vrch Ahasverův (Xerxův), jak jmenuje se návrší východně od města, na němž dle pověsti zdvíhal se chrám slunce, jest holý hřbet vápencový, na jehož temeni není vůbec znaménka nějakého, které by o stavbě podávalo svědectví. Ekbatana jsou také jevištěm legendy o Estheře, ku kteréž legendě připojuje se název mausolea, nedaleko města stojícího, v němž prý Esther pochována jest i se svým poručíkem Mardocheem. Dle legendy krásná židovka stala se manželkou Xerxovou (Ahasverovou) a zachránila lid svůj před připraveným vybitím židovského národa, žijícího v té době v zajetí perském.

Dle dobrozdání cestovatelů z dob posledních zdá se býti náhrobek původu mladšího. Zanedbaný náhrobek obsahuje tři prostory, a poněvadž se podobá náhrobku Peršana Imama-Zady, odhadují stáří jeho pouze na 600—700 let, tak že by pak ostatky Estheřiny sotva asi odpočívaly na místě, které se jim připisuje. Mausoleum stojí na

místě bývalého hřbitova hebrejského, kde nyní umístěn jest obchod dřevný.

Do r. 1798 Ispahán býval hlavním městem říšským, o němž pěli básníci perští, že jaro v něm opojuje smysly. Leží v provincii Adžemi, v rozlehlé, úrodné a vodné krajině, kol kolem horami obstoupené, na levém břehu řeky Zende, která se ztrácí v pouštích východních. Obyvatelů město čítá as 100.000 (30 Evropanů). Bývalo větší, ale po přesídlení panovníkův mnoho budov proměnilo se v trosky. Dosud jest hledaným městem obchodním. Hlavní třída osázena jest platany, několik set let čítajícími; dlažba ulic a čistota však způsobuje v chodci a v jezdcí hrůzu. Na pravém břehu řeky Zende šíří se zbytky palácových zdí, v nichž sídlili mocní satrapové staré Persie. Čtyři kamenné mosty, přes řeku se klenoucí, jsou hlasateli bývalé slávy. Jeden z nich má 34 oblouků, krytou galerii a dle Angličana Murraje jest „the finest bridge in the world“ (nejpěknější most na světě). Vede do armenské čtvrti, zvané Džulfa, která druhdy i 30.000 hlav čítala; nyní tam bydlí sotva 3000 nuzných Armenův.

Jiná důležitá města provincie adžemské jsou Kum, Kašan, Saveh, Zerend, Nehavend. Pamětihodné jest město Kum s 30.000 obyv., které mohamedánští šiité pokládají za čtvrté nejdůležitější poutní místo své na světě. V něm odpočívá sestra imama Resy, a v okrsku hrobu jejího noha nevěrcova stanouti nesmí. Kum jest také posvátným pohřebištem mohamedánův. V něm odpočívají těla panovnícké rodiny Kadjarův, a do jeho svaté země pravověrci z daleka přinášejí mrtvolu přibuzných svých, aby je tam pohřbili. Město kromě toho vyniká v hrnčířství, sklářství. Obyvatelstvo prodává hedvábí, zboží bavlněné a tabák. Hlavní mešita má pozlacenou střechu, a lesk její je sluncem a majákem poutníkům, z daleka k ní spěchajícím.

Kašan navštíven byl r. 1894 zemětřesením; teď, vystavěn byv znova, jest úhledný a „moderní“. Nedaleko je nádržka vodní, 40 m hluboká, v níž se shromažďují vody za jarní jiže. Žár letní bývá tam tak mocný, že třeba jest krýti strouhy vodní a průplavy, aby nevyschly.

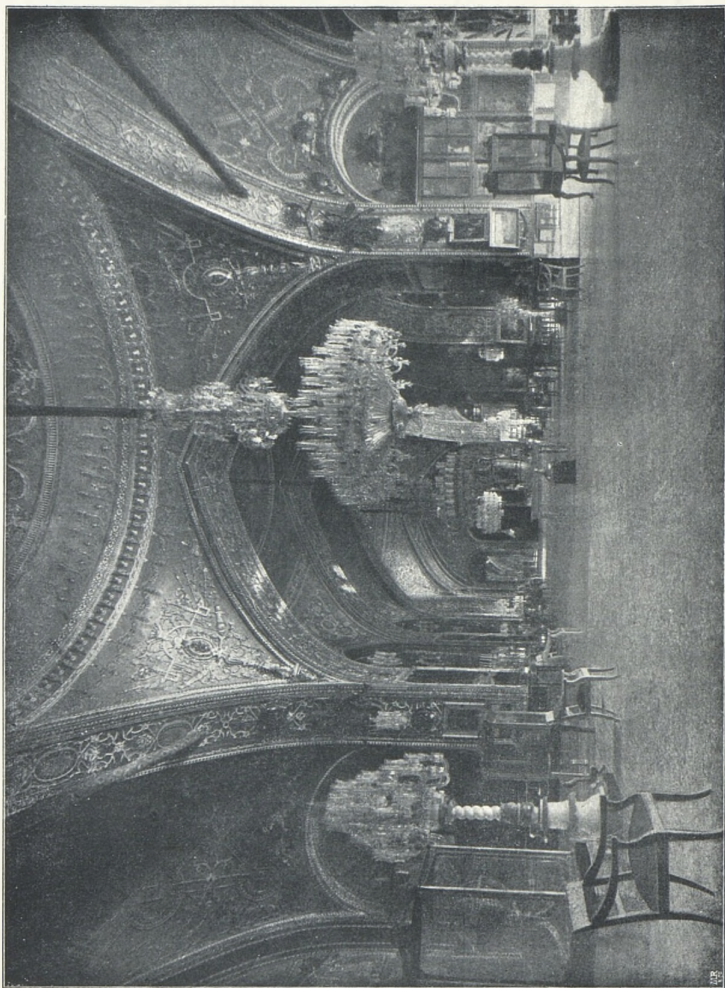
V hornaté provincii Azerbejdžanu, která jest vlastně částí Armenie a přírodními poměry k ní náleží, shledáváme se s nejkrásnějšími obrazy krajinnými a s vděky bohaté přírody. Tam jest druhé hlavní město říšské Tabriz, v němž v době letní přebývá vládce perský. Tabriz (Tauris) bývalo již ve středním věku kvetoucím ústředím obchodním na cestách z Indie k moři Černému, k čemuž přispěla hlavně výhodná poloha a úrodnost krajiny. Město, zbohatnuvši obchodem, zaskvělo se nádhernými budovami veřejnými, paláci vládařskými a mešitami, které okouzlovaly slohovou dokonalostí, bohatstvím barev, pestrostí ozdob a velikostí rozměrů. Sláva Tabrizu rostla se slávou a rozmachem říše. Ale r. 1559 všechna krása, v které se topilo město velkých vladařův, a na niž budovala celá století, v několika okamžicích vzala za své. Tehdy zachvěla se země obrovským zvlněním, třásla se země i nebe, a chlouba národa, Tabriz, ozdoba Persie, rozsykala se v hromady cihel a kamení. Záhubu dovršily plameny,

kteře hned na to z trosek vyšlehlý a shltly vše, co bylo hořlavého. Zbytky mešity sultána Kasana, jakož i zbylé oblouky mesi Ali (mešity Aliho) dokazují ještě nyní, jaká umělost stavitelská v Taurisu byla rozšířena. Na hodiny cesty kol dokola města cestovatel najde smutné zříceniny osad z oněch smutných dob, opuštěné, holé, jako kostry mrtvol na poušti, najde sloupy chrámů, z nichž modlitby spěly k nebi; najde sochařské ozdoby na hlavicích sloupův a nápisy na kvádrech ze sesutých portálů. Mnohé ze staveb a ozdob původem svým vztahují se i k době předmohamedánské. Sídlo šachovo tak jest nádherně upraveno nedaleko Tabrisu, že mu říkají „bagy-sefri“ t. j. „zahrada rozkoši“. Vše slouží v něm k rozkoši nejmocnějšího člověka v zemi. Nad cestami klenou se větve růží, koruny šeriků a jasmínů, tisíce různých květů dýše báječnou vůni ve svém okolí. Lázně, fontány, vodotrysky čarovně upravené, besidky s přepychem asijským uvádějí člověka u vytržení.

Dle Jiřího Fowlera vůně a chuť tamějších broskví, melounův a vína jsou Evropanům neznámy. Tabris měl v XVII. století na $\frac{1}{2}$ milionů lidí, a veškeren obchod s Evropou ve své moci. Nyní má Tabris asi 300.000 obyvatelů (dle Stahla), mezi nimiž je 5000 Arménů. Spěje rychle civilisaci vstříc. Vzdor anglickým zrakům závistným brzy dostane se mu spojení s Rusí. Silnice se již staví, a železnice povede vedle ní.

S Azerbejdžanem na jihu sousedí provincie Ardilan, s Ardilanem Luristan, a zál. Perského dotýká se Chusistan. V Luristanu nejdůležitější jest Kermanšah, v Chusistanu Šuster při řece Karunu (200 m nad mořem). Na východ od něho stojí zbytky královského města perského Sus. Před stoletím město Šuster vymřelo téměř celé morem. Opět se zvelebují hlavně zavedením paroplavby po Tigridu. Blízký Dízful má vyvinuté hedvábnictví (50.000 obyv.). V horách luristanských Sultanabad chová 25.000 obyvatelů, kteří žijí veseleji a příjemněji nežli obyvatelé měst jiných. V Sultanabadu výborně prospívá (dle Stahla) německá firma Ziegler a Comp., která jest majitelkou závodu pro výrobu koberců perských a filiálky své rozšířila po celé zemi. Činnost její záleží v tom, že skupuje kdejakou vlnu, barví ji a češe a potom spolehlivým tkalcům v celém okolí dává, aby za dobrý plat z ní po domácku, tedy po persku tkali koberce, které pak se vyvážejí do světa. Až tam do hor zapustila německá podnikavost kořeny své, a zdravý z nich pučí zdroj bohatství, ač není nikde ani cest, po nichž by vůz jeti mohl.

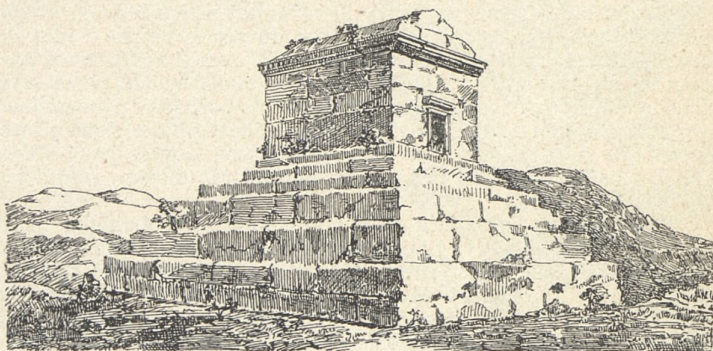
Ve Farsistanu, bývalé Persii, vyniká město Širaz ve výši 1580 m, tedy bez mála v té výši nad mořem, jako jest vrchol Sněžky. Již v století XIII. a XIV. pro nádhery svou a krásu bylo zváno prvním mezi městy Iranu. Tehdy kvetly v něm vědy a umění, největší básníci perští Hafiz a Saadi opěvali jeho zahrady růžové a vinice, háje cyprišové a krásu perských žen. Hafiz pochován jest v Širazu, Saadi v blízké vesnici. Hroby jejich občanstvo širazské ošetřuje s největší pietou. Čtvrtina města ponechána jest zubu času; leží téměř v ssutinách. V dobách rozkvětu mívalo pětkrát více obyvatelstva, nežli nyní

Sál v paláci šachově v Teheranu.

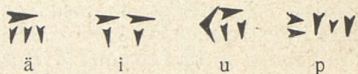
(nyní 35.000 osob). Obyvatelé provozují čilý obchod se vzácným vínem, tokajskému podobným, s olejem růžovým a s vodou růžovou. Na úpatí blízké hory prýští se nafta, zvaná „mum“. Dle úsudku Bamberýho Širaz má nejčistší vzduch a nejkrásnější modré nebe. Širaz jest v našich dobách střeďštěm literárně vzdělaného a učeného světa perského.

Původní sídla starých Peršanů hledati dlužno v příjemných údolích severovýchodně od Širazu, protékanych Kurem čili Bende-mirem, kteráž řeka sama napájí jezero Nirisské. V rovině Murghabské.

Náhrobek Kyrův v rovině Murghabské.

habské stávalo město Pasargady s hrobem Kyrovým; jižněji na pokraji velebných hor stojí velikolepé zříceniny Persepolské. Zříceniny slují Cichil-minar (40 sloupů), také trůn Džemšidův. Ještě před 150 lety cestovatel Niebuhr napočítl tam sloupů 17. Nyní jest prý jich ještě 8 (?). V nedalekém údolí jest náhrobek Dareja prvního, a v něm nalezly se důležité obrazy a nápisy, psané písmem klínovým. Na pobřeží zálivu Perského leží největší říšské město přístavní Abušehr = Bušehr neboli Bušihř se 40.000 obyv. Odtud na sever 60 km jest úrodný ostrov Karak se stálou vodou.

Ukázka písma klínového.

Laristán sluje provincie při průlivu Ormuzském. Při vstupu do průlivu leží ostrov Hormuz se zaniklou obchodní stanicí portugalskou. Naproti ní na pevnině zdvihá se Bender-Abbas, přístavní město s 6000 obyv. Ostrov Tavilah nemá obchodní důležitosti.

Kirman, bývalá Karmanie, zaujímá jihovýchodní Persii. Největší město Kirman má as 50—60 tisícův obyvatelstva a vede čilý obchod karavanní.

Severně od Kirmanu rozkládá se Kuhistan, z největších provincií perských. Země jest drsná, plná stepí a solnišť. Na oasách žijí četné kmeny bojovné, v jejich rukou osudy iranské již mnohdykrátě spočívaly. Ve velké poušti vyniklo město Jezd na úpatí horstva Kohrudského. V něm křižuje se několik důležitých cest obchodních, na různé strany vedoucích. Obyvatelů tam jest asi 50.000, a bývalo jich ještě více. V Jezdu bydlí nejvíce Parsů z celé říše kromě mnohých židů. Peršané pohrdají Parsy i židy a tak je snižují, že na př. ani žid, ani Pars nesmí městem jeti koňmo. Nad 6000 Parsy bdí nejvyšší kněz jako zástupce sekty ctitelův ohně, kterýžto kult provozuje se v Jezdu způsobem nejpůvodnějším. Zvláštní jest u nich způsob, kterým pohřbívají zemřelé. Mrtvol nekladou ani do země, ani do vody, ani nedávají strávití plamenům. Posvátné živly, země, voda, oheň zneuctily by se. I stavějí vysoká lešení nebo vysoké kulaté, věže (věže věčného mlčení) a na ně kladou mrtvá těla na pospas dravým ptákům.

Parsové jsou velmi pohostinní. Jakmile host přijde, sluha přinese mu zrcadlo a polije mu ruce růžovým olejem, aby si jím i obličej přetřel. Hostitel pak sám pečuje o příchozího tak dlouho, pokud jest pod střechou jeho.

V Chorasánu mezi dvěma pohořími leží obchodní město Mešhed, 100.000 obyv. čítající, v němž jsou skladiště evropských výrobků, určených pro východ. Odtud karavany zboží to rozvázejí po Iranu i po Turanu. V Mešhedu jsou svaté hroby, jež obsahují ostatky vzácných zakladatelův a obráncův mohamedánského učení šiitského: Ali ibn Muzasa, osmého imama, a Harun al Rašida, slavného kalifa. Mešhed leží ve výši 750 m. Městem protékající řeka někdy v létě nemá ani tolik vody, aby nečistotu z ulic proplákla; i proměňuje se v odpornou stoku. Na blízku Mešhedu jest město Tus s hrobem největšího básníka mohamedánského Firdusiho († 1020). V horách Deregeských jest město Mohamed, pilnými Kurdy obydlené, kteří na pastvinách chovají výborné velbloudy (nosiče).

Do Mešhedu Rusové vystavěli odbočku dráhy Zakaspické z města Aschabadu, čímž spojili severní Chorasán se světem. Škoda jen, že železnice nevede dále, aby prospěti mohla také městům jiným. Persie nemá dosti železnic, jejich účelnost přináší zemím blahobyť. Spojení měst děje se tu dosud po silnicích karavanami. Z nejdůležitějších jest silnice, vedoucí z Mešhedu do Teheranu a dále na západ do Tabrizu a do Armenie. Z Mešhedu je do Teheranu jako z Prahy do srbského Bělehradu. Sledujeme-li silnici z Mešhedu, přicházíme do města Nišapur, blízko něhož dobývají krásných tyrkizů. Dále do Damrahu, Bustamu a Šahrudu.

Ibrahim Beg, vlastenecký Peršan, usazený v Alexandrii egyptské, navštíviv před několika léty rodnou zemi otcův svých, napsal knihu, v níž nařiká nad spoustou a zkázou mravů v Persii. Mezi jiným píše o silnici právě jmenované: „Bohužel z bývalé silnice vojenské zůstaly jen popukané mosty, napolo sřícené seraily karavanní a zbytky dlažeb. Nikdo jich neobnovuje ani nepřestavuje, a tak veliká díla Abbasova scházejí den ode dne. Cestující nocují z pravidla ve sta-

nech, upravených před městem v zahradách nebo v polích, aby nebyli oběti různého hmyzu, jenž hýbe noclehárnami městskými. Příležitostně odehrávají se na stanicích výstupy, připomínající ukrutný věk starý. Spatřujeme odsouzence, vedeného ulicí na provaze, připevněném ke kroužku, jež kat mu provlékl přihrádkou nosní. Jinde opět uřezávají biřici na náměstí pekařům nepoctivým uši, a ukazujíce na ně, nastavují ruce po zpropitném. Jinde opět jede v lesklém průvodě správce městský, jemuž se každý hned otrocky klaní, ač je to úředník, jenž ani platu nemá. Ale má velikou moc a dovede si opatřit náhradu ze zubožených a utiskovaných obyvatelů.“

Východně od provincie Gilanu při pobřeží jezera Kaspického rozkládá se provincie Mazenderan, která vyniká bujnou vegetací horskou, ale pobřežím nezdravým. Město Asterabad bývalo kdysi živým obchodním sídlem kmene Kadjarův. Čítá asi 25.000 obyvatelů. V dobách slavných mívalo jich dvakrát tolik. Za to mohutní a bohatně přístavní město Balafraš, které je v čilém spojení s Reštem a Enzelim. Ačkoliv pobřeží náleží Peršanům, vliv ruský patrný jest na všech stranách. Jezero Kaspické náleží Rusům celé. Iostrúvek Ašurade nedaleko Asterabadu jest ruský a zřízen jako stanice ruského loďstva kaspického.

Provincie Gilan a Mazenderan zaujímají severní sklony pohoří Elburského a široké naplaveniny mezi ním a jezerem. Obrovské lesy bujejí na horách; rýže, bavlna, třtina a moruše v nížinách, čímž nápadně se liší od provincií nitrozemských. Na horách rostou mohutné

Větévka vonného vavřinu.

buky, v neproniknutelných houštinách rovinných pěkné duby. Tam bují divoce réva vinná, zimozráz a vavřín dorůstá výše 6 až 8 m, a granátové jablko jest obyčejným plodem lesním. Velké druhy kapradin leckde pokrývají rozlehlé kouty pralesa, přeplněného vysokou travou, sitinami a všelijakými rostlinami popínavými, v jejichž stínu hoví si tygr královský, medvěd, vlk, šakal, jelen, divoký vepř a hejna pestrých bažantů.

Potřebu železnice, spojující Teheran s Tabrizem, uznala již i vláda, a trať již dávno jest vyměřena; ale se stavbou se ještě čeká. Zatím silnice ještě slouží, a obchodníci jsou rádi, že mají aspoň ji. První město větší na příští dráze z Teheranu jest Karvin, nyní zanedbané a špinavé. S městem evropským srovnati je nelze. Další stanicí jest Ardebil s hrobem šacha Sefi ed Din Isaka. Bývalá silná pevnost jest nyní opuštěna a napolo zbořena. Všude křoviny a býlí vyrážejí; as tučet starodávných děl jako na posměch vládě perské straší v zarostlých zákopech. Dvojité násep a vysoká zeď objímají měšitu, kasárna a dům guvernérův. Dále silnice vede k jezeru Urmij-skému krajinami hornatými a vysoko položenými. Sníh a mrazy nejsou tam hosty neznámými. Lidé i dobytek jimi trpí. Dále při silnici zasluhují zmínky ves Nur před průsmykem Kotalským a Maragha, již divocí Kurdové mají téměř za terč útoků svých.

Větší část obyvatelstva tvoří Iranci vlastní čili Novoperšané, jimž v Turkestanu, v Iranu vých. a v Afganistanu říká se Tadžikové. V Iranu záp. jmenují je zkrátka Tati. Peršané, potomci starých Iranců, ač jsou hodně pomišeni, přece zachovali zvláštní svůj ráz iranský. Řeč Tadžiků jest původu perského a tak v Orientě rozšířena jako francouzština na západě evropském. Arabsky a turecky umí každý vzdělanec perský. Mezi kmeny kočovnými, Ilaty, vynikl kmen Kadjarů. Chanové jejich řadí se k šlechtě dědičné. Ilati (kmeny) jsou původu turecko-tatarského a zabývají se hlavně pastýřstvím a vojenstvím. Tadžikové a Ilati jsou téže víry. Jsou horliví šiité, a proto zapřisáhli nepřátelé sunitských Turkův a Afganců. V západních končinách říše žijí křesťané různých sekt, as 50.000—60.000 Nestorianův, 100.000 Armenův a asi 25.000 židů. Kurdové a Turci žijí v provinciích západních, Turkmeni v středních a severních končinách. Dříve byli jízdní Turkmeni chorasánští pověstni svojí loupeživostí a ukrutností, považující usedlé obyvatelstvo za plémě nízké a povržení hodné. Proto považovali je vždy za své poddané a osvojovali si právo na jejich usedlosti. Od té doby však, co Peršané ukázali jim blahobyť, plynoucí z opravdové práce polní, uklidnili se a sami se proměnili v usedlíky.

Po zemi Perské táhnou z krajiny do krajiny jako potulní žebráci nebo nemocní chudši se i d o v é, kteří nazývají se „potomci prorokův“ a osvojují si právo z jmění každého člověka a z jeho příjmů „pětinu“ obdržeti. Národ podrobuje se jejich vůli ne tak z úcty k prorokům, jako ze strachu před pomstou široce rozvětveného, dobře zřízeného a všemocného sdružení, jež nachází oporu ve vyšším kněžstvu a úřednictvu. Vyděračství poutá je všechny v kruh přátelství.

Proto jest jim známo, kdo co má, které jsou jeho poměry peněžní a rodinné, a nelze jim ani část majetku svého zapřítí. Ba jsou jim známy i jejich cíle životní a cesty, jež podnikají. Na každé silnici a cestě Peršan setkává se s nimi, a jest mu s nimi se dělití o majetek svůj.

Persie náleží k nejstarším říším, jež nazýváme kulturními, a které tvořily státy po smyslu našem. Její vzdělanost, jakož i literatura její vyvinuta byla již tehdy, kdy osvěta v Evropě západní dřímala ještě hluboký sen pod šumnými klenbami pralesův a v hlubinách neproniknutelných bažin. Písňe Firdusiho náležejí ještě nyní po tolika stoletích k nejkrásnějším plodům poesie světové. Básníci Hafiz a Saadi čtou se dosud s úctou nevšední. Ornamentiky podivuhodných koberců perských nikde ještě nepředstihli.

Peršan s charakteristickou svou černou čepicí, „kulahem“ na hlavě, vždy jest pěkně, ba nádherně, až marnotratně oblečen. Vrchní oděv jeho mívá cenu i několika set korun. Za to prádla spodního příliš nemá. Bohatí lidé jsou spokojeni se třemi, čtyřmi košilemi. Cestovatelé často píší o jejich nečistotě, pravice, že Turek je v čistotě jako anděl vedle Peršana, ač v městech perských všude nacházíme lázně veřejné. Peršané zvykli sobě žlutavým práškem, zvaným „hennah“ třítí ruce, nehty i tváře až po oči, a někteří z nich černý vous svůj maží pomádami a mastmi červeně do cihlova. V mnohých krajích neužívají dosud vidliček a lžic. Peršané milují život rodinný, jsou střídmí, dovedou se opanovati, vynikají důvtipem, rádi žertují a jsou veselí. Celkem lze říci, že Peršané nad Turky předčí inteligencí i vzděláním. Pravá povaha jejich jeví se v nervosní mluvě, v živé gestikulaci, v skutcích rozhodných a v hlubokém citu, který tkví v rozhovorech jejich. Vrozen jest jim smysl pro krásu a vkus, jenž jeví se zvláště v umění ryteckém a stavitelském. Peršané mají též pověst jako dobří kaligrafové. A při tom přece mravy a zvyky jejich v mnohém připomínají divochy. Zvláště poměr jejich k ženám jest jinde neobvyklý. Dle výpovědi mužů, kteří v Persii žili a lid její studovali, ženy jsou otrokyněmi svých manželů, všem dojmům a krásám okolí svého odcizeny a odsouzeny jenom vyplňovati vůli mužův a býti předměty touhy jejich. Domácí úbor jejich tak jest jednoduchý a neúplný, že lze jej míti za nepřístojný. Vidí-li žena perská přibližovati se muže, honem zakryje rukama tvář a obrátí se obličejem ke

Peršan.

zdi. Jen manžel smí spatřiti ženu svou závojem nezahalenu, a mladý Peršan, byť i celé statky svému nastávajícímu tchánu za dceru nabízel, neobdrží nevěstu před sňatkem bez závoje. Podniká-li některá z žen šachových vyjížďku, sluha běží napřed a odhání vznešené paničce s cesty vše, co je rodu mužského.

Spravedlnost vykonává se dosud způsobem nad pomyšlení ukrutným, barbarským. Za nepatrné provinění uřezávají se chudým uši, nelidským bitím (bastonadami) na chodidla vynucuje se přiznání. Kdo neplatí daní, bývá žalařován, bit, mučen a na konec utopen. Bohatí ovšem ze všeho se vykupují a tak spravedlnost zesměšňují. Fanatikové mohamedánští mučí svá těla. Lid prostý libuje si v zápasech zvířecích, k nimž dostavují se v době velikých trhů zástupy zvědavců z daleka široka. Nejoblíbenější jsou zápasy bůvolů. Tyto zábavy lidové proměňují se někdy v bouřlivé demonstrace proti neoblíbeným úředníkům nebo boháčům a končívají krvavě.

Nestrannému pozorovateli jeví se v Persii všude úpadek mravů, vzdělanosti, energie a vlastenectví. Služebnictvo, policie, úřednictvo, vše chtivo jest úplatkův, odměn a vedlejších příjmů. O tom, jak poměry veřejně se vyvinuly, vypravuje se následující příběh: „Onemocněl v Teheranu jednou vysoký úředník. Poslal svého feraše (ozbrojeného strážce, tedy policistu) k lékaři. Lékař ihned ochotně vstal a běžel k nemocnému a opatřiv ho radou a lékem, zase odešel. Rozumí se samo sebou, že honoráře neobdržel. Feraš však šel za lékařem (hakimem) a žádal na něm zpropitné, že prý ho vedl k pánovi a tudíž službu mu prokázal. „Příteli“, řekl hakim, „zavolal jsi mne v noci k svému pánu, abych jej uzdravil. Viděls, že mi ničeho nedal; jak mám dáti tobě?“ Feraš se však osopil: „Nevypravuj pohádku. Nejsem sluhou tvého otce. Tebe jsem přivedl, ty musíš mi zpropitné dáti.“ — Vrátili se do domu, a lékař stěžoval si agovi. Aga řekl: „Hakime, tito synové znamenáného otce jsou praví feraši. Jdi, dej mu něco, mnoho nebo málo, abys ho uspokojil.“ A jací jsou úředníci nižší, tací jsou představení jejich, nejvyšší správcové země, sami ministři. Za udělení různých koncessí cizineckým agentům a obchodníkům dávají sobě platiti tisíce tomanův a nepovažují to za mravní porušitelnost. Dělali tak staří, proč by mladí byli jiní? Korupce ovládá všechny od domovníka až po tajemníka ministrova. Jest ustáleným ponětím mezi lidmi zkušenými, že páni nejvyšší i nejnižší berou po celém světě odměnu za služby mimořádné, ale korupce úředníků perských může býti světu vzorem. Poctivosti a pokroku ve vrstvách zámožného lidu nenajdeš. Jak teprv vypadají vrstvy nižší! Obchod poklesá, řemesla bez pile a bez požehnání zanikají.

V Persii na př. jest přísný zákaz na vývoz domácí rýže; ale zákaz ten vydala vláda, a jest pouze na papíře. Z přístavu enzelského při Kaspu vyváží se jí tisíce pytlů ze země, a vládní úředníci berou z každého pytle jeden kran (1 frank = 80 h) poplatku za to, že vývozu nepřekážejí. Každý téměř parník vedle udaného zboží odváží množství rýže, po níž se celnici neptají.

Nepodivujeme se tedy, když Ibrahim Beg, vida hříšné spuštění,

s bolným srdcem Bohu žaluje: „Šli jsme hledat šachovy mešity. Našli jsme ji, ale v jakém stavu! Zvenčí nádhera, uvnitř bída. Koberce roztrhány. V jednom koutě dva lidé tloukli na kamenech ořechy, v druhém jeden jedl jablko granátové a slupky pohazoval po zemi, v třetím zase jiný pochutnával si na melounu. Bůh nám buď milostiv! V Kairu a Cařihradě máme mešity skvostnými koberci pokryté, od stěn a dveří vznáší se ke stropu božská vůně kadidla a olejů. V čas modlení pětkrát denně zní slovo Mohamedovo se všech mešit z úst strážcův a kněží vzduchem. Jak můžeme tato místa domy božími jmenovati? Nevím, jaké neštěstí přišlo na lid můj, že tak náhle oslepl —“.

II. Afganistan.

Afganistan, menší mocnářství Rakousko-Uherského o území dvojnásobně větší než Čech, jest jaksi pokračováním říše Perské, zabíraje východní a nejvyšší část vysočiny Iranské. Říkají mu také východní Persie. Severní hranice jsou zároveň hranicemi zakaspickými a bucharskými, východní hranice jsou hranicemi indickými, jižní beludžistanskými, západní perskými. Na severovýchodě prostupuje zemi Hindukuš až k průsmyku Bamijskému, od něhož k západu plynou se pohoří Kuh-i-Baba. S ním souvisejí horstva Bend-i-Bajan, Sefrid-kuh a Siah-kuh, mezi nimiž leží město Herat. Nejdůležitější řekou této části Iranu jest Herirud, protékající Heratem a rozlehlým úvalem, bohatým rostlinstvem a známým velikou úrodností.

Hindukuš v pravém slova smyslu jest velehorská skupina štítův a horských pyramid severně od Dželalabadu, 5500 m až 6000 m do oblak se pnoucích, již obývají divocí Kafirowé (Sefidpoši a Siahpoši). Údolí, terasovitě k řece Indu a Kabulu se klonící, mají podnebí Kašmíru; předhory poskytují výborné víno, broskve, mandle, jablka a jiné plodiny, které tam rostou a zrají divoce. Na skalních útesech zřítí jest hrady afganských náčelníků, jichž koně po srážech umějí lézt jako kozy, v údolích zelenají se šťavnaté lučiny a zahrady, o jejichž květech jarních básníci pějí, a jejichž úrodnost jest příslovečná. (Po tři měsíce prý tam lidé krmit dobytek vinnými hrozny.)

Po pravém břehu řeky Indu vlíná se od severu k jihu pohoří Solimanské, jehož severní hřebety zabíhají do Afganistanu a v různých směrech pod různými jmeny se tam rozvětvují. Celkem Afganistan sklání se k západu, jsa od Persie oddělen obrovskou pouští, proniknutou tu a onde úrodnými údolími.

Od nepamětných dob Afganistan byl národům zemí průchodní od východu na západ a ve směru opačném. Leč přechod přes nebeťné hory, jimiž pouze na některých místech lze se prodrati, byl spojen vždy s obtížemi nesmírnými.

V Hindukuši prosluly průsmyky Chavaský a Bamijský, jimiž lidé procházeli odedávna do údolí řeky Kundna a Kabulu; průsmyk Chajburský při řece Kabulu a Bolanský v britském

Beludžistanu jsou rovněž známé a důležité přechody do Indie. Zvláště průsmyk Chajburský (914 m nad m.), jediný přírodou upravený přechod z Afganistanu do Indie, byl vždy svědkem válečných podniků, v tamních končinách prováděných. Cesta jím z Pešavaru (v Indii) do Kabulu jest až k hranicím afganským dobře udržovaná angl. silnice, po níž pitná voda ustavičně se dováží vojenské posádce v Lundikhanu. Za hranicemi cesta vstupuje do hluboké, úzké soutěsky, do níž slunce praží neslýchanou silou. Odtud pak jde se vyschlým řečištěm dále do Dakky. Úval je žhavou výhní, v níž teploměr v stínu vystupuje 60° C nad nulu, a pečeti na dopisech rozpouštějí se a roztekají. Dakka jest karavanní stanicí a první vojenskou stanicí za hranicemi indickými. V dalších soutěskách, směrem k Dželabadu a ke Kabulu cestující nacházejí zvláštní překážky. Jsouť tam na stráži domorodci, napolo samostatní, napolo emira poslušní, ale divocí, odvážní, nezkrotní, kteří nikoho do země bez nejvyššího doporučení a emírského průvodce nepropustí. Jsou to Vutilové, jichž sídla bývala východně od Kabulu až k hranicím indickým, odkudž napadali Angličany, způsobující jim ustavičné svízele. Konečně Anglie zaplatila emirovi jakési úplatné, za něž emir najímá všechny muže vutilské, aby je od loupeží odvrátil. Platí měsíčně každému po 8 rupiích *). Za to kupují si Vutilové i 4 ženy, aby potomstvo jejich bylo četné, aby synové dorostouce, mohli míti plat a aby jako vojini vydělávali.

Nejúhlavnějšími nepřáteli těchto Vutilů jsou pohanští obyvatelé Kafiristanu, jmenovaní již Kafirowé. Jedni odívají se v oděvy z kůže koz bílých, pročež se jim říká „bílé kozy“ = „Šefid-poši“; druzí odívají se v oděvy z kůže koz černých, pročež jim přezdívali „černé kozy“ „Si a h-poši“. Černé kozy staly se postrachem Vutilů, protože je bez příčiny v noci přepadávali, ubíjeli a uši jim uřezávali jako trofej válečnou, podobní jsouce pověstným divokým lovcům na souostroví Indickém, kteří vydávají se občas na lov nepřátelských hlav. Nešťitili se ani ve dne ubíjeti děti jejich v živých vesnicích. Teprve před několika lety po mohutné emirově výpravě, při níž mnoho tisíc jich bylo porubáno a mnoho tisíc do zajetí odvedeno, nastal v horách klid. Kdo ze zajatých nepřidal se k mohamedanismu, byl utracen.

Ze všech, nyní již podrobených kmenů horských, minulému emirovi Abd-ur-Rahmanovi nejvíce práce dali Hasarehové, žijící v západních údolích horských, jimž v udatnosti, v pohrdání životem a v ukrutnosti nebylo rovných. Tři léta válčil s nimi, tři léta tekly potoky krve chrabrých bojovníků, až nedostávalo se Hasarehům zbraní a střeliva. Ozbrojeni jsouce dřevěnými kopími, noži a kameny vrhali se proti sevřeným pravidelným šikům emirovým, pohrdající životem. Konečně byli ubiti, ženy a děti jejich zajaty. Mladíkům odrostlejšim usekány pravice, aby nemohli se na Afgancích pomstíti. Ranění bojovníci odvedeni byli do Kabulu a tam bez výjimky postaveni před jсны děl a barbarsky postřeleni. Emir užil dobrého vzoru od svých sousedův Angličanů v Indii.

*) Rupie = 1·92 K.

Z Dakky do Kabulu počítá se 200 km. Na mapách naznačena jest cesta jako čára jdoucí zároveň s řekou Kabulem. Ve skutečnosti však dotýká se řeky jen na několika místech, postupujíc postranními údolími, průsmyky a neschůdnými úžlabinami holých hor, které jižní břeh říční sledují.

Hlavní město Kabul vyznačuje se podivuhodným podnebím raijským. Jsouc kolkolem horami obklopeno, chráněno jest před vlivy drsných větrů. Počasí roční střídají se v něm s pravidelností nezměnitelnou. Leží tam, kde řeka Logar vlévá se do Kabulu (1950 nad m), a kde obchodní cesta z úrodných niv Pandžabu se rozvíjí v několik různých směrů. Město, pevností Bala-Hissarem chráněné, jest sídlem afganského emira. V Kabulu jsou sklady zboží zemí západních i východních. Tam koupiti lze výrobky zhotovené rukama Asijcův a dle vzoru starých kultur indické, čínské a tibetské. Rostliny mírného pásma tam bujejí právě tak dobře jako rostliny pásma horkého: bavlna, třtina cukrová, tabák a j. Kabul čítá na 80.000—100.000 obyv. a zprostředkuje výměnný obchod mezi Peršany, Indy, Evropany a Tatary.

Frant. Kordon (1905) líčí Kabul jako město velice živé se 150.000 obyv., mezi nimiž jest 30.000 mužů posádky a 10.000 indických obchodníkův. Dříve byli tu také kupci armenští a židovští, ale útisky Abd-ur-Rahmanovými byli vypuzeni. Město přiléhá k dvěma opevněným vrchům a jest obklopeno zdí bez bran. Nejživější ulice jest třída obchodní, na níž od rána do večera hýbe se chumel pěšáků, velbloudů, mezků, honcův a jezdců. Jenom v pátek, sváteční den, na ulicích je ticho. Uvnitř dva mosty přepínají řeku Kabul. Večer nastává na ulicích brzy klid. V zimě o 7. hod., v létě o 9. hod. jest každému býti doma. Krámy jsou uzavřeny, a kdo se ukáže později na ulici, bývá trestán penězi nebo bitím. 60% obyvatelstva má nedostatek, 30% má na dostatečnou výživu a pouze 10% jich žije v hojnosti. K bohatým náleží vysocí úředníci a dvořané emirovi. Kordon vypravuje, že na jaře vídával děti i dospělé, jak šli do polí a jedli mladou jetel. Když mrazy v zimě dolehnou, tehdy jest chudíně kabulské velmi zle. Mnoho dělníků zaměstnáno jest v státních továrnách, ale mají nepatrné platy. Mnohdy jest jim dlouho čekati na mzdu, čímž upadají do dluhův u svých kupcův a tak v jejich závislost. Nejmilejší zábavou lidu afganského jsou zápasy křepelčí. Na jaře přilétá jich z Indie veliké množství, a tu lidé chytají je do sítí a v městech prodávají. Skoro každý dělník má v malé kleci křepelku, kterou všude s sebou bere a v prázdné chvíli z klece vyndá, aby si s ní pohrál a pomiloval. Často viděti jest, jak chudý člověk na zemi sedí a křepelky, miláčky své, zápasiti nechává, aby mimojdoucí přiměl k sázce, dáváje svůj skrovný výděleček jako vklad. Ke konci léta konají se veřejné zápasy křepelčí, jimž přítomen bývá i emir a velikými vklady zúčastňuje se sázek. Bohatí Afganci mají vycvičené sokoly, jimiž loví koroptve, kachny a jiné ptactvo.

Při řece Kabulu stojí Dželalabad. Do nitrozemí vede z něho skoro 1000 km dlouhá silnice do Kandaharu a do Heratu. Kanda-

har leží ve výši 1060 m a má asi 30.000 obyvatelův. Jest dle velikosti třetím městem v zemi a ohrazeno silnou zdí. Z Kabulu směrem do Kandaharu dostihneme města Ghazny na vysočině náhorní, kde snih bývá ještě v březnu. Toto město, někdy residence mocné říše Ghaznavů, jest hromadou zajímavých zřícenin z různých dob.

Herat, největší město v provincii heratské, jako jiná velká města afganská obkličeno jest náspem a hradbami, kolem nichž voda v příkopech jest napuštěna. Šest bran a mnoho věží ochranných sesiluje opevnění městská.

Krajina severně od Koh-i-Baby ku pramenům řeky Amu, také afganský Turkestan zvaná, plna jest neprozkoumaných dosud míst, zřícenin a starobyklých staveb, pocházejících jednak z doby předkřesťanské, jednak z oně doby, kdy islam vítězný budoval tam bohaté říše. Město Balch stojí na rozsáhlých troskách předvěkých, krásných a slavných Bakter, 300 m nad mořem s 4000 obyv. Východněji je Masari-Šerif.

Obyvatelstvo skládá se z různých kmenů původu iranského a tatarského. Skuteční Afganci jsou původu arijského jako Peršané a obývají polovici země. Mezi jinými obyvateli nabyli převahy a přijali mohamedánství formy sunitské. Většinou kočují a vyznačují se velikou smělostí, udatností a hrdinstvím. Jsou výborní jezdci a střelci. Oni jediní mohli by v sousedství Indie rázností, vytrvalostí a myslí bojovnou založiti silný stát, v němž by kázeň a pořádek panoval, kdyby byli schopni kázeň a řád zachovati mezi sebou. Leč veliká rozdrobenost jejich a nad míru vyvinutý smysl pro nezávislost a svobodu způsobuje, že na venek úspěchů dosíci nemohou. Na místě společné akce proti cizincům, kteří o ně usilují, schlazují dědičnou chabrost svou, junáctví a touhu po boji ve vnitřních půtkách, nesvárech a všeobecné anarchii. V teplých údolích zdělávají půdu, provozují řemesla a domácí průmysl, k jehož zdokonalení po způsobu evropském také co nejdříve dojde. Afganci odtrhli se r. 1700 od Persie, opanovali Balch v Turanu, Kašmír v Indii a stali se mocnými činiteli a rozvíjející se mocí v střední Asii. Později válkami domácími a vádami o trůn výbojů pozbyli a tak se oslabili, že vliv jejich na sousedy stal se bezvýznamný. Naopak země jejich považována jest za území, na němž síla ruská a síla anglická tříštili se bude jednou v strašlivém zápase o přechod přes Hindukuš a o nadvládu v Asii.

Roku 1823 rozpadla se říše afganská, nad kterou od r. 1747 panovali emirové z rodu Duraniů, v několik chanatů. Po třech letech Dost-Mohamed z rodu Baraksů opět spojil některé kmeny. Pro nápadníka trůnu z rodu Duraniů byla také Anglie a r. 1839 se vmísila ve spor, jenž trval do r. 1842, při čemž vojsko anglické dobylo po různých příhodách největších afganských měst a dosadilo za emira svého spojence. Leč nový emir nemohl se proti mocnějšímu rodu Baraksů všeobecného uznání dodělati. V době novější záleželo vládě anglické na tom, aby celý Afganistan byl v celek sjednocen, neboť na severu počal vystupovati mocný dobyvatel dalekých krajín — Rus; a tu bylo potřeba býti na stráž, aby ani jediný iranský kmen se ne-

ztratil a aby mezi britskou Indií a Ruskem bylo nějaké území, jež by je dělilo. R. 1878 Angličané užili zaneprázdnění Rusů ve válce s Turky a zatím vedli krvavou válku s Afganci, jež přinutili konečně, že roku 1880 uznali vnuka Dost-Mohameda chana, Abderamana za nejvyšší svoji hlavu a v Kabulu mu slíbili poslušnost. Za rok Angličané od táhli z Afganistanu, a hranice mezi Indií a Afganistanem znova byly vytčeny, ovšem tak, že některá území dříve samostatná vzata pod ochranu, t. j. pod nadvládu anglickou jako: Vasiri, Afridi, Čitral, Svat a Jasín.

Rusové mají do Heratu jen 140 km. Průsmyky do země se strany indské mají v rukou Angličané. A jako železnice od ruského Mervu přes Kušk míří do Heratu, tak zase z Indie vybihá trať přes Beludžistan do Kandaharu. Každý krok Ruska paralelisuje se pokroky Anglie, jen aby Rusové nedostali se k moři otevřenému, to jest k moři Arabskému.

Afganci nejsou jediný národ, jediný celek, nýbrž dělí se podobně jako Arabové v rozmanité kmeny se samostatnými pohlaváry, kteří za nejvyšší hlavu uznávají nyní emira kabulského. Kdyby se v Afganistanu vládlo prakticky a spravedlivě, blahobyt země byl by tak utěšený, jako v málokteré zemi. Obchod záleží ve vývozu zboží materiálního, ovoce, hedvábí, tabáku, vlny, olova, síry, kamence a j. Kromě toho jsou v Afganistanu roviny, na nichž prospívá chov koní a velbloudů. Železnic není, a tak nejdůležitějším prostředkem dopravním jest bakterský velbloud dvouhrbý. Obchod s Indií poněkud poklesá na prospěch obchodu s Ruskem. O rozsáhlosti obchodu svědčí okolnost, že sestavily se zvláštní společnosti, „povinda“ zvané, které provozují obchod s karavanami velbloudů nejenom po Afganistaně, ale i po Indií a Rusi. Afganci procházejí za obchodem i takovými místy, která nemají náležitého spojení se světem, a s obyvateli jejich obchodují. Země bohatá jest poklady nerostnými. Kamenné uhlí, olovo, antimon, měď, nikl, zlato a stříbro vyskytují se na různých místech, ale netěží se dosud. U Kandaharu je zlato v řece, na hranicích Kafiristanu jsou zlatá ložiska v horách. Hlavní překážka výroby užitečných nerostů záleží v nedostatečných prostředcích dopravních. Dovoz uhlí do Kabulu po velbloudech trvá měsíc a velice se zdražuje. Asi 20 km od Kabulu, v údolí řeky Kabulu ukryto jest velice bohaté ložisko měděných rud, které obsahují 25% ryzího kovu a mají nesmírnou cenu. R. 1899 emir na místech těch dal konati přípravě práce k dolování, ale za krátko kázal je zastavit.

Afganců žije v emiratu 2 $\frac{3}{4}$ mill., Peršanů (tadžiků) 1 $\frac{3}{4}$ millionu, Asbeků, Hindův, Arabů, židův a jiných asi 420.000 osob.

III. Beludžistan.

Beludžistan, stará Gedrosia, býval kdysi poplacen Persii. Později se od panství perského osvobodil a nyní jest zavázán poddanstvím Angličanům. Sousedí na severu s Afganistanem, na západě s Persií

a na východě s Indií Přední. Mapy anglické vyznačují Beludžistan jako državu císařství Indického. Sídlo chanovo jest pod dozorem posádky anglické, umístěné v pevnosti Muški, kterou voje britské jménem královny indické v druhé polovici minulého století obsadily.

V severozápadní části země šíří se strašlivé pouště, v nichž jest karavanám přecházeti závěje červeného písku tři až šest metrů vysoké. Jižní část země jsou planiny, vyprahlé sžíhajícím žarem tropického slunce. Četná pásma horská dělí chanát v jakési celky, v nichž následkem různosti povětrnosti a členitosti půdy zavládly také různé poměry přírodní. Řek v zemi není. V době deštivé veškerá voda spadlá rychle prchá se strání, strhujíc s sebou kdejakou prst, kdejakou cestu a pěšinu. Alexandr Veliký vracel se z Indie těmito krajinami, ztratil svoji armádu a další naději ve skvělé výboje východně od Indu.

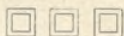
Beludžové někteří, lid pěkný a silný, odvozují původ svůj od Arabů, někteří od Dravidů a honosí se tím, že byli prvními vyznavači víry Mohamedovy. Jsou proto zuřivými šiity. Mluví jazykem perštíně podobným. Život pastýřský a s ním spojené svízele jsou jim údělem. Někdy vsednuvše na velbloudy a ozbrojivše se, táhnou na loupežné výpravy do dalekého okolí. Dělí se asi v 50 kmenů, jejichž náčelníci řídí se návrhy chana kelatského, jenž jest pod ochranou britskou od r. 1877 a v důležitých záležitostech radí se s britským sídelníkem, jenž bydlí v hl. městě. Některé kmeny jsou na velmi nízkém stupni vzdělání. Polnímu hospodářství daří se přispěním umělého zavlažování dobře. Nejčetněji obydlené provincie jsou Saravan, Kači, Bugti a Halovan; nejméně obydleny jsou prov. jižní a západní: Džalavan, Las, Mekran a Samiran.

Hornaté území mezi 30. a 32. rovnoběžkou, mezi 60. a 70. poledníkem západně od pohoří Solimanského od let sedmdesátých minulého století obsazeno bylo Angličany a nazváno britským Beludžistanem s městem Quettou. Na pobřeží mořském jsou bezvýznamné osady, z nichž Gvadar jest majetkem arabského sultanátu Omanu.

Hlavní město chanatu jest Kelat v sev. vých. části země ve výši 2006 m nad mořem, v úzkém údolí na sklonu hory Mirdanu. Má as 20.000 obyv. a silný obchod karavanní. Kupci perští a indiští dostávají se tam na hlučné trhy. Podnebí jest drsné, nitrozemní. Sníh padává od listopadu do února. Obilniny zrají později nežli v Anglii. V jihovýchodním cípu země na řece Pur-Ali v provincii Lasu leží Bela, jejíž obchod vede se směrem k moři Indickému. Do Indie se vozi odtamtud vlna, kůže, datle, mořena a tabák.

Afganistanem a Beludžistanem pronikne co nejdříve železnice, která spojí Evropu s Indií po suchu. Počínajíc v Zakaspicku, v Mervu (kamž vede od jezera Kaspického), prochází podél řeky Murgabu územím Turkmenů, Sarikův, pak územím Tachta Hasarem a u ruského Alexejevsk a afganského Kušku vstupuje na půdu Džemšidů v Afganistanu. Proniknuvši horstvem Kuh-i-Babou, trať vejde v budoucnosti do Heratu při řece Heri-rudu. Kušk jest klíčem

do Indie. Proto politikové ruští a angličtí s napjetím sledují vývoj událostí v Afganistanu, poněvadž oběma o Herat se jedná. V Kušku připraven jest veškeren stavební materiál pro zbudování železnice na jih: koleje, pražce, součásti mostů, lokomotivy, vozy, telegrafní zařízení, aby v každé chvíli bylo možno trať tu dopodrobna již vyměřenou, postavit a potřebné vojsko ku předu dopravovati. Ve čtrnácti dnech prý Rusové mohou drahou býti v Heratu. Z Heratu železnice povede k jihu krajinami, v nichž četná místa byla účastna veliké historie bývalých říší iranských, do Farahu, téměř do srdce Iranu. Pak obrátí se v pravém úhlu na východ, přejde Chaš-rud, jenž s Hilmandem kdes v Hamanu-i-Savaranském nedaleko města Čakansuru mizí, a přes Giriš, Kandahar a bohaté kraje na přítocích hilmandských dotkne se půdy britského Beludžistanu, kdež již trať je hotova. Pověstným průsmykem Bolanským, kudy před sto lety skoro nemožno bylo cestovati, hravě proniknuvše, octneme se v Kači a zastavíme se v Jakobabadu na půdě indické. I bude možno říci potom, že Indie přiblížila se k nám o více než o polovici své vzdálenosti, jakoby nebyla od nás dále, nežli je Egypt nebo Palestina. Rovněž nebude dlouho trvati, a Kabul (v Afganistanu) bude spojen se železnicemi indskými.

Asie ruská.

Asie ruská zaujímá skoro dvakrát tak velikou část souše, jako jest Evropa, tedy skoro 4⁰/₁₀ povrchu zemského, což jest asi 18,000.000 km². Veškero území to rozdělití lze ve tři skupiny: v Kavkazsko, v Rusko středoasijské a v Sibiř (západní a východní).

A. Kavkazsko.

Kavkazsko jest kraj mezi mořem Černým a jezerem Kaspickým. Prostoupeno jest velehorským pohořím Kavkazem, bohatým krásami přírodními a léčivými prameny, jichž počítá se přes sto. Od nížiny Ruské dělí je proláklna Kaspická, která se šíří od Astrachaně po vrchy Jergenské. Podobně Kavkazsko na jihu odděleno jest úvalem Kurským a Rionským od vysočiny Armenské. Při březích jezera Kaspického tu a onde objevují se solné a kamenné stepi jako pravý opak úrodných niv po obou březích Kuru a Arasu. Ve východní části Kavkazska jsou krajiny, v nichž ze země vycházejí hořící plyny a vytéká nafta. Také kamenné uhlí, kamenná sůl a jiné nerosty poskytují hojného výtěžku. Kavkazsko, rozkládajíc se v zeměpisné šířce Neapole, Cařihradu, Brusy, oplývá příjemným, zdravým podnebím, příznivým vzrůstu rostlinstva a vývoji živočišstva.

⁂Kavkazsko lze dle poměrů přírodních i dle poměrů národopisných rozdělití v část severní, střední a jižní.

I. Předkavkazsko.

Předkavkazsko nebo severní pás Kavkazska omezeno jest na severu řekami Jejou a Manyčem a na jihu přiléhá těsně k horskému hřbetu kavkazskému. Jest z většího dílu stepí, bohatou na západě jezery, močály a řekami, na východě písčnými nánosy a bezvodnými pustinami. Planinu onu rozdělití možno opět ve dva pásy

úplně rozlišné. Severnější pás vlní se od Manyče až k řekám Kubani a Tereku, podle nichž pokračuje až k mořím. Lesů nemá; několik hájů pouze zelená se nedaleko Stavropolu. Vody je rovněž málo; několik říček, z jara horskou vodou naplněných, v létě vysychá. Jezera mají vodu slanou, nepitnou. Pás zdvihá se uprostřed v mírné pahorkatiny, v nichž černá půda, dostaví-li se déšť v čas, plodí hojně obilí. V zimě zuřivají po planině kruté bouře a sněhové vánice i při 20° zimy, která někdy stejně trvá až do března. V létě opět bývají až 30stupňová vedra, jimiž všechno na padrť se vysušuje. Tráva stepní proměňuje se v prach a stává se hříčkou větrů. Ve vlažném létě osadníci ruší těží mnoho obilí a ovoce, zvláště hrušek, broskví, třešní a ořechů. Podél potokův a řek bělejí se vesnice, osazené Rusy; v travnatých rovinách východních kočují Kalmyci, chovající stáda ovec, krav a koní; jižně od Manyče bydlí Kirgizové jako pěstitelé zvláštních koní. Čím jižněji postupujeme, tím více ubývá stepí, a krajina ožívuje se krátkými hřbety horskými, příjemnými háji, potoky a řekami. Zvláště utěšené jsou krajiny v okolí Georgévsk a Pětigorsk, kde jsou pověstné lázně. Stanice kozácké jsou četnější a lidnatější, zahrady a sady tmí se košatými ořešáky a morušemi, na polích rdí se zlatá pšenka a klasy kukuřičné.

Manyč jest zajímavý tím, že vznikaje v předhorách kavkazských, po 370 km toku svého vniká pod jménem Kalous do dlouhého úvalu, spojujícího ústí Donu s Kaspem. Na dně úvalu lesknou se močály a dlouhá jezera, z nichž Manyč vytéká na dvě strany, tvoře tak zajímavou bifurkaci. Terek má prameny blízko Kazbeka, prudce sbíhá do údolí až k Jekaterinogradsku a odtud nížinou k moři, kde několika rameny se pojí s mořem. Kubaň sbírá prameny v okolí Elbrusu, rychlým tokem dosahuje Majkopu a potom Jekaterinodaru, odkudž není k moři daleko.

Jižnější pás kavkazské planiny rozkládá se podél úpatí hlavního pásma od moře Černého až po jezero Kaspické. Někteří cestovatelé, nadšeni jsouce krásou tohoto kraje, přirovnávají jej pro bujný vzrůst trávy, příjemné podnebí a malebné skupiny různého stromoví přeruš. severoamerickým. V lesích rostou krásné stromy, zahrady překypují nejušlechtlejším a nejpěknějším ovocem, kmeny vinné révy dosahují tloušťky paže i nohy, v plantážích obírají se pěstěním bavlny. Půdy na mnohých místech pluh se ještě nedotekl, a přece obilniny poskytují mnohonásobného užítu.

II. Kavkazsko střední.

Střední pás Kavkazska zaujímá pohoří Kavkazské a svahy jeho od Anapy při moři Černém po Baku na půlostrově Apšeronu. Z dálky horstvo rysuje se v oblacích v čáře určité, nad níž patrně jeví se Elbrus ve výši 5631 m, jakoby se zdvihl z objetí velikánů nižších. Východně od něho zvedá se Kazbek do výše 5043 m. Při pohledu na pohoří Kavkazské jeví se oku pozorovateli velmi zře-

Most Kulaginův na Gruzinské silnici vojenské.

Tatarští horalé na Kavkaze (Urusbierci).

telně přechody z pásma lesův a travin do pásma sněžného. Nejníže jeví se pásmo zelených hor, pak pásmo černých skalín a nad nimi v jedné čáře řada sněžníků. Hlavní rozdíl mezi Alpami a Kavkazem záleží v tom, že Alpy mají dlouhá údolí podélná, kdežto v Kavkazu údolí příčná pojí se s hlavním hřbetem v úhlu pravém. Velký počet štítů, do výše 4800 m se zdvihajících, formací svou spíše připomíná Pyreneje nežli Alpy. V které periodě tvořivé Kavkaz vznikl, těžko jest určit; ale dle různých známek možno jej považovati za horstvo z nejmladších na světě. Sopečná činnost patrna jest všude. I nejvyšší hory jsou mohutné kuzele, jež povstaly v době třetihorní. Od Elbrusu ke Kazbeku pne se 160 km dlouhé pásmo, v němž nejnižší průsmyk jest překročitelný ve výši 2850 m. Gruzinská silnice vojenská dosahuje výše 2379 m. Řeky kavkazské mají neobyčejně prudký spád a rychle pronikají krátkými, divokými údolními do předhoří, kde se v toku mírní, a potom spojivše se v mocné proudy, pomalu mizejí v mořích. Horská jezera, podobná alpským, nemohla se v horách utvořiti, neboť vody rvou dno a břehy své a odnášejí do údolí štěrk s pískem, odstraňující tak přirozené hráze, za nimiž mohly by se zadržovati a tvořiti jezera. Za to Kavkaz předčí nad Alpy vývojem ledovců, zejména ve vlhčí své polovici západní. Východně od 47. poledníku ledovce se vůbec netvoří. Na jižních svazích pohybují se hlouběji nežli na svazích severních. Podobně čára sněhová následkem nesterpně rozdělených srážek vodních někde vystupuje, někde se snižuje*). Na severních svazích západního Kavkazu vine se ve výši 3300 m, na svazích východních ve výši 3900 m; na svazích jižních v západní polovici ve výši 2900 m, ale ve východních končinách i 3500 m vysoko.

Kavkaz počíná na západě půlostrovem Tamanem a pne se s počátku rovnoběžně s břehy moře Černého. Čím dále na jiho-východ, tím velebněji vzpínají se hřbety jeho, tím velicepější jest vegetace v čarokrásných údolích, o nichž již Plinius, spisovatel římský, s nadšením psal, nazýváje je omlazujícími sady ducha lidského. Zvláště mohutným dojmem působí na poutníka, jenž na lodi pluje směrem k Poti, mohutné, do nebes trčící hory, na nichž skvostný les jako velebná zdoba rozprostírá se až k samému pobřeží. Co jest krása jezera alpského proti kráse moře, jež tu pojí se bezprostředně se svahy obrů horských, na jichž hlavách rdí se ledovce v paprscích slunce zapadajícího? Od Suchumkale hlavní řetěz hor uchyluje se ještě východněji, proniká šíji kavkazskou, konče půlostrovem Apšeronem, proslaveným bohatstvím kamenného oleje.

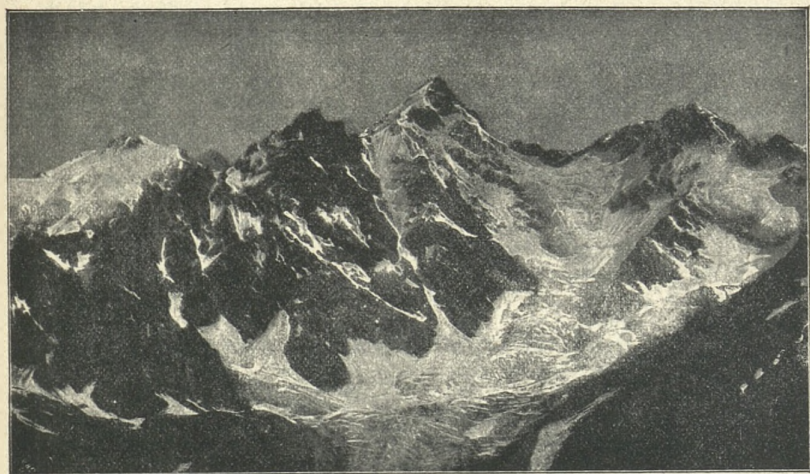
Někteří zeměpisci dělí Kavkaz příčně v západní, střední a východní. Nejvyšší jest část střední. Jest celkem nejpřístupnější a také nejvíce prozkoumána, poněvadž lze do ní vniknouti otevřenými soutěskami a úvaly. Mimo to jest tam hlavní pásmo nejužší. Řeka Terek vytvořila v horstvu zářez, jenž hluboko na jih do hor zabíhá

*) V Abchazsku a Gruzii naprší vody 200 cm, tedy desetkrát více nežli v Baku, a dvakrát více nežli v kterékoliv části svahů kavkazských.

a není vyšší než 700 m. Proto bylo možno Rusům odtud na úpatí Kasbeku vystavěti umělou a romantickou silnici do Tiflisu průsmykem, zvaným Gora Kreštovaja. Tetnuld dosahuje výše 4853 m, Ušba 4698 m, Adai Choch 4647 m.

III. Zakavkazsko.

Jižní pás Kavkazska, zvaný Zakavkazsko, jest území, zabírající starověké krajiny Kolchis, Iberii, Sacasenum a Kaspíi. Protékají jím řeky Rion a Kur (964 km dl.), odvodňující jižní boky nebetyčného Kavkazu. Kuru před ústím dosahuje řeka Aras (955 km dl.),

Jižní část skupiny Adai-Chochské u průsmyku Mamissonského při pramenech Rionu.

kteřá tvoří středním tokem svým hranice ruskoperské. Jako Terek a Kubaň v Předkavkazsku v létě napolo vysychají, tak také děje se s řekami Rionem a Kurem v Zakavkazsku. Splavné býti nemohou pro mnohé brody, písčiny a bahniska. Jediné po Rionu ploché lodice vnikají proti proudu asi 60 km do nitra země.

Několik set metrů pod čarou sněhovou počínají v horách kamenité plošiny s mechy a travnatými palouky, v nichž usídlila se mezi travou horní květena kavkazská, v mnohém podobná květeně alpské. Turistům nejmilejší upomínkou na kraje tamější jest růže kavkazská (*Rhododendron caucasicum*), rostoucí při hořejších hranicích lesních jako keř až 1 m vysoký. Růže značně ubývá, protože lidé z nedostatku dříví usekávají útlé její kmínky za palivo. V pásmu lesnatém

vyskytují se naše stromy jehličnaté spolu s tisy, olšemi a břízami, k nimž druží se pro Kavkaz charakteristická jedle Nordmannova (*Abies Nordmanniana*), také u nás oblíbená a hojně sazená. Borovice a buky na některých místech vlhkých tvoří pralesy. Nádhera listnatých lesů kavkazských nemá v Evropě rovné. Ve výši 1000 m roste kaštan jedlý a divoká réva. Ještě níže stromy a kře s listy stále zelenými, lesklými a kožovitými tvoří houštiny, jichž stín a utěšující klid oslazují život. Nejbujnějším vzrůstem rostlinstva může se vykázati poříčí Rionu, kde houštiny lesní mají vzhled pralesů tropických. Kde usadil se člověk, lesy ustoupily polím. Rovněž v obvodu vojenských silnic stráně zbaveny jsou lesnaté ozdoby své. V hlubších polohách, kde je vláha, pěstuje se bavlník, kukuřice, různé zeleniny, tabák i rýže. U Batumu dokonce vypěstili si dobrý druh čajovníku, jemuž se v tamním podnebí výborně daří. Poříčí Kuru pověstno jest v době naší jako komora obilní, zvláště od té doby, kdy kočovní Tataři chopili se pluhu a stali se rolníky. Města Nucha a Šemachá provozují silné hedvábnictví.

IV. Armenie ruská.

K jižnímu Kavkazsku druží se jižně od řeky Kuru Armenie ruská, která v minulém století připojena byla k Ruskému carství částečně od území tureckého, částečně od území perského. Od Persie odtrženo bylo r. 1828 Erivansko a Nachičevansko, r. 1829 od Turecka Achalzik a r. 1878 Karsko. Armeni tu bydlící jsou křesťané v počtu asi 1,000.000 osob.

O k r u h	km ²	Obyvatelů 1900	Na 1 km ²
1. Předkavkazsko:	224.221	3,195 000	14
Stavropolsko	68.710	825.000	12
Tereksko	60.988	820.000	13
Kubaňsko	94.523	1,550.000	16
2. Zakavkazsko:	248.445	5,870.000	24
Daghestan	29.705	720.000	24
Sakatsalsko	4.168	100.000	25
Tiflissko	40.345	1,160.000	29
Kutaissko	20.660	810.000	38
Suchumsko	8.369	90.000	11
Batumsko	7.233	220.000	31
Černomořsko	7.313	50.000	7
Jelisavetpolsko	44.153	930.000	21
Bakusko	40.187	920.000	23
Erivansko	27.725	620.000	22
Karsko	18.506	350.000	13
	472.666	9,065.000	19

10*

Celé Kavkazsko s Armenií ruskou tvoří generální gubernii, rozdělenou v administrativní obvody vládní s městy: Tiflisem, Bakuem, Kutaisem, Jelisavetpolem, Erivanem, Stavropolem a s provincemi: Karskem, Daghestanem, Terekskem, Kubanskem a Černomořím. Generální gubernie rozdělena jest v okruhy, na tabulce předcházející stránky označené.

V. Obyvatelstvo.

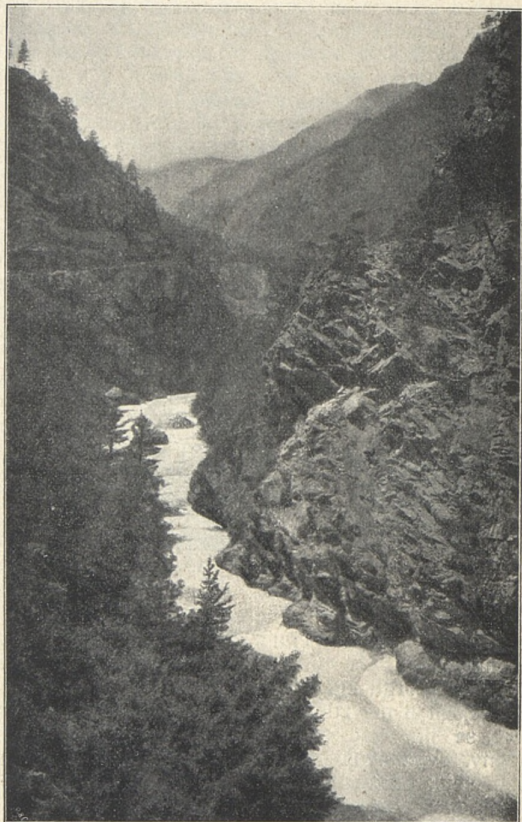
Nikde na světě nesoustředilo se na malém celkem prostranství (9krát Čechy) tolik různých národností a jazyků, jako v Kavkazsku. Na Kavkaz již v dávném starověku uchylovali se rozdrobení národové a utiskované kmeny lidské jako v útočiště nešťastných, kde v suchých údolích a osamocených pásmech horských našli klid a svobodu. Protože byli osamoceni a jakoby od ostatního světa odloučení, žili po svém způsobu a zachovali až po naše časy svéráznost svou a nesmírnou touhu po svobodě. Padesát let bylo Rusům přemáhati kmeny tyto, nežli je konečně v poslušnost bílého cáře uvedli. Polovice obyvatelstva jest pleme středomořského, polovice plemene mongolského. Pleti bílé jsou mimo evropské přistěhovalce Armeni, Kurdové, Oseti, Čečenci, Abchazové a Čerkesové. Pleti žluté Turci, Tataři a Kalmykové. V západním Kavkazu při moři Černém bydlí mohamedánští Abchazové, od nich na sever Čerkesové, na jih Svanové. Abchazové jsou pleti tmavé, černovlasí, hubení a rysů nepravidelných. Jsou prý ukrutní, lstiví a pomstychtiví. Ve válce rusko-turecké r. 1877—78 velická část kmene jejich vystěhovala se do turecké Malé Asie v počtu asi 120.000 hlav, takže jich zbylo na Kavkaze pouze asi 40.000. Zabývají se chovem dobytka, pěstující při tom révu vinnou a včely.

Jako Abchazové, hnuli se Čerkesové a nechtějice poslouchati Rusův, přešli Kavkaz a zalidnili kraje při horním Eufratu. Pouze asi dvanáctina všech (160.000) zůstala v starých sídlech svých v poříčí Kubaně. Mužové čerkesští vyznamenávají se vysokým, štíhlým vzrůstem, širokýma prsoma, úzkou pánví; mají hnědé oči a vlasy, vysokou, úzkou hlavu, tenký, rovný nos. V rodech vznešených, nepomíšených jest typický pěkný orlí nos, jiskrné oko, havraní, hustý, plný vous. Ženy čerkeské mají pro svoji krásu pověst světovou a v haremech zámožných Turkův jsou nejoblíbenější. Čerkesové svoji bojovností, loupeživostí a ukrutenstvím nabyli jako novodobí válečníci jména neslavného. Ve službách vojsk tureckých v povstáních na půlostrově Balkánském a v Armenii stali se postrachem obyvatelstva, poněvadž bezmeznou loupeživostí a s fanatickou ukrutností neštítili se vraždit starce, ženy a děti. Před stoletími přiznávali se ku křesťanství, nyní jsou mohamedány.

Spisovatel Svatopluk Čech v knize „Upomínky z východu“ takto charakterisuje Čerkesa: Mnozí představují si Čerkesa jako ideál bohatýra. Budiž, ale třeba je hleděti na něj se stanoviska středověkých rytířů pěšního práva, nebo ještě lépe, pozorovati jej očima Asiata,

který svému hrdinovi trochu loupeže, ukrutnosti, úskoku a podobných slabostí nejen odpouští, nýbrž i velitelsky předpisuje. KerOglu byl loupežník ozdobený všemi ctnostmi svého řemesla, a přece hlásá třístrunná loutna všech „aušiků“ (národních pěvců) střední Asie jeho čest a chválu. Čer-

kes spatřoval vždy v loupežnictví řemeslo nejen poctivé, nýbrž i volného muže jedině důstojné. Vášen k zaměstnání tomu srostla s jeho bytostí. Měl tak říkajíc přirozenost orlí: jak orel hnízdil volně a hrdě na temenech skal, a jak orel spouštěl se časem střelhibtě s nich na vyčíhacou kořist. Vážil si výhradně vlastností takových, které jsou podstatou dokonalého válečníka a nájezdníka: síly a obratnosti tělesné, odvahy, chladnokrevnosti, otužilosti a lstivé vynalézavosti. Čest mu byla vždy statkem nejdražším, naprosto nedůtklivým. Byl-li Čerkes pohaněn, nekřičel, nelál, — ale rychlostí blesku skoupal svůj kinzal v krvi háncově. Ale korunou všech vlastností Čerkesových jest horoucí jeho láska k domovině. Ptáš-li se Čerkesa, odkud je, jmenuje ten kousek hor, který je nejužší jeho vlasti, s takovou pýchou, jako by to byla nejkrásnější a nejslavnější říše na světě. Vzdálen jsa od vlasti, umírá touhou po ní. Otrlí muži, vyobco-

Horní tok řeky Ardonu, přítoku terekského severně od průsmyku Manissouského v středním Kavkazu.

sových jest horoucí jeho láska k domovině. Ptáš-li se Čerkesa, odkud je, jmenuje ten kousek hor, který je nejužší jeho vlasti, s takovou pýchou, jako by to byla nejkrásnější a nejslavnější říše na světě. Vzdálen jsa od vlasti, umírá touhou po ní. Otrlí muži, vyobco-

vaní z rodného „aulu“ (vesnice) přikrádají se pod pláštěm noci na blízko k němu a sedají tam do svítání, upírajíce smutné, toužebné zraky na temný obrys chaty otcovské.“

V středním pruhu horském od Čerkesů na východ bydlí hlavně Čečenci. Řeka Sundža dělí území jejich ve dvě části, ve velkou a malou Čečnaju. Kmenové Čečencův jsou vyznavači islamu. Jest jich na 200.000 duší. Při nejdůležitějším přechodu přes Kavkaz sedí Oseti (125.000), zejména při severním svahu jeho, kteří již na počátku středního věku byli zde strážci novoperské říše. Svým vzezřením značně liší se od Čečencův a Čerkesův, prozrazující iranský původ svůj. Mají většinou vzhled evropských severanů, světlé vlasy, vousy a modré oči. Někteří národopisci měli je za pozůstatky Medů,

někteří za potomky vymizelých Alanů (Germanů).

Ve východní části středního Kavkazska usazení jsou Lesgirové (asi 500.000 duší), kteří promíšení jsouce různými prvky národnostními, hlavně Tataři a Turkmény, dělí se v četné drobné kmeny, kteří rázovitost svou přesně, až žárlivě zachovávají jako nikde jinde. Liší se kroji, mravy, povahou a podřecími. Většina jich přidržuje se islamu.

Na poloostrově Apšeronu žijí Tatové (140.000). V jižním pruhu

Kavkazska žijí kromě nečetných Chevzurů, Svanů, Pšavův a Tušů hlavně Gruzinci (nad 1.000.000), při horním toku Rionu Mingrelci (220.000) a Lazové (40.000). Gruzinci obývají krajinu Georgii čili Gruzii při horním toku Kuru. Náleží k nejprobudilejším a nejvzdělanějším kmenům na Kavkaze. V okolí Kutaisu říká se jim Imeretini (100.000). Mají svou literaturu a tisícileté dějiny. Vyznávají křesťanství a vedle Čerkesů jsou nejhezčí lidé jak obličejem, tak souměrností těla. Jejich postavy (zvláště žen) vyhovují ideálnímu představám o tělesné kráse. Až do r. 1801 území Gruzie tvořilo samostatné království, v kterém vládl král Jiří XIII. R. 1829 postoupeno království ruskému caru, Alexandru I. Bývalá Gruzie náleží okruhu tifliskému, kutajskému a batumskému. Církevně tvoří od r. 1830 celek pod jménem gruzinsko-imeretinského exarchátu, k němuž náleží též okruh jelisavetpolský. V horách kolem jezera Ševangského žije asi 100.000 pastýřských Kurdův a Turků.

Mezi kmeny jmenovanými přebývají Armeni, Tataři, Peršané a jini ještě Asiaté. Z Evropanů kromě Rusů žije v Kavkazsku nejvíce Čechův

Džbány z vých. Kavkazu v území Lesgirů.

a Němců. Čechové stěhovali se na Kavkaz zvláště v letech šedesátých, chápali se hospodářství, řemesel, průmyslu a pilností, rozvahou, dovedností stali se důležitou součástíkou rušného života tamějšího. Založili kolonii Novou Prahu, Pilenkovu Ves, v Tiflisu četné závody. Daří se jim velmi dobře, ba lépe nežli za oceanem v Americe. Zejména technicky, hudebně a hospodářsky vzdělání Čechové nacházejí v ruském Kavkazsku vždycky zaměstnání. Němci usadili se hlavně v Tiflisu, v kolonii Marienfeldu, v Kachetsku a Jelisavetpolsku.

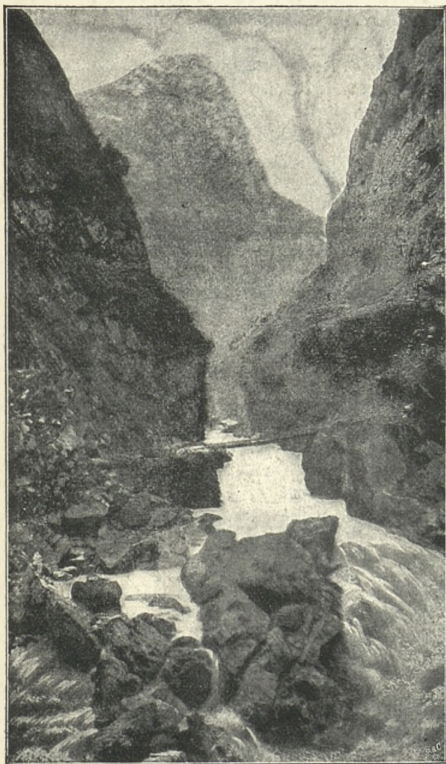
Dle zpráv cestovatelův a národopiscův mluví se v Kavkazsku nejméně stem různých jazykův. Arabové dávno již zovou Kavkaz „horou řečí“. O Kavkazsko Rusové usilovali již od r. 1800. Po krutých bojích teprve r. 1859 pokořeni byli Čečenci a Lesgirové, když poslední jejich kníže Šamyl se vzdal. Potom začalo hromadné stěhování Čerkesův, Čečencův, Abchazův a jiných, kteří necítili se šťastni pod novým panstvím. Ruská vláda z počátku stěhování překázela, ale později zůstala k němu lhostejnou. Osazovala ihned opuštěné kraje rolníky ruskými, jimž úrodná půda po vystěhovalcích přišla velmi vhod.

V Kavkazsku žije kromě jiných:

N á r o d	Počet úhrnný	N á r o d	Počet úhrnný
Abchazové . . .	40 000	Lesgirové . . .	500.000
Armeni	1,750.000	Mingrelci . . .	220.000
Avafi	36.000	Němci	2.000
Čečenci	200.000	Oseti	125.000
Čechové	3.000	Parsové	10.000
Čerkesové . . .	160.000	Rusové	2,750.000
Gruzinci	1,100.000	Tataři	1,500.000
Imeretini . . .	300 000	Tatové	140 000
Lazové	40.000	Turkmeni	25.000
Kurdové	40.000	Turci	60.000
		Různí	60.000
	3,669.000		5,392 000

Podobně jako různé kmeny lidské uchýlily se do hor kavkazských nesnadno přístupných, tak také rozličné druhy živočichův našly tam útočiště a zachovaly se tam posud. V oblastech sněžné čáry zdržuje se kozorožec a kamzík, v Dagestanu po horských pastvinách přebíhá divoká koza. V lesích je králem obrovský jelen kavkazský. Tlupy srnců všude jsou předmětem myslivosti, kterou Kavkazané s náruživostí provozují. Medvědi nejsou řídkí, a drobné zvěře, kun, vyder, jezevců, modrých lišek, zajíců a jiných ssavců ve všech krajinách jest hojnost. Dokud v hustých lesích talyšských zdržovali se divocí vepři, přilákali často do nížin řeky Arasu pardala i tygra turského, jenž zbloudil odtud mnohdy až do vysočiny kavkazské.

Krásné druhy supův, orlův a sokolův hnízdí na příkrých skalách a vábí k lovům smělym a nebezpečným. Dropi a antilopy překvapují zjevem svým poutníka nebo jezdce po stepích. Pověstné jsou také jižní stráně a výsluniska stepní množstvím hadů. Hejna kobylek a tiplic sužují lidi i zvířata. Bourci morušoví dávají hedvábí, jež vyrovná se perskému a skoro japonskému.

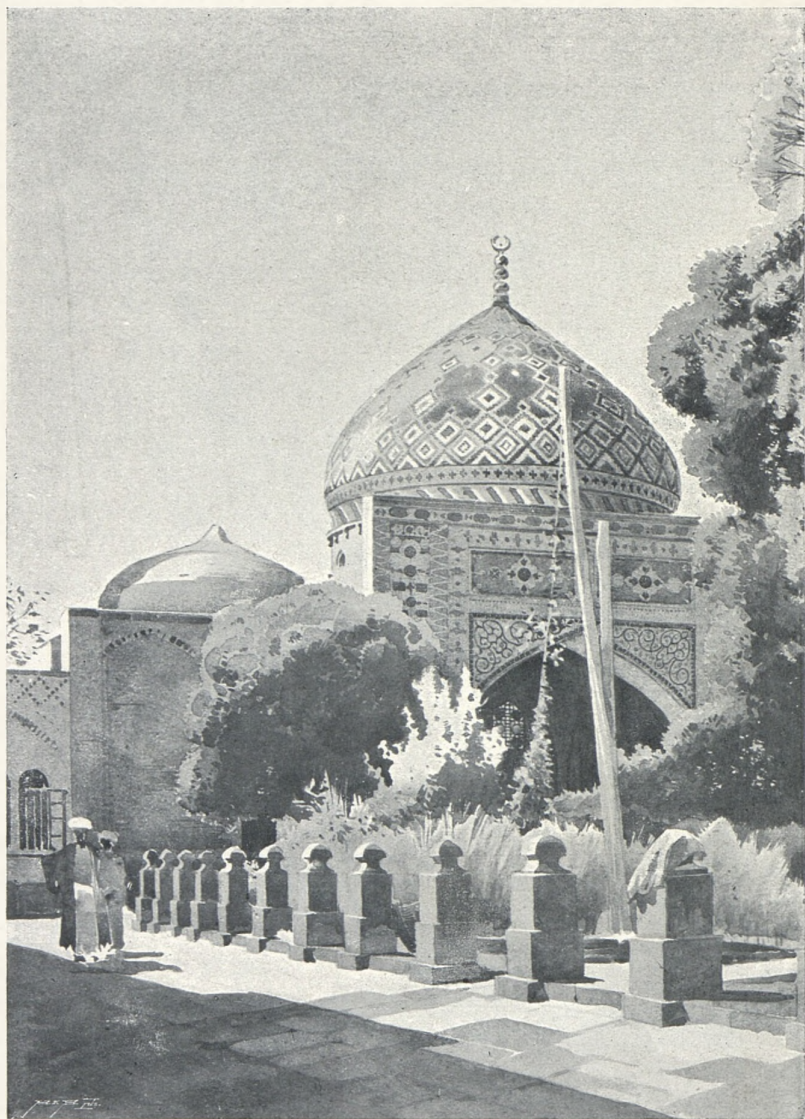

Propast řeky Čereku na Kavkaze. V pozadí hora Kaštan-tau.

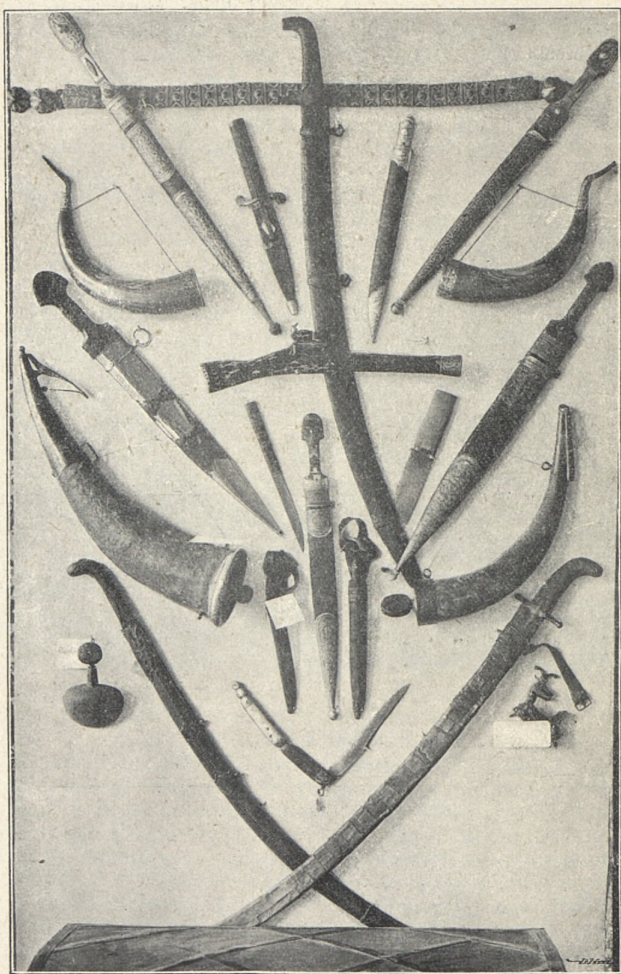
Spojení Předkavkazská a Zakavkazská děje se mnohými velikolepými a nákladnými silnicemi, z nichž nejdůležitější jest „vojenská silnice Gruzinská“ z Vladikavkazu do Tiflisu. Druhá, rovněž nákladná silnice údolními vedle velehorských obrů vede z Kutaisu na severovýchod. Této se říká „vojenská silnice Osetská“. Třetí silnice, spojující severní Kavkazsko s jižním, vede z Temirchanšury do Telavu přes východní hřebeny velehorské, připojujíc se ve vinorodém Kachetsku k silnici tiflisské.

VI. Místopis.

S Rusí spojeno jest Kavkazsko velikou železnicí, vedoucí do Vladikavkazu a dále k jihovýchodu podél pobřeží Kaspického moře do Baku. Z Baku železnice obchází nejvýchodnější odnoží Kavkazské vysočiny a úvalem řeky Kuru přes Tiflis směřuje k moři Černému do Poti a Batumu. (Trať Baku-Tiflis-Poti jest dlouhá 900 km.) Odtud dále projektována jest (a z části již vystavěna) do Abchazie a přes hory na sever do Kubanska. Kromě malých odboček k místům lázeňským a báňským dokončena jest z Tiflisu železnice do Alexandro-

Velká mešita v Erivanu.

Tatarské zbraně.

polu již r. 1899. Z Alexandropolu do Karsu a do Erivanu jezdí se již od r. 1902. Nyní dostavuje se železnice důležitosti neobyčejné: z Erivanu podél perských hranic po levém břehu řeky Arasu do Nachičevanu a Džulfy na cestě do Tabrizu, nejdůležitějšího obchodního města v severozápadní Persii. Vyměřování trati této vykonáno ruskými inženýry již r. 1900—1901. I není daleka doba, kdy Rusko s Persií bude spojeno železnicí přímo. Cesta z Petrohradu k hranicím perským obnáší 4481 km; z Moskvy 3841 km.

Kdo přijíždí na Kavkaz z Rusi po dráze, nedočkavě pohlíží k jihu, touže ocitnouti se již v objetí zelených hor, jsa unaven jednotvárností a nekonečností rovin jihoruských. V Kubansku, v městě, zvaném Kavkask, nad řekou Kubaněm křižují se dráhy. Možno jeti do Jekaterinodaru a do Novorosijska při moři Černém nebo do Stavropolu, nebo dále k jihovýchodu a do Vladikavkazu. Stavropol pokládá se za hlavní město Předkavkazska. Asi 50—60 tisíc obyv. žije v něm. Okolí města jest pusto a naplněno zápachem po petroleji. To odtud, že lokomotivy na tratech tamějších vytápějí se místo uhlí masutem, pevnými zbytky po destilaci petroleje, a že veškeren olej čistý a všechny výrobky z něho se tudy provázejí. V nejnovější době zřízeno bylo z Baku do Batumu obrovské potrubí, jímž miliony kg petroleje svádějí do přístavních měst černomořských, a tak doprava páchnoucích předmětů po dráze do Stavropolu se zmírnila. Ve směru ku Vladikavkazu stihneme Georgěvska, pevnosti s 8.000—10.000 obyv. V okolních horách vytékají ze země četné prameny léčivé. Na úpatí hory Beš-taua 1320 m vysoké leží lázeňské místo Pětigorsk, odbočkou spojený s hlavní trati. Má as 16.000 obyv. Přes 20 sirných pramenů 20—48°C vyvěrá ze strání v obvodu města. V blízkém Kiskovodsku zvláště jsou prameny účinné a hojně navštěvované.

Vladikavkaz, největší město okruhu terekského, lež ve výši 671 m nad mořem při počátku velké silnice Gruzinské. Obyvatelstva zvolna přibývá do 60.000. Na Tereku leží Mostok a v deltě pevnost Kisljar. Od Vladikavkazu vede trať k východu, přepíná řeku Šulak a dotýká se u Petrovska břehu mořského. Dargestan, jímž trať prochází, jest z nejhornatějších okruhů, prostoupen jsa mnohými pásmy až k moři. Derbent, opevněné město přístavní s 20.000 obyv., leží v blízkosti proslavené brány kavkazsko-kaspické, kavkazských Thermopyl, které před návaem národů severních chráněny bývaly mohutnou zdí 60 km dlouhou. Za řekou Samurem jsme již v okruhu bakuském. Mineme město Kubu a vjíždíme do požehnané a úrodné krajiny, v níž Baku s dobrým přístavem a vyvinutým obchodem dominuje. Nyní žije v něm 125.000 obyvatelů, hlavně Rusů, Peršanův a Armenů. Okolí plné zahrad, růžových sadův a šafránových polí obdařeno jest názvem „růžový ráj“ Na severním břehu přístavní zátoky šíří se „Černé město“ (Černyj Gorod), kde vše páchne a prosáknuto jest petrolejem.

Na nábreží stojí domy po evropsku stavěné; jinde jsou stavěny po asiatsku, nížce, se střechami plochými. Prameny petrolejové,

někde jako vodotrysky vystřikující, jsou lidstvu známy od nepaměti. Ale užití nafty rozšířilo se v nynějším rozsahu teprve v století minulém. Na prostoru 21 km² vyvěrá $\frac{9}{10}$ petroleje, jehož Kavkazsko těží. Čerpadly a jímadly naftovými vynikají hlavně obce Balachana a Sabanča. Vrtacích studní pracuje nyní 1600—1700. Druhdy těžba petroleje bývala monopolem státním. Nyní náleží bratřím Nobelům v Baku, firmě Rohtschildově v Paříži a j. U Surachany vyšlehují ze země obrovské prameny hořících plynů, známé jménem „věčného ohně v Baku“. Parsové uctivali věčný tento oheň

Pohled na Baku.

a založili při něm chrám a klášter, v němž přívrženci uctívání ohně bydlí dosud.

Půlostrov Apšeron má délky 70 km, šířky přes 20 km. Záleží z vrstev třetihorních, nad nimiž šíří se místy diluvium. A z nich prýští se prameny petrolejové, náležející oligocenu. Město Baku bylo k říši ruské připojeno r. 1806; r. 1826 mělo asi 600—1000 obyv. R. 1832 obnášela výroba petroleje asi 250.000 kg, za 40 let potom již 25.000.000 kg, r. 1883 900.000.000 kg a r. 1896 již 6.200.000.000 kg. Z toho na firmu Nobelů připadá $\frac{1}{6}$ všeho petroleje. A stále přibývá tu vrtacích studní a stále roste výroba drahocenného oleje, o jehož původu těžko jest bezpečně se vysloviti. Potřebné stroje vyrábějí se v Baku. Veliké loďstvo rozváží petrolej po Kaspu a po Volze do nitra ruského, kde ve 300 stanicích se skládá. Nafta není čistá, prů-

hledná, jak jsme zvyklí vídati ji u našich obchodníkův. Jest to hmota tmavá, olejovitá, která z čerpadel odvádí se do nádrží, z nichž se převádí do destilátorův a čističů, aby zbavena byla přimíšenin, které ji činí hustou a neprůhlednou. Vedle petroleje vyrábí se z nafty benzin, jako nejčistší výrobek, pak petrolej k svícení, z hrubých zbytků různá mazadla a masut, jímž se vytápějí kotly v továrnách, na drahách a na lodech. Z masutu čištěním vyrobiti lze vaselin.

Přírodní prameny naftové, kterými tekutina sama na povrch země vychází, nepostačily by spotřebě. Proto vrtají se velkými nebozezy díry do země 150—400 až 500 m hluboko, aby výtok cenné tekutiny se z hlubin vynutil. Denně vytryskuje tím způsobem až 100.000 kg nafty.

A tak vzrůstá se Baku rok od roku a bohatne, předstihujíc ostatní města kavkazská. Má také všechny výhody průmyslového města, jichž k rozvoji jest potřeba, dobrý přístav, mohutné loďstvo, železniční spojení a podzemní poklady, jímž podobnými honositi se může pouze Amerika.

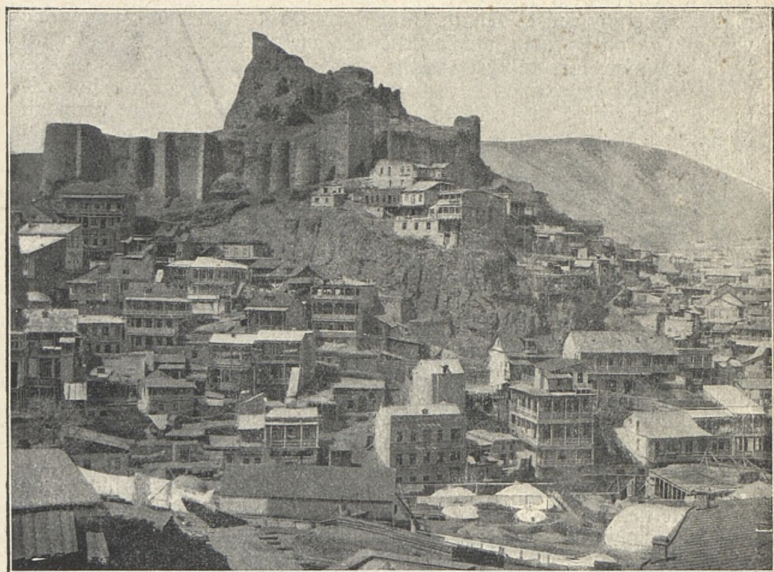
Pásmo naftových pramenů počíná v Asii naproti Baku při pobřeží jezera Kaspického, vede po dně jezera přes ostrov Čaleken a přes malé ostrovy na blízkou půlostrova Apšeronu, od Baku podél jižních svahů Kavkazu k Tiflisu, k Teru, k Novorosijsku, na půlostrov Taman a na Krim. Středem pásma ovšem jest okolí Baku. Z Baku vede podmořský kabel do Krasnovodska, kde počíná dráha Zakaspická, a kde jest jaksi pokračování železnice z Moskvy do Baku a dále do Asie.

Kdo nechce dáti se do Tiflisu vojenskou silnicí Gruzínskou, dojde raději do Baku, objede hory podél moře do Aljaku a přes Jelisavetpol dostihne hlavního města guberniálního. Bakusko a Jelisavetpolsko bývalo kdysi provincií říše perské. Říkalo se jí Širvan. Od té doby v ní jest ona směs národností a náboženství, kterou země vykazuje (Armeni, Peršané, Turkmeni, Parsové a j.). V horách vyniká město Nucha s 30.000 obyv. ve výši 800 m. Jest ústředím hedvábnictví kavkazského. Šemachá Stará a Šemachá Nová rovněž sázejí moruše a sprádají v továrnách hedvábí. Blízko ústí Kuru leží Saljaný s 15.000 obyv., jímž kromě jiného rybářství poskytuje obživy. Na pobřeží silně obchoduje Lenkoran. Z Jelisavetpolska projektována jest železnice k jihu do Šuši a odtud na hranice perské až k řece Arasu. Šuša jest bohaté město obchodní v Armenii ruské a čítá přes 30.000 obyvatelův. Tvrdá pevnost na vysoké, strmé skále obhájí město.

Urodnými končinami Gruzie dojde se do Tiflisu, který již od r. 496 po nar. Páně byl hlavním městem Georgie. Řeka Kur dělí jej ve dvě části. 150.000 obyvatelův nejrozumnějšího původu obývá malebně položené město, obklopené kolkolem stráněmi a vrchy, na nichž terasovitě založené vinice a sady dodávají celku vzezření malebného. Mezi skupinami domů, věží, štitův a minaretů trčí do výše i četné vysoké komíny jako odznaky továrního města. Obchod zvláště s Persií jest pevný, výnosný a velice obsáhlý. Mohamedáni mají tam několik

pěkných mešit; chrámy křesťanské závodí s nimi v kráse a vzhledu. Tiflis jest duševní ústředí Kavkazska, sídlo věd a význačných učelišť a nejdůležitější místo v Zakavkazsku. Celkem jeví se býti napolo moderním městem evropským, napolo starobyle-orientálním, v němž hemží se lidé nejrozumnějších národností a mluví nejméně sedmdesát až osmdesát jazyky.

Od Tiflisu na západ při dráze leží město a pevnost Gori, odkudž dostihneme města Kutaisu na řece Rionu. Okruh kutajský

Tiflis s nejstarším opevněním hradním.

vyniká vůbec bujnou vegetací, kterou způsobují hojné deště. Za to pobřeží jest pusto a zdraví lidskému zimnicemi nebezpečno. Město Kutais má silné trhy a vede obchod hlavně s Tiflisem a Cařihradem. Dráha odtud k moři do Poti dlouhá jest 309 km. Poti má jen rejdu, kterou náplav z řeky Rionu bez ustání zanáší. Přístavní móly a doky vlada již několikrát počala stavěti, ale díla nedokončila. Poprvé — jak čtverák jakýsi poměrů znalý pověděl, — že dřevěné stavby sežrali červotoči; podruhé, že cementové práce snědlo moře, a potřetí, že dílo, které mělo býti provedeno z balvanův a železa, pohltili — generálové. Ve skutečnosti Poti však daleko je ve vývoji za Batumem, jenž stal se nyní hlavním východiskem dráhy Zakavkazské a skoro

veškeren obchod přímořský do svého přístavu stáhl. Také Nikolaja spojena jest drahou s Kutaisem a roste obchodem námořním.

V hornaté krajině Abchazů při moři vyniká město Suchumkale s 3000 lidí. Z Tiflisu na jih vede dráha do Karsa přes Alexandropol, v němž rozsáhlá jest zbrojnice pro posádku karskou a pro četné posádky v horských pevnostech a citadellách. 30.000 obyv. svědčí o vzrůstu starodávné Gymry. Od té doby, kdy železnice těsněji připojila Karsko ke Kavkazsku, obchod, průmysl a zemědělství v míře nebývalé se zlepšuje. Na cestě do Karsu jsou historicky památné zříceniny města Ania. Pohled na trosky vzbuzuje mimovolně vzpomínky na bývalou nezávislost Armencův. Kars jest nad míru tvrdá pevnost; leží ve výši 1848 m a má 10.000 obyv. O Kars bývalo vždy urputně bojováno, kdykoliv ryk válečný zalehl až do hor západně od jezera Ševangské ho. Až do roku 1878 Kars byl pevností tureckou a s Erzerumem jihozápadně položeným hlavní baštou moci sultánovy proti Rusku. Také města Olti, Ardahan a přímořské město Bahum r. 1878 připadla Rusům.

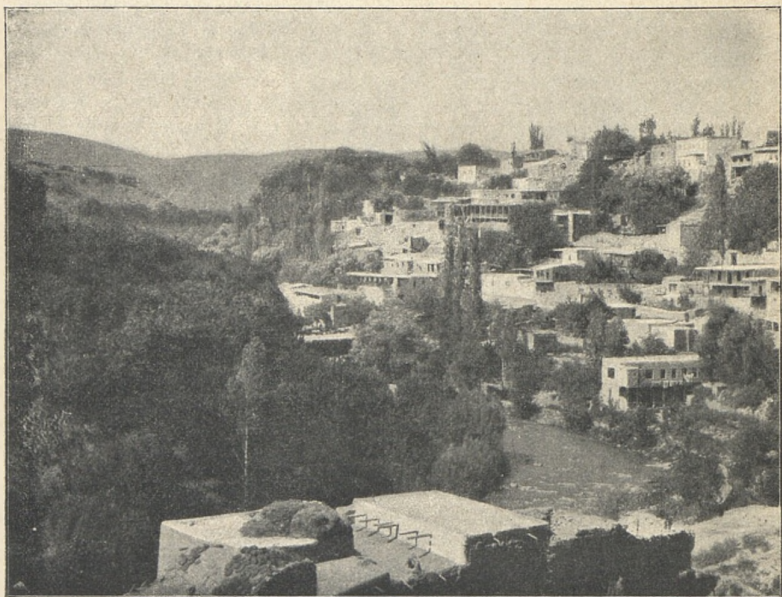
Batum náleží k nejčilejším obchodním městům moře Černého. Spojení s Cařihradem po vodě (plavba trvá 5 dní), s Tiflisem, Baku a Rusí po železnici vyvolalo v něm snahu po obchodní soutěži s největšími přístavišti černoamořskými. V Batumu jakož i v jiných přístavech žije mnoho Peršanův. V samotném Batumu jest jich 3000—4000. Zaměstnávají se jako dělníci v přístavě, jako nosiči na ulicích a jinak ještě. Neštítí se nejnižších prací, jen aby se uživil. Není u nich v domově, v Iranu, ani práce, ani výživy. Obyvatelů páčí se v Batumu na 30.000. Sto petrolejových nádržek tamějších může zaujmouti 200 millionů kg petroleje. Z Batumu vyváží se všechny výrobky Kavkazska: petrolej, hedvábí, vlna, uhlí, síl, koberce, zbraně, tabák, mangan, jehož se v Kutaisku dobude polovice všeho na světě, a j. Erivan, kdysi hlavní město perské Armenie, leží 984 m nad hladinou moře Černého. Přes 20.000 obyv. obývá v něm. Západně od Erivanu leží na jižním svahu hory Alagésu (4095 m) proslavený opevněný klášter Ečmiadsin, sídlo patriarchy církve armenské.

* * *

Zajímavé končiny asijské poutají k sobě Evropany od nepaměti. Palestina jako kolébka Kristova a jeho učení; Malá Asie a Arabie jako průchodní země obchodní mezi západem a východem; Mesopotámie jako naleziště vzácných památek na místech, kde stávala města Babylon a Ninive*), a Kavkaz jako oblíbený cíl cestovatelů, kteří přicházejí spatřit velikolepých scenerií horských, originelnosti lidu, krás údolí a květeny. První významnou a vědeckou cestu Kavkazem po strážce fysikální a národopisné podnikl na podnět vlády ruské

*) O výzkumech v Ninive napsal J. V. Prášek cenné pojednání v Osvětě 1894 »Sir A. H. Layard, objevitel Ninive«.

německý orientalista Jindř. Jul. Klaproth (1807—1808). Výsledky studijní cesty té v mnohem jsou dosud základem pro studium Kavkazů. Po něm psali o horstvu Engelhardt, Porter, Schulz a j. Nejvice zásluh pro poznání země získal si V. H. Abich, jenž 40 let tu se zdržoval a jako geolog studoval. R. 1872—73 inženýr Černík prozkoumal území a pro stavění nových drah a silnic je vyměřil. Spisovatelé a básníci rádi navštěvují Kavkaz, aby nabyli nových vznětů pro práce své.

Erivan.

B. Rusko středoasijské.

Středoasijské Rusko (také Turan nebo západní Turkestan) zaujímá jihozápadní díl asijské Rusi vůbec. Sousedí na severozápadě s evropským Ruskem, na západě oblévá je jezero Kaspické, na jihu hraničí s Persií, s Afganistanem, s Indií (Kašmírem), na východě s Čínou (Turkestanem východním a Dzungarskem). Severní hranice, jsouce zároveň hranicemi Tobolska a Tomska, ztrácí se v nížině západosibijské. Všecek prostor tuto omezený obsahuje jednak rozsáhlé stepi, jednak úrodné oasy a nivy podél řek, jednak písečné

pouště a veliká jezera. Nejhornatější a tudíž také nejvyšší část území zasahuje do středoasijských vysočin, kde Pamir, Hindukuš, Karakorum, Altaj a nejvyšší jejich hroty hledí nad čáru sněžnou. Jižní hranice Turanu zhruba naznačuje řada pásem horských, která z Pamiru vycházejí, Afganistanem prostupují a vedle řeky Atreku k jezeru Kaspickému přiléhají. Jednotlivá pásma hor jsou: Alajtag jižně od Kokanu, Hisarské hory jižně od Samarkandu, jejichž nejzápadnější odnože mizejí v poušti, řečené Kyzylkum*) mezi řekami Amu a Syrem (Oxem a Jaxartem).

Ťanšan (Nebeské pohoří), pnoucí se z Pamiru, vyčnívá až do výše 7310 m v Tengri-chanu a obsahuje vedle četných malých jezer velké jezero Isyk-Kul (5122 km² ve výši 1615 m) a prameny Syru. Isyk-Kul ohrazeno jest na severu Alatauem, na jihu Terským tauem. Na západ od nich rozvíjejí se hory Alexandrovy a Karatau, mizející v pánvi Perovské (129 m n. m.). V pánvi té v mělkém jezeře Saumal-Kulu ztrácejí se stepní řeky Sary-su a Ču.

Hranice proti Číně (vlastně proti Vých. Turkestanu) tvoří na severovýchodě horstvo Tarbataj (3745 m), na jehož úpatí bělí se slané jezero Zajsan-nor a hořké jezero Ala-kul (2000 km²). Vody z pohraničních hor sbírá jez. Balkaš (20.617 km²), ležící uprostřed stepi a pustin. Podél jihovýchodních hranic Turanu šíří se nízká poušť Karakum, poušť Kyzylkum, Hladová step, Semirěčensk a nejrozsáhlejší step Kirgizská kromě menších pustin, písčin, močálův a jezer, střídajících se až po prameny Tobolu, Išimu a Irtyše. Do Balkaše vlévá se řeka Ili, která před ústím svým se rozvětňuje v osm ramen a tvoří území „sedmizemí“. Jezero Čalkarské (2072 km²) přijímá přítok Turgaj, jez. Dengiz řeku Nuru. Mezi jez. Aralským a jez. Kaspickým rozkládá se písečná poušť Usť-Urt, která přechází na severu v proláklinu aralsko-kaspickou.

Jezero Kaspické a jezero Aralské jsou zbytky moře Turanského, které bývalo částí moře Sibiřského. Dle mínění přírodopvcův a geologů rozlévalo se moře Sibiřské v Asii po celém poříčí Obu a Jeniseje, po aralsko-kaspické proláklině, po černomořských zemích pobřežních, po Černém moři, Valašsku, Sedmihradsku, ba prostíralo se až po úvalu Vídeňském. Jezero Kaspické, největší jezero světa, má plochy 439.418 km² a se svými ostrovy (bez volžské delty) 440.968 km². Řeky Volha, Ural, Emba, Atrek, Kyzyl Uzen, Aras, Kur, Terek a Kuma hojně napájejí je vodami svými, a přece badatelé tvrdí, že vody v něm ubývá, a že objem jeho se pomalu zmenšuje. Spousty vod totiž, které v roce do moře přitékají, opět se vypařují, a hladina vodní zůstává skoro v nezměněné výši. Severní část jezera Kaspického, mající směr od západu k východu, jest mnohem mělkí nežli

*) Turecká slova znamenají: ada = ostrov; ak = bílý; dagh = pohoří; kale = hrad; kara = černý; kul = jezero; kum = písek; kyzyl = černý; su = voda; tau = hora; tenis = moře; tus = sůl. Mongolská slova znamenají: aral = ostrov; daban = průsmyk; gobi = poušť; gol, muren, ču = řeka; nor = jezero; ola = hora. Persky: darja = řeka.

část jižní. Pobřeží její jest ploché, a hloubky moře přibývá dovnitř velmi pomalu. Největší hlubiny jsou 19—20metrové; při některých ostrovech hlubiny jsou tak nepatrné, že vznikají vedle nich opět ostrovy nové. Voda je špinavá, kalná a při severním pobřeží skoro bez soli. Jižní část jezera Kaspického má směr od severu k jihu a omezena jest břehy vysokými, skalnatými a hlubokými. Voda v této části moře jest hodně slaná. Nejvíce soli obsahují zátoky východní, zejména zátoka Kara-bugaz (15.000 km²), jež od ostatního moře oddělena jest úzkou, písčitou šíjí, proniknutou 100 až 500 m širokým průlivem, jehož hloubka obnáší 2—6 m.

Touto úžinou pozorovati lze proudění směrem od moře. Proudění dle počasí a dle síly větrů se mění; průměrná rychlost jeho jest 1 m v sekundě. Průtok dle nedávných zkoušek a pozorování za 50 let utvořil v Kara-bugazu patrnou deltu. Zajímavé jest, že ryby, sledující proudění vody, přicházejí do zátoky a tam hynou. Dvanáctkrát slanejší voda její, než-li jest v Kaspu (28·5‰), je usmrcuje a ve spoutách je mrtvé na břehy vyvrhuje.

Jezero Kaspické jest přirozená pánev, v níž velikým žárem voda se vypařuje; sůl se bělí na každém předmětě. V červnu a v červenci vody přibývá, v zimě jí ubývá. Hloubka jižní části mořské obnáší až 950 m. Jezero chudo jest na přístavy, t. j. na přístavy bezpečné a prostranné. Na celém východním, jihovýchodním a jihozápadním břehu od zálivu Asterabadského až po ústí Kuru, vyjmouc záliv Enzelský, přístav Baku a Derbent, není náležitého přístaviště. V ostatních částech jezera jsou sice pobřežní stanice, ale o kotvišti lodí obchodních s ponorem poněkud větším mluvit nelze. Rusko panuje nad jezerem Kaspickým a má na něm 12 lodí válečných ozbrojených kromě 8 parníků neozbrojených. Značný lov ryb skýtá výživu četným obcím pobřežním. Někde na březích vyráží ze země sádra, která pobřežní písek stmeluje v pevné plochy, jež vlnám vzdušným dobře odolávají. Mrzne-li v zimě, na místech zcela plochých vykvétá Glauberova sůl.

Jezero Aralské má výměry 67·590 km², leží 48 m nad hladinou moře světového a 75 m nad jezerem Kaspickým. Je mělké, málo slané a skupinami ostrovů oživeno. Jako jezera Kaspického, tak Aralského prý ubývá. Východní břehy jeho ovroubeny jsou hustými rákosinami a klesají pod hladinu vodní asi 20 m. Největší hloubka obnáší 66 m při západním pobřeží, kde počíná pláň Ust'-Urt, zdvihající se nad Aral 100—200 m. Ani na březích jezerních, ani na ostrovech není velikých osad. Do jezera Aralského vtékají řeky Amu a Syr, jejichž první prameny a přítoky mají vznik v západním okraji vysočiny stědoasijské. Se Syrem poji se v krajině Ferganě u Naman-ganu řeka Naryn, třikrát delší a mohutnější než sám Syr. Význam obou, Narynu i Syru, hasne v bahnitém ústí deltovém u Kazalinska. Dle Herodota mělo se za to, a dle Strabonových*) dvojsmysl-

*) Herodot z Halikarnasu, dějepisec řecký (484—424 ? př. Kr.), Strabon z Kappadokie, zeměpisec římský (63 př. Kr. — 25 po Kr.).

ných svědectví znázorňováno, že Amu původně nevléval se do jezera Aralského, ale do Kaspu. Na všech mapách jest znázorněno, že domnělé řečiště pod Chivou obrací se ke sníženině Sari-Kamišské, že pak prochází vadim Usbojem, až mezi malým a velkým Balchanem končí u Krasnovodsku v Kaspu. Z toho vznikly časem otázky, možno-li Amu opět do starého řečiště zavést, či nikoliv, prospěje-li to jezeru Kaspickému, zúrodní-li se kraje nyní stepnaté atd. atd. Již car Petr Veliký myšlenkou tou se zabýval. A. Košin rozluštil konečně otázku v příčině vtoku Amu do Kaspu záporně řka, že domnělé řečiště je dnem mořským a ne říčním, a že utvořilo se po vyschnutí moře Turanského. Expedice, které tam za tím účelem byly poslány, vypočetly, že od Aralského jezera k solnému plesu Sari Kamiši, které leží 15 m pod hladinou Kaspu, sklání se vysušené údolí celkem o 86 m. Když jest v Amu velká voda, ještě nyní odtéká přebytek její k Sari Kamiši. Odtud mizejí stopy nějakého údolí, tedy nějakého řečiště v délce 200 km vůbec. Usboj jest kotlina, a jejímž dně nedaleko Kaspického jezera při vrtání teprve v hloubce 35 m přišlo se na nános málo podobný nánosu řeky Amu. I údolí Ungu v poušti Karakumu nikdy nebylo řečištěm amuských. Tak domněnka ona nedosáhla potvrzení, a jest nám zatím věřiti, že Amu do Kaspu se nevléval.

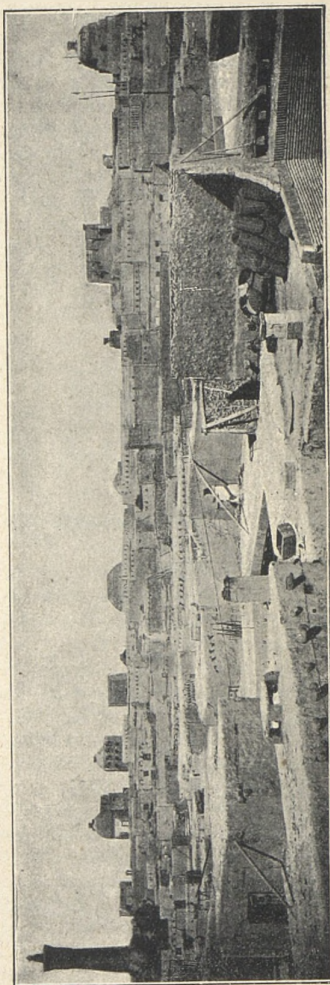
Kdyby Amu, Syr a Ili se svými pobočkami měly vyschnouti, pak by celý prostor od Mrtvého Kultuku a Kara-bugazu až po Dzungarsko byl jedinou pouští, podobnou poušti Saharské. Charakter zakaspických pouští nejlépe se jeví v poušti Karakumu (= v černém písku) a v poušti Kyzylkumu (= v červeném písku). Dlouhé pohyblivé duny písečné bývají i 20 m vysoké. Když přes ně vanou v zimě větry od severu, posunují se průměrně as o 18 m jižněji, a naopak větry jižními přicházejí o 12 m severněji. Jest tedy pohyb jejich k jihu ročně o 6 m větší.

Rusko středoasijské připojeno bylo k carství Ruskému teprve po úplném obsazení Sibíře. Náhlému a neodolatelnému postupu zbraní ruských stojí nyní v cestě Anglie, která podobně hledí opanovati kraje severního Kašiníru, Afganistanu a Beludžistanu, jako říše carská.

Krajiny nynějšího Turkestanu a Zakaspicka v dávném starověku bývaly částmi proslavené Baktrie a Sogdiány. V těchto končinách, plných přírodních divů, vzniklo velikolepé učení Zoroastrovo, jako pevně stanovený poměr člověka k moci nejvyšší a neznámé, již nazýváme Bohem. Až k Aralskému jezeru, k Óxu a Jaxartu sahala moc Kyrova, moc perských králův, jakož i moc pozdějších uchvatitelův Iranu. Vliv kalifátu arabského dosahoval až k horstvu Kara-tauu a k vrchům Mugodžarským. Když roztříštilo se mohutné panství kalifův a na jeho místě vznikly říše nově, v Turkestanu osvobodili se Turci a založili říši vlastní, která v krátké době hraničila s jezerem Kaspickým, s řekou Uralem, stepmi Kirgizskými a Pamirem. Od r. 1227—1242 byl Turan střediskem říše mongolské za třetího syna Čingischanova Čagataje; od r. 1369 střediskem druhé říše mongolské, již zbudoval na troskách říše dřívější Timur, sedící v Samarkandě. Od té doby Turan zván byl také Velkým Tatarskem

nebo Svobodným Tatarskem, protože Mongolům, v území tuto jmenovaném říkalo se Tataři. V XV. a XVI. století Turci opět vymahli se z moci Tatarův a založili v Turanu silný stát. Z kmenů tureckých tehdy zvláště vynikl bojovný kmen Uzbekův, jenž domohl se i vlády nad kmeny bratrskými. A ještě teď jsou Uzbekové převládajícím kmenem v Turanu, a dynastie panovnické jsou uzbeckého původu. Tadžikové nebo Sartové, lidé poddaní, pocházejí od starých Peršanův a Baktrů. Uzbekové jsou sunité, Tadžikové šiité. Jméno Sart bývalo kdysi nadávkou kočovných kmenův a doposud se říká: „Bude-li Sart tvým hostem, říkej mu Tadžik, když odejde, můžeš mu říci Sart.“ To znamená, přijde-li k tobě do stanu nebo do domu, zachovej svaté právo pohostinství a uctivě se k němu chovej, aby nepozoroval, že se ho štiťáš. Jakmile však jest ze bran tvého domu, mluv o něm, jak chceš, třebaš jak o Sartovi (špatně).

Až do XVII. století dějiny vypravovaly, že lidstvo asijské, rozšiřujíc panství své nebo nových sídel hledajíc, tihlo na západ a zaplavovalo roviny jihoruské a černomořské. Však v XVII. stol. nastal obrat. Národům evropským nestačily hranice vlastní. Východ zdál se jim k výbojům nejpůsobilejším, a v tom směru počalo také jejich okupační dílo. První snahy podrobiti uzbecké chanaty v Turanu spadají v dobu panování ruského cara Petra Velikého. Neuskutečnily se sice pro jiné, důležitější události, ale neustaly. Rychle šely k cíli v době nejnovější. R. 1847 Rusové opanovali největší ostrov aralský Barsa-Kaitama a nazvali jej Mikuláš. Ostrov ten a ostrovy sousední dostaly pak jméno „Ostrovy carské“.

Celkový pohled na Bucharu se střechy serailu aimského.

Mimo to vystavěna na Syru pevnost Aralsk. Výprava vojenská r. 1853 získala pevnůstku Akmečet tam, kde nyní stojí Perovsk. R. 1859 Rusové obsadili pevnůstku Čulek a nové dvě pevnůstky založili: Karalu, 63 km a Krmakoru, 126 km od ústí Syru do jezera Aralského. Odtud provedena výprava r. 1864 na Kokan. V červnu Rusové obsadili město Turkestan a v září 1864 Čemkent; v únoru 1865 zorganizována nová provincie Turkestan po rusku. Následujícího léta v červnu 1865 voje ruské dobyly Taškentu, tak že provincie Turkestan obsahovala všechna území po pravém břehu Syru od pohoří Cotkalu až po jez. Aralské.

Emir bucharský dvakrát na hlavu jsa poražen, r. 1868 postoupil Rusům Samarkandu. Za pět let (1873) potom Rusové podnikli válečnou výpravu proti chanovi chivskému, jež jako chana bucharského k závislosti přinutili. Roku 1875—76 podrobili chanát kokanský, jemuž dáno jméno okres Fergana. V téže době poddali se orlu ruskému Kirgizové pamirští.

Rusko středoašijské dělí se v generální gubernii Turkestan, v níž zahrnují se Zakaspicko, Chivsko, Bucharcko, území Samarkandské, Fergana, Syr-Darja, a v generální gubernii stepní s Uralskem, Turgajskem, Akmolinskem, Semipalatinskem a Semirěčenskem. Obě gubernie zaujímají plochy 3,550.000 km² (5¼ Rakousko-Uherska, 68 Čech), na nichž žije dle nejnovějších výpočtů více než 10 mill. obyv.

I. Generální gubernie Turkestan.

a) Zakaspicko jmenuje se krajina východně od jez. Kaspického k řece Amu, k jez. Aralskému a na jihu k řece Atreku. Sousedí s Persií a Afganistanem. Počítá se k němu stepní vysočina Ust-Urt, půlostrom Mangišlak, poušť Karakum a oasa Mervská.

Od r. 1873 Rusko posunovalo hranice své mezi jez. Kaspickým a jez. Aralským stále jižněji a jižněji, až dosáhlo stepního úvalu, který považován byl za staré řečiště Oxu. Tím opanovalo stepní krajinu Ust-Urt, na níž žijí kmeny kočovných Turkmenů, bojovných a neohrožených, kteří opojeni jsou volností stepní a svobodou osobní ani králův, ani knížat, ani chanů neposlušují. Brzy potom ruské sotně protáhly poušť Karakum, obsadily Kyzyl-Arvat, Aschabad a dostihly hranic oasy Mervské. Mervští dlouho neodporovali a r. 1884 přijali posádky ruské, zavazující se ku poslušnosti bílého cara. Tím moc ruská v Zakaspicku rozvinula se až k 35. stupni zem. šířky severní.

Ust-Urt (Vysoká země) zdvihá se do výše až 250 m nad hladinu obou jezer a přechází na severu ve vrchy Mugodžarské, 575 m vysoké.

Půlostrom Mangišlak, vybíhající severně od Kara-bugazu do Kaspu, prostoupen jest plochým pohořím, jemuž v severní části říkají Ak-tau, v jižní části Kara-tau. Mezi oběma hřebety horskými objeveny byly bohaté vrstvy uhlí kamenného. Jižně od zátoky Kara-

bugazu vystupuje pustý Balchan nad výši našich Krkonoš (1635 m). Při bedlivějším pozorování možno jej považovati za pohoří, jímž býval Kavkaz spojen s Hindukusem.

Nesmírná poušť Karakum není step, na níž rostou jednoduché, chudé ditky květeny; nechová v úvalech svých nijakých osad pastýřských, které poutníka mile překvapují a vítají; Karakum je pravá, úplně mrtvá, strašlivá poušť se všemi nebezpečími a hrůzami, bez pramenů, bez vláhy, kterou by se spráhly žíznivé rty Turkmenovy.

Oasa Mervská jest asi 5000 km² (asi jako Slezsko) a žije v ní 400.000 až 450.000 obyvatelů, Turkmenů, kmene Teke. Jsou usedlí ve všech a městečkách, pilní rolníci a dobytkáři. Pšenice, rýže, ječmen, bavlna (středoasijská bavlna), víno, melouny, meruňky, broskve jsou výtěžky jejich zahrad a polí. Na pastvinách pasou se stáda koní, ovec a oslů. Mervská oasa byla vyhlášena již v dávném starověku; slynila slávou a mocí až do dne, kdy dobyly jí pluky Čingischanovy, které obyvatelstvo oasy za pokutu, že se k odporu odhodlali, na výstrahu pobily. Původně Merv slul Muru a přisvojoval si název rodiště Zoroastrova. Seleukos I. Nikator, veliký král asijský, založil vedle něho město nové a nazval je ke cti otce svého, Alexandrova vojevůdce, Antiochií Margianou.

V době, kdy na západě Gotové s Byzantinci o Itálii zápasili, Merv byl střediskem veliké nestorianské sekty křesťanské. Ještě nyní jmenují tam největší a nejvyšší zboženiště starého města, zbytky starých náspův obklopené, Daur-kala (město nevěřících — křesťanů). Pak nastala Mervu slavná epocha islamu. — Až bude možno náležitě využítovati vody z řeky Murgabu, pak bude v oase Mervské žiti dvakrát i třikrát tolik lidí, jako žije v době nynější.

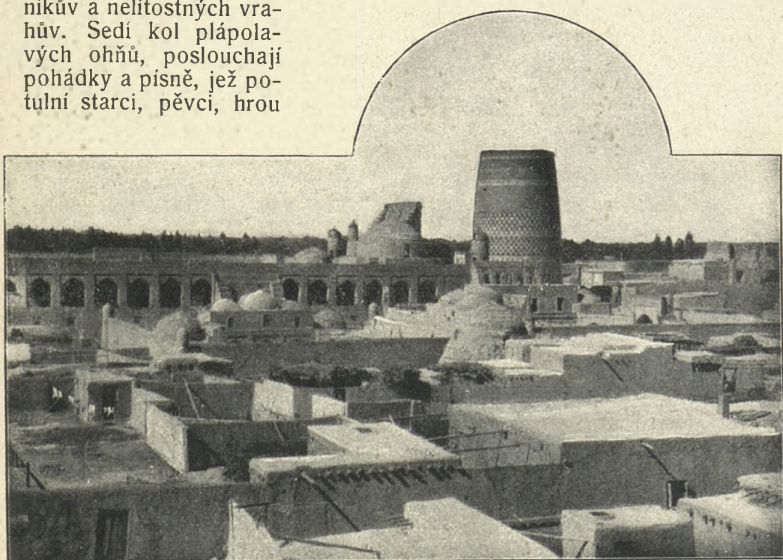
Ostrov Čeleken při východním pobřeží jezera Kaspického chová veliké bohatství pramenů naftových. Planina Ust-Urt a četné oasy poskytují hojně soli, kamence a síry.

Zakaspickem vinou se velké cesty obchodní, posud karavanami hojně oživované. Zvláště vynikají cesty z Chivy do Mervu, z Mervu do Buchary, do Afganistanu, do Persie a jinam. Ale nejdůležitější cesta ze všech jest železnice Zakaspická. Začíná v Krasnovodsku při jezeru Kaspickém (naproti Baku na 40° sev. šířky) a otvírá Evropanům tajemné a podivuhodné nitro asijské. Trať z Aschabadu do Mešhedu v Persii brzy bude hotova a bude novou tepnou obchodního ruchu v severním Chorasanu.

Turkmeni, obyvatelé Zakaspicka, byli vždy, pokud lidská paměť sahá, národem kočovným a loupeživým. Dělí se v kmeny, zvané „kalky“. Kmeny rozdělují se v hordy, „tajfy“, a hordy v oddily, zvané „tiry“. Jest jich million hlav. Volní jsouce jako příroda, v níž žijí, nemají vůdcův ani náčelníků; neumějí také poslouchati. Závislost a poddanství jsou jim pojmy neznámé. A přece není mezi nimi bezvládi, nepořádkův a revolucí. Žijí a jednají dle odvěkých tradic a způsobů, od nichž ani náboženství jich neodvrátilo. Některé kmeny žijí mezi sebou v nepřátelství, které přechází výchovou s pokolení na pokolení. Tur-

kmeni se nebojí Peršanů, ale před Rusy mají úctu i strach. Láska k domovině a zvláště oddanost k rodnému kmenu a k hordě vypěstována jest již u dětí. Každé dítě zná velikost a moc svého kmene, slávu své hordy, práva a povinnosti členů „tiry“.

Turkmeni vyznačují se hrdým, statečným pohledem a bezmeznou touhou vyniknouti při nějakém nájezdu loupežném, jež nazývají „alaman“. Ku přepadu oasy nebo vsi užívají nejraději půlnoci nebo doby před východem slunce. Útok je tak osnován, že málokdy se nepodaří. Jsou-li Turkmeni v kruhu rodinném, nikdo nepoznal by v nich strašných válečníkův a nelítostných vrahův. Sedi kol plápolavých ohňů, poslouchají pohádky a písně, jež potulní starci, pěvci, hrou

Chiva s Gök-minarem.

na dvojstrunné „dutaře“ provázejí, nebo vykládají dětem „deb“, jakýsi zákonník, ústním podáním rozšířený, dle něhož se každý Turkmen bezpodmínečně řídí a spravuje. Otroctví a prodej otrokův od r. 1882, kdy Rusové dobyli turkmenské pevnosti Gök-tepe, přestaly, a většina hord, jindy divokých, oddala se zemědělství. Rozkvětem oasy Mervské a Tečenské zlepšuje se také celkový stav obyvatelstva, jehož plody práce rok po roku jsou lepší a výnosnější. Zejména těží se mnoho výborné bavlny.

b) Chívsko. Chanát Chivský dotýká se jižního pobřeží jezera Aralského; na severovýchodě a na východě omezen jest řekou Amu. Západní hranice jeho vinou se daleko od Amu písečnými pustinami,

solništi, močály a stepmi, na nichž žijí kmeny kočovné. Uprostřed tohoto území rozkládá se veliká oasa Chivská. Poněvadž Amu odnikud přítoků nemá, obyvatelé chivští zbudovali si na zavlažování pozemků svých rozsáhlou síť průplavů přímo z něho. Od povodní obyvatelé chrání se tím, že po levém břehu řeky zbudovali hodně vysokou hráz, již pronikají vodní trouby a stoky, ústící v průplavy polní. Po pravém břehu a tam, kde krajina se poněkud zvedá, místo průkopů zbudováno jest hojně čerpadel, jichž činnost po celý rok nepřestává. Obyvatelstvo chivské soustředilo se v oase na levém břehu řeky, poněvadž půda na břehu pravém méně jest úrodná a hůře se dá zdělávati. Celkem plodná jest asi desetina celého chanatu, 6000 km²; ostatek pro nedostatek vláhy leží ladem. V zimě panují v území silné mrazy, v létě nesnesitelná vedra, provázená spoustami prachu z pouští. Amu bývá měsíc zamrzlý. Jaro přichází do oasy již v únoru, léto v dubnu. Půda jest velice úrodná, a krásou velikou vyznačují se zejména zahrady a sady. Vonné ovoce, chuti přelíbezná, daří se všude. Zvláště vynikají jablka granátová a melouny. Z plodin průmyslových na místě prvním jest bavlna.

Hlavní město jest Chiva. Rozkládá se při dvou průplavech zavodňovacích a obeháno jest mohutnou dvojitou zdí v délce 6—7 kilometrů. Citadella Iškale, v níž bydlí chan, ovládá město a okolí. Chan přebývá v paláci rovněž opevněném. Podobně opevněné domy mají nejvyšší hodnostáři a školy. Obyvatelstva všeho počítá se tam 30—40 tisíc. Na Amu leží město Kungrad, jež vede čilý obchod s dobytčím a plodinami.

Usedlé obyvatelstvo chivské záleží z Uzbeků, Tadžikův a Peršanů. Vládoucím národem jsou Uzbekové, nejvzdělanější jsou Tadžikové. Jsou rolníky, obchodníky a tvoří jádro vojska. Peršané byli dříve otroky; osvobozeni byvše, věnovali se hlavně rolnictví. Kočovné obyvatelstvo záleží z Karakalpaků (60.000) v deltě amuském, z Kirgizů (30.000), z Turkmenů při západních a jižních hranicích zemských. Chan poslušen jest ruského cara a přihlíží k návrhům, které udílí mu ruskou vládou tam poslaný úředník. Nad Chivskými vládne neomezeně, vykonáváje spravedlnost osobně nebo soudci ustanovenými.

Bucharci.

Chanát Chivský velikostí svou rovná se Čechám a Slezsku; žije v něm asi million obyvatelů.

Řeku Amu, starý Oxus, přirovnati lze k egyptskému Nilu; bahno jeho zúrodňuje nivy bucharské a chivské, jako Nil zúrodňuje údolí podél toku svého. V Pamiru má jméno Pendž; spojuje se s Vachanem, Guntem, Murgabem a sloučiv je s jinými ještě přítoky, sluje Amu. S počátku tvoří severní hranice afganistanské, potom odděluje Zakaspicko od Turkestanu. Od Pata-Hisaru Amu jest splavný a ve výši 350 m vstupuje do úplné roviny. Poněvadž na

Bucharka.

všech stranách vody jeho ubývá v zavlažovacích průkopech, zmenšuje se obsah jeho proudu neustále. U Čardžuje křížuje se s drahou Zakaspickou. Tam bývá v době dešťů 1 km široký. Řečiště Amu často se mění a postupuje přírůstkem stepního písku od z. k v. Vlévá se do Aralského jezera, jež stále víc a více šterkem zanáší. Důležitost jeho oceňují nejenom Chivští, ale i sousedé jejich na východě, Bucharští.

c) Bucharsko. Chanát Bucharský rozkládá se po pravém břehu Amu horního a středního až po uzel horský, kde počíná Karakorum a Hindukuš. Hranice severní šíří se od Chivska pouští Kyzylkumem, přepínají řeku Zarjavšan a vedou po hřebenech pohoří Hisarského na východ. Kromě toho náleží k Bucharsku úzký pruh země po levém břehu amuském od hranic afganských po hranice chivské. Území zaujímá asi 240.000 km² (4krát Čechy a jednou Tyroly), v němž přebývá 2½ millionu lidí. Bucharští jsou původem Tadžikové, mluví persky a vyznaží se v rozmanitých řemeslech. Chytrost, dovednost jejich a pile přivedly je k slušnému blahobytu. Rusové a jiní cizinci zastávají hlavně

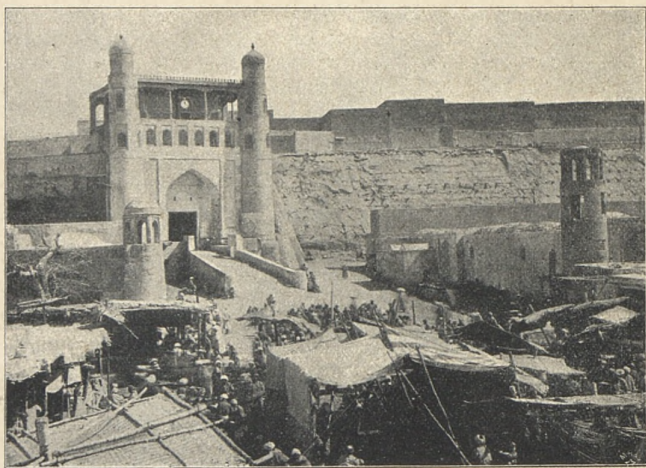
veřejné úřady; jsou též kupci, lékaři nebo hodnostáři vojenskými.

Většina obyvatelstva bydlí v rovinách, kde pěstuje plodiny takové, jaké dávají Chiva, Merv a ostatní krajiny turkestanské. Hlavní město Buchara leží nedaleko levého břehu řeky Zarjavšanu, která vzniká pod obrovským ledovcem v nebetyčném Alaji. Cestovatelé udávají délku ledovce toho na 25 verst a šířku na 2 versty. *) Ze Zarjavšanu vedou četné průplavy do rovin po obou jeho březích a zúrodňují jejich půdu. Následkem toho vody v řečišti stále ubývá, a Zarjavšan sto km před ústím svým úplně v poušti mizí. Obyvatelů počítá se v hl. městě 80.000. Okolní zahrady dodávají mu rozkošného vzhledu. Uprostřed domů s plochými střechami stojí palác

*) Versta, ruská míra délková = 1066/8 m.

vládcův, jež „emir“ titulují, ohrazený dlouhou a silnou zdí. Na blízku paláce chanského stojí nádherné mešity s vysokými minarety, školy a karavanseraje. Největší podiv vzbuzuje bucharské tržiště. Obrovská skladiště, krámy a boudy přeplněny jsou ruskými tovary, s nimiž cizincům konkurovati nelze. Karavany tam přicházejí z Indie, z Persie, z Číny a z Arabie. Zboží evropské a kupci evropští přijíždějí po železnici Zakaspické. Kromě obchodní důležitosti posvátnost města vábí k sobě vyznavače islamu. Jsou tam hroby vynikajících mučedníků mohamedánských a školy (300), v nichž islamu se učí se zvláštní horlivostí a důkladností.

Východně od Buchary rozkládají se vlastní nejdrahocennější oblasti ruského majetku ve střední Asii. Jsou to krajiny, v nichž rok

Brána do hradu bucharského.

po roku vždy u větší míře vyvíjí se pěstění bavlny. Generál Kaufmann, podmanitel Turkestanu a později jeho správce, ihned poznal, co znamená pro Rus, podaří-li mu buď úplně, buď částečně neplodnou půdu v poříčí Zarjavšanu proměnit v půdu, rodící bavlnu. Proto věnoval pracím zavodňovacím a plantážím bavlníkovým všemožnou péči. Za dvacet pět let divy se staly v krajině, jindy vyprahlé a chudé. Rusko nyní jest ve výrobě zboží bavlněného na prvním místě v Evropě. Surovinu k tomu bere skoro výhradně z území svého. A nebude dlouho trvati, přijde čas, kdy Rusové ve příčině bavlny nebudou již závisli na cizině, ale naopak sami ji dodávati budou Evropě ze svých zásob turkestanských. Co bavlnictví v rozmachu ještě větším zdržuje, jest nedostatek vody, jenž se jeví všude i v řekách. Všelijak luštěny

problémy zavodňovací, žádný však neuspokojoval. Konečně přijat návrh, aby hladová step zavlažována byla vodou z řeky Syru, pokud ovšem voda ze Syru vystačí. R. 1900 počato se stavbou hrází průplavnic (12 km pod Chodžentem), jimiž voda Syru sváděti se bude do rovin. Podaři-li se práce, znamená to nesmírný pokrok v hospodářské samostnosti vší Rusi.

Nejúrodnější krajinou jest okruh Kerminský, jenž bohatstvím plodů předčí nad samotno okolí bucharské. Osada leží vedle osady, sady a plantáže doprovázejí nás po všech cestách požehnaným krajem, jež svlažuje Zarjavšan. Pravým opakem vyznačuje se pustá, hlinitá poušť bucharská a poušť, zvaná Melik, severně od Zarjavšanu. O této zmiňuje se Bambéri jako o nepřehledném moři písečném, podobném oceánu. Duji-li po něm větry bouřné, písečné vlny zvedají se do výše 5—20 m; laškuje-li s jeho hladinou vánek mírný, i písek sesouvá se ve vlnky jemné, jako bývají vlnky na rozčeřeném pláni mořské za lahodného ticha večerního. „Ve vzduchu ptáka není viděti, na zemi ani broučka, ani červíčka; toliko kosti zhybnulých lidí a zvířat, které mimojdoucí poutníci na hromady naházeli, jsou milníky karavanám, do nekonečna se ubírajícími. Nikde není vody, a každý cestující ve spaní objímá svůj vak vodní, aby mu ho někdo neuzmul. Nejstrašnější jsou účinky horkého větru „tebbadu“. Jakmile jej mraky písku zvěstují, velbloudi s hlasitým rykem sami léhají na zemi, natahují krky a skrývají hlavy do půdy. Cestující kladou se vedle nich. Vítr s temným hukotem řítí se přes ně a nasypává nad nimi těžké závěje písku, jehož zrnka pálí na obličejích a na rukou jako žhavé jiskry.“

d) Samarkandsko. Východní část Bucharska zaujímá Samarkandsko, od r. 1882 provincie ruská Zarjavšan. Proslavena jest úrodností a městem Samarkandem. Zaujímá as 35.000 km² s půl millionem obyv. Město Samarkand vynikalo již před mnohými věky polohou svou, pro obchod vhodnou, a Timur r. 1369 učinil je skvělým sídlem svým. Poklady středověku, vyvinuté umění a bohatýrství mocných válečníků daly podnět báječným pověstem a pohádkám východním, jejichž dějištěm byl čarovný Samarkand. Ještě nyní pohled na město jest úchvatný. K malebnosti jeho přispívají štíhlé minarety a zříceniny památných budov z dob slávy tatarské, věnec skvostných zahrad a pestré obyvatelstvo. Nejzajímavější stavbou jest hrobka Timurova, posvátný památník dob minulých. Na předměstích stojí domky z vepřovic a hlíny, úzké ulice vinou se mezi nimi, a všude rozkládá se nápadný klid. Jaký však ruch panuje uprostřed města! Tam jsou ulice široké, plny bazarův a místností obchodních, kamenných domův a karavanserajů.

Město záleží vlastně ze tří částí: z moderního Samarkandu kve-toucího, ze Samarkandu, jenž se již rozpadává, a ze Samarkandu, jenž dávno již pohřben byl pod spoustami ssutin a kamení. Nejstarší město slulo Marakanda a rozkládalo se na příkrém břehu Zarjavšanu, obklopeno jsouc se všech stran hlubokými srázy. Historie vypravuje, že zde v Marakandě Alexander, zmocniv se města, při hodech v rozčilení zabil věrného Klita. Z pověstného paláce zbyly ještě sesuté valy,

Mešita Timurova v Samarkandu.

nanesený vrch a hluboké úvozy, jimiž jezdilo se do hradu. I stopy po studnicích se tam objevují. Na západě nynějšího Samarkandu prostírá se směs rozpadlých budov s ulicemi nerovnými, neupravenými, s nečistotou, smetím a těžkým vzduchem. To jest město Timurovo. V palácích, ozdobených nejčistším perským uměním stavitelským a malířským, sídleli panovníci, jež dějepis řadí mezi nejmocnější a největší. Úkol svůj, šířití víru Mohamedovu ve válkách s nevěřícími, prováděli s přesností a odvahou podivuhodnou, jakož i se štěstím nevšedním. Nyní z trosek palácových vyzírá jen bída a špína; bydlí v nich nejchudší obyvatelé městští. Nejmladší Samarkand jest r. 1871 založená čtvrť, v níž bydlí nyní 12.000—15.000 Rusů v širokých, stromy obsá-

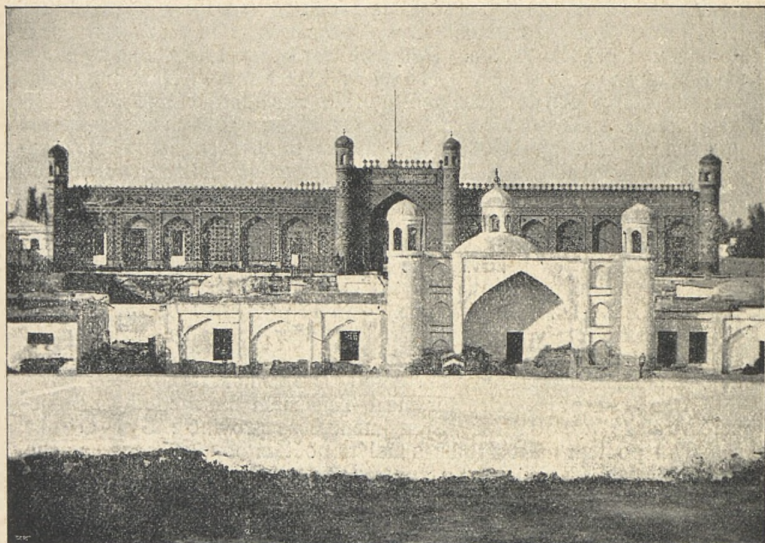

Registan (tržiště) v Samarkandu.

zených ulicích a v domech moderně zařízených. Náměstí, bulváry, vodovod, kanalisace, lužné sady a vůbec celý ráz této čtvrti městské je dílem jmenovaného již generálního guvernéra Kaufmanna. Kdo navštíví Samarkand, navštěvuje nejdříve hrob Timurův v mešitě Gur-emirově. Pohádkovým leskem a vkusem ozdobená kdysi svatyně jest nyní na spadnutí. Modrá kopule několikerým zemětřesením nabyta jiné podoby, nežli měla původně, a hrozí sesutím. Portál a vedlejší přístavky jsou z většího dílu již pobořeny. Lesk onyxových ozdob ve zdech zašel, glasure ozdobných emajlovaných cihel odprýskala. Vnitřek záleží z vyklenutého prostoru, v němž jest pod zemí Timurův hrob, zakrytý velkým kamenem, nápisy opatřeným. Další prohlídky týkají se obyčejné mešity šacha Sindeha, citadelly a vel-

kých mešit, při nichž zřízeny jsou také vysoké školy mohamedánské, pocházející z XV. stol.: Shir-dar, Ulug-beg, Tilah-kari. Některé detaily uměleckých ozdob zachovaly se po na naše časy.

e) Fergana. Východně od provincie Zarjavšanu mezi řekou Syrem, pohořím Alajem a dalšími pásmy Tanšanu rozkládá se provincie Fergana. Na severu vroubí ji Syr, jež sleduje pohoří Čotkal, na jihu pásmo hřebenů přes 4800 m vysokých (jako evropský Mont Blanc), s vrcholy až 6000 m dosahujícími. Ferganou protéká Syr, jehož délka se páčí na 2860 km. V horním toku svém, pod jmenem

Průčelí chanova dvora v Kokanu.

Marym zavlažuje bývalý chanat Kokanský, jenž jest nyní základem Fergany, zabírající též část území v Pamiru. Celkem Fergana podobna jest ohromné kotlině podlouhlé, na západě otevřeně, do níž hory stupňovitě se sklánějí. Většina přítoků amurských přicházejících s hor, vyčerpává se k zavlažování polí, tak že ani cíle svého nedocházejí. Půda za to rodí nad obyčej mnoho. Pšenice, rýže, žito, bavlny, konopí, tabáku nevytěží se v žádné provincii ruské tolik, jako ve Ferganě. Hedvábí tamější patří mezi nejlepší. Vedle polního hospodářství velice výnosné jest hornictví, jež vykazuje značné množství železa, olova, stříbra, kamenného uhlí, nafty a tuhy. Následkem toho starodávná města ožívují novodobým průmyslem a těší se pěknému blahobytu.

Obyvatelstvo Fergany je z části původu iranského, z části tureckého. Původnější jsou Tadžikové, které Turci přemohli a poddanými učinili. Obyvatelstvo v městech uselá rozhodně jest původu staroperského a pominuto s tureckými Uzbeky. Turecké kmeny Karakalpakův a Kirgizů jsou kočovné a zdržují se hlavně ve stepích severně od Syru a v západní rovné části Fergany. Stanové vesnice jejich slují auly. Kolem nich pasou se stáda ovec, koz, koní a velbloudů. Zvláštní pozornost vzbuzují ženy svým černým šatem a bílými, vysokými čepci. Hlavní město Kokan má nyní 85.000 obyv., mezi nimiž je 10—15 tisíc Rusů. V plantážích jeho roste výtečná bavlna, v sadech a podél cest všude sázejí se moruše k výživě boudců; průmyslem rozmanitého druhu zaměstnávají se tisíce rukou lidu domácího i přistěhovalého. Podobně vzrůstá Starý Margelan (40.000 obyv.) a Margelan Nový (s 12.000 obyv.). Náramně rychle vzrostlo město Andžan, jako nynější poslední stanice dráhy Zakaspičké. R. 1903 postihlo strašlivé zemětřesení toto město a napolo je zničilo. Čítá na 50.000 obyv. Ještě důležitější jest město Namangan (s 62.000 ob.), které provozuje na všechny strany obchod se zbožím evropským a asijským. V pohoří Alajském ukrývá se město Ozch (Oš se 40.000 obyv.), které ovládá horskou silnici z Fergany do Kašgaru v Číně.

Na blízku Ošu zdvihá se hora Ajub-tau, Jobova hora (1200 m), na jejímž úpatí vytryskují prameny léčivých vod. Tam vznikly „Lázně sv. Joba“. V lázních je 17 pramenův o teplotě 24° až 41° C. Za hodinu vřídla vydávají 360 věder vody, ze které bubliny stále vystupují, jakoby byla celá nádržka v mírném varu. Voda obsahuje vápník, sodík, hořčík, soli a jod (Dle Em. Faita).

f) Syr-Darja. Prostor mezi Tanšanem na východ až po jezero Aralské a podél řeky Syru jmenuje se provincie Syr-Darja, s malým počtem měst a tudíž s malým počtem obyvatelstva uselého. Provincie jest vlastně zemi stepní. Při řece leží město Chodžent, na 65° v. d. a na 45° s. š. Perovsk. Správce území bydlí ve tvrzi Petro-Alexandrovsku. Největší město jest Taškent, silně opevněné, požívající mezi ostatními městy středoasijskými pověsti města největšího, metropole Asie ruské. Leží v údolí říčky Čirčiku; záleží z asijské části sartsko-tatarské o malých domcích, křivolakých ulicích a rozsáhlých zahradách. Čtvrť evropská (ruská) jest moderně stavěna, podobna spíše rozsáhlému sadu a chráněna silně opevněnou citadellou. Obyvatelstva usadilo se tam na 160.000. Nejvíce Taškent získal tím, že v červenci r. 1905 spojen byl železnici s městem Orenburskem na hranicích evropsko-asijských. Délka trati obnáší 1850 km. Drahou touto přibýlo Rusům druhého, mnohem kratšího a bezpečnějšího spojení mezi Rusi a Střední Asií, jímž mohou velké množství vojska v krátké době dopravit k hranicím Přední Indie. Kromě toho Taškent spojen jest odbočkou s tratí hlavní, to jest s drahou Zakaspičskou. Také Čemkent na úpatí hor karatauských bohatne obchodem. U Kazalinsku (1000 obyv.) začíná malá syrská delta.

Provincie Syr-Darja má na jihozápadě hranice posunuty až do pouště Kyzylkumu, v níž drobný písek podobně jako v jiných pouštích působením větrů kupí se v mohutné závěje. Okraje pouště směrem k řece Syru mají dosti míst, kde po deštích roste tráva, a jež obývají kmenové kočovní. Okraje ty zovou se Ak Kamiš. Uprostřed travisk zvedají se tu a onde kopce starého písku 10—15 m vysoké, v nichž zapustily kořeny své nízké pichlavé kře, bodláčí a saxauly (*Haloxylon ammodendron*). Saxaul česky slanodřevec podobá se z dále sešlým babkám vrbovým, skloněným nad našimi

Hrobka krále Saloma v Ošu ve Ferganě.

potoky. Poněvadž větve jeho mají na sobě malé listky šupinovité, nelze o stínu jejich na vypráhlé poušti ani mluvit. Rozmnožuje se a zachovává plazivými oddenky. Slanodřevec, turanga (*Populus diversifolia*) a jakýs keř z řádu *Calligonum* sloužily dlouho za palivo ruskému loďstvu aralskému, až byly z okolí jezerního téměř vyhubeny. Mladými, šfavnatými letorosty jejich živi se velbloudi, antilopy a zajáci. Saxaul vyskytuje se kromě Ust-Urtu a okolí aralského všude v Turkestanu, v Dzungarsku i v Gobi.

Kromě slanodřevce poutá v stepích tamějších pozornost poutníkův okoličnatá rostlina *Eyryngium Sumbul*, o níž Kerner píše, že

v době, kdy příroda po deštích se omlazuje, vyhání z kořene pět základních, čteně cípátých listů, pižmem páchnoucích, které však za několik neděl vadnou a schnou, zachovávajice bledě fialové zbarvení. Sotva zbarvení se dokončí, vyráží z paždí listů bezlistý, 3—5 cm tlustý výhonek, který vzrůstá v mohutný stonek 1—2 m vysoký, v jehož hořejší třetině vyvíjejí se četné okoliky.

Syr dělí se v mnohá ramena, čímž tvoří se četné ostrovy, pokryté houštinami, v nichž ukrývají se divocí vepři a tygři. Voda Syru jest kalná, zažloutlá, sladká a chutná příjemně. Paroplavbě se na ní nedaří. V prosinci zamrzá, v březnu vystupuje z břehů a stále řečiště proměňuje. Šířka proudu bývá 280—500 m, hloubka $5\frac{1}{2}$ —11 m. V bahnech a rákosinách při ústí do jezera lhnou se mraky komárů a kobylek, kteříž hmyzové jsou postrachem krajin. V území Syr-Darje v létě vůbec neprší. Kde není umělého zavlažování, vzniká solná poušť, na niž živoří některé rostliny pichlavé.

g) Dráha Zakaspická. Pluje-li kdo z Baku na západním pobřeží jezera Kaspického do Krasnovodska, města na břehu protějším, mimovolně pociťuje blízkost Asie, a na tvářích osob, s nimiž se setkává, poznává typy cizí, asijské. Krasnovodsk jako brána asijská rozkládá se na holém pobřeží, za nimž se zvedají příkré a bezlesé stráně. V něm sedáme do vlaku nové dráhy, která byla příčinou, že osvětleny byly nám kraje neznámé, a vyzdvižena opona, zahalující tajemství krásných a velikolepých krajin, o nichž vypravovaly se a vypravují zvěsti neuvěřitelné. Železnice jako předchůdkyně dráhy Sibiřské přiblížila nám střed asijský tak, že snadný jest výlet do Mervu, Samarkandu a Taškentu i dále, právě tak jako do Egypta, Nubie a do Sahary.

Minuvše půlostrom Darja, u něhož patrný jsou domnělé stopy předvěkého řečiště Amu, přijedeme do města Michajlovsk. Trať potom vede holou stepí, jinde písčinami, jinde opět zelenými oasami, jižně od velkého Bachanu, horstva, dosahujícího výšky i mohutnosti Krkonoš (1661 m). Stanice záleží z pravidla z nádražního stavení a z několika kolen. Vodu pro úředníky obyčejně přivážejí vlaky. Na 56. poledníku dostihneme Kyzyl-Arvat, do něhož ústí několik stepních cest z různých končin. Na jihu města zvedá se Kopet Dagh, vedle něhož vede trať dále k jihovýchodu do území Turkmenů kmene Teke, jimž patřival Merv a jiné bohaté oasy v Zakaspicku. Turkmeni jsou nedůvěřiví a v cizincích přirozeně vidí své nepřátele. Stahují je, kde mohou, a loupežná přepadení nejen na cestách pěších, ale i na tratech železničních nejsou ojediněla.

Rovnoběžně s hranicemi říše Perské, přes Gök Tepe a Aschabad, na dvou místech: u Kjuranu a Dušaku jich se dotýkajíc, na 60° v d. železnice opouští směr jihovýchodní, ohýbá se k severovýchodu přes řeku Tedžen a vede do památného Mervu. Na výšinách Göktepských generál Skobelev porazil 1881 chabře bojující Turkmeny. Aschabad ještě před 30 lety byl stepní osadou turkmenskou. Nyní na místě jeho kybitek zdvihají se velké kamenné domy s velkými byty a bohatými obchody. Se stránky strategické

železnice tato jest neocenitelná. V několika dnech všechny posádky v pevnostkách pohraničních mohou býti sesíleny a postaveny proti Persii, kdyby nepřátelství s Rusí začala.

Z Mervu železnice pokračuje dvojím směrem: na severovýchod do Turkestanu a k jihu skrze území Turkmenů Sariků do Afghanišanu. Směrem k jihu trať vede vedle řeky Murgabu, jejíž tok náleží k velkým přírodním zvláštnostem asijským. Sbírá totiž prameny severně od Mervu v oase živé a hojně zalidněné, teče k jihu, mohutní mnohými přítoky, ale nevlévá se ani do moře, ani do jezera, ani do močálu, leč pojí se s řekou jinou, v Afghanišanu počínající a proti ní tekoucí. Někde u Sandiku Kančanu splývají vody obou proudů

Krasnovodsk na východním břehu jezera Kaspického.

v celek a mizejí jedna v druhé. U Alexějevsk a Kuška na jihu trať opouští půdu ruskou, vzdálena jsouc od Heratu afganského sotva 140 km.

Sledující železnici Zakaspickou z oasy Mervské dále k řece Amu, pozorujeme, že vede přímo pouští Karakumem v délce 200 km, a že u Čardžuje při Amu vstupuje na území bucharské. Pak vedle písčin, v nichž trátí se vody Zarjavšanu a stále proti jejímu proudu mnohými a bohatými městy se vinouc, vstupuje do Samarkandu. Co před 30 lety zdálo se býti snem, jest uskutečněno; evropská města jsou v přímém spojení s pohádkovými městy asijskými. Řeka Amu dle domnění pozorovatelův u porovnání s řekami Nilem a Missisipi přináší z hor více bahna a náplavu, nežli oba tyto veletoky. Na podzim a v zimě jest vody méně, a tu objevují se četné táhlé ostrovy mezi širokými rameny řeky, z nichž mnohá širší jsou nežli Tigris.

u Mosulu. Od dubna však do července jest pohled na spousty vodní překvapující. Jest tudíž odůvodněno, proč starověcí zeměpisci považovali Oxus za největší řeku světa. Rusové prý původně také přes Oxus dále ani dráhu stavěti nemínili, nepovažující další stavbu její k tažení do Indie za výhodnou. Ale generál Anenkov (železniční generál) odhodlal se přepnouti řeku mostem dřevěným a posunouti koleje dráhy na východ do Turkestanu. Úmysl se zdařil. Obrovské dílo má délky na 5000 m a pohltilo 36,000.000 K. Po mostě jede se 26 minut. Od r. 1902 jest na místě mostu dřevěného vystavěn most železný.

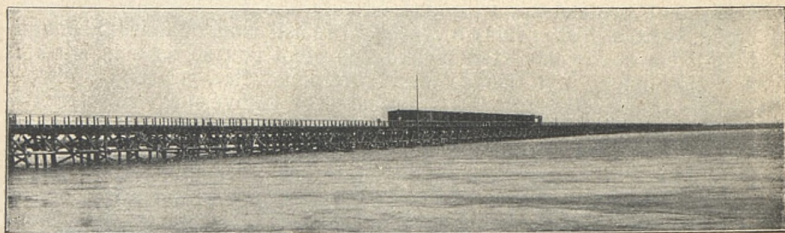
Ze Samarkandu trať vede na Džisak a do Chodžentu, odkudž míří do Taškentu, jímž proniká na Čenkent a do města Turkestanu a do Perovska. Kromě této trati ještě jedna trať vede dále na východ z Chodžentu do Kokanu, do Namanganu až do Andižanu, kde končí. Z Kokanu jde odbočka do Margelanu, jenž jest jako Taškent obehnan vysokou, starou, dvanácti-brannou zdi.

Obyvatelé všech končin těchto, jimiž vine se železniční trať, pěstují morušové bource a vedou čilý obchod. V Margelanu jest chrám, v němž jest uschována stará, červená korouhev, kterou kněži prohlašují za korouhev Alexandra Velikého. Také prý jest Alexander v Margelanu pochován.

II. Generální gubernie stepní.

Generální gubernie stepní záleží ze severní části Rusi Středoaasijské, k níž počítají se provincie: Uralsko, Turgajsko, Akmolinsko, Semipalatinsko, Semirěčensko. Jsou to nesmírné roviny, málokde vyvýšeninami prostoupené, na nichž roste tráva, nebo leží vrstvy drobného písku, nebo rozseto je kamení jako po poli zrn. Krajiny zelenají se pouze po deštích; jakmile vláha zmizí, tráva vadne, schne, krouť se a žárem slunečním téměř se spaluje. Step svou rozlehlostí působí dojmem skličujícím. Je-li dnem vyschlého jezera, pokryta jest květem solným a děsí pustotou. Řečiště řek vyschlých jsou kamenitá a mají vodu jen několik měsíců v roce. Ovšem na jaře step je krásnější nežli lučiny krajin zavlažovaných. Kam pohlédneme, všude skví se květy žlutých, červených, bílých a červenobílých tulipánů. Vedle nich vypínají se skvostné lilie. Každý druh neb odrůda roste na určitém místě; kde se modré a žluté lilie pomísily, tam je pohled úchvatný, všude vyniká síla jásavých barev. Léto zastihne roviny ještě zelené, ale slunce zbarvuje trávu do hněda. Podzim je šedivý a žlutý. Zima spoutává jezera ledovými pouty, a mocné vichry s vánicemi sněhovými snoubí se s truchlivou zemí. Mezi jezerem Kaspickým a jezerem Aralským v šíři asi 225 km snižuje se step v největší proláklinu světa, související s proláklinou evropsko-kaspickou (— 26 m). Severovýchodně od jez. Aralského rozkládá se močálovitá krajina, v níž jest největší jezero Čalkar a od něho na sv. hořké jezero Dengiz.

Gubernie stepní zaujímá plochy asi 1,500.000 km², na nichž bydlí více než 2 milliony lidí. Největší, jednotná, mírně se zvedající a zase klesající step mezi 45° a 50° sev. šířky jmenuje se step Kirgizská. Není na ní stromu ani kře; step podobna jest moři, jehož vlny náhle ztuhly. Jediné pohoří Mugodžarské činí výjimku, zvedajíc se v hoře Airuku 575 m vysoko. Prahorní nerosty stepní na mnohých místech chovají zásoby olova, mědi, stříbra, někde i stopy zlata. Pod rovnoběžkou 49. zvedá se v široširé stepi 300—1100 m vysoká stupňovina, v níž pramení lšim, přítok Irtyše, a četné stepní řeky, jejichž tok však netrvá dlouho. Ztrácejí se v horkém písku a v stepních jezerech, jimiž končiny ty jsou bohaty. Nápadné hřebety horské zvýší české Šumavy a českého Rudohoří jsou: Arkat, Aldšan, Čingis-tau, Karkarali, Kent-Kazlyk, Ak-tau, Kurgentaš, Ildighis a na olovo bohatý Ulu-tau. Čingis-tau, zdvihaje se do výše 1300 m, odděluje step Irtyšskou od nížiny Balkašské.

Železniční most přes řeku Amu (Oxus).

Jižně a západně od oné stupňoviny lesknou se skupiny jezer, na nichž patrně jest vysychání a ubývání, podobně jako na jezeře Aralském.

V jezeře Balkašském shromažďuje se kromě Kaspu a Aralu nejvíce vody na stepi Kirgizské. Jeho severní a severozápadní břehy zvedají se stupňovitě nad hladinu vodní, podobně jako Ust-Urt při jezeře Aralském. Za to břehy jižní a východní jsou nízké, rákosím zarostlé a sotva patrné. Tam vlévá se ústím deltovým řeka Ili. Východně od Balkaše vlní se písčné stepi, jichž vypráhlost činí dojem vysušeného dna mořského. Jižní částí stepi Kirgizské mezi řekami Sary-su a Ču šíří se step Hladová (Golodnaja), jako přechod z Turkestanu do Sibiře.

a) Uralsko zabírá krajinu při dolním toku řeky Uralu a Emby, na východ k horám Mugodžarským. Západ Uralska omezuje Obščij Syrt, jih břehy jezera Kaspického a jezernaté šíje ust-urtská od Mrtvého Kultuku po jez. Aralské. Největší město Uralsk leží při řece Uralu ve vrcholu úhlu, jež řeka tokem svým utvořila. Při ústí Uralu leží Gurjev.

Uralsko jest krajina stepní s polovici říše Rak.-Uherské, nízká. Přiléhající část Uralska k jez. Kaspu jest proláklina. Vedle osadníků

ruských a Kirgizů hojně žijí tam Tataři, v jichž rukou spočívá obchod. Rok po roce stoupá vydatnost Uralska a užitek z obchodního jeho spojení s Evropou. Města ruská Orsk, Orenburk, Saratov a jiná mají pouze skok do země, kde půda, dosud nedotknuta jsouc rádem, tisíce let odpočívala, a kde i při nevelkém namáhání lze ze zavlažených lánů vykouzlit čarovnou úrodu. Jen až zbudovány budou ostatní železnice, již projektované! Kromě dostavěné již trati ze Samary do Orenburka-Orska-Tamdy-Irgizu-Karalinsku-Perovska buduje se trať nová ze Saratova do Kalmykovskaje, Kungradu a Chivy. Telegrafní spojení trvá již dávno.

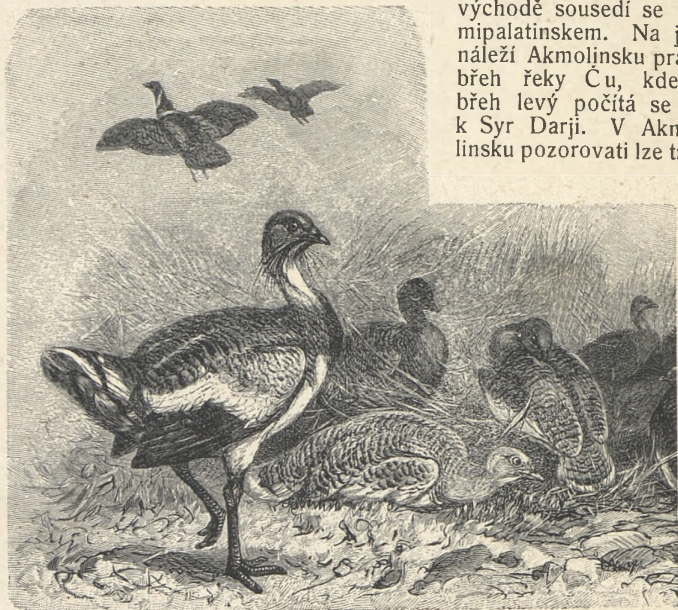
b) Semirěčensko. Východně od Balkaše při ústí Ili až po ústí Lepsy, rozkládá se Semirěčenský kraj, kolkolem přirozenými hranicemi omezený. Názu Sedmiříčí dostalo se mu od sedmi řek, z nichž však pouze Lepsa a Ili dosahují jezera; Karatal pouze tehdy, když se rozvodní. Ostatní jednak zanikají v písku stepním, jednak se cestou vypařují dříve, nežli se spojí s vodou jezerní. Sedm řek vzniká v Ala-tauu, protéká zprvu úrodná údolí a potom širé roviny na vých. břehu Balkaše. Tyto roviny s vyschlými řečišti jsou oblíbeným zimním tábořištěm kočovníků, kteří z vůkolních stepí tam se na zimu stahují a v úžlabinách, kryti jsouce před severními větry, přezimují. Živočišstvo a rostlinstvo v Sedmiříčí vyskytuje se takové, jako ve sníženině aralsko-kaspické. Typický je saxaul. V houštinách travných a v rákosinách zdržují se dikobrazi, divocí osli, dropi a v močálech želvy. V Semirěčensku patrný jest rozdíl v přírodních poměrech hor a v přírodních poměrech rovin. Pohoří s nadbytkem vod poskytují obraz utěšné živosti a vzácné plodnosti, kdežto rovná, vyprahlá, tichá step jest v pravdě obrazem skličující pustoty. V pohořích jeví se tudíž i pestrý život a kulturní vývoj obyvatelstva, ale step zůstává a zůstane povždy krajinou volného kočovnictví. Přistěhuje-li se sem Rus, není kupcem, jak děje se v Turkestanu, nýbrž opanuje půdu a jest z něho opravdový rolník. Domorodec, není-li kočovníkem, chová ovce, kozy, velbloudy, osly a koně, živě se jich masem a nabýváje jmění jich prodajem.

Osady v Semirěčensku nejsou rozsáhlé. Největší jest město Věrnij (25.000 ob.) v úvalu řeky Ili. V něm soustřeďuje se obchod mezi Taškentem a Kuldžou. Semirěčenskem projektována jest dráha z Čemkentu přes Věrnij, Ilijsk, Kopal (ve výši 1085 m), Sergiopol a přes Lepsinskoje do Semipalatinska, jako další část okružní dráhy ruskou Asii střední.

c) Turgajsko. Východně od Uralska rozkládá se území Turgajsko, zaujímající kraje západně od pohoří Mugodžarského po Išim a Sary-su na východě; na severu souvisí s Rusí, na jihu dotýká se jez. Aralského a provincie Syr-Darje. Uprostřed území shledáváme nízké roviny, do nichž stékají mnohé prameny a řeky Irgiz, Ulkarak, Sary Turgaj, Kara Turgaj, Ushilančik a j. Tam řeky tvoří rozsáhlá plesa, z nichž největší slují Čalkar-Tenis, Šamanak-kul, Čajbar-Teniz. Kromě těchto ples velkých, v nichž voda zůstává po celý rok, roztroušeno jest po Turgajsku na tisíce ples

malých. Voda v některých jest slaná, v některých sladká, v některých hořká. Severní část, v mírnou vysočinu přecházející, jmenuje se Kipčak. V něm je stepních jezer nejvíce. Odtok jejich jest Tobol a jeho přítoky Njat a Abugan. Blízko 50. rovnoběžky (jako Praha) při řece Turgaji leží město Turgaj, jako ústředí Kirgizů turgajských, náležejících k Malé hordě kirgizské. Při řece Irgizu leží město Irgiz.

d) Akmo l i n s k o. Turgajsku podobna jest provincie Akmolinsko, jejíž severní hranice dotýkají se Sibiře a vedou téměř rovnoběžně s drahou Sibiřskou. Na východě sousedí se Semipalatinskem. Na jihu náleží Akmolinsku pravý břeh řeky Ču, kdežto břeh levý počítá se již k Syr Darji. V Akmolinsku pozorovati lze troji

Dropi v travnatých stepích turkestánských.

útvary půdy. Severní třetina provincie má sklon celkem k západu a k severu, jak řeka Išim a Ters-Akkan naznačují. Střední část provincie jest mělký úval, do něhož svádí vodu řeka Nura, složená z dvou proudů, které vytékají z hor Karkaralinských ve výši 1200 m. Tak vzniklo pleso Dengiz ve výši 260 m. Jižní třetina Akmolinska má sklon k jihozápadu, v kterémž směru teče řeka Sary-su, mříc přímo do Syru; ale nedostihuje ani Perovska, poněvadž mizí v písku pouště. Týž osud stihá jmenovanou již řeku Ču, podle níž vedou jižní hranice. Jak z mapy vyčísti lze, blíží se k řece Sary-su, aby společně se vlily do Syru. Ale neděje se tak. Před vespolným sloučením Ču mizí v jezeře

Ašče-kulu, a Sary asi 100 km od něho na západ v rákosinách vysychá. Mezi oběma řekami rozkládá se step Golodnaja, kirgizsky Bek-pak-dala. Malých ples stepních, jichž na sta se leskne v severním Akmolinsku, k jihu ubývá.

Při řece Išimu ve výši 380 m jest město Akmolinsk. Západněji leží Atbassar. Z stepních ples severních největší jsou Čaglinkské a Seletské.

e) Semipalatinsko. Semipalatinsko jest nejvýchodnější provincie gubernie stepní. Severní a severovýchodní hranice označuje zhruba Irtyš, jehož prameny objevují se v Ektagu čili Velkém Altaji v Dzungarsku. Jižní hranice označuje Tarbagataj, Balkaš (Ak-Dengiz) a částečně řeka Ču. Uprostřed provincie zdvihá se horstvo do výše 1473 m v hoře Kyzyl Raji. Odtud směřují také nesčetné prameny řek na všechny strany. Hl. město Semipalatinsk vyrostlo při Irtyši zrovna pod 80.º vých. délky. Pod 50. rovnoběžkou vzniklo město Ust'-Kamenogorsk, pod 80.º vých. délky důležit jest Sergopol.

O chudé vegetaci stepi Kirgizské promluveno již dříve. V Akmolinsku i v Semipalatinsku otevřelo se v posledním desetiletí mnoho dolů na uhlí kamenné, na olovo, měď, zlato a stříbro. Z jezer a ze stepí dobývá se hojně soli, na některých místech petroleje.

Vyjmajíc Zakaspicko, kde sídlí Turkmeni, ostatní části Rusi středoasijské jsou obydleny kromě Uzbekův a Tadžiků turkotatarskými národy, které jsou směsicí vlastních Mongolův a Turkův a které všeobecně se nazývají Kirgizové. Jméno Kirgiz znamená tolik, jako poutník, kočovník, lupič. Vzezřením svým nezaprou mongolského původu svého tak pomíšeného, že těžko jest rozeznati je od Tatarů, Turkmenův a Peršanů.

Mezi Kirgizy nutno rozeznávati zejména Kozáky a vlastní Kirgizy, vlastně Karakirgizy (černé Kirgizy). Četnější Kozáci (Kajzáci) jinak se nejmenovali nežli Kozáci, ale Rusové, spatřivše a poznavše Kirgizy, jména jejich přenesli též na středoasijské Kozáky.

Karakirgizové od Čiňanův a Kalmykův jmenováni jsou obyčejně Burjati a obývají hlavně východní vysočiny. Mluví podřečím jazyka tureckého a dělí se ve dvě skupiny národnostní, složené z mnoha kmenův a rodin. Ti, kteří sídlí severně od řeky Ču, slují Karakirgizové severní, kteří jsou jižně od řeky Ču, slují Karakirgizové jižní. Severní kmenové nemají ponětí o státní správě a o státním pořádku. Jsouce daleko od sebe vzdáleni, nemají náležitého spojení. Síly své vyčerpávají v stálých půtkách a nekonečných přepadech. Jižní Karakirgizové spojili se s Kokanci a jsou s Kípčaky a horskými Sarty vládnoucím kmenem a jádrem bojových pluků. Přisvojili si kokanskou polocivilisaci a mají vliv na obyvatele v Kokanu i v celém bývalém Kokansku. Hlavním zaměstnáním jejich jest orba a obchod.

Kozáci z větší části jsou podrobeni Rusům a dělí se ve tři hordy: Velikou, Střední a Malou. Hordy sestaveny jsou dle plemen. Plemena dělí se ve kmeny, kmeny v rody, rody v družiny, z nichž každá žije nezávisle pro sebe. Družiny bydlí ve všech v plstěných

stanech, jurtách, pasou koně, ovce, kozy a dobytek hovězí. Loupež, krádež, podvod nemají nikde tolik ctitelův a pěstitelův, jako mezi kočovnými kmeny kirgizskými. Veliká horda Kirgizů má domov svůj v Semirěčensku a Dzungarsku, Střední v Semipalatinsku, Akmolinsku až po Syr u Taškentu, a Malá horda v Uralsku. K hordám těmto druží se ještě horda Vnitřní v Evropě, severně od jezera Kaspického.

Život rolnický jest Kozáku kirgizskému z duše protivěn. Jízda na koni nebo na „tarantase“, lehkém stepním vozíku, s větrem o závod po nekonečné rovině jest jeho rozkoší, za niž rád snáší svízele a strasti, jež v zimě step obyvatelům svým připravuje.

Kočovníci ve východních končinách krajín právě jmenovaných kočují v létě směrem do hor, poněvadž je tam dosti pastvy, méně vedra a hmyzu. Při tom potulují se s místa na místo. Když stáda pasou trávu na jednom místě, je třeba jíti dále, a tu záleží na důvtipu pastevců zachovati pastviny tak, aby dobytek dlouho na nich potravu nacházel. Nejprve posílají se do vysoké trávy na pastvu koně, za nimi velbloudi a skot, potom ovce, které paběrkuji. A když ani ovce již nemají co ukousnouti, celý voj zvířat hne se ku předu jinam. Zvláštní pastevcí ženou napřed koně, za nimi jdou ostatní. Po odchodu stád strhují se stany, a vše nakládá se na velbloudy a voly. V poledne dobytek se dojí do kožených měchů přenosných. Vše pohybuje se pomalu, zvířata se při tom pasou až do soumraku. Po večerním dojení se večerí. Je-li pastva chudá, jde se opět dále; je-li tučná, vytrvá se na místě, až se spase. Směr pochodů řídí se polohou pramenův a studní. Mladíci jdou napřed a pátrají po pramenech, učíce se tak po život ovládati stepi.

Poněvadž však jiné kmeny také po stepech se hýbají, záleží tudíž na tom, aby se nikde nestřetly, nebo aby nepřišly na místo vypasené. Každý kmen obývá svou krajinu; překročení hranic neobešlo by se bez nepřátelství a pútek. Na podzim kočují směrem opačným a berou s sebou plstěné stany. Pak uchylují se pod křoviska a pod břehy řek, aby tam kryti jsouce rákosinami před severními větry, v proutěných nebo rákosových chatách neb i v jurtách zimu přečkali. V západních stepích tahy kočovníků směřují od jihu k severu. Kozáci stavějí stany své ojediněle; zřídka bývá jich více pohromadě. Karakirgizové naproti tomu budují je v jednom údolí, stavějice je v řady i několik verst dlouhé. Jurtu sluje stan letní. Jest zařízen pohodlně a prakticky. Kostru stanu tvoří husté mřížoví, nahoře spojené kruhem s otvory, do nichž zapouštějí se tyčky, tvořící špičatou střechu. Celá kostra pokryje se velikými kusy kůže, spojenými provazy a sponami. Vnitřek vyložen je houněmi a kožemi, jež tvoří část majetku zámožných lidí. Bývají vzácné a cenné. Jurty vynikají trvanlivostí a snadnou přenosností.

Kirgizové jsou bojovní, udatní a ukrutní; rádi chodí do krvavých bojův a životem pohrdají. Mají v sobě více upřímnosti a dobromyslnosti nežli Kozáci. I jim, jako lidem plemene mongolského, vyčnívají kosti lícni, šterbina víček očních jest našikmená, nos splo-

šťělý se širokými chrápkami, dolní ret tlustý; celá postava pomalá ale pevně stavěná, připomíná Tibeťana nebo Číňana. Barva pleti jest poněkud přihnědlá. Jsou mohamedáni, ale příkázání Mohamedových příliš nešetří, zvláště pokud se týče častého mytí a modliteb. Jejich náboženství bez kněží, bez mešit, bez fanatismu záleží prostě v málo obřadech, jimiž se přiznávají k islamu. Jest v nich silně zakořeněna pověra; mnohoženství „sultánům“ a bohatým Kirgizům jest dovoleno. Nosí široké, vlněné kalhoty a kabáty a vysoké boty. Páčí se jich na 2½ milionu. Jména obou skupin Kirgizů spočívá v stádech dobytka, hlavně koňského. Rychlí a vytrvalí kirgizští koně jsou stejně způsobilí k službě vojenské jako k dopravě nákladů po nekonečných silnicích sibiřských. Boháč Kirgiz mívá někdy na sta velbloudů, tisíce koní a desetitisíce ovec. Největší cenu mají koně, a zámožnost odhaduje se dle jich počtu. Koně usnadňují stěhování ženám a dětem: Kirgizové jezdí od malička. Od čtyř let chlapi učí se ovládati koně. Proto jsou starší Kirgizové tak výteční jezdci.

K opatrování tolika dobytka jest potřebí hodně lidí. Čím tedy majetek větší, tím je více služebnictva. Rodina nečetná nemůže mít velký počet kusů. Proto již v dobách biblických pozorujeme, že náčelníci rodiny, jsou-li dostatečně bohatí, mají více žen, synův a dcer a tím více pokrevně příbuzných služebníků, aby jmění své pohromadě udrželi. Aby se síla kmene netrhala, ženatí synové zůstávají u otce, a rodina tak vzrůstá ve velikou skupinu lidí příbuzných. Členové takové rodiny velice zakládají sobě na původu svém a s velkou pečlivostí uvádějí vždy dlouhé své rodokmeny. Slovo náčelníkovo je zákonem. Pastevci jsou lidé hrdí, nezávislí. Usedlým životem, zemědělstvím a obchodem opovrhují. Zaměstnání jejich nepřipouští žádného zdokonalení i zůstává takovým jako za dob Abrahamových. Odmítají každý pokrok ve způsobě života a zůstávají věrní starým tradicím.

Někdy upadají v bídu morem zvířat, zimou, suchem. Nemohouce odvrátiti od sebe svízelnů těch, stávají se fatalisty. Poněvadž jsou si všichni příbuzní, vzniká mezi nimi cit věrného bratrství, a z něho vyvinulo se pověstné pohostinství i k cizincům. Majíce dosti obživy, mohou se volně množit. U nich není vraždění dětí, ani nemilosrdné nakládání se starci a neduživci jako u národů, živících se pouze lovem. Kozáci a Karakirgizové živi jsou hlavně z mléka a masa svých stád. Z mléka kobyliho dělají proslulý nápoj kumys, jež každý pije rád; maso koňské milují nade vše. Zámožní pouze kupují mouku a rýži od karavan. Snahy jejich nejsou dalekosáhlé. Mají starost pouze o stáda a o válku. Loupežné výpravy pro získání dobytka, zvané „baranty“, podnikají z pravidla ve dne v hodinách největšího žáru, kdežto ležení nepřátelská přepadávají za tmy v ranních hodinách, když hlídači i psi unaveni jsou nočním bděním a spí. Tu z pravidla způsobují zmatek a poplach v stádech a hledí co možná nejvíce kusů dobytka odehnati. O vlastní boj jim příliš nejde, ač docházívá při podobných příležitostech k děsnému krveprolití. Spory mezi rody přestávají, jakmile rozšíří se zpráva, že zemřel pohlavr

kmene. Všude jest hned mír, a přátelé i nepřátelé scházejí se k slavnému pohřbu. — Z vlny stád svých Kirgizové tkají důkladné houně na krytinu stanovou; z velbloudí srsti tkají různé látky; kůži připravují na oděv a na stany. Majíce hojnost vlny, nešetří jí a vyrábějí pláště a kapuce dokonalosti příslovečné.

Kirgizové uvedeni byli v poslušnost carů ruských moci i dary. Záleželoť Rusku na jejich klidu a spokojenosti velice proto, že dráhy Zakaspické vedou z většího dílu jejich územími.

Obsazení střední Asie nedálo se bez těžkých obětí. V zimě r. 1839—40 na př. vytáhl pluk vojska z Orenburka do pole a zimou a sněhovou bouří skoro všecek zahynul. V létě r. 1879 děsné vedro způsobilo ruským plukům, táhnoucím proti Turkmenům, více škod nežli nepřátelé.

Mimo účely strategické dráha Zakaspická má ovšem účely obchodní, zvláště od té doby, kdy ruská vláda Batum, svobodný přístav černomořský, uzavřela evropské konkurenci. Podél trati všude vznikají nová města, osady, skladiště, továrny, zejména tam, kde se daří hojně bavlny a hedvábí, všude stavějí se spojovací cesty, po nichž dopravují se suroviny do středisk průmyslových a naopak z okruhů továrních ke trati. Doprava osob i zboží stoupá den po dni. Ke cti pak Rusů budiž podotčeno, že většina nových závodů továrních a domů obchodních je v rukou domácích, ruských, a že vše podniká se pod záštitou ideje slovanské. Dopraveného zboží přibýlo na př. z r. 1896 do 1897 o 33%, hrubý příjem stoupl v těch letech z 5,500.000 rublů na 7,000.000 rublů, čistý výnos z 1,000.000 rublů na 2,500.000. V nynější době jak doprava, tak i příjmy se zdvojnásobily i zpatonásobily. Obchodní bilance železnice ze Samary přes Orenburk do Taškentu rovněž je skvělá.

V době, kdy Asie střední a Čína byly v rukou panovníků mongolských, Nicolo a Maffio Polové navštívili (dle Balbiho) Bucharu, táhnouce do Karakora. Alexander z Humboldtů, Ehrenberg a Rose, vybidnuti byvše carem ruským, cestovali k jezeru Kaspickému a přes Asii střední do Altaje. R. 1853 Butakov byl při řece Syru, roku 1850—1856 Baer zdržoval se při Kaspu; r. 1856 Pavel Semenov vnikl do divočin taňšanských. V střední Asii báдали: Golubev (1859—1860), Valichanov, Vensukov, Lerche (1863) a j. Tehdy fanatismus mohamedánský nedovoloval cizincům, aby se v končinách těch mohli bezpečně zdržovati. Strašlivé překážky byly odstraněny teprve po okupaci ruské.

Kirgiz.

Přehled území v Rusku středoasijském dle velikosti a počtu obyvatelů v době nejnovější:

Krajina	km ²	Obyvatelů	Hlavní město
Turkestan:			
Zakaspicko	650.000	2,000 000	Krasnovodsk
Chivsko	57.800	1,000.000	Chiva
Bucharsko	205.000	1,800.000	Buchara
Samarkandsko	35 000	500.000	Samarkand
Fergana	50.000	1,500.000	Kokan
Syr Darja	700.000	500 000	Taškent
Gubernie stepní:			
Uralsko	300.000	300 000	Uralsk
Semirěčensko	1,500 000	2,000.000	Věrnýj
Turgajsko			Turgaj
Akmolinsko			Akmolinsk
Semipalatinsko . . .			Semipalatinsk
Rus středoasijská . .	3,497.800	10,100.000	

C. Sibiř.

I. Část všeobecná.

Sibiř rozkládá se od Uralu, od hranic evropskoasijských po Tichý ocean. Na jihu souvisí s Rusí středoasijskou a Čínou, na severu moře Ledové omývá břehy její. Zabírá více nežli čtvrtinu povrchu asijského a jest mnohem větší nežli Evropa. Poledník 90., jenž přepíná řeku Jenisej při 60. rovnoběžce, dělí Sibiř v část západní a v část východní, kteréž dily velikosti a povahou půdy značně se liší. Jeť Sibiř západní nížinou, Sibiř východní vysočinou. Představy o Sibiři bývaly druhdy zcela jiné, nežli jsou nyní. Bývala považována za jedinou nížinu, jejímiž hranicemi byly Ural, vysočina středoasijská, moře Ledové a Veliký oceán. Leč o nížině velké, jednotné lze mluvit jen v porůční řeky Obu a v levém porůční Jeniseje. Nížiny rozměrů menších šíří se při ústí skoro všech ostatních řek.

Rusové jménem Sibiř rozumějí pouze západní Sibiř, t. j. gubernie: Tobolsko a Tomsko, střední Sibiř, t. j. gubernie: Irkutsko, Jenisejsko a Jakutsko. Ostatek severní a východní Asie jmenují místo držitelstvím dalekého východu, k němuž náleží od r. 1903 provincie: Zabajkalsko, Amursko, Přímoří a ostrov Sachalin. Všeobecně jmenuje se Sibiří veškeré panství ruské v Asii, počítajíc v to i ony části Ruska evropského, které leží východně od Uralu (východní části gubernie permské a orenburské s městy Jekaterinburkem a Čeljabinskem).

Řeka Ob protéká západní Sibiř od 50.º s. š. až po severní točnou kružnici, to jest po půlostrov Samojedský, a odvodňuje zemi mezi Uralem, stepí Kirgizskou, Altajem a vysočinami, které vroubí bezprostředně levý břeh Jeniseje. Tok jeho od Barnaulu obnáší 2500 km, spád na celé této trati pouze 157 m. Podobně malý spád má řeka Irtyš, její přítoky Tavda s Tobolem (v dolním toku) a Išim. Tobolsk při ústí Tobolu leží 114 m nad mořem a Berezov pouze 35 m.

Půda širé roviny, čtyřikrát rozlehlejší Rakousko-Uherska, nikde není vysoká 200 m a záleží z měkké, nažloutlé hlíny a z vrstev písčitých, pod nimiž na nízkých svazích pravého břehu obského nalezeny byly zbytky nejmladších třetihor. Půlostrov Samojedský, také Jalmal zvaný, zdvihá se nad moře břehy 6—30 m vysokými, rovněž hlinitými a písečnými, před nimiž šíří se až 80 m široký pruh pobřežní. Uvnitř půlostrova jsou roviny, zakrnělými břízami a borovicemi porostlé, mezi nimiž chudá pastviska poskytují v létě potravu stádům sobím. Když někteří členové výpravy Nordenskiöldovy několik kilometrů cesty do půlostrova pronikli, nenašli nikde ani kamínku velikosti vejce holubiho; všude jen písek a hlínu. Nižina Obská tak jest utvářena, že vodního předělu Obu a Jeniseje téměř rozeznati nelze, poněvadž přítoky jejich přicházejí ze společných krajín jezernatých, močalovitých, nízkých.

Sibiř na východě řeky jest Jeniseje vysočinou, tu vyšší, onde nižší, proniknutou nžinami, které jako bývalá řečiště pravěkých řek od moře do pevniny až po 60° s. š. postupují. Jakutsk na Leně má sotva 100 m výšky nadmořské. Pohorí na rozvodí Jeniseje a Leny, tedy tam, kde vzniká Dolní a Střední Tunguska, dosahují 1000 m. Vysočiny při horním toku Olenka, Viljuje, jakož i Chatangy dosahují výše 800 m.

Kraj východně od Leny velice podoben jest krajům dříve popísaným, ale patrna je tam větší mohutnost vysočin. Břehy mořské naproti ostrovu Vranglovu, které až po ústí Kolmy jsou ploché, pomalu se zvedají a na mnohých místech dosahují 1000 m výšky (jako ještě v Čechách). Výšky břehů přibývá až po mys Děžněvův a dále k jihu do zátoky Anadyrské.

Z východní Asie řeky tekou k oblasti moře Ledového a k oblasti oceánu Tichého. Rozvodí obou oblastí shledáváme po hřebenech pásma Jablonového a Stanového, jichž nejvyšší vrcholy záp. od moře Ochotského přesahují 2000 m výšky. V divokých horách mezi Kolymou a Indigirkou bylo cestovateli Čerskému přejíti sedlo 2190 m. Vysočina východoasijská dle Immanuele má vůbec vlastnosti vysokých středohor a alpských velehor, jimiž sice dosti velikých řek protéká, ale nížin prostupuje málo.

Podnebí sibiřské severně od kružnice točnové, tedy v pásmě nejsevernějším, jest velmi drsné, a rozdíly teplotné jeví se býti veliké. Isothermy poučují nás, že tam v měsíci červenci jest poměrná teplota nad +10° C a teplota při dolní Leně v měsíci lednu —30° až 40° C. Ve Verchojansku střední teplota roční obnáší —17.2^o, v červenci

+15°, v lednu —51·2°. Absolutní minimum jest 69·8°, zatím co v létě pozorováno v stínu +20°, kterýžto zjev nikoho nepřekvapuje, poněvadž se často opakuje. Rozdíl mezi nejvyšší a nejnižší teplotou obnáší ve střední Evropě, tedy také u nás, 40° až 50° (na př. 30° tepla v létě a —20° zimy v zimě), kdežto rozdíl ten v celé Sibiři je 70°, v Jenisejsku 80°, v Jakutsku 87·8°. Půda jest na severu západní i východní Sibiře promrzlá a svou neproniknutelností podporuje vznik močálův. V Jakutsku vrtali do země 116 m hluboko a nedovrtali se půdy nepromrzlé. Letním teplem rozhřeje se kůra zemská pouze 1 m nebo 2 m hluboko. Co je hlouběji, nerozmrzne nikdy. I stojí stromy v zimě v Sibiři i s kořeny svými v půdě promrzlé. V krajinách při Amuru, které leží jižněji nežli Neapol, mrzne i rtuť. Na jezeře Bajkalském, jehož poloha rovná se Berlínu, tvoří se led 2 m tlustý. Zmrzlé stromy zní jako ocelové. Když se jich tkne sekera, ostří její bere za své. Jest ku podivu, že lidé, živočichové i rostliny v takovém podnebí mohou žít. Kruté zimy, s jasným, suchým vzduchem obyvatelé sibiřští nic se nebojí. Zabaleni v kožichy spí při —30° C v saních a někteří, jako Jakuti, v mrazu —20° chodí v oděvu lehkém a pohodlném kolem svých jurt a chat a jsou při tom spokojeni a zdraví. Vrangel znal je kdysi lidmi železnými, neboť jsou mezi všemi Sibiřany proti nejnižší teplotě jako zocelení. Při —40° mrazu v jediné košili a v ovčím kožichu procházejí se jako v letní lahodné noci.

Nesprávné také bývaly zprávy o mohutnosti sněhových spoust, které ve mnohém jsou v Sibiři velkým dobrodiním. Nebyť spoust sněhových, mrazy zahubily by všechny lesy i pastviska. Čím výše sněhu napadne, tím větší ochrany rostlinstvu poskytuje. Celkem však nenapadne sněhu tolik, jak bývalo bájeno, dokud známosti o Sibiři byly malé, poněvadž srážky par nejsou v severních šířkách hojné. Mnohdy ledové povlaky řek jsou jediná místa, po nichž možno jezdit na saních, poněvadž není sněhu.

Koncem ledna neb uprostřed února počíná chladna a zimy ubývati. Leč teprve na konci května nebo počátkem června veletoky zba-vují se ledu. Reka Jenisej na 61.º s. š. bývá průměrně 178 dní zamrzlá, na 72.º s. š. 295 dní.

Neobyčejně rychle vyvíjí se v Sibiři vegetace za krátkého, ale rychle v léto se měnícího jara. Krása sibiřského jara, lahodná barva květů na nivách kol jezera Bajkalského a podél břehův amurských je příslowečná. Účinky sluneční jsou v pravdě obdivuhodné. I tu, kde půda osm měsíců je zamrzlá při —50° C, lze lidem dočkati se žní. Ječmen, jež zaseli 19. června v krajině blíže ústí Tungusky, 30. června již vzhází a 29. července již vmetává.

V prostředním páse sibiřském, od točnové kružnice k 55° s. š., rozkládá se ohromný prales, jehož počátky jsou při Uralu a konce na pobřeží moře Ochotského a na Kamčatce. Sibiřská jedle, borovice a modřín v několika odrůdách jsou hlavními zástupci jehličnatého stromoví. V místech vyšších při moři Ochotském a na Kamčatce jest nejhojnější limba a v sousedství olší a jalovce tvoří příjemné háje pobřežní, které pokrývají úbočí sopečných kup až téměř k vrcholům.

V hornaté části tundry.

Ze stromů listnatých zastoupeny jsou břízy, olše, osyky a vrby, vůbec stromy jehnědovité. Dubův a buků mezi nimi není. Teprve jižně od 55.º s. š. v poříčí Amuru dub se objevuje v několika druzích; k němu druží se v Mandžursku v poříčí řeky Sungari a Ussuri vlašský ořeš. Ze všech stromů tuto jmenovaných nejdůležitější a také nejrozšířenější jest bříza. Dává krajině charakter a ruskému rolníku potřebné dřevo. Počet odrůd je veliký, některým schází jasná bělost kůry. Lesnaté pásmo toto také jest útlukem zvěře kožišinné a věčným shromaždištěm vod, jimiž napájají se známé nám již severní veletoky. Někde vinou se pruhy pralesa daleko na sever až za točnovou kružnici, pozbývající pozvolna i výšky i houštky. Úplně neb napolo setlélé kmeny válejí se ve vlhké půdě, lišejníky a mechy pokrývají nedozírné luhy, a všude na temenech i větvích zakrslych stromů zřítí lze příšeru drsného podnebí — zvolné odumírání.

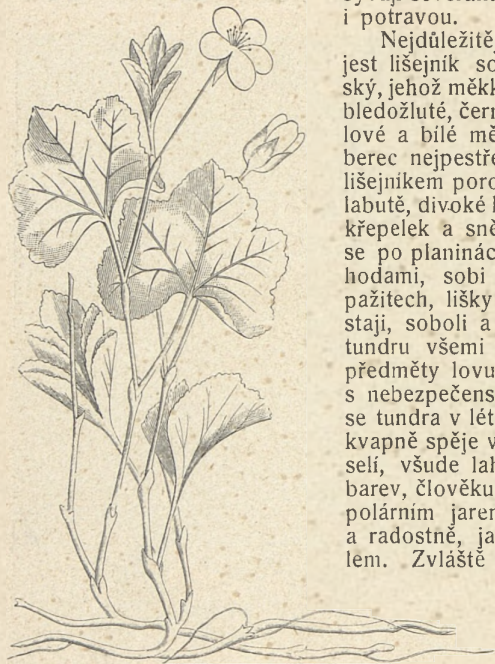

Dutohlávka sobi nebo lišejník sobi.

Ještě dále k severu lesní podrost zastoupen jest borůvkám, jemuž se v lesní půdě znamenitě daří, a hned potom začíná tundra, nížina holá, hrbolatá, plná močálův a bažin, již tu a tam ožívuje zákrssek březový, jalovcový, droboučká vrba nebo vřes. Slovo tundra odvozeno jest od finského jména „tuntur“, což znamená mechem kryté bažiny nebo bažinné stepi. Tundry vyskytují se v Evropě, v Asii a v Americe podél severních pobřeží za pásmem lesův a tvoří kolem sev. točny ve třech dílech světa, které sev. moře Ledové uzavírají, několik stupňů široký pás tundrový. V zimě sníh kryje tundru po devět měsíců jako utuhlá pokrývka, větrem a mrazem zcelená. Po obloze pravidelně choulí se šedá, těžká mračna. Ticho vládne krajem, že člověk slyší tep srdce svého. Někdy zavíří tundrou „purga“, točnová bouře sněhová, jež po nepřehledných rovinách volně letíc, zvedá mraky sypkého sněhu a zasypává

kdekjaký úval. Běda člověku a zvířeti, jimž není dopřáno v úkrytu se zdržovati! Když se bouře utíší a mraky s oblohy zmizí, šikmé paprsky sluneční ozařují pláň sněhové. Každý krystalek proměňuje se v ohnivou jiskru, a myriady jich tvoří pospolu záplavu žhoucích paprsků, které oko člověka k slzám dráždí a způsobují v něm bolest palčivou. Kam člověk vzhledne, všude spatřuje jas, a zavře-li oči, podrážděné nervy jeho kreslí mu červené plochy, bodavé mžitky, až na konec ztrácí zrak úplně. Toť obávaná slepota, vzniklá z palčivých paprsků slunečních, odrážejících se od bílého sněhu. V květnu a červnu jaro slavnostně se ohlašuje a v kouzelnou krásu jsouc oděno, ovládá oblasti širé tundry. Potom nastává točnové léto s osmínedlím až desetinedlím dnem. Teplé vánky jižní odstraňují sněhový příkrov, po tundře lesknou se táhlá jezera a rybníky, břehy jejich počínají se

pokrývati barevnými mechy, na bezedných bažinách vzchází tráva. Slunko probouzí rozmanité rostliny, mezi nimiž krčí se útlá jiva nebo nizounký modřín. Všude zříme růžovou zeměžluč, žlutý podběl, planý heřmánek, řebříček, šfavel, černobýl. Jinde opět cestovatelé setkávají se s hlávkami plané cibule, s klásky planého žita, s některými druhy ledencův a hrachu v sousedství různých trav. Ke konci léta dozrávají rozličné druhy jahod a ostružin, zvláště brusinky a morošky, které bývají severanům nejen pamlskem, ale i potravou.

Ostružník moroška.

Nejdůležitější bylinou tundry však jest lišejník sobí neboli mech islandský, jehož měkké, zčeřené lupeny barvy bleďožluté, černé, modravé, hnědé, fialové a bílé mění tundru v kyprý koberec nejpestřejších barev. Po luzích lišejníkem porostlých kolébají se husy, labutě, divoké kachny, vznášejí se hejna křepelek a sněhulek. Medvědi toulají se po planinách posetých zrajícími jahodami, sobi hoví si v mechových pažitech, lišky žluté a stříbrné, hranoštaji, sobolí a severní zajáci probíhají tundru všemi směry, jsouce člověku předměty lovu, na něž vypravuje se s nebezpečenstvím života. Tak hýbe se tundra v létě pestrým životem, jenž kvapně spěje vpřed. Všude vládne veselí, všude lahodí pestrost lomených barev, člověku zdá se, že okouzlen jsa polárním jarem, žije také tak rychle a radostně, jako veškerá příroda kolem. Zvláště na večer slunce roz-

lévá po tundře kouzelný, hřejivý svit, jehož dotčením rostlinstvo téměř před zraky našima vyrůstá. Výšiny na

obzoru tonou v záplavě duhových barev, skály zdají se býti pokryty růžovým, modravým a tmavofialovým smaltem. Temena skalní svítí mnohdy ještě po západu slunce, když ukrylo se za linii nekonečného obzoru. „A u nohou tvých“, popisuje Laskin, „v řídké trávě kývají se při zavanutí jižního větru bleděmodré zvonky, pryskyřníky a nezabudky, vzhlížejece v zarudlý polosvit letní noci severní.“

Největší svízel krajin točnových v létě jsou komáři, kteří objevují se ještě na 70° sev. šířky. Mračna jich vznášejí se vzduchem. Vše zhynulo by od krvežíznivých těch nepřátel, kdyby nebylo chlad-

ných noci a stinných rostlin, v nichž člověk i zvěř se před nimi ukrývá. Kromě komárů objevuje se tu několik druhů brouků, motýlů, kobylek, much a vos. Přírodopytci zpozorovali také několik druhů pavoukův a červů. Ale ke konci srpna mráz a sníh ukončují najednou veškeren život na tundře bez milosrdenství. Krátká doba letní dostačuje, aby vypučelo, rozkvetlo a vydalo plody asi 160 druhů zvláštních druhů rostlinných, aby postaráno bylo o budoucí pokolení dítek Flořiných, jimž určeno jest růsti v zemi Samojedů, Jakutův a

Losi.

Čukčův. Tundry lišejníkové vyplňují hlavně Sibiř severovýchodní, v tundře jihozápadní mají převahu mechy a ostřice.

Sibiř jest země, která bývala odjakživa řídce zalidněna. Proto však přece bydlí v ní přes 6,000.000 obyvatelů, to jest 5 na 10 km². Původních Sibiřanů, čistokrevných, počítá se 800.000. Mezi nimi jsou Jakuti nejkrotší a nejpoddajnější. Kde lze, provozují kromě lovu, rybářství a chovu sobův polní hospodářství a přičinlivostí svou získali si uznání Rusův. Rusové vědí, že Jakut za rok zdělá kus půdy na pěkné hospodářství. Kmen jejich čítá asi 300.000 duší, a Rusové

mezi nimi usedlí přijímají jejich řeč a mravy. Sídli na východ od Leny, a řeč jejich hláholí od moře Sibiřského až po hranice čínské. Jsou původu turecko-tatarského a byli dle všeho asi v XIV. století k Léně od Bajkalu zatlačeni. Jsou také dobrými kameníky a zedníky. Ozbrojeni jsou sekerou a toporem mýti lesy a připravují půdu příští setbě. Rusovu o nich tvrdí, že Osmani cařihradští řeči jejich dobře rozuměti mohou.

Při ústí Obu a Jeniseje kočují Samojedi, na západě Obu bydlí Vogulové, na východě Obu Ostáci. V kraji mezi Tobolskem a Tomskem žijí Tataři, kteří rychle se poruštili a rolničinu provozují, jako sousedé jejich. Splynuli by s Rusy ještě rychleji,

Stádo sobí.

kdyby byli s nimi téhož náboženství. Ostáci ještě v XVI. stol. bránili se vpádu Rusů, ale nyní jsou národem úplně pokleslým a malátným, živícím se chovem sobů jako Vogulové. Kolem jezera Bajkalského sídlí Burjati, s Rusy hodně pomišení. Při horním toku Leny a v Amursku jsou Tunguzi (Chunguzi), v oblasti ochotské Lamurti. Na Kamčatce zdržují se různí národové lovečtí a v nejvýchodnější Asii Cukčové. Při dolním Amuru a na Sachalině sejdem se s Giljaky a Ainy. Národopisci zařazují jmenované kmeny kromě Samojedů mezi Mongoly, praobyvatele jihovýchodní Sibíře. Jsou však tak pomišení a rozsazeni, že těžko jest stanoviti hranice jejich znaků národnostních a plemenných. Tak shledáváme mezi Samojedy, kteří jsou původu finského, ve tvaru obličeje a v řeči stopy mongolské a u Jakutů opět stopy finské a mongolské. Cukče dle poměrů tělesných, dle síly a velikosti Kennan, Bogoras a jini

učenci řadí k Indianům severoamerickým. Mezi Tunguzy, z nichž osadníci kozáčtí ženy sobě vybírají, žijí také mišenci, kteří mají mnohé znaky plemene kavkazského.

Hlavním bohatstvím Tatarů, Burjatů, jižních kmenů tunguzských a Jakutův jsou malí, podivuhodně vytrvalí koniči a krávy, které však méně mléka dávají nežli naše. Tu a onde chovají tlustoocasé ovce s hrubou vlnou a kozy. V tundře a v pásmech s tundrou sousedících, kam až sahá pevnina, záleží jmění lidí v stádech sobích. Jeť sob zvíře užitečnější všech zvířat na světě. Prospívá mlékem, masem, koží, kostmi, také jako kůň nosí náklady, a lze na něm jezdit jako na koni. Každé částky těla jeho lze upotřebiti; při tom nepožaduje na člověku téměř žádné péče. I potravu si pod sněhem vyhledává. Věrným soudruhem jeho jest rosomák, kuna vzácné kožišiny. Nejdále na sever i na plovoucích krách ledových zdržuje se medvěd lední, dorůstající velikosti, kterou vyznačoval se vyhynulý medvěd jeskynní. Kromě soba nejužitečnějším domácím živočichem je na severu pes, jenž spokojuje se rybou sušenou a ložem sněhovým. V samotách lesních zdržují se losi.

Sibiřané obhájí živobyti své také lovem zvěře na suchu a lovem ryb v moři a řekách. V řekách loví po celé léto upletenými košíky, vrším podobnými; v zimě vysekávají do ledu díry, k nimž ryby vzduch lapající v takových zástupech se hrnou, že pouhýma rukama je lze vybírat.

Lov zvířat pro kožišinu poskytuje rolníkům a kočovníkům vedle zábavy pěkných příjmů, za něž mohou si opatřiti pálenku, čaj a cukr. Zvířata chytají se do pastí nebo do ok, aby srst jejich se nezkrvavila a na ceně nepozbyla. Mnozí střílejí je i tupými šípy. Leč výtěžky lovů jsou čím dále tím menší. Dle úředních zpráv zaměstnávalo se r. 1894 v okrsku jakutském v poříčí střední Leny a Aldanu 13.434 osob lovem. Zastřelili asi 180.000 veverek, 11.500 hranostajů, 4000 modrých lišek, 40 bobrův a 75 sobolů. Nyní jsou výtěžky sotva s polovici kořisti dřívějších. Jak veliký úbytek zvěře kožišinné nastal, vysvitá z dat od r. 1836, kdy na trh v Jakutsku bylo přivezeno 615.000 spratků veverčích, 45.000 hranostajů, 20.000 modrých lišek, 16.000 ob. lišek, 500 bobrův a 18.000 sobolů. *) Úsilovná honba ssavců v obydlených krajinách evropských i asijských způsobila ústup zvěře kožišinné na sever v téměř poměru, v kterém lidstvo za ní se plíží. Úbytek zvěře jest všeobecný. Uvážití třeba, že na př. jen na Nové Zemi a na Špicberkách honba poskytovala v XVII. stol. obživy 30 tisícům lidí.

Kočovné družiny sobařů vyhledávají mezi rokem sice různá místa ku pobytu, ale bez cíle sem tam ondati jim přece nelze. Jeť třeba vždy najíti místa chráněná, kde by stáda nějaký čas pozdržeti se

*) Nynější ceny kožišin, jak přivážejí se na trh: sobolína za 80—120 K, bobrovina 20—70 K, liščina obyčejná 10—20 K, liščina modrá 60—100 K, bílá 60 až 100 K, kožišina hranostaje 4—20 K, veverky 1—4 K, medvězina hnědá 40—80 K, bílá 200—300 K.

mohla, nežli naroste nová pastva na místech opuštěných. Obvyčejná střída děje se ze sídel zimních do letních a naopak. V zimě ukrývají se v krajinách lesnatých, kde mají vystavěné dřevěné chaty nebo zemljanky, to jest příbytky napolo v zemi, napolo nad zemí, v létě severněji od lesů na pokraji tunder, kde žijí pod stany. Stany jsou uvnitř rozděleny v malé komůrky, v nichž kryjí se před větry a nepohodou. Kamčatci zimu tráví nejraději v chatách, chráněných lesnatými stráněmi, v létě v jednoduchých chajdách proutěných na břehu mořském, kde rybaří.

Burjati a Tunguzové přebývají v kožených jurtách. Bohatí stavějí si domky kamenné a cihlové, naučivše se tomu od Rusů. Skleněné tabule okenní užítí lze pouze v domcích nejzámožnějších nebo v místech, kudy vede obchodní cesta, po níž se sklo dostává až na daleký

Hranostaj v zimě.

východ. V jurtách a zemljankách ho nepotřebují. Kde mají otvory okénkům podobné, vyplňují je rybí měchuřinou. Jakuti v zimě zasazují do otvoru kus čistého ledu, zalévají jej vodou a tak neprodyšně uzavírají. O přebývání v takovém dusném brlohu nemáme ponětí. Těžký vzduch, prosycený čmoudem z kahancův a ohnišť, zápachem výparů tělesných a stále vlhkých kožichův, Evropana omamuje a dusí. Ostáci vlhký oděv dávají vysušiti do sněhu; vědí, že zmrznutím při neobyčejně suchém a jasném vzduchu vlhka pobude. Při vši prostotě mravů Sibiřané jsou dobromyslní, zdvořilí, mlčeliví a pohostinní. Jsou hrdí vědomím, že jsou Rusy, umějí dobře stříleti a smrti se nebojí. Ale styky s vyděračnými obchodníky a s trestanci je kazí. Zkázonosný jest nesmírný požitek pálenky, již celé rody se otravují a ničí. Západ mnoho dobrého, ale i mnoho nedobrého východu nabízí.

Většina obyvatelstva jest náboženství křesťanskopřavoslavného. Tataři jsou mohamedáni; východní a severní kmeny jsou sice také

ve víře Kristově vyučení, ale nežijí příliš odlišně od pohanských pradědů svých. Lze je považovati za pohany. Pověra jest u nich vyvinuta v míře nejvyšší. Moci kouzelné a duchy zlé větrí kočovník a lovec v každém zjevu přírodním a v každé příhodě životní. V bludech podporují je šamani, jakýs druh kouzelníkův, kteří sami o sobě myslí, že vlivem svým přírodu ovládají. U kmenů jihovýchodních na hranicích rusko-čínských hluboko zakořeněn jest lamaismus. Pohanští Burjati ctí za nejvyššího svého duchovního správce chambo-lamu. Ten sídlí v klášteře na březích „Ptačího jezera“ (51° s. š., 105° 30' v. d.) a jsa přímo podřízen kutuchta-ovi v Urze, ustanoven jest v úřadě reskriptem carským. Chambo-lama nenáležej sice mezi nesmrtelné jako představený jeho kutuchta, ale proto přece gloriola

Sobol.

svatosti, nadpřirozenosti a božství obklopuje nejen osobu jeho, ale i jeho sídlo. Před sídlem jeho stojí pyramida narovnaného kamení, „ombo“ zvaná, na níž každý poutník za obět pokládá kousek chleba, cukru nebo hadříčku. Kamenná tabulka vedle nese nápis: „Pane, smiluj se.“ Kde jaká voda, všude kolem hemží se divoké labutě, husy, kachny a jiná vodní havěť, již ubíjeti se zakazuje. Kdo lamou býti chce, slibuje, že se neožení, že nebude kouřiti ta-

báku (šňupati zakázáno není), že nepožije opojných nápojů, že vůbec žiti bude ve zdržlivosti a lásce k bližnímu, kteréžto poslední dvě ctnosti přivádějí k dokonalosti ideální.

Chrámy ozdoben je „churdou“, obrazem kola a dvanácti gazel, symbolem buddhismu. Význam tohoto obrazu jest tento: Když Budha šikitnuma zdržoval se v Benaresu, jeden z jeho žákův přinesl mu kolo se stem příčlí a prosil za takovou modlitbu, jejíž silou učení Buddhovo na všechny strany by tak zářilo a oslňovalo, jako příčle kola na všechny strany směřují. Budha se modlil, a tu přišlo z lesa dvanáct zlatých gazel, poklekly vedle Budhy a modlily se s ním.

První místo v chrámu tamním zaujímá bůh „Maidr“ nebo „Maidari“, kterého Budha šikitnuma v „tušitu“ (v nebi) zanechal, když sám na zemi sestoupil. Tento Maidari jest v lamaismu příštím vykupitelem a panovníkem světa. Boha Maidari uctívají velkolepým průvodem a obřady, spojenými s tancem.

Lidé se domnívali, že obyvatelstvo sibiřské záleží z velké části ze zločinců nebo jejich potomků. Mínění to bylo by na úkor obyvatelstva a na úkor pověsti země: Kdo na Sibiř bývají posíláni, ne náležejí šmahem v řady zločinných lidí. Jsou to z větší části provinilci političtí, kteří s lupiči, zloději, podvodníky a jinými lidmi nepočetnými nic nemají společného. Političtí provinilci jako oběť svého přesvědčení v zápase za velikými ideami nebývají tam posíláni pykat za zločiny, nýbrž dokončit obět, již jako hrdinové ideám předložili, dávše za ně svobodu, blahobyť, jmění a život svůj. Že by nynější obyvatelstvo bylo z potomků po zločincích, rovněž není pravdivo, poněvadž málokterým trestancům opravdovým dána byla příležitost založiti vlastní domácnost a rodinu. Od roku 1823 do 1900 obnášel počet trestanců na Sibiř poslaných okolo 700.000. K nim přidalo se dobrovolných průvodců as 200.000 lidí. Zajatců válečných nuceně deportovaných žije v Sibiři na 20.000. Ústřední vězení jest v Alexandrovsku u Irkutsku. Na Sachalině v sedmi hrazených vězeních žilo do obsazení jeho Japonci 6000 vězněných. Tvrdá práce pod přísným dozorem a žádná naděje na vysvobození bývalo údělem všech, kteří vypovězeni byli na Sibiř. Cář Mikuláš II. značných úlev poskytl nešťastníkům, z nichž mnozí a mnozí opět uzzřeli svatou Rus a svoje rodiště. Pokud nebylo takových prostředkův dopravních jako jsou nyní, vypovězenci byli vydáni největším útrapám na cestě, která byla z většího dílu pěší. Útrpení na cestách pralesy a v pověstných věznících staničních bývalo vrcholem a také často koncem bídý.

Mimo vypovězence přicházejí do Sibiře dobrovolní osadníci stavu rolnického, jichž počet od r. 1887 do r. 1898, tedy za 11 let obnášel 1,000.000, a ti rovněž vytrpěli cestou nesmírná muka počasím, nedostatkem a únavou. Když došli cíle a počali pracovati na rolích vykázaných, často shledali, že jejich sny o štěstí jsou ty tam. Nevytěžili pokaždé tolik, aby práci měli nahrazenou; počali reptati a toužiti po návratu. Ale zpět již nemohli, a tak stala se jim Sibiř druhou otčinou.

Již ve středověku kupci novgorodští jezdili do Sibiře za obchodem kožišinným. Výnosnost jeho lákala je vždy dále a dále k východu až do oblastí lovců. Ve století XVIII. odkryty byly ohromné poklady nerostné, a to bylo novou vzpruhou ruchu vystěhovaleckého. Když pak dosaženo až východního pobřeží, nová, veliká myšlenka zachvátila národ ruský: založiti a opevniti ledu prosté přístavy u Tichého oceánu. Osady při řekách Irtyši a Tobolu jmenují se již v XVI. století. Tjumeň a Tobolsk vznikly v téže století; v XVII. stol. Tomsk, Jenisejsk, Krasnojarsk, Irkutsk, Jakutsk na Leně a Nerčinsk na Silce, přítoku amurském. V polovici XVIII. stol. smělý a odvážný kupec Chabarov byl zakladatelem Chabarovska na dolním Amuru, čímž Rusové stali se pány krajův až k Amuru. Národy lovecké snadno podrobili; ale kočovníky a rolníky mongolské a mandžurské bylo jim hlídati a ovládati stále připravenou hotovostí vojenskou. Dalšími výzkumy v krajích neznámých nacházely se stále nové a nové poklady nerostné. Nyní zabývá se těžením jich přes

150.000 osob. Na prvním místě je to dobývání zlata, jež se provozuje na 800 místech v různých náplavech. Z výtěžku zlata, jímž Rusko od r. 1754 pochlubiti se může, a jenž obnáší na 2,000.000 kg zlata, připadá na Sibiř 1,400.000 kg. V r. 1893 vytěženo v Sibiři 40.000 kg zlata. V báních altajských, soukromém majetku carově, první huť vystavěna byla r. 1726. Stříbra, mědi, cinu a olova útroby zemské chovají náramně mnoho. Východní kraje okresu altajského mají nedo-

tčená dosud, rozsáhlá ložiska kamenného uhlí a tuhy. Sibiř jest také nalezištěm všech druhů drahých kamenů.

V západní Sibiři na 55.º s. š. rozkládá se od řeky Tobolu, přes Omsk až k Tomsku ohromný kraj černé prsti, v níž bujejí nádherné lesy březové. V půdě daří se také znamenitá pšenice. Území velikosti Rakousko-Uherska osazeno jest asi 2,000.000 ruskými rolníky. Rozsáhlou a výnosnou živností osadníků jest povoznictví, jemuž se na dlouhých silnicích zemských výborně daří. Nejúrodnější část Sibiře jest mezi 50°. a 60°. s. š., tedy jižní pásmo její. Tu rozvíjí se život nový, a tu také veliká budoucnost lidstvo očekává. Již nyní různá odvětví průmyslu, jako mlynářství, koželužství, pivovarství, mlékařství, provaznictví a j. vysoko se povznesla. Blahobyt a význam krajů stoupá zvláště od té doby, kdy jimi vedena jest dráha Sibiřská, spojující západ evropský s východem asijským.

Burjatka.

II. Dráha Sibiřská.

Když dokončena pacifická dráha severoamerická, psalo se o tom, že by podobná dráha vystavěti se mohla přes Sibiř. Prvotní návrhy pro spojení Rusi s mořem Tichým jsou již asi 80—90 let staré. Jakýs Angličan projektoval koňskou dráhu z Nižního Novgorodu k moři Ochotskému. Pevný úmysl vlády ruské přiveden k činům šťastným výsledkem dráhy Zakaspické. Když předběžné výpočty, výměry a výzkumy pro trať byly hotovy, přistoupeno r. 1891 k velikému dílu. Za konečnou stanici zvolen Vladivostok při moři Japonském. Nová dráha

měla se připojit k některé z tratí ve východní Evropě. I zvolena linie Petrohrad-Moskva-Samara na Volze-Čeljabinsk, jenž mimo to spojen byl odbočkou s Jekaterinburkem. Trať na 7500 km vyměřená začala se budovatí najednou na různých místech. Za 5 let odevzdána veřejnosti a dopravě část dráhy z Čeljabinska k řece Obu v délce 1418 km. R. 1897 na jaře mohlo se již jeti dále přes Krasnojarsk do Kanska. Část tato jest dlouhá 983 km. Vedle toho trať spojena s Tomskem odbočkou 87 km dlouhou. Na východě stavělo se z Vladivostoku směrem k Chabarovsku podél řeky Ťussuri. V září 1897 trať, 780 km dlouhá, byla dokončena. Nejněsnadnější část projektu týkala se jez. Bajkalského, řeky Šilky a Amuru, vedle nichž trať měla vésti do Chabarovska. I ustanoveno se na tom, že přes Bajkal zprostředkují dopravu zatím veliké parní lodi dopravní. Když pak projekt blíže posuzován, vláda ruská odhodlala se zbudovati trať podél jižního břehu jezerního. Práce tato jest mistrovským kusem umění inženýrského a stavitelského. Četné tunely a galerie bylo třeba ze skal vytesati, poněvadž břehy jezerní jsou všude divoce příkré, nepřístupné a objímají celý jižní břeh jezerní. Pro vždy památno zůstane, že práce tato, objeti jezera Bajkalského na jihu, vykonána byla v době, kdy děsná válka zuřila odtud na východ, a kdy třeba bylo dráhy k dopravě vojsk a válečného materiálu. Zatím co s horečnou rychlostí pracovalo se na trati 312 km dlouhé, parníky převážely armádu do Mandžurska. Konečně práce byla hotova, a přímé spojení s Čitou a Nerčinskem pořízeno. V té době jezdilo se již až do Port-Arturu na půlostrově Liao-tungském, jež Rusko z politických příčin od Číny na 25 let pronajalo. Z přístavu Rusko hodlalo vyvésti nedobytnou tvrz moci své na východě a bezpečnou oporu svého válečného loďstva. Ale válka s Japonskem, v níž ruské vojsko pozemní i námořní podlehl, rozpětí Slovanstva na východ najednou zastavila. Dráha Sibiřská však zůstane pro vždy důkazem ruského důmyslu, vytrvalosti, práce; a nepřinášeli-li hned mnohonásobného užitku, budoucím pokolením bude velikým a blahoplodným dědictvím.

Poněvadž železnice vede krajinami nejzdělanějšími a nejhustěji obydlenými, přivodí vzrůst starých měst a vznik měst nových. Dřívější doprava zboží odkázána byla na tok řek nebo na dopravu povoznou; nyní vlak v týdnu dopraví zboží dále, nežli dělo se před vystavěním železnice za měsíc nebo za dva měsíce. Že by doprava po drahách vodních poklesla, není možno; spíše se zvětší, jelikož plodiny asijské, na určité stanice dovážené, rychleji budou se moci drahou po zemi dopravovati.

Sledujme běh dráhy Sibiřské ze Zlatoustu na 55. rovnoběžce v Uralu! Zlatoust výrobou železných výrobků z rudy uralské má pro krajiny vuholní týž význam, jako Solingen v Německu nebo Sheffield v Anglii.

U stanice Uržumky je nevysoký sloup mramorový, nejvyšší bod železnice — hranice mezi Evropou a Asií. Než Rusovi nepřipadá, že je v Asii, pro něho je to Sibiř a Sibiř je Rossia. Asie je jinde, tam někde na jihu a na vostokě (východě). Ural je pln lesů, ale za Uralem

na východ přestávají lesy sosnové; všude jen bříza a zase bříza. Hory a chlupy mizí, a provází nás lesk četných jezer. Začíná step, porostlá březovými křovinami, šir, obrovská šir a svět bez lidí. Vesnice jsou řídké, silnic a cest nespátříš, pole objevuje se zřídka kde.

Přejíždíme přítoky obské: Tobol u Kurganu (12.000 ob.), Išim u Petropavlovsk a blížíme se Irtyši. S úctou a podivem patříme na obrovský most přes Irtyš, 640 m dlouhý, jenž přepíná zakalené vlny, jichž vznik daleko jest na jihovýchodě, v Dzungarsku. Pozorujeme také lodi, jak plouživě berou se k severu, naplněny jsouce obilím. Směřují do Tobolska, bývalého hlavního města sibiřského. Tobolsk (25.000 obyv.) leží na pravém břehu Irtyše na vyvýšeném, hlinitém břehu, k němuž zrovna žene se přítok Tobol. Poněvadž ohrožoval záplavami návrší a části města na něm vystavěné, bylo nutno uměle ústí jeho přeložiti. Vstupujeme do Omska (85 m nad mořem). Omsk je ústředím sibiřské kozačiny. Kozákům žilo se tam dříve těžce. Sedla, sukna a jiné potřeby dlouho putovaly, než jich z Rusi došly. V době nově jsou ruskému světu blíže. Město roste vůči hledě; má přes 40.000 obyv. Jsouc ve spojení obchodním se všemi místy na řece Irtyši až po Semipalatinsk, ba až do Usti Kamenogorské, posílá kupce do celého poříčí Irtyše. Domy v Omsku jsou většinou ze dřeva, budovy vládní z kamene. Mezi domy jsou rozsáhlá, pustá prostranství, 14 kostelů, jeden pro kozáky, jeden katolický, jeden protestantský a velká mešita pro Baškiry a Kirgizy, kteří zde hlavně žijí jako drožkáři. Za Omskem trať vede podél linie sídel kozáckých, kteří dříve hájili hranic říšských proti Kirgizům. Kozákům náleží půda podél vojenské čáry v šířce 15 km, z níž neplatí daní ani jakých dávek. Za to jest jim opatřiti si koně a uniformu. Každá ves má svého atamana, jenž mladíky cvičí, v čemž mu vypomáhá instruktor z učené sotně omské. Mnohé vsi mají úhledné kostelíky a školy. Pole bývají od vesnic až 2 hodiny cesty vzdálena. Kozáci mají velká stáda dobytka a provozují také orbu. Plstěné jurty, které okny vlaku spatřiti lze, náležejí Kirgizům; domkům podobná stavení dřevěná jsou jejich náhrobky. Po dvanáctihodinné jízdě vstupujeme do sibiřského pralesa, tajgy, v němž rozkládají se mnohá jezera a lesknou se stříbrné pruhy potokův a řek. Života po obou stranách trati je málo. Útulné háje březové zdají se ukrývati chaty vesničanův, ale je to klam. Je-li komu tudy kráčet nebo jeti, jako by putoval přes nedozírné moře, osamělý, neosloven, pouze svou cestou zaujat. „V létě baví zeleň, ale v zimě, když počne polétati sníh po prostore dvoutisíc čtverečných verst, když všechno ponoří se v kypré závěje lesklého sněhu, když po krajích honí se severák, jemůž nic nestaví se v let, když i nejobtížejší člověk zaleze do doupěte, aby nezahynul zimou a větrem, tehdy zdá se, že končí život — a pohádka o Sibíři.“ Dále dostihneme Kolyvaně na levém břehu Obu, přes nějž vede most 763 m dlouhý. Ob sesílen jsa Tomem, Čulymem, Ketem a j. splavnými přítoky, býval nejdůležitějším spojovaldem centrální Asie s Evropou. Posud oživen jest obchodním ruchem téměř ode vzniku svého až po moře Ledové. Leží při něm zvlášť důležitá místa

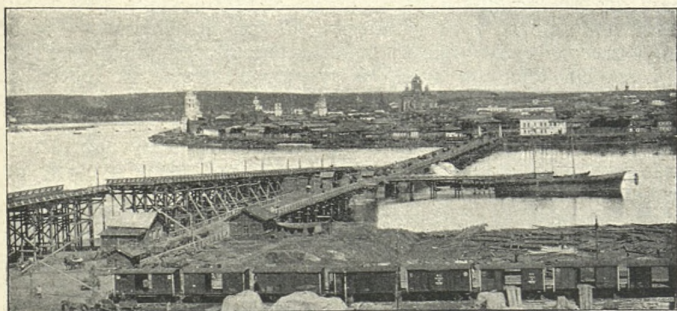
Bijsk, Barnaul (30.000 ob.), Tomsk, Samarovsk a při samém vtoku do moře Obdorsk, obydlený několika sty obyvateli, kamž Samojedi a Ostáci scházejí se na hlučné trhy, ač město leží severně od kružnice točnové. Přinášejí také fossilní slonovinu, to jest v zamrzlé půdě nalezené kly mamutů a zuby medvědů. Při změně podnebí na zeměkouli ssavci ti vyhynuli, a těla jejich na severním pobřeží dosud nalézají se v ledě spodinovém nesetlelá. V Kolyvani (12.000 obyv.) brousí se v carských brusírnách nejkrásnější porfýry, jaspisy, mramory, malachity a jiné nerosty. V Barnaulu jest vyhlášené učeliště hornické, vrchní úřad báňský a činný jsou tavírny zlata a stříbra.

Šestý den po odjezdu z Petrohradu přeletíme rychlovlakem řeku Tom a vstupujeme do krajiny vrchovité, pomalu hornaté. Ústředím rozsáhlého kraje tohoto jest město Tomsk, jehož zámožnost roste den ze dne. Město má také úrodné okolí, jež dává pšenku, žito, ječmen, oves a brambory. Nyní má na 60.000 obyv. a živý průmysl. R. 1900 napočtlo se v něm 190 živností (50 cihelen), více než 6000 dělníků pracuje v továrnách a v domácích dílnách. Elektrické osvětlení a spojení telefonní svědčí o vyspělosti města. R. 1888 zřízena v něm universita, na níž studuje ročně na 200 žáků. S hlavní tratí pacifickou spojeno jest odbočkou.

Cím blíže k Jeniseji, tím více tajga houstne, nabývají rázu pralesa horského. S počátku objevovaly se nízké sosny a osyky tlusté jako oje. Později stromy se zvětšují a seskupují v houštiny mnoho kilometrů dlouhé, v nichž střídají se blativé prostory. V lese je vysoká tráva a velké množství vyvrácených, suchých kmenů březových. Tu a onde nad hustou porostlinou trčí vysoké kmeny opálených bříz, sosen a modřínů. Jsou to zbytky strašných lesních požárů, schválně zakládáných, aby se získalo trochu půdy k orbě. Než často shoří lesa víc nežli je třeba, a tu potom na nepotřebném spaleništi vznikají porostliny nové. Přes řeku Čulym dojedeme Krasnojarska nad Jenisejem. Jako všechna města na dráze rychle vzrostla, vzrostl také Krasnojarsk, v němž žije nyní přes 30.000 lidí. Jsa na křižovatce dráhy a Jeniseje, soustřeďuje v sobě obchod z krajín při hořejším toku jeho, předstihnuv vzrůstem Minusinsk i Jenisejsk, jenž dříve byl hlavou kraje a největším městem na celé délce veletoku. Veliké poklady nerostné v pohoří Sajanském a zlaté náplavy nad Tunguskou rovněž napomáhají rozvoji jeho. Doprava zboží a plodin dála se po řece až k moři a naopak od moře do nitra země. Zajímalovo jak, že i konstrukce mostní a jiné potřeby stavební dopravovaly se do Krasnojarska po Jeniseji od moře.

Přes obrovský most (800 m dlouhý) řítíme se rychlíkem dále v oblasti jezera Bajkalského. Kraj, jímž letíme, jest pln přírodních krás. Lesnaté chlupy střídají se širokými kotlinami a údolími, na jejichž dně hučí řeky, tekoucí neobydlenými dosud končinami. Čím dále na východ, tím vrchy na obzoru se zvyšují a temný pruh jejich v oblacích mohutněji se rýsuje. Před samým Bajkalem dostihneme Irkutsk. Dříve zván býval „branou východu“, ležel na hranicích Si-

biře a Číny. Teď název ten přísluší městům jiným od doby, kdy moc ruská posunula se východněji. Až do Irkutsku život lidí neliší se od života v Moskvě a v Petrohradě. Teprve odtud dále na východ cizota padá na nás, a tíží nás něco nezvyklého, nedokonalého. Z Petrohradu sem je drahou 10 dní cesty čili 5718 verst. Irkutsk leží při ústí řeky Irkuta do Angary. R. 1879 vyhořel; nyní má as 12 kostelův, obklopených jedlemi a modřín, přízemní chatrče s pevně uzavřenými okenicemi, se šindelovými střechami a ploty, dřevěné chodníky (jako ve všech městech sibiřských) a mnoho prodejen lihovin. Vedle skromných chat pyšně vypínají se budovy soukromé, museum, divadlo, dům guberniální — vše jako na Rusi. Je tu průmyslová a hornická škola, gymnasium, škola kadetní a ženské gymnasium. Obyvatelstvo (55.000) je pestré, poněvadž zde jaksi končí Rus a počíná Asie. Zde bývala již od r. 1661 cestovní stanice a celnice pro obchodníky ruské

Irkutsk.

a čínské. Život je tu poněkud polodivoký, ale ne nebezpečný. Průmyslovou činností a rozsáhlým obchodem město vyniká tak, že považovati je lze za ústředí sibiřského bohatství, pokroku a vzdělanosti (sibiřská Paříž). 300.000 až 400.000 koní dopravuje ustavičně čaj, vlnu, rýži a jiné předměty z Kjachty a Majmačinu do Irkutsku, aby se vše po dráze dopravilo do Nižního Novgorodu. Výrobky pak ruské cestou opačnou jdou do Mongolska a do ostatních provincií „říše nebeské.“ V prosinci každého roku konají se v Irkutsku veliké trhy, které pro Rus mají důležitost velikou, poněvadž asijský lid zvyká jaksi Rusům a nepřekáží jim v poslání jejich na daleký východ. Čaj, v malé cihly stlačený, slouží za peníze při placení.

Od Irkutsku na severovýchod blízko pobřeží jezera Bajkalského vzniká řeka Lena. Řeka jest brzy splavná a nejpohodlnějším spojo-
vadlem Irkutsku s územím, jímž protékají přítoky její Vitim, Olekma, Aldan s Majou, Viljuj a četné jiné menší. V poříčí tom jest četně měst a vsí, jejichž. výtěžky lovecké, hornické i rostlinné lze

hlavně po vodě k dráze pacifické dostati a odprodati. Naproti ústí Vitimu zdvihá se město Vitimsk, naproti Olekmě Olekminsk se zlatonosnými náplavy, při 62. rovnoběžce a 130. poledniku Jakutsk, pod točnovou kružnicí Žigansk, při vtoku Maje do Aldanu Ust'-Majskaja a j. Největší z nich jest Jakutsk v území Jakutův, čítající 10.000 obyv. Hlavní předměty obchodu jeho jsou kůže sobí surové i vydělané, kožišiny, sibiřská slonovina a ledek. Jakutsk vyznačuje se také tím, že v pásmu jeho rtuť v teploměru nejnižší klesá v celé Sibiři a že náleží k nejmraznějším místům na zeměkouli. Lena jest tam 200 dní v roce přikryta korou ledovou. Šířka její jest až 10 km, což způsobují nesčetné ostrovy v jejím řečišti. Domy jsou jen v hlav-

Převozní stanice Listveničnaja při jezeře Bajkalském.

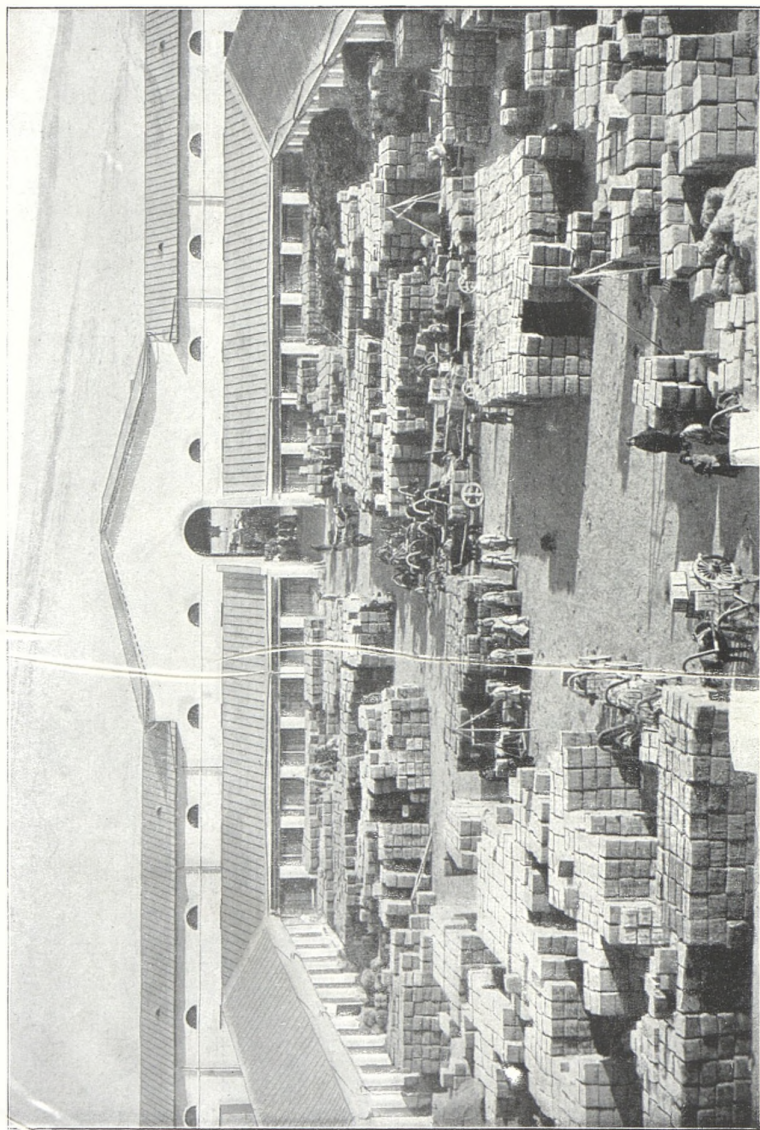
ních ulicích kamenné a mají ráz evropských obydlí; ostatní vše jest ze dřeva. Dlažba a osvětlení města nejsou dosud dokončeny. Proto však přece Jakutsk jest z nejpřednějších měst sibiřských.

Z Irkutsku k jezeru Bajkalskému jest asi 30 km; vlaky zastavují v převozní stanici Listveničnaji. Před námi tmí se jezero, jehož tajemství dosud nepronikl lidský duch, jezero plné bájí a legend. Nad ním pne se Chamar-Dalaban nad sněžnou čáru. V létě na krátkých několik neděl sníh s něho sejde, ale jinak hora zůstává na temně stále špinavě bílá. V stanici je hlučno. Doky a parníky přeplněny jsou lidmi a zbožím, na pobřeží hýbou se vlaky a povozy, řady pěkných domů oživeny jsou čilým ruchem obchodním. Mezi dělníky zřítí lze mnoho Číňanů v modrých kabátech, v černých kazajkách a čepicích. Vyjdeme-li za obvod stanice, pozorujeme ticho

drsných hor a pustých lesů. Ob čas vane z nich studený vítr „var-guzin“, jehož silou vznikají na Bajkalu bouře a doprava vážne. Jezero, vetknuto jsouc hluboko do skalních vrchů, prodlužuje se od severo-východu k jihozápadu v délce 640 km, šířce 30—85 km a v rozloze asi 36.000 km² (skoro tři čtvrtiny Cech). Tatarské slovo Bai-Kul znamená „jezero bohaté“ (rybami totiž) a má v jižní své části přes 1600 m hloubky. Hladina jeho jest 476 nad mořem, dno jeho 1124 m pod hladinou moře světového (Hellwald). Jediný odtok z Bajkalu jest dolní Angara; přítoky jsou Selenga, Bargusin a horní Angara. Při západním pobřeží leží ostrov Olchon, jehož lesní podrost promíšen jest kří alpské růže. Naproti ostrovu zabíhá do jezera půlostrov Světoj. Celé pobřeží vyznačuje se romantickými partiemi. Tu a onde vytryskují ze země teplé prameny, v jejichž blízkosti rozkládají se vesnice s osadníky ruskými. Divoké útesy skalní hostí četné ptactvo dravé, zvláště orly bělohlavé, sokoly a výry. Kromě Rusů bydlí v okolí jezera Burjati, z nichž mnozí vzdali se života kočovného a jsou teď usedlými rolníky.

Burjati jsou učeliví, mírumilovní a v řemeslech prý předčí nad své učitele, Rusy. „Stáda jejich jsou neobyčejně velká. Vznešená prý jedna Burjatka, matka náčelníková, měla 40.000 ovec, 10.000 koní a 3000 krav“ (Sievers). Severozápadně od jezera bydlí Tunguzi, lesní Tunguzi, na nichž patrný jsou znaky pravých Mongolů. Žijíce od malička v hlubinách lesních a odkázáni jsouce na výtěžek lovu, přizpůsobili se životu loveckému, vynikajíce hbitostí, opatrností a statečností. Ačkoliv život jejich jest trudný, přece do služeb ruských nevstupují. Někteří Tunguzové chovají soby, říční Tunguzové loví ryby, jenom Tunguzové jižní ořou půdu a chovají dobytek.

Do roku 1904 koleje dráhy sahaly pouze po Bajkal, a doprava další dála se plavbou po velikých lodech, na něž celé vlaky vjížděly a na protější břeh, 64 km vzdálený, se převážely. V zimě Rusové položili zkrátka koleje na led jezerní, a tak způsobeno bylo vždy spojení s trati dráhy Zabajkalské. Nyní netřeba dávat se v nebezpečí při plavbě, poněvadž trať hotova jest podél jižního pobřeží z Irkutsku do Kultuku a dále, připojujíc se u Mysové naproti Listveničnaji k trati další. P. M. Krasnov popisuje stanici dráhy zabajkalské na břehu řeky Ingody v Jablonovém Chrebetu, již se říká „Kitajský razjezd“, takto: „Je to malá, písčitá prostora v roklině mezi horami. Na prostore jsou dvě boudy. Jedna z kamenů větší, druhá z prken menší. V první jsou čekárny I., II. a III. třídy, v druhé bufet. Jsou to maličké pokojíčky, špinavé a zaplivané s dřevěnými lavicemi a stoly, osvětlené jedinou visutou lampou. Je tam dusno, horko, nepříjemno. Pokojíky přeplněny jsou různými balíky a kufry. Na nich a na lavicích, na stole i na podlaze všude lidé. Polák, jenž natáhl na sebe burjatský chalát a burjatskou čapku, několik nádeníků, dětí, důstojník ochranné stráže, záhadné osoby, stavěcí psi a švábi. Není kde se posaditi. V bufetu je to lepší. Je tam čaj a jacísi zamračení pánové, kteří jmenované společnosti lidí se vyhýbají.“

Skladiště čaje v Kjachťe.

Zabajkalsko stalo se provincií r. 1851 a brzy nad jiné provincie se povzneslo. Nejvíce ku povznesení přispěla a přispívají čínská města Urga, Majmačin a jiná; na straně ruské Kjachta a vedlejší Troizkavsk. Kromě obchodu s Čínou význam provincie také povzneslo vysoce vyvinuté hornictví, jehož středem jest Nerčinsk (10.000 obyv.), kdež jsou bány na olovo a stříbro. Rovněž pověstny jsou bány karijské při řece Šilce, v nichž doluje se na zlato a rtuť. V Usti Karijské a v jiných osadách východních jsou státní věznice, v nichž sta mužův a žen odsouzeno bývalo k nucené práci

Ledové kry u stanice Mysové při východním břehu jezera Bajkalského.

v dolech a k životu strastiplnému, z něhož vysvobozuje pouze smrt. Tam jsou strašlivé žaláře, o nichž cestovatelé psali a píší s hrůzou a ošklivostí.

Projedše Čitou a dosáhnuvše Nerčinska, ocitáme se na východě od Chrebetu Jablonového v porůčí Amuru, jenž až po ústí řeky Ussuri tvoří hranice mezi čínským Mandžurskem a ruským Amurskem. Železnice měla vésti dále po levém břehu amurském přes Blagověščensk do Nikolajevska. Ale směr její z příčin strategických změněn přes Mandžursko. Poslední stanice sluje Srětensk, a další doprava na východ děje se dále po Amuru, na němž Usť Střelka a Blagověščensk (35.000 obyv.), Aigun a Chabarovsk staly se ústředími obchodu říčního. Město Nikolajevsk také není starší

nežli něco přes púl století. Roku 1850 energický G. J. Něvelský s hrabětem Muravěvem Amurským, doufajíce ve velikou budoucnost Amuru, opanovali jeho ústí na místě nynějšího Nikolajevska a zatkli tam ruskou vlajku. Tím dokončili věkopamátné dílo kozákův Pojarkova, Dězněva a Chabarova. Ale přílišné, rychlé, téměř nepochopitelné zaujímání obrovských oblastí na východě asijském, budilo nevoli u dvůra carského. Šám car Mikuláš I. nebyl mu nakloněn. I upadl Něvelský v nemilost. Když však podařilo se hraběti Muravěvu přesvědčiti cara o výhodnosti díla, započato zkoumání Amuru, zabírání krajů po jeho levém břehu, až celé jednání, vzbuzující u Číňanů nedůvěru a strach, ukončeno smlouvou Ajgunskou 1858, kterou celý levý břeh Amuru přivtělen k carství Ruskému. Při výzkumech dalších námořní důstojník Něvelský, když vezl pro Kamčatku zásoby, oplul Sachalin a přesvědčil se, že jest ostrovem, proti němuž Amur vpadá do moře.

První parník z Nikolajevska po Amuru vyplul r. 1863, a komise vládní na něm stanovila, že Amur pro hojnost vody a nepříliš mnoho překážek v řečišti mohl by míti větší význam pro Sibiř nežli kterýkoliv z ostatních veletoků, kdyby jarní ledy a spousty písku dovolovaly, aby z Nikolajevska dal se provésti obchodní a válečný přístav. Z té příčiny vyhledáno jiné místo k založení velkého města, kde všechny podmínky moderního přístavu válečného se soustředily. Tak založen Vladivostok, tvrz východu, opora Rusi v končinách, k nové budoucnosti se připravujících. Tím ovšem Nikolajevsk pozbyl prvé důležitosti své, a mnohé projekty k němu směřující vzaly za své. Zejména směr železnice ustanoven místo do Nikolejevka do Vladivostoku přes Cícar. Ale situace politická vyžadovala stavby trati na Mukden. Spojení Nikolajevska s Chabarovskem zůstalo tedy opět po vodě. Chabarovsk jméno své má po neohroženém kozáku Chabarovu. Vzhled města jest romantický. Kamenné i dřevěné domy bělí se po dlouhých chlumech a hlubokých úžlabinách. Za nimi modrá se tajga a vrcholy při ústí Ussuri. Veliký rozliv obrovských řek tvoří skoro moře a skýtá pohled okouzlující. Domy stavěny jsou bez plánů, bez výkresů, po kozácku. Půda byla zdarma, a tu každý stavěl, jak chtěl. V městském sadě na skále nad Amurem vypíná se bronzová socha hraběte N. N. Muravěva Amurského. Sad ohrazen je plotem z ručnic a děl z té doby, kdy kraj byl zabrán. Chrám Nanebevstoupení Panny Marie stavěn jest z cihel. Budovy musejní, bibliotéka, palác generálního gubernátora a j. dávají Chabarovsku vzezření města evropského. Většina obyvatelstva jsou Moskvané, Petrohradané a jiní. Právě Chabarovany vychovává moderní škola. O vzdělání pečují: reálka, technická škola, ženské gymnasium, škola kadetní a jiné ústavy. Všude dobývá se tolik přírodnin, že ani všeho zužitkovati nelze. A že je všeho hojně, lidé si toho neváží. Přistěhovalí Rusové touží po domovině, ač se jim vede dobře, a jsou šťastni, mohou-li nazpět vrátiti se do Evropy. Řeka Amur oplývá rybami, z nichž v největším množství objevuje se „keta“, z ryb lososovitých, která v době tahu řeku téměř vyplňuje. I jest pokrmem velice rozšířeným a oblíbeným.

Železnice z Chabarovska do Vladivostoku je 721 verst dlouhá; byla ukončena 29. října 1901.

Vladivostok vyrostl v několika letech. Je krásnější než Sebastopol a podobá se Janovu. Dům nad domem stojí tak, že pata hořejšího leží u střechy domu dolejšího. Má krásný přístav, vroubený od moře ostrovem Ruským, Askoldem a jinými ostrovy drobnými. V přístavě jest neobyčejně živo. „Na místě pustiny, kde vojáci zkracovali sobě čas písněmi vojenskými, hudbou, hrou a vodkou, vyrostla krásavice mezi městy tichomořskými s pěknou kamennou dlažbou, s fiakry, elektr. světlem, sady a hotely. V zimě, kdy přístav na dva měsíce zamrzá, ledoborci upravují lodem cestu do širého oceánu. Obyvatelů

jest na 50.000; kromě Rusů jsou mezi nimi Číňané, Korejci, Japonci a Němci. Číňané jsou kramáři, přístavními dělníky, kuchaři a sluhy. Korejci nosiči, Japonci obchodníci. Část obchodu je v rukou kolonie německé. Na ostrově Askoldu žije značný počet jelenů skvrnitých, „danielů“. Honba jich jest zakázána. Zamrzání přístavu vladivostockého a zátoky Petra Velikého přimělo vládu ruskou, že vyjednávala s Čínou o „pronajetí“ některého místa příhodného, kde moře nezamrzá, aby Rus, nejsouc odkázán na milost a nemilost svých sousedů, také měla námořní přístav na pobřeží moře světového, přístav volný. Opírajíc se o podobný čin Anglie, která pronajala na půlostrově Šantungu přístav Vej-hai-vei a jeho okolí, Rusko dohodlo se s Čínou

o půlostrv Liao-tung a o přístav Port-Artur. Port-Artur rosti vůči hledě živnostmi a obchodem, zvláště když do něho zamířila železnice Sibiřská a když přístav jeho učiněn byl útočištěm ruského loďstva válečného. Nedaleko Port-Arturu založeno obchodní město Dálný, jež mělo býti nejmohutnějším přístavem východoasijským. Leč děs války ruskojaponské úmysly vlády ruské změnil, a místo Rusů jsou pány Liao-tungu a všeho, co jest na něm, Japonci. Vedle Japonců přibývá tu hlavně Američanů, kteří hodlají využítkovati pokladů země ve prospěch svůj.

Mladý Burjat.

III. Mandžursko.

O Mandžursku, provincii čínské, měli bychom hovořiti při popisu Číny, ale poněvadž význam jeho roste zároveň s významem moci ruské a s významem dráhy Sibiřské, pohovoříme si o něm již nyní, sledující při tom směr železnice. Rusko zabralo Mandžurii rychle a tak se v ní vžilo, že nebýti války rusko-japonské, byli bychom ji zvali částí velestátu slovanského. Vliv ruský z území, velkého as jako mocnářství Rakousko-Uherské a Německé, nevymizí nikdy. Ruská krev potoky tekla za uhájení cti a slávy na půlostrově Liao-tungském, a krev ta ještě více utuží svazky lidu ruského s krajinami, nad nimiž jednou vlála již ruská korouhev a vznášel se ruský orel. Železnice, opustivši Čitu nad Ingodou, vede směrem jihovýchodním k jezeru Kulunskému (Dalaj-nor), od něhož přítékající řeka Arguň tvoří hranice mandžursko-zabajkalské. As 20 km od severního břehu jezerního trať přepíná hranice mandžurské, sledující skoro rovnoběžně tok Arguně až po město Chajlar. Tu a onde po širém území sledovati lze kozácké stanice, kde přebývá bezpečnostní stráž, střežoucí dráhy a zabráných okruhů proti lupičům a hlavně proti Tunguzům. V stanicích kozáckých vypadá to skoro všude stejně, a čím dále na východ, tím chuději, smutněji a jednodušeji. Kozáci žijí v zemljankách, vyčnívajících as dva lokte nad zem a pokrytých zemí. Tam jsou v řadách pryčny, na nichž Kozáci spí nebo se povalují. Vedle zemljanek je plot a za plotem jsou maličtí konici, přivázaní k sloupům. Na zemi mají zřízeny jesle. V stanicích přebývá také dělný lid, zaměstnaný prací na dráze nebo dopravou materiálu. I tito lidé, původu neznámého, žijí v chatrčích na rychlo zřízených a stěhují se zase dále, když správce trati dále je komanduje. Všude se jeví nedostatek pracovních sil. Vše je na stanicích drahé, nic se neušetrí, není kostela k modlitbě, kořalka ničí silu paží. Tiše a pomalými kroky ruská civilisace postupuje do Číny, ale postupuje trvale. Každý vlak přináší zástup pracujících. Za nimi přicházejí vojáci, za nimi kupci, pak řemeslníci, rolníci, pak lékaři a ošetřovatelky a naposled učitelé, průkopníci osvěty. Čínská vláda z Pekingu posílá tam náčelníky úřadův, ustanovuje zákony a dělá „kamtami“, to jest seká hlavy těm, kteří jsou k tomu zralí, vynucuje daně a dost. O ostatní pečují Rusové.

Chajlar jest důležitým městem a administrativním střediskem severozápadního Mandžurska. Nežli Rusové zabrali ulice městské, byli v nich kupci čínští. V jižní části města bydlel ambaň, správce kraje; tři modlitebny chránily město před zlými duchy. U posvátného háje byl arsenál, a tam žili čínští vojáci. Vojáci měli ještě do nedávna ručnice s křesacími kameny a s hlavními u konce rozšířenými, z nichž střílívali pro postrach. Péči Mongolů zřízena kolem háje ochranná hráz, posázená stromovím. Na ochranu háje vydán přísný zákon, dle něhož trestem smrti zakázáno uříznouti z něho jedinou větvičku. Hráz ona je zároveň ochrannou hrází městskou proti spoustám stepního písku.

Zhyne-li háj, zhyne Chajlar, jako zanikly četné vesnice po písčitých březích řeky Sungari. Některé domy mají věžičky, pod nimiž visí maličké zvonky, jejichž melancholické znění vítá cizince a hluboce jej dojíká.

Z Chajlaru trať vede napříč obrovského pohoří, nazvaného Veliký Chingan. Zjevy přírodní na horách i v údolích cestovatele překvapují. Všude omamuje ohromnost, rozsáhlost, nepřehlednost, v níž je člověk jako nepatrný brouk oproti veliké přírodě. Dostihujeme města Cicikaru. Veliká nížina, na severovýchodě ohražená

Horská krajina východně od jezera Bajkalského (v zimě).

Malým Chinganem, na jihu pohořím Čang-pai-šanem a Lo-jelinem, na západě Velikým Chinganem, rozvírá se při stoku řek Nonni a Sungari, největších proudů mandžurských. Při Nonni leží Cicikar, kterého teprve r. 1900 generál Rennenkampf dobyl. *) Město jest obehnané zubatou zdí z vepřovic, u základny 2 m širokou. Kulka ji neprorazí, ale kule dělová ji drtí jako marcipán. Ulice byly písčité, nedlážděné, s kanálky pro nečistotu. Policie nebylo. Rusové zřídili policii domácí, zřídili stoky, zakázali vyhazovati mrtvolý děti

*) Dne 1. března 1907 na rozkaz carův vyklidily ruské oddily Cicikar. Rozloučení posádky s vojskem čínským bylo pokojné a srdečné.

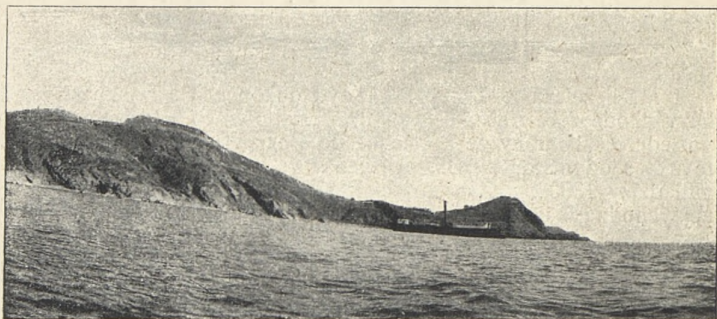
k sežrání vepřům, přikázali odvážeti smetí za město a mrtvoly zakopávati. Teď teprve lze Evropanu v Cicikaru bydleti.

Ve směru řek Nonni trať postupuje k jihu k městu Charbinu. Na místě Charbinu ještě před 15 lety byla nepatrná vesnička mandžurská. Před válkou kypěl tam pravý ruský život. Charbin byl mandžurským Petrohradem. Dělí se ve tři části: ve přístav, v Charbin Starý a Nový, také Sungari zvaný. Přese všechno úsilí Rusův zůstaly v Charbinu pověstné potoky bláta, v němž ryjí a válejí se malí, černí a odporní vepři s dlouhou srstí. U bran městských sedí stráž s puškami. Hliněné zdi opatřeny jsou střílnami. Před každou branou bývala napříč silnice zeď, která chránila města před duchem zlým, jenž však může choditi jen rovně bez oklik a obcházení. Zdi tyto jsou nyní odstraněny. Ulice tvoří řady stěn bez oken s pouhými dveřmi. Jakmile vstoupíme dveřmi dovnitř, ocitáme se na prostorném dvorku. Tam spatříme okna a natřené rámy okenní. Domky mají hliněné střechy, porostlé travou. Světnice jsou bez kamen. Stavením říká se všeobecně fanza. Mívají dvě až tři nízké místnosti se siní a velikými okny s vyřezávanými mřížemi, zalepenými bílým papírem. Od zalepených oken je ve fanzách jakési pološero a neveselo. Kolem světnic vedou trouby čtverhranné, hliněné k sedění a ležení přízpůsobené, jimž říkají kany. Otvory kanův ústí do peci, umístěné zevnitř fanzy, která má vysoký, pyramidální komín. Kan šíří po světnici teplo a čmoud a způsobuje tíseň. Vedle fanzy bývá kůlna pro zelinu, chlív pro dobytek a malá modlitebna domáci. A to vše obehnáno jest hliněným plotem, tvořícím dvůr. Ve vesnicích všude zapáchá kouř, vznáší se prach a čpí zvláštní odporný, ostrý zápach z čínských těl. Oškliví psi válejí se v každém koutě. Kohouti a slepice sedí skrčeni pod střechami na bidlech, u vrat visí papírové cáry s napsaným blahopřáním k novému roku, někde klec se skrivanem, čížkem nebo s jiným ptákem zpěvným. Potkáváš kupce v čapkách s korálkovými kuličkami. Jedni pospíchají za obchodem, jiní křičí a zvou tě do krámu, tlukouce do jasně znějících gongů. Jest ti uhýbati se honcům mezkův a býků, znamenáš tlačenci, slyšíš hluk, všude šumot a křik, jsi brzy unaven vírem pouličním. Všude ovívá tě zápach česneka, kouř od spalovaného hnoje, zápach nečistot lidských — zkrátka zápach po Číňanech.

Podél řeky Sungari, jejíž prameny nalezneme ve výši 2440 m na hranicích korejsko-mandžurských v horách Čangpajšanských, dovezl nás vlak do Kirina, z největších měst mandžurských. Z dálky již zříme pod závojem mlh ozubené jeho zdi, špičaté věžičky a pitvorné obrysy komínův a cimbuří. Zvláště zřetelné jsou komíny mincovny na pravém břehu Sungari. Život v Kirinu jest velmi živý, skoro jako v Mukdenu. Kirin (210 m nad mořem) jest bydlštěm dzjaň-dzjuňa, to jest plnomocného generálního guvernéra kirinského, a obchodním bodem průvozného obchodu mezi Mongolskem, Mandžurskem, Zabajkalskem, Inkouem a Šang-haiem. Ve skladištích kirinských najdeš všechno zboží, jehož na východě potřebí. Vedle obchodu v krámech kvete obchod podomní, ba i větší měrou. Jakmile

cizinec se v městě ohřeje, stíhají jej v bytě návštěvy obchodníků. Všechné zboží obchodníci snesou mu do bytu, takže není mu třeba chodit ani do krámů. Při tom jsou Číňané nejšpinavějšími konkurenty.

V Kirině jako ve všech větších městech čínských Evropanem pohnou některé instituce, jimž domorodci uvykli jako všem naprosto nutným a samozřejmým. K takovým zařízením náleží „uan-ren-kan“ čili „jáma myriady mrtvol“. Příšerný obraz! U jámy stínají skoro denně hlavy na rozkaz dzjaň-dzjuňa Chunguzům, kteří obvinění byli, že patří k tajným společenstvem, nebo kteří jsou skutečnými vrahy. Poprava děje se ráno u sedmé brány. Zločinci posazují se spoutáni na ruku i nohou na dvojkolku a vezou se na popraviště. Číňané podávají jim cestou opojné nápoje, až jsou spiti tak, že nevědí, kam

Skály portarturské.

jedou. Když je přivezou k jámě smrti, odkudž děsný zápach otravuje celé okolí, odsouzení sejdou s vozů, pokleknou na okraj jámy, a čekající kat odděluje jim hlavy od trupů, někdy pěti, šesti po řadě. A zástup diváků stojí, mlčí, nebo se směje. Zřízení popravni seberou mrtvoly, hodí je do jámy, a poprava (kantami) je skončena. V jámě tělo lidské, čerstvě života zbavené, potopí se do kašovité hmoty hniјících těl včerejších, předvčerejších a ještě starších. Jáma se nepřikryje, protože jest široká a hluboká a protože by se musela následujícího dne znova odkrývat.

Jižně od Kirina trať vede krajinou malebnou. Přes Kai-juen a Tien-ling ocitáme se v Mukdenu, největším městě Mandžurska.

Z Mukdenu jede se dále k jihu přes Niučuang (při ústí Liaho) na půlостrov Kvantungský, na němž leží pevnost Port-Artur a přístav Dalný odbočkou s hlavní tratí spojený. Zde jsou stanice železniční v lepším pořádku, nežli v Mandžursku středním a severním. Nádražní budovy jsou z většího dílu kamenné, a všude je větší pořádek. Čím blíže ku poslední stanici, tím vše jest lépe pro-

vedeno a větším komfortem opatřeno. Ruská vláda, ač byla pouze nájemkyní území, zřídila vše jako ve vlastním. Dědici všeho stali se Japonci a ti zajisté nepoškodí podmínek, které propůjčují jak dráze, tak i přístavním městům význam světový. Celkem jest cesta Mandžurskem unavující. V oknech vlaku mihají se obrazy pustých hor a žlutých údolí. Vše má barvu červeně žlutou. Konečně po cestě skoro 10.000 km dlouhé zastavujeme v Port-Arturu, v pevnosti, jejíž pád připravil i pád ruské moci na Liaotungu a na východě vůbec.

Domy v Port Arturu jsou přízemní, kamenné, zední a ploty ohrazené. Fangy změnily se v domy. Konkurentem Port Arturu stal se Dalný, jenž nevznikl z potřeby a z existenční nutnosti, ale vzletem fantasie, ze soutěže a ze závisti. Obecnstvo portarturské záleželo před okupací Japonskem z úředníků, důstojníkův a z těch, kteří s hrdostí a sebezapřením moc ruskou povznášeli na březích Tichého oceánu: z dělníků, řemeslníkův, agentů, dobrodruhův a různých výdělkářů. K Číňanům a Japoncům chovali se vždy tvrdě a pohrdavě.

* * *

Má-li železnice Zabajkalská býti dokončena a postavení Ruska na východě zabezpečeno, nezbytno jest počítati co nejdříve se stavbou poslední části dráhy ze Šrětenska do Pokrovské a odtud do Chabarovska s odbočkou na Blagověščensk ve vlastním území. Trať bude míti délky 1300 km. Zápas mezi Rusí a Japonskem o nadvládu v Asii nejméně ustal, ale dobojován posud není.

Z Moskvy na dalný východ vyjíždějí nyní týdně dva restaurační rychlovlaky první a druhé třídy, v neděli a ve čtvrtek. Poněvadž spojení s Čínou přes Sibiř jest opět uvolněno, bude vypravován z Moskvy rychlovlak třetí a to ve středu o půl. 11. hod. v noci do Vladivostoku. Z Moskvy platí se za jízdu, číslované místo ve vagonu a spací příslušenství do Charbina v I. tř. 215 rublů 65 kopějek, ve II. třídě 142 r. 60 kop. (Zavazadla do 10 liber 2 r. 37 k.) Když se vyjede na př. v neděli v 11 hod. 40 min. v noci z Moskvy, přijede se v pátek o polednách do Charbina a v sobotu o 7. hod. večer do Vladivostoku. Z Moskvy až do Vladivostoku stojí poplatek 257 r. 48 k. a 168 r. 62 k. (Za zavazadla do 10 liber 2 r. 64 k.) O zařízení, jaké shledáváme v rychlovlaku sibiřském nikdy se ani nezdálo těm, kteří zvykli jsou nepohodlně se tlouci ve vozech drah západních. Je to pohádkově zařízený vlak s vagony salonními, spacími, bufetem, s nábytkem všemožně dokonalým. Překrásné postele, mramorové vany, okno na konci vlaku, jímž lze pozorovati čarokrásné a podivuhodné krajiny sibiřské, osvětlení elektrické a knihovnu se spisy, jednájícími o končinách dalekého východu, nalézáme ve vlaku k svému pohodlí.

Jižní Mandžursko, zvláště v širokých naplaveninách řek, jest velice úrodné. Celá rovina při ústí řeky Liao, mezi Niučuangem a Haičengem, který dříve ležel u moře, ale nyní leží 40 km od něho, má půdu zahradní, úrodnosti nevyčerpatelné, na níž vsi a farmy

ukrývají se mezi zahradami a skvostnými houštinami vrb, topolův a jilmů. Zde v nížině Mukdenské lidnatost jest tak veliká jako v nížině Čínské. Zpravodaj „Morning Postu“ H. J. Whigham píše, že na postupu od Mukdenu k jihu ve vzdálenosti 20 km jel čtyřiceti až padesáti vesnicemi, které nikdy ještě cizince nespatrily kromě skotských missionářů, kteří tudy za účelem svým se ubírali.

Na východ od Mukdenu krajina plná jest hájův a návrší stromovým krytých, kde jsou starodávné hroby bývalých panovníků. Velké mausoleum jest 8 km východně od města. Leží v rozkošných lesích na výšině, s níž pěkně zřítí lze tok řeky Hanu a rozlehlá, plochá

Opičí představení o trhu v Kirinu.

údolí, tonoucí v šťavné zeleni mladého osení, z něhož svítí květy modrého kosatce. Výšiny pokrývají lesy dubové, březové, bukové, olšové, lipové a háje lískové. Hustý podrost ze všelikého kroví činí lesy svěžejšími, vlhčími a vonnějšími. Ač byla válka a nemnoho mil od hrobů zuřily nejděsnější boje, tam v hájích, pod nimiž mísí se prach lidí dávno pohřbených se zemí, vládl po úmluvě válečnických stran klid a mír.

K hlavní trati dráhy Sibiřské připojuje se v Mandžursku dráha Čínská z Pekingu přes Tien-tsin, Jung-ping a Kin-čau dvěma odbočkami: a) z Kin-čau do Niučuangu, b) z Kin-čau přes Hsin-min-tun do Mukdenu. Takto Čína spojena jest po suchu přímo s Evropou. Kromě těchto drah hotových a Číňany hojně uží-

vaných projektováno jest ještě několik odboček, jichž provedení zůstaveno jest budoucnosti. Tak má vésti z Liao-jangu, jižně od Mukdenu, velká železnice napříč půlostrova Liao-tungu, k zálivu Korejskému do An-čü v Korei, do Pieng-jangu, do Seulu, kde připojujati se má k hotové dráze do Fusanu, na pobřeží úžiny Korejské, aby získáno bylo nejkratší spojení s Japonskem, t. j. s Jokohamou. Projekty z Cicikaru do Blagověščenska, z Charbina do Chabarovska a Nikolajevska, z Kirinu do Vladivostoku nebudou na uskutečnění své dlouho čekat, zvláště zůstanou-li Rusové správci území a práv, v míru Portsmouthském r. 1905 jim svěřených. Frekvence v těchto směrech jest velice čilá. Ležíť na cestách velké osady a vsi, jichž význam pro nedostatek dopravních prostředků úplně zaniká. Na cestě z Cicikaru k Amuru přejedeme Bur-do-cun, Mergen, Sin-an-čin, Aigun; na cestě z Charbina podél Sungari Hulaň, San-hsing a při ústí jeho Michajlo-Semenovskaju. Asi ve třetině vzdálenosti od Kirina k moři leží Omoso, zapadlý kout mandžurský. Ke dráze má 180 verst, k moři 270 verst. Rozkládá se romanticky pod hájem obrovských, věkovitých dubů na břehu malé řeky. Dál na východě leží Ninguta a ještě dále Nikolskoje, zkrátka Nikolsko, kde usazení jsou přistěhovalci maloruští.

Spojení Charbina, Chabarovska s Nikolajevskem zprostředkují zatím parníky po Sungari. Tok řeky jest prudký, voda žlutne pískem a hlinou, jež sbírá na nepřehledných stepch v poříčí svém. Nedaleko Charbina má již verstu šířky, doleji po toku ještě více. Splavnou řekou sice jest, ale ne vždycky bezpečnou. Lodem jest s jedné strany ubírat se ke druhé dle znamének, jež na dlouhých tyčích po obou březích jsou namalována. Po pravém břehu řeky Sungari vede telegraf jako znak kultury. Břehy pokryty jsou z počátku vysokou trávou, zpestřenu z jara a v létě miliony květů, zejména lilijovými kosatci, bílými lilijemi a oranžovými tulipány. V pozadí dále na mnoho mil zvedají se chlupy pobřežních pohoří. V horách žijí tisíce divokých koz, na polích v obilí hejna bažantů. Po levé i po pravé straně řeky pozorovati lze četné osamělé kříže nad hroby padlých hrdinů ruských, kteří jako oběti civilisace tam očekávají soudného dne. Hlíďají je modravé chlupy Chingana, a tajemné šelely doubrav vyprávějí pozdravy druhů kozáckých. Vesnice v zapomenutých těchto koutech světa záležejí obyčejně z několika hliněných fanz. Kde bydlí lidé, tam zřime třísky, hoblovačky, klády, špalvy, rakve. Hlavní silnice v Mandžursku jsou celkem schůdný v zimě, a když neprší. V době dešťů však tonou v řídkém blátě, jímž žádný vůz neprojede. Po silnicích mandžurských možno i vojensky postupovati.

Jižní výběžek Mandžurska je na rovnoběžce jihoitalské, severní končí ve výši Moskvy. Proto však přece podnebí je v něm spíše drsné nežli teplé. Bohaté bouřky v létě přecházejí na jihu v deště tropické. Na severu nastává v srpnu počasí stejnoměrné s mírným teplem, v září počínají noční přimrazky, a pronikavé větry způsobují chlad. Dech Ledového moře proniká oděvem veskrze, a žádný plášť, žádná čepice neuchrání člověka před pověstnými chinganskými větry.

Někdy tak prudce vanou, že člověk může ku předu kráčet jen sehnut jsa v úhlu 45° . Dobrý kožich romanovský jest jediným spolehlivým oděvem. Písek, prach a drobné kaménky zdvihaají se do oblak a prudce bodají do tváří zvyšující bolest, mrazem způsobenou. Mrazy bývají — 30° až — 40° R. Průměrná teplota lednová v Mukdenu dosahuje — 15° , červencová $+26.4^\circ$. Zima jest v Mandžursku bez sněhu, což příznivo jest rostlinstvu. V únoru pukají ledy v řekách, ale nezpůsobují povodni, poněvadž není sněhu. Za to záhy přicházejí bouře a nekonečné lijavce. U Mukdenu pole a listnaté lesy zelenají se již v polovici března. Uprostřed léta počasi se zpravidla kazí. Hojně prší, řeky mohutněji, hučí a ženou se k moři, půda se rozmáčí, cesty proměňují se v řeky lepkavého bláta, a všeliké spojení se světem jest přerušeno. Celkem je podnebí v Mandžursku zdravé, stejnoměrné s horským vzduchem a jasným sluncem.

Území tvoří dva obrovské úvaly, z nichž severní je větší, jižní menší. Severní úval ohraničen je Velkým a Malým Chinganem a Šan-kuan-linem. Úval jižní chráněn je horami před větry mořskými. Hory pokryty jsou rozsáhlými lesy, které ve vyšších polohách proměňují se v krásnou a příjemnou tajgu. Řeky jsou veliké a mnoho set km splavné. V nich loví se úhoři, lososi a pstruzi ve množství velikém. Útroby zemské chovají zlato, stříbro, železo, rtuť, olovo, cin a uhlí. Všude převládají stromy listnaté, javory, lípy, duby, ořešáky, olše, topole, bílé břízy, jabloně s plody drobnými a jeřáby. Na lukách kvetou všeobecně liliové kosatce, bílé, červené a žluté lilie a tulipány v houšti travin pícních. Živočišstvo představuje směs typů severoasijských a středoasijských s druhy východoasijskými. V porostlinách žijí pižmoni, srnci, kanci, jeleni, medvědi, vlci, sobolí, kuny, hranostaji, jezevci a tygři; při řekách vydry a bobři. V poríčí řek Ussuri a Sungari divocí osli, stepní lišky, antilopy a kozy, jinak guraný. Severní Mandžursko je bez skřivanův a bez jiných druhů ptáků. Za to jižní kraje vyznačují se hojností opeřenců, nevyjímajíc orlův ani sokolův. Svízel způsobují komáři a dotěrné mouchy.

Tunguzský jezdec.

V čele provincie je dzjaň-dzjuň, mandarin s růžovou kuličkou a pavím perem za čepicí, jenž je pánem nad životem a smrtí lidstva mu svěřeného. Ustanovuje starosty měst, soudce a mandariny se mdlou kuličkou a s černým perem. Ustanovuje také náčelníky kočujících kmenův. Lid v Mandžursku (přes 6,000.000) dělití třeba na Mongoly, Mandžury a Číňany. Mongolové jsou přímí a poctiví lidé, na jejichž slovo lze spolehnouti. Pěstují krásný mongolský dobytek hovězí, velbloudy a koně. Jsou také dobrými jezdci. Živí se hlavně mlékem stád svých. Mandžurové pěstují hlavně pšenici, čumizu. Zrna drtí žernovem, hnaným koněm. V jižních polohách pěstují gaoljan, jehož stébla jsou i 2 m vysoká, a klas podoben jest palici. Je to druh kukuřice, jenž je člověku vyším, stravou, příbytkem, plotem, slamou, pící pro dobytek, hnojem. Čím více k jihu, tím přibývá zahrad a ovoce.

Rodina Tunguzů před stanem (jurtou).

Číňané zaměstnávají se vším; nejraději obchodem. Život jejich vyplňuje egoismus pozemského života, honba za výdělkem, práce, odpočinek, jídlo a trochu zábav. Nepřemýšlejí o bozích, ponechávajíce starost o to bonzům, t. j. kněžím, kteří tlukou na bubny a prosí bohy za zdar.

Mluví-li se o obyvatelích Mandžurska, nemožno opomenouti Tunguzů, o nichž mnoho zlých zpráv do Evropy přichází. Tunguzové jsou Mongolové, jimž těsna byla Čína a odporna krutovláda čínských úředníkův. Volnost krajů mandžurských je lákala jednak k životu usedlému, jednak k pastýřskému, jednak k romantickému a násilnickému. Sláva a kořist hnala je do hor v náručí jakéhos zálesáctví nebo hajductví, z něhož vyvinulo se časem lupičství. Leč nejsou všichni lupiči. Ani dosud neprokázáno, že by Tunguz daného slova nesplnil. Když v Číně před léty dán povel proti Evropanům, vláda čínská pozvala je k součinnosti proti cizincům a podporovala je

penězi. Manzové mongolští i korejští sedláci chopili se tehdy s Tunguzy zbraní, aby Rusy uvítali. K nim přidali se dělníci propuštění z práce a utiskováni zřízení dráhy čínské a také stali se najednou Tunguzy. A tak rozeznávatí třeba Tunguzy čistokrevné a Tunguzy nepravé, kteří okolnostmi nuceni jsou chopili se zaměstnání zbojnického. „Tlupy jejich nepřestanou obtěžovati východní Asie, pokud poměry normální tam nezavládnou, a pokud je tajga v tajemných hlubinách svých bude ukrývatí. Nebo vědí, že Rusové je stíhají v pásmu země, kudy ubírá se dráha Sibiřská, a proto činnost svou v něm příliš nerozvíjejí. Za to tím směleji vystupují za hranicemi chráněného pásma. Číňané se jich velice bojí a kterého lapnou, toho kantami nemine. Zejména kirinská oblast se jimi hemží, a cestovati do Mukdenu po silnici je velmi nebezpečno. Bez vojenského průvodu nelze dostatí se nikam. Tunguzové mají výhradně střelné zbraně. Mají staré pušky na pazourek i moderní opakovačky. V Petrohradě mají je za dravce. Kozáci je podceňovali. Přijde-li však jednou carský úkaz a ruský důstojník z nich utvoří ruské pluky, pak budou postrachem Asie.“ (P. N. Krasnov.)

V době naší osadníci japonští zaplavili nejúrodnější kraje Mandžurska, ač jich před válkou ruskojaponskou úředně bylo napočteno pouze 3000. Nyní žije jich tu nejméně 20.000. Mandžursko (Mandžusko) má jméno své od národa Mandžů, příbuzného Tunguzů. Vedeni jsouc vůdcem Tai-cu sjednotili v XVII. stol. rozptýlené, nezávislé kmeny ve své vlasti a vzepřeli se panství čínských Mingů. Za nástupce Taicuova za Taiconga zmocnili se veliké části severní Číny, r. 1644 dobyli Peking a dali Číňanům novou, podnes panující dynastii Tsingů. K posílení postavení svého císařové povolali do Peking mnoho svých soukmenovců a nadělali z nich úředníkův, měšťanů a velitelů vojska. Mandžurové tito přijali čínskou vzdělanost a splývají zvolna s původním obyvatelstvem v národ jeden.

IV. Rozdělení Sibíře.

Sibíř západní dělí se: v Tobolsko s půlostrovem Jalmalem a v Tomsko. Sibíř východní: v Jenisejsko s půlostrovem Tajmyrským, Jakutsko s Novou Sibíří, Irkutsko, Zabajkalsko, Amursko a Přímoří s Anadyrskem, s půlostrovem Kamčatkou a s ostrovem Sachalinem. K Sibíři východní lze také počítati okupované krajiny severního Mandžurska, které vlivu ruského nikdy již prosty nebudou.

a) Sibíř západní.

1. Tobolsko obnáší 1,400.000 km², na nichž žije na 2,000.000 lidí. Hlavní město jest Tobolsk při Irtyši. Západní část provincie přiléhá k evropskému Rusku, odkudž nejvíce přistěhovalců v Tobolsku přibývá. Dráha Sibiřská prochází jižní jeho částí, spojujíc nejlidnatější

města a nejvzdělanější krajiny s širým světem. Řeka Ob a Jenisej jsou hlavními pojidly obchodními krajů se železnici. Při nich také rozvíjejí se nejživější osady: Na Obu Sargut, Mal-Atlymskoje, Berezov se státním vězením pro vězně z vyšších společností, Obdorsk, kamž Osláci a Samojedi přinášejí fossilní slonovinu na prodej. Na Irtyši Tara, Usť-Ilišinskaja, Samarovskoje a j. Při Išimu Išim a při hranicích záp. od Tobolska Tjumeň. Púlostrov Jalmal končí mysem Skuratovem; naproti němu leží ostrov Bílý. V Tobolsku přebývají kromě přistěhovalých Rusů Vogulové podél Uralu, Osláci ve východní části, Samojedi a Jurakové na Jalmalu. Na pustém severu připadá 350 domorodců na 1 Rusa.

2. Tomsko jest veliké 850.000 km² s 1.600.000 lidí. Ač menší jest Tobolska, přece předčí nad ně poměrnou lidnatostí. Má úrodnější půdu a příznivější poměry klimatické. Mnohé doly na zlato, stříbro a železo přilákaly množství osadníkův. Hlavní město provincie jest Tomsk na řece Tomu, přítoku obském. Větší města na Obu jsou: Bijsk, Barnaul, Kolyvaň, Togar, Narym, při železnici Kainsk, Mariinsk, Alčinsk. Na severu provincie žijí míšenci Oslákův a Samojedů, jinde Rusové a Tataři. Rusů 90%, ostatních 10%. Sibiř západní, ač jest menší, má více obyvatelů, nežli Sibiř východní.

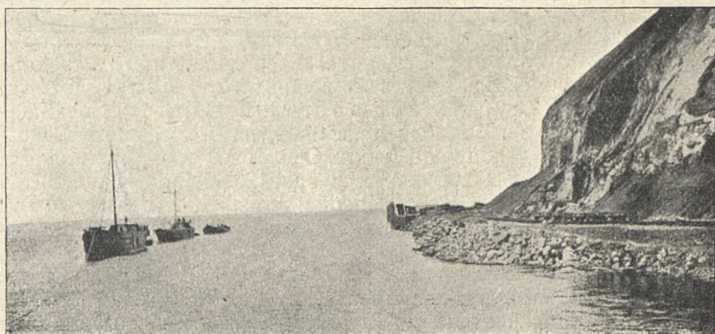
b) Sibiř východní.

1. Jenisejsko šíří se po 2.572.000 km² a čítá pouze asi 700.000 lidí. Je to kraj v poříčí Jeniseje, Tungusky Dolní, Střední a Horní. Hlavní město jest Jenisejsk, v jehož blízkosti otevřely se několikery zlaté bány. Nad Jenisejem leží města: Minusinsk, Krasnojarsk, Podkamennoj-Tunguskoje, Turuchansk s 500 obyv. Nedaleko dolují na nejlepší tuhu. K Jenisejsku počítá se také poříčí řeky Chatangy, jejíž prameny shledáváme pod kružnicí točnovou. Púlostrov Tajmyrský sahá nejdále na sever, jsa rozdělen zálivem Tajmyrským v polovici západní a východní. Do zálivu Tajmyrského vtéká řeka Tajmyro, protékající jezerem Tajmyrským. V rozšířeném ústí jenisejském leží Dicksonshafen naproti ostrovu Kuzkinu; Dicksonshafen jest nejsevernější místo na světě, kde se stavějí pevné domy. V končinách moři nejbližších žijí Samojedi, Dolganové, Tunguzové, podél Dolní Tunguzky Čapogirové a jenisejští Osláci.

2. Jakutsko měří téměř 4.000.000 km², na nichž sídlí lidí asi tolik jako v Praze a v okolí, tedy asi 450.000. Je to nejméně zalidněná provincie asijské Rusi v poříčí řeky Leny, jejích přítokův a řek Olenka, Jany, Indigirky a Kolymy. Nejvěrnější obraz Sibiře najíti lze v Jakutsku. Jsouc protékáno jedinou velikou a splavnou řekou, postrádá spojení s ostatními provinciemi. Dráha Sibiřská daleko jest od hranic jeho. Z té příčiny největší počet osad vyskytuje se při Leně. Jmenujeme osady: Vitimsk, Konpinskaju, Beresovskoje, Olekminsk, Jakutsk, Žigansk a blízko ústí Bulun.

Při ústí Olenku leží Ust'-Olenskaja při ústí Anabaru Ust'-Anabarskaja, při ústí Jany Ust'-Janskaja. Severně od točnové kružnice při pravém břehu Jany rozkládá se Verchojansk; nad Indigirkou Sašversk, při ústí jejím Ustí Ruské. Při Kolymě shledáváme Verchnij-Kolymsk, Srednij-Kolymsk a Nižnij-Kolymsk, skoro pod 70.º sev. šířky.

K Jakutsku připočítává se v moři severním Ledovém souostroví Nová Sibiř a různé ostrovy jiné. Nová Sibiř úplně jest liduprázdna a prosta života rostlinného. Rozlohou svou větší jest nežli markrabství Moravské, 25.585 km². Ostrovy památnými se staly nálezy klů mamutích, zubův a kostí bůvolích, medvědích a zvláště zbytky obrovských nosorožců. Mezi nálezy v půdě zamrzlé zasluhují též zmínky

Pobřeží jezera Bajkalského.

as půl metru dlouhé drápy ptáků předpotopních a zbytky neobyčejně mohutných stromů.

3. Irkutsko rozkládá se jižně od Jenisejska a Jakutska vedle jezera Bajkalského na 800.000 km², na nichž usazeno jest přes půl millionu lidí. Hlavní město Irkutsk leží při jasné Angaře. Jest hlavní stanicí kožišinnou. V krajích západně od Irkutska doluje se na tuhu. Na Angaře jsou veliké osady: Balagansk, Jandy, Bratskij Ostrog, Kovinskaja a blízko ústí Horní Tunguzky Jenisejsk. Na horní Leně Vercholensk, Markovskoje, Kirensk a j. Irkutsko obývají Rusové, Burjati, Tunguzové a na jihu Sojotové.

4. Zabajkalsko má výměry 624.000 km² a 800.000 obyv. Dráha Sibiřská učinila z úrodné a příjemné země provincii, osadníky hledanou. Rud všelikých a zvláště zlata dobývají v horách na mnohých místech. Veliké osady Troizkasakovsk, Novij Selenginsk, Verchnij-Udinsk a Mysová jsou nejdůležitější na cestě z Kjachty

do Irkutsku; při trati Petrovsk, Čita, Chilkovskoje a j. Přistěhovalci Burjati a Tunguzové jsou obyvateli Zabajkalska.

5. Amursku připadá z rozlohy asijské 450.000 km² s 80.000 obyvatelů. Na jihu je omezuje Amur a na severu Jablonovoj Chrebet. Důležitá města jsou při Amuru, na němž v měsících letních čilý život panuje. Loďstvo o velikém počtu parníků ovládá mohutný veletok a udržuje spojení mezi Nikolajevskem a Zabajkalskem. V Amursku přebývají Tunguzové, Monagirové, Birarové a různí mišenci.

6. Přímoří Sibiřské zabírá pobřeží tichomořské od Vladivostoku, od 40.º sev. šířky, podél moře Japonského, Ochotského a Beringova až po 70.º s. ř. Na některých místech úzký pruh pobřeží není širší 100 verst, na některých místech 500—600 verst. Ku Přímoří přibírá se Kamčatka, půlостrov Anadyrský čili Čukočský, Sachalin, ostrovy v moři Beringově a ostrov Kranglův. V končinách nejvýchodnějších sídla svá mají Čukčové pastýřští čili sobí a Čukčové rybářští čili pobřežní, Oljutové, na Kamčatce Korjáci a různé kmeny Kamčadalů, na březích moře Ochotského Lamurti, východně od Amuru Oročové a j. Povrch oblasti Přímořské obsahuje 1.900.000 km² a žije asi 120.000 lidí. Hlavní město provincie jest Vladivostok. Nápadně vzrůstá Konstantinovsk a záliv Olžin. V okolí Chanského jezera žijí četné kolonie kozácké.

Smluvou rusko-čínskou z r. 1689 hranice říše Ruské a Čínské běžely po rozvodí amurském a lenském. R. 1845 území při levém horním toku amurském náleželo již Rusku a r. 1855 celý severní břeh řeky Amuru. Mírem pak v Aigunu 28. května 1858 odstoupeno cáři ruskému území mezi řekou Ussuri a mořem Japonským.

α) Kamčatka. Původní krásy v nitru Kamčatky jsou nám dosud málo známy. Angličan Rennan píše o nich s nadšením pravě, že našel kraje porostlé bujnou travou jako v krajinách tropických, že růžemi rděly se v slunci zasněžené hřebeny sopečných horstev, a kam vstoupila noha jeho, že pestřilo se kvítí všech barev, alpská růže, černá lilie kamčatská, rostliny okoličnaté různých druhův a mnohé kvítky u nás obyčejné (v září).

Východní pobřeží půlostrova provází řada sopek, z části vyhaslých, z části dosud činných. Pobřeží západní jest nízká kopcovina. Činných sopek počítá se dosud 12 (Hellwald). Jiní uvádějí 14. Některé z nich dávno již nesoptily, ale všechny příznaky, jako podzemní nepokoj, občasné náhlé tání sněhu na jejich temenech, sloupy dýmu a par atd., svědčí, že vnitřek jejich posud není uklidněn. Některé jsou v stále činnosti, a výbuchy jejich spojené s výbuchy lávy opakují se každého roku. Největší ze sopek činných je sopka Ključevská, dosahující výše 4916 m dle Hellwalda (Metelka 4800 m, Andree 5180 m). Střední část půlostrova prostupují středohory, západní část nízká pahorkatina. Povětrnost na Kamčatce jest drsnější nežli ve střední Asii. Ale jižní cíp půlostrova jest příhodný též částečnému polnímu hospodářství. Brambory daří se v jižní Kamčatce hojně a vynikají zvláštní dobrotou; i jiné druhy zeleniny sklízejí lidé

v hojnosti dostatečné. Leckde i obilí sejí, ale neuzrává. Léto je pro ně příliš krátké. Původních obyvatelů, Kamčadalů čili Kelmenů, jest neplných 10.000. Živí se hlavně lovem ryb, jež napichují oštěpy, když táhnou z moře do sladkých vod. Celkem jich ubývá, ustupují přistěhovalcům ruským. Dle Hellwalda „od r. 1780 morem a hladem tolik jich ubylo, že počet jejich r. 1897 obnášel pouze 2600. Liší se značně od příbuzných Korjákův, Eskymákův a Čukčů tmavohnědou pleť, širokým, plochým obličejem, malýma hlubokýma očima, bezvousým obličejem, rovnými černými vlasy, malýma rukama a nohama. Letní příbytky jejich jsou chaty, zrobené z trávy a proutí; příbytky zimní jsou hluboké, drnem a zemí přikryté jámy, do nichž se leze po žebříku otvorem ve střechě.“ Domácím zvířetem jejich jest pes (tu a onde i kravička). Pes jest zároveň zvířetem žírným, jež vykrmují jako u nás vepře.

Rusové mají své ústředí v Petropavlovsku, kde jest asi 600 obyvatelův, a to, ruští rolníci, několik amerických a německých obchodníků. Bydlí v nízkých kamenných domech s červenými střechami, seskupených kol pravoslavného kostela. Z Petrohradu je tam kol 12.000 km, celých 130 zeměp. stupňů. Přístav petropavlovský, kosou uzavřený, patří k nejbezpečnějším a nejkrásnějším přístavům světa. Jižně od Kamčatky na břehu Tichého oceánu šíří se úzký, pobřežní kraj, a v něm bělá se město Ochotsk, kde bydlí nyní 1500 obyv. Vedle Ochotska významné jest město Ajan, které r. 1845 bylo pouhou faktorii. Nyní má 800 obyv. a nejbezpečnější přístav v zálivu Ochotském. Krajinu obývají Lamurti, jichž výživa záleží v hospodářství polním a lovu ryb.

β) Půlostrov Čukočský. Není nejmenší pochyby, že nejvýchodnější cíp Asie, mys Východní, s nejzápadnějším cípem americkým, mysem prince Waleského, byl ve spojení, a že tu bývala šíje, jakýsi most, jenž spojoval praobyvatele obou dílů světa. A nejen člověka s člověkem, ale i různé rody živočišné, jichž mišení a křížení spojením zemědlů bylo umožněno. Po protržení šíje a po zakončení všech styků vespolečných příbuznost lidstva a živočišstva v končinách těch bydlicích zůstala. Vědecké výpravy, které na půlostrov Čukočský se vydávají, vedle jiných úkolův i ten si ukládají, aby vyzkoumaly, kolik zachovalo se památek a zbytků z toho spojení bývalého. Výsledky badání jsou velice zajímavé. Až se vědecky srovnají a dalšími výzkumy rozšíří, bude asi lze rozřešiti otázku, kolik změn a pokroku kultura americká způsobila na nejv. cípu asijském. Nyní už je jisto, že 160.º vých. délky, to jest myšlená čára od zálivu Gišigského k ústí Kolomy, odděluje dvě území národnostní s úplně různými tradicemi a mytologiemi. U národů, západně od čáry bydlicích, u Jakutů, Lamurtů, Jukagirův a jiných kmenů, patrný jsou v písni a v pověsti vlivy nitroasijské a ruské. (Jednoocí, oheň sršící duchové na šestinohých okřídlených železných ořích bojují s obrněnými rytíři.) U kmenů východně od čáry bydlicích, u Čuvanců, Oljutů, Korjáků, Čukčů pobřežních i pastýřských a Kamčadalů v pohádkách a pověstech zastoupeni jsou mořští netvorové,

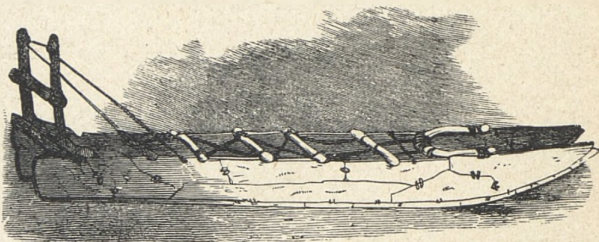
obrovští medvědi s hlavami ze slonoviny, úhoři s hlavami lidskými, duchové požírající lidi atd. Pohádky vypravují o lodicích kožených, které jako ptáci rychle přeletují hladinu mořskou, které samy se pohybují a lovce zavázejí na tajemné ostrovy, kde žijí lidé jako stín atd. Motivy těchto bájí připomínají vliv východní. I původní jazyk těchto obyvatelů byl jiný, nežli jazyk kmenů na západě od 160.º v. d. Bájesloví Čukčů, Eskymákův a severních Indianů jest si velmi podobno. Nejspíš je stěhovaví Eskymáci přenesli v dobách neznámých z Ameriky do Asie po vodě, nebo po suchu již tehdy, kdy průlivu Beringova ještě nebylo. Možno je také, že Čukčové jsou původnější Indiani nežli Eskymáci (?).

Nejvýchodnějším cípem asijským postupuje hlavní pásmo Stano-vého chřebtu, od něhož k severu i k jihu odděluje se mnoho pásem pobočných. Mezi pásmy vynikají rozlehlé úvaly, jimiž vinou se řeky veliké jako Labe a Rýn většinou k moři Ledovému. S jižního svahu chřebtu stéká Anadyr do zálivu Anadyrského. Ve výši 1000—1300 m (jako Šumava) vzniká mnoho řek, a než splynou s mořem, jest jim ploužití se nekonečnými tundrami, z větší části roku zamrzlými. Tajga s hustým podrostem a v létě s hustou travou šíří se po pláních a náhorních rovinách. Vřesoviny a rašeliniště pokrývají mírné úvaly, jimiž tu a onde svítí šťavná zeleň mladých travin. V zimě vládne tam zima zlá. Od severu vanou studené větry, pronikají údolními až do nejzazších koutův a soutěsek horských.

Tam v nehostinných krajích, v stálém boji o sousto masité potraviny se zimou, vodou, vichrem a dravou zvěří žijí lidé, o jejichž činnosti, snahách a každodenních svízelech nemáme ani tušení. Ale žijí tam, myslí, cítí, milují vlast svou, ctí vyšší moc nad sebou a v dobách nejnovějších přijímají též světlo kultury, jež pravoslavní Rusové jim přinášejí. Žijí tam hlavně Jakuti, Korjáci a nejvýchodnější Čukčové, nejbližší příbuzní loveckých kmenů Ameriky Severní. Z významných míst této vzdálené země jmenovati jest tržiště Markovo při ř. Anadyru. O 600 km dále po řece na východ leží Marynský post u pobřeží, kamž jednou do roka přijíždí vládní parník z Vladivostoku, přiváží poštovní zásilky, které za celý rok ve Vladivostoku se nashromáždily, vedle různých potravin, oděvů, zbraní a jiných potřebností. Parník nakládá zase předměty, jež Čukčové a Korjáci na výměnu přinesli, hlavně kožišiny, a po nějakém čase odjíždí, aby po roce opět objevil se v Marynsku. Do Markova zboží dostává se řekou po člunech.

Ruský národopisec Vladimír Bogoras, navštíviv kraje zmíněné, píše: Sedmery sáně, všim potřebným naložené, byly naší cestovní výzbrojí. Kromě potravin měli jsme 72 kg čaje, 32 kg tabáku, 48 kg cukru, za kteréž pamlsky Čukčové všecko dají, co mají. Také zásobili jsme se skleněnými perlami, mosaznými pruty, kroužky a jinými ozdůbkami, v nichž tito polodivoši velikou mají zálibu. Větší díl nákladu byla potrava pro psy: sušené ryby a tulení tuk. Sáně Čukčů jsou pouze 50 cm široké, ale 2 m dlouhé, a hodně se na ně naloží. Vše je na nich ze dřeva a z řemení. Dřevo se vyvaří a pak

se dá do tekoucí vody pod ledem dlouhý čas tuhnouti, čímž nabývá pevnosti a pružnosti železa. K zabalení balíků na saních a k zapřazení 14 psů domorodci potřebují asi 200 m řemení. Nejdůležitější ovšem jest vyhledati k saním psy, kteří se k sobě hodí, znají se a neperou. Celé spřežení psů musí se báti předních dvou psů vůdčích, dle nichž psi ostatní se řídí. Dobře vycvičení psi uběhnou, není-li cesta zvláště špatná, 150 km za den. Jsou cestou střídmi, najedí se denně jen jednou a stačí jim to. Když jeli jsme z Marynska na severovýchod, byl ještě (v květnu) všude sníh, a psům bylo kožené střevíčky často natíratí, aby si nohou neporanili. V noci schoulilo se vždy jedno spřežení do jednoho klubka a spalo tak, že je často sníh až po uši zasypal, a nic o tom nevědělo. Řízení psů neděje se opratí, ale křikem. Nevedou-li dobře první vodiči, tu živá moc nevede je do pořádku. Vši silu a obratnost musí Čukč vynaložiti, aby vedle saní klusaje v každém okamžiku byl připraven tlustou holí brzditi neb tahouny popoháněti a celé smečce dáti směr. Že bití je na denním pořádku, rozumí se samo sebou.“

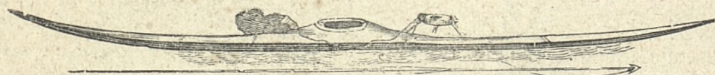

Sáně severanů východoasijských.

Přes zátok sv. Kříže, 50 km širokou, berou se obyčejně karavany ku prvním osadám Čukčů z pravidla na saních, v létě na sobech anebo pěšky. Za 6 dní od zátoky sv. Kříže lze doraziti k první osadě. Několik jurt stojí v polokruhu, a v nich několik rodin druží se na obranu proti zvěři a povětrnosti. Mezi Čukči žijí také jacísi potomci eskymáckého původu, zvaní Ajvani. Čukčové sobí liší se od nich jako od sousedů Tunguzů tím, že mají typ více arijský, ještě lépe indianský, nikoli mongolský. Bezvousé obličje jejich mají výraz zasmušilý, ale ne nehezký. Ženy jsou hezčí, ale krása jejich je mdlá, melancholická. Muži mají široké plece, vysoký vzrůst, vynikají bezmeznou vytrvalostí, ale při nejmenší příležitosti vybuchují v strašlivý hněv. Rozzuření Čukčové mručí vztekle, skřípou zuby, trhají svůj oděv a hryží střenky svých nožů. Z malicherných příčin jsou s to, aby život svůj obětovali; samovraždy pro ztrátu ve hře, nebo pro ztrátu soba nejsou u nich řídké. Stateční a neohrožení Čukčové bývají obětmi pověrečného strachu. Veškera duše jejich lpí totiž na kouzlech šamanů, kteří sami pevně věří v kouzla svá. Nedostává se jim též mravní síly, aby odolávali nemocem a vytrvale se léčili. Raději si zoufají v nemoci, z níž by se snadno vybrati mohli. — Také Korjáci podobají se statečným držením těla, smělým, pevným pohledem a

rovnými, havraními vlasy americkým rudochům. Jsou tak mírní, že prý nikdy děti svých nebíjí a ženám nelají. Proto s velkým je podivem, že sesláblé starce a stařeny, jakož i druhy nemocné kopími usmrcují. Je to asi tím, že staří a nemocní v životě kočovném jim překážejí a mnoho na cestách trpí.

Nejdůležitější a největší osada Čukčů rybářských jest ves Mys Čaplin, nedaleko mysu Čukčův. Ves jest zároveň z předních přístavišť rybolovců, kteří ze Spoj. Států tam přijíždějí a po moři Beringově křižují. Žije tam ve 40 příbytcích, vlastně v kožených stanech, asi 600 Čukčů, kteří mají v rukou svých všecek obchod půlostrovní. Vyměňují ryby čerstvé, nasolené a sušené, kůže tulení, trán, kostici, řemeny a různé předměty pro domácnost za kůže sobí a kožišiny, za maso, lůj a j. s pastevci a majiteli sobích stád z nitra země. Čukčové pastýřští stýkají se na svých poutech tundrami na př. s Korjáky o trhu v Markovu. Vyměňují od nich cukr, čaj, tabák, železné náčiní a j. a dodávají zboží to zase Čukčům přímořským. Čukčové přímořští také nejsou od světa úplně odloučení, neboť kromě ruského parniku, který v postu Marynském jednou do roka kotvívá, rybáři američtí přivážejí s sebou velmi mnoho předmětů, jež jdou pak z ruky

Loďka (kajak) a harpuna lovce severana.

do ruky a rozšiřují se po celém půlostrově. Hlavně všeliké zbraně, rybářské a lovecké pomůcky, nože, oštěpy, ozdůbky a tretky rozmanitého druhu. Také předměty drahocenné domorodci chovají v jurtách, dalekohledy, kukátka, hodinky i fonografy a kolinskou vodičku. Když přicházejí k nim obchodníci ruští, čukočští majitelé fotografických přístrojův a gramofonů jsou volni je dáti za malý balíček vonného kuřiva nebo čaje. Čukčové neplatí peněží, nýbrž kosticí, tulením tukem a soby, jichž se ročně mnoho dopravuje z Asie na Aljašku.

Lov ryb jest hlavním jejich zaměstnáním. Provozují jej harpunami, na dlouhých provazech přivázanými, jimiž umějí výborně metati. Zamotá-li se neohrožený lovec do provazu rychle se rozmotávajícího, jest ztracen. Často najdou mrtvolu lovce vedle zdechlíny velrybí, kterou byl smelec harpunou usmrtil.

Kostice z jedné velryby mívá cenu kol 30.000 franků. Ačkoliv američtí kupci Čukče i o $\frac{3}{6}$ skutečné ceny kostice připravují, přece do jurt plynou za ni veliké poklady. Mnozí lovci mají na hotovosti i tisíce dolarů kromě zásob mouky, petroleje a konserv. Američané rádi u Čukčů kupují boty, rukavice a oděv z tulení kůže. Doma je pak prodávají v dolech na Aljašce za cenu desateronásobnou. Na Mysu Čaplinu žil před nedávnem muž, jenž měl zásoby kostice ze tří velryb a prodal je, když byla nejdražší. I pokládán mezi sousedy za

velmi velikého boháče, jenž však žil právě tak skromně a zaměstnán byl lovem jako ostatní rodáci jeho, živ jsa od surového masa a tránu.

Život, jež Čukčové pobřežní vedou, je celkem trudný a bídný. Většinu roku tráví v ustavičné tmě a v soumraku. Na moři, které jim potravu poskytuje, číhá na ně tisícero nebezpečí, jemuž přemnozí nejodvážnější a nejobratnější muži podléhají. Když v točnových nocích loďky jejich dlouho po moři za velrybami bloudí, a hustá mlha tak je zahaluje, že nevědí, kde je břeh a kde širé moře, tu ženy a děti vycházejí na povýšená místa pobřežní, rozdělávají veliké ohně, aby

Giljacká rodina na Sachalině.

světlem znamení lovcům daly, nebo volají, zpívají a troubí. Mnohá loďka se vrátí, mnohá zabere se směrem nepravým a navždy mizí v ledové tříšti průlivu Beringova.

Jižně od mysu Východního leží v moři americký ostrov sv. Vavřince, nejméně navštěvovaný kousek světa, skoro neznámý.

2) Sachalin. Při samém pobřeží prodlužuje se ostrov Sachalin. Od r. 1875 jest v rukou ruských. Před rokem tím náležel Japoncům, kteří jej zaměnili za ostrovy Jižní Kurily. Jest větší Čech, skoro jako Čechy a Morava, 71.546 km². Obyvatelé Ainové, Giljaci a Oročové živí se lovem ryb a zvěře. Krásné lesy, ložiska kamenného uhlí a bohatá loviště mořských ryb a tuleňů činí Sa-

chalin vzácným územím na východě. V době nedávné zřízen ostrov Sachalin za nejvzdálenější stanici trestaneckou. Bylo tam sedm hrazených trestnic a mnoho menších. Vzhled vesnic působí na cizince dojmem ponurým; nucený pobyt většiny obyvatelstva vtiskuje Sachalinu a životu na něm smutný, tesklivý, beznadějný ráz. Z osad největší a nejvýstavnější jsou Alexandrovsk (také Michajlovsk), neživější Dui, nedaleko ústí stejnojmenné řeky. V Dui jest sídlo uhelné společnosti těžařské „Sachalin“, a proto osada tak vzrostla. Z ostatních měst větším počtem obyvatelstva se vyznačují: Rykovsk, Onorsk, Derbinsk, Korzakovsk a Tymovsk. V městech těchto jsou ruské posádky spíše pro dozor nad vězni, nežli pro ochranu ruského panství.

Až do války ruskojaponské Sachalin rozdělen byl ve tři okresy, Alexandrovský, Tymovský a Korzakovský. Sídlem vládních úřadů jest Alexandrovsk, na západním pobřeží při ústí řeky Dui. Všech obyvatelů počítá se na ostrově 30—35.000, z nichž více než polovice jsou trestanci a vypovězenci; druhá polovice jsou praobyvatelé plemene mongolského a svobodní obyvatelé (mezi nimi vojsko). Žlutých jest asi 5—6000, svobodných 7—8000. Svobodní jsou takoví, kteří odpykavše si trest, dosáhli občanské cti a úplné svobody. Ti mohou usazovati se, kde jim libo, mohou se ženiti, obchody vésti a zase, podaří-li se jim to, i na Rus se vrátiti. Než návrat do Ruska je velmi těžký. Úřady samy tomu činí veliké překážky. Kromě obyvatelů tuto jmenovaných zdržuje se na pobřežích něco lovcův a rybářů, přípluvších na lovy z Amurska. V míru portsmouthském (5. září 1905) Rusko odstoupilo Japoncům jižní díl ostrovní až po 50. rovnoběžku (pražskou).

Podnebí jest pro blízkost moře Ochotského drsné a následkem ustavičných mlh a srážek nepříznivo zdraví lidskému. Zima trvá 180 dní, půl roku. Zachmuřených dní v roce na pobřeží západním bývá 250. Jaro je studenější nežli podzim; 15. únor je středem zimy. Průliv Tatarský naproti Amuru zamrzá již v půli listopadu a rozmrzá až ke konci dubna; Sachalin je Sibiř v malém. Teplota na 48.º s. š. rovná se teplotě v sev. Norsku evropském.

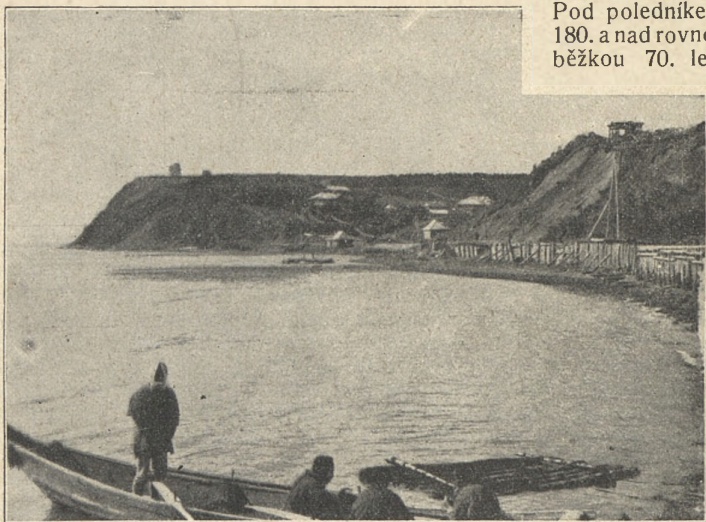
Ostrov je celkem země hornatá o několika pásmech horských, lesy krytých. Roviny jsou na severu, kde bydlí Giljaci, a na jihu, kde bydlí Ainové. Nízká místa jsou po většině tundry. Silnic, jako jsou u nás, dosud není. Výška středních pásem horských kolísá mezi 600 až 1200 m. Blízko východního břehu nad 50.º s. š. vypíná se do výše 1550 m Pik Tjara (Metelka).

Od severu k jihu Sachalin rozkládá se v délce více než 900 verst, to jest 8 stupňů šířkových, od západu k východu 25—150 verst. Od pevniny jej odděluje mělký průliv Tatarský, který u mysu Muravěvova je sotva 12 km široký, tedy o polovici užší, než-li průliv Gibraltarský v Evropě. Sachalin byl do r. 1850 Evropanům ostrovem pohádkovým. V té době asi Rus Rimskij-Korsakov objevil na něm při ústí Dui ložiska uhelná, a hned zájem říše Ruské byl k němu obrácen. Také prameny petrolejové, nedávno nalezené, budou za čas zřídlem příjmův

ostrovních. Obilí se nedaří. Pouze zeleninu a brambory lze pěstovati; chov dobytka také je možný. Jméno Sachalin odvozeno jest ze slov Sakhalian argga khader, t. j. skály černého ústí. Japonci říkají ostrovu Karafto, domorodci Taraikai.

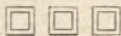
δ) Ostrovy. Nedaleko vých. pobřeží kamčatského zdvihá se z moře ostrov Karaga, neobydlený ostrov Beringův, na němž r. 1741 plavec Bering se svými průvodčími zahynul, a ostrov Ko-

mandorskij. Pod poledníkem 180. a nad rovnoběžkou 70. leží

Břeh mořský na blízku Korsakovska na Sachalině.

ostrov Wranglův s ostrovem Heraldovým. Ostrov sv. Vavřince, sv. Matěje, Nunivak a všechny Aleuty, které rozčleňují se ve skupiny ostrovů Blízkých, Myších, Andrejanových a Liščích, náležejí nyní americké Unii.

Asie východní.

A. Čína. ✓

Čína byla vždy nevyčerpatelným zdrojem pohádkových zpráv, a zvláště v posledním desetiletí zraky celého světa byly obráceny k ní, ježto děly se a ději posud v ní takové změny a převraty, že den po dni bere na se jinou tvářnost působením evropského vlivu a evropské kultury. Mravy a život obyvatelův, umění a náboženské názory jejich jsou vhodným studiem všech cestovatelův. A kdyby celý svůj život studiu tomu zasvětili, vlastností a povahy copatého národa nedostudují a jemu neporozumějí. Nejzajímavější ovšem jsou ty krajiny vnitřní, kde pravá, neporušená původnost Číňanů zůstala nedotčena styky s nositeli vzdělání evropského.

Čína v užším slova smyslu zaujímá prostor jako $\frac{2}{3}$ Evropy. Připočteme-li k tomu Mongolsko, Tibet, různé jiné krajiny středoasijské a Mandžursko, můžeme mluvit o 10,000.000 km², na nichž se šíří říše Čínská nebo říše nebeská, říše středu, prostírající se od 18.º do 54.º sev. zeměpisné šířky a od 73.5.^o do 135.º zem. délky východní, tedy po 36° šířkových a po 61½^o délkových.

Z této rozlohy lze více než polovici přičísti pouštím a stepem, na jejichž oasách bydlí asi tolik lidí jako v Čechách; méně než polovice jest plodná a hustě zalidněna, živící asi 400 mill. obyv. V samotné nížině Čínské žije dle nejnovějších zpráv téměř tolik lidí, kolik obnáší čtvrtina veškerá lidstva na povrchu zemském, rozhodně více, nežli v Evropě. V některých krajích při řekách Jang-tse a Hoang-hu*) lidnatost převyšuje číslo 200. Tu prostory o stech km² podobají se jediným rozsáhlým městům. Obyvatelé žijí i na vodě a jako vodní kočovníci táhnou do řek a průplavů, provozující rybolov, chov kachen,

*) Čínská slova znamenají: ho = řeka (v severní Číně); hvang, huang, hoang = žlutý; kiang = řeka (v jižní Číně); hsi = západní; hai = jezero; hung = červený; juen, ti = země; kou = přístav; ling = pohofí; nan = jih; pe = sever; si = západ; šan = hora; tau = ostrov; ting = voj. stanice; tung = východ.

vepřův atd. a tvoříce celé osady vodní. Popov udává lidnatost vlastní Číny na 418,000.000 obyv., Wagner a Supan na základě šetření z r. 1890 na 360,000.000.

Čína jest největší stát asijský, zaujímající vysočinu středoasijskou a východní její stupňoviny. Vedle říše Britské a Ruské jest největší na světě. Prokázanou historií, jakou má Čína, nemůže se honositi žádný národ. Podnebí v Číně řídí se úplně střídáním se monsunů. V létě větry vanoucí od moře: na jihu monsun jihozápadní, na severu monsun jihovýchodní, rozšiřují po zemi vlhké teplo a bohaté srážky vodní. V zimě řídí teploturu ledové, suché větry pozemní, které dechem svým zhoubně působí někdy až na dalekém jihu. Sněhu bývá v zimě málo, poněvadž zima jest suchá, vyjímajíc vysoká pohoří, ačkoli sněžívá mnohdy i na blízku Kantonu, jenž leží v pásmě horkém. Celkem léto jest bohato dešti, zima bývá srážkami vodními chuda. Dle Hellwalda spadne vody v Kantonu 1700 mm, na ostrově Hong-Kongu 2300 mm, v Šang-haii asi 1180 mm, v Šan-tungu 600 mm, v Pekingu 530 mm. Střední průměrná teplota lednová jest velmi nízká. V Kantoně $+12.6^{\circ}$, v Šang-haii $+2.7^{\circ}$, v Pekingu -4.7° . Mrazy -15° až -20° nejsou na planinách veliké nížiny zvláštnosti. Červenec je v severní Číně měsícem dešťovým. Uvnitř země poměry utváří se způsobem zvláštním. Jakkoli v Čechanu obloha v zimě je zachmuřena tak, že v Čungkingu po celé týdny slunka není viděti, v Jün-nanu trvá taková pohoda, že obloha je čistá jako sklo. Rozdíly podnebné mezi severem a jihem jsou veliké, a to právě působí na houževnatost a sílu, s kterou Čínan dovede rozmary přírodní snášeti. Čína severní jest vlastí pšenice, bavlny a luštěnin, Čína jižní dává hlavně rýži, třtinu, čaj, moruše. Lesy v zemi tak zalidněné dávno zmizely. K různým potřebám bere se bambus; k pálení berou se křoviska. Cypřiše, magnolie, kaštanovník a rozličné palmy vyskytují se v provinciích jižních.

I. Čína vlastní.

Čína vlastní (přes 4 milliony km^2 , více než třetina celé říše a 98% veškerého obyvatelstva jejího) jest z menší části nížinou a z větší části vysočinou. Severní hranice vinou se od 44. rovnoběžky, od řeky Liao, severně od čínské zdi, k záhybu Hoang-ha, vedle stepi Ordské, podél samé zdi, přes Ala-šan, vedle pouště Gobi až za 100. poledník, za nížž zeď u Su-čeu končí. Odtud hranice obracejí se k jihu zhruba podél stého poledníku. Při 28. rovnoběžce hranice čínské dotýkají se hranic siamských, klikatí se k 22. rovnoběžce a podél Tong-kingu končí na pobřeží zálivu Tongkingského. Na jihu a na východě oblévá Čínu moře. Na jihozápadě Čína dosahuje výšky největší. Hory Dzara (7800 m), Gambu (7700 m) připomínají Himalaja, a na jejich ledovcích jsou věčná prameniska vod, napájející Jang-tse. Západní hranice vedou přes nekonečně vlnité a nejrozmanitěji seskupené hory, jimž dáno jest jméno čínské Alpy. Od nich pnou se četná pásma na

východ a mají různá jména. Na jihu pohoří Nan-ling, severně od něho Pe-ling a j.

Čína vlastní jest pro bohaté srážky vodní a pro vysokou svou teplotu letní z nejménějších a z nejbohatších zemí na světě. Plodí tolik obilí, že obyvatelstvu dostačí ba může se ještě vyvážeti. Neplodnější ovšem jsou náplavy podle řek. Rolnictví jest zaměstnání nejcennější a v očích lidu nejpozvednější. Umělé příkopy, strouhy, vodovody křijí se na všechny strany, rozsáhlé terasy, často nákladně po stránkách vystavěné, svědčí o péči vyzískati pokud možno nejvíce půdy, do níž by se rýže, bavlník nebo betel zasadily. Umění zavlažovací, způsob, jakým Číňané provádějí hnojení, jak semena máčejí a sázejí, zasluhuje pozornosti a podivu. Severnější kraje, v nichž studená zima střídá se s horkým letem, pěstují pšenici, ječmen, tabák, luštěniny; v krajích jižních bavlnu, třtinu cukrovou, pepř, betel, koření, jižní ovoce a především rýži. Rýže jest první potřebou Číňanovou. Hedvábnictví jest zde vyvinuto na celém světě nejdokonaleji.

Hlavní okresy pěstění bourců jsou severnější díly provincie Čekiang; největší trhy na hedvábí uvnitř země Hučau, Hangčeu, Kiahing a Šuhing. Pruh země mezi 24.º a 35.º sev. šířky jest domovinou čajovníku. Divoký i pěstovaný čajovník kvete bíle, jako příbuzná jeho kamelie. Úzké listy jeho se v různých měsících trhají. Nejlepší jsou listy, trhané v měsíci březnu; ty Číňané nechávají pro sebe. Cihlový čaj dováží se do Mongolska; ostatní druhy odvážejí se po moři do Evropy nebo do Ameriky a karavanami do Sibiře. Čaje vyváží se nejméně za 300 mil. korun. Léčivá rebarbora jest rovněž důležitým předmětem pěstění. Vedle čaje vyváží se nejvíce surového hedvábí, pižma, rebarbory, zázvoru, porcelánu, papíru, tuše a uhlí kamenného. Dovážejí se látky, moderní zbraně, stroje, kovové zboží a potraviny.

Pohoří Tsin-ling-šan dělí Čínu v severní a v jižní. Východní odnože jeho mizejí v obrovské nížině předhořím Funiu-šanem. Půlostrov Šan-tung vniká do té nížiny a dělí ji ve dvě nerovné polovice. Při bližším pozorování můžeme sledovati, kterak řeky, tekoucí ze středoasijské vysočiny, braly s sebou hojný materiál k budování alluviálních vrstev, a kterak vrstvy ty v rovině se kupily, až bývalý ostrov Šan-tung vynikl nad ně jako půlostrov. Největší podíl na díle tomto má zajisté řeka Hoang-ho.

Hoang-ho vstupuje v provincii Kansu do říše Čínské a před městem Lančeu přijímá Tau-ho z Minšanu a četné přítoky s jižních stran pohoří Richthofenova. Jako mohutná řeka obrací se na severovýchod po samých hranicích vnitřního Mongolska, zabírajíc step Ordos a obracejíc se sev. od 40. rovnoběžky k jihu. Při tom zavlažuje krajiny, náplavy vyplněné, úrodné a četně obydlené. Ve výši našich Krkonoš daří se v nich pšenka, tabák, mák a rebarbora. U Tung-kvanu Hoang-ho mění najednou směr jižní ve východní a pak již klesá do veliké nížiny. Obchodní spojení z Lančeuem děje se zprvu podél Tau-ha, pak přes hory (vyšší než Krkonoše) do údolí řeky Huei-ho a na východ přes Si-ngan do Tung-kvanu a dále. Zajímavé jest pozorovati, o kolik hladina Hoang-ha klesá na cestě kolem

stepi Ordos. Lan-čeu je ve výši 1470 m, Tung-kvan 340 m. Klesla tedy hladina řeky o 1130 m při délce skoro 1700 km. Řeka Hoang na cestě kolem stepi Ordské zachovává ráz řeky vysočinné, v krajích nižších dělí se v ramena, objímající zelené ostrovy, jichž barva nápadně obráží se od žlti široších rovin na obou březích, a mnohdy rve nánosy písečné, které ji mocně svírají. Tak pozorujeme v nejsevernějším oblouku jejím, že kdysi valila se jinudy a několikrát řečiště své změnila. V končinách těchto ani pro obchod nemá významu; jest pouze přirozenou hranicí provincií Šensi a Šansi. V Šansi pod naplaveninami na prahorním podkladě odpočívají vrstvy uhlí, nejmocnější snad na celém světě. Mimo to jsou vysočiny Ngošanská a Hošanská bohaty železnou rudou, již se několik tisíc let dobývá k výrobě železa. Cestovatel Richthofen chválí obyvatelstvo v Šansi a poukazuje k tomu, že ze všech Číňanů mají největší smysl pro veliké podniky. Mají obchodní spojení po celé zemi a založili peněžní ústavy ve všech větších městech. Hl. město Tai-jüen leží při řece Fönho 850 m vysoko.

Řeka Hoang jest bahnem a pískem žlutavě zbarvena. Považujeme-li dobu kulturních dějin čínských, v annálech čínských daleko před narození Krista sahající, za nejmladší dobu geologickou, můžeme dle toho souditi, kolik změn v nížině za tu dobu se sběhlo, a kolikrát Hoang-ho změnil svůj tok. Stalo se to několikrát, a vždy při tom tisíce osad i s lidmi vzaly za své. Z té příčiny Hoang-ho zván býval „čínským soužením“. Nejstarší dějepisně prokázaný běh Hoang-ha byl severovýchodní, a ústí jeho otvíralo se do moře severně od nynějšího ústí Pei-ha při zálivu Pečilském. Roku 1194 náhle v povodni prorazil si cestu na východ a v XIII. století o 600 km jižněji do provincie Kiang-su. Roku 1852 Hoang-ho opustil své řečiště a znovu obrátil proudy své k severovýchodu do zálivu Pečilského, kamž vlévá se dosud. Nejohrovnější povodeň, jakou kdy lidstvo od potopy světa bylo stiženo, stala se v měsíci říjnu 1887. Po několikadenních deštích v horách středoasijských Žlutá řeka rozvodnila se tak náramně, že vybočila z řečiště r. 1852 zvoleného a pod Kaifongem pronikla vlastním, po tisíce let ukládaným nánosem, k jihovýchodu. Poněvadž nestačil proud jeden pro spousty vod, pravý břeh řeky protřhl se na třech různých místech a třemi nesmírnými veletoky burácelo vodstvo směrem starého toku napříč Císařského průplavu do Žlutého moře. Později vody rozdělily se na 6 ramen, a zatopený kraj podobal se moři v šíři 45 km. Tehdy přes 2 miliony lidí ztratilo život. A když vody opadly, z úrodných dříve niv byly pustiny pískem a kamením pokryté. Města byla odplavena, kraj poset ubohými oběťmi neštěstí. Když se živly uklidnily, vláda učinila všemožné práce ochranné, aby se neštěstí neopakovalo a aby Hoang-ho tekl opět ve směru severovýchodním.

Po deštích rozvodňují se i ostatní řeky čínské, jimž jest bráti se nížinou. Regulace Peiha samotného, jenž vedle Hoangha jest jako trpaslík vedle obra, vyžaduje ohromných nákladův a důmyslu, aby spojení Tien-tsinu s Pekingem nebralo při povodních poruchy. Kde lze, obyvatelé nížiny zakládají osady na místech povýšených, aby se

před záplavou uchránili. Jinde opět, a to zvláště v polohách nejnižších, osad ani nenalezneme. Lid nechává půdu ležeti ladem, poněvadž není jist životem ani žní. Jinak jest půda, zmrvena jsouc bahnem říčním, velmi úrodná. Pilnému hospodáři dává i trojí žeň. Nejdříve sklízí pšenici, pak rýži a proso, a v záhonech mezi rýží kromě toho sází zeleninu jako žeň třetí.

Západně od nížiny krajina zdvihá se příkrě směrem do středu asijského. Četné řeky pronikají vysočinu a označují její sklon. Rozvodím mezi Hoang-hem a Jang-tse-kiangem jsou hory Tsin-ling-šan, Min-šan a Tsi-ši-šan. Rozvodím mezi Jang-tse-kiangem a Si-kiangem jest vysočina, prostírající se zvolna k východu podél 25. rovnoběžky.

Podél břehů Hoang-ha šíří se v severozápadní Číně rozsáhlé naplaveniny. Záležejí ze žlutošedého jílu, promíšeného pískem. Na některých místech nánosy dosahují i 200—300 m výše. Jíl jest s drobnými zrnky písku tak stmelěn, že tvoří leckde příkré stráně a stěny, v nichž možno obyvatelům vyhlubovati bezpečné sklepy, chlívky i přibytky. Celé osady podzemních bytů nezdávka najíti lze v oněch krajích, kde náplav do set metrů se navršil. Richthofen píše, že lidé vhrabují se do jílu až 70 m daleko. Vedle malých jeskyn selských našel pravé paláce, plné ozdob uměleckých a okras cihelných. Již staletí bydlí se v děrách podzemních, jimž málokteré město se vyrovnati může v zimě teplem, v létě chladnem, pevností, láci, čistotou a suchem. Pod koly vozů drtí se jíl a písek v jemný prach, který se při zavanutí větru zdvihá a jako mrak z krajiny do krajiny se přenáší. Po dešti mění se cesty z pravidla v hluboká bahniska, v nichž nelze ani vozům, ani koním, ani lidem v cestě pokračovati. Z té příčiny vznikají v rovinách hluboké úvozy, mnoho metrů hluboké a úzké, že v nich dvěma vozům jeti nelze. Polnímu hospodářství daří se v náplavech velmi dobře, ale třeba jest uměle je zavlažovati. Dle Richthofena žlutá země nikdy by nepřestala roditi nad potřebu, kdyby ji blahodárny déšť v čas ovlažoval.

Jižně od horstva Minšanu prostírají se podélná pohoří k jihu jako hluboké vrásky povrchu zemského, protkaná mohutnými a prudkými řekami Jang-tse, Si, Mekongem, Saluinem a mocnými přítoky jejich. Jang-tse-kiang, největší z nich, sbírá prameny své v jezírku tibetském ve výši 4800 m mezi pohořím Dupleixovým a Danglaským. Má jméno Mur-usu. Na území čínské vstupuje pod jménem Do-ču. Tvoří okliku daleko na jih, skoro k 26. rovnoběžce se pnoucí, jako Kin-ša-kiang a dotýká se podél jižních svahů velehor, stupňovitě klesajících a málo ještě prozkoumaných, vápencové planiny jün-nanské. Potom vniká do rovin čečvanských (260 m) a do nížiny Čínské. Cestou připojují se k němu od severu řeky: Ja-lung, Tung-ho, Min-ho, Kia-ling-ho, Han-kiang, od jihu: Vu-kiang, Juen-kiang, Kia-kiang a j. Zajímavé jest spojení Heng-kiangu a Si-kiangu. Bifurkace tu vzniklá přetvořena jest u města Kuei-linu v průplav, jímž lze proplouti (a Kuei-kiangem) do Si-kiangu.

Největší města vznikla přirozeně při řekách, jako při nejlevnějších prostředcích dopravních. Ze všech cest vodních nejdůležitější jest Jang-tse. V zimě jest mírný, milý, prospěšný; ale když se rozvodní, zaplavuje krajiny kolem sebe, že se podobají moři. Průměrně stoupá o 10—15 metrů, čímž obyvatelé tamní nuceni jsou pro svou ochranu stavěti obrovské hráze a náspy, aby rozbouřený živel v nich zadrželi. Pro lepší spojení obchodní jih čínský jest se severním spojen velikým průplavem Císařským, po němž dovážela a dováží se hlavně rýže z jihu do Pekingu. Tisíce lodí, chráněných od vrtochů mořských vln, plují bezpečně sem i tam, spojujíce řadu severočínských měst (Peking, Tjen-tsin, Tsinan, Kaifong) s městy jihočínskými (Jang-čeu, Nan-king, Čing-kjang, Su-čeu, Han-kou a j.). Délka průplavu počítá se na 1400 km, šířka na 50—70 m, hloubka na 8—10 m. Průplav počíná u Jang-čeu při řece Jang-tse, přetíná Hvei-ho, obchází jižní svahy půlostrova Šan-tungu, přetíná řeky Hoang, Vei, proniká Tientšin a končí v Pei-hu. V prostřední části své mezi Jang-tse a Hoanghem napájen jest vodou z Hvei-ha, poněvadž jeho hladina vodní není na všech místech v jedné výši, stoupajíc a klesajíc dle povětrnosti jako v každé řece. Aby spád průplavu někde nebyl přílišný, jinde zase malý, zbudováno po celé délce jeho mnoho důležitých hrází, splavů, stavidel atd. Kde proti proudu nestačí síla lidská ani síla plachet, tu lodi táhnou spřežení koní neb i parníky vlečné. V posledních bouřích v povstání Taipingů na mnohých místech zničeny stavby průplavní, tak že doprava se přerušila a Peking strádal nedostatkem rýže. Ještě nyní některé části průplavu nejsou v tom stavu, v kterém bývaly před povstáním.

Vlastní Čína dělí se v osmnáct provincií (šeng), z nichž největší, Ce-čvan, jest větší nežli Francie (10 Čech), nejmenší, Ce-kiang, jako Portugaly. Provincie záleží z prefektur, které jsou spravovány buď správcem vojenským, buď občanským. V případě prvé označují se jménem čeu, v případě druhém ting nebo fu. Každý kraj má zemí hrazené město, sídlo vladařovo, které má totéž jméno jako prefektura nebo kraj, k němuž náleží. Proto jest nápadno, že jména čínských měst hojně zakončena jsou příponami fu, čeu, ting atd. U známých měst poslední slabika se obyčejně vynechává. Tak čteme Šang-hai místo Šang-hai-hsien. Přípona hsien značí město řádu druhého. Místokrálové v provinciích mají titul toung-tu.

a) Provincie oceánské.

1. Pe-či-li. Provincie pečilská rozkládá se při zálivu téhož jména. Jest menší než trojnásobné Čechy s 22 mill. obyv. Náleží k nejúrodnějším provinciím čínským. V ní leží v širé rovině při průplavě z Vei-ha do Pei-ha Peking, hlavní město říše Čínské, residence císařova (dvůr severu). Ještě před 20 lety Peking byl se svými tajnostmi neznám, ale energii mocností evropských podařilo se roušku s něho odhaliti.

Ze zálivu Pečilského lodí plují proti proudu do Tien-tsina, zásobárny hlavního města. Odtud železnice vede po Pekingu. Nádraží pekingské je hodně daleko před městem. I nutno jest povozem jeti do města po silnici, na níž hemží se spousty vozů, vozíků, velbloudův i lidí, a nad níž vznášejí se mraky prachu, v němž poletují atomy nečistot lidských i zvířecích. Peking leží 160 km od zálivu Čilského a 50 km jižně od okrajních hor mongolských, které v polokruhu obíhají na severu a na západě nivy kolem residence. Dějiny jeho jsou starší nežli dějiny Říma. Obehnán jest zdi 12—18 m vysokou, 15 m širokou, 16 branami a věžemi opatřenou, jež uzavírá podlouhlý čtyřúhelník v objemu 32 km. Jiná zeď, 18 m vysoká, dělí město ve dvě části: V část tatarskou, kde je palác císařský, sídlo říšské rady s paláci úředními a konsulskými, a v část čínskou, s ulicemi úzkými a křivolakými, plnými ruchu obchodního. Ve zdi jsou tři brány, které se při západu slunce zavírají. Vnitřek vlastního sídla císařského je zrakům Evropanův nepřístupen. Pohlédneme-li však k němu s hřebene hradební zdi, spatřujeme v bujně zeleni stromů střechy budov palácových, kryté polévanými taškami. Při vstupu do města zarazí cizince neobyčejný zápach. Obručev ve svých „Listech z Číny“ praví, že vstup do Pekingu lze srovnati s cestou do pekel. Mraky prachu postupují proti nám. Výpary nesčetných kloak městských tlačí na plíce, lomoz dere se k uším, jakoby se bylo nějaké neštěstí veliké stalo. Prach, zápach a lomoz jsou příznaky čínských měst a zvláště v Pekingu. Po dešti prach proměňuje se v tekuté bláto, jímž lze tak říkajíc proplouti. Postranní ulice jsou tak úzké, že dva jezdci sotva mohou se vyhnouti. Osli, kteří jsou tu nejobyčejnějším dopravním prostředkem, ověšeni jsou zvonci a zvonečky, aby dávali znamení protijedoucím. Před každým rohem osli dávají se do klusu, aby mohli projeti dříve, nežli se na rohu objeví osel jiný. Domy jsou nejvíce jednopatrové, z části ještě ze dřeva a kryty žlutými taškami. Hlavní ulice pekingské vynikají délkou, šířkou a blátem; nejdelší jest „ulice věčného miru“. Ruch pouliční je v nich nevypsitelný, živější nežli v Londýně nebo v Paříži.

Pozemky palácové mají tvar obdélníka, jehož obvod obnáší 11 km délky. V něm je mnoho domů, chrámů, zahrad a rybníků. Ohromná zeď obíhá vše a chrání od zraků zvědavých. Jen v určité dni dovoleno jest některým vyvoleným vstoupiti do nádvoří četných palácův a potěšiti se pohledem na vzácná tajemství císaře-boha. Vyjždí-li císař někdy, oznamuje se to všude napřed, a lidem jest do domů se uchýliti, aby oči jejich neposkrvnil pohledem svatosti císařské.

V městě tatarském (severním) kromě paláce císařova jest universita, hvězdárna, na jejíž observatoři umístěny jsou podivuhodně sestrojené přístroje astronomické, pocházející od jezuitů ze XVII. století, a budova s 10.000 pokoji, v níž bydlí ke zkouškám se připravující muži. Knihovna pekingská čítá 400.000 svazků knih. V městě čínském (jižním) jsou největší obchody, chrám Šinunga, zakladatele rolnictví. Vedle chrámu je malé pole, na němž císař jednou v roce

pluhem několik brázd vyorává, aby vzdal čest stavu rolnickému. Nejkrásnější chrám jest chrám Konfuciův, Thiantan. K pamětihodným budovám druží se soudní palác, před nímž stojí velké bubny, na něž zalující silně bubnují. To na znamení, že chtějí býti k soudci přivedeni a ve při své slyšení. U vchodu do paláce jest 6 tabulí, na něž zapisují svá jména: okradení, podvedení, krivě obžalování, uražení, úředníkem státním utiskováni a ti, kteří by rádi nějaké tajné udání učinili. Štěstím je pro Čiňany, že neradi se soudí, sic prosoudili by všecko. Od r.

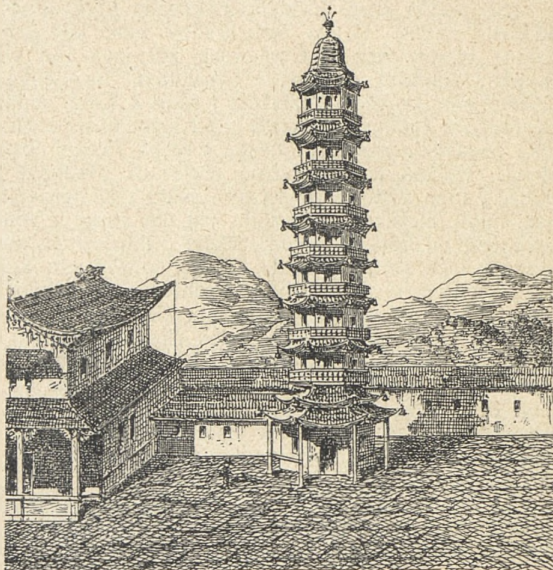
1865 jest v Pekingu římsko-katolická kathedrála, řecko-ruský

chrám a pro mohamedány 25 mešit. Počet obyvatelstva uvádí se všelijak; zprávy kolísají mezi $\frac{1}{2}$ —2 miliony hlav. Sčítání lidu se neděje, a výpočty cestovatelů jsou přibližné.

Život Evropanů v Pekingu jest dosti příjemný. V létě unikají horku vyjížděkami do hor, v zimě shromazďují se a

baví se v domě společenském, zvláště vystavěném nedaleko chrámu. Pro cizince velmi je zajímavé pozorovati, když Mongolové z daleka přijedou na malých konících nebo na velbloudech s ženami a dětmi, ověšenými pestrými oděvy a skvosty, přivázejíce z pravidla na trh zabité skopce a zvěřinu.

Severozápadně od Pekingu nedaleko čínské zdi leží město Kalgan (= brána), kudy vede obchodní cesta ze Sibiře do hlavního města. Tung-č'o (150.000 obyv.) jest říčním přístavem pekingským. Na železniční trati Peking-Hankau, z části vystavěné a někde pro dopravu osob, jinde opět pouze pro dopravu uhlí upravené, leží pověstné město Pao-ting-fu, kde zavraždění byli dva němečtí misio-

Typ čínských věží. Věž tha v Pekingu.

náři, z čehož vznikla válka evropských mocností s Čínou. Voje spojenců r. 1897 dobyly Peking, a Němcům i ostatním dostalo se náležitého zadostučinění. Kromě jiného zbořeny byly brány města Pao-ting-fu, a do zdí udělány průlomy, což považuje se v Číně za nejvyšší stupeň pokoření. K jihu končí doprava osob v Čeng-ting-fu. Kdo miní dále jíti k jihu, musí pěšky nebo na soumaru. A čím dále k jihu, tedy do nitra čínského, tím nápadněji představuje se nám zvláštní život obyvatelstva, nesmírně poutavý a vždy originelní.

Na prvním místě každého Evropana překvapuje, že města jsou ohrazena zedmi. U nás jsou hradby tam, kde jich jest potřebí po stránce strategické; v Číně však zdi jsou dle Genšova zvykem, známkou národní povahy a následkem všeobecné péče o právo. Číňané jsou ke všem cizincům i sami k sobě nedůvěřivi. Jsou jim tedy hradby jakousi ochranou před zlým působením sousedovy msty nebo nenávisti. Jsou vsi i města, v nichž všichni obyvatelé jsou téhož jména. Všichni jsou příbuzní, poněvadž předkové jejich po staletí bydleli v tom místě. Z té příčiny vznikla také nejsložitější příbuzenství mezi nimi. Nejstarší muž rodu má dle zvyku v zemi panujícího za povinnost dozíratí na všechny členy příbuzenstva, mimo to jest zodpověden i za svého souseda. Proto soused zná každé hnutí sousedovo a navzájem se kontrolují. Prohřeší-li se někdo z rodu, propadá trestu nejen celé příbuzenstvo jeho, ale i celé sousedstvo. Následkem toho bojí se jeden druhého, jeden chová podezření k druhému, navzájem se vyhýbají a chovají se tak, aby nezavdali příčiny k žalobám a soudům. Neboť kdo u soudce čínského má co činiti, aby hájil svoji čest, rozžehnej se s částí svého majetku! A jako jednotlivci uzavírají se před sebou, tak činí celé rody, osady, města. Všichni mají strach před zodpovědností z něčeho, co se jich netýká, a chtějí míti pokoj.

2. Šan-tung. Provincie šantungská jest menší nežli pečilská a zabírá půlostrov mezi nynějším a starým řečištěm Hoang-ha. Od pevniny oddělena jest průplavem Císařským, na severu a na východě oblévá ji moře. V ní vynikají obchodní města: Tsi-nan (259.000 obyv.), Vei-hsien, Tsing-čeu, Teng-čeu, Či-fu (300.000 ob.). Čifu je městem mezinárodním. Tu žijí konsulové všech států; tam dívky posílají se do francouzského pensionátu ze všech kolonií evropských při zálivu Pečilském i z Port Arturu. Čifu je sadem a skleníkem Číny a Mandžurska. Je to krásný kousek země, skála, vržená v podobě mysu do zálivu a zdělaná rukama lidskýma.

Do jižního pobřeží půlostrova Šantungu zalévá se zátoka Kiau-čeuská, na jejímž západním břehu jest město Kiau-čeu. Zátoka má asi 550 km² plochy. Vjezd do ní jest 2·5 km široký a 40 m hluboký, a poněvadž jest před příbojem širého moře dobře chráněna, hodí se velmi dobře za bezpečný přístav pro veliké loďstvo válečné.

Již r. 1861 2. září Německo učinilo s Čínou smlouvu ve příčině obchodu, jako byly před tím učinily Anglie a Spojené Státy. Tehdy

však bylo kupcům německým spokojiti se s pohostinností jiných státův, zejména Anglie, která trpěla, aby v jejích osadách německý obchod mohl se provozovati. Po válce čínsko-japonské pomýšleno na to, aby Německo zaopatřilo si některý přístav jako oporu práv na východě. Měl to býti přístav Amoy nebo zátoka Samsahská. Konečně zvolen záliv Kiau-český, protože je hluboký a protože za ním na západ rozprostírají se krajiny uhlím neobyčejně bohaté. Zavraždění missionářův u Pao-ting-fu dalo podnět k zabrání zátoky té a přilehlého pásma 50 km širokého, což stálo se 14. listopadu r. 1897. Roku následujícího umluven pak mezi Čínou a Německem nájem zátoky i pásma na 99 let.

Přístav s vlastními doky jest oporou, útočištěm a uhelnou stanicí tichomořského loďstva německého. Jest jako stvořen k obchodu se 40 miliony lidí v provincii bydlicími. Meze obchodu budou později nekonečné, až jen železnice se v Číně vžijí a užitečnost jejich se prokáže. Lepšího přístavu nad Kiau-čeu na pobřeží Žlutého moře není. Či-fu, Vei-hai-vei nemají výhodné polohy, Tien-tsin trpí písečením. Hlavní předmět vývozu jest dosud uhlí. Kromě uhlí Němci chtějí do Evropy vyvážeti hedvábné kokony jako zásoby pro příští továrný na hedvábi v Německu. Neméně nadějně obchodníci hledí k užítku ze zámočků bource dubového, jichž tkanivo počíná rovněž docházeti oblíbenosti.

Ochranné území kolem zálivu Kiau-českého, se dvěma půl-ostrovy jej uzavírajícími, zaujímá 462+47 km², dále ostrovy v zálivě, Jin-tau, Huang-tau a ostrovy před zátokou v moři, Čuča-tau, Taikung-tau, Siankung-tau, Fu-tau, Čalien-tau, Cuiling-šan a jiné ostrůvky skalní. Ostrovy mají celkem 44 km². Ochranné území prostoupeno je horami i 1000 m vysokými a má hojnost řek; 120.000 obyv. žije v 284 vseh. Podnebí jest tu velmi příjemné, mírné. Nejlepší měsíc je říjen. Město Cing-tau bylo ještě r. 1897 bezvýznamnou vesnicí rybářskou. Kiau-čeu má býti německým Hong-Kongem. Vystavěn tam již byl vodovod, vyměřeny ulice, vyměřen přístav, zřízeny rozsáhlé doky, nová škola a nádraží.

Jižně od území vlní se pohoří Perlové, jehož vrcholky dosahují výše 700 m. Dále od něho k jihu pahorky se snižují, přecházejíce v roviny při Vei-hu. Ojedinelé kopce zdobené jsou pagodami a sloupky. Mají zvláštní pojmenování: „Hora pokoje a míru“, „Hora sedmi drahokamů“, „Hora koňských uší“ a j. K místům těm vztahují se pěkné plody dojemné poesie lidové.

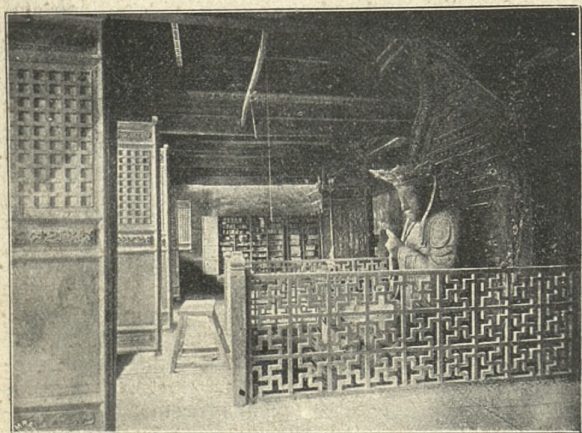
Při průplavu Císařském památné jest město Jen-ču-fu, jindy bohaté a živé. Nyní jako by unaveno jsouc, spí ve svých vysokých a pevných zdech, jimiž je chráněno. V jižní čtvrti městské měl residenci svou, zvláštními zedmi obehnanou, biskup Anzer, jenž získal si veliké zásluhy o posílení učení Kristova v Číně. Východně od Jen-ču-fu poutá výstavností svou a bohatstvím chrámů Ky-fu, rodiště Konfuciovo, jehož potomci dosud v městě žijí. Celé město chrámů stojí nade zříceninami domu Konfuciova a chová v sobě posvátné předměty, vztahující se k životu velikého hlasatele. Mezi

chrámy zelenají se čarovné zahrady, jimiž vinou se průplavy s mosty podob fantastických. Stromořadí, brány, studnice, kiosky a hrobky bohatých lidí činí pobyt v krásných zahradách ještě zajímavějším. Kamenné pomníky a památníky císařův a císařoven spočívají na kovových želvách a hluboce působí v klidu, ničím nerušeném, na rozehvělou duši naši. Duch tisíciletí obestírá čela naše a dává tušiti, jak se zde žilo asi v době, kdy žil Caesar, Augustus, Kristus.

Provincie Šan-tung honosí se také teplými zřídly, jichž vod již v dobách nejstarších bylo užíváno jako zázračně léčivých. Z pravidla vznikla na blízku takových pramenů místa poutní, kam zbožní

Čiňané putují v určité dni v roce.

Téhož roku (1898) jako Německo osvojilo si Kiau-čeu, pronajala vláda britská od Číny na severním pobřeží půlostrova Šan-tungu asi 100 km východně od města Či-fu ležící zátoku Vei-hai-veis územím ve výměře 738 km². Naděje v roz-

Vnitřek chrámu Budhova v Čing-čeu-fu (záp. od Kiau-čeu).

květ osady této zklamaly, poněvadž bujně vzrůstající přístav Kiau-čeu a volný přístav Či-fu rozvoj její zastihují. Kromě toho zátoka vejhajvejská hloubkou ani rozsáhlostí nevyniká. Lépe se vyvinul Angličany v téže době získaný přístav Kau-lun (s členitým půlostrovem 1000 km²) naproti Hong-Kongu, jehož vývoz dle Sieversa cenil se r. 1902 na 64,000.000 K a dovoz na 80,000.000 K.

Francouzi obsadili tehdy zátoku a přístav Kvang-čeu-van s okolím (700 km²), město Tung-hai, ostrovy Čang-čvan a Hai-čvan jz. od Makaa. Osady tyto nemají dosud důležitosti.

3. Kiang-su. Provincie kiangsuská zaujímá deltové ústí řek Hvei a Jang-tse. Půda vyniká neobyčejnou plodností. Největší město jest Nanking (jižní město), původně čínské město národní. Od moře vzdáleno jest přes 300 km. Obranná zeď má zděli 34 km a objímá nejen části města, ale i zahrady, pole, sady a různé zříceniny. Již svou výhodnou polohou samo sebou stalo se hlavním městem

říše. Tam byla také pověstná porcelánová věž o 9 patrech, pokrytá polévanými bílými cihlami. Výška její obnášela 65 m (dle jiných 84 m), a 884 schody vedly na ni. Vzácné dílo stavitelské v bouřích taipingských vzalo za své. Průmysl vyvinul se v Nankingu tak, že považován byl za první město průmyslové. Zejména zboží bavlněné těšilo se pověsti všeobecné, a hedvábné látky, žlutě květované, nazvané „nanking“, vozily se a vozi do Evropy dosud. Leč války poškodily průmysl jeho tak, že z pohrom snad nikdy již se neprobere. Město také vyniká tím, že chová v sobě mnohé důležité školy čínské a bibliotéky; je také střediskem čínského obchodu knihkupeckého. Hlavní pamětihodnost bývalé residence jsou císařské hroby dynastie Mingů. Vede k nim cesta přes 2 km dlouhá, po obou stranách zdobená řadami kamenných soch, které jako strážci před útoky zlých démonův ochraňují duše zemřelých synů nebes. Rady skulptur začínají dvěma želvami, z nichž každá na sobě nese věžovitý obelisk. Pak následují ležící a stojící lvi, velbloudi, sloni, psi a koně. Na konci jsou dva odpočívající a dva vzpřímení bojovníci. Dlouhým průchodem dojde se bílého chrámu, za nímž v skalách odpočívá prach velikých císařů.

Pagoda mezi Nankingem a Čing-kiangem.

Východně od Nankingu leží město Čing-Kiang, důležité tím, že nedaleko něho průplav se pojí s řekou Modrou. Mnoho hedvábí surového se odtud vyváží. Obyv. jest v něm 200.000. Nad městem zvedá se pahorek pagod a vyvýšenina, na níž umístěn jest anglický konsulát. Průplavy a hrázemi nížina zdejší proměnila se v úrodné nivy, které pověstnou pilností čínského obyvatelstva jsouce zdělá-

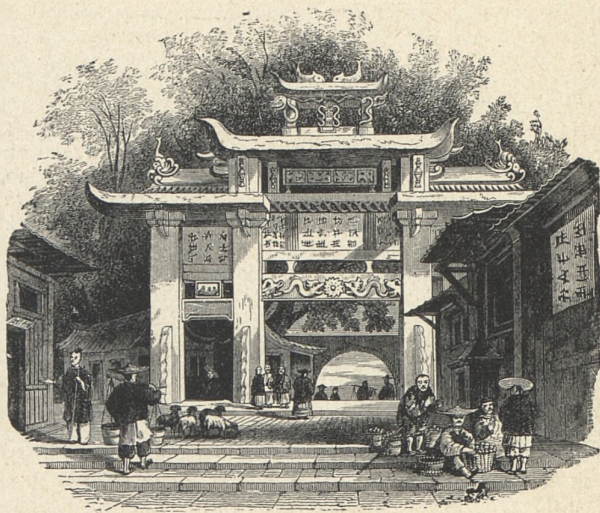
vány, dávají množství čaje, rýže a bavlny. Třetí velké město na blízku jest Jang-čeu s 400.000 obyv., ač-li zprávy čínské i tuto jsou spolehlivé. Z největších měst čínských jest Sučeu na ostrovech, utvořených průplavy a řekami nedaleko jezera Tai-hu. Jsou to čínské Benátky, plné bohatství, života a veselí. V Sučeu rodí se a žijí nejhezčí kosooké krasavice čínské s nejmenšími nožkami a svůdného vzrůstu. Zde žije se nezkaženě po čínsku a mluví se nejsprávnější čínštinou. Čínská noblesa a charakter v Sučeu vystupují v nejušlechtlejší formě. V okolí města, kam oko dohlédne, všude jsou nepřehledná pole rýžová. Obyvatelů má 550.000. Světovému obchodu Sučeu otevřeno po válce čínsko-japonské. Budoucnost jeho tím na vždy rozřešena. Zmohutní a bude tak dlouho vnadou států evropských, pokud ho někdo z nich neobsadí. Malířství, řezbářství a hedvábnictví cení se v něm nejvíce.

Sučeu bylo předstiženo městem Šanghajem, které za rozkvět svůj vděčí povstání tajpingskému. Po dobytí Sueču zámožné obyvatelstvo uteklo do Šanghaje, protože tam bylo bezpečno pod ochranou spojeneckých děl, a zůstalo tam. Šanghai jest důležité obchodní město východoasijské, jehož dovoz zboží r. 1897 cenil se na 500,000.000 korun a vývoz na 300,000.000 korun.

Na nábreží, stinnými sady a milými trávníky ozdobeném, stojí řady domů, pěkně stavěných, v nichž soustředěn jest cizinecký svět a v nichž najíti lze obchody a slyšeti nářečí všech národů kulturních. Na prvním místě jmenovati sluší obchodní domy anglické, pak francouzské a německé. Němci mají tam 68 obchodních domů s peněžním obratem 120,000.000 marek. S evropskou čtvrtí sousedí čínská čtvrt s $\frac{1}{2}$ mill. lidí. Město Šanghai důležité jest již od 11. století jako největší na pobřeží asijském od mysu Východního až po Singapur. Od první války čínsko-anglické otevřeno zůstalo cizincům a mohutní dvojím směrem jako město obchodní a přístavní a jako město tovární (620.000 obyv.).

Vzhled Šanghaie jest mnohem příznivější nežli vzhled jiných měst. Lid v továrnách, v přístavě a v dílnách hodně vydělává, mzda jest přiměřena, a Čiňanům při skrovném živobytí zbývá malý kapitál. Také zvláštností jest a zároveň pokrokem, že v továrnách a průmyslových podnicích šanghaiských zastoupen jest již čínský kapitál. Nyní jest v Šanghai 20 parních prádelen hedvábí. Pracuje se s 300.000 až se 400.000 vřeteny. Denní mzda v prádelnách bavlny kolísá mezi 48 a 72 h, v prádelnách hedvábí mezi 38—84 h. Evropané v Šanghaji (vyjmouc Francouze a Američany) tvoří společný svaz, jehož hlavou jsou spojení konsulové pod předsednictvím nejstaršího konsula, při čemž v důležitých záležitostech ostatní obec osadníků má také vliv. Správa evropského města v Šanghaji, která jest velmi rozsáhlá, nenáleží radě konsulské jenom ve věcech peněžních, policejních, ochranných, celních, přístavních a silničních, ale i ve věcech soudních, vyřizujíc spravedlnost nad Evropany i nad Čiňany. Jest tedy Šanghai evropskou republikou v Čínské říši, v níž se všem dobře daří. Podobným osvědčeným způsobem Němci zavedli správu v Kiau-čeu.

4. Če-kiang. Severní polovice této provincie známa jest chovem bource morušového, jež ošetřují v chatách nejchudších i v sadech bohatých statkářů. Hlavní město jest Hang-čeu (800.000 obyv.), přístaviště lodí, plujících do Japonska, na Filipíny a na souostroví Indické. Bylo před válkou čínsko-japonskou větší. Hang-čeu jest pověstné Kinsai, o němž mluví již Marko Polo. Východně od Hang-čeu leží Ningpo (350.000 ob.). Pobřeží čínské od zálivu Hang-čeuskeho až po púlostrov Laičeu provázeno jest přechetnými ostrovy, z nichž největší Cu-san zdvihá se naproti Ning-po. Rozlehlé souostroví sluje „archipel 400 ostrovů“ a náleží z části Angličanům. Ostrovy

Brána amojská (Amoy).

jsou přirozenými ochrannými hrázemi zátok, z nichž mnohé 40—60 km do země se zalévají.

5. Fo-kien rozprostírá se proti ostrovu Formose. Uhelná ložiska obrátila k zemi zraky průmyslníkův a obchodníkův. V Čang-čeu obývá na million lidí. V zátocce Čang-čeuske leží skalní ostrov Amoy s městem téhož jména (čínsky Hiamen), který jest 4 hodiny dlouhý a 3 hodiny široký. Žije na něm $\frac{1}{4}$ mill. lidí. Fu-čeu ($\frac{3}{4}$ mill. obyv.) jest po Sang-haji nejdůležitějším vývozním městem s čajem. Z budov vyniká rozsáhlý arsenál.

Ku provincii fokienské druží se ostrov Formosa, jenž do války čínsko-japonské i s ostrovy Peskadorskými náležel Číně. Ale po válce postoupen byl jako část válečné náhrady Japonsku.

6. Kvang-tung jest z jižních provincií nejúrodnější a nejlidnatější. Největší město Kanton (čínsky Kvang-čeu) na blízku obratníku raka, dříve první město čínského obchodu, leží 120 km od ústí řeky Si (Sikiangu) na březích severního, užšího ramene v zátoce, do níž také vlévají se splavné řeky Pe a Tung. Vstup do zátoky od moře uzavírá řada drobných ostrovů, jejichž břehy posety jsou chudými osadami rybářskými. Obyvatelstvo v nich celý život svůj prožívá na moři a pod palčivými paprsky slunečními. Na svých džunkách se stožáry a palubami nepoměrně vysokými zprostředkují spojení ostrovů s pevninou. Kolébají se na vlnách jak obrovská kyvadla a zdá se, že není možno, aby se nepřevrhly. Rozšířené ústí Sikiangu naplněno je plavidly rozličného druhu. Muži, ženy, děti v čilé zaměstnanosti je oživují. Na březích pevniny spatřujeme moderní budovy a továrny, na hřebenech vrchův opevnění a stanice signálové. Při vstupu do ústí Sikiangu jako strážci čínského veleoměsta Kantonu zdvihaají se ostrovy Hongkong (britský) a Makao (portugalský). Zvláště Hongkong jest velkolepý a slavný památník anglické kolonizace (z r. 1841) a náleží k nejdůležitějším základnám světového obchodu anglického. Ještě před 65 lety bylo zde tak pusto a prázdno, jako na jiném pobřeží Jižního moře Čínského. Šed skal a žlutavá zeleň nehojných trav vítala lodníky, kteří za obchodem směli do některých přístavů říše Čínské vstoupiti, majíce zakázáno pod trestem smrti přistati kdekoliv jinde.

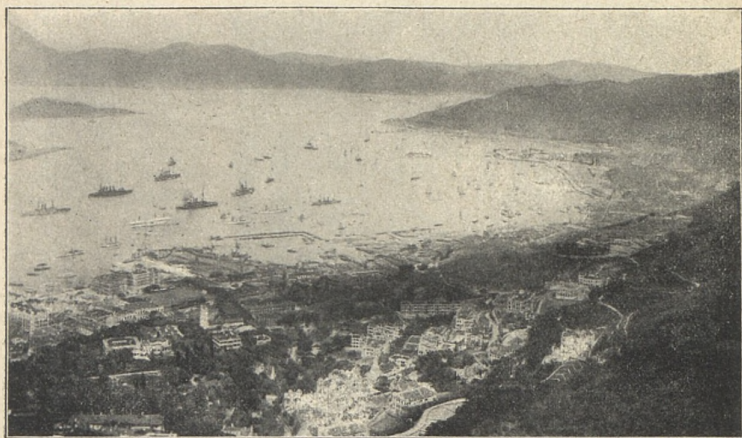
Pohled na Kanton od vody jest velkolepý. Vjezdu do přístavu střehou vysoká návrší s opevněními, na nichž lesknou se bronzová děla. Volně a bezpečně mihají se nespočetné lodi a lodice po zaka-lených vlnách Sikiangu, jenž z hor přináší spousty náplavu a v zátoce zvolna je ukládá. Nyní nerušeně rozvíjí se obchodní život v Kantoně. Ale jinak bylo jindy. Moře v těchto končinách bývalo rejdištěm námořních lupičů. Přestrojeni jsouce za klidné Číňany, vnikli do mezi-palubí, přepadali posádku parníků, vraždili a loupili, co mohli.

Z té doby také pochází nařízení, že žádný Číňan nesmí jeti v první třídě přepravných parníků. A učiní-li tak, posádka lodi má právo na místě jej zastřeliti. K tomu je stále mnoho pušek nabitých v kajutách připraveno.

Život na řece Sikiangu je nad míru zajímavý. Na sta, na tisíce černých, stářím sešlých džunek mihá se sem a tam; na nich dmou se cipaté plachty a třepají cáry všelijakými čínskými klikyháky pomalované. Sta malých sampanů vesly poháněných krouží a vyhýbá se v pravo, v levo. Tu zase plovou koráby jako nějaké činžovní domy s okénky a otvory, v nichž zřítí lze šklebící se hlavy nadějných ratolestí copatého národa, onde opět kolébá se domácnost chudého Číňana, již přednosta domácnosti i s ženou a dětmi vesly ženou někam po proudu — všude křik, lomoz. Na hodiny cesty leží při březích člun vedle člunu, a v nich žije čtvrt milionu lidí ve dne, v noci, celá léta, desetiletí, po celý život svůj. Zde se rodí a také umírají, nemajíce jiného domova kromě řeky a kromě kolébajícího se starého, zchátralého člunu. Na lodi jest jejich příbytek, chlév a v něm

vepři a slepice, na lodi mají veškeren svůj majetek i záhony, na nichž pěstují zeleninu. Večer loďkové město bývá nádherně osvětleno. V plovoucích hostincích světlo a hudba trvají dlouho do noci. Na nábřeží rovněž je živo. Hlava na hlavě jako by zápoliti chtěli o kousek živobytí, které jim nově přibylý parník slibuje. Pěkně oblečení Číňané nabízejí se za průvodce, kuliové za nosiče nosítek, v nichž za malé zproptné donesou tě, kamkoliv chceš.

Město je spousta dřevěných i kamených stavení, z níž tu a onde vyniká vysoká sýpka nebo věž nějaké pagody. Ulice jsou nepěkné, plny protivného zápachu a tak úzké, že ani vozy ani koně po nich nejezdí. Dopravu obstarává síla lidská. Nad ulicemi bývá skleněný

Přístav Hong-kongu.

nebo plátěný kryt, aby chránil před deštěm. V těsných uličkách hemží se lidstvo bez povyku a bez praček. Každý pospíchá a uhýbá se, aby nikde nenarazil. Všude zříš trpělivé, dosti přívětivé a zvědavé tváře, objeví-li se běloch mezi nimi. Obchod je vedle obchodu, dílna vedle dílny. Každý pracuje nenuceně, lehce, někdy jen napolo oděn. Žen potkáš málo. Tu a onde objeví se strážce bezpečnosti nebo voják, jimž se množství zdaleka vyhýbá. Dle odhadů z r. 1900 žije v městě na 2 mill. lidí, ale úřední sčítání udává sotva třetinu. (Hellwald 800.000.)

Kanton vyniká neobyčejně vyvinutým průmyslem. Všechny druhy zboží kovového, dřevěného, papírového, kostěného pro domácí potřebu i pro uměleckou výzdobu rozvázejí se odtud po Číně i za moře; 40.000 dělníků zaměstnáno jest pouze v přádelnách. Neobyčejně velká jest doprava zboží po vodě. Přes 20.000 vorův a lodí nejroz-

manitějšího druhu houpe se na třpytných vlnách Sikiangu. Parníky mohou plouti odtud až do provincie Kvang-si (600 km od moře) a Jün-nanu.

Západně od Kantonu na ostrově říčním jest ves Fa-čeu s 400.000 obyv., kteří po většině zaměstnání jsou úpravou, sprádkáním a tkaním hedvábných a lněných látek, jakož i zpracováním kovo-
vého zboží.

Při vjezdu do zátoky Kantonské leží nejstarší osada evropská Makao. Jižně od ostrova Makao pne se k jihu půlostrov (12 km²), jenž od r. 1557 náleží Portugalcům. Na návrší stojí staré pevnosti,

pod nimiž šíří se sídlo guvernérovo se 100.000 obyv. Makao je město čisté, úhledné a bohaté kostely a kláštery. Přístav však nevyhovuje požadkům nynějším, pročez bylo předstíženo živým Hongkongem.

Město Hongkong leží na úpatí hory (400 m) a zabírá jen úzký pruh pobřeží, pročez může se rozvinouti pouze do délky dle moře. Činí dojem střízlivého přístavu obchodního v rozměrech rozsáhlých. V obchodech koupiti lze vše, čeho život Asiátův i Evropanův požaduje.

Ulice v Kantonu.

Čínská čtvrt je zcela po evropsku zřízena, a jako všude i zde Němci hodně se usazují a zakládají domy obchodní. Ještě před šedesáti lety vláda anglická Hongkong považovala za nákladnou a nevýnosnou osadu, kterou však v době novější několikrát rozšířila „nájmem“ o nová území. Úřadův anglických poslušno jest na 300.000 hlav, z nichž je dobrých 15.000 cizinců; ostatní jsou Číňané. Směs lidských typův a jazyků ozývá se odevšad. Hlavní hovor vedou Angličané, Portugalci, Němci. Městská čtvrt obchodní je plna ruchu a života; přístavní scenerie neobyčejně je zajímavá a malebná. Výborný přístav, hvězdárna, divadla, kluby, továrny, herny a j. jsou skvělým dokladem kolonizační dovednosti anglosaského plemene. Dle výkazův úředních

navštívilo v posledních letech přístav viktorijský na 6000 námořních korábů vedle 40.000 džunek (mimo všeliké loďky drobné). Hlavním předmětem dovozu je zboží bavlněné; vyváží se čaj a hedvábí. Roku 1901 vývoz obnášel na 100,000.000 K, dovoz přes 100,000.000 K. Zboží přivezlo a odvezlo se 14,559.000 tun. Budovy vznášejí se amfiteatrálně nad přístavem; ulice jsou tak příkré, že povozů používatí nelze. Návštěvy, procházky a cesty za obchodními záležitostmi konají se v nosítkách. Poněvadž bouře větrné často Hongkong navštěvují a prudké návaly jejich derou se i do obydlí lidských, stavějí se na straně k otevřenému moři na domech místo lehkých pavlačí a balkonů mohutné arkády. Vegetace všude, kde rostlinstvo kořeny zapouští, jest bujná, nádherná. Na temeno vrchu, nad městem se vypínajícího, vede ozubená dráha, po níž obyvatelstvo rádo se dopravuje do vrstev chladnějšího vzduchu pro osvěžení v letních měsících. Nahoře jsou vystavěny domy jako venkovská čtvrt městská. Z provincie Kvang-tungu a Fo-kienu odchází nejvíce lidí za živobytím do ciziny. Neužívají se tam, ač půda se vzorně zdělává a jest neobyčejně úrodná.

Ke Kvang-tungu druží se ostrov Hainan. Dva přístavy na něm jsou Evropanům otevřeny. Podle zvláštní smlouvy, mezi Francouzi a Číňany činěné, vláda čínská nesmí ani ostrov Hainan ani kteroukoliv část provincií Kvangtungu a Kvangsi jiné moci odstupiti.

V lesnatých horách hainanských žije dosud asi 100.000 praobyvatelův a asi 50.000 starých přistěhovalců, kteří před Číňany prchající tu našli útočiště. Číňanů napočítlo se tam asi 1½ milionu. Hlavní plodiny hospodářské jsou rýže, bataty, kukuřice, sezam a tabák. Vyvážejí se vepří, cukr třtinový a měď. Každého roku odchází z ostrova na 20.000 kuliů za prací do Zadní Indie, kde dělají v dolech a v hutech. Rostlinstvo je na ostrově tropické. Palma roste všeobecně. Podnebí jest velmi příjemné. Jako zvláštnost se vypravuje, že r. 1684 padal tam sníh, a úroda bavlníků pomrzla.

b) Provincie jižní.

7. Kvang-si sousedí s Kvang-tungem na východě. Zaujímá střední a horní tok řeky Si. Hl. město nad ř. Kuetem jest Kuei-lin, do nedávna ještě světu neznámo. Do provincie této kultura evropská nejpošleze pronikla. Telegrafní spojení s Kantonem teď uskutečněno.

8. Jün-nan. Provincie Jün-nan živí as 15 milionů lidí, kteří jsou jen z části původu čínského a leckde Číňanům nepřátelští. Roku 1855 mohamedáni vzbouřili se proti synovi nebes. Byli však poraženi a znova pevně v poslušnost uvedeni. Území prostoupeno jest horami rázu alpského a protékáno mnohými řekami, jejichž ústí jest na pobřeží Zadní Indie. Provincie chová veliké množství mědi a zinku, pro kterouž příčinu sousedé, Angličané i Francouzové, se závistí na ni pohlížejí, kapitál a vliv svůj v ní uplatňující. Hl. město Jün-nan. Nesmírné prostory kryjí rozlehlé lesy, v nichž kácí se mnoho užitečného dříví. Hory bývají dlouho do léta pokryty sněhem; záleží ze třetihorních vápenců, rozložených na vrstvách devonských.

Kde provincie Jün-nan svými nejzápadnějšími hranicemi zabíhá do Birmy v Zadní Indii při horním toku Saluenu a Iravadi, ukryto v horách leží město Momein s ulicemi širokými, bohaté a obchodně vyspělé. „Jako v celé Číně, tak i zde usazeny jsou obchodní místnosti mimo brány města, hodně daleko od příbytku mandarinův a jejich služebníkův. Obchodníci vědí, co umějí tací sluhové úřadů, když jako prostředkovatelé obchodů natahují obě strany a sami nejvíce získávají. Všude jsou stejní šibalové, v Pekingu jako v zapomenuté oblasti Paju“ (Genšov).

Kačínové, bydlící v těchto oblastech, pojmenováni jsou od Čiňanů Jie-jen (divoši), poněvadž žijí v horách, přepadají karavany a žádného zločinu se nelekají. Jsou postavy malé, ale hranaté a silné. Odívají se rádi v modrá roucha, nosí turbany a ozbrojeni jsou po zuby. Šavle visí jim při těle na dlouhých řemenech, pušky starých, různých konstrukcí jsou jejich střelnou zbraní. Jsou svobodní a nikomu nejsou poddáni. Rovněž ženy jsou malé, chudě v modré látky oděny a četnými ozdobami ověšeny. Příbytky mají v horách, v hustých rákosinách a v koutech tak ukryty, že nemožno jich ihned najíti. V jejich území přestává vláda syna nebes; na ně síla rozkazů jeho neúčinkuje. K nim zasahují vlivy od jihu, od Angličanův a Francouzů, jejichž inženýři, badatelé a stavitelé hledí též končinami nehostinnými prodrati se do neznámých končin a poměry jejich objasniti.

9. Kvei-čeu. Severně od obou provincií posledně jmenovaných rozkládá se území Kvei-čeu, prostoupeno horstvem Nan-lingem. V horských, úrodných údolích obyvatelstvo žije leckde neodvisle. Tvoří dva okrsky (söng-miau-ce), v nichž vláda čínská ze zvláštních ohledů svobodu občanstva připouští. Kromě této zvláštnosti obyvatelstvo zdejší liší se od ostatních Čiňanů řečí a způsobem života. Hl. město Kueijang.

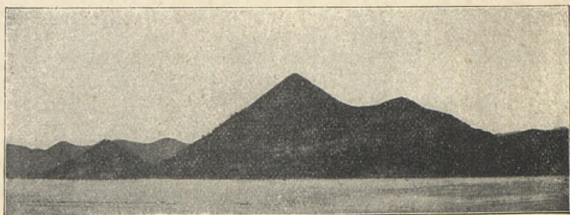
10. Hunan jest od předešlé provincie na východ. Největší město jest Siang-tau s 1 mil. obyvatelův, z nejstarších peněžnických měst čínských. Důležité jest Čang-ša. Budoucnost jejich jest zajištěna projektovanou železnicí z Hankau do Kantonu. Dále podél Heng-kiangu z jihu dosáhnouti lze rudných míst, kde zejména rtuti dobývají.

11. Kiang-si východně od Hunanu dle nejnovějších badání, jak se zdá, neobsahuje zvláštních pokladů rudných ani uhelných. Za to obsahuje země výborný kaolin, z něhož vyrábějí nejlepší nádobí v King-to-čenu, východně od jezera Pojangu. Sedm set pecí zaměstnáno jest pálením jeho. Hl. město Nan-čang jest hlavním tržištěm porcelánových výrobků pověsti světové.

12. Hu-pei (Hupei), „země rýžová a rybí“, po Šantungu a Če-čuanu nejlidnatější, zaujímá plochy ne zcela čtyřikrát jako Čechy, ale má obyvatelů šestkrát jako Čechy. Řeka Jang-tse, proniknuvši úrodné náplavy Hunanu a Hupeie, vstupuje do úvalu jezera Pojangu a stává se dobrodiním rovin nevyčerpatelně plodných. V nich zdvihá se na pravém břehu řeky největší město Vučang (320.000 obyv.).

Naproti němu Han-jang a Han-kou, po stranách Hanu, kteráž tři města zaujímají neobyčejně rozsáhlý a důležitý okršlek obchodní. Přes 2 miliony lidí bydlí v nich, a tisíce lodí přivázejí a odvázejí všeliké zboží. Mocné zdi oddělují je od sebe. Spojení měst děje se po loďkách, protože mostů pro křehkost břehův a pro výšku vody (která někdy i o 10 m stoupá) stavěti nelze.

Menší lodi plují z Hankou do Šaši, ano i do Ičangu a do Kuei-čeu, než třeba jim při nízké vodě lodivoda, jenž mělčinám se vyhýbatí dovede. R. 1900 připlulo do Šaši 320 anglických a 300 čínských parníků. Výše proti proudu nežli je Ičang a Kuei-čeu již plouti nemohou. Tam totiž hladina říční klesá, poněvadž v rovné, ploché krajině vody rozlévají se do širokého jezera Tung-tingu, napájeného přítoky z Nanlingu a Tapašanu. Zde bylo Čiňanům již ve stol. XIV., XV. a XVI. bojovati proti záplavám stavbami mohutných hrází, přes 10 m vysokých a v základně přes 40 m širokých. Aby zmírnili sílu proudu Jang-tse, jenž tu jest široký na 1 km, prokopali od Šaši průplav do Hankou, 100 km dlouhý, jímž se hrozných spoust vodních veletoku ubírá a

Hora, zvaná „pyramída“ naproti Ičangu.

v němž lodi dopravní mohou bezpečněji plouti než po klikatém a nebezpečném proudu hlavním. Dnem i nocí pohybují se nákladní lodi mezi hrázemi průplavu, někde v půdě vyhloubenými, někde pracně navršenými. Ze všech nitrozemských přístavů nejdůležitější jest Hankou (900 km od moře). Jest nejen s mořem spojen, ale i s Pekingem, Kantonem a jinými městy.

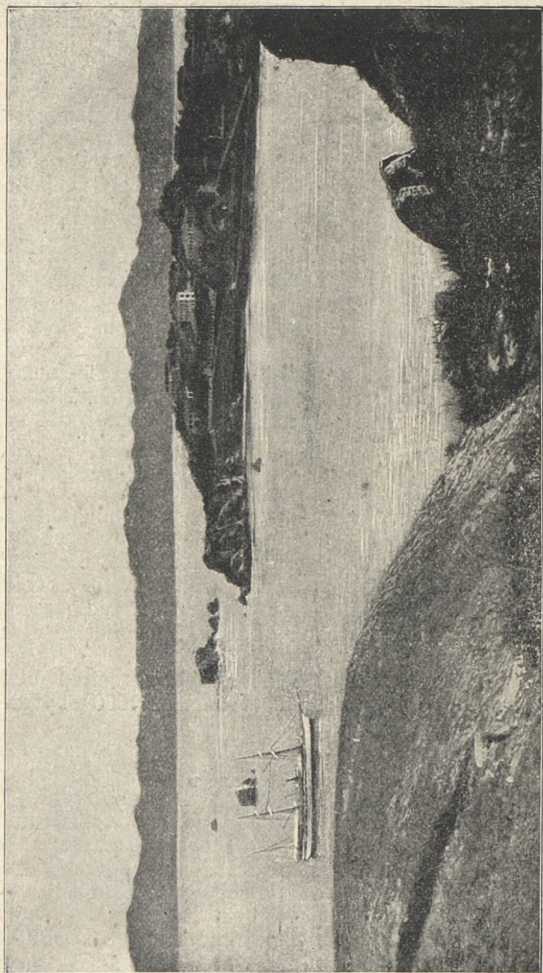
Před městem rozkládá se kolonie cizinecká. Bydlí v ní Angličané, kteří obchodují hlavně s čajem; Francouzi, kteří chopili se obchodu s rýží a bavlnou; Japonci, kteří neodolatelně stávají se pány trhů se zbožím textilním a rukodělným; Němci, jimž se dobře daří v obchodě s kůžemi, kartáči a voskem. Han-kou jest město pěkně po evropsku stavěné se širokými ulicemi, kanalisací a osvětlením. Domy září čistotou a podobají se vilám. Mají kol dokola verandy, z nichž lze pěkně pozorovati život na ulicích. Největší zásluhy o zvelebení města mají Angličané, kteří stavby domů, chrámů, missií, nemocnic, klubův a drah sami provedli. S nimi závodí Francouzi. Hankou jest největší tržiště čaje, jehož doprava a úprava jest skoro jediné v rukou ruských. Zde také upravují čaj cihlový, stlačující čajový prach lisý hydraulickými v hranoly tvrdé jak kámen. Jakostí

nevyrovná se ovšem čaji listovému. Život v přístavišti poutá svojí rozmanitostí. Čaj, rýže, tabák, hedvábí, petrolej, kůže, štetky, bavlna, opium, dříví, léky, lůj, vosk, pižmo, ovčí vlna, rebarbora, hřeby atd. nakládají se tu a odváží se po vodě i proti proudu. Řeka Jang-tse přeplněna jest jako řeka Si v Kantoně všelikými lodicemi. Nejobyčejnější plavidla jsou džunky, které mají tvar, jež měly před stoletími. Mívají po 2—3 stožárech a plachty upletené ze slámy rýžové. O malý prostor lodní dělí rodiny plavecké se s prasátky, kachnami, dětmi a obrazy bůžka domácího, jenž na hospodářství rodinné se šklebí s vyčeněnými zuby, zježenými vousy a vyvalenýma očima. Rodiče přivazují v prvních letech děti své ke stožárům lodním, aby do vody nespadly. Později připevňují se jim na záda duté, suché tykve, které jsou záchrannými prostředky, octne-li se klučina nebo děvče ve žlutavém živlu. V pátém roce děti pomáhají rodičům při veslování a rybaření. Obyvatelé vodní žení se a vdávají opět za lidi, kteří rovněž na vodě žijí.

Dle vypravování čínských kupců hory mezi Han-Kiangem a Jang-tsem obsahují prý veliká ložiska mědi. Tím pozornost hutníkův obrátila se k těm končinám, a několikrát výpravy horstva jmenovaná vědecky vyšetřily. R. 1904 německý geolog Vogelsang badal v horách severozápadně od Jčangu. Měl s sebou tlumočníka, úředního průvodce, čtyři vojíny, kteří pušky z pohodlí nechali doma a pouze šavlemi byli ozbrojeni, a třicet kuliů k nošení břemen, hlavně drobných peněz v bednách (6 centů, 76.000 kešů). Celá pout konala se pěšky. Vogelsang popisuje města a vsi, kudy jeli, jako shromáždění nepořádku a špíny. Nocovati jim bylo nejčastěji mezi božstvy v chrámech, zatím co kuliové rozběhli se za noclehem po vsi. Číňané jevíli oproti „cizímu ďáblu“ mnoho zvědavosti a dotěrnosti, ale nepřátelství nikdy. Když pak výprava se dostala do rozvodí Hanu a Jang-tse, usadil se na dlouhou dobu ve vsi Pau-chui-hu a konal v okolí studia odborná. Leč nebyl spokojen s objevy; horniny neposkytovaly tolik kovů, aby se mohly těžiti. Krajiny celkem poskytovaly pěkné pohledy, zdobené všude chrámy a chrámečky, jež roztomile doplňovaly obzor se všech stran. Když ani ve Fang-sieniu, kdež byly mu naznačeny doly měděné, ani v Chusi ničeho nenalezl, odebral se k jihu k Jang-tse.

13. Ngan-hvei, neméně úrodná a zalidněná země při Modré řece. Největší město Ngang-King (150.000 ob.). Hvei-čeu rozesílá do světa nejlepší tuš čínskou.

14. Če-čuan. Hl. město jest Čung-King s 800.000 obyv. Odtud začíná důležitá a pevná silnice vojenská do Tibetu. Východní polovice Če-čuanu jest nízká a záleží z červených úvalů, úrodných a svažovaných hojnou sítí potokův a řek. Útroby její obsahují bohaté poklady uhlí, soli a železa. Uprostřed bujných zahrad a vlašicích obilí na řece Minho leží obchodní město Čing-tu (400.000 ob.), smlouvou v Šimonoseki světovému obchodu otevřené. Dříve cizinci směli do města pouze po vodě. Od moře vzdáleno jest na 2000 km a přece je obchodníci hojně navštěvují. Železnice ani telegraf nespojuje města

Amoy, přístavní město čínské.

se světem; pouze stezky přes hory a doly, dlážděné z větší části velikými kamennými deskami, ukazují směr, kudy kuliové s náklady v nepřetržitých řadách jako mravenci tam a zpět se pohybují, spojujíce Čing-tu s Han-Kouem, odkud je možné spojení s mořem a s největšími městy říšskými. Genšov píše: „Čing-tu je velkoměsto z nejkrásnějších v Číně; ulice má široké, pravouhlé a v nich sklady se zbožím nejrozmanitějším, podiv vzbuzujícím. Domy jsou zřízeny moderně, obyvatelé chodí pěkně oblečení, vše dýše blahobytem. Pořádek na ulicích je vzorný; policisté činí dobrý dojem a pečují o bezpečnost. Monumentální zdi městské obkličují Čing-tu v délce 20 km, v šířce 12 m. Již ve III. století po Kristu byl residenci velikého vládce Shu. Nyní je sídlem generálního guvernéra a nejvyšších úřadů čechuanských. R. 1902 otevřena tu císařská pošta. Evropané, jichž jest asi padesát, ztrácejí se v obyvatelstvu čínském jako kapky vody v moři. Průmysl hedvábnický dodává hlavně těžké látky hedvábné, brokáty a damašky pro Tibet a Mongolsko.“

Při nejzápadnějších hranicích čínsko-tibetských, při silnici, vedoucí do Lhasy, leží Batang. Leží při zlatonosné řece King-sha. Obyvatelstvo záleží z 2000 lamaických kněží, z 500 Tibetanův a z 50 vojáků čínských. „Vojáci mají platu měsíčně 1·8 taelu. Zbraně mají své, totiž šavle, jichž nikdy neodkládají. S domorodci smísili se úplně, přijavše jejich zvyk a kroj.“ Genšov vypravuje o zvláštních snatcích, jež v této končině uzavírají. Aby majetek svatbami se neroztříštil, žení se několik bratří s jednou ženou. Odloučí-li se starší bratr od ní, nejsou k ní ani ostatní již poutáni. Toto mnoho-mužství se někdy tak utváří, že otec nebo strýc žije se ženou synovou nebo bratrancovou. V manželství není rozdílu mezi chudými a bohatými, mezi vysokými a nízkými. Cizincům není dovoleno přes hranice přejít do Tibetu. Dle rozkazu dalajlamova v Lhasě mandarin stěhující hranic hršel by o hlavu, kdyby kdokoli cizí v území tibetském byl přistižen.

Ještě jižněji leží Atundze (Atendze) uprostřed čtyř údolí, strmými stráněmi utvořených. Bydlí v něm as 1000 obyvatelů; posádka čínská čítá 30 mužů.

Tibetané, bydlící v západních končinách provincie Če-čuanu, nosí sukně z koží ovčích, vlnou dovnitř obrácené. Je-li jim při práci horko, svlékají oděv s pravého ramene, pak s prsou, aby jim bylo volno, neboť prádla spodního neznají. Tělo opasují řemenem, na němž obyčejně visí dýmka, pytlík s tabákem a křesadlo. Na nohou nosí malé nosaté střevíce z vepřové kůže. Kapes nemají a tak nosí věci pod kožichem na holém těle. Muži jsou bezvousí; vytrhují si vousy zvláštními kleštičkami i s kořínky a tak připravují se o pěknou ozdobu. V kožiše spávají i v noci na holé zemi venku před domem. Ženy nosí oděv mužskému podobný, ale ozdobnější a malebnější. Ženy i muži upravují vlasy do copů, které šňůrami proplétají a kol hlavy obtáčeji.

Cesty z Číny do Tibetu a do Lhasy vedou přes mnohá pohoří s ledovci a sněžníky. Přechody ve výši Mont Blancu a ještě vyšší

nejdou vzácné. Taková cesta vede z Čing-tu přes Ta-cie-lu, Litang do Batangu, do Gertoku v Tibetě a dále na západ. Pout tudy je kruté. Všude zřítí jest spousty kamení a skalních trosek, nikde kouska travičky, stromu, ani přístřeší. Ubohé vsi o 5—6 staveních objevují se tu a onde na sklonu horském, živoříce z karavan a poutníků. Noclehů dostati nelze, zima krutě tísní člověka, a zvláště řidkost vzduchu činí každého unaveným a mdlým. Konici tibetští klesají pod břemena a hynou. Jediné, co cestovateli oslazuje útrapy, jichž zde bez počtu, jest rozkoš, plynoucí z velebné přírody tiché, svaté. A jako cizinec, tak také domorodec cítí tuto posvátnost míst a poznává boha. Na důkaz úcty a díky staví tu chrámký a ozdobuje je prapory, na nichž čísti lze modlitbu „Om mani padme hum“.

c) Provincie vnitřní v poříčí Žluté řeky.

15. Ho-nan „zahrada říše“ s hlavním městem Kai-fongem (přes $\frac{1}{2}$ mill. obyv.). V Ho-nanu vyskytují se ložiska kamenného uhlí. Od provincie Čile ani se neliší. Kam patříme, všude pozorujeme stopy činnosti říční. Poněvadž se dno její zvyšuje, nutno přiměřeně zvyšovati hráze. Leč neděje se tak všude. Peníze na práce vyměřené zůstávají někdy v pokladnicích mandarinův, a tu při povodních bída doléhá na kraje. Jaký rozdíl mezi blahoplnou činností Nilu a ničivou mocí Hoang-ha! V Kai-fongu sídlila dynastie Lungů, která ze všech byla největší podporovatelkou umění, vědy a průmyslu. Ze slavné doby její však zůstalo památek málo. Nejzajímavější jest z té doby napolo rozpadlý chrám na pusté plošině, s umělecky provedeným kamenným drakem. Hlavní chrám obsahuje $\frac{1}{2}$ km vysokou sochu bohyně Kvany.

16. Šan-si vyniká velikými solivary. Hl. město Tai-jüen.

17. Šen-si. Provincie tato byla původně kmenovým sídlem nejstarších dynastií čínských, v němž již tehdy vynikalo město Si-ngan. Ještě nyní přebývá v něm přes 1 mill. obyv. Odtud také vycházejí četné karavanní cesty do Mongolska a do Tibetu.

18. Kan-su jest největší provincie, sahající až do středu asijského. Má velikost mocnářství Rakousko-Uherského a obyvatelů jako Čechy a Morava. Největší města jsou Lan-čeu, Sin-ning a Kan-čeu.

Světová politika pečuje o to, aby zájem o Čínu byl ustavičně udržován. Nebeská říše třikrát chvěla se v dobách nedávných lomozem válečným. Po prvé Japonci měřili s Číňany síly své, po druhé podrážděná Evropa ukázala Číně své strašné žihadlo a po třetí Rusové a Japonci bojovali na území jejím. „Cizí čerti“ zatkli jí spáry své v týl, a Čína při tom — získala. Mandžurie jí byla vrácena, a vliv japonský, Evropou nyní kontrolovaný, jest mnohem výhodnější nežli poloviční nadvláda ruská a nekontrolovaný postup japonského obchodu, průmyslu a japonské kultury. Po devatenáct měsíců, pokud válka zuřila, Číňané těžili z obou nepřátel. Obě strany

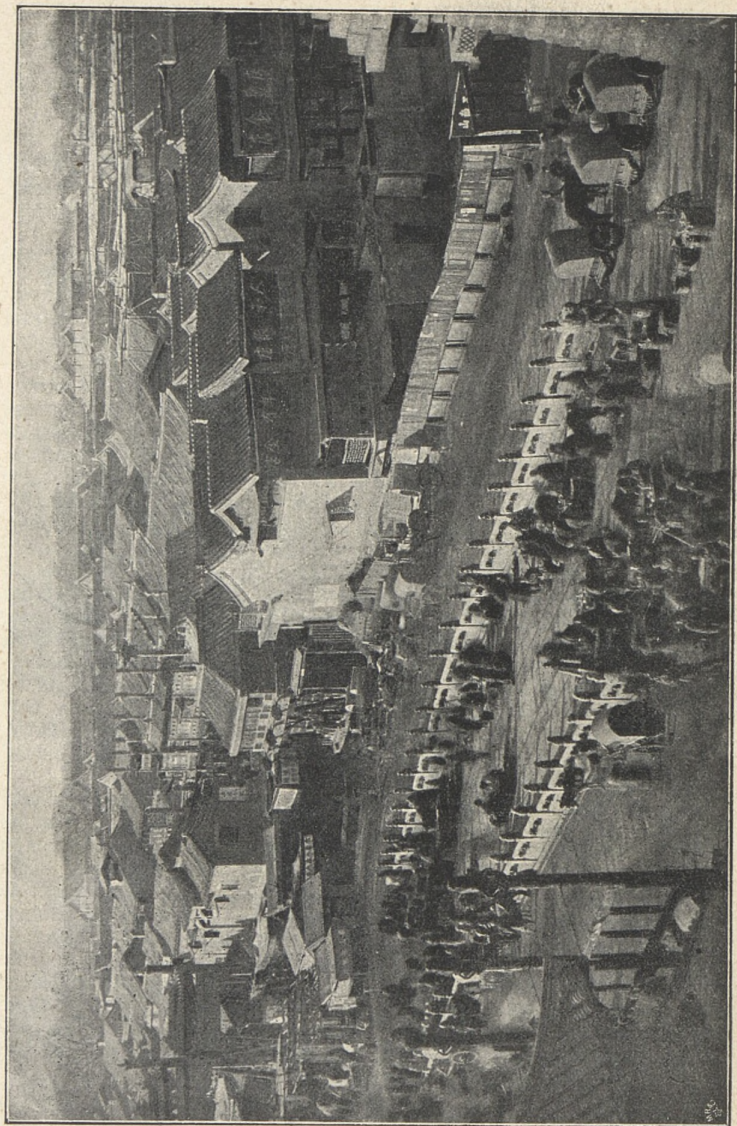
byly jim celkem cizí, a sloužití oběma bylo s prospěchem vychytralým obchodníkům. Prodávali Rusům, byli při tom zvědy Japoncův a posílali při tom obě strany ke všem všudy. Že sympatisují více s Japonskem, je přirozeno, nebo car ruský jim dle jich úsudku Mandžurii „vzal“ a mikado zase „vybojoval“. K dělení Číny je daleko, a spíš rozpadnou se říše v Evropě nežli Čína v Asii. Číňané nikdy nejsou pro válku zaujati. Žijí rádi v klidu, spokojeni jsou ve svém zaměstnání. Na doklad lhostejnosti jejich k světu vnějšímu uvádějí se některé případy z poslední války. Když bojováno bylo jižně od Mukdenu, nedaleko jejich domova, jeli klidně na pole, polní práce ukončili, sklizeň uložili, obilí dobře prodali, výtěžek uschovali a o boje se nestarali. Když přišli Rusové a Japonci kupovat potřeb životních, prodali je oběma za cenu, kterou vyvolala nouze o potřeby, tedy za cenu nejvyšší, a žili klidně s rodinami dále. Ale pole svá přece opatřili hlubokým příkopem, aby jim vojáci na ně nemohli.

d) Číňané.

Původní vlastní Číňanů byla dle všeho Asie střední, odkudž před mnoha tisíci léty (as 4000—5000 lety) pronikli do úrodných niv dvojice veletoků Jang-tse a Hoang-ha, zatlačivše původní obyvatele, Miao-tse, na jih do hor, kde potomci jejich dosud přebývají. V letech pozdějších, když lidstva přibývalo, zástupy výbojných kmenů obsazovaly kolkolem krajiny vzdálenější i ty, odkud praotcové jejich přišli. Bohové a heroové doby mythologické žili dle letopisů čínských v dobách, které přesahují číslý dějiny lidstva vůbec. — Rokem 2200. před Kristem končí mythy, ač věrohodné záznamy dějinné dle nových badání počínají teprve r. 800 př. Kristem Pánem. Domácí dynastie vládly až do r. 1279 po Kristu.

Leč obyvatelé čínští nežili vždy v klidu. Tatarští kmenové, v horských údolích četně žijící, občas sdružovali se ve výbojně zástupy a napadali rolnické obyvatele v poříčí řek a loupíce uváděli je v poddanství. I vystavěli Číňané obrannou zeď neobyčejné pevnosti a rozsáhlosti, aby nájezdům učinili konec. Každých 100—200 kroků zeď sesílena jest věží nebo baštou. Velikolepé dílo zhotoveno bylo na rozkaz císařův v dobách, kdy miliony lidí lpěly v otroctví a síly své na rozkaz panovníkův mohly podobným pracem věnovati. Zeď jest dlouhá více než 3000 km., na některých místech dvojí a trojitá, v průměrné výši 8 m a šíře 6 m a vede přes hory a doly.

Smělá touha však nesla Tatary i přes zeď, a nejednou meče jejich řádily v území říše nebeské. Dle různých známek odhadují učenci, že zeď byla vystavěna 200—300 let před Kristem. Ve XIII. stol. po narození Páně Tataři opanovali roviny až k moři Žlutému a pokusili se též o dobytí říše Japonské. Kublajchan učinil sídlem svým Pekíng. Až do r. 1368 vládla tato dynastie, zvaná Yuen. Později zmohli se čínští Mongolové, vedeni jsoucí vládci z rodu Mingů, Tatary vypudili nebo zotročili a statečně vládli do r. 1644, kdy dy-

Tržiště uvnitř města Pekingu.

nastie Mandžů vládu uchvátila. Pro posílení trůnu svého panovníci zřídili nové vojsko, jež v posádkách rozdělili po celé říši.

Osudy říše Čínské byly Evropě vůbec neznámy. Jediní Arabové znali Čínu, neboť od IX. stol. jezdili tam za obchodem. První Evropané, s nimiž Číňané se sešli, byly Portugalci. Ti hned učili je víře Kristově, uzavírali s nimi obchodní a směnné smlouvy a působením missionářův jezuitských od r. 1583 získávali u nich den po dni více půdy. Postup missionářův (zvláště vyniká P. du Halde) se dařil. Leč když dominikáni přišli do Číny a počali různé články víry jinak vykládati a proti jezuitům vystupovati, vliv Evropanů patrně se oslabil. Synové říše nebeské s nedůvěrou pohlíželi na cizince a nutili je ze země. Pronásledováním pak chtěli se jich zbaviti docela. Nejkrvavější pronásledování dalo se mezi r. 1746—1773. Roku 1815 křesťané byli pak na dobro z říše nebeské vyobcováni, načež Čína byla celému světu uzavřena. Vstup cizince na břeh čínský trestán byl z pravidla smrti. Teprve válka anglicko-čínská od r. 1840—1844 prolomila čínskou uzavřenost.*) Kromě Kantonu, jenž evropským velmocem jediný dříve byl přístupen, otevřeny Angličanům smlouvou 26. srpna 1842 přístavy Amoy, Fu-čeu, Ningpo, Šanghai a postoupen ostrov Hongkong. Od r. 1851—1864 trvalo v nitru říše povstání Taipingů. Cílem povstání bylo svržení dynastie Mandžů. Taipingové opanovali území třikrát větší než Rakousko-Uhersko a dobyli Nankingu. K tomu vznikla nová válka s Angličany a Francouzi. R. 1858 lodí spojenců vnikly do řeky Pei-ha až na blízko Pekingu. Císař čínský honem ochoten byl smluviti mir. K volným pěti přístavům otevřeny evropskému obchodu ještě Kiung-čeu na ostrově Hainanu, Tai-van ve Formose, Suatau v provincii Kvantungu, Či-fu na sev. pobřeží provincie Šantungu, Niu-čuang v zálivu Liaotunském a vnitřní město Hang-Kou na řece Jang-tse. Volná plavba po této řece, jakož i ustanovení, že cizinci mohou nerušeně v celé říši čínské cestovati, dále že vyznavači Kristovi nesmějí býti utlačováni, nýbrž že víra křesťanská veřejně se může projevovati, hlásati a šířiti, bylo a jest ceny nesmírné.

Ale klid netrval dlouho. Násilné vystupování fanatiků čínských, nerozhodnost císařova a přehmaty úřadů vyvolaly r. 1860 válku novou. Spojenci dobyli 13. září Pekingu. 26. září smluven mir a 10. listopadu vojsko odtáhlo z města. Po té zůstávají největší přímořská města čínská obchodu světovému otevřena všeckna. Ano poměry tak se změnily, že císař prosil, aby „štetinatí barbaři“ pomohli mu zlomiti povstání Taipingů. I byli povstalci poraženi r. 1864, a proticísař si vzal život. Provincie západní, zejména východní Turkestan, dosáhly samostatnosti, ale ne na dlouho. R. 1878 byly znovu připojeny k říši Čínské. Ale síla vládní není již tak mocna, aby zasahovala účinně i do nejzazších končin veleříše a aby zabraňovala sousedům pozvolný vliv tam se upevňovati. Tak Rusové zabrali ohromná prostranství

*) Příčina války byla ta, že čínská vláda zapověděla v říši prodej opia a jeho dovoz.

území čínského v Mandžursku, aniž Číňané vzchopiti se mohli k odporu. Francouzové dobyli Tongkingu, Japanci (jejichž říše u přirovnání s Čínou je v témž poměru jako Anglie k Evropě) na suchu i na moři porazili Číňany, připojili Formosu a dosáhli velkého vlivu na Koreji. A tak ve stol. XIX. stihalo říši středu neštěstí za neštěstím. Roku pak 1905 v době války rusko-japonské bojováno o Čínu na čínské půdě, a nebýti vítězství Japonců, Mandžurie nikdy již nebyla by državou čínskou.

Číňané jsou lidé houževnatí, vytrvalí a dovedou odpor klásti do krajností. O tom velikých zkušeností nabyli Evropané za dobu, v níž styky s nimi udržují.

Typ prostého Číňana.

Zejména jeví se jejich nepoddajnost v cizině, kde jest jim snášeti ústrky, pohany a urážky neslýchané. Ale odevzdání jsouce v osud svůj, trpělivě nesou krivdy a na konec přece klidem a trpělivostí odzbrojují i své protivníky a zůstávají jako „nutné zlo“ vítězi. Žijí nezměněně dál, jakoby se nic nikdy nebylo stalo.

Obličej Číňanů jest celkem čtyřhranně okrouhlý, lícní kosti nápadně vynikají, barva pleti přechází od světležluté nebo hnědožluté do tmavožluté, až hnědé a černohnědé. Oči mají malé, černé, šterbinu očních víček úzkou, vně vzhůru našikmenou, vnitřní koutek jemnou blanou přerostlý. Vlasy mají hladké, rovné, hrubé, černé a lesklé. Vousiska slabá, hrubá. Nos Číňané mají malý, krátký a široce nasazený, bradu krátkou. Tělo jest celkem souměrně urostlé a vyniká silou a pružností. Číňané severní vzezřením svým

liši se od jižních. Bedřich Ratzel praví, že děti severní Číny mají tváře červené, kterouž barvu i na tvářích starců shledáváme. Na jihu pšeničná žluť obličejů přechází do hněda. V severní Číně lidé jsou postavy větší, nežli v končinách jižních. Vznesení mívají orličí nos, oči úzké, ústa malá a přímou postavu; prostí vyznačují se typickým obličejem plochým a širokým, nepěkným a postavou pracemi sehnutou.

Vojsko čínské vynikalo vždy statečností a neodolatelnou neohrožeností. Ale proti zbraním moderním ochablo. Evropané malým počtem vojinů způsobili jim krvavé porážky. Kromě starých zbraní zavinil jejich nezdar i chatrný výcvik vojenský. Do nedávna některé pluky ozbrojeny byly luky a šípy. Čety osmi praporů jsou jako dědičnou vojenskou kastou, a jsou prý to potomci statečných Mandžů. Jest to jaksi gardové vojsko císařské. Vojáci žijí s ženami a dětmi pospolu v oddělených čtvrtích městských a k svému chudému

platu přivydělávají si ještě něco prací rukou svých mezi spoluobčany. Kolik vojska Čína má, nelze z hruba zjistiti. Národní vojsko nebo „zelený prapor“ záleží z nesterpně ozbrojených a nevycvičených obyvatelů venkovských. Má jich býti na 600.000, ale počet jest daleko menší. Velitelé svolávají mužstvo rychle na přehlídky a pak je zase dovolují na práci, ušetřující peněz na vydržování vojska ustanovených, pro sebe. Vojáci zeleného praporu ozbrojeni byli do nedávna starými puškami s pánvičkami neb i s kamenem křesacím, gingaly, kopími, trojzubci, šavlemi a štíty. Při parádách provozují neuvěřitelné manévry a kozelce. Vojsko skutečné, řadové, je po evropsku vycvičeno a vyzbrojeno nejnovějšími druhy zbraní. Rekrutýrka je zcela jednoduchá. Jestliže mládenec dobrovolně podvoluje se podmínkám kladeným, bez lékařské prohlídky vřadí se do setniny. Vyžaduje se, aby přihlášený rekrut byl z řádné rodiny, začez ručí nejstarší v obci, aby uměl čísti a psát, nesmí býti mladší 18 let a starší 35 let, za dvě hodiny musí uběhnout 20 li*) a vyzvednouti nad hlavu tyč 100 katiů (60 kg) těžkou. Hráči, kuřáci opia, mrzáci se nepřijímají. Pěšák dostává denně 50 kešů, později 100 kešů; jezdec dvojnásob. Vojákovi jest opatrovati si jídlo, pití, krmivo pro koně od svého důstojníka, a poněvadž nejsou všude kasárna, i byt pro sebe a pro koně, jež si každý přivede svého. Kromě toho dává 5 taelů jako vstupné do vojska, kteréž se mu po vystoupení z armády opět vrátí. Poručík vojenský má měsíčně 11 taelů, setník 25, major 40—60, jenerál 300. Výcvik mnohých pluků děl se německými, francouzskými i anglickými důstojníky, leč nepřinesl statečně mysli a vojenského ducha. Důstojníci nemají vojenského vzezření, nemají v poli samostatnosti. Nemohou pochopiti, že mají zodpovědnost za vojína prostého a že jim třeba o jeho pohodlí a živobytí se starati. Prostý vojin jest u nich živou věcí a ne člověkem.

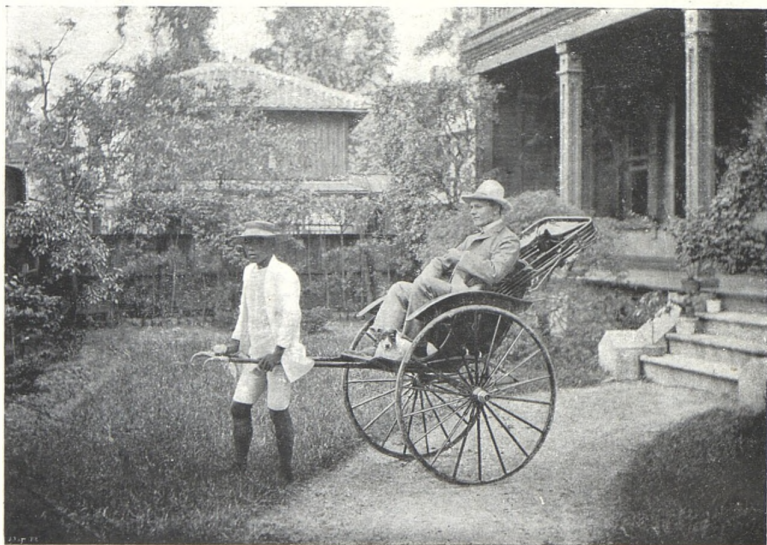
Vláda státní jest na nejvyš centralistická, ačkoli místokrálové vzdálených provincií jsou dosti neodvislí a samostatní. Ústřední vláda záleží ze 40 členů státní rady, ze 16 členů říšské rady, z velké rady o 3 Mandžurech a o 3 Číňanech, ze 7 ministerstev a ze zahraničního úřadu ministerského, r. 1901 zřízeného. Od r. 1885 Číňané mají i jakési ministerstvo námořní.

Hlavou státu Čínského jest císař, tientse (syn nebeský) neboli hvangti (velký panovník), žijící v kruhu svého harému, složeného z několika set dívek, které si vyvolil z vojenských rodin gardového vojska. Několik set eunuchů jest jim k službám. Ženy ty rozděleny jsou v rozmanité stupně hodnostní. Nade všemi ovšem jest císařovna. Císař jest nejvyšší hlavou moci světské i duchovní. Vládne podle prvních čtyř knih Konfu-tse-ových, v nichž vyložena jest věta, že stát má se řídití týmiž zákony jako rodina. Porady státní rady konají se u přítomnosti císařovně časné z rána od 4—5 hodin. Úředníci v provinciích dělí se v osm tříd a jmenují se: čitaj (generální místodržitel), futaj (místodržitel), fantaj (pokladník), nietaj (soudce), hsietaj

*) Li = 450 m.

Vnitřek chrámu v Kantonu.

Japonský kočárek „Žin-riki-ša“ v Osakě,

(zkušební komisař), taotaj (zástupce vlády), čifu (hejtman), čicien (zemský rada). Akademie věd obstarává kalendář, proklamace, nápisy na pomnících atd. Hodnost mandarinská rovná se našemu vládnímu radovství (jamen) a má 9 hodnotných tříd, které se rozeznávají dle určitých odznaků. Jsou mandariní civilní a vojenští. Nosí znamení na prsou nebo na zádech. Civilní mandariní mají vyšita krotká zvířata na štítcích, mandariní vojenští mají vyšita zvířata dravá. Kromě toho rozeznávají se dle barvy kuliček na čepici. Prvních pět tříd mandarinských má právo nositi deštník červený, ostatní třídy deštník modrý. Také mají právo nositi na krku řetěz kostěných kuliček. Jednotného velení nad vojskem není. V provinciích v čele správy jsou místodržící, kteří při sobě mají provinciálního mandarina vojenského. Někdy jeden místodržící spravuje několik provincií soudních. Nižších úředníků jest rovněž deset a liší se oděvem, pavím perem a barevnou kuličkou na čepici.

Ústava státní založena jest na božství panovníkově. V Číně není práva dědičnosti trůnu. Rozhoduje pouze vůle panujícího císaře, nebo vlastně vůle boží, kdo ze synů tientseových nebo z jeho příbuzných panovati má. Panuje ten, koho císař nástupcem svým jmenuje. Císař čínský pečovati musí jako otec o všecko; velké i malé záležitosti má na péči. Podpisuje rozsudky smrti, dává odměny a tresty. Císař také nařizuje, aby se v ten a ten den jarní čepice vyměnily za letní, podzimní za zimní. Ale proto přece vůle lidu je závazna i pro syna nebes. Neboť líbivě vlády a špatné zákony mají lid ke vzpouřám, jež náležejí v Číně ku přirozené obraně proti násilí a křivdě. Mnohé změny na trůnech jsou důkazem, že i trůny, na nichž sedí velcí synové velikých císařů, se shroulí, když uražená lidskost vrstev nižších zvedne čelo proti stavovské moci, proti vychované domýšlivosti a zakoupenému božství. Císař dává zákony, k nimž popud vychází od ministrů, kteří jsou ovšem za ně zodpovědní.

Čiňané mají neobyčejnou trpělivost s úřady. Přijímají od úředníků všecko, a nikdo neopovazuje se proti nim hlasu pozvednouti. Kdo by chtěl mluvit k nim o zásadách sociálních, mluvil by k lidem hluchým. Stát nikdy nepřispívá ničím ke zmírnění všeobecné bídě nebo neúrody nebo hladu. Lid je odkázán na sebe a tak mnohdy i při největší pili trpí nesmírnou nouzí. A je přece šťasten a vesel. Starosti jsou mu neznámy. S lhostejností dívá se do budoucna, co mu asi přinese. Když však trpělivost jej opustí, tu vášně jeho nelze na uzdě držeti.

Náboženství Konfutsiovo přijato jest za náboženství státní. Spočívá ve zbožném přání nepohněvati si neznámých, temných, tušených mocí. Nesčetné moci přírodní, zlé a dobré, pozemské a nebeské i duše předků zemřelých prý obletují v atomech hroby a přibytky potomkův. I jest třeba ty bytosti, které jsou dokonalejší nežli člověk, častými oběťmi ctíti a přízně jejich se domáhati. Z té příčiny neobyčejně rozšířilo se uctívání předků.

Konfucius (Kon-fu-tse) vystoupil r. 552—477 před Kristem jako reformátor, jenž chtěl opět na svět uvést zlatý, mravní věk.

Mnohobožská nauka jeho stala se náboženstvím učených a vznešených, učí všeovládajícímu osudu a doporučuje poznání sebe sama. Císař je knězem nejvyšším, vykonáváje pouze několik symbolických obřadů o Novém roce. Před Konfuciem již v VI. stol. př. Kr. zaváděl Laotse učení rozumu.

Časem ještě jiné filosofické a umravňovací soustavy náboženské našly cestu do Číny, a obyvatelstvo jim uší ani srdcí neuzavřelo, jsouc dychtivě znáti to, co by duším jejich prospělo a co by na světě mohlo jejich obchod podporovati. Z Indie nedlouho po narození Kristově rozšířilo se zejména v jižních provinciích učení Buddhovo, jemuž se říká fo. A tak lze z hruba pozorovati ve vlastech čínských trojí různé náboženství: konfucismus, taoismus a buddhismus. Že na lid protichůdné zásady jejich neblaze působily, rozumí se samo sebou. M. Brandt shrnuje působení tří soustav takto: Číňané rodí se jako přívrženci Konfuciovi, to jest přidržují se učení přirozeného, ctí předky své, hrdiny, ale dogmatům se neučí. Žijí jako taoisté, obklopeni jsouce v životě svým všemožnými pověrečnými a bláhovými předsudky, kněžskými a obřadnými přetvářkami, jichž pro zdejší i posmrtný blahobyt jest potřeba. Umírají jako buddhisté, jimž na poslední cestu podivné modlitby a ceremonie sice nepomohou, ale ani neuškodí.

Konfucius a jeho učenníci nezbraňovali Číňanům v uctívání předkův a proto dodělali se u nich jako věrozvěstové kladných výsledků. Když pak křesťanství, tedy nový system, na duše jejich útočil, tu ani jezuité v XVI. století uctívání předků nezamezovali a tak cestu k srdcím jejich opanovali. Nové učení v Číňanech učinilo poplach. Najednou vzdáti se měli všeho, co předešlá tři jim slibovala. Nezklamou sliby missionářů, posmrtný život tak živými barvami líčící? Dominikáni ctění předků zavrhovali. Proto nedodělali se ani takových výsledků, jako jezuité.

Přívrženci Konfuciovi nemají kněží; císař a státní úředníci sami přinášejí duchům oběti, jako v rodinách otec. Taoisté a buddhisté mají kněží. V každé provincii je nad nimi kněz vrchní, zodpovědný místodržiteli. Taoismus jest vlastně zrůda původního, nejstaršího čínského učení Laotsova, plná přepjatých domněnek a hádanek, magičnosti, hvězdopravectví a nesmyslných obřadů. Modlitby buddhistických kněží pak doprovázejí i nejhudšího na temné cestě záhrobní, aby hrozící zlo zmírnilo. Jestliž buddhismus náboženstvím lidí prostých.

Vedle jmenovaných prve náboženství v západních a jižních provinciích rozšířen jest mohamedanismus, zejména v provincii Kansu a Jun-nanu. Všech mohamedánů počítá se přes 20 millionů.

Také židé rozptýleni jsou po říši Čínské, zvláště v přímořských městech, ale jsou tak jako jinde v Asii lidem podceňovaným a pro nespolehlivost a bezcharakternost nenáviděným.

Těž obce Nestoriánů, prvních věrozvěstův křesťanství v Číně (v 7. stol.), najdeme v západních končinách říše nebeské; ale ty ztrácejí se v moři buddhismu jako kapky.

Pro nás nejbližší jest pozorovati mezi Mongoly vývoj křesťanství. A tu nemůžeme býti spokojeni s výsledky. Přílišná nerozumná

horlivost dominikánů proti jezuitům zničila mnohou krásnou žeň na poli misijního snažení. Jména Ruggiero a Ricci nejvíce proslula v nedobrému onom boji řádu proti řádu na cizí, pohanské půdě. Počítá se nyní katolíků asi na 1½ milionu s 45 biskupy, evangeliků asi 50—100 tisíc. Dle mínění nepředpojatých znalců poměrů čínských šíření křesťanství v Číně půjde vždy těžko. Evropských kněží jest na 700—800, domorodých 600—700.

Chrámy čínské jsou skoro všude téže podoby, plny těžké vůně po kadidle. Mají tvar stodol, jsou neúpravné, temné, nečisté, spíše odpor nežli úcty vzbuzující. Skládají se z pravidla ze tří částí, dvory oddělených. První budova slouží za jakousi předsíň. V ní jest nádoba, někdy uměle a pěkně provedená, do níž přichází házejí jako oběť tyčinku kadidla. Po stranách vchodu jsou sochy obyčejné po dvou v pravo a v levo. Jsou to Li Červenác, Li Čistotný, Li Mofe, Li Stáří. V budově prostřední stojí Budha, a za ním mladší Veito, samými zády k Budhovým zádům jsou přitlačen. Třetí místnost jest největší, a v ní stojí celé skupiny bohův. Na oltáři spočívá deska s nápisem: „Pánu desettisíckrát deset tisíc let“. To jest: „Ať žije dlouho císař!“

Chrámy konfuciovské a taoistické jsou právě tak stavěny, jako buddhistické, ale místo obrazu Budhy jest tam socha Konfuciova nebo Laotseova s případnými nápisy, týkajícími se jich života a jejich příkazů. Hříza a odpor číší z chrámů, z pitvorných nestvůr, mask, karikatur a výplodů, orgiemi přesycené fantazie, což vše má věřící k tomu přivést, že božstvu třeba jest se líbiti. Na všem jest plno prachu a špíny i na těch, kteří sídlí božstev hlídají. Bonzové a služečníci jejich vzezřením svým a životem věru úcty k náboženství nerozmnožují. Jaký tu rozdíl mezi náboženstvím tímto a náboženstvím našich předků! A ku podivu jest, že pokrytectví náboženské přeneslo se i do jiných věr, v nichž mnoho, mnoho čínského. Ze svatyní čínských nevyznívá píseň míru, jasné radosti a lásky, nýbrž děs, kletba, ztracení, věčná smrt.

Modly jsou hrubě tesány, bez okrouhlých tvarů, bez duševní krásy v očích. Dokazují, že patří náboženství těžkému a pochmurnému, jež obraznost umrtvuje. Sochy nevzbuzují dojem. Vstupuješ mezi ně bez ideálního přesvědčení, že jen dokonalost těla lidského a na-prosto úměrná jeho podoba zanele tě ve výši božstev, jak se děje, když vstoupíme do síní, kde uschovány jsou sochy mythologie řecké a římské. Krasnov vypravuje o kirinském „chrámu hrůzy“, v němž znázorněno jest peklo, takto: „Ostříhaní bonzové zvoní na zvony a tlukou do železných desk. Manzové (sedláci) vstupují a odcházejí. U vchodu, jako u nás u vchodu chrámů, prodávají balíčky čoudivých svíček a malé domky papírové. Dvířky dostaneme se do dlážděného dvora. Přímo nad hlavou na kamenné vyvýšenině je hlavní modlitebna. U vyřezávaných dveří jsou kovové desky, a bonzá, obstoppený zástupem zvědavých Čínanů, buší do nich holí. Na velikém krbu čmoudí žluté svíčky. Bůh pekla, obrovská modla se stříbrnou tváří a hrozně vyboulenýma očima, obklopená pestrými draky,

stojí uprostřed modlitebny v hrozně póse. Socha je 8 metrů vysoká, ze slámy, hlíny a vápna a pestře natřena. Na pravo i na levo stojí králové boha pekla, „jen-vanové“. U obrovských jejich chodidel jsou maličtí človíčkové, kteří se dostali do jejich moci. Dále tu znázorněn jest ráj, hrozný soud i báchorky z Odysseje. Či přijala všechna náboženství za svou báji o fysickém trápení v pekle? I orodovnici svou mají Číňané — bohyni milosrdenství. Je zobrazena v podobě ženy v pestrém obleku, držící rukou oči. Ctí ji zejména ženy, klekající, léhající před ní a obětující svíčky.

Boží. Číňané představují si bohy své s vlastnostmi lidskými. Co kdo pozoruje na sobě, hledá také na bohu: náruživosti, ctnosti, bol, radost, mstu, odpor atd. Z té příčiny také s božstvy tak zacházejí. Neprší-li na prosbu Číňanovu, zmrská boha deště za trest; bolí-li ho zuby, a bolest nepřestává, sešlehá domácího boha, snad jej i zničí a na jeho místo postaví jiného, poslušnějšího. Strašidla a zlé duchy vidí všude. Požívání masa hovězího jest zakázáno, poněvadž by na onom světě Číňané chodili s hlavami volskými. Číňané dívají se na svět zcela rozumně, odevzdání jsouce v osud svůj. Kterékoliv neštěstí je stihne, přijímají je s klidem, jsouce přesvědčení, že tak býti musí.

Skutečných bohoslužeb není. Císař klaní se v chrámě bohům, od nichž má původ svůj, ale lidem prostým jest se před sochami a obrazy klaněti doma. Při obětech konfuciovských požívají pečených volův a vepřů; bohům se obětuje kadidlo, pokrm, rýže nebo peníze. Navštěvovatel chrámu zdržuje se uvnitř jen chvíli, jen co se pomodlí za zdar v obchodě, za uzdravení, za dešť nebo za dosažení úřadu ve službě státní. Každý by rád věděl, jsou-li mu bozi příznivi. Proto jde ku kněžím a dostává nádobku s tenkými hůlkami, na nichž jsou vyznačena čísla. Před sochou pak boha v chrámu nádobkou zatřese, až jedna hůlka vypadne. S ní jde ku knězi, jenž v knize najde číslo hůlky a vyhledá věštbu, která k číslu onomu přísluší.

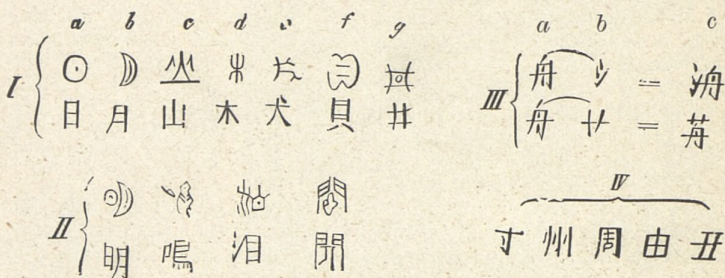
Kněží v celé Číně nejsou příliš váženi. Bonzové Budhovi, kteří mají hlavy celé oholené a nosí žlutý oblek, jsou nenáviděni. Žijí v celibátě a proto u Číňanů nejsou považováni za muže. Odkládají své jméno, odlučují se od rodiny a přijímají nějaké jméno náboženské. Ale jsou učení, skromní a pilní. Z pravidla sedlačí na pozemcích, které náleží klášterům. Kněží taoistští jsou kouzelníci, vykladači, mastičkáři. Nosí modrý oblek, vlasy mají svázaný v uzel.

Hroby mandarinské na hřbitovech převyšují vždy hroby ostatní. Čím vyšší kdo úřad zastával, tím vyšší má kopec a náhrobek, na němž napsány jsou ctnosti a velké činy jeho. I náspem a příkopem bývají náhrobky obklopeny, stromovím osázeny, a vede k nim stromořadí ze stromů, vhodných důstojnosti zemřelého.

Pohřby konají se s velikou nádherou. Oběti za zemřelého nemají konce. Dobrý syn obětuje otci svému již za živobytí rakev. Rakve mají podobu kmenů stromových, jsou bohatě ozdobeny a mají na sobě jméno zemřelého. Syn má smutek za otce tři roky, bratr za bratra, sestra za sestru, manžel za manželku jen rok.

Jazyk čínský náleží mezi jazyky jednoslabičné, to jest takové, které záleží ze slov jednoslabičných; slova se nesklonují a nečasují. Každé slovo vyjadřuje úplný pojem. Takových slov počítá se as 500. Rozmanitý přízvuk, jímž slova jsou provázena, značí opět jiné pojmy, jichž počet stoupá až na 1200. Další potřebná zásoba slov tvoří se přidáváním kmenů ke kmenům, kombinacemi přízvuku a sesilováním hlasu. Písmo jest obrázkové a pro slova pojmová má zvláštní znaky, jichž jest na 60.000. V obvyklém jednání užívá se jich asi 10.000. Písmo se nepíše, nýbrž štětcem a tuší se maluje. Slabiky cizích jazyků vyjádřiti jím nelze.

Písmo pojmové má tu rozhodnou známku, že všeliké pojmy i slova představují se v něm určitými znaménky. Původně znaménka podobala se tvarem svým předmětům představovaným, ale časem

Původní tvary písma čínského.

tvár svůj změnila a významu svého nabyla z libovůle a úmluvy. Nie-buhr vypravuje o kuchaři jakéhos kupce v Halebu, že v účetní knize zaznamenával pudding kruhem, paštiku čarou hadovitou, drůbež čarou s malými čárkami příčnými. Užíval tudíž pro svoji potřebu písma pojmového, neboť dal znaménkům smysl určitých pojmův a slov. V Číně podobně bývalo písmo obrazové, a přetvořením jeho vzniklo písmo pojmové. Mezi tisíci písemných znaků čínských znamenati lze ještě nyní asi 200 původních obrazův, a i ty píší se způsobem takovým, že těžko jest poznati předměty, původně jimi znázorňované.

Na I. obrázku našem jeví se v první řadě původní obrazy *a* slunce, *b* měsíce, *c* hory, *d* stromu, *e* psa, *f* lastury a *g* studně. V řadě druhé jsou již znaky pojmův tuto uvedených. Na obrázku II. jsou dva znaky spojeny a znamenají: slunce a měsíc lesk, ústa a pták zpěv ptačí, voda a oko slzu, dvéře a ucho slyšení. I tyto obrazy složené proměnily nenáhle podobu svou tak, jako tvary jednoduché, a na obrázku vidíme pod každým znakem tvar pozdější, rychlopisný. K naznačení prostoru a čísel užívalo se znamének zvláštních; + znamenalo dole, - nahoře, — jednu, = dvě atd. Pojem barvy bílé naznačil se okem šilhajícím, v němž vidíme pouze bělmo, dvě skořepiny lastur byly dokonalým obrazem dvou věrných přátel atd.

Čínan užívá sice 36 rozličných souhlásek počátečných a 125 samohlásek koncových, ale z hlásek těch nelze sestaviti tolik slabik, kolik vymáhá neskonalá rozmanitost pojmů; pročež dává se jedné slabice několik významů. Čínská slabika čeu znamená asi 50 rozdílných pojmů, mezi nimiž není logické spojitosti, na př.: vodojem, ostrov, báječného koně, druh vína, hubovati, švehol ptačí a j. Aby nevznikl zmatek, bylo třeba k znaku pojmu připojiti jiný znak vykládací. Mělo-li se psáti čeu — vodojem (III.), postavil se znak vody (b) před znak čeu (a) a nabylo se tvaru c; druh vína vyjadřuje se tím způsobem, že k znaku čeu přidá se znak byliny (dolní řádek obr. III.). Z příčin pisatelských dány jsou též slabice čeu znaky rozdílné (IV.).

Písmo nalezl prý veliký král Tu-hi, jenž vládl 2941 př. Kr. Pohledem na skupiny hvězd a na stopy, jež způsobila zvěř, připadla mu myšlenka zavéstí místo starého písma uzlového písmo obrazové, jež slulo pak niao-tri-ven (písmo ptačích stop). Znaky byly původně hrubé a nemotorné, ale vývojem písemnictví čínského nabývaly tvaru vždy úhlednějšího a pěknějšího. V I. století př. Kr. sestaveno bylo dějepiscem Čeuem písmo nové, podobné nynějšímu. Po zavedení tuše, papíru a štetce vyvinulo se písmo krasopisné kiaj-sing-šou. Tuše jest mnoho druhů; nejlepší je ta, která má lesk laku. Štětce drží se při psaní kolmo a píše se jím v kolmých řádcích shora dolů, počínajíc od levé ruky a pokračujíc ku pravé.

Významu znaků v úkazech císařských rozumějí po celé říši, ačkoli se v ní vyskytují velmi mnohá nářečí. Evropan seznav písmo, může čísti každou knihu čínskou, aniž snad zná slova čínského. Z té příčiny Japonci, ač jazyk jejich podstatně se různí od čínského, mohou čísti knihy pekinské, neboť přijali původní písmo své od Čínanů. I způsob psaní si osvojili. Ze zpráv prvních missionářů dovidáme se, že nalezení knihtiskařství v Číně spadá již v dobu 1100 let před nar. Páně. A přece nevyšlo ze samých začátkův. Způsob, kterým se tisklo již tehdy, zůstal zhruba týž.

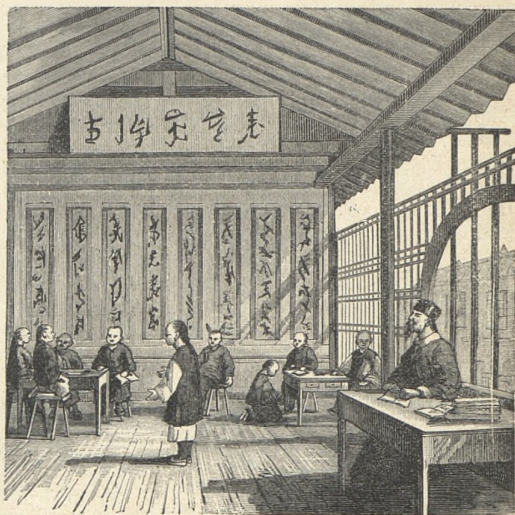
Literatura je velmi obsáhlá a zaujímá všechny obory vědění. Poesie zastoupena jest hlavně románem a dramatem. Beze vzdělání nelze nikomu dosíci veřejných úřadů. Proto každému kandidátu úřadu, i nejmenšího, jest podrobiti se přísné zkoušce, kterou jest mu opakovati při nastoupení úřadu vyššího opět*). Cín se (vynikající literát) má právo vstoupiti do stavu učených; název ken-jin otvírá vstup do úřadů státních, sieu-tsan (talent se rozvíjející) činí člověka schopným státi se úředníkem. Vliv Evropanův byl příčinou, že na rozkaz císařův zřízena v Pekingu „vysoká škola“, v níž vyučuje se jazykům evropských národův a vědám západním, kde čtou se a překládají cizí díla všeobecně prospěšná a na níž vyučují učitelé evropští a američtí.

*) Při zkoušce nejvyšší v Pekingu z 12.000—14.000 zkoušencův obstoi sotva 500. Kdo prokáže se vyznamenáním, jest hoden vši úcty za pilnost a neobyčejnou sílu paměti.

Úřady. Ve skutečnosti úředníky stávají se i lidé beze zkoušek předepsaných. Tak dle úředního sdělení z čínských úředníků nejvyšší zkoušky má pouze 9% všech, druhou zkoušku 5%, třetí 38%. Z ostatních 48% dostalo se k úřadům 9% koupí, 3% honoris causa (snad pro zásluhy otcovy), 36% protekcí vznešených rodin. Každý úředník čínský má v okruhu působnosti své velikou moc. Může na př. cla k jakýmkoliv účelům ukládati a jmění své rozmnožovati. A to jest hlavní příčina, proč tolik lidí v Číně studuje a zkouškám se podrobuje. Úřad ve státní službě jest ideou každého Čiňana, bohatého i chudého.

Škola. Nejmenší ves má svou školu, ale ne všichni obyvatelé její umějí čísti a psát, poněvadž vzdělávání lidu neděje se směrem praktickým, ale spíše literárně ethickým. Všeobecná, povinná návštěva školní dosud zavedena není. Jen bohatí lidé mají učitele, nebo několik rodin společně vydrží se s ní pro své děti. Školu poznáme v městě hned po lomozu, jenž z domu vychází. Tam totiž žactvo

učí se nahlas vyslovovati hlásky a slabiky tak dlouho, až to dovede. Učitel každému žáku slovo přečte správně a přízvukně, a když je hoch dobře opakuje, jde do zadu za lavice a tak dlouho se učí, až vyslovovati dovede. I jest ve třídě plno hluku, a čím více děti křičí, tím učitel jest raději, ví, že se mládež opravdu učí. Disciplína ve školách čínských jest ostrá. Běda tomu, kdo ve škole mlčí! Bití, posty, po škole jsou tresty, jimiž se mládež umravňuje. Protivný jest trest klečeti ve světnici a míti při tom na hlavě nádobu s vodou. Jak se pohne, již má vodu na obličej a na zádech. K tomu dostává bití. Někdy, když hoch je příliš nezvedený, učitel vymaluje mu kolem očí černé kruhy, kterouž ozdobu nesmí smýti, pokud učitel nedovolí. Když se hoch úloze naučil, jde k učiteli, postaví se k němu zády, aby z jeho knížky nemohl čísti, a odříkává z paměti. Obsahu nerozumí. Nevadí. Až bude velký, rozbřeskne se mu v hlavě a porozumí

V čínské škole.

tomu, čemu se v mládí naučil. Děti učí se od časného jitra pozdě do noci, nemajíce svátkův, ani nedělních dní. Prázdnin rovněž neznají. Kromě přestávek, v nichž jdou se děti najíst, není oddechu po celý rok. Proto děti bývají večer vždy hodně duševně unaveny. O Novém roce jest půlměsíční prázdnina, v čas žní týden. Národních dní svátečních není; narozeniny císařovy se neslaví.

Povinnost školní začíná v 6. a 7. roce. Dítěti jest naučiti se pokud možno největšímu množství značek, potřebných ku psaní. Žádný čínský učenec nezná všech. Na nejvýš 10.000 značek může býti majetkem studované hlavy. V 13. a 14. roce začíná čtení čínských klasiků. Ve školách neučí se po způsobu našem. Tu se jenom zkouší. Porozumění knih zůstaveno žákově píli a dovednosti. Když jest dobře vyzbrojen, Číňan může přihlásiti se ke zkoušce první. Zkouška jest přísná, ale k úřadům ještě neopravňuje. Třeba jest konati zkoušku druhou, ještě přísnější. Kdo zkoušky neudělá, má právo ji opakovati, pokud se mu líbí. I přicházejí často ke zkouškám starci sedmdesáti i osmdesátiletí. Zkoušenci jest prokázati dovednost ducha svého ve zvláštním domě, kde dána mu světnička, aby v ní klidně svých 15 otázek, na každý den jednu, mohl zodpovídati. Dvěře se za ním zalepí a zapečetí. Otázky jsou z literatury, poesie, dějepisu, z nauky o právech a zákonech, ze staré i nové poetiky atd. Kdo si nemůže potřeb ku psaní opatřiti, musí napřed hodně dlouho sloužiti neb jako dělník pracovati, aby si na ně vydělal. Viděti z toho, jak pevné vůle a jakého sebezapření potřebí jest k tomu, aby prostý Číňan domohl se postavení, jaké mu může přinést vzdělání a několkero předepsaných zkoušek.

Kdo při zkoušce odevzdá papír prázdný, jest na vždy odmítnut a nemůže žádného úřadu dosíci. Poslední zkouška koná se v Pekingu. Jest to zkouška k dosažení jakéhosi doktorátu, která opravňuje ku přijetí do císařské akademie. Z takových lidí stávají se ministři. První čtyři nejlepší císař sám přijímá v audienci.

Učiteli bývají obyčejně lidé, kteří na vzestupu ke kariéře mandarinské zkoušek nedodělali. Proto však přece požívají vždy a všude vážnosti a úcty. I nejvyšší úředníci pamatují na své učitele, vzdávají jim poctu a navštěvují je. Děti učitelí svému jako obrazu Konfuciovu vzdávají tutéž poctu. A v pravdě po zásluze. Jestli učitel v Číně zároveň vychovatelem v nejužším slova smyslu, neboť rodiče se o chlapce školu navštěvujícího vůbec nestarají. Když žák školnímu učení učinil zadost, studuje privátně čínské klassiky.

Knihy čínské jsou jinak upraveny nežli knihy naše. Nemají listů jako u nás, nýbrž po způsobu našich alb rozkládají se do délky někdy i mnoho metrů. Obrázky jsou kresleny z pravidla dovedně, v detailech mistrně. U některých jest text, jenž vykládá obraz, u některých nikoliv.

Číňané mohou se honositi svou vlastní kulturou, od nikoho nezděděnou, od nikoho nepřijatou, samorostlou, zvláštní, ale působivou a velikolepou. Jsouce ve styku s různými národy asijskými, s Indy, s Peršany, s Turky, poznali ovšem také jejich vzdělanost,

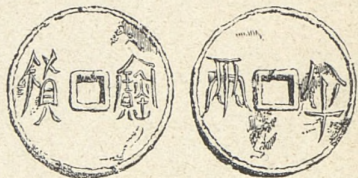
a lecco snad z mravů jejich a z jejich kultury vniklo do Číny, ale to mizí v mohutném rámci samostatné vzdělanosti a dovednosti obyvatelstva nad Hoanghem a Jangtsem. Číňané, opatřivše se proti nájezdům hord mongolských od severu vystavěním mohutné zdi, dali se i na výboje; a v těch dobách, kdy křesťanství v říši římské počalo se zakořeňovati, shledáváme šiky jejich až u jezera Kaspického. A tehdy také seznámili západ se svými výrobky hedvábnými, s plodinami, rýží, pšenicí, pšelem, ječmenem a boby, přenesše naopak na východ do vlastí svých révu vinnou, vlašský ořech, granátová jablka, okurky, petržel, šafrán a vojtešku. Samostatnost a zvláštnost čínské kultury jest a bude vždy učencům vděčným polem studií. Byl-li Číňané v jisté době u přirovnání s kulturou západoevropskou daleko před ní, a líčení Marka Pola, jenž 17 let byl ve službách chana Kublaje, o divech a zázracích práce, které na východě viděl, krajané jeho považovali za plody bujné fantasie. V našich dobách ovšem Evropa Čínu předhoniла a následky toho jeví se všude. Všude pozorovati lze vliv evropský, a evropská politika osadní otřásla i základy celého ústrojí státního.

Pokud do šedé dávnověkosti lze sledovati stopy vzdělanosti čínské, dokazují četné nálezy historické, jichž zvláště mnoho uloženo jest v městě Si-nganu. Dva nápisy z nich jsou nejvíce hodny paměti. Jeden je kopie nápisu Ju při pramenech řeky Hoanghu, v němž Ju, ministr císaře Joa, oznamuje, jak r. 2220 př. Kristem vodám tohoto veletoku a jiným, které tehdy velkou část Číny bahnem a pískem zanésti hrozily, společně volný odtok připravil. Druhá zpráva jest na mramorové desce, při stavbě domu nalezené, syrsky, ale písmem čínským napsaná a křížem ozdobená, jež týká se Nestoriánů, v 7. stol. po Kr. do Číny přišlých.

Vzdělanost však není rozšířena po všech vrstvách čínského lidu. V provinciích východních jest 60—70% analfabetů mužských, 90 až 98% ženských. V provinciích západních poměr ten jest ještě horší. Pisáři úřední jsou většinou bez předběžného vzdělání.

Míry a peníze. Číňan měří vzdálenost od místa k místu obyčejně dle výdělku z práce mu kynoucího, to jest, kolik obdrží za donesení břemene. Mapám čínským rovněž nelze věřit. Li na silnicích císařských jsou kratší, na silnicích vedlejších delší.

Čínské peníze není snadno s sebou nositi, poněvadž v každé krajině platí se jiným druhem peněz, a protože v oběhu jest zlatých a stříbrných mincí málo. Cestovatelům třeba jest proto bráti na cesty drobné peníze v bednách. Při výměně stříbra na přechodu z krajiny do krajiny činští směnárníci počítají cenu jeho dle libosti. Při tom šidí, jak mohou. Jedněch vah užívají při nákupu, druhých při prodeji. Nejmenší stříbrná mince váží unci neboli tael. Tael je pojem široký.

Čínské peníze. Keš rázu starého.

Pekingský tael, městský tael, pokladniční, celní tael. Tael dělí se proto někde na 700, někde na 1400 měděných penízů, keše zvaných. Dle našeho je tael asi 1 K 80 h, keš asi $\frac{1}{4}$ neb $\frac{1}{5}$ h. Keše se nerazí, nýbrž lijí. Vláda je vydává sama. Záležejí z 80 dílů mědi a 20 dílů zinku, olova nebo cínu. Keše mají uprostřed čtyřhranný otvor. Navlékají se po tisíci kusech na silné šňůry. Peněz ražených a papírových lid nemiluje. Venkované jich neznají a proto podezíravě se na ně dívají. Peníze čínské jsou špinavé a také je mnoho padělaných. Lidé v posledních válkách sbírali obaly patron a robili z nich peníze. Nejstaršími penězi byly lasturky. Později lidé oblíbili si perly, drahé kameny, mosaz, tkaniny i kostky zlata. V IX. stol. po Kr. zavedeny peníze papírové. Čínští kupci bedlivě zkoumají pravost peněz, které obdrželi, vtiskují jim znaménka a zase je dále propouštějí.

Čínské peníze. Desetikeše.

Soudní řízení počíná velmi časně, často ještě za svítání. Williams líčí takový soud takto: „Cpatý soudce sedí za stolem, pokrytým psacím náčiním. Tajemník, písař a tlumočník jeho na pokyn soudců usedají. Biřici s dutkami, řetězy, kladivy a jinými nástroji mučivými stojí v půlkruhu opodál. Úřední pečeť, z drahého kamene

řezaná, leží na zvláštním stole, kde také stojí nádoba s tyčkami, jichž počet značí počet ran, obžalovanému přisouzených. Když přivedou souzeného, jest mu pokorně klesnouti na kolena a ruce složiti na zemi. V položení tom setrvává do konce jednání. A již začíná soud. Předseda mluví, rozohňuje se, káže, rudne záplem spravedlivým, a biřici při tom chrstí řetězy a ostatním náčiním, až přechází sluch. I přisedící pomáhají soudci napomínati a kárati. Někdy i činně účastní se práce, která jen biřicům jest svěřena k nápravě dareby klidně osudu odevzdaného.“ Trestní zákony v Číně jsou přísné. Obyčejné přestupky a provinění trestají se výplatou do stehna metr dlouhou holí bambusovou (i 500 ran), nebo dřevěným „lincem“, gangem, z něhož vyčnívá pouze hlava. Trestaní nemohou jísti, ani píti, ani kouřiti, ani odehnati odporné mouchy, které na holých lebkách jejich usedají a bolestně bodají, poněvadž rukama k hlavě nedosahují.

Gang zroben jest z těžkých prken a složen ze dvou částí, které kolem krku pevně se uzavrou. Trest v gangu trvá někdy i týdny. Trestanému jest státi nebo seděti u městské brány nebo na rohu ulice před městskou budovou na pranýři nebo jinde, kudy chodí mnoho lidí. Zloději bývají trestáni koženými řemeny přes obličej tak nemilodárně, že i zuby z dásní jim vyletují. Kromě toho jest ještě řada různých bolestných trestů, jež nelze ani vypisovati. Kdo může platiti, značných bolestí si ušetří.

Větší tresty jsou vypovězení nebo nucená práce. Trest smrti vykonává se různým způsobem; zločince buď oběsí, uškrtí, setnou nebo „na tisíc kusů“ rozsekají (ling-chi). Je-li odsouzen k smrti vysoký úředník, pošle mu císař, jenž každý rozsudek smrti musí podepsati, hedvábnou šňůru, a odsouzenec jest sám sobě katem. Poprava mečem jest ponižující. Tu tělo hodí prostě do jámy, nepochovají a hlavu ukazují lidem. Jedná-li se o zámožného Čiňana, přišije se mu hlava zase k tělu a pak se pochová.

Rakve s mrtvolami se do hrobu nespouštějí. Pouze se trochu zemí přikryjí. Každý může býti pochován, kde si za živa přál, jen aby to bylo na „šťastném“ místě.

Kdo je z vlasti vypovězen, na rukou a na nohou jsou spoután, kráčí v průvodu policisty na hranice, kde jest mu s domovinou se rozloučiti.

Čiňané jsou vůbec ukrutní a mohou se dívatí zcela klidně na nejhroznější mučení jiného člověka. Soucitu neznají. Vězení čínská jsou strašlivé místnosti. Vězňové jsou zpravidla těžkými řetězy zatíženi, aby nemohli utéci, nebo jsou přikováni ke kládám. Potrav mají málo a trpí hladem. Cely vězeňské podobají se klecím. Čiňané sami vězení nazývají „peklem“. Nemají-li uvěznění přátel, kteří by je potravou opatrovali, hynou smrtí hladem. Proto smrt jest v čínských žalářích častým hostem. Pranýř a „gang“ zbavuje člověka cti.

Národ čínský po tisíce let záleží kromě prostého lidu (ciu), který zahrnují otroky, sluhy a každého, kdo věnoval se povolání

Čínské děti na vycházce.

za peníze někoho obveselovati, tedy i herce všeho druhu, krotitele šelem, polykače mečův a j., z šlechty, k níž náležejí příbuzní císařské rodiny, potomci Konfuciovi (dědičná šlechta), mandarini (35.000) a ti, kteří od 16. roku připravují se ke zkouškám státním, z rolníků, kteří jsou ve zvláštní úctě, z kupců a lodníků, z umělcův a řemeslníků. V skupinách těchto jest ovšem mnoho stupňů, které mají různá práva, odznaky, nároky na titule a úctu ve společnostech. Hlavní známky kategorií stavovských jsou oděvy, v úřadech kuličky na čepicích. Třídní rozdělení však není přísně kastovní.

Rodinný život jest v Číně neobyčejně vyvinut. Sňatek začíná velmi brzy. Není zvláštností, že mládenec šestnáctiletý bere sobě za ženu dívku čtrnáctiletou. Rodičové ustanovují sňatek sami, a nevěsta s ženichem vidají se obyčejně na svatbě poprvé.

V Číně hluboko v lidu tkví vědomí, že muž jest daleko povýšenější nad ženu. Muž představuje pojem nebe, žena pojem země. Z té příčiny postavení ženy jest v Číně velmi podřízené. Sňatek jest zřízením k dosažení mužského potomka, za něž otec domu obě předkům přináší. Narození děvčete pokládá se za neštěstí; znamená také ztrátu na jmění, neboť děvče ničím nepřispívá k výdělku rodiny, nýbrž veškeru sílu těla i duše obětovati musí své tchýni. Dívka nemá svého jména; zůstává jí pouze jméno rodinné a později jméno po muži. Jmenuje-li ji kdo, označuje ji jako matku toho neb onoho anebo, nemá-li dítě, jako tetu toho neb onoho. Nemá-li žena dítě, jest nenáviděna a všude odstrkována. Stává se, že Čiňan bere si ženu druhou, kterou mu žena první sama vybrala. Synové pak z druhého manželství jsou legitimní, a o výchovu jejich starati se jest ženě první. I jest mnoho manželství nešťastných, poněvadž scházejí jim vzájemná láska a soulad, které jsou základem manželského bytí. Sebevraždy mladých manželek nejsou nic neobyčejného. A přece sledujeme se tu se zajímavými a dojemnými příklady manželské oddanosti, věrnosti a lásky. Jakéhosi bohatého Čiňana navštívil přítel, který se velice podivil, spatřiv náhodou pouze jedinou jeho manželku. Když pak odcházel, pravil: „Máš starou a ošklivou manželku — opatřím ti jinou, sličnou . . .“ Domácí pán však nabídku tuto rozhodně zamítl, řka: „Jak bych mohl býti nevěren této své ženě, která obětovala mi květ svého mládí? To bych byl člověk opravdu nešlechetný!“ Velmi charakteristická jest také legenda o úředníku, králi a manželce úředníkově. Král spatřiv manželku úředníkovu zamiloval se do ní, a nebylo možno na nějaký odpor ani pomyslit. Mladá žena byla proto přivedena ke králi, který ji vyzval, aby zazpívala. Žena však odpověděla: „Jsem žena z lidu a nenáležím králi, který má krásné manželky.“ Večer se žena v jedné z královských komnat oběsila. Zůstala psaní, v němž úpěnlivě prosila, aby ji vložili do hrobu k jejímu manželu, který podle úmluvy také se usmrtil. Král však nevyhověl této prosbě, nýbrž dal ji pohřbiti blíže hrobu jejího manžela, aby jejich těla nemohla se spojit, duše jejich však aby stále po sobě toužily. Z hrobů však vyrostly dva stromy, jejichž větve se mezi sebou splety, a do korun stromů usadili se dva ptáci na znamení,

že milující manželé po smrti přece jsou spojeni . . . Jak Čiňané váží si věrnosti manželské, o tom svědčí mnohé čestné brány, které byly zřízeny ku posmrtné poctě věrných manželů.

Rodiče chudí děvče prodávají, aby z něho vyrostla nevěstka. Jinde, zejména v Číně jižní narozená děvčata odkládají, to jest zkrátka někam zahazují, neb i zabíjejí. To jest proto, že Čiňan má přání, aby rod jeho mužským potomstvem nevyhynul, a aby sláva předkův nevymizela. Muž žení se co nejdříve, aby otec i děd jeho mohli radost mít z mužských potomkův. Dívky záhy se zasnubují, a od té chvíle jedná se s nimi, jakoby patřily již k rodině ženichově. Tu poslušností jsou vázány nejen ženichovi a muži, nýbrž i rodičům ženichovým, jichž jsou služebníci. Týrání snach matkami ženichovými jest věcí zcela obyčejnou a samozřejmou.

Do veřejného života žena se nehodí, nebo jest pouze manželův oddanou společnicí a poslouchá po jeho smrti syna svého jako před tím manžela nebo otce. Je-li přece nutno, aby žena byla ve společnosti, jde buď se svým mužem, anebo s jeho otcem, po případě s mužovými bratry. Sama císařovna, aby muži viděna nebyla, vyjednává s ministry za záclonou. Předpisy v příčině života žen odvozuji se od časů Konfuciových a dosud se nezměnily. Čiňan od své ženy žádá neposkvrněnost, ale sám může mít ještě ženy vedlejší. Nepřisluší se, aby žena byla žárlivá, nebo aby proto chtěla se dáti rozvésti. Ji náleží ovšem stále první místo v domě před ženami mladšími a hezčími. Nevěsta stává se v domě teprve paní, když umřela tchýně. Dívky z bohatších rodin umějí čísti a psát i také na hudební nástroje hrát. Prázdně života jest ženám vyplňovati návštěvou chrámů, divadla, přátel a přítelkyň, stykem s prorokyněmi, s vykladačkami karet, zpěvačkami, hrou v karty a hrou domina. Ale přece, kde žena začne vládnouti, celé okolí své tyranisuje, aby se vyrovnala s těmi, kteří jí dříve ubližovali. V domácnosti své jest v pravdě královnou. Ve všech záležitostech rodinných může jednati po své vlastní vůli. Zákon jí dovoluje zastupovati muže, kupovati a prodávati, obchody uzavírat; i výchova dítek je v jejích rukou. Slovo její je poslední při volbě zetě nebo snachy, a věno určuje rovněž žena. Poněvadž povýšení a povznesení syna nebo dcery jest také povýšením a povznesením jejím, ctižádostivost její nezná mezí. Čím lépe vychová děti, tím větší úcta jí náleží.

V domácnostech chudých žena statečně pomáhá muži v každé práci jeho. Mimo to ošetřuje housenky bource morušového, přede, tká, trhá čajové listí a bavlnu, opatřuje trávu a roští k palivu, vůbec nezahálí. Ženu bítí jest nehezke. Má-li žena za muže vojína nebo úředníka, nesmí žalovati, i kdyby ji bil. Obrátí-li žena pěst proti muži, může přijíti o život. Rovněž muž má právo ženu usmrtiti, zastihl-li ji při nevěrnosti manželské. Neuteče-li vinník, jest také syn smrti. Ostatně můžeme říci, že ženy, tedy „pozemské“ duše, tak jako u nás a jinde mužům zdají se býti anděly a pletou jim hlavy. A mnohý mandarin, jinak přísný a učiněný zákoník, kleká před „pozemskou“ duší a rozplývá se v touze uloviti z úst krasotinky slůvko milosti.

Největší žena v Číně, císařovna-matka, jest již hodně dlouho „pozemskou“ duší čínské vlády. Před ní kleká nejen celý čínský svět, nýbrž i princové evropských dvorův a poklonit se přicházejí příbuzní evropských potentátův.

Zámožné Čiňanky dávají si zvláště záležeti na úpravě svých vlasův a nohou, jichž chodidla nebývají delší 1 dm. Čím vznešenější dáma, tím nohy má menší. K chůzi jich nepotřebuje, protože užívá všude nosítek, a proto s velikou péčí je mrzačí. Již v dětství prsty u nohou kromě palců se podvazují bavlněnou páskou pod chodidla a zahýbají se k patám. Tím paty k prstům se značně přibližují, a nárt náramně se vypíná. Nepřirozeným utahováním trpí celá noha.

Ušněrované nohy a chodidla vznešených dam čínských.

Lýtka vadnou, klouby tuhnou, chůze je velmi těžká, nepěkná, bolestná a unavující.

Zdvořilost jest u vzdělaných Čiňanů první ctností. Nejsou nikdy v rozpacích, jak asi mluvíti, jak se chovati a jak osloviti. Mají již vrozeny obřady návštěvní a jako stroje nějaké dovedou se vždy zachovati. Jaký přival slov vyplyne jim při tom z úst, nelze ani popsati. Genšov, jenž r. 1903 Čínu na přič putoval, zmiňuje se o tom takto: „Zábava nikdy nevázne. Čiňan užívá v řeči nesčetných titulů čestných, jimiž společníka oblažuje a sám sebe za nejhoršího člověka při tom představuje. Plýtvaje lichocením, mluví obrazně a totéž říká tisíckrát, ale jinými slovy a jinými větami. Mistrně dovede skutečnou myšlenku svou ukryti v řeči tak, že člověk, kdyby se s ním několik hodin bavit, jádra vlastního se nedoví. Čiňan mluví v hádankách a cizinci zůstávají potěšení, aby si zkombinoval sám z celé řeči, co se mu zrovna hodí. Celý hovor lze přirovnati ku prázdné láhvi, pěkně broušené a pomalované. Zvláště uctivým lichocením cizinci bývá, jmenuje-li ho starším, nežli skutečně jest. Úmyslu zlého při tom nemá.

Chce tím naznačiti, že, ač mladě vyhlíží, váží si ho jako člověka starého a moudrého. Kdo Čiňana navštíviti míní, pošle předem návštěvku. Pán domu očekává pak hostě u svých dveří. První pozdrav záleží v tom, že hostitel stiskne ruce své, položí je na prsa a hluboce se pokloní. Při návštěvě pije se čaj, hovoří se o různých záležitostech, o synech, ale nikdy o paní. Ošivati se, plivati, šfou-rati se v nose je nedůstojno, ale při hostině krknouti neb jiné zvuky, z trávení pochodící vydávati, jest pro Čiňana pochvalou, že oběd hosti chutnal, a že host je po jídle úplně spokojen.“ Hostu nechává se vždy levá strana, aby byl blíže srdce hostitelova.

Návštěvou v čínské domácnosti.

Ženské úlohy na divadlech představují chlapci, kteří mluví fistulí a nohy mají tak zkriveny, aby vypadaly jako znetvořené nohy ženské. Kroj hercův a „hereček“ hodí se k době dynastie Mingů, která předcházela do r. 1630 dynastii nynější. Vznesené dámy v severní Číně objevují se, když jdou do chrámu nebo na návštěvu, na ulici pouze v nosítkách nebo na dvoukolém vozíku, taženém mladým kuliem*). Doma nepracují více, než jako ženy téhož stavu u nás. Dámy jihočínské nemohou na znetvořených nohou vůbec choditi, a proto vlezou si na záda svých otrokyň a jdou tak na procházku do zahrad a parků. Ženy tříd chudých pohybují se v davech lidstva nenuceně.

*) Džinrikše, zkrátka rikše, rozšířily se po celé Asii východní z Jokohamy; vynášel prý je anglický důstojník Smith.

Pouličních obchodníků nikde není tolik jako v městech čínských. Nejvíce ovšem vydělávají pouliční ševci, holiči a kuchaři, u nichž chudina se nají za několik kešů. Obchodníci, obyčejně dva, nesou zboží na jedné tyči a nabízejí je ke koupi. Prostý Číňan, nemaje kapes, strká potřebné věci do rukávu nebo do pasu, kterým stahuje šatstvo. Kapes nepotřebuje. Kapesník jest věci zbytečnou, hřeben a kartáč rovněž. Peníze nejlépe uschová, strčí-li je do střevíce. Tabák, dýmka a nezbytný vějíř visí mu za pasem nebo vyhlédá z rukávu; ani poněženky nemá, poněvadž bývá z pravidla bez kešův, a na neforemné peníze čínské peněženka musila by býti příliš veliká. V létě mužští na hlavách nenosí ničeho. Holé lebky chudí i bohatí ovívají vějíři.

Topivem bývají suché kořínky, tráva, listí, chrastí a trus koňský. Peřin Číňané na ložích nemají. Peří je sice dosti, ale nikdo ho prakticky neupotřebuje. V městech přímořských a v těch, do kterých evropská kultura se dostala, svítí se plynem a světlem elektrickým, v městech venkovských lojovými svíčkami neb olejem. Kde mají lampy petrolejové, svítí bez komínků. I páchne tam vše dusivě; Číňané jmenují proto petrolej olejem smrdutým. Evropanu jest pobyt v čínském bytě nepříjemný, protože je tam vlhko, chladno a zápach po oleji nebo po svíčkách. Kouř z pecí a ohnišť štípe v očích, nečistota zaráží, a rozličný hmyz znemožňuje klidný spánek.

Vlněného šatu v Číně neužívají. Kdo nemá šatu hedvábného, nosí bavlněný. V zimě Číňan obléká na sebe tolik šatu bavlněného, dokud není jist, že mu zima nebude. Obléká tak i děti do spousty kabátů, že vypadají jako nadití holubi. Spodního prádla po našem smyslu také se neužívá. Široké nohavice spodků dole se zavazují. Kazajky modré barvy rovněž jsou volné a od těla. Neběhá-li Číňan bos, má na nohou sandály, spletené ze slámy. Bohatí mají boty z látky, podšité stlačeným papírem. Ale běda, když prší! Tu Číňané jako kočky zalezou do sucha a přestanou pracovat.

Strava masitá je na stole dělného lidu zřídka. Chudí jsou rádi, když o svátcích mohou si upéci kus psa nebo kočky. Vejce a rýže objevují se na stole neustále.

Evropského oděvu Číňan nemá rád. Vysmívá se Evropanům, že nemajíce peněz na látky, sešívají je jen tak, aby oděv na tělo dobře přilehl. Mandarin vykračuje si pouze v hedvábí a v atlasu. Svrchní oděv jeho jest dlouhý, široký a nepraktický, poněvadž překáží v chůzi. Ale spěšná chůze prý člověku nesluší. Pospíchá-li kdo, nechť užije nosítek, vozu, nebo ať jede na koni! V zimě oděv podšívají kožišinými podklady. Ženské odívají se nádherně. Oděv jejich podobá se oděvu mužskému, jen že nosí ještě vespod široké kalhoty, sahající po kotníky. Ženy ozdobují vlasy své bohatými šperky, čerstvými květinami, korály, jehlicemi ze sloni, z želvoviny, z dřeva ebenového s velikými knoflíky. Náušnice a náramky nosí i nejchudší ženy kuliův. Bohaté dámy nebarví si jenom rty a lice, nýbrž i ruce a nehty, z čehož mívají vředy a četné boláky. Nosití dlouhé nehty a ukrývají je v stříbrných etujích jest úctyhodno, poněvadž to znamená, že

osoba s dlouhými nehty nemusí pracovat a že tudíž jest vznešená. Dámy nenosí na hlavách také ničeho. Před úpalem slunce chrání se pestrými vějiři.

Mužové dávají si vlasy až k temeni hlavy holiti, ponechávajíce si jen dlouhý cop. Nositi copy stalo se povinností r. 1644, když dynastie Mandžu Činu ovládla. Cop jest odznakem Čiňana, a hanbu má, kdo ho pozbude. Doma nosí se na hlavě malá, černá čepice, na cesty špičatý klobouk.

Čiňané jsou velice šetrní. Každé stéblo slaměné schovávají k rozdělení ohně, každý papírek sbírají k zalepení okna, každého hadříku užívají ku spravení oděvu. I oleje jest jim líto, jimž by měli namazati kolo svého trakaře. Čím více trakař skřípe, tím veseleji se Čiňanovi jede. Jakoby nervů neměl. Čiňana největší lomoz neprobudí ze spánku. Nejraději pracuje, když se na něho hodně lidí dívá. Pohybů nepotřebuje; sport je mu něco zbytečného a směšného. Kromě neobyčejně pilných kupců jsou všude zástupy povalovačův a lenochů, kteří práci „hledají“. Někteří náruživě hrají v kostky. I nejsprostší, když vydělá nějaké peníze, jde do čajovny a prosedí tam při hře a hovoru celý den. Když prohraje všechno, je s to, aby i ženu a děti do sázky dal. Dovoleno jest hráti pouze šach, ale úřady za peníze nevidí her zapovězených.

K cizincům lid jest velice nedůvěřivý a neochotný. Teprve když vidí, že z práce může vzejíti nějaký užitek, rozkolébá se a dá se pohnouti k dílu, ale pomalu. Dělá, jakoby pospíchal, a zatím dá dobrý pozor, aby se nepřetrhl. Ptáme-li se nač, zřídka řekne pravdu, ano jest schopen lži úmyslnou cestovatele i s pravé cesty zavést, aby pak, pomáhaje pravou cestu hledati, vyzískal několik kešů. I tehdy, když vláda čínská odhodlá se učiniti něco všeobecně prospěšného, neprovede toho. Je to nemožno. Lid ihned v tom vidí něco, co může škoditi, buď nové daně, novou zodpovědnost, nebo něco podobného. Mají-li lidé nedůvěru k sobě, nedivme se, že tím větší nedůvěru mají k cizincům. Co u nich chtějí? Co u nich hledají? Jistě přišli, aby jim škodili. Odtud ta hluboká nenávisť k Evropanům.

Největším svátkem v Číně jest „Nový rok“. Slavnosti a hody trvají několik dní. Nic se nedělá, nesoudí se, soudci a úředníci také světi svátky. Noc před Novým rokem je nutno probditi celou, aby zlí duchové nemohli do stavení. Ve dne chodí jedni k druhým po návštěvách. Každý nese balík novoročních navštívenek červených, jež rozdává všude mezi přáteli a známými. Při tom všichni podělují se různými dárky a potřebnostmi a účastňují se průvodů, stělby a radováněk ku počtě bohů vystrojených. Všichni všem přejí dlouhého života a štěstí, jenom ne truhlářům, kteří z prken sbíjejí rakve.

Ze slavností čínských nejoblíbenější jest slavnost úplňková. Slunce představuje muže, měsíc ženu. Je to tedy jakási slavnost ženská. Poněvadž jest králík symbolem měsíce, vyobrazuje se všude: na koláčích, na chlebě, na lampionech, na domech. Jakmile večer nastává a měsíc vychází, rány z děl oznamují počátek slavnosti. V té

době ve všech domácnostech konají se přípravy k uctění nebeského tělesa. Na dvorech připraveny stojí stoly s pokrmy, svícemi a von-

Čínská tanečnice.

nými pryskyřicemi. Po obřadech, které vykonává otec rodiny, se večerí, rozsvěčují se lampiony, zpívá se, a hudba hraje. O půlnoci spalují se papíroví králíci, a slavnost přestává.

Města celkem málo vábná a nevýstavná jsou si velmi podobná. Obyčejně jsou čtyřhranná, mají kolem vysoké zdi a příkopy buď suché nebo na vodu. Hradby sesileny bývají věžemi. V městech uvnitř stávají věže šestiboké nebo osmiboké o 6, o 8 i více poschodích. Vedle nich stojí čestné oblouky a pěkné chrámy, které jsou zasvěceny vynikajícím mužům, svatým nebo hrdinům. Veřejné budovy jsou spíše rozsáhlé nežli krásné. V městech jsou také volná prostranství, a ulice hlavní bývají i 40—60 m. široké. Ulice postranní jsou ovšem velmi úzké. Domy jsou jednopatrové a opatřeny okny, v nichž místo skla zasazen jest papír, mariánské sklo, měchuřina, slída neb i průhledné skořepiny perleťové. Čínským městům nedostává se vzduchu, světla a čistoty. Velkoměsta nemají ani řádné kanalisace, ani dlažby, ba leckde se nedostává i osvětlení. Obchod přenesl se časem z vnitřku města do volnějších a obydelnějších předměstí. Základy domů jsou z pravidla z kamene, ostatní stavba z vepřovic nebo také z cihel pálených. Staveb monumentálních kromě pagod a modliteben není. Zrak cestovatelův téká zmateně po pestré směsi barevných a popsanych štítů obchodních nad krámy vyvěšených, po směsi spěchajících lidí, jichž hemžení a chvat připomíná nám mimovolně znepokojené mraveniště. To lze říci o všech městech čínských vůbec. Právem města nepotěšují cestovatelů. Jakýs důstojník anglický pravil: „Barvu květů, svěžest dětí, karmín na tvářích mladých dívek, výskot mládeže, umělecká díla, hudba, čistý vzduch, upřímnou společnost nenajdeme ani v Kantoně ani v Pekingu. Pouze hustý chumel 2—3 millionů lidí chvěje se před námi v nepetržitém reji.“

Nečistota jest všude a zvláště ve vseh úžasná. Z dálky již zápach dráždí nervy cestovatelovy a zvláště tam, kde jsou barvirny indigem. Čiňan toho necítí, jeho čich tak jest otupen, že jest mu to jedno, když přede vchodem do jeho domu v jámě na slunci kysá kal. O odstranění neřestí se nestará, od toho jest dešť a příval, který vyčistí celou ves a odnese nečistotu s sebou. Cesty mezi příbytky jsou úzké a k tomu všelikými předměty tak naplněny, že sotva lze projíti. Remeslníci pracují na ulici, barvíři rozvěšují látky od domu k domu, každý využítkuje prostory uliční ve svůj prospěch. A vzduch je tam strašlivý. Při tom při všem na všech stranách jest tlačení a spěch. Tam kejklř láká pozornost mimojdoucích vyvoláváje, že předpoví budoucí osudy člověka; onde písař postavil stolek, a kolem něho kupí se řady vesničanů, kteří neznají písma, aby jim dopisy nebo žádosti napsal; tu zase kočovný holič na rohu ulice má kotlík s vodou a náčiní ku provádění holičského umění. Na malou stoličku posazuje ušlechtění chtivého člověka a u přítomnosti malých i velkých zvědavců rejdí po lesklé lebce vážného copáče. A neholí pouze, také češe vlasy, myje mu uši, nos a oči, upravuje obočí a na konec po půlhodinné práci uplétá mu vrkoč. Pak přijde na řadu jiný ze způsobu, a čištění se opakuje. Nedaleko odtud medvěďář představuje medvěda, onde obchodníci vykládají zboží, tamto zase kupa žebráků, oděná v cáry, špinavá, hnusná, oblehla cizince, jenž za příčinou obchodu nebo výzkumu zapadl do čínského hnízda. Běda mu, jestliže

někomu dá almužnu. Všichni ho oblehnou a neustoupí, pokud každý z nich keše neobdrží.

Silnice zemské jsou v severní Číně jako u nás osázeny stromy a jsou tak zřízeny, aby povozy i lidé mohli po nich jezdit. Leč deště je rozmácejí, vody je strhávají a mostů zbavují; schůdnost silnic zemských jest čím dále, tím horší. V jižní Číně silnice jsou vlastně úzké chodníky, po nichž na vozech se nejedí. Dopravu osob a zboží provozují soumaři.

Silnice císařské, nákladně zřízené, jsou ve stavu lepším, než-li silnice zemské, ač potřebovaly by také důkladné prohlídky a náležité opravy. Vozův a potahů na silnicích v našem smyslu v zemi není. Vůz tažený koni jest pro Číňana předmětem zbytečným, přepychovým. Na nosítkách a rykšách čiperní kuliové roznášejí čínské slečinky i tělnaté matrony do všech konců měst, kam kdo chce.

Žebráků jest v každém městě náramně mnoho. Sdružení jsou v jednoty, určitými pravidly organisované. Hlavou jejich jest král žebřáků, jenž dává rozkazy, kde se bude žebřati, jenž však také pod rukou dovede, aby nikdo nevěděl, boháče za zpropitné od žebřavé chasy ušetřiti. Bohatí vědí, že almužnu dáti musí, ne z útlocitu a z útrpnosti, ale z povinnosti, aby žebřáků si nepohněvali. Král užívá každé příležitosti, aby hodně získal. Je-li někde svatba, je-li dostavěn dům, smluven-li dobře obchod atd., hned se hlásí a přeje štěstí. Pověřiví Číňané rádi almužnu udělují, protože by jim žebřáci, kdyby ničeho nedostali, štěstí odloudili a na souseda přenesli. A toho Číňan nevidí rád. Přijde-li žebřák hubený, chorý, slabý, toho ihned Číňan s almužnou posílá od svého domu. Bojí se, kdyby mu na prahu domu umřel, že bylo by mu postarati se o pohřeb chudákův, a kromě toho by duch jeho mohl na dům boháčův plivati. Z té příčiny vynášejí i mrtvé příbuzné ihned po skonání pod širé nebe. A nežidka se stává, že mrtvý na čerstvém vzduchu z mrákot procitá a vrací se ke všeobecnému zděšení zpět. (Genšov).

Všude setkáváme se cestou s odpornými, hubenými a zanedbanými psy. Nikdo jich neživí, nikdo jich nevolá, nikdo jich do domu nepouští. Živí se výkaly lidskými i zvířecími, nebo požírají se sami vespolek. Pro nečistotu jsou olezlí a hnusní. Povalují se po cestách a raději dají se přejeti, než-li by se vozu vyhnuli. A přece mají v hlavě drahocennost, zvláštní lék, z něhož v lékárnách připravují lék, kterého se požívá za tepla. Vzácnosti však nikdo neviděl, a přece se lék předpisuje. Kdo chce té vzácnosti nabyti, jest mu psa ze zadu zabiti klackem, když zrovna vyje, a tu prý mu z tlamy vyběhne koule báječného léku.

Chov dobytka omezuje se v Číně na pěstění několika málo užitečných zvířat. V chovu dobytka hovězího Číňané záliby nenacházejí. Na polích rýžových zříme všude buvoly. Pracují a připravují půdu pro setbu. Dobytčata brodí se v bahně po břicho, a za nimi lidé plouhají se vodou bez kalhot, pod širokými klobouky. Čínský buvol jest o něco větší než-li obyčejný vůl, barvy černošedé a často bez srsti. Nejraději povaluje se v bahně a v močálu, pročež vesničané

mu na návsích upravují vodní nádrže, v nichž libuje si potopen až po nos a po rohy. Pasáci hlídají buvoly a umějí je vycvičiti i k jízdě jako koně. K tahu a k nošení břemen chovají se mali koniči mandžurští, osli a velbloudi. Pro maso a tuk vykrmují v městech i všech vepře; v severních provinciích pasou ovce. Slepice a kohout neschází na žádném dvoře. Kohouta si všude váží a mají jej za symbol ostražitosti, nezištnosti a udatnosti. Při očišťovací přísaze zabíjejí kohouta bílého. I kachny a husy leckde užíme na vesnických kalužinách. Důležitým živočichem v domácnostech čínských jest bourec morušový, s jehož pěstěním setkáváme se všude, kde poněkud jen přízniva je půda pro sazenice morušové. Také „veš“, *Coccus pela*, která vylučuje hmotu vosku podobnou a k výrobě svíček potřebnou, jest oblíbeným předmětem zábavy osob malých i velkých.

Některé rostliny jsou v životě obyvatelstva kytajského charakteristické. Jsou to zejména opium, čaj, bambus, tabák, rýže, bavlna, kauliang, moruše a betel. Sezam poskytuje olej, ginseng z rodu panaceí jest všeobecně rozšířená rostlina léčivá. Kopřiva (*Boehmeria nivea*) dává vlákna na jemnou přízi.

Opium. Opilého Čiňana na ulici nespátříme, ale za to schvácené postavy kuřákův opia, jichž pobledlé tváře, slzíci oči a třesoucí se údy dávají svědectví o tom, že holdují požitkům nejkrutějšího jedu. Spotřeba opia v posledních letech náramně stoupla, zvláště od těch časů, kdy mák počali sami v Číně pěstovati. V městech nacházíme 60%, na vseh 40% kuřáků strašlivé hmoty. Mnohý kuřák vykourí denně až 5 dkg. opia a zvětšuje denní jeho spotřebu. Dlouhými dýmky náruživci do sebe vtahují omamující dým jeho, nebo polykají dávky jako pilulky. Ačkoli vláda několikrát zákony proti kouření opia vystoupila, přece otravy národa neubývá. Kouření oddávají se i ženy. Kouří se v čajovnách a v opiovnách. Tu pak spatřiti můžeme na žíněnkách bytosti lidské mumiím podobné, vybledlé, s otevřenýma očima a otevřenými ústy, bez hnutí, bez hlasu. Údy lidem těm vypověděly službu, jed opiový zničil jejich síly. První dýmka vykouřená způsobuje těžkosti a bolení hlavy. Později se zvykne, a mnohý nešťastník vykourí i deset dýmek. Pak teprve nastane onen stav opilosti a omámenosti, v němž člověk sní a ve fantastických obrazech vidí své štěstí a svoji blaženost. Opium ke kouření jest v krabičkách v stavu měkké hmoty, z níž teprve před použitím dělá se kulička, a vložena jsouc do dýmky, může se kouřiti. Zápach po kouření jest odporný, nezdravý a způsobuje nevolnost.*)

Čaj. Veliké kře čajovníku spatřiti lze pouze v malých zahradách. V plantážích pěstují se kře čajovníkové ze semene. Když dorostou výše metru nebo půldruhého metru a jsou tříleté, mohou se otrhávati. Temně zelené, kožovité, po okraji vroubkované listy dosahují délky 6—8 cm. Tehdy obchodníci jezdí po zemi, činí nákupy a dopravují

*) Dne 20. května 1907 oznámily anglické noviny »Times«, že od posledního zákazu kouření opia uplynulo šest měsícův a že dne 17. května t. r. uzavřen byl v Pekingu poslední břloh, v němž bylo holdováno kuřbě opia.

drahocenné zboží do Hankau na trh. V krajinách kopcovitých pěstění čajovníku nestojí mnoho práce. Ani není třeba půdu upravovati. I ve vysokých polohách se mu dobře daří. V provinciích Honanu, Hupei, Fokien, Jünnanu a Kvang-tungu pěstují čaj černý, jemuž Čiňané říkají červený; provincie Če-kiang má čaj zelený, Hunan a Kiang-si oba druhy. Černý čaj suší se nad plameny dřevěného uhlí, zelený v horkých pánvích. Všechna vlhkost musí se napřed odstraniti. To děje se

Klasy rýže.

hnětením nohama. Listy shnětené dávají se do dřevěných beden, aby šťáva z nich vytekla. Pak teprve se čaj vysušuje a ku potřebě obchodní upravuje. Úprava čaje jest zastaralá, pomalá a nedokonalá na škodu čilého vývozu, jenž trpí nebezpečnou soutěží čaje ceylonského a indického, upravovaného stroji.

Bambus je materiál, z něhož se robí vše možné. Domácí průmysl bambusový jest všude, zvláště v střední Číně rozšířen. Nejvíce vyrobí se z něho svítilen, které polepují se olejovým papírem červeným, na nějž napíše se jméno majitelovo písmem černým. Svítilna taková ozařuje vchod do domu za šera, nebo zdobí průčelí domu o slavnostech. Svítilnami lidé svítí si v noci na cestě k domovu, poněvadž v malých městech osvětlení nebývá. Z bambusu vyrábějí se dále deštníky, jež potahují také olejovaným papírem, a laciné dýmky.

Tabák kuřlavý upravuje se ze sušených listů rostliny tabákové tak, že velkým tlakem stlačené listy podobají se prknu. Prkno se hobluje, a tak vzniká drobný tabák jako prach. Hlavička dýmky obsahuje tabáku jen tolik, kolik potřebí na jeden tah. Požitek kouření jest tedy vzácný a vyžaduje hodně času. (Genšov).

Řemesla v Číně jsou prastará; výrobky čínských řemeslníkův bývaly vždy hledány a v mnohých případech předchýly nad výrobky evropské. Škoda jen, že vývoj řemesel a umělecké tvořivosti nepokračuje, ba naopak u některých odvětví se horší. Miníme zvláště výrobu porcelánového zboží a předmětů bronzových. Japonsko dávno již předstihlo Čínu ve výrobě emailovaného zboží i v jakosti i v uměleckém jeho provedení. Na výši dosud jest průmysl hedvábnický, výroba papíru, výroba slaměných klobouků a laků. Město Pošan

vyniká sklárnami, Kanton výrobou stříbrných, ozdobných předmětů drobných. V městech přístavních zřizují se všude továrny po způsobu evropském.

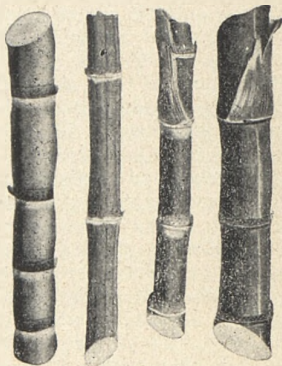
Obchod. Jako maloobchodník Číňan vyniká nade všechny národy ve světě. Věřiti mu nelze. Jest vychytralý, ziskuchtivý a poctivosti kupecké neznalý. Velkoobchod mají v rukou Evropané a Američané. Velcí kupci činští jsou jaksi zprostředkovateli mezi cizinci a domácími.

Obchod s cizinou stoupá rok po roce, ačkoliv jednotlivé předměty obchodu vývozného i dovozného mnohdy způsobují jednotlivcům nemalé ztráty. Do roku 1840 byl Evropanům otevřen pouze Kanton. Nyní jest již více než 50 měst podél pobřeží mořského, podél řeky Jangtse i podél hranic britských a francouzských světovému obchodu otevřeno. A v těchto městech sestavené statistiky pod dozorem celních úřadů jsou podkladem obchodně zeměpisných přehledův a děl pro vývoz i dovoz v Číně. Co však čínské džunky odvezou do Koreje, do Indie, co karavanami dostává se do Sibiře, do Jünnanu, Turkestanu a do Japonska, to vymyká se všeobecné kontrole, a o tom můžeme si obraz učiniti pouze odhadem. Dle všeho jest, byť i zprávy čínských úřadů schválně bilanci jako nepříznivou označovaly, příjem říše ohromný, k čemuž ještě dodati sluší, že ročně do Číny se posílá přes 60,000.000 korun hotových peněz, které pilní a pracovití kulové v Kalifornii, v Africe a jinde ušetřili.

Úřadové podávají sumy v haikvanských taelech o 3·6 K, ač tael ještě v letech osmdesátých platil 6 K. Kolik zboží se ročně přiváží neb odváží a v které ceně, nelze uvést; lze pouze naznačiti poměr vzestupu obchodní činnosti. Tak v 15. letech posledních ze 17,000.000 tun zboží odbyt vzrostl na 50,000.000 tun; odbyt se tedy ztrojnásobil. Kromě toho klesnutím ceny stříbra, stoupla cla na zboží cizí, tak že příjem říše nebes stoupají do výšek závratných.

Mocnosti evropské závodí o přízeň vlády čínské a soupeří pospolu o přednost v obchodě světovém. Na prvním místě jmenovati dlužno Anglii, která má na dovozu a přívozu zboží do Číny podíl lví. Mezi jmenovanými 50,000.000 tun zboží Anglii náleží dobrých 30,000.000 tun.

Angličané závistně pohlíží na pokroky japonských obchodníků a průmyslníků, kteří zejména zbožím textilním zaplavují trhy v okolí Jangtse, na činnost Rusů postupujících na severu, čilých Francouzů na jihu, hbitých Němců po všem pobřeží žlutomořském, a tuší ze všeobecného ruchu, že čím více půdy konkurenti získávají, tím větší bude potřeba energie k zabezpečení výhodného postavení dřívějšího.

Bambusové hůlky.

Z cizinců v Číně žijících z třetiny jsou Angličané, z třetiny Němci, z třetiny Francouzi a ostatní: Japonci, Rusové, Portugalci a Američané. Z firem cizozemských jest polovice firem anglických. Nejdůležitějším přístavem obchodním jest Šang-hai, jímž provází se dobrá polovice veškerého zboží z Číny vyváženého a do Číny dováženého. V nitru zemském nade všechna města vyniká Han-Kou na Jangtse-kiangu, tvořící s Vu-čangem a Han-jangem město jediné o dvou milionech obyvatelů. Do Han-koua plují lodi námořní, v Han-kouu sbíhají se největší silnice zemské a cesty obchodní, přes Han-kou projektována jest železnice z Pekingu do Kantonu.

Dlouho Číňané bránili se železnicím. Hukotem vlaku a lomozem strojů byli by prý duchové praotců znepokojovali. Ale to nebylo jediným důvodem proti drahám. Lid věděl, že příchodem cizinců jenom jemu vzejde škoda, a že vystavěním železnic připraven bude o mnohý pramen obživy, neboť pomine drobný obchod, jímž statisíce obyvatelstva se zaměstnávají. Konečně vystavěna v Číně první železnice r. 1876 ze Šanghaie do Vusungu, jejíž délka obnášela 20 km. R. 1877 ji vláda čínská vykoupila a — dala strhnouti. Potom deset let nikdo neodvážil se přijíti s návrhem na stavbu železnic. Po desetileté přestávce začali stavěti železnici při zálivu Čilském (Pečilském) z přístavu peitangského. Nejdříve vedla k uhelným dolům v Kaipingu, potom do Taku, přístavu tientsinského, a později až do samého Tien-tsinu. Hned po tom vznikla dvojkolejná trať do Pekingu. Nyní již veřejné mínění nestaví se proti novotě a na 500 km drah železných jest v činnosti. Mimo to projektováno dalších tratí v délce 1000—2000 km. S Mukdenem a drahou Sibiřskou spojen jest Peking od r. 1903 a o trať Peking-Kjachta podél karavanní cesty na sever s Rusy se vyjednává. Sever s jihem spojuvati budou dále trati Peking-Hankou-Kanton, Tsinan-Čingkiang-Sučeu-Šang-hai, odkud podél pobřeží průlivu Fukianského povede trať do Kantonu. O železnici do Jün-nanu postarají se již Francouzi a Angličané.

II. Mandžursko.

Mandžursko sousedí s Čínou na západě. Krajinu Šen-King (Sing-King) lze považovati za devatenáctou provincii čínskou. Zprávy o velikosti a lidnatosti Mandžurska velice se liší. Bezpečně lze říci, že velikost jeho obnáší kolem 1,000.000 km² a lidnatost 6—8 obyvatelů na 1 km². Jih jest lidnatější nežli sever. V Šen-Kingu bydlí až 32 lidí na 1 km². Hlavní výživu poskytuje polní hospodářství. Hornictví vykazuje výtěžek zlata, stříbra, olova, síry, ledku, rudy železné a uhlí. Mnoho dobytka vyváží se do Číny vlastní a do Japonska. Severní část „Mandžurské železnice“ od Amuru po Čang-čun (Kvang-čeng-ce) zůstala v rukou Rusů, kdežto jižní část od Čang-čunu po Port-Arthur přešla v majetek Japonců. Dle čl. 6. úmluvy portsmouthské trať nesmí sloužiti účelům jiným, nežli obchodním

a průmyslovým, při čemž Rusko podrželo pro svou část všechna práva, která při stavbě železnice mu byla zajištěna. Na ochranu železnic zůstaveno jest na každý km délky 15 vojnů.

Hlavní město Mukden založila čínská dynastie Mingů v stol. XIV. Žije v něm na 200.000 obyvatelů.

O poměrech zeměpisných, klimatických a národopisných promluveno již v stati „Dráha Sibiřská“.

III. Vysoká Asie.

Vysokou Asii zeměpisci jmenují ty kraje středoasijské, které skutečně vyznačují se největší výškou absolutní. Patří k ní kromě některých území samostatných poplatné země čínské: Tibet, Turkestan Východní a Mongolsko. V Asii Vysoké jest málo dešťů. Na severních svazích jejich směrem k Sibiři les jehličnatý, promíšený břízami a jinými stromy listnatými, kryje stráně rozsáhlých pohorí. Ve vysokých údolích nebo na plochých rovinách náhorních šíří se bažiny; na jihu Himalaji bujejí tropické lesy až po nejvyšší porostliny horské. Zcela jinak, smutně a nevlídně, jeví se nitro asijské, kde vypařování převyšuje množství ročních srážek a zabraňuje tvoření ples a jezer. Jenom temena nejvyšších horstev, nad 5000 m vyčnívající, zadržují mraky parami naplněné, způsobují srážky dešťové a zachovávají tak na bocích svých ledovce a sněžníky. Voda s nich stékající zavlažuje krajiny níže položené a tvoří s počátku potoky a řeky, které ztrácejí se v rákosinatých a bažinatých pánvích solných. Hřebeny nitroasijských hor zdají se býti velikými zedmi a valy, které do oblak trčí z trosek skalních a šterku jako nesmírné zříceniny. Neobyčejnými rozdíly teploty, děsným žárem a strašnými mrazy, křehne povrch skal, puká a drobí se. A kde voda nemůže splakovati skály, tam činí to vítr. Vitr zanášá prach, písek a drobounké kaménky se zvětralých skal do prohlubin, které v terrainu se vyskytují, ukládá v nich snesenou hmotu a vyrovnává tak místa nerovná. Kromě toho prudké větry zvedají ohromné spousty jemného prachu do náramné výše a zanášejí je z nitra daleko, daleko až k pomezím horám. Mraky písečné bývají tak husté, že se jimi slunce zahaluje, a kam spousty padají, poušť jest pokryta ohromnými brázdami a závejemi — písečnými dunami. Za mnoho tisíciletí nahromadilo se v pohraničních pásmech, na příklad v severozápadní Číně, písečných vrstev až na 400 m výšky. Z nitra asijského písek a prach mizí, ale zpět nikdy již se nevrací. Větry totiž ve směru opačném vanoucí vážou je vlhkostí svou k místům, kam dopadly, takže nemohou již do výšin vzdušných se vznést a jinde zase spadnouti. Větší část pouští středoasijských pokryta jest kromě písku drobným šterkem, jehož síla větru nezmáhá. Na některých místech země tak jest vymleta, že kromě většího kamení, balvanů a skalisk nic na ní nenalézáme. Proto je tu tolik pouští kamenitých. Jenom kde letní deštíky skrápějí

někdy vyprahlou půdu, objevují se traviny ve vráskách matky země jako chudá pastva hladových ovců a buvolů.

Geologové domnívají se, že Asie nebyla původně jednotnou pevninou, nýbrž že je to spojení několika pevnin menších, v různých epochách z moře vyvstalých. Badání pro nesmírné potíže dosud není skončeno, leč mnoho jest příčin, které učence na zajímavé tyto domněnky uvádějí. Tak na př. mnozí zcela odůvodněně Malou Asii a Arabii přimykají k Africe. Jsou prý to části planiny africké, jež moře Rudé a Středozemní od hlavního trupu afrického oddělují. Jihočínská vysočina je původu velmi starého, jak Richthofen výtečnými studiemi seznal. Pohorí východosibiřská záleží z většího dílu z hornin, podobných horninám v Čechách a ve Skandinávii. V poříčí Obu sledujeme se s poměry vyskytujícími se v nížině Ruské. Útvar třetihorní, ba ještě mladší usazeniny dokazují, že Sibiř byla z části mořem pokryta ještě v nejmladších dobách geologických. Původní spojení Asie z Evropou, kteréž spojení Eurasii zoveme, jistotně bývalo tam, kde nyní moře Egejské a Černé se rozkládají a kde pevniny k sobě mají nejbližše. Pozorujeme-li čaru, která značí horstvo Hinduků, severní okraje vysočiny Iranské, horstvo Elbrus, hlavní hřeben vysočiny Armenské a severní pásma horská v Malé Asii, nemůžeme jinak usuzovati, nežli že pokračování ohromné této vrásky na zeměkouli nalézáme na půlostrově Balkánském.

Většina eurasijských horstev rozvíjí se v obrovských obloucích k jihu vypuklých a k severu otevřených, sblížujíc se tu a onde ve shluky a uzly horské, od nichž pobočná pásma paprskovitě neb i rovnoběžně se rozvětvují.

a) Pamír. Nejdůležitější pro geology jest uzel pamírský, „Střecha světa“. Sven Hedin označuje jádro Pamíru jako vysočinu, jejíž západní polovice zbrzděna jest bystrinami a říčkami tekoucími do řeky Amu a jež kol dokola ohraničena jest hlukokými úvaly řek jako nějaká pevnost. Na severu označují hranice údolí alajská, jimiž vede velická schůdná silnice z Bucharska do Vých. Turkestanu, vlastně do Kašgaru. Na východě ohraničuje Pamír hřeben horský Sarykol a údolí Sarykolské, na jihu a na západě řeka Pendž. Uvnitř Pamíru jest solné jezero Karakul (230 m hluboké), do něhož stékají nehojné prameny, poněvadž v okolí málo prší. Napolo pusté stráně slouží za pastviny stádům, jež v létě pase asi 1000 Kirgizů. Na zimu stahují se stáda do údolí, a jenom v místech chráněných auly zůstávají i přes zimu obydleny. V sousedních horách Sarykolských, k panství čínskému náležejících, žije rovněž několik tisíc Kirgizů se svými stády. Jakkoli jezero Karakul leží ve výši asi 4000 m, přece průsmyky tamější jsou oživeny jaký a velbloudy, jimž jest přes 4500 m výšky s náklady přecházeti. Nedaleko jezera Karakulu vypíná se hora Kaufmanova do výše 7000 m. Vlastními pány Pamíru jsou Rusové; nejdůležitější jejich pevnost jest Pamírskij post.

Nároky své na území při pramenech řeky Tarimu a západně od Kašgaru Čína teprve před nedávnem po smrti panujícího tam Jakuba beje upevnila a vojenskou stráž usadila do Taškurganu, u něhož

vzniká Jarkand-darja, zvaný též Tarim.*) Tím otevřela se znovu starodávná, Marku Polovi známá cesta karavanní, která spojuje Pandžab se stepmi pánve Tarimské.

A jest ku podivu, že právě tyto končiny zemské oblak se dotýkající jsou mostem, přes nějž dvě největší moci starého světa ubírali se musí za svými cíli. Rusko k jihu, Anglie k severu. Na východě od Pamiru šíří se Čína, na západě Afganistan; tudy však ku předu nelze. Mezi nimi úzké spojení, stále v oblacích tonoucí, zůstalo volné. A v něm zrovna střetly se hlídky ruské s anglickými na výbojném postupu; ani ty, ani ony nesmějí dál. Konečně sporné území bylo rozděleno, hranice ruské a indické, ustanoveny, a klid na horách zachován. Horské stepi zůstaveny Rusům, kteří v pevnostkách pamirských mají silnou hotovost vojenskou. Hlavní moc její jest právě tam, kde řeka Murgab vpadá do řeky Amu. Murgab jest jaksi ideálním dělidem obou států. Anglie po krutých bojích podrobila horské obyvatele Čitralu a zajistila si průsmyky hindukušské. Mimo to přinutila Afganistan, jemuž náleží krajina jihozápadně od Pendže okolo Fajzabadu, aby odstoupil území as 300 km délky a 10—40 km šířky, jež by mezi hranicemi ruskými a anglickými bylo jaksi pásmem neutrálním a stálým dělidem obou mocností. Tento pruh země mezi potokem Pamirem a Pendžem s jedné strany, mezi Hindukušem pak s druhé strany, náleží sice ještě do okruhu zájmův anglických, ale nesmí nikdy býti opevněn.

Rusové jako vždy a všude i zde osvědčili opět pravou, klidnou a nevypočítavou povahu svou, dovolivše, aby Angličané obsadili ruskou posici, i v zimě schůdný průsmyk Barogilský (3650 m), jímž obhájiti lze postup přes Hindukuš. Průsmyky Dora a Nuksan, vedoucí od Fajzabadu přímo přes Hindukuš do Čitralu, vypínají se do výše 5000 m.

b) Kuen-lun. Z horského uzlu pamirského pne se na východ horstvo Kuen-lun v délce 3850 km a v šíři až i 800 km a odděluje pánev Tarimskou od Tibetu. Kuenlun jest nejdelší a nejrovnější pásmo horské v Starém světě a dle všeho ze všech ostatních pásem asijských geologicky nejstarší. Největší výše dosahuje na západě a na jihu. Na západě dosahuje výše 6000 km, na východě o něco méně. Nejvýchodnější část horstva, vysočina Havai, má výši středohor (1000 až 2500 m). Na jihu pánve Tarimské pne se obloukovitě pohoří Kirijské, Ruské s nejvyšší horou Carem Osvoboditelem a Altyn-tag. Kterak se horstva tato s Altyn-tagem spojují, není dosud náležitě objasněno. Od hřebenu Ruského na východ pne se několik rovnoběžných pásem horských, mezi nimiž objevují se úzká i široká údolí a planiny, jež omezují: pohoří Kolumbovo, Tokuz Bahan, pohoří Převalského, Marka Pola a j. Temena jejich mnohdy přesahují 6000 m výšky. Náhorní stepní rovina Cajdam, která pře-

*) Mongolská a tibetská slova: aral = ostrov; daban, la = průsmyk; gobi = poušť; gol, usu, muren, ču = řeka; nor, čo, co = jezero; ola, ula = hora; kuku = modrý; tala = rovina.

chází z části v poušť solnou, vypíná se do výše 2700 m a úval jezera Kuku, mezi pohořím Kukunorským a Nan-šanem skoro o 500 m výše. Samo jezero má výšky 3260 m. O jezeře Kuku-noru Převalský pravil: „Nikdy jsem ve svém životě krásnějšího jezera neviděl. Jeho slaná voda chvěje se v nádherné, temné modři, a zasněžené vůkolní vrchy (bylo to v říjnu) byly mu nevýslovně krásným pozadím. Stepi v jeho okolí vynikají úrodou a jsou oživeny velkým množstvím antilop. Tanguti, lid tamější, pasou všude velká stáda dobytka.“ Cajdam záleží z ohromných solných bahnisk s ustavičně

Milu, stepní jelen cajdamský.

rovným povrchem, rákosím porostlým a představuje dno nedávno teprve zmizelého jezera. V pánvi této jest pravá vlast divokého velblouda. Na místech travnatých žijí stáda jaků, gazel, antilop, orangů, adův a horských ovec, které ne ojedinele, ale v stádech bělejí se po pastvinách. Tanguti opouštějí někdy svá sídla v Kukunorsku a jdou na loupež na mnoho dní cesty do celého okolí. Strach před nimi šíří se až po Lan-čeu a Barkul. Na jihu pohoří Převalského při 90. poledníku východní délky zdvihá se ve vulkanické skupině Crevauxské vyhaslá sopka Reclus, podél níž vede karavanní cesta od jezera Lobnoru přes hory Kolumbovy a Převalského do Lhasy. Stý poledník v. d. přetíná jezero Kuku-nor a šestero pohoří, z nichž čtvero pokryto jest sněhem, t. j., jichž výška páčí se nejméně na 5500 m.

K pohoří Kuku-norskému připojuje se na severozápadě pohoří Muškotovovo, Ritterovo a Humboldtovo. Ještě severněji pne se pohoří Alexandra III. do výšek 5000—6000 m. Průsmyky jeho

jsou nad 4000 m výšky. Krajiny východně od jezera Kuku vyznačují se bohatstvím vody a bujnou vegetací. Široké hřebety horské a hluboká v nich údolí plná jsou bujných pralesův a bohatých rolí. Úvaly jsou tu řídce obydleny, plny zvěře a ptactva, a plodnost patrná jest ve všech záhybech lesův a zavlažovaných údolích. V krajinách těchto vzniká mnoho řek, jejichž vody sbírá mohutný Hoangho a odvádí do moře Žlutého. Patrné pásmo horské, nejvyšší a mohutné, s nímž ostatní téměř rovnoběžně k nížině Čínské se sklánějí, sluje Tsin-ling-šan. Je doprovázejí pásma Min-šan a j. Výška jejich jest značně menší nežli výška Nan-šanu; ale za to hory tyto vynikají bohatstvím vod, plodností a rozmanitostí krás přírodních. Ve veliké oklice hoanžské šíří se step Ordos, na jejichž jižních hranicích kličkati se Čínská zeď, jež byla vystavěna na ochranu čínského území přede vpády bojovných obyvatelů z oas pouště Šamo. „A stepí jako zbloudilý cizinec plouží se Hoangho se svými zakalenými vlnami“ (Richthofen).

Tibet na jihu ohraničen jest pohořím himalajským, které jest na 2400 km dlouhé a 300 km široké. Střední rulové pásmo provázejí nižší pásma, jejichž obsah tvoří horniny původu nejstaršího a nejmladšího. Hlavní hřbet je bohatě rozčleněn, zvláště na straně východní, kde deště na horách mnohem více hlodají, nežli v polovici západní. Nejvyšší hory nad 8000 m náležejí polovici východní. Asi 30 přechodů vede přes Himalaje od severu k jihu a nejsou nižší nežli Mont Blanc (4800 m). Hlubokými těsninami horskými pronikají řeky Indus, Satledž a na hranicích zadoindických Brahmaputra. Himalaje dodávají všechny vody moři Indickému. V Indu, Satledži a v Brahmaputře sbíhají se prameny vod a zavlažují nížiny Indskou a Hindustanskou. Indus u Lehu má 25 m šířky, 2—3 m hloubky; Brahmaputra u Četangu asi v téže výši jako Indus (3100 m) má šířky 300 m a hloubky 6 m. Velký spád Brahmaputry a okolnost, že část její na přechodu z Tibetu do Anamu není prozkoumána, zbavuje ji splavnosti a tím důležitosti.

c) Karakorum. Rovnoběžně se západními Himalajemi, pod 35. rovnoběžkou, po pravém boku řeky Indu vypíná se pohoří Karakorum. Tím, že Angličané, přešedše Indus, připojili krajiny Citral, Dardikan, Mustagh, Baltistan, Ladakh, Zaskar a území až k horám Kirijským k panství svému v Indii, vniklo světlo v neznámé po tu dobu krajiny, jimž vévodí obrovské Karakorum s temeny 8600 až 8620 m vysokými. Poněvadž horstvu scházejí příznaky mladších útvarů horních, učenci soudí, že jest původu nejstaršího. Nejvyšší hora, Godwin Austen, na starších mapách Dapsang jmenovaná, jest vysoká 8620 m. Následkem hojných srážek na výšinách Karakorumských tvoří se v úžlabinách bystřin veliké ledovce, které nočními mrazy tak se zvětšují, že jsou mohutnější nežli ledovce himalajské. Pokud se týče původu krajinného, Karakorum není horstvem daleko tak krásným, jako Himalaja. Karakorum přechází na severu ve strnulé, suché, neživotné horské útvary tibetské, o nichž Převalský se kdysi vyslovil, že jsou nám méně známy a přístupny nežli hory

na povrchu měsíčním. S Godwin Austenu smyká se ledovec Bal-toro 56 km dlouhý, $1\frac{1}{2}$ —4 km široký, jež zeměpisci považují za největší ledovec světa. Průsmyk Karakorumský jest ve výši 5680 m, Čanglungský 5760 m.

d) Tarimsko. Náhorní planina Tibetská není vodorovná rovina, na níž by znáti bylo vodorovné vrstvy útvarů zemských, aniž planina v pravém slova smyslu. Povrch planiny Tibetské jest na všech stranách a po celé délce a šířce pokryt nízkými a vysokými pásmy horskými, které, přirovnáme-li krajinu k čelu lidskému, podobají se vráskám na něm. Na první pohled připadá pozorovateli, jakoby horské ty řasy vznikaly scvrkáním zemské kůry, jak obdobně se děje na jablku nebo jiném ovoci, kterému ubývá vlhkosti a které objem svůj zmenšuje. Pásmo tibetských hor větrají, a všeliká ssuť padá v doliny, jež za mnoho tisíciletí tak se naplnily, že s ostatním terainem tvoří jednu rovinu. V nízkých místech vznikly hluboké pánve, jacísi sběrači vod, tekoucích s pohraničních ledovcův a sněžníků. Voda jest v některých těch plesech slaná. V některých jest voda sladká, a žijí v ní ryby. Tu také z pravidla usadil se člověk. Některá z jezer vynikají malebnými břehy, jež tvoří ze ssuti vysoko čnící, holé skály. Vědomosti naše o útvarech a zvrstveních tibetských, které mají střední výšku průměrnou 4500 m, rozšířeny byly výzkumnými cestami vlastně v posledním dvacetiletí. Nyní teprve se objevilo, že Tibet, podoben jsa Iranu, jest pod spoustami zvětralého šterku zasypaná hornatina, kterou i uvnitř prostupují pásma horská, od okrajních horstev dovnitř směřující. Porovnáváme-li mapy dřívější s mapami nynějšími, pozorujeme, že prázdné posud plochy plní se pomalu novými značkami pásem a řek, o nichž dříve nikdo neměl tušení.

Mezi jezery a hřbety horskými šíří se stepi, po nichž bloudí oko cestovatelovo unaveně, nemohouc zachytiti se pohledem ani na siluetu stromu nebo stavení, ani na lahodné zelení nebo člověku. V chudých úvalech lidé popásají ovce, jež traviny lákají až do výše 5000 m kozy s dlouhou srstí a koně, na nichž patrny jsou znaky praotce všech koní, prakoně, dosud prý volně v Tibetě žijícího.

Východně od 90. poledníku ráz krajiny mění se úplně. V území mezi pohořím Tangla a Dupleixovým, kteráž pohorí 7000 m dosahují, zanášejí jihovýchodní větry hodně deštných oblaků, které tam padají a hojně napájejí plodnou půdu. Proto vzniká v krajině oně tolik mohutných řek, bohatých vodami ne méně nežli řeky sibiřské. Jsou to Hoangho, Ja-lung-kiang a Mur-usu čili Kin-ča-kiang, přítoky Jang-ce-kiangu, Lan-tsau-kiang (Me-kong), Lu-kiang (Sal-uin) a j. menší, tekoucí do Číny nebo do Zadní Indie.

Část Asie střední severně od Kuenlunu byla v době křídové ještě pokryta vnitřním mořem. Vlny jeho pokryly rozsáhlé dno v době třetihorní obsažnými vrstvami, které z novějších náplavů všude vyčnívají a rozsah moře vnitřního označují. Čínané kraj ten od Pamíru

až po Mandžursko zovou Hanhai, to jest „moře vysušené“, dobře pozorující geologické složení jeho. Pánev zdá se býti nížinou, na jejímž dně řeka Tarim s přítoky svými tokem delším, nežli je tok řeky Rýna v Evropě, smutně mizí v solných blatech rozsáhlého, nikde určité neobmezeného jezera Lobnoru. Ale pánev Tarimská není nížinou. Hladina Lobnoru jest ve výši 800 m. Od ústí Tarimu k západu, k severu i k jihu pánev stoupá k úpatím okrajních hor až do výše 1200 až 1300 m zabírajíc prostor, na něž by se pohodlně vešlo mocnářství Rakousko-Uherské. Kromě několika, celkem nízkých vypnulín horských mezi jednotlivými přítoky tarimskými, rozvírá se všude rovina, zvlhčená jediné písčnými dunami. S okrajních hor tekoucí potoky a říčky zavlažují povlovné svahy pánve až k hranicím sypkého, drobného písku. Tam vznikají oasy a v nich osady. Lidé četnými průplavy a struhami vodu z potokův a řek rozvádějí na role, zbytek vody za krátko pak mizí v písku pouště. Bystřiny prudčí zalévají se do pouště hlouběji, a tu všude cestu jejich označuje bohatší vegetace, nežli jaká se jeví v korytech bystřin vyschlých. Poněvadž osady založeny jsou vždy při vodných přítocích tarimských, najdeme města i bohaté vesnice kol dokola pánve Tarimské; při samém Tarimu jest osad velmi málo. Největší přítoky Tarimu jsou: Po pravém břehu Chotan-darja s Kara-kašem, po levém břehu Kašgar a Aksaj (Ak-su) a Muzart. Ačkoliv jimi hlavní tok velice jest posílněn a kromě toho i některými ještě přítoky z Tanšanu, přece voda Tarimu palčivým vedrem vysychá, tak že na konec při 90.º v délky a 40.º s. šířky úplně se ztrácí v močalovitých prohlubínách. Slavní cestovatelé asijské, Převalský a Sven Hedin, kráčeli po březích těchto širokých nádrží vodních, jichž rozsáhlost rákosiny zakrývají, aby rozhodli, které z nich přísluší starý čínský název Lobnor. Mnohé z řek v pánvi Tarimské časem změnily své řečiště. Tak Chotan-darja a východně od ní v poušti zanikající Kerija-darja tekou nyní východněji, nežli jindy. Mezi oběma nalezl Sven Hedin zbytky zasypaných měst a „keteky“, t. j. stromové hřbitovy. Jsou to zbytky lesů topolových, jimž podobné dosud tu a onde podél vyschlých řečišť se vyskytují.

K objasnění zajímavých poměrů přírodních v pánvi Tarimské poslouží nejlépe zpráva Svena Hedina, jenž r. 1899 vydal se do Východního Turkestanu, aby prozkoumal poříčí řeky Tarimu, jejíž tok, stará a nová řečiště, pobřežní vegetace a působení vod dosud byly neznámy. Koupil v Lajtiku prám a dal se s lidmi najatými unášeti proudem do končin dotud neprozkoumaných. Plul od polovice září do 7. prosince, kdy Tarim zamrzl a dále plouti se nemohlo. *) Plavbu nazývá nejšťastnější dobou, již prožil na svých cestách, jinde opět triumfálním vjezdem do srdce asijského. „Po březích jsou lesíky, pod jejichž stinnými klenbami pluli jsme tak tiše a slavnostně jako nějaké procesí. Tu laňka, tu stádo vepřů, labutě, kachny ožívují hladinu říční. Zde a onde uzříti lze na břehu chatu nebo dvě, které si vy-

*) O cestě této napsal Sven Hedin knihu »V srdci Asie«. Vyšla též česky u Jos. R. Vilímka v Praze.

stavěli pastýři ovec. Podél břehu rostou topole, tamaryšky a jiné stromy a kře a od břehů dále jen žlutý kamiš a zas kamiš a ještě dále zvedají se vlny sypkého písku.“

Řeka tvoří veliké množství oklik. Hedin píše o tom 13. října 1899: „Dnes měli jsme plavbu nejkldnější ze všech. Po plavbě půl páté hodiny dopluli jsme k týmž topolům, podél kterých jsme prve pluli.“

Lob-nor (Lop-nor), v mluvě lidu Kara-košun, v němž Tarim končí, rozkládalo se původně severněji, nežli jest nyní. Bouřemi písečnými a nestálými přítoky vod posunuje se směrem severovýchodním, jsouc zarostlé kamišem (rákosím). Hedin nazývá je proto jezerem stěhovavým, poněvadž nalezl doklady o sídlech lidských na bývalých březích jeho. Zříceniny, jež Hedin nalezl, jsou všude obrazem pustého neladu. „Veliké množství střepin z nádob hliněných a malých pohárů hliněných, jež posud stávi se před obrazy Budhovy, bylo zde roztroušeno. Našli jsme také několik čínských mincích a železných seker. Nalezená stavení stála dle všeho na půlostrově nebo na úžině mezi dvěma ostrovy. Nyní jest kol dokola poušť.“

Mezi pánví Tarimskou a pouští Šamo není nápadného, vysokého pohoří. Vyvýšeniny některé mají přes 1000 m. výšky. Východ pouště Šamo vroubí středohorský Velký Chingan, s něhož potoky řinou se po svazích západních do Arguně a do Chalcha-golu. S východních svahů vody tekou do pánve mandžurské. Některé části pouště Gobi podobají se partiím saharským. Krajiny okrajní mají vody s dostatek, takže obyvatelstvo může na travnatých stepích nejen dobytek pásiti, ale i sena na zimu shromažďovati. A z těchto končin Mongolové občas se zvedli a buď na západ Dzungarskem nebo na jihovýchod do Číny brávali se na výboje.

e) Tanšan. Velehorský Tanšan počíná dle Friederichseny při řece Syr-darja západně od Taškendu a pne se přímo na východ asi k 97° vých. délky. Výběžky jeho, hory Barkulské, někteří cestovatelé mají za předhoří altajské. Délka Tanšanu páčť se na 2000 km při šířce asi 350 km, nepočítajíc v to ani horstva Alatau, ani horstva Alaje. Hory obrovského tohoto pásma přesahují výšku 4000 m, nejvyšší vrch Chan-Tengri ční až 7330 m vysoko. Bogdo-ola, vrch pyramidě podobný pod 90. poledníkem strmí do výše přes 4000 m. I v horách Barkulských dle Obručeva jsou četné ledovce a sněžníky nad 4000—4300 m. Cestovatel Muškotov rozčleňuje Tanšan v pět oddělení, řekami snadně rozeznatelných. Richthofenovy výzkumy potvrzují jeho měnění i vzhledem ke geologickému složení jejich. Mezi jednotlivými skupinami horskými vinou se široká údolí. V jednom z nich ve výši 1600 m utvořilo se jezero Isyk-kul as 7000 km². Jižně od jezera počíná nejdůležitější podélné údolí, jímž se vine Syr-darja krajinou Ferganou do jezera Aralského. Severně od jezera Isyk-kulu vine se řeka Ili krajinou a městem Kuldžou do jezera Balkašského. Čím dále k východu, tím více ubývá Tanšanu mohutnosti, až pak poslední pásma jeho splývají s výběžky horstva altajského. Zajímavé jest, že krajina jižně od Bogdo-oly snižuje se níže,

nežli jest hladina mořská, čímž vzniká proláklna Ljukčunská, dle jedněch 60 m, dle druhých 120 m pod hladinou moře v délce asi 500 km.

Žádná z řek tohoto hmotného horstva neteče do oceánu světového. Lob-nor, Isyk-kuľ, jezero Aralské, Balkašské, Ebi-nor, Bagrač-kuľ a jiná jezera drobná sbírají vody jeho. Pouště a stepi někde šíří se až k horám samým. Pásmo lesů na jižních a východních svazích vine se ve výši 1500—2500 m. Nejrozšířenějším stromem jest borovice. Nad lesy vine se pás s florou alpskou, v němž kočovné kmeny Kirgisů, Kalmykův a Sartů v létě stáda popásají. Sněžná čára stoupá od západu k východu následkem vodních srážek, které v nitru asijském úplně přestávají. Ledovce smýkají se na některých místech velmi hluboko. Délka jejich 8—10 km není zvláštností. Dle Muškotova patrný jsou v horských údolích morény ve výši 1650 m, a bludné balvany nalézají se v polohách ještě nižších.

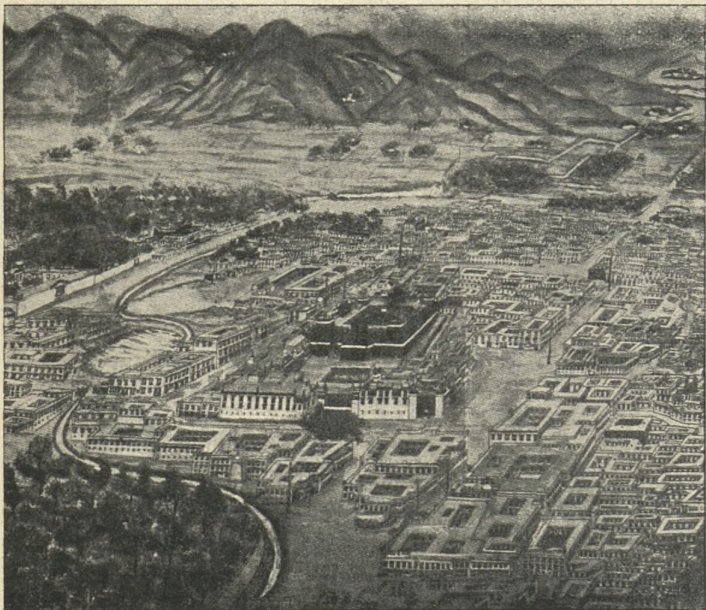
f) Dzungarsko. Dzungarsko jest 200—400 km široká rovina stepní, zvolna k západu skloněná. Při jejím ústí do Semirěčenské stepi, na hranicích rusko-čínských zdvihají se jako mohutná sloupoví velké brány pohoří Dzung-Alatau (s Tanšanem pohořím Boro-choro spojené) a Tarbagataj. Uprostřed nich leskne se jezero Ala-kuľ na půdě ruské. Mustau v pohoří severním dosahuje výšky 3700 m.

Hory při hranicích čínsko-sibiřských zvány dříve jedním jménem Altaj. Nyní vztahuje se název ten předně na velehorské hřbety mezi horním Irtyšem, Obem a Jenisejem a za druhé na dlouhé pohoří Ektag neboli veliký Altaj, přimykající se k horstvu prvnějšímu při pramenech Obu tam, kde nad obzor zdvihá se hora Bělucha, 3370 m vysoká. Bělotemenný Ektag pozvolna klesá směrem jiho-východním a zabíhá až do srdce Gobi.

Dosáhnuvše horstva Altajského, přecházíme v horstvo jiného rázu, nežli byla horstva předešlá. Blížíme se točnové kružnici severní a území sibiřskému, kde zima jest královnou a postrachem živočišstva a člověka. Altaj nevypíná se tak vysoko jako Himalaja, Karakorum a Tanšan, leč průsmyky jeho a horská údolí, sotva 3000 m neb i 2000 m vysoká, jsou obávanější, nežli přechody himalajské ve výši 4000 neb 5000 m. Východně od Altaje zdvihá se vysočina, pohořím Tannu-olou a Changajem ohraničená, jejíž vodstvo sbíhá se po způsobu pánve Tarimské v řekách Kobdo a Dzapchinu. Obě řeky vlévají se ve skupinu jezer ve výši 1170 m, z nichž největší jsou Kara-ussu a Kirgiz-nor. Podél severních svahů Tannu-oly vine se řeka Ulukem (Jenisej), a severně od ní zdvihá se v širokém oblouku pohoří Sajanské, v jehož hořejších patrech vyskytují se lesy rázu sibiřského a mnohá rašeliniště. V rašelinách leží množství prahorních balvanů, jako na loukách krkonošských a na hřebenech hor Jizerských v Čechách. Jižně od hory Munku-Sardyku, 3500 m vysokého, jest jezero Kosogol ve výši krkonošské Sněžky, plochou čtyřikrát větší jezera Bodamského. Odtok z něho spěje k řece Selenze,

vypadající do Bajkalu. Ostatek vysočiny severomongolské posílá vody své k Amuru a k Jeniseji.

g) Lhasa. Jako v dějinách východní Asie rok 1905 má veliký význam, poněvadž válkou rusko-japonskou zadržen byl mohutný postup Slovanstva, tak týž rok jest nesmírně důležit v dějinách Tibetu a světa buddhistického. Lhasu, báječné to město, do něhož cizinci vkročiti zakázáno bylo pod trestem smrti, ozbrojená moc anglická

Lhasa s ptačí perspektivy.

otevřela, a Tibet, dosud světu uzavřený závorou neslýchaných překážek a strašlivých trestů, zbaven jest kruté závory a učiněn přístupný civilisaci. Oč Rusové pokoušeli se ve prospěch své ideje (nadvlády ve Vysoké Asii) ze severu, Angličané provedli od jihu vyčkávané doby, kdy Rus nemohla stříci kroků jejich pro válku s nepřítelem nad jiné nebezpečným.

Tibet jest největší vysočinou na světě. V ní u Svatých jezer ve výši 4720 m vznikají kromě jiných řeky Indus, Satledž a Brahmaputra, nejdůležitější veletok země. Předělem poríčí indského a brahmaputerského jsou vysoké hřbety horské, průměrně 4000—5000 m vysoké jako mohutná odnož himalajská. Nejvíce Tibetanů žije v úvalu

Brahmaputry, 120—150 km širokém, kde jsou města, o nichž se vypravují zvěsti neuvěřitelné. Tam vévodí Lhasa v postranním údolí ve výši 3630 m nad mořem.

Asi 2 milliony lidí, dle jiných odhadů více, obývá vysoký Tibet, zaujímající kolem 1,900.000 km² (skoro jednu pětinu Evropy). Vláda nad zemí přísluší Číně, která má vliv na volbu a na jednání dalaj-lamy, duchovní hlavy budhistických Tibetanů. Území bývalo královstvím samostatným až do roku 752, kdy Čína učinila je poplatným a sama krále dosazovala. Ale po tisíci letech (1750) dalaj-lama učiněn zároveň pánem světským. V dalaj-lamovi soustředily se dvě vrchnosti: církevní i světská. Leč lama jest tak posvátnou osobou, že mu nesvěřena ani péče o věci světské. Tím vznikl úřad romek-hana, jenž spravuje světské záležitosti říšské. Čtyři ministři, kolonové, jsou mu k ruce. Dva čínští vysocí úředníci dozírají na správu země a jsou za ni čínské vládě zodpovědni.

V té době asi, kdy Mohamed v Arabii soukmenovcům svým zvěstoval zásady svého učení, Tibetané stali se budhisty. V čele jejich jest dalaj-lama nebo luna-kuru, což znamená „vždy omládající se ztělesnění Budhovo“. I vzdávají mu úctu božskou. Po smrti dalaj-lamově volí se losem lama nový. Los připadá vždy na jednoho z hochů, kteří v době 30 dnů po smrti veleknězově se narodili a do něhož duše lamova přešla. Dalaj-lama jest hlavou kněží se žlutými čepicemi, kteří se nesmějí ženiti. Kněží s červenými čepicemi smějí se ženiti; ti náležejí k jinému řádu ztělesnění Budhova. Kromě toho jest deset kutuchtů, v nichž přebývají duše desíti budhistických svatých. Tři bydlí v Pekingu, jeden v Urze. Na ostrově Terguiském sídlí ženský lama, jež počítají ke kutuchtům.

Tibetané nejsou lidé jednoho původu. Na jedněch patrně jest příbuzenství s Mongoly, na jiných s Indy; Tanguti dle Převalského mají ráz národa cikánského. S kterým národem sousedili, s tím se poměšovali a jeho obyčeje přijímali. Jižní a východní údolí poskytují obyvatelům ječmene, pšenice, prosa a bobů. Stavení, stavěná z kamene v podobě malých věží o plochých střeších a malých, nepravidelně rozdělených oknech, slouží jim k ochraně i k obraně. V přízemí jsou z pravidla chlévy pro dobytek. Kočovní Tibetané bydlí v jurtách z černé plsti, kterou vyrábějí ze srsti jakův. O charakteru a způsobu života máme mnoho zpráv od cestovatelů, kteří je navštívili. Leč zprávy ty se v mnohém liší. Kreitner si je pochvaluje, že byli k němu ochotní a spolehliví. Převalský praví o nich, že v povaze jejich jsou rysy lhavosti a potměšilosti.

Ač bylo zakázáno vstoupiti na posvátnou půdu dalaj-lamovu, přece nesla se vždy snaha cestovatelův asijských dotknouti se Lhasy aspoň pohledem a přinést o ní nějaké zprávy. První z Evropanů, kteří Lhasu navštívili, ovšem v přestrojení a tajně, byli missonáři Huk a Gabet (r. 1846). V době naší Kalmyk Norzunov a Burjat Cibikov na výpravě Tibetem Lhasu navštívili a popsali. Roku 1890—1893 Francouz Dutreuil a soudruh jeho Grenard pokusili se napříč proniknouti Tibetem. Přese všechna doporučení a ochranné

listiny bylo mu zakoušeti útrap neslýchaných. Při třetí výpravě (1893) kněží způsobili, že lid výpravě potravy ani přístřeší ani průvodců neposkytl. Následkem toho výprava zbloudila, a v jedné potyčce s Tibefany Dutreuil pozbyl života. Grenard po 18tí denním pochodu zachránil se na území čínské.

Daleko ovšem nad zprávy všech vynikají výzkumy válečné výpravy anglické, které nic nepřekáželo v opanování nejposvátnějšího místa budhistů. Vůdcem expedice byl plukovník *Younghusband*, který po celý čas pobytu v končinách opanovaných s největší opatrností a šetrností s domorodci zacházel, aby citů jejich neurazil. A když dalaj-lama Lhasu opustil, nedopustil se ani nejmenší netaktnosti, již by jej a jeho ctitele pohněval, nebo již by způsobil u nich pochybnost v mírumilovné poslání své.

Lhasa (země bohův), město a říše lamova, rozkládá se v téže zeměpisné šířce jako Kairo a jako Egypt v Africe. Nejnížší místo její shledáváme při řece Sang-pu tam, kde opouští Tibet a vstupuje do Indie u Sadije. Přístup do Tibetu ztěžují příroda i lidé. Od severu pánev Tarimská a Gobi, postrach karavan; z jihu nebetyčné Himalaje se strašnými ledovci, skalními hroty a střemhlav sráznými průsmyky; na západě Karakorum překáží volné cestě a na východě divoká, neprozkoumaná horstva s bujným rostlinstvem a živočištvem. Zvláště od jihu přístup je spojen s překážkami nepřekonatelnými. Jako dávno-věcí patriarchové mezi horami trčí zvláště v zemi Nepalu ledem a sněhem pokryté hory *Dhaulagiri* 8176 m, *Kančincinga* 8585 m, *Gaurisankar*, jinak hora *Everestova* 8840 m a mnoho jiných proti *Gaurisankaru* nízkých hor mezi 7000 a 8000 m. Na nebetyčných těchto řetězech hor, které z dáli s nebem splývati se zdají, zachycují se mračna od moře táhnoucí a spadávají tam. Teplo subtropické pak odívá úpatí a boky horstev nejstkvostnější vegetací, již není rovno. I náležejí jižní svahy himalajské po celé své rozloze k nejkrásnějším krajinám světa. Jinak jest na severu, na straně tibetské. Pásma horská, s Himalajemi rovnoběžná, mají málo vodních srážek a jsou jednotvárnější. Povlak hustých, tmavých lesů řídne, nesmírně dlouhé hřebeny hor rýsují se ostře na obzoru, a kamenité průsmyky, útvary skalními zdobené, provázejí je jako vždy žízniví a vypráhli průvodci.

Celkem pozorujeme, že svah Tibetu kloní se k východu, kamž se řeky jeho obracejí, zabíhajíce buď k jihu, buď k severovýchodu. Podél řek Číňaně již ve XIV. stol., překonávající neslýchané překážky a puzení jsouce duchem obchodním a vystěhovaleckým, vnikali do Tibetu a tam výrobky své a kulturu zanašeli. Jakoby jim močály, lité proudy, těsné průsmyky, dravá zvěř a jiné překážky byly vlastně pobídkou, aby přemáhali a podrobovali Tibetany.

Tři čtvrtiny země jsou neobydleny a poskytují útulku divokým zvířatům. Divoký osel, jak, kabar pižmový, velbloud, různé druhy gazel jsou domovem v roklích, na stráních velehor a na pastvinách v porůčí občasných řek. Jako domácí zvíře vedle velblouda nej-užitečnější jest jak (tibetský buvol), jehož dlouhá, jako hedvábí jemná srst míchá se s koží srstí a setkává se v dobré hrubé látky

a provazy. Lidé jej ochočili a užívají ho k jízdě a k tahu. Maso jeho a zvláště mléko jest výborné. Skalní ovce, divoká, urgali, a divoký osel (kulan) jsou oblíbené předměty hlučných a veselých lovů. Na řekách a jezerech žije neuvěřitelné množství všelikého ptactva, jehož společný křik splývá v jediný jakoby jásavý, na kilometry cesty slyšitelný hukot.

Jako všude, i v Tibetě hledáno bylo zlato s úspěchem. Způsob dolování omezuje se jenom na nejpohodlnější ryžování. Až se ho dobývati bude způsobem jinde obvyklým, možná dost, že Tibet patřiti bude k zemím nejbohatším na zlato. Nejvíce indiští badatelé, zvaní punditi, jsouce ve službách anglických, prolezli kde jakou končinu, v níž drahý kov dle jejich názoru se ukrývá, a neminuli při

Divoký osel.

tom ani samotné Lhasy a jejího okolí. Nejbohatší ložiska jsou prý nedaleko pramenů Indu a při horním toku jeho, dále obloukem k jezeru Tengri-noru, sev. od Lhasy. Dobývání zlata jest každému dovoleno, jen když určitou část výtěžku odvede dalaj-lamovi.

Již Herodot ve své třetí knize dějepisné zmiňuje se o tom, že na severu a na severovýchodě Kaspatyru (Kašmíru), v poušti písčné jsou velcí mravenci asi jako lišky, kteří hrabajíce si brlohy, vyhazují písek zlato obsahující, jež jim Indové odnímají a sobě ponechávají.

Hlavní obživou Tibetanů jest dobytčářství a zvláště chov ovců. Kašmírské kozy, osli, vepři a trochu skotu jsou přední předměty vývozu směrem do Číny, odkudž za to přivážejí se výrobky průmyslové a čaj. Zejména jižní část Tibetu, a to krajiny kolem jezer,

byť i ve výši 3000—4000 metrů, hodí se všude k chovu dobytka, a lze v nich stavěti i stálá bydliště. Ve výši 5000 m jest hranice trav, a obilí ještě tu a onde zazelená se na chráněných polohách, což jinde naprosto býti nemůže. Punditi ještě ve výši 4640 metrů, tedy ve výši, kde Monte Rosa je pokryta ledovcem, seji ječmen. Mnoho set km západně a východně od Lhasy, proti proudu i po proudu Sangpu, šíří se rozkošné sady jabloňové, meruňkové a pole melounová. Oves a pšenka žloutne v okolí samé Lhasy. Brambory, hrách, zeleniny všeho druhu a lučiny připomínají některé krajiny naše. Hůře jest v krajinách sev. od jezer, kde hrůzou naplňuje člověka děsné pohoří Kuen-lun, za nímž šíří se hlad a smrt; 40° zimy v zimě je maličkost. V květnu 20° a ještě v létě 5° zimy jsou příznaky Vysoké Asie. A přec tu lidé žijí, přec i v údolích nejpustších stojí velikolepé kláštery se sta mnichy a se zařízením, jež vyžaduje moc kněžská, velice v Tibetu vyvinutá.

Veliká část obyvatelstva tibetského náleží stavu kněžskému, a pouze snad sedmina lidu náleží stavům jiným. A té sedmině jest pečovati o všechny. V žádné zemi kněžstvo nedospělo tak neobmezené moci a tak rozsáhlého panství, jako právě v Tibetě. Hierarchie lamská, libujíc si v nesčetných ceremoniích, předčí pozitivním vlivem svým nad hierarchii římskokatolickou. Kněžstvo ovládá vědy, z nichž sděluje s lidem pouze to, co za dobré uznává. Jen v klášteřích jsou tiskárny a kniha se dříve nevydává, pokud neprojde přísnou censurou kněžskou. Kláštery jsou po celé zemi, a v nich bydlí někdy tisíce mnichů; podobají se opevněným hradům i městům, k nimž někdy chaty vesničanů nesměle se tulí. Kněžstvo má v rukou duchovní a světskou moc i obchod. Kněžstvo jest jediným kapitalistou a dovede postavení svého úplně využítkovati ve prospěch svůj. Lhasa je pro 400,000.000 buddhistů tím, čím je Mekka pro mohamedány. Nesmírné poklady plynou do ní k výživě kněžstva. Z každé rodiny jde aspoň jeden syn na kněžství.

Sem tam putující kněží lamajští podobní jsouc mohamedánským dervišům, navštěvují kdejakou slavnost, trhy a poutní místa, udržující lid v stálém vzrušení. Tibeťané jsou totiž od přírody lid dobromyslný a přístupný a dávají se náboženskými horlivci tak ovládati, že jest potřeba jediného jen pokynu, aby lid vůli jejich provedl. Z té příčiny bylo vždy a jest cestovatelům a národodpytčům těžko vniknouti hlouběji do země jejich. Kněží zcela přirozeně se bojí, kdyby do Tibetu vnikly přirozené názory náboženské a západní kultura, že bylo by po jejich vlivu a moci.

Vliv ruský dávno již kořeny zapouštěl do země této, a vzájemné styky Ruska s říší lamovou byly vždy přátelštější. Není tudíž divu, že poměry ty působily nelibost v Anglii. Válka angloburská nedovolila Anglii nic podnikati ve prospěch postupu svého do Tibetu. A Rusové při své zvolnosti nevystihli pravé doby pro upevnění moci své v Lhasě. Když pak počala válka ruskojaponská, Anglie vzpružila choutky své na sever se nesoucí a náhlou výpravou r. 1904 odňala kořist Rusku, válkou upoutanému. Ke konci r. 1903 rozhodl se totiž

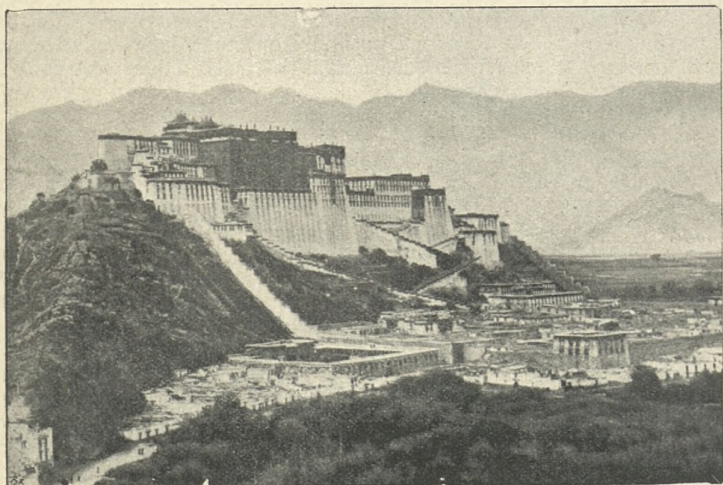
místokrál indický lord Kurzon k tomu, aby vyrovnal s vládou tibetskou neukončený dotud spor, týkající se zabrání Sikkinu se strany Anglie. I vyslal plukovníka Younghusbanda s 3000 muži a náležitým materiálem do Tibetu, potrestat Tibeťany za odvahu, že se zbrání v ruce r. 1886 hájili hranic své domoviny. Voj dal se na pochod Sikkinem k Daršilingu proti řece Tisté, pak na Pasong a přes hřbety čolského pásma na tibetské území, aby dosáhl průsmyku česelského ve výši 4390 m a údolí Čumbi. Dolejší pásma hor překypovala okouzlujícími krásami přírodními, vojsko tonulo ve vůni orchidejí a kráčelo ve stínu nádherné klenby lesův a popínavých rostlin. Byl prosinec, a v dolních pásmech věčné jaro. Leč ve výškách 3000—4000 m výprava zakoušela zimou svízelů náramných. S dvěma horskými děly a jednou strojní puškou konečně voj prošel divokou partií hor a ocitl se v rozkošném kraji. J. H. H. Louis, cestovatel, jmenuje údolí Čumbi „Engadinem himalajským“. Jest všude úrodné, dobře zděláno a šfavnatými lučinami všude po stráních vroubeno. Stromová háje člověku nedají mysliti, že by meškal ve výši 3 kilometrů nad mořem. V městě Čumbi bydlíval rajah sikkinský dříve, než poslušnost slibiti musil Angličanům. Odtud výprava postupovala na sever k Faričongu a ku průsmyku Tangu, jež ve výši Mont Blancu (4800) přešla. Bylo tehdy celkem 4600 mužů všech zbraní, 12 polních děl a jedno Maximovo, 7000 nosičů, 7500 tahounův a 700 vozů přepraveno přes nejvyšší místo na celé výpravě za 26—39° mrazu skoro beze ztráty. Nejhuře bylo s vařením, jelikož vzduch tak byl zředěn, že nic se dokonale neuvařilo.

Dále k severu výprava dostihla město Gyantse, asi na poloviční cestě od hranic do Lhasy. V dubnu 1904 plukovník Younghusband zarazil na návrší nedaleko města anglickou vlajku. Indický cestovatel Candradas jmenuje údolí Gyantse nejobhatším v Tibetě. Již jméno města prozrazuje všechno; znamenat Gyang po česku „zemi lahůdek“. Má 12.000 obyv. a jest čtvrté největší v říši lamově. Ve výši 3900 m obklopeno jest pěknými zahradami a ohrazeno zdí s pevnými věžemi.

Po marném odporu nespořádaných a nevycvičených sborů tibetských postoupeno z Gyantse, když došly řádné posily, dále k Lhasě.

Dne 3. srpna 1904 vojsko stálo u cíle svého. Nikdo se nestavěl na odpor, a dalaj-lama, mystická nejvyšší hlava tajemného kraje, uprchl. Angličané opět první vstoupili do zapovězeného města a procházeli se v posvátných hájích jeho a po zdech Potaly hradu lamova. Pozorování jejich úplně srovnávalo se s popisy staršími, jak je dřívější cestovatelé učinili. Město Lhasa leží úplně zahradami a stromovím přikryto. Středem jeho jest klášter Labrang. Sídlo lamovo jest ve skupině klášterů, chrámův a paláců, již říkají indsky Potala, tibetsky Dundzin. Blízké kláštery na čtyřech stranách světa jsou: Samje, Galdan, Sera a Brajpong. Na jihu jest od řeky Sangpu zcela otevřeno a vlašným větrům jižním a slunci přístupno. Tvoří jakýs ovál 3 km zděli a půl km zšíří. Všeobecný pohled na toto město tisícileté jest mohutný a přiměřený úctyhodnému náboženství

jeho. Kdokoliv je žel, ať křesťan, žid, mohamedán nebo pohan, každý ličí je vzrušen a pln zbožné úcty. Pater Huk, jenž r. 1846 s mongolskou karavanou do Lhasy ze severu přišel, píše: „Tato spousta staletých stromů, které jako moře z listí město a náspy pokrývá, tyto bílé budovy, stupňovitě nad sebou se zdvíhající a věžemi opatřené, chrámy se zlatými střechami, vrch Potala, na němž palác dalaj-lamy se vypíná, vše způsobuje majestátní a nezapomenutelný dojem.“ A pundit Sarah Candradas, jenž z jihu k městu přišel, povídá: „Celé město leželo rozloženo před námi na konci stromořadí ze stromů všelijak zakřivených a tonulo v jasu zapadajícího slunce.

Potala, palác dalaj-lamův.

Paprsky jeho skvěle líbaly staré zdivo a pozlacené střechy. Byl to pohled nanejvýš úchvatný. V levo zdvihala se Potala (Budha-la) se svými vynikajícími budovami a lesklými střechami; před námi obklopeno trávníky leželo město s věžovitými, obilnými domy a s čínskými, modře glazurovanými cihelnými střechami. Dlouhé girlandy s popsanými a pomalovanými prapory visely od domu k domu a houpaly se větrem.“ — Krásná jest Lhasa na pohled, ale uvnitř špinavá. Ač jest městem posvátným, jest v něm přece mnoho hluku, křiku a báječného lomozu. V prosinci konají se tu veliké trhy, na něž sjíždějí se kupci z Číny, Sikkínu, Kašmíru, Nepalu, z Mongolska a odjinud. Mohamedáni vedle brahmánských Hindů, vedle budhistů střední a východní Asie zcela nenuceně a přátelsky smlouvají spolu, křičí, vyměňují jako učinění bratři. Ale jakmile slunko zapadne, ustává všeliká práce. Obyvatelé shromažďují se na střechách svých domů,

padají na kolena a ze všech úst k nebi povznáší se šelest posvátných formulí — Lhasa se modlí. —

Po krátkém pobytu Angličané z města odtáhli a učinili s dalajlamou a s říší Čínskou anglicko-tibetskou smlouvu (1906 potvrzenou), již sobě vítězové zabezpečili severní hranice indické, mnohé politické a hospodářské výhody v Tibetu, ano i právní bezpečí svých nároků v tibetském státě kněžském. Anglie zabezpečila si v Tibetě stavbu železnic a telegrafních sítí, otevřela tibetské trhy indickému obchodu a ještě si dala Čínou zaplatiti náklady na svou výpravu vojenskou (2,400.000 taelů). Anglie a Tibet uznávají čínský protektorát nad Tibetem. Anglie zavazuje se nezasahovati do záležitostí tibetských, leč by to činily dříve jiné mocnosti.

Město Šigatse v úvalu Brahmaputry čítá na 15.000 obyv. Severozápadně od Svatých jezer leží v horách Gartok ve výši 4600 m. Při pramenech Indu najdeme Toku-Džalung, kde dobývá se zlata ve výši téměř 5000 m. Ve východním Tibetu důležité místo na obchodní cestě z Číny jest Tsiamdo.

IV. Východní Turkestan.

Nejzápadnější poplatné části říše Čínské jsou Vých. Turkestan a Dzungarsko.

1. Východní Turkestan obklíčen jest Ťanšanem, Pamirem, Karakorem, pohořím Kirijským, Ruským, Altyn-tagem a vysočinou mezi Barkulem a Bulundžirem. Čínsky sluje Hsin-čian. Záleží z náhorní roviny, protékané Tarimem, posilněným stepními přítoky Chotanem, Jarkandem a Kašgarem, z pouště Takla Makanu a z krajů, prostoupených pásmy pohraničních hor, v jejichž úvalech skrývají se bohaté osady a lidnatá města.

Poušť Takla Makan jest dle Hedina dnem obrovského moře nitrozemského. Nasvědčuje tomu směr řeky Tarimu, nesčetné kotliny, nazvané bajiry, na jejichž dně leží nejjemnější písek, tak měkký a záludný, že by člověk v něm beze stopy mohl zmizeti, kdyby se příliš od zvýšeného okraje kotliny odvažil. Kope-li se na dně některého bajiru, přichází se na vodu v hloubi 0'8—2 m. Leč voda jest hořká, někdy slaná, odporná. Stěny bajirů zvedají se 20—100 m vysoko, jsouce ze sypkého písku stepního větrem naneseny. A kdykoli kdo vystoupí na hřeben takové stěny, ničeho nespátří jiného, nežli písek, v nepohnuté vlny složený, pokud víchřice nezmění zase jejich tvárnost. Je to pohled příšerně velikolepý. „Celé okolí je nevýslovně mrtvé a pusté; ani pustiny na měsíci, jsou-li tam nějaké, nemohou býti více zbaveny všeho organického života nežli poušť tato. Není tu nic, naprosto nic, z čeho mohlo by se souditi, že zde býval život, ať v kterékoli době.“ U domorodců poušť Takla-makan způsobuje tajemnou hrůzu, tak že do nitra jejího ani se neodvažují. Hedin ji prošel s karavanou velbloudů v prudké zimě (— 30°), kdy mohl se zásobiti kusy ledu místo vody.

Na severním úpatí Kuen-lunu při horním toku řek mizejících v Takla-makanu vznikla některá důležitá místa. Při poledníku 85. leží Chotan (1340 m nad mořem), vyhlášený chovem bource morušového, Kiria (1430), Čerčen (1250). Obyvatelstvo Čerčenu vzrostlo teď na 500 rodin. Největší města pánve Tarimské jsou Jarkand a Kašgar. V nich bydlí Číňané ve zvláštních pevnostech, aby spíše ostatní obyvatelstvo ovládali. Oasy a města spojená jsou určitými cestami karavanními, po nichž přenáší se zboží průmysly pamiorskými, alajskými a koktalskými do Turkestanu Západního a dále na Rus. Hlavní město Kašgar je zároveň posledním velkým městem na cestě do nitra asijského. Pak nastává již poušť. Trhy tamější jsou dostaveníčkem všech různých kmenů, které obývají tyto končiny, do nichž zaléhá evropská civilisace jen v slabých ozvucích a mísí se s vlivy kultury čínské. Obyvatelů žije v něm kolem 100.000 duší. Má zdravé a úrodné okolí, silnou výrobu zlatého a stříbrného zboží, přádelny a tkalcovny lnu, bavlny a hedvábí. R. 1857 27. srpna popraven byl v Kašgaru návodem krvežíznivého Vali chana německý cestovatel Adolf Schlagintweit, když s bratry svými Heřmanem a Robertem přeshed Kuen-lun, dostihl cíle cesty své.

Jihovýchodně od Kašgaru při řece Jarkandu (Tarimu) leží město Jarkand, v němž naléztí lze zástupce všech náboženství a všech národů středoasijských. V pevnosti bydlí čínská posádka. V okolí vyvinul se rozsáhlý obchod s velbloudy a koni. Kromě toho tkají tu drahé koberce a zhotovují plstěné čepice, příkrývky a stany. Obyvatelstva má o 20.000 méně než Kašgar. Obchodem slynou ještě: Aksu (Bílá voda 70.000 obyv.), Kuča (50.000 obyv.) a Turfan (30.000 obyv.). Větší část obyvatelstva těchto měst jsou kočovní Kirgizové a Mongolové, v městech Číňané a Sartové, z velké části náboženství mohamedánského. Polní hospodářství, zahradnictví, chov dobytka a obchod jsou jejich zaměstnáním.

Mohamedánským obyvatelům říkají Dunganí, kteří jsouce původu turecko-tatarského jsou s budhistickými Číňany stále na šíru. A tu na počátku druhé polovice minulého století spory tak vzrostly, že celý svět mohamedánský se pozdvihl a odepřel poslušnost synovi nebes. V čelo nespokojenců r. 1865 postavil se statečný Jakub bej a zabral nejdříve území „sedmi měst“ (Kašgaru, Jarkandu, Chotanu, Aksu, Karašaru, Hami a Turfanu). Sídlem svým učinil Kašgar. Leč po 12 letech čínská vojska překročila Kuen-lun a Altyn-tag a zaujala část nově vzniklé říše. Když pak 1877 Jakub bej byl zavražděn, Turkestanci uvedeni opět v lůno říše Čínské, ale nejsou, spolehliví sloupové její.

O písčiny vichřicích v poušti jižně od Kuruk-tagu směrem k poušti Šambo Sven Hedin vypravuje, že vzduchem létaly větve, zrnka písku velikosti hrachu, vytržené chomáče trávy a tloučky do tváře. Když v stanu psal do svého denníku, vyschl mu inkoust okamžitě pískem naň padajícím. Vyňaté věci za půl hodiny mizely pod pískem. A příčiny toho? „Západní pouště jsou silněji prohřáté než východní, které musí dodávat vzduchu, aby naplnily prázdný

prostor, vzniklý vystupujícím vzduchem otepleným. Vítr jest v těchto krajinách největší fysickou silou, která pracuje o přetvoření povrchu zemského. "V týchž pustinách Sven Hedin zastal divoce žijící velbloudy dvouhrbé, jež průvodci jeho pro maso lovili.

Východní Turkestan zaujímá na 1,120.000 km² s millionem obyvatelstva.

2. Dzungarsko. V Dzungarsku (383.300 km²) vzniká řeka Irtyš, vlévající se do jezera Zajsan-noru. Jiné vody shromažďují se v hlubokých pánvích ples: Bulunského, Ebi-noru, Ajar-noru a j. V úrodných končinách v poříčí řeky Ili leží největší provinciální město Kuldža, kde před nedávnými lety (1871) stály již sotně ruských kozáků. Ale Rusové vrátili město Čiňanům (1881) za jinou náhradu, ponechavše si Kuldžu na dobu příhodnější. Město čítá přes 20.000 obyv. a jest velkým místem trhovým, kam shromažďují se kupci ze Sibiře, z Kašmíru a z Indie. Ve východní části Tanšanu na severním jeho svahu, na úpatí horstva Bogdo Oly (6000 m), rozkládá se bohatá oasa s městem Urumtsi. Východněji v území chalšských Mongolů v úrodné oase skrývá se město Barkul.

Dzungarové (v počtu 600.000) náležejí k západním Mongolům. V XV. a XVI. století tvořili samostatnou říši. Po příkladě Čingischanově dali se na výboje, ale nedařilo se jim. Vnikli až do Číny, a poražení byvše sami pod jeho čínské klesli. Marny byly všechny pozdější pokusy o dosažení svobody, Čiňané do území jejich poslali vojenské kolonie a klid v Dzungarsku si zajistili.

V Kuldži, částečně v Urumtsi a Barkulu, žijí Kalmykové Mongolům podobní, kteří vzývají Budhu a v chrámech se mu klanějí. Dříve bojovali proti Rusům, ale poznavše nyní cenu jejich přátelství a osvětovou snahu jejich, přidružují se jich. (Viz str. 289.!)

V. Mongolsko.

Mongolsko zaujímá krajinu od 82.º do 127.º v. délky a od 37¹/₂^o do 53¹/₂^o sev. šířky, to jest severovýchodní část Vysoké Asie, a dělí se z pravidla na Mongolsko vnitřní a vnější, k němuž druží se Dzungarsko a území Kobdo. Prostranství to zaujímá neméně než 3,377.000 km², to jest 65 tak velikých území, jako jest království České. Průměrná absolutní výška celé země jest 1000 m. Celkový sklon pozorovati lze od středu k záp., sev. a severových. do Sibiře. Střední část Mongolie vyplňuje strašlivá poušť Gobi neboli Šamo, což znamená tolik jako moře písečné. V severní části své poušť jest proniknuta údolímí, v nichž občas prší, a zásoby vody se as po polovici roku udržují. Tu také jsou bohaté a krásné pastviny, oživené stády kočovných kmenů mongolských. Východní hranice označuje Veliký Chingan, průměrně 1200—1500 m vysoký, jímž vedou průsmyky i o 1600 m výšky do Mandžurska.

Povaha pouště Gobi jest zcela jiná nežli povaha pouští afrických a arabských. V zimě panují tam kruté mrazy, a padají těžké

sněhy. Z jara půda vlhne a krajina se zelená. Pak nastávají vedra a všechno usychá. Lesů není vůbec. Na zemi leží hrubozrný písek barvy červenavé a nepřehledné spousty kamení a šterku. Na severovýchodě převládá poušť křemenitá, na severu poušť písčná. Řeky z hor pomezných tekoucí ztrácejí se ve vyprahlé půdě nebo v solných jezerech. Sůl vůbec jest všude obsažena a leckde krystaluje na povrchu zemském v podobě prášku nebo malých jehliček.

Typ ženy mongolské.

Průměrná teplota lednová v Urze vykazuje -26.2° ; výše položené město Uljasutai -26.5° . Střední tepl. červencová jest $+17.5^{\circ}$. Půda na poušti vyhřívá se v létě na 50° až 60° , vzduch na 35° až 45° . V poušti objevují se někdy větrné víry nad rozžhavenými pustinami a způsobují strašlivé spousty v krajinách, jimiž se ženou. V oasách roste hlavně dyrsum, tvrdá travina, budargana, již velbloudi rádi požívají, různé trniny plazivé, pelyněk a jiné ještě typické rostliny pustinové. Na všem jeví se barvy mdlé a nápadná uvadlost. Ze zvířat volně žijících objevuje se u vod sladkých i slaných hlavně antilopa gutturosa, podobná srnce.

Hlavní část obyvatelstva tvoří Mongolové, kteří dělí se v mnoho kmenů. Dle náboženství jsou buddhisté, a zdá se, že náboženství toto úplně změnilo bývalé hrubé, bojovné a krvelačné lidi v klidné pastevce. Kočují sem a tam, přespávající v plstěných jurtách a chovající stáda dvouhrbých velbloudů, koní a dobytka hovězího. Rádi pijí čaj, jehož prostší druhy v cihlách z Číny tam dovážejí. Kromě kočovných kmenů stepních vyskytují se v Mongolsku také obyvatelé usedlí, zvláště při nízkých okrajích hor, kde potoky napájejí lid, živočichy a půdu. Území mongolské dělí se na 26 dědičných knížectví nebo aimaků, která se liší prapory a korouhvemi. Hlavou každého knížectví je chan, jemuž přikázáno jest jednou ve třech letech s ostatními poplatnými chany sejíti se na zemském sněmě. Správa spočívá v rukou jednoho civilního a jednoho vojenského guvernéra čínského, kteří s nynějšími chany, potomky to slavných chanů mongolských, jichž velká minulost stále se v kmenech oživuje, zacházejí velmi vlídně a galantně. Chanové mongolští posílají do Pekingu jako poplatek koně, ovce, velbloudy nebo kůže vzácných zvířat a sami na slavnost Nového roku k císaři s gratulací se dostavují. Bývá jich a průvodců jejich 200 i více. Císař pak čínský navzájem poděluje je různými dary, přesahujícími cenu poplatku, i různými apanážemi a dcerami vznešených knížat nebeské říše.

Při řece Orchon u stávalo slavné město Karakorum, jehož zříceniny připomínají slavnou minulost Čingischanovu. V Karakoru bý-

valo původně sídlo Koraitů, kmene mongolského, k němuž Čingischán se utekl, když domácími vzpourami rod jeho měl býti vyvražděn, a odtud založil obrovskou říši, k níž počítaly se všechny země střední Asie. Jeho vnuk opanoval i Čínu. V Sain-Noionském chanátě jest hlavní město Uljasutaj.

V severní provincii Kobdě sídlí hlavně Kalmykové. Hlavní město jejich Kobdo šíří se nedaleko jezera Kara-ussu (1170 m), jsouc důležitou obchodem průvozním mezi Semipalatinskem a Pekingem. Kolem 10.000 obyv. má v něm své sídlo. Krajiny v okolí Kobda vynikají krásou přírodní, zdatným lidem a požehnaným zemským. Blízkost Ruska bohdá připraví jim lepší budoucnost. Východně odtud v chanátě Tuchtově (také Tušetově) jest špinavá, nepříjemná Urga, Mongoly Kuren zvaná, nyní hlavní město mongolské. Velekněz budhistů, guison tamba, bydlí ve skvostném paláci s 10.000 kněžími. Mongolové v jurtách, ohrazených dřevěnými ploty, Číňané v podzemních chatách. Urga jest vedle Lhasy největším místem poutním ctitelů Budhových. Guison tamba jest jako kutuchtů zástupcem dalajlamovým. Lidé jej cti jako ztělesněného boha. Obyvatelů jest v Urze přes 35.000. Obchodní význam Urgy drahou Sibiřskou poklesl, ač spojení s nitrem asijským, zvláště s Pekingem, nikterak se nezměnilo. Majmačin jest od ruského města Kjachty sotva na dostřel vzdálen. Bydlí v něm výhradně kupci čínští. Karavany putují z Kjachty do Pekingu po starodávné silnici, s níž uchýliti se netřeba. Vede podél ní telegrafní spojení a v určitých vzdálenostech zřízeny jsou dobré seraily k nocování, ku krmení a napájení soumarů. Podobně karavany čínské putují směrem severním. Poštovní spojení mezi Petrohradem a Pekingem zřízeno bylo již dávno. Zásilký petrohradské docházejí Kjachty ve dvanácti dnech (jindy v pěti nedělích) a za deset dní potom mají je přes Urgu a Kalgan v Peking.

Mongolové kočovní mají velká stáda a vedou čilý obchod s dobytčím. Z části jsou rolníky, berouce si za příklad Číňany, kteří po stránce zemědělské zaujmají s Japonci první místo mezi národy asijskými. „Prostý lid v městech rád lenoší, což viděti lze všude, kam přijdeme. Hned je kolem nás zástup zevlounův, a než se nadějeme, jsme jimi obklopeni. Číňané sami říkají, že Mongol je zosobněná lenost.“

B. Korea (království).

Korea jest absolutní království, jež ovládá dynastie Hanů od r. 1391. Rozkládá se na stejnojmenném půlostrově (u velikosti 218.650 km²), a sahajíc jižním mysem svým po 34.º 71' sev. šířky, jest jako v cestě Japonsku, postupujícímu na západ. Jako klín zabíhá mezi moře Žluté a moře Japonské, sama sebou se nabízejíc k účelům národohospodářským a politickým. Severní hranice dotýkají se 43.º 2'. s. š., východní kraj 130.º 35' v. d., a západní bod 124.º 30'.

Břehy půlostrovní, zejména západní a jižní, vroubeny jsou nesčetnými ostrovy drobnými, z nichž největší jest Quelpart. Z té příčiny jmenují panovníka korejského „králem 10.000 ostrovů“. Na severu a severozápadě Korea sousedí s Čínou (s Mandžurskem) a na nejzazším severovýchodě krátkými hranicemi s Rusí (s asijským Přímořskem). Hranice vyznačuje pohoří Čang-pai-šan, řeka Jalu a Tumen.

Půlostrov jest hornatina, pásmy horskými, vyššími Krkonoš a Šumavy v různých směrech prostoupená. I pobřeží vykazují temena horská, 1800 m vysoká. Ze severních vysočin vyniká vyhaslá sopka Paiktosan neboli Peišan (2440 m), „hora s hlavou bílou“, jako hraniční značka na pomezí mandžurském. Dle zeměpisce a badatele japonského Kota lze Koreu rozdělit ve dvě části, které se značně liší plastikou půdy, podnebím, vegetací a plodností. Obě části oddělují hluboká údolí ve směru myšlené čáry ze Seulu do Gensanu. Severní část leží v zimě hluboko pod sněhem, břehy její od prosince do března jsou opiaty ledem, a podnebí jest drsné, sibiřské. Jižní část má podnebí mírnější, sníh leží po tři měsíce pouze na horách, a jižně od jmenované čáry daří se rýže, bambus a kamelie japonská. Severní Koreu Koto jmenuje „planinou Kaimaskou“, 600—1000 m vysokou; střední Korea jest pahorkatina do 300 m, Korea jižní jest středohorskou vysočinou. Po stránce geologické půlostrov jeví se jako část kůry zemské, v níž převládají prahory, obsahující zlato a měď. Činná sopka ční pouze na ostrově Quelpartu. Je to 2000 m vysoký Hala-san, jinak Mount Auckland.

Řeky nemají veliké důležitosti, jsouc úzké a klikaté, vyjmouc řeku Jalu, Tumen a Naktung-gang (gang = řeka), jež slouží dopravě po 230 km délky své. Plují po nich džunky s ponorem 1—2 m. Při deltovém ústí Han-gangu roztroušeny jsou mnohé ostrovy zalesněné, zvané „souostroví královských princů“.

Podnebí jest v krajinách korejských velmi drsné a studené. Zvláště na severu mají tuhé mrazy, provázené sibiřskými vánicemi. Sníh padá i v krajích nejjižnějších. Půlostrov jsa mořem oblit se tří stran, bohat jest vodními srážkami a vyznačuje se proto bujnou vegetací. Květenu země zná málo kdo; celkem souhlasí v základech s typy květeny čínské. Pěstují se rýže, bavlna, proso, boby, pšenice, ječmen, oves, tabák, konopí a ošetřuje se hlavně keř Broussonetia papyrifera pro výrobu papíru. Pěstění čaje se nedaří. Také ovoci věnuje se péče, leč jakost jeho daleko jest horší nežli jakost plodů v Číně a v Japonsku. Nejlepší jsou melouny. Sady šíří se v údolích a po terasách jižních svahů. Výšiny jsou z pravidla neplodné, bezlesé. Někdejší lesy korejské neprozřetelným hospodařením zmizely.

Živočišstvo podobá se živočišstvu mandžurskému. Z dravců objevují se tygři a medvědi. V porostlinách volně pobíhají divocí kanci. V hospodářství chovají se koně, vepři, hovězí dobytek a psi, jichž masa s oblibou se požívá. Ovce a kozy chovati se nedopouští. To dovoleno jest pouze králi, aby mohl je obětovati: ovce za zemřelé předky, kozy na Kon-fu-tse. Metlou země jsou všude zaháněny vši, blechy a štěnice, které vyhánějí člověka z domu do přírody.

Obyvatelstva žije na Koreji 9—10 mill. (Hellwald) nebo 12 mill. (Lehmann). Mezi 30.000 cizinců nejvíce jest Japonců, Číňanů 5—6 tisíc, Evropanů 300 a Američanů 400. Ze 300 cizích firem jest 260 japonských. Majiteli továren, telegrafů, telefonů, železnic, paroplavebních linií jsou Japonci. Cizinci bydlí v hlavním městě a v městech přístavních. Cestovatelé líčí Korejce jako lid duševně nadaný a vyššího vzdělání schopný. Stavějí je po bok Číňanům. Touha po svobodě již z mládí bývá jim vštěpována, ale celkem trpná povaha národní jest příčinou ustavičného úpadku státní samostatnosti. Náležíjí původem uralsko-altajské větvi plemene mongolského a smísili se s různými kmeny, podobajíce se více Japoncům nežli Číňanům, od nichž přijali kulturu. Zaokrouhlené jejich kosti lícní v obličejí silně vyčnívají, nos jest poněkud sploštěn, nozdry se rozšiřují, oči jsou černé a dovnitř poněkud našikmeny. Postava jejich jest štíhlá a statná, u lidí kruhů vznešených zjemnělá, u lidu dělného upracovaná, pokleslá. Plnovousem připomínají typy evropské.

Oděv Korejců záleží z dlouhých, širokých kalhot, sahajících po kotníky a z jednoduché kazajky v bocích přepásané. Zamožnější nosí přes sebe ještě jakýs dlouhý kabát z hedvábné řídké látky, z předu knoflíky zapíatý. Zamílovaná barva oděvu je bílá nebo světle modrá. Kroj podobá se kroji čínskému z doby Mingů. V zimě Korejci nosí kožichy a oděv vatovaný. Na nohou nosí slaměné nebo nitěné sandály, ženatí muži upevňují si vlasy v chomáče spletené, na hlavu jako Birmani a utahují je tyčinkou z tenkého bambusu. Na hlavách nosí z bambusu upletené klobouky zvláštní podoby. Klobouky jen tehdy na hlavách pevně sedí, jsou-li pod bradou přivázány stuhou; jinak máme dojem, že jim každou chvíli spadnou. Ženy nemraží si nohou jako v Číně; vlasy rozčesávají si v týlu a spletené ve vrkoče ovinují kolem hlav. Korejci se liší od Číňanů větší čistotou, hlubší citlivostí a dobromyslností, jakož i větší úctou k ženám. Život obyčejných lidí je zcela jednoduchý. Ani čaj nevnikl do domácnosti jejich. Cukr prodává se v lékárnách; všeobecně sladí se medem. Chudí pijí odvary rýžové a prosové, bohatí z přepychu odvar kořene ginsengu. Reč korejská jest mnohoslabičná řeč kmenová, podobná japonštině a podřečem uralsko-altajským. Má 27 skutečných písmen, jichž se všeobecně neužívá, poněvadž vzdělání píše raději značkami čínskými. Je to také proto, že pojmové písmo čínské jest všem snadno srozumitelné. A tak Korejci, Annamité, Číňané i Japonci a jiní při různosti jazyků přece písmem se dohodnou.

Až do jisté doby hoši a děvčata žijí v domácnostech pospolu. V chudých vesničkách mládež běhá v létě bez oděvu. Později určují hochům zaměstnání, a děvčata nechávají doma nebo je prodávají bohatším rodinám za nevolnice a služebné. Hezky urostlé dívky učí se způsobům a pohybům tanečnic neb kratochvilnic, aby jednou snáze ušly bídě a nedostatku. Korejci zovou takové ženy básnickým způsobem: „listy slunečního světla“, protože to jsou jediní tvorové, kteří utěšující je v trudných okamžicích, schopni jsou ušlechtilějších mravů. Jsou to tvorové, kteří unikli výchově, jež ze ženy činí domácí zvíře. Jinak však

korejská žena, pokud se práce týče, jest emancipovanější, nežli mnohá žena na západě. Na paních vyšších stavů vyžaduje se, aby si volily nějaké zaměstnání, jímž by pro domácnost peníze získaly. Mohou býti lékařkami, mohou pěstovati bource a včely, obchodovati, vyučovati, ryby lovit, lastury sbírat, sítě tkáti, plést, boty a střevice šít, kratochvilnicemi, kejklířkami a hadačkami býti a jinak se živiti. Jsou tedy ženy korejské vesměs zaměstnány, velmi pilny a čistotny. S podivením jest, že muži práci žen náramně z pohodlněli. Selka je na poli, oře, seje, žne, a muž hoví si ve stínu broskví doma, oddávaje se sladké lenosti. Ženy vaří, vychovávají děti, obchodují, šijí, spravují, a manželé jejich procházejí se ve společném hovoru alejemi platanů. Že národ podobných zvyků nikdy nebude silen a samostaten, rozumí se samo sebou. Tož Japonci prozřevše sousedy slabochy, ode dávná již usilují o jejich vlast i svobodu a sprádaají sítě obchodních smluv a všelijakých privilegií, aby Koreu si přivlastnili.

Dle zpráv cestovatelův Korea jest země velmi pěkná. Rozlehlá údolí pilně jsou obdělána a příroda v nich jest tak čistá a netknuta, jako jednoduché jsou mravy lidu, který ji oživuje. Angus Hamilton píše: „Všechny vrchy jsou zosobněny a ve spojení s duchy a draky. Všude zřítí oltáře, kde obyvatelstvo přináší oběti skalním duchům. Charakter krajiny jest stále týž, mír zelených údolí, krása skalních rozpadlin nad nimi, podivuhodné osvětlení předmětů v čistém, svěžím vzduchu, lesy, vesnice, řeky, příkré průsmyky — to vše poutá a zvětšuje lásku k zajímavé zemi.“

Jiný cestovatel, jenž pronikl hluboko do nitra země, takto se zmiňuje o tom, co viděl: „Na ohbu silnice v polích rýžových, ječných a tabákových leží vesnička. Záleží asi z 10 chalup slamou krytých, špinavých, podivuhodných, neobyčejně malebných. Hliněné zdi jsou na spadnutí. Několik trámův a tyčí je podpírá. Okna jsou zamřížována a papírem zalepena, dvěře nízké; díra ve zdi, všecka začouzená, jest komínem. V průjezdě leží pes, vedle něho kvičí vepř. přivázaný na šňůře, ušima jeho provlečené, slepice všude hrabou a určitá rodinná nádoba, bestiálně čpící, odporný otevřený škop, jehož ode všech členů rodiny bez ostychu bývá používáno, stojí na verandě.“

Státní náboženství jest buddhistické; k němu náleží celý národ. Vyšší třídy však přidržují se nauk Kon-fu-tseových. Národ roztržěn jest v kasty, které nezáleží na náboženských předpisech a způsobech, nýbrž na rozdílech politických. Šlechta jest dvoji: vojenská a civilní. Nižší kasty tvoří „pološlechtici“, měšťané, rolníci, pastýři, lovci, rybáři. Zvláštní kasta, které u Číňanův ani u Japonců nenalézáme, jest kasta nevolníků. Mezi kastou měšťanův a nevolníků rozeznává se kasta „opovržených“, kteří dělí se opět v několik kategorií. Z kasty opovržených vybírají se úředníci a kněží. Pamětihodno jest to, že kněží v buddhistické Koreji nejsou tak ctěni jako jinde v Orientě. Náleží nejnižší a nejopovrženější kastě. I jest patrný úpadek v korejském kněžstvu. Proto lze si vysvětliti, že církev římskokatolická má

nyní v Koreji (od r. 1835) na 50.000 údů, protestantská 10.000 přívrženců.

Zřízení státní jest podobné jako v Číně. Králi, jenž je 28. v řadě z dynastie Hanů, přidělení jsou tři ministři a státní rada. Vládu obstarává šest ministerstev pro ceremonie a kultus, pro války, civilní správu, finance, spravedlnost a pro veřejné práce. K nim poji se ministerstvo záležitostí zahraničních. Král panuje neomezeně, a vůle jeho jest zákonem. Jest pánem vši půdy a rozhoduje o osudech poddaných. Politicky Korea dělí se ve 13 provincií, zvaných „taa“. Státní příjmy záleží z daně pozemkové a z výtežku monopolu různých předmětů, jako drahých kamenů, kořene ginsengu a j.; určité procento ze žni odvádí se ustanoveným úředníkům v zrní.

Král korejský zachází s cizinci vždy vlivně a uctivě. V obleku evropském malá postava jeho vyhlíží nejapně a směšně, ale v kroji národním vystupuje v něm celý asijský majestát. Leč nynější zeměpán jest asi v Koreji posledním panovníkem samostatným. Nebo ať jest v područí kterékoliv moci, konec nastává vlastnímu království, a trůn jeho nezaskvěje se již slávou bývalou. Opatrnému jednání královu lze přičísti, že říše zachovala se v celku do nynějška.

Stálého vojska jest v Koreji asi 6—10 tisíc mužů, po evropsku ozbrojených a vycvičených. Pošta má 500 úřadů a 6000 koní dopravní. Silnice prvního řádu jsou 6—8 m široké. Ačkoliv mají po stranách příkopy odvodňovací, přece slouží nanejvýše dopravě karami, taženými voly. Silnice druhé třídy mají 1½—2 m šířky. Některé vsi spojeny jsou pouze chodníky, po nichž nosiči zboží přenášejí. Železnice hotová vede ze Seulu do Fusanu, odbočky se stavějí do Gensanu a do Viču při ústí Jalu. Také Čemulpo spojeno jest s hlavním městem „země ranních červánků“.

Bohatství nerostné bývalo v Koreji přeháněno. Po zlatě pátrá

Velký zeměpis. I.

Král Korejský.

se na několika místech s výsledkem; také prý se v náplavech nacházejí drahé kameny. V horách Pepi-šanských domorodci dolují způsobem starodávným bez strojů; Angličané (na severozápadních svazích), Němci (na svazích východních) způsobem moderním. Korejci dolují tak, že v úzkých štolách rozdělají oheň, jež tak dlouho udržují, až skála žárem povolí a vzácný kov se objeví. Podobně do-
lovávali prý Římané, Iberové a jiní národové dříve, nežli poznali sílu a účinnost prachu střelného. Zeměpisec Gottsche odhaduje nynější těžbu nerostů, nepočítaje v to sůl, na 12,000.000 K, z čehož na zlato připadá 8,000.000 K. Sůl vypařují z moře. Zlata vyváží se dle úředního sdělení průměrně za 1,000.000 dolarů; podlouně asi za tutéž cenu.

Průmysl korejský vyznačuje se neobyčejnou výrobou papíru, z něhož pro nedostižitelnou pevnost nejrozmanitější předměty se vyrábějí, jako deštníky, pláště do deště a pokrývky. Průmysl hedvábnický je nepatrný, užívá se ponejvíce vláken přástevníků dubových. Na ostrově Quelpartu pletou jemné klobouky, po celém království známé. Po otevření smluvných přístavů r. 1882 obchod korejský je v značném vývoji; chopily se ho hlavně ruce japonské.

R. 1900—1901 jevil se obchod s přístavy korejskými takto:

Dovoz zboží		Vývoz zboží	
1900	za 8,000.000 mex. dolarů	1900	za 7,000.000 mex. dolarů
1901	» 9,000.000 *) »	1901	» 8,000.000 »

Přiváželo se hlavně zboží bavlněné, hedvábné, konopné, měděné, pytle, provazy, petrolej, sirky, barvy, dříví, cín, zboží vlněné atd. Vyváželo se zlato, kůže, obilí, rýže, boby, ryby.

Korea zachovala si ze všech států východoasijských nejposlze svou pověstnou uzavřenost. Teprve v posledním čtvrtstoletí otevřely se závory zemské, a půlостrov vešel ve styk s obchodním světem japonským, čínským a evropským. Již r. 1440 Japonci směli vykládati zboží ve Fusanu, Čefu a Jempu. R. 1647 Čína učinila Koreu poplatnou. Poplatnost záležela v tom, že poselstvo korejské přicházelo každého roku s dary do Pekingu, začez dostalo se mu jako uznání — kalendáře dle čínského letopočtu. Vliv Japonců na Koreu rostl, až r. 1876 v Šimonoseku po úsilí dvě stě let trvajícím království prohlášeno bylo na Číně nezávislým a smlouvou ze dne 27. února obchodu otevřeno. Později obchodní smlouvy uzavřeli Angličané, Američané, Italové, Francouzi, Rusové a Němci. Tehdy zaveden také úřední dozor nad obchodním spojením, aby pohyb obchodního rozvoje mohl se sledovati a uveřejňovati. Konečně r. 1905 mírem Ports-

*) Mexický tolar = 4 K 30 h; dolar Spoj. států sev. 4 K 20 h.

mouthským (v Americe) Japonsko dosáhlo, po čem toužilo: svrchovanosti nad Koreou. Jakoby to v hvězdách bylo psáno, že Korea nemůže býti bez Japonska, Japonsko bez Koreje.

Jihozápadní souostroví a zátoky v průlivu Korejském podobny jsou skandinávským fjordům oplývající bujným vzrůstem rostlinstva a rozmanitostí živočišstva. Tu jsou bohaté lovy na tuleně a na ptactvo všeho druhu. Ohromné zástupy ryb stěhují se mezi souostrovími sem a tam, majíce hojnost potravy na mělčinách, kde vody a dno mořské přeplněny jsou spoustami drobných koryšů, za nimiž i velryby sem se dostávají. Mezi těmito ostrovy uschovány jsou nešetně, ale větším dílem malé přístavy zemské. Tu také asi uprostřed západního pobřeží v chráněné zátoce leží Čemulpo (18.000 ob.), nyní přístav hlavního města Seulu. Široké přístaviště, dobré ulice, četná skladiště, železnice, telegrafní a telefonní spojení na všechny strany vítají příchozího jako v nějakém přístavě evropském. Do r. 1882 bylo Čemulpo osadou rybářskou, nyní má na 25.000 obyvatelů, kteří obývají čtyři čtvrti, vším moderním zařízením opatřené. Čtvrť korejská jest největší, japonská, která před válkou s Ruskem 1300 domů čítala, jest nejlépe položena. Čínská čtvrť má as 1500—2000 obyv., a evropská čtvrť r. 1903 měla asi 100 obyvatelů, hlavně Angličanův, Rusův a Němců. Obchodní domy anglické, ruské a německé znamenitě prosperují, ač jest jim zápoliti se špinavou a podvodnou konkurencí domův a továren japonských, které bez ostychu horší své zboží známkami cizích, dobrých firem označující, za své vydávají a tak od nich odběratele odlouditi se snaží. Zajímavý úkaz jest, že v Čemulpu rozdíl přílivu a odlivu obnáší až i 11 m, čímž přistání nad míru jest stíženo.

Seul jest od Čemulpa jen asi 35 km vzdálen a spojen s ním železnici. Vlaky jezdí pomalu, ale vozy jsou čisty a dobře zařízeny. Železnice tato dostavěna byla v době války ruskojaponské a vykonala ostrovanům služby neocenitelné. Hlavní město má na 200.000 obyv. a vyniká krásnou polohou. Vysoké pahorky obkličují město se všech stran. Rozkládá se na svazích těchto vyvýšenin, obkličeno jsouc zdi 9—10 m vysokou a asi 22 km dlouhou. Zeď vede přes příkré stráně a přes hluboká údolí v malebných oklikách a závitnicích kolem celého města, uzavírajíc vedle domův, ulic a tržišť i lesy, pole a kopce. V okolí města jsou pěkná pole rýžová, ale také pusté krajiny. Domky jsou většinou kryty slamou. Město se v posledním desetiletí jako kouzlem změnilo. Ulice opatřeny jsou výbornou kanalisací, drahou elektrickou, školy, banky a obchody vyrostly jako zázrakem vedle nízkých chat slaměných, v nichž ani zpola již tolik nečistoty a nepořádku není, jako bývalo dříve. Mnoho starých zvyků pomínulo. Tak večerní ohně na výšinách kol města zvětující, že v okolí není nepřítel, ani povstalec, již se nezapalují. Podvečerní vyjížďky šlechty korejské, konané s velikou parádou a s četným komonstvem, rovněž již přestaly. Příchozí nenalézá tu již Seulu starého, v němž na ulicích shromažďovala se nečistota po celý rok a umrtvující zápach hniloby činil jej semeništem nakažlivých nemocí. Seul patřiti bude

časem k nejzajímavějším městům východu, poněvadž se všemi novotami ponechává si korejský sloh v stavbě, kroji, nábytku a v ozdobě vůbec. Na mnoha místech přicházíme v městě ke zdem královských paláců, jichž tam několik. V poslední válce některé z nich padly za obět drancování. Před příbytky zámožných lidí a úředníků stojí v každý čas strážcové a služebníci, aby dozor měli na oheň. Všude městem vládne čilý ruch, lid se míhá po ulicích, hlučí, kupuje, obchoduje.

Na pobřeží jihovýchodním při průlivu Korejském v pěkném zálivu leží město Fusan, od břehů japonských jen asi 200 km vzdálené. Fusan jest pro Japonce větší důležitosti než-li Čemulpo a jiné; do něho vystěhovalci ostrovní stěhují se již po mnohá století, aby v Koreji našli novou vlast. Fusan je branou, kterou japonské voje na půlостrov přecházely jako výbojci. A výbojných výprav bylo nemálo. R. 1592 bylo tu japonských usedlíků tolik, že připluvšímu loďstvu nejen přístav, ale i město otevřeli, a Korejci nemohli toho překaziti. Když r. 1597 nová válka mezi Korejci a Japonci vypukla a po záhubě 300.000 životů lidských ustala, bylo ostrovanům z nitra země odejiti, leč Fusan jim zůstal v rukou, a z něho vytvořili přístav čistě japonský, jakýmž zůstal až na naše časy. Tu také jest jakési ústředí veškeré plavby, kterou lodi japonské na všechny strany provozují. Ve Fusanu jest středisko a shromaždiště rybolovců, jichž bývá mnoho tisíc. Vstup do přístavu uzavírá věnec skalisk a zelených ostrovů. Po břehu zálivu vede cesta do starého Fusanu, druhdy ohrazeného, nyní nedůležitého. Nový Fusan má nově založené doky, nádraží a elektrické osvětlení.

Na východním pobřeží korejském, na 39.º s. š., leží město Gensan, také Wänsan zvané, největší přístav korejský, dlouholetý cíl ruských a japonských tužeb. Záliv gensanský šíří se na ploše 200 km², chráněn jest lesnatými úskalími a oživen řadou zelených ostrovův a ostrůvků, které vjezd ochraňují. Moře (někde 18 m hluboké) je v přístavě barvy safírové, v zimě nezamrzá a vedlejší zátoky jeho pojmuti mohou loďstva různých národů, aniž si vespolek překážejí. Málo přirozených zátok na světě rovnati může se zátocě této. Naproti Gensanu na druhé straně zátoky rozkládá se Port Lazarev, jenž by se byl stal mnohem výhodnějším přístavem dráhy Sibiřské nežli Vladivostok, kdyby Japonci, prozřevše důležitost jeho, nebyli nejtěžší překážky kladli proti obsazení území toho vojskem ruským. Sami pak založili v něm velikou osadu japonskou, strhnuvše na sebe veškeren obchod, průmysl a finanční akci. Korejci Gensan Japoncům otevřeli r. 1880, Evropanům 1882. Od té doby město je vlastně přístavem japonským, neboť vše jest vystavěno dle jejich vkusu a slohu, nevyjímajíc ani veřejných sadů, podobných sadům v Tokiu a v Jokohamě, ač bydlelo tam do nedávna 15.000 Korejcův a Japonců so tva 3000. Staré domy zaměněny jsou moderními, špina a nečistota zažehnány upravenou kanalisací, nemoci odstraněny moudře vedeným zdravotnictvím.

Nedaleko Čemulpa v moři Žlutém vyčnívá ostrov Kang-vha, jehož historie sloučena jest s historií celého království. Již před 800 lety ostrov býval oporou země a náležel k pěti nejpevnějším hradům zemským. Město téhož jména ohrazeno jest zdí skoro 8 km dlouhou. Některá místa ostrovní jsou zcela nedobytna. Kang-vho bývalo útočištěm královského dvora, kdykoli Číňané, Mongolové, Mandžurové a Japonci Koreu přepadli a Seulu se zmocnili. V XVI. stol. posádka měla 10.000 obhájců; nyní chrání města a posvátných míst jediný mandarin a nepatrná posádka. Z budov nejpamátnejší jest

Fusan na pobřeží jihovýchodním.

„chrám dějin“, jehož střehli mnichové s povinností vojenskou. Jiný chrám sluje „chrám tři hrdin“.

V Koreji rozkládají se dosud (zvláště v končinách severních) pralesy, v nichž člověk dosud se neusadil. Tu domovem jest jelen, medvěd, rys i tygr. Ačkoliv v Koreji není zákonů honebních, a každý zbraň nositi může, přece honba se málo provozuje, poněvadž lid má na to málo času a je příliš líný. Žijí pak v Koreji lovci z povolání, odvážliví, divocí chlapci, kteří nadbytek medvědův a tygrův odstraňují, živi jsouce na útraty vesnic, jejichž okolí dravých šelem zbavují. Ozbrojeni jsouce starými puškami s kameny křesacími, ne-

znají bázně, přepadají tygry osamoceni, a selže-li rána, s tesákem v ruce s nimi boj podstupují. Parohy jelení prodávají domorodým lékařům nebo do Japonska a do Číny. Také se cení sádlo dravců, žluč a šlachy jejich, protože se jim připisují různé účinky léčivé. Z tygrů prodávají kůži a kosti; maso je divokým lovcům lahůdkou.

Po celé zemi poutají pozornost naši kláštery, jichž nejvíce stojí na hoře diamantové. Mr. Hamilton, navštíviv je, píše o nich, že milounek znění zvonků jejich prochvívalo vzduchem, a sladká vůně kadidl z jednoho oltáříku vedle cesty mísila se s vůní borovic, když se k nim blížil. „Hlavní chrám je veliké, 16 m vysoké stavení typu korejského, s dvojitou, prolomenou střechou a zobci bohatě ze dřeva vyřezávanými. Cihlové střechy podporují teakové sloupy 1 m v objemu. Tabule dveří, broušené ve tvaru diamantů, jsou zlatem ozdobeny a příčinou názvu „hora diamantová“. V Keum-kang-sanu jest 34 klášterův a kaplí se 300 mnichy a 60 jeptiškami. Všude po cestách z jednoho oltáříku stojí ukryty malé kapličky, modlitebny s příbytky pro návštěvníky, byty pro lidi staré a nemocné, pro vdovy a sirotky, pro nešťastné a kleslé, kteří z hlučného světa do klášterního klidu se utekli. Žijí tu pospoju skromní a milosrdní sluhové svého boha a v dobročinnosti, v modlitbách, v trpělivé lásce ke všemu stvoření tráví běh života svého. Klášterníci i k cizincům jsou přívětivi a pohostinní. Kázání a modlitby ozývají se střídavě v chrámech, a v některých okamžicích duše naplněna jest jakousi sladkou důvěrou v život příští, kteráž důvěra roste, vstoupíme-li před obrovskou sochu Budhovu...”

Angličané obsadili korejský ostrov Port Hamilton na 34. rovnoběžce v rozsahu 14 km² o 3000 obyvatelů.

C. Japonsko.

Japonsko, říše pohádek, říše kvetoucích sadů, zářících lilii a mandlovníků. Země záhad, země jinačího života, nežli je život náš, života nám cizího, podivného, dle našich pojmů snad dětinského, snad nepřirozeného, a přece života vychovávajícího zdatné umělce, učence, vojíny, námořníky, nejlepší průmyslníky a obchodníky asijské!

Japonsko jest říší ostrovní, a důležitost jeho na dalekém východě je tak veliká, jako důležitost Velké Britannie na evropském západě. Čím jest V. Britannie pro Evropu, tím Japonsko jest pro Asii, jen že si polohu Britannie nutno přimysliti podél břehu španělského a francouzského (jižněji). Všichni, kteří kdy do Japonska se ubírali, byli překvapeni novým světem, jenž se jim před očima otevřel. Ale ti, kteří přijeli od východu, od Ameriky, okouzleni byli vždy dojmy nejbohatšími. Po unavující devítidenní neb desítidenní plavbě oceánské z Honolulu, po patnáctidenní neb dvacetidenní plavbě ze San Franciska naskýtá se cestovateli tak rozkošný obraz kvetoucího pobřeží japonského, že není na světě obrazu podobného. Nad hla-

dinu mořskou vynořuje se do oblak obrovská hora Fužinojama a vstříc mu posílá první pozdrav z čarovné země. U pobřeží všude samý květ a plod, vůně a radost ze života, bohatství plodin, přepych přírody, štěstí srdce lidského. „A čím více loď se blíží k zátoce Tokijské, tím toužebněji srdce bije touhou, abychom stáli na půdě opěvané romantiky, jichž slova chvály a lásky vyplynula z duše, omámené barvami a vůní květů, čarovnými zvuky ptactva, báječným leskem slunce, zdravým vzduchem a živým, činným lidem.“

„O čem snil jsem jako v pohádce, když mysl ponořovala se v líčení lidí a přírody na tajemném východě, to vše počalo se vyjevovati v úžasné skutečnosti, jakmile koráb „Čína“ veplul do hlubokého zálivu Tokijského. Čeho oko dotud nikdy nevidalo, a po čem duše nevýslovně prahla, o tom všem smyslově rázem se přesvědčuji. Vábné dějiště podivuhodného světa, povzneseného z tichomořských hlubin podzemním žárem nad hladinu oceánu, odhaluje před diváky ostrovní říši, jejíž netušená kouzla a vnady proniknouti jedině oči člověka nepostačují“, napsal Jos. Kořenský, když po dlouhé plavbě oceánem Tichým ocitl se v zátoce Tokijské.

Slovo „Japan“ odvozeno jest od čínského slova džipon a znamená asi tolik jako „Říše počínajícího slunce“ (dži-pen-kvo). Číňané případně volili název ten, poněvadž jsou od souostroví na západ, a Japonci název přijali, přičinivše si o vzniku názvu lahodnou báji, že bohyně slunce Aratevasu zvolila za sídlo své ostrovy a stala se pramatěří mikadova rodu, který několik set let před Kristem počal panovati a panuje nepřetržitě dosud.

I. Rozloha, půda, podnebí.

Japonsko záleží z pěti velikých a z množství malých ostrovů, které ve třech obloucích prostírají se od 22° do $50\frac{1}{2}^{\circ}$ s. šířky a od $129\frac{1}{2}^{\circ}$ — $156\frac{1}{2}^{\circ}$ v. délky ve výměře kolem 418.000 km². Celkem počítá se 3850 ostrovův a ostrůvků. Z toho připadá na ostrovy drobné 29.000 km². Největší ostrovy jsou (od jihu počínajíc) Kiušiu (35.000 km²), Šikoku (18.000 km²), Honšo jinak Nipon (220.000 km²), Jezo (80.000 km²) a Formosa (35.000 km²). Břehy jejich vroubí nesčíslné ostrůvky malé, mělčiny a koralové výspy, tak že plavba vedle nich jest vždy a zvláště v noci nebezpečná. Moře Japonské oplývá bouřemi, vodními smršťemi a větry, které mají vliv i na podnebí pevnin je obkličujících. Zejména vitr tajfun*), vlastní Tichému oceánu, působivá děsná spousty. Je to bič Japonského moře, jako Samum je zlem Sahary, jako cyklony jsou trestem Ameriky. Provázen bývá lijáky hroznými, tropickými, černými, nekonečnými. Vichr vzdýmá vlny mořské, žene je do řek, v nichž voda stoupá, stoupá, rozlévá se po březích, poji se s vodou mořskou tak, že bílé její

*) Jméno Tajfun vzniklo snad z čínských slov tai veliký, a fun (vitr). V řeči indické vyskytuje se to slovo jako tufon, v arabštině tufan, v malajštině tufán, tufao.

hřebeny, šlehané skučícím tajfunem, převalují se po pevnině, jako by to byla hladina jediného oceánu. Voda vytrhává stromy, kře, révu, trávu, drn, kůly, tyče, ploty, fangy, bere s sebou ornici, ničí vše, nač připadá silou nezkrotnou, silou rozhněvaných nebes. Všechna pomoc lidská jest marna. Tajfun objevuje se nejčastěji, když voda mořská je nejteplejší, z pravidla v září, a postupuje dle všeho podle mořského, vodního proudu kurošijského.

Ostrovy Kiušiu a Šikoku odděleny jsou od ostrova Honda mořem vnitřním Seto-uchi-umi, neobyčejně bohatým malými

Posvátná sopka Fužinojama.

ostrovy. Na březích toho milého, od prudkých bouří chráněného moře shledáváme velká města a vesnice, v nichž lidnatost přesahuje i 200 osob na 1 km². Na severu ostrova Honda lidnatost klesá na 80.

Ostrovy japonské jsou vesměs hornaté a z větší části původu sopečného. Celým souostrovím sledovati lze řadu činných i vyhaslých sopek, z nichž mnohé přesahují čaru sněžnou. Půda se takřka chvěje pod nohama ostrovanů. Na Hondu, Šikoku a Kiušiu napočítlo se ze 60 hor přes 1800 m vysokých 35 původu sopečného, 25 původu prahorního. Devět velehor na Hondu, mezi nimiž je 5 sopek vyhaslých, přesahuje 2800 m. Vzdělávané půdy počítá se celkem 15—20 procent. Roviny rozkládají se hlavně při dolním toku řek. Jediné v severním Hondu šíří se úrodné roviny, ohraničené kolkolem horami. Všeobecně pnou se hory na ostrovech směrem jihozápadním a vyznačují se nízkými průsmyky. To jest odtud, že základní útvar hor tvoří prahory a staré břidlice, které vysoko nevystupují, a že útvary sopečné, prahorní základ pronikající, neseskupily se v pásma, nýbrž

v jednotlivé mohutné vrcholy, čímž přechody ději se hlavně po staré prahorní spodině mezi vypnulínami vulkanickými. Všude převládá mírné zdvižení půdy, a málokde překvapují velkolepé, divoké a rozeklané skalní partie, jakým podivujeme se v Alpách. Rovněž vřesovišť a rašeliníšť není. Za to zelenají se v horách květnaté lučiny, zbrzděné hlubokými úvaly. V úvalech šíří se ve směru bystřin lesní porosty.

Údolí vyznačují se svěžestí a lahodou. Věčného sněhu a ledovců v Japonsku nenajdeme. Jenom nejvyšší hory ostrovů Honda a Jeza zachovávají sněžné jámy až do léta. Počátkem října padá na ně sníh nový.

Japonci rozlišují jmény jednotlivé hory, nikoli však pohoří. Na každém temeni spatřují sídlo zvláštního boha, k němuž putují a jemuž oběti přinášejí. Nejpoutavější mezi těmito posvátnými horami je Fuži-no-jama*) nebo Fužijama, nejvyšší hora na ostrově Hondu. K ní nesou se touhy všech věřících; k ní putuje, kdo může, a šťasten jest každý, komu bylo dopřáno dotknouti se nohou cesty na horu vedoucí. Až 20.000 lidí ročně ubírá se po třech cestách k temeni jejímu, větší část roku sněhem pokrytému.

Z té příčiny jest vyobrazení Fužijamy, zkrátka Fuži, všeobecně oblíbeno a rozšířeno na všech výrobcích japonského průmyslu a umění ve tvarech nejrozmantějších. Fužijamu malují na papíře, na tkaninách, na dřevě, plasticky ji zobrazují na vásách hliněných a bronzových, zkrátka všude.

Fužijama zvedá se na západě zálivu Tokijského na širokém podkladě ze sopečného pásma jako spousta navrcholených vyvření do výše 3750 m. Posledně soptila od 24. listop. 1707 do 22. ledna 1708 bez přestávk. Od té doby je klidná, a obyvatelstvo vypravuje si o ní, že povstala působením bohů zároveň v téže noci s jezerem Bivou. Představuje mohutný kužel s vrcholem sněhem pokrytým. Ční nade všechny okolní hory jako strážce, jako přísný praotec všech ostatních. Kráter její jest 130 m hluboký. S hory naskýtá se čarokrásný pohled po nejvyšších partiích ostrova. První zprávy o vystoupení na horu Fuži podal Angličan Rutherford Alcock, vyslanec japonský, jenž r. 1860 podnikl nebezpečnou cestu do nitra země a s velkým průvodem vylezl na téměř sopky. Od té doby navštívilo vrchol její nesčetně Evropanův, a všichni tvrdí, že divadlo, jež se poutniku s hory naskýtá, je povznášející.

Pásma horská, 2000—3000 m vysoká, vlní se v různých směrech a vzdálenostech od sopky až daleko ku pobřeží, za nímž v obzoru svítí úzký pruh širého moře. Z pásma sopečného vyvstává sopka Ontake, 3000 m vysoká; jícny její objevují se nad žulovými základy. Největší činnost sopečná objevuje se v massivě horském podél 37. rovnoběžky. Tu vystupuje do výše 2500 m sopka Osama, z níž dosud kourí slabě vystupuje. R. 1783 vylil se z ní proud lávový 63 km dlouhý přes lesy a vsi. Ještě r. 1870 chrlila prach jícnem

*) Fuži-no-jama znamená v překladě horu ohně nebo nesmrtelnosti; jama = hora.

300 m širokým. Osama s Fužijamou činí dvojici vulkánů, již vzdělanci přirovnávají k anahuackým sopkám Popocatepetlu a Iztaccihuatlu. Kráter sopky Širane zdá se býti obrovským kotlem se stěnami rozdrásanými a příkrými. Na sev. břehu jezera Inavašira zdvihá se Bandaisan o dvou vrcholích. Krásné lesy kryjí boky této sopky, která r. 1882 chrlila popel a pokryla jím krajinu v ploše 60 km². Nedaleko Bandaisanu strmí sopka Adzumasana, o níž mělo se za to, že je mrtvá; ale r. 1893 oživila opět. Při studii výbuchů jejích zahynuli tehdy dva japonští geologové. Na Kiušiu r. 1896 homolovité hory počaly se probouzeti, a jedna z nich, Kirišima, nahnala ostrovanům hodně strachu, než se zase uklidnila.

Horkých pramenův objevuje se v Japonsku jako v málo které zemi na světě, a obyvatelé jich hojně užívají. Založili na blízku nich lázeňské domky, chrámy, hotely a villy, v nichž zdržují se nejen domorodci, ale i cizinci. Teplota pramenů dosahuje až 50°C. Lázně s teplými prameny dříve si každý, kdo může. Veliká zemětřesení dala se v Japonsku nejen v starověku, nýbrž dějí se i v době naší. R. 1703 Tokio bylo skoro úplně zničeno, a mnoho lidí tu zahynulo. Lékař Kämpfer*) zaznamenal, že přišlo o život asi 37.000 lidí. Za jediný den r. 1855 bylo v Jedě 80 otřesů. Ve 14.000 domů zahynulo přes 100.000 nešťastníků. Japonci vinu zemětřesení svádějí na mohutnou velrybu, sídlící v hlubinách moře, jež otřásajíc tělem, otřásá i základy pevniny. Bažanti prý a kohouti blížící se zemětřesení kokrháním napřed oznamují. R. 1891 postižena zemětřesením krajina mezi jezerem Bivou a zálivem Ovari; 300.000 domů zbořeno a mnoho tisíc životů lidských při tom zmařeno. Železniční náspy se propadly nebo vyzdvihly, koleje se zohýbaly, mosty rozvalily. Mořské vlny zemětřesením vzniklé zaplavují obce při moři a krutě je stíhají. R. 1854 zničily úplně město Šimodu. V Kanaiši ze 7000 lidí zbylo něco přes 2000 a z 1023 domů pouze 143. Vlny dostupovaly výše 10 až 15 metrů; ale loď v obvodu pohybů zemských nevěděla ničeho; rybářům zdálo se, že v dáli hřmějí děla, a silná vlna zasáhnuvši je, nic jim neuškodila.

Japonské soustroví těší se příjemnému a zdravému podnebí. Podobného nemá blízká pevnina asijská. Peking na př., ležící na 39° 44' s. š., má zimu jako Upsala, léto jako Kairo. Ale v Tokiu, ač leží jen o 4° jižněji, tedy asi o něco jižněji nežli pobřežní města sicilská, jest zima celkem krátká a vždy mírná. Léto pak není nikdy tak nesmírně žhavé, jako bývá v čínské provincii Pe-či-li. To je tím, že žár bývá v létě mořskými větry, monsuny, oslabován, a naopak vzduch v zimě otepluje se rovníkovými větry, od jihovýchodu přicházejícími. Břehy tichomořské mají vůbec příznivější počasí nežli břehy k pevnině obrácené. Hojné deště přicházejí v květnu a v červnu a trvají v přestávkách do září. Mírné podnebí lze pozorovati ještě i na severním cípu ostrova Niponu. Jezo však má zimu hodně

*) Engelbert Kämpfer jako tajemník švédského poselstva cestoval r. 1683 do Persie. V Japonsku pobyl asi dvě léta. Zemřel r. 1716.

tuhou. Dle bedlivých pozorování shledáno, že v době od listopadu do března průměrně bývá tu 60—65 nočních mrazů; v lednu průměrně 24. I stává se někdy, že Evropané na polích rýžových upravují si kluziště, což Tokijcům jest zajímavou podívanou. Roční průměrná teplota v Tokiu obnáší 13·7°C. V lednu bývá průměr +2·6°C, v srpnu +25·4°C. V Hakodate bylo při veliké bouři sněhové r. 1806 — 16°C.

Rozdělení srážek dešťových a povaha hor působí na vývoj pozemních vod. Řeky, potoky a plochá jezera jsou proto bohatá vodou. Velikých řek není, nemají místa k rozsáhlému vývoji. Proto přece Japonci hojně užívají vod jejich jako prostředků dopravních. Dlouhé a úzké lodice své dovedou i přes vodopády přesunouti. Jestliže však v létě při panujících monsunech nastupují trvalé deště s prudkostí dešťů tropických, každý potok proměňuje se v dravý proud, řeky ve strašlivé veletoky, jejichž proudy s bouřným lomozem se řítí do nižších krajů, přinášeje s sebou nesmírné množství skalních balvanů a ničíce kdejaký most a lávku. Škody po povodních tak jsou veliké, že Japonci letní záplavy počítají kromě zemětřesení, požárův a tajfunů k největším soužením zemským.

Největší řeka Šinano-gava*) odvodňuje území rozsáhlé asi 20.000 km² a velikostí rovná se asi Vltavě. Horské sněžníky po 9 měsíců ji napájejí jasnou vodou. Tone-gava (280 km) a Sumida-gava spojují se sev. od Tokia v rovině, kterou proniká množství průplavů, a vlévají se jednak do zálivu Tokijského, jednak do oceánu za půlostrovem Kacusou. Kiso-gava s Hida-gavou padá do zálivu Itakami. Z jezera Bivy, vzniklého propadnutím kůry zemské, teče Jodogava a vlévá se do nitrozemského moře japonského. Ostatní řeky jsou nepatrné. Pověsta svými katarakty, jež mnozí lidé za mohutnější považují nežli nilské, vyznačuje se řeka Tonryu.

Jaro a podzim jsou na ostrovech nejkrásnější počasí roční. Jaro pro svoji příslovečnou a nevyrovnanou nádheru květů, které hluboce působí na cit lidu, jež na jevo dává o slavnostech, když kvetou třešně, broskve, jabloně, mandle, růže atd., podzim pro čarovné zbarvení zahrad, hájů a lesů, v nichž žluť a červen listů dubových a bukových jasně plane na tmavých plochách zeleni lesní. Obloha modrá, čistá a hluboká klene se nad krajinami; vzdálené hory a nivy v jasném vzduchu zdají se býti zrovna před námi.

Nejteplejší měsíc je srpen, v září se vzduch poněkud ochlazuje, což trvá postupně do října, kdy bývá nejvíce zemětřesení; měsícem listopadem rozpučí se celá příroda k lahodnému vzezření. Rozpučí se jasmín, růže, čajovník, žluté forsythie, a ve všech barvách rozvíjejí

*) Japonská slova znamenají česky: fu = hlavní město; gava = řeka; kai = moře; ko = jezero; mači = město; mija = šintský chrám; mura = ves; minato = záliv; nada = zátoka; san = jama = nobori (ainsky) = hora; seto = úžina mořská; širo = zámek; saki = mys; tai = veliký: to = šima = ostrov; toge = průsmyk; ura = van = záliv.

se poetické chrysanthemy, chystané k výstavám. Rýžové žně počínají. Tou dobou každý spěchá z bran městských, děti honí se za vázkami, chytajíce je na dlouhé pruty lepem pomazané a pouštění draka nebývá konce do pozdního večera. Boháči z Tokia a z Kiota konají hromadné výlety do hor a do lesů, k řekám a k vodopádům, když „hedváb jasanu krásnější jest nežli jarní květy a když v podzimních větvích na větvích se prohýbá.“ Nejstudenějším měsícem je leden. Sněhové vánice zapuzují lidi do útulných domácností, a mrazy nutí muže i ženy, aby si obličej a zvláště uši a nosy dobře chránili. V příbytcích Japonců, v nichž kamen není, bývá chladněji nežli u nás; a poněvadž sedávají na zemi, ochládají jim nohy. Je tudíž zvykem ukrývat si je pod jednu přikrývku společnou. Březnem počíná rozkošné jaro, háje a sady vábí k sobě kouzly jinde nevidanými, v pásmu hospodáři přesazují sazenice rýžové. V teplých měsících dalších zraje ovoce, bambus vyhání z oddenku tisícové výhonky, a opěvaný lotos odívá se nachovými poupaty.

Palmy a bambusové houštiny dodávají jižním částem Japonska nádechu tropického. Až do výše 400 m sahá pás stále zelených lesů listnatých, v nichž zvláště se cení vavříny pro dřevo a etherické oleje, Japoncům nad míru příjemné. Mimo to jako křoviny vyskytují se v pásmu tomto kamelie a azalky. Z kořenů, listů, poupat i z plodů kafovníků (*Cinnamomum camphora*) vyrábějí známý kafr. Nejkrásnější exempláře kafovníků najíti lze nedaleko chrámů. Objem jejich 6—7 m není vzácností. V mnohých obcích chovají je v úctě jako u nás posvátné lípy. Lak Japonci těží ze stromu *Rhus vernicifera* a vosku nabývají ze stromu *Rhus succedanea*. V houštiny těchto stromů mísí se druhy rostlin pásma našeho, a tak celá příroda zdá se bujnější, vznešenější, velikolepější. Čím postupujeme jižněji, tím častěji setkáváme se se kří, stromy a květinami, pěstovanými v našich sklenících.

Nad pásmem lesů stále zelených rozkládá se pásmo listnatých lesů, jen v létě zelených, proniklých bujnými rostlinami úponkovitými. Nejvíce jsou zastoupeny buky, kaštiny, javory, jasan, magnolie a j. Lesy jehličnaté vyznačují se takovou hojností a rozmanitostí stromů, že botanik Rein dle nich určuje jednotlivá pásma japonské flory. Nejkrásnější borovice na zemi, *cryptomerie*, sázejí se ze zvyku podél silnic a v stromořadích, vedle pagod a chrámů. V krajinách vyšších stromy jehličnaté objevují se jako u nás pomišeny v lesích listnatých. Na svazích sopky Fuži ve výši 2000 m objevují se zakrslé modřiny jako poslední hranice pásma lesného; nad nimi již klikatí se jen ztuhlé proudy zvětřelé lávy. Kde přečetní poutníci odhodili slaměné trepky vedle cesty, traviny a mochny vyražejí ze ztrouchnivělých zbytků slaměných.

Pozorujeme-li zdělanou půdu na ostrovech, shledáme, že menší polovici veškerá povrchu jeho zaujímají polnosti, zahrady a rozumně spravované lesy. Rein vypočítává půdy zdělané 39%, půdy nezdělané, horských lesův a kamenných pustin 61%. Pole zabírají 18% (Formosu v to počítajíc). Póli, na nichž rýže se pěstuje, jest

2,800.000 ha, ostatní obilniny kryjí přes 2,000.000 ha, dohromady 4,800.000 ha půdy. Více než polovice obyvatelstva provozuje orbu, na polním hospodářství záleží blahobyt říše. Veškerá půda rozdělena jest v malá hospodářství a částečně pronajata nájemcům, kteří na pozemcích pracují, podobně jako se děje v Indii. Vlastníci zdělávají $\frac{2}{3}$ všech pozemků orných, nájemci as $\frac{1}{3}$.

Hovězí a ovčí dobytek Japonce netěší. Spíše koně. Dobytko hovězího je vůbec méně nežli koní. Koní chová se v říši asi na 2 mill. kusů, hovězí 1 $\frac{1}{2}$ mill. kusů. Za to hospodáři věnují neobyčejnou péči polnostem v rovinách a projevují veškeren svůj důvtip, čas i sílu tomu, aby jim pozemek dal pokud nejvíce úrody. K zlepšení výnosnosti užívají nejlepší mrvy. Kupují drazé výkaly městské a po polích je rozmetávají, nebo je míchají s popelem a hlinou na komposty, jichž užíváno v Japonsku mnohem dříve nežli v Evropě. Výkaly ze škol cení méně nežli výkaly dospělých. Ano rolníci stavějí veřejné záchodky na cestách a v polích, aby získali dobré hnojivo. Také odpadky při výrobě rýžového vína, vnitřnosti rybí po lovu sledí, sardinek, tuňáků a jiných ryb pečlivě sbírají a polím svým skýtají. Zkrátka japonští hospodáři mohou býti vzorem všem hospodářům na světě. Neváhají užiti též mrviva nerostného, umělého.

Pole takto pečlivě připravené rodí nejkrásnější rýži neobyčejné síly výživné ve třech druzích, nevalně od sebe rozlišných. Na Jezu a na Kurilech rýže se nedaří. Ve výtěžku rýže spočívá bohatství národa. Japonci pro svoji potřebu berou rýži nejlepší; mají zvláštní smysl, jímž poznají dobrotu její. Čínské rýže by Japonci nejedl za nic. Labužnický pojidá krmě upravené z rýže domácí, kterou sám sázel, zavlažoval a žal. Vedle rýže hospodáři pěstují proso, luštěniny a různé druhy obilí, zvláště pšenici a ječmen. Nejlepší rýži poskytují provincie Higo a Mino. Velmi oblíbeným pokrmem lidovým jest bob (*Glycine hispida*), kterým nahrazuje se nedostatek masa. Když ozim ke konci dubna a počátkem května počne zrát, rolníci zakládají na jednom konci pole pařeníště a záhony pro mladé sazenice rýžové. V červnu, když řepka a obilí ozimní bylo požato a sklizeno, celé pole se překope a osází sazenicemi, které zatím dosáhly délky 18—24 cm. Na začátku září rýže již kvete, v říjnu se sklízí, a sotva je s polí snesena, již opět půda se z hluboka přeorává, znova hnojí a připravuje pro setbu. Tak někde dvakrát, někde i třikrát půda obohacuje lid, čímž je možno, že na poměrně tak malém území plodném žije tolik lidí pospolu. Úrody bývá, že netřeba životních potřeb v cizinu. Žeň rýžová ve čtyřech letech od 1892—1896 obnášela 65—75,000.000 hl kromě 12—15,000.000 hl ječmene. Neurodí-li se rýže, millions lidí trpí hlad, poněvadž jest přední, neřku-li jedinou potravou lidu. Rýže potřebuje se k výrobě rýžového piva; slámou rýžovou kryjí střechy, pletou z ní rohože, sandály, provazy k balení, ozdoby, smetáky, kartáče; rýžovou slámou krmí dobytek a podešlají (z Friedrichova: Hospodářského zeměpisu).

Kukuřice a brambory také se ujmají, a zvláště žito vešlo v se-

vernějších krajích v oblibu. Cena batatů rovněž stoupá. Z ovoce kromě pomerančů a všech druhů ovoce našeho pěstují se nejvíce datlové slivy, zvané kaki. Mírné svahy, kde ani rýže, ani pšenka

Čajovník.

nemůže prospívat, ale osázeny jsou čajovníkem, vedle rýže nepilnější ošetřovanou rostlinou. R. 1899 plantáže čajové zaujímaly 56.000 ha. Nejvíce zelená se jich mezi 34.º až 40.º s. š. v nízké pahorkatině niponské. Čaj těží se „zelený“ a nalézá obliby hlavně v Sev. Americe. Také tabák pěstuje se horlivě. Hedvábnictví japonské vyrovná se čínskému. Asi 300.000 ha půdy zaujímají sady morušové. Hedvábí z části spotřebuje se doma, z části vyváží se do ciziny. Po mezích mezi poli zlatí se jasné slunečnice. Japonské zdobné květinářství je vzorné. Také bavlna roste v západním a středním Japonsku, ale výtěžek daleko nestačí potřebě. Továrny zásobují se bavlnou indickou a americkou.

Poklady nerostnými Japonsko oplývá velikými, ale hornictví a hutnictví není dosud tak pokročilé jako v Evropě. Hory poskytují velikého množství mědi, železa, antimonu a kamenného uhlí. Vyhlášené zlaté a stříbrné doly jsou značně vyčerpány. Kamenec, síra, kaolin a petrolej dávají také hojný výtěžek. Železo nestačí spotřebě domácí; r. 1902 bylo nutno přivézt z ciziny více než za 12 milionů korun železa surového. Ale v celém národě jeví se snaha odkrýváním nových pokladů zemských učiniti Japonsko na cizině nezávislým. Co nevidět bude dokončena veliká dráha lanová pro dopravu rudy,

která železné doly Bešijské na ostrově Šikoku spojí s železniční stanicí v Niihamě.

II. Japonci.

Japonci náležejí k uralskoaltajské větvi mongolského plemene a zaujímají mezi kmeny plemene mongolského důležité postavení. Čistokrevným národem rozhodně nejsou. Krev jejich pomíšena jest dle mínění národopisců s krví ainskou a malajskou. Tvary obličejů mužův bývají nepěkné, odporné, za to obličejů japonských žen dle zpráv všech pozorovatelů jsou příjemné, zvláště žen z lepších tříd. Některé z nich mají tak bílou pleť, že podobají se Evropankám. Také prý japonština z úst jejich tak zní lahodně a zpěvně, jako italština z úst Italek. Japonci ze všech národů na zemi mravy svými dle Švéda Thunberga nejvíce podobají se Evropanům. To odtud, že mají nejvíce smyslu a schopností, aby si vzdělanost ciziny osvojili. Jsou celkem dobromyslní a láskyhodní, čímž nad ostatní Mongoly předčí. Shledáváme u nich řadu velice sympatických zjevů, jimiž se doporučují. Cit pro čistotu a slušnost jest u nich nad míru vyvinut. Oproti služebnictvu jsou vždy humánní. Nám Evropanům, zvyklým žiti příliš formálně a dle předpisů, zdá se býti život Japonců kaleidoskopem přerozmanitých barevných obrazů. Život jejich v domácnosti, ve společnosti, při práci, v přírodě, v boji pln jest vzácných, zajímavých detailů, v nichž působnost, zdvořilost a úslužnost vždy se projevuje. V domácnosti jejich a ve společnostech vládne z pravidla veselost a štěstí. Vše se usmívá: nebe, rostliny, člověk. Lidé pořád se povídají, žertují, žijí bezstarostně a vesele. A nejen dívky ve veřejných čajovnách, nýbrž i nosiči těžkých břemen. I žebráci povzbuzují lidi k větší almužně úsměvy, žerty a vtipy. V době, kdy země podobá se kvetoucímu moři, v březnu a v dubnu, dívky japonské trhají kvetoucí ratolesti a ozdobují jimi své příbytky. Ale neváží jich v kytice jako u nás; každý květ pokládají zvlášť, aby ho bylo více užito. Náš způsob vázání kvítků v kytice jest jim barský.

Ostrované jsou národem umělecky nadaným. Duch jejich je čilý a umělý. Touha po vědomostech a snaha po vyšších cílech vyznačuje jejich povahu. Japonská kultura vyvíjela se dávno před našim letopočtem. R. 86 před Kristem provádělo se již sčítání lidu. Od r. 1000 po Kristu zavedeno na ostrovech pravidelné poštovníctví. Ve školách učí se matematice a mechanice jako ve školách evropských z knih do japonštiny přeložených. I kalendář zavedli si evropský. Duševní sílu svoji před světem ukázali skvěle. Spousta nových poznatků, jimiž je cizinci zaplavili, dobře zažili a napodobující je, vystíhali prospěch z nich plynoucí. Samostatná síla tvořivá sice dosud nejví se v oborech všech, ale kde na staré vzdělanosti své založili díla nová, tam jsou nepředstížitelní. Jmenujeme jen vynálezy úžasně účinných látek explosních, zlepšenou výrobu papíru, barviv, laků, látek hedvábných, porcelánu, rozkvět hospodářství polního, zřizování ústavů peněžních atd. Výběr motivů k originelním obrazům jejich jest podivuhodný.

Zajímavo jest, že mužů žije v Japonsku více nežli žen. Dívky vdávají se průměrně v 19. roce věku svého, muži se žení průměrně ve 22. roce. (U nás průměrně ženy v 25., muži v 29. roce věku svého.) Průměrně 38% lidstva žije tu v manželství, což má důvod svůj v snadném odloučení se muže od ženy a naopak. Je totiž muži dovoleno v sedmi případech sňatek zrušiti. Sedm těch článků pochází od Konfutse a jest dosud základem zákonů manželských. Příčiny rozvodu mohou býti: neposlušnost proti rodičům manžellovým, neplodnost, zlé řeči a opilství, žárlivost a závist, ošklivé a nakažlivé nemoci, krádež a žvástavost. Právě pěkné japonské přísloví: „Třicoulový jazyk ubije šestistopého muže.“ Od r. 1873 má také žena právo žádati za rozvod, když s ní bylo nelidsky nakládáno, anebo když byla v hanebném věznění (dle Exnera). Ve třech letech průměrně připadá na 10.000 sňatků 3927 rozvodů! Počet dětí nebývá u Japonců veliký; průměrně na jedno manželství 3 děti. U nás průměrně na 1000 obyvatelů připadá asi 40 porodů, v Japonsku 26. Ženy s velikou péčí upravují si účesy ze svých krásně černých, lesklých vlasů. Provedení jich vyžaduje mnoho času a obratnosti. I češou se proto jen jednou nebo dvakrát týdně. Aby si v noci účesu neporouchaly, podkládají pod krk při spaní dřevěný podkrčník (makura), aby účes zůstal volný a neporušený. Nejobyčejnějším dopravním prostředkem osob jsou jako v Číně „rykše“, tažené mladíky, kteří zastupují koně (rinsogo). Koně, zapřažené u vozu, málokdy lze viděti. Lidští tahouni nestěžují si, ač jim jezdit jest někdy několik hodin klusem; snad je to tím, že vozívají nejobyčejněji mladé dámy po návštěvách, tedy břímě příjemné. Za hodinu jízdy vydělají asi 30 h v našich penězích.

Japonci ve volné chvíli všelijak se baví a rádi cestují. Požitek cestování v noci, v horách a v údolích patří ku potřebám ostrovanů doby staré i ostrovanů moderních. Otuzování děje se k udržení zdravého žaludku, silných plic a k upevnění nervů; tužení svalstva u mládeže ponecháno správně na dobu pozdější. Při pouštění draka pozoroval baron Hübner jednou, jak si děd, otec a vnuk spolu hráli a se bavili. Také rádi vystřelují rakety, naplněné barevným kouřem nebo papírovými figurkami.

Je zvykem, že všeobecně všemu dávají se malé rozměry. Domy se stavějí malé, bohové znázorňují se v tisícových miniaturách, v parcích upravují se úmyslně z mladých stromků zákrsky v podobě ptáků, hadův a j. Několik set let staré stromky mívají v kořenáčích jako zvláštnost a pamětihodnost. Zvláště boháči se zabývají těmito hříčkami.

Postavou jsou o něco menší nežli průměrní Evropané. Výška mužů obnáší průměrně 159 cm., výška ženy pracovnice, 145 cm., výška dámy nepracující 147 cm. Muž váží průměrně 52–54 i 60 kg; muži svalnatí i 100 kg. Vzdělanci a měšťáci jsou poměrně slabší nežli sedláci, rybáři, nosiči a tahouni vozíků. Celkem jsou ostrované podivuhodně otužilí, pružní a zdatní chodci, dobří dělníci, čilí myslitelé a obratní diplomati. Barva pleti jest světlolhutá neb bělavě-

hnědá v rozmanitých odstínech, tak že mnohý Japonec podobá se Evropanu, mnohý světlehnědému Číňanovi nebo Malajci. Oči ostrované mají hnědé. Havraní vlasy jejich jsou lesklé a hrubé, vousy silné a tělo nápadně obrostlé. Vlasy jsou milou ozdobou a úprava jich vyžaduje, zvláště u žen, mnoho času. Mnoho lidí upravuje si účes po evropsku. Hlava Japoncova u přirovnání k ostatnímu tělu a k hlavě Evropanově jest nápadně veliká. Nos, oči a ústa vyznačují se typem mongolským; oči jsou poněkud našikmeny, nos široký, ploský.

Slavné činy předků jsou jim povznášejícími vzory. Smysl pro čest jak u bohatých, tak u chudých jest až chorobně vyvinut. Souboje následkem toho jsou velmi časté, a mužové rytířsky dovedou čest svou hájiti a očišťovati. Zvláštním soubojem jest harakiri nebo seppuku (řez břicha), jež si uražený člověk neočekávaně způsobuje s tím úmyslem, aby sok jeho, jenž mu na cti ublížil, nucen byl dle zákonů japonských totéž sobě učiniti a sebe usmrtiti. V době vlády šogunů togusavských harakiri pokládalo se za jediný způsob, jak zaslouženému trestu čestně se vyhnouti, uražené cti hrdinsky uhájiti a čestnou vzpomínku na věky po sobě zůstaviti. Kdo v poslední chvíli tolik přítomnosti ducha měl, aby dýku z poraněných útrob vytáhl a ještě do hrdla si ji vrazil, oslavován byl ještě více. Obřady, jimiž harakiri bylo prováděno, vykonávaly se obyčejně v noci pod širým nebem, v chrámu nebo ve světnici.

Oděv venkovanů záleží z hrubých látek konopných, doma zhotovených a barvených domácím indigem. Majetní lidé však nosí látky vzorkované, bavlněné nebo hedvábné. Kimono, šat županu podobný, nosí muži i ženy. Liší se pouze stříhem a pásem. V městech přistavních část lidí nosí se po evropsku. Nejspodnější část oděvu, kterou nosí ženy, jest „ftano“, jakási zástěra 2 m dlouhá a 1 m široká, na koncích stuhami opatřená. Bývá zhotovena z hedvábí nebo krepu barvy červené. Po té dámy oblékají přes ftano pět až šest kimon dle počasí a dle toho, do jaké společnosti se připravují. Kimona jsou hedvábná nebo krepová, spodní světlá, vrchní temná. Nejhořejší bývá pro zimu vattováno. Přes kimona stáčejí kolem pasu dva a půl až tři metry dlouhý kus aksamitu nebo těžké látky hedvábné, již říkají „obi“. Konce obi zavazují se na zádech v mohutný uzel. Dámy v Jošivaře upravují uzel napřed pod prsy. Deštník a vějíř jest nezbytnou součástíkou toalety mužovy i ženiny. Skoro třetina mužských chodí v létě kromě přepasu kolem těla bez oděvu. Viditelné údy modře a červeně tetují, z pravidla na jedné polovici těla. Jsou to hlavně rybáři, kuliové a podomci »betové«.

Obrazce tetované představují podoby lidské, zvířecí a rozmanité ornamenty. Malování děje se rumělkou a tuší. Knížata, dajmijové a vznešení lidé chodí v hedvábí a nosívali dříve za odznak své hodnosti v pasu po dvou mečích.

Doma chodí obyčejně bosí. Na ulici mají na nohou slaměné sandály nebo dřevěné pantofle s dvěma prkénky pod podešvy, tak že lidé chodí jako na chůdách. Na těchto špalíčkách chodí přes nej-

větší bláto. Před domem se zouvají, vcházejí v punčochách vždy čistě bílých a krácejí po slaměných rohožích do svých příbytků. Na hlavách nosí klobouky a čepice; při práci mívají šátek otočeno kolem hlavy.

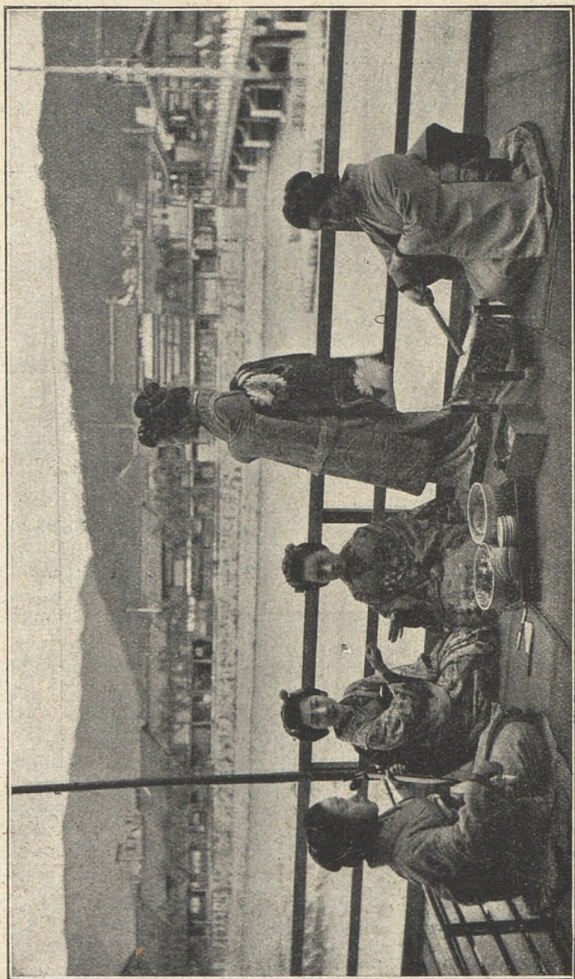
O čistotu těla postaráno jest v Tokiu četnými lázněmi veřejnými (800) kromě lázní soukromých, jež zřízeny jsou skoro v každém domě, obývaném jednou rodinou. Obě pohlaví koupají se v lázních společně a nikterak se nepozastavují nad tím, že by to bylo proti mravnosti. Je to vštípený zvyk od nepaměti a sotva vymizí. »V japonské domácnosti, jako v nějaké kolébce, ignoruje se to, co po našem smyslu sluje hanbou a vlastně přírodou a podnebím je podmíněno.«

Kdo nemůže do lázní veřejných, koupe se denně doma, nejraději ve vodě teplé. Přijdou-li hosté, koupají se s hostiteli v téže vodě.

Obydlí japonská v městech jsou nízká a lehce ze dřeva a z bambusu vystavěna o jednom nebo dvou poschodích. Střechy kryjí se slamou, šindelem nebo taškami. Sklepův a komínů při stavení není. Dvěře zastupují pohyblivé, tenké, dřevěné neb papírové stěny, které vůbec prostory mezi stěnami vyplňují. Celkem příbytky jeví se nám zhotoveny lehce, jednoduše, jako by jen pro léto, bez kamen, bez okenic, o stěnách tenkých, v zimě chladné a nepříjemné. Lehkými stavbami obyvatelé jsou chráněni od nehod při zemětřeseních; za to strašlivé požáry nalézají v městech hojnost potravy, ničice, celé čtvrti jejich. V Tokiu každý dům průměrně v sedmi letech padá požáru za obět. Města jsou pro bezpečnost rozdělena v požární okrsky, jimiž po celou noc procházejí »kanabové«, ponocní, a v nichž všude pohotově jsou stříkačky a různé náčiní hasiči.

Ložnice nemají nábytku. Stolů, lavic ani postelí se neužívá. Všechny práce vykonávají se na zemi. Žíněny a příkrývky jsou přes den uschovány v nástěnných skříních. Kromě papírové svítilny u hlav spících lidí a kromě skříní toaletních nic není ve světnici. V městech přímořských, do nichž přicházejí cizinci, zařízeny jsou hotely se vším pohodlím po evropsku. Čistotu zachovávají všude pečlivě. Na venkově ovšem jest jinak. Nečistoty je více. Polní práce a shromažďování mrvy samy sebou způsobují nečistotu. Leč i venkovské dvorce jeví pořádanost a lad.

Japonci s libezností vrozenou chovají se k dětem, což pochází odtud, že mají děti rádi, těšíce se z hojného jich požehnání. Hned po narození pozdravují nového světoobčana všichni domácí i přespolní přátelé a zasypávají jej hračkami a oděvem bavlněným a hedvábným. Zvláště mnoho bývá povyku v domě a v sousedstvu, narodí-li se syn. Maminka kojí miláčka svého nejen rok, dva, někdy tři i čtyři roky. A má-li ještě potom jednoho, poděluje je oba. „Děti čtyřleté, hrajíce si mezi soudruhy svými, odskakují na okamžik k matce jako kůzlata ze stáda, aby stojíce nebo klečíce nassáli se matčina mléka současně s kojenným bratříčkem mladším. Mléka zvířecího Japonci dětem nedávají. Sedmého dne dostává se dítěti jména a z pravidla po rodičích nebo po některém členu z příbuzenstva.“ Čtyři měsíce po narození novorozenec dostává od kmotra pěkný oděv, žu-

Japonské dívky při domácí zábavě.

pánek (kimono), jež od té doby již mu dávají stále. Matky chudé, za prací jdoucí, nosí dítě své vždy na zádech, pracující při tom. Dítě z pravidla při tom usne, a neusne-li, vydrží dlouho trpělivě dívat se na svoji živitelku, aniž ji z práce vyrušuje. Která matka nemůže sama dítěte na záda vzít, svěřuje je staršímu sourozenci, jemuž od té chvíle svěřen jest úkol vychovatele. Ne bez příčiny zdá se cizincům, že děti obě jsou srostlé v jedno tělo s dvěma hlavami, o nichž nelze říci, komu která náleží, staršímu či mladšímu.

Ze zábav nejobyčejnější je pouštění draků, čehož účastňují se také dospělí. Radost, veselí, zábava, smích a žert nescházejí nikde, kde jsou děti. Japonské děti se vždycky usmívají a pravdivý je výrok, že japonská dívka usmívá se od Nového roku do Sylvestra. O bezpečnost dětí postaráno i úředně. Nesmějí zůstávat bez dozoru. Z opatrnosti opatřují se tudíž dřevěnými štítky, na nichž napsáno jest jméno a obydli jejich rodičů.

Všeobecně chválí se u Japonců láska rodičů k dětem a péče, jakou jim věnují, u dětí pak opět láska a uctivost k rodičům, neomezená k nim šetrnost, upřímnost a pravdomluvnost. Kdykoliv dítě mluví s rodiči, dle slov Konfutsiových konati to má s úsměvem na tvářích. „Dívky vypadají jako panenky na pérách, ale mají smysl pro poesii, cití velikou, neurčitou duši přírody, které se klaní a kterou zbožňují. Vysoký vzlet a tklivou mysl prozrazují, kochají-li se mezi květinami, naslouchají-li šepot pramene a hučení bystřin a opěvují-li jeřáby, háje, svit měsíce, rákosí, bambus, moře a hory.“ (Kořenský.)

„Japonské děti jsou nejhodnější děti na světě,“ píše P. Alois Svojsík. „Říká to každý. Čím déle jsem v zemi vycházejícího slunce, tím více se přesvědčuji, že věta ta není přehnaným lichocením zdejší mládeži. Zvláště na mne, jenž jsem posledního půl roku strávil v Americe, jejíž mládež možno směle nazvati nejrozpustilejší na světě, japonské děti působí nejkrásnějším dojmem.“

Představte si maličké stvořeníčko s očima roztomile šikmýma, jež čítá teprve 6—8 jar svého věku! Účes týž jako dospělá Japonka, kimono a obi podobné, sotva sama dovede se batoliti, a již má na zádech pestrým pruhem látky přivázaného mladšího bratříčka nebo sestříčku. Každé japonské dítě prožije alespoň první dvě léta svého života na zádech svých starších sourozenců. Podivným dojmem působí, když starší dítě si hraje, běhá, skáče — a mladší jeho „schovanec“ spí při tom klidně svůj spánek spravedlivých. Hlavička se mu při tom klátí na všechny strany, a při divočejším pohybu staršího dítěte trnete skoro strachem, že krk malého spáče se přelomí — ten však spí klidně a usmívá se ze spaní, jako kdyby spočíval v nejnádhernější kolébce. Dítě japonské pláče zřídka, a to jen tehdy, má-li hlad.

Zásluhou mírného podnebí Japanu jest možno, že děti tráví skoro celý den mimo dům, na ulici. Domy jsou beztoho tak maličké, že jest častokráte s podivem, kam hlava rodiny japonské všecku tu svou drobotinu na noc uloží. Ve dne děti jsou buď ve škole nebo na ulici. Také zde chovají se vzorně. Nekřičí, nepláčou, neperou

se — hrají si. Jako se naše děti těší na Štědrý večer, tak dychtivě očekáván jest japonskými dívkami 3. března. Jest to tak zvaný Hina-no-mat-suri, svátek loutek. Hračkářské krámy jsou plny lákavě vystavených a okrášlených panen, a před krámy tisíní se množství malých, ale tím vděčnějších obdivovatelů. Hoši mají podobný slavný den 5. května. Před každým domem visí na dlouhých tyčích bambusových tolik uměle zhotovených papírových ryb, kolika hochy jest rodina ona obdařena. Hoši podarování bývají pravidelně papírovými draky. Originelní japonskou hrou jest t. zv. kageboši-onigo, hra stínová. V měsíční večer děti sejdou se na ulici nebo v parku, a pobíhajíce snaží se vstoupiti jeden na stín druhého. Japonské děti jsou menší evropských právě tak, jako dospělí Japonci nedosahují výše Evropanů. Co jim příroda nedala dobrovolně, japonské děti nahrazují si uměle. Každý japonský hoch má vysoké chůdy bambusové, na jichž vysokých nohách vykračuje si sebevědomě jako čáp na rybníce. Dřevěným těm nohám japonské děti říkají sagi-aši (nohy obra). S čápem japonské děti mají též společnou zábavu v brodění ve vodě a chytání ryb a žab. Jakmile léto nastane, rybníky a mělké zálivy moře jsou plny dětí, jež do slaměných košíků chytají rybičky nebo sbírají škeble a skořápky, jež příboj přinesl. Od války čínsko-japonské a zvláště nyní od války rusko-japonské hoši japonští jsou plni bojovného ducha a napodobí své d. spělé krajany, hrajíce si na vojáky.“ Při hrách a vycházkách dovoleno jim bubnovati, prapory nositi, prapory, které vždy a všude po celém světě zůstávají nejsvětějším odznakem národů. Všechna výchova jejich se nese k pěstění ducha vlasteneckého a hrdosti národní.

„Japonské děti, ač malé a slaboučké, jsou velmi otužilé. V zimě v létě chodí s hlavou odkrytou, hoši i děvčata. V zimě, kdy my, tak zvaní „chladní“ severané, chvějeme se v Japonsku zimou, japonské děti sedí na podlaze v příbytku, jehož celá přední stěna úplně na ulici je otevřena. Čtou si, piší, počítají na zvláštním dřevěném čínském počítadle, jakoby byl nejteplejší červencový den. Není divu, že z takových dětí vyrostou pak mužové, kteří neznají obtíží vedra ani mrazu, kteří plni jsou vášnivě lásky k své domovině, dovedou konati skutky tak hrdinské, jakým podívoval se svět v poslední válce. Poznáv japonské děti, nedivím se již posledním úspěchům Japonska a nebudu překvapen ani tehdy, až v budoucnosti přinesou noviny sensační zprávy, že Japonci postavili se jako vůdcové v čelo ostatních asiatských národů a prohlásili jakousi „Monroe doctrine“ pro Asii.“

Obchody a krámy bývají četně navštívěny. Zvláště cizinci nevědí, u kterého krámu by se měli zastaviti dříve a zboží jeho prohlížeti. A jak člověk nemá býti zvědav, když každý koutek jest místem zvláštního života, jevíciho se toliko v Japonsku a nikde jinde? Umělé, neunavné ruce Japonců narobily tolik předmětů ozdobných a potřebných, že v městech Tokiu, Jokohamě, v Kiotu, v Kobě a jinde nesmírně množství jich se nabízi. Vedle drahých předmětů za 200 jenů každý může si koupiti předmět za několik haléřů; a všechny

jsou pěkné a dělají čest svým výrobcům. V krámích knihupectvých najdeme knihy všeho druhu dle vkusu a vzdělání lidu: knihy obrázkové, bez obrázků, malé i učené, objemností svou úctu vzbuzující. Knihupectví japonské má dobrou pověst; tenký, ale pevný papír hedvábný dopouští, že tisk s podivuhodnou čistotou a ostroostí se na něm provádí. Barvotisky vynikají jemnými, nadechnutými tóny. Knihy ze starých dob mají cenu nesmírnou, a kdo je může koupiti, považuje to za štěstí. Jsouť v nich nezřídka nejvzácnější rytiny největších umělců japonských. U vyrabitele rohoží můžeme si prohlédnouti něžné vzorky pokrývek na podlahu ze sítiny (*Juncus effusus*), rotangové, rýžové, z lýka lipového, rákosu, vrby, bambusu a j. Prapor červený a skupiny mladých děvčat upozorňují, že v krámě prodávají líčidla na drobné rtiky krásky japonských, hlavně červené beny, bez něhož dívka nemůže se nikde ukázati. Starší dámy kupují černidlo na zuby. Onde opět překvapují větévky a květy, provedené z perleti, ze dřeva, z kosti, výrobky bronzové a emailové, lakované. Tamo vetešník rozložil své necuke (knoflíky k zavěšení kuřáckého náčiní) na prodej, má starodávné z tvrdé slonoviny, z korálů, bronzové, laciné i drahé za mnoho jenů. Přicházíme na trh. Kolik tu zajímavých, známých a neznámých rostlin, ovoce a semen! Hlízy lotosů, bataty, řetkev, paprika, česnek, cibule, tykve, melouny a j. Neméně zajímavá je podívaná na trhu rybím. Nevyčerpatelné poklady japonské moře, spousty ryb, zjevují se tu oku pozorovatelovu, bez nichž národ žítí by nemohl. Ryba a rýže jsou lidu denní potravou. V obchodech se zbožím porcelánovým největší zájem vzbuzují výrobky z porcelánu tak tenkého, jako je skořepina vejce. Mezi nejcennější předměty náležejí nádoby kovové, tekutým sklem emailované (*cloisonné*). Na jedné nádobě dělník pracuje i několik let. Cena její proto jest velmi veliká. Zvláštnosti ostrovní říše jsou práce bronzové, po všech museích evropských jako ukázky chované, na tisíce korun ceněné. Rovněž za vzácnost pokládají se v Evropě japonské malby na hedvábi. „Koupíš-li a odcházíš z krámu, nastává několikéré poklonování. Obchodník mlaskne rty asi tak, jako když zlomíš tenké dřívko. Zasyčí mezi zuby jako malý ventil. Obchodníci užívají při placení vesměs střípek.“

Každé město má „jošivaru“, to jest městskou čtvrť, v níž všeliké zábavy a kratochvíle se konají. Tu žije se dlouho do noci ve se se a bujně. Kejkliři, komedianti, zpěváci a maskovaní přednášeči produkují se nejen v místnostech, nýbrž i po ulicích. Japonci rádi také chodí do divadel, a poněvadž vstupné je malé, divadla zlidověla. Lid se v nich baví a poučuje jako u nás. Hra kusu trvá příliš dlouho. A tu obecenstvo, aby účastno mohlo býti hře po mnoho hodin, opatřuje se jídlem a pitím, čajem a rýží, rybami, polštáři, tabákem, vůbec vším, co by mu pobyt příjemňovalo.

Divadlo v Jokohamě patří k nejlepším. Obecenstvo sedí na svých polštářích s nohama skříženými, v obleku nejelegantnějším, dámy v účesech nejpečlivěji provedených, napudrovány, nalíčeny, bez střevíců, které nechaly v předsíni. Pro cizince jsou vždy přichystány

za ložemi nějaké židle. Hra divadelní spočívá v monolozích, dialogích a hovoru sborovém, ve zpěvu a hudbě. Vše se přehání a přirozenosti vyhýbá; pohyby jsou jiné, nežli jaké bývají u člověka, mluva brzy fistulí, brzy basem hrobovým, oči jsou v sloupu, ruce se kývají jako kyvadlo hodinové. Způsob hry pozbývá lidského vzeřízení, jest pohádkový, snivý. Premieru navštěvuje prostý lid, vzdělanec nikoliv. Orchestr záleží z několika dívek, které hrají na japonské loutny a pronášená slova hercův doprovázejí. Osvětlení jeviště bývá slabé; jen když vzácná osoba nějaká do divadla vstoupí, osvětlují hoši k tomu ustanovení přednášejícího umělce, držíce světla na dlouhých tyčích připevněná u jeho hlavy.

Japonské tanečnice.

Mnozí cestovatelé a návštěvníci Japanu píší o jeho obyvatelích, že jsou ješitní, netaktní, že neumějí se náležitě k Evropanům chovati. Přemrštěný jeden takový vyprávěč zlobil se na to, když na ulici v Tokiu odhodil schumlaný kus papíru, že byl policistou napomenut, aby papír opět zvedl. Urazilo prý jej takové počínání strážníkov. Či domníval se vyprávěč, že může v cizině konati to, zač by se doma, v Paříži, styděl?

Také se Japoncům připisuje nepoctivost v obchodě. Jakoby totéž se nedělo po celém světě a zvláště v Orientě u Turkův, Arabů, Peršanův, Armenův a jiných? Pojem o pevné ceně schází lidem východním jako západním. Každý obchod jest jakýmsi bojem mezi kupcem a prodávacem, a vítězství kloní se tam, kde vyvine se větší znalost odborná, chytrost a houževnatost.

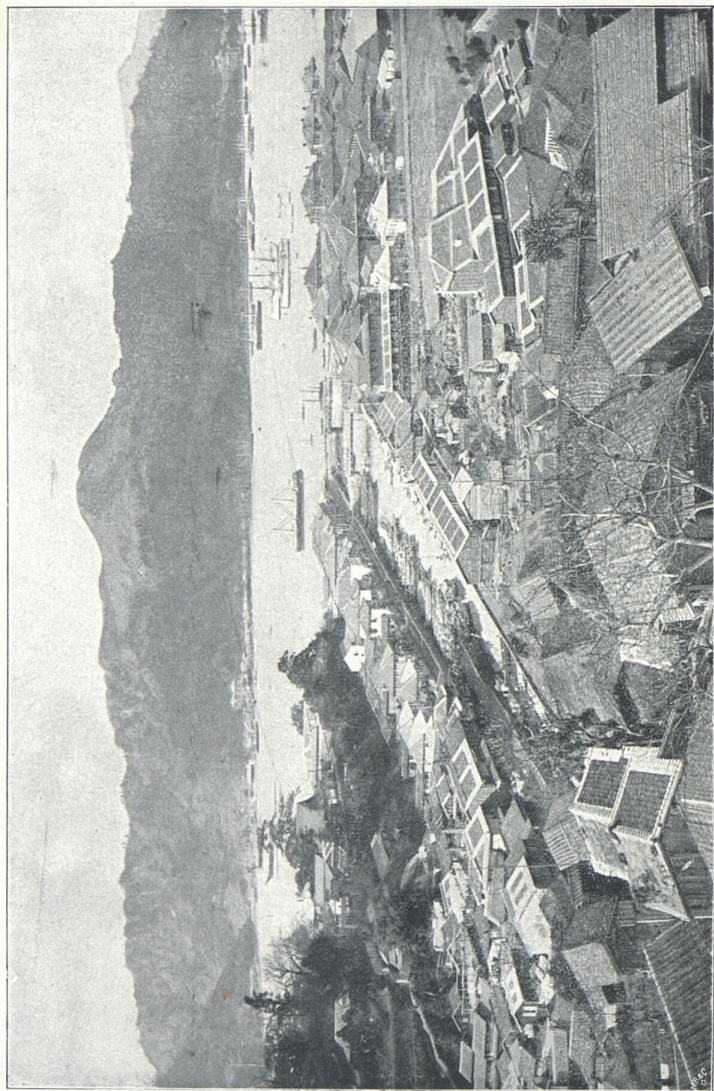
A poněvadž ze žalob evropských kupců a agentů vyznívá jednotný stesk, že jim v Japoncích vyrůstá všemi mastmi mazaný kon-

kurent, kterého není snadno do kapsy vstrčiti, soudíme, že ostrované jsou rozhodně nadáni oním vtípem a důmyslem, kterému se u nás říká „routina obchodní“ a pro niž Angličané stali se záhy pány obchodu světového. Obchodníci japonští u Japonců samých nejsou příliš vážení; není tudíž možná domněnka, že by necestnost, to jest šizení, které obchodníkům se připisuje, vztahovalo se na celý národ. O poctivosti jakéhosi holiče zmiňuje se Ottmann na své cestě kolem světa. „Dal jsem se holiti v Kiotu a přeplatil jsem nevědomky o něco málo povinnou odměnu za střihání a holení. A tu holič v největším lijáku utíkal za mnou skoro přes celé město a přeplacený obnos mi odevzdal.“ Dle přání vzdělaných, domýšlivých Evropanů Japonce má býti zdvořilý, úslužný, ochotný, má se usmívat, poklonkovati, bohatství jim nabízet, svou svobodu i vlast zaprodati, ježto prý přicházejí k němu ve znamení míru a v úmyslu, aby se sebe shodil kuklu barbarství, pod níž prý vězí. Ale Japonce není hýl; jeho synové, kteří šli Evropu prohlédnout, poznali tajné plány kulturních spasitelův a prozradili je. Že jsou si vědomi toho, co by je očekávalo, kdyby nebyli ostražiti, dokazují válečná rozpjetí, která jsou výsledek dvou protiv: života nebo smrti.

V Japonsku při vši jednotě národní mluví se různými nářečím. Japonština liší se od čínštiny tím, že smysl slov mění se změnami kmenovými a příponami. Mnohá slova, tvorbu slov a písmo Japonci přijali od Číňanů. Nejvzdělanější ostrované mluví a píší čínsky; literatury jejich v mnohé příčině jsou si podobny. Řeč původní slula ja m a t o - k o t o b a, japonská abeceda nynější sluje k a t a - k a n a. Osvojili si kdo zásobu značek pojmových, může čínsky čísti a s Číňany se písemně domluvit. Pro Evropana japonština jest velmi těžká. Jednoduché pojmy, které lze v jazycích evropských říci jedním, dvěma slovy, v japonštině třeba opisovati dlouhými větami. „Hladovím“, vysloví Japonce: „Moje poctivé nitro se vyprázdnilo“. Jazyk spisovný v naší době značně se upravuje a zjednodušuje. V některých školách učí se psáti latinkou. První oprávněný jméno se moudrý K o b o - D a i š i, jenž žil v VIII. stol., uměl staročínsky, rozuměl sanskritu a posvátně mluvě palijské.

Školství přilivem vlivů západních znamenitě se pozvedlo. Odbořily školy vysokých, školy technické, střední, ústavy ku vzdělání učitelů, dvě školy námořní, 12 škol obchodních, školy zemědělské, vyšší dívčí, hudební akademie, akademie věd a umění, ústavy hluchoněmých, přes 30.000 škol obecných podávají svědectví, jak Japonci vysoce cení vzdělání lidu. Školy s učením evropským zanikají. Cizozemští učitelé nahrazují se učiteli japonskými, v Evropě vzdělanými.

Až do r. 1871 vyučování dětí bylo soukromou záležitostí rodičů a obstaráváno soukromými učiteli. Od tohoto roku vláda převzala školství do své správy. Zařízení učeben neliší se mnoho od škol evropských, jež Japoncům byly vzorem. V nižších třídách jsou namnoze hoši a dívky pospolu, ve vyšších jsou rozděleni. Ve školách učí učitelé i učitelky; učitelé mají kroj evropský podivného komického střihu (stejnokroj), učitelky oblečeny jsou po japonsku. Ko-

Nagasaki. (Madame Butterfly)

Mad

runou ženského školství japonského jest ženská universita v Tokiu. V dívčích školách mnoho se hledí k tělocviku, tanci a jemnému mravu. V ústavech zavedeny jsou i spořitelny začkami spravované. O vychování dívek pečuje se právě tak jako o vychování chlapců. Čínské neváznosti k děvčatům v rodinách japonských není.

Školní rok v Japonsku trvá od 1. dubna do 31. března příštího roku a přerušen je dvojími prázdninami. Zimní v prosinci trvají dvě neděle, letní celý měsíc srpen. Tresty tělesné jsou ve škole neznámy. Nehodné děti mohou býti potrestány: 1. důtkou učitelovou před ostatními spolužáky, 2. ponecháním po škole nejdéle 2 hodiny a 3. zákazem návštěvy školního vyučování nejdéle na měsíc.

Vysvědčení vydávají se třikrát za rok: v červenci, v září a v březnu. Nejlepší známka jest 10, pak následují 9, 8, 7, 6 a 5. Dostane-li žák známku 4, musí třídu opakovati. Nejvíce práce a času ve škole zabírá psaní a čtení nesmírně těžkého a komplikovaného písma japonského. Děti ve školách obecných smějí se dle nejnovějšího ministerského nařízení učití nanejvýš 2000 japonských (čínských) znaků. Jen ten, kdo ví, kolik práce dá naučiti naše děti sotva třiceti písmenům našeho písma, dovede pochopiti obrovskou námahu, s jakou spojeno jest nacvičení 2000 podobných, většinou však mnohem obtížnějších znaků.

Náboženství jsou v Japonsku obvyklá tři: šintoismus, buddhismus a sutoismus. Nejstarší, nejpůvodnější jest náboženství šintojské, zvané tak od slova šinto, to jest cesta bohův (cesta kamů), japonsky kami no mitsi. Uznává jedinou, nejvyšší bytost, po veškerenstvu rozprostřenou, která se však o záležitosti lidské příliš nestará. Vedle té bytosti příliš povznesené a svaté jest mnoho polobohů, kteří ovládají živly a řídí jednání člověka. Těm nutno jest klaněti se nejvíce. Pojem nebe „tenka“ představuje sídlo božství a omezuje pojem nesmrtnosti duše, věčné odměny nebo zatracení. Základem kultu jest uctívání přírody, prvkův a sil přírodních, jejímž nejvyšším představitelem jest slunce, a nařízení, která lze asi shrnouti v zákon: „Zachovávej příkázání mikadova a v ostatním poslouchej hlasu svého svědomí“! K tomu poji se uctívání předků, jež vrcholí ve zbožňování zemřelých. Šintoismus jest od roku 1868 náboženstvím státním. Kněží šintojští mají zvláštní oděv pouze při bohoslužbách a úřad svůj zastávají dědičně. Vyznavači náboženství věří v nesmrtnost duše a v soud před nebeskými soudci. Duše spravedlivých přijdou do taka-amaka-vary (nebe) čili na vyvýšeninu nebeskou, kde žijí dobrotiví bozi; duše zlých najdou cestu do nenokuni (do pekla) nebo do říše kořenů. K úctě bohů stavějí se dřevěné chrámy (mija) různé velikosti, nejraději v hájích a parcích, kde se nejvíce lidí shromažďuje. Uprostřed stojí podobizna božstva z papíru a větvi thuje japonské. Po stranách chrámů řadí se kořenáče s větvemi stromu sakaki (Cleyeria Kaempferiana), s myrtami a borovičkami, lampy, hrnek čaje a několik nádobek s vínem saki. Před mijami Japonci klaní se kamům ráno a večer. Zbožný člověk staví se před chrám, chápá se připraveného provazu a zvoní. Zvoní,

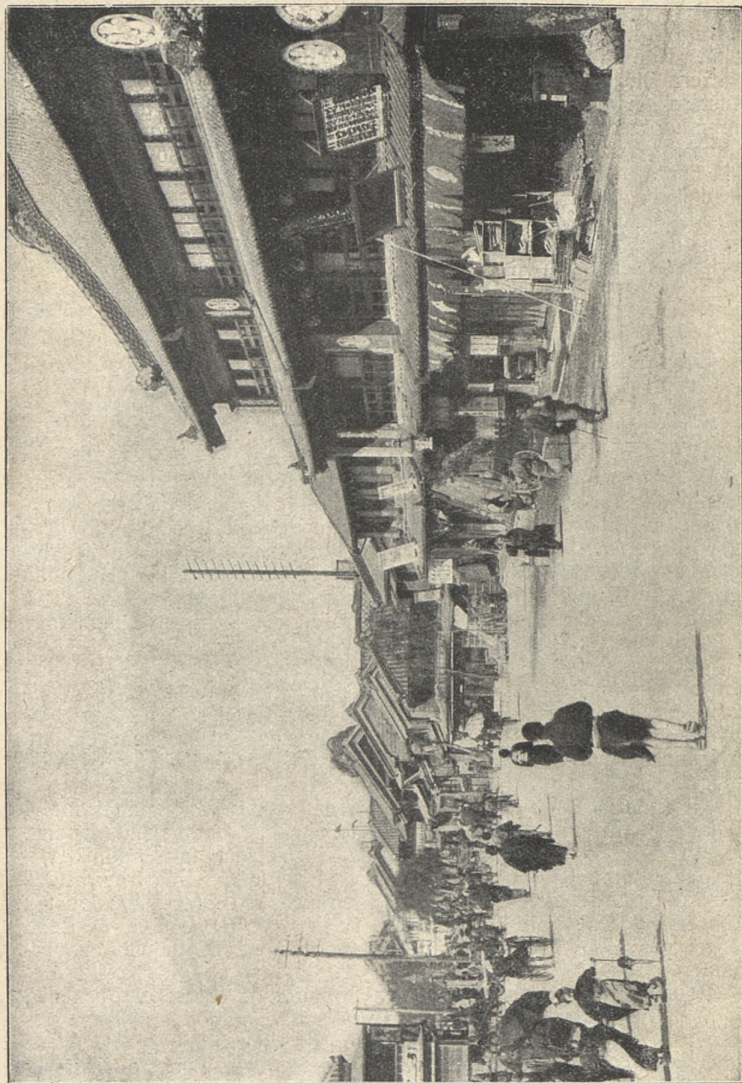
aby bohy probudil a na sebe upozornil. Pak hází měděný peníz do připravené pokladnice, zvedá ruce a tleská jimi, jako by říci chtěl: „Vidíte mne?“ Pak pronáší slova: „Dlouhý život, štěstí a bohatství mi propůjčte!“ Za několik minut pobožnost je hotova, a Japonec pospíchá šťasten za svým povoláním. V ustanovené dni slaví se slavnosti prosební a pořádají se oběti za zakladatele říše, za dobré císaře a za jiné lidi záslužné, jichž duše se staly kamy. Oběti na počátku a ke konci měsíce záleží z různých jídel, rýže, koláčů, ryb a vajec. Kněží žijí jako jiní věřící, nechávají si růsti vlasy, žení se a bývají pochováváni v rakvích, podobných kapličkám.

Náboženství buddhistické (budsoské) přineseno bylo z Koreje v VI. stol. a všelijak zkomoleno. Vykazuje mnoho bohův a bůžků, kněží (bonzů), mnichův, kajícíků, sebestučeních a poutí. Ústředím kultu je Kioto. Když r. 1868 náboženství šintojské učiněno státním, vzaty byly chrámům buddhistickým statky a jmění a dány chrámům šintojským. Stánky Budhovi zasvěcené staly se stánky kultu státního. Opravu jejich a zařízení provádí nákladem svým stát nebo obce. Náklady nejsou veliké, poněvadž vnitřní zařízení chrámů je velmi jednoduché. Obě náboženství jmenovaná tak se pomísila, že ze směsi té sotva lze prvky jejich rozeznati, že chrámy slouží na jedinou kultům oběma, a sochy obou božstev vedle sebe se stavějí. Šintoismus a buddhismus je Japoncům stejně milý, hlásí se mnozí k vyznáním oběma.

Třetím náboženstvím jest učení mudrců, suto zvané, také čudo nebo sida, které jest napodobeninou učení čínského mudrce Konfutse. V něm o nesmrtnosti duše se nemluví, přeměňování duší rovněž neučí. Ethické pravdy jsou mu podkladem. Přidrží se ho kruhy vysoké a učené, ač na venek všichni klanějí se kamům.

Křesťanství dostalo se do Japonska jezuiti již r. 1549 a tak se rychle rozšířilo, že o 30 let později mělo 200 chrámův a obec křesťanská 150.000 duší. Novou ústavou japonskou zjednána křesťanství úplná svoboda, ale počet věřících není přílišný. Štane-li se křesťanství náboženstvím státním, ukáže budoucnost. Že při starém pohanství se nezůstane, lze určitě za to míti. Lhostějně celkem Japonci přijmou od cizincův i náboženství, jen když bude souhlasiti s jejich názory životními a přiléhati k jejich povaze. V Tokiu, Nagasaki, Kiotu a Sandani zřízena jsou biskupství. Že i mohamedánství zapouští slibné kořínky v srdce boдрých ostrovanů, nelze se diviti, pomyslíme-li si, které výhody a slasti jim nabízí nejen zde na světě, nýbrž i po smrti.

Hřbitovy japonské podobají se hájům a sadům, jichž mohutné kryptomerie a cypřiše připomínají hřbitovy skotské. Prosté kameny označují hroby zemřelých. Před kameny náhrobními stávají vázy s čerstvými květinami a na kamenných deskách zbytky jídel od hostiny, pořádané na hrobě k uctění zemřelého. Odnáší si je ptactvo. Kromě pochovávání v rakvích rozšířeno jest také spalování mrtvol již od několika set let. Hlavně chudí lidé dávají mrtvol spalovati, protože to mnoho nestojí; jeden nebo dva jeny. Kde nejsou kre-

Ulice v Jokohamě.

matoria, pozůstali upravují si hranici sami a zvyšují žár máváním vějířů. V kterém oděvě kdo umřel, v tom jej vstrčí do bedny bo-sého. Napřed tělo potírají zázračným pískem z hory Muroo nebo z jezera Bivajského. Aby se mu hlava netlačila, dávají mu pod ní polštářek, naditý listím čajovým. V čele budhistického průvodu pohřebního kráčejí kněží. Za nimi jdou nosiči s papírovými lucernami a nosiči s rakví; nesou ji na dvou tyčích. Účastníci jsou oděni bíle. Bílá barva je barvou smutku. S pohřbem ubíhají velmi rychle. Našinec jim sotva stačí (dle Kořenského).

Jako život Japonců, tak i sociální zřízení jejich vyvinuly se na ostrově úplně samostatně. Oddělení jsouce moří od národů jiných, vyvíjeli se bez cizích vlivův a když známost o nich do Evropy vnikla, byli již národem uceleným, kulturním, jenž na cizince shlížel jako na barbary. V které době Japonci opanovali ostrovy, nelze říci. Historická doba jejich počíná asi ve III. stol. po Kristu; co dělo se před tou dobou, je bájí. Dle ní útvarem vládním byl prý stát kněžský. Okolo roku 660 př. Kristem panovali dle pověstí kněžští králové Dairi a Mikado, potomci slunce s prabohem, otcem nynějších bohův a polobohův. Kromě nich panovali v provinciích místokrálové. Desátý Dairi (97—30 př. Kristem) silně bojoval s Ainy a zřídil na obranu území svého vojenské okresy a hodnost válečných vůdců, šogunů. Na počátku III. stol. ostrované byli tak mocní, že vydali se na výboje za moře a opanovali Koreu. Ale nedovedli vyšší kultuře Korejců čeliti a vrátili se. Leč poznavše vzdělanost jejich a tím vzdělanost čínskou, změnili a zlepšili dle ní řády domácí. Historická doba dělí se ve tři periody: V starý věk od stol. III. až po rok 1192, v střední věk od r. 1192 po r. 1868, po znovuzřízení moci mikadovy a v dobu císařství od r. 1868 po naše dni.

Váleční vůdcové, Dairim zřízení, kolem r. 800 vyšvihli se v příznivých okolnostech na místo svých vládcův a moc svou panovníckou přenesli na své potomstvo. R. 1192 povýšil se vůdce Kubo-Joritomo Minamoto za nejvyššího šoguna, strhl na sebe některá práva mikadova a dal si název soma, t. j. pán. Mikado byl ještě vládcem, jen že s mocí omezenou.

Zorganisování byvše ve vojenství a ve správě, Japonci mohli odolati ve XIII. století pokusu Kublaje-chana o podmanění Japanu. Když první jeho výprava s 450 džunkami se ztroskotala, podnikl výpravu druhou. Již loďstvo blížilo se ku břehům souostroví, když strašlivý tajfun se zdvihl a podporuje Japonce, r. 1281 většinu loďstva chanova podruhé potopil. R. 1585 Taiko-soma potáhl na sebe ostatní práva mikadova a přiměl ku poslušnosti 68 dajmiů provinciálních.

Tehdy kvetlo japonské rytířství, podobné rytířství evropskému, ale bez ženských; ty v zápasech o práva a vlast podílu neměly. Mikado převzal správu věcí duchovních. Až do r. 1864 zachovaly se řády, ustanovené panovníky z rodu Kubo-somova. Toho roku otřásl se náhle základy říše Japonské. Uzavřenost proti světu přestala, spojení národa s cizinou bylo dovoleno, a Japonsko přilivem nových

myšlenek a kultury západní obrodilo se v stát asijský, po evropsku zorganizovaný.

A jak Evropané poznali Japonsko? Kusé zprávy o souostroví již Marko Polo přinesl do Evropy. R. 1542 Portugalci (Fernaõ Mendez Pinto a soudruzi) zbloudivše, bouři byli zahnáni na břeh ostrova Kiu-siu a přivětivě od obyvatelů přijati. Nejvíce ostrované žasli nad podivnými zbraněmi cizinců. Jednoho z nich, Zaimotu, přijal správce země Tokitaka dokonce za vlastního. R. 1556 každé město bylo již opatřeno palnou zbraní. Sedm let po Pintovi přistal v Japonsku neunavný František Xaverský a založil tu 1551 obec křesťanskou, která později nad míru zkvetla následkem zvrhlé věrouky budhistických bonzů. S rody knížecími přijímali novou víru i četní jich poddaní. Bylo tehdy $\frac{1}{4}$ mill. křesťanů, přes 200 kostelů s 13 semináři kněžskými. Svatý missionář s nadšením o Japoncích napsal: „Nikde jinde nepoznal jsem mezi jinověrci tolik dobrosrdečnosti a laskavosti, jako u Japonců. Mravům jejich dlužno vzdání všechnu čest. Nejsem s to, abych je dosti pochválil.“ Přeplaviv se do Makaa, umřel 1551 v Kantoně.

R. 1587 vzplanulo děsné pronásledování křesťanů, které ovoce záslužné činnosti Františkovy úplně zničilo. Za dvanáct let křesťanství v Japonsku bylo téměř vyhubeno. Poslední hrad křesťanský Axima byl zbořen — hollandskými děly. Od té doby vláda zakázala cizincům vstoupiti na ostrovní půdu a uzavřela se co nejprísněji proti vlivům zámořským. Jediní Číňané a Hollandané směli s nimi provozovati obchod a nebyli z přístavů vypuzováni. V té době udržoval pořádek v zemi mocný šogun Jiejasu z rodu Tokugavů, jenž jezuity vypověděl, mikadovi jako synu nebes svěřil správu duchovní a sám národu panoval. Jiejasu jest onen mocný šogun, jenž pro harakiri ustanovil zvláštní řád.

Na Hollandanech lpí černá skvrna, že pro věci světské sami Japoncům pomáhali proti křesťanství. Ale mnoho jim skutek ten neprospěl. Důvěra domorodců k nim tak poklesla, že faktorie jejich ve Firandu musela býti zrušena a dovoleno jim vyvážeti zboží pouze v ceně 750.000 zl. Na konec 11 hollandských úředníků bylo na ostrově Desima před Nagasaki přísne střeženo a zakázáno jim s ostrůvkem se vzdalovati. Ostrůvek měl 185 m zděli, 74 m zšíři. Kamenný most spojoval jej s pevninou. R. 1637 vydán byl císařský rozkaz, že kterýkoli Japonec pocestuje do ciziny při návratu má býti utracen. Když r. 1842 Čína Evropanům otevřela čtyři svoje přístavy, Japonsko teprve po válečné akci Spoj. států severoamerických 31. března 1854 dovolilo navštěvovati přístavy: Hakodate na Luzonu a Šimodu. Výpravu vedl kommodor Perry s osmi válečnými lodmi. Cizinci směli se bezpečně pohybovati v těch dvou městech a v okolí jejich na 10 ri (40 km). Byli v ochraně svých konsulův a tím v ochraně svých států. Podobnou akcí válečnou 14. září 1854 Angličané vynutili na Japoncích volný obchod v jmenovaných přístavech, k nimž přidáno bylo Nagasaki. 26. ledna 1855 Rusko učinilo smlouvu hraniční a obchodní, 9. listopadu 1855 Hollandsko. R. 1858 zvláštní po-

selství japonské navštívilo evropské dvory. *) Také Francie, r. 1861 Německo, r. 1884 Švýcarsy úmluvami obchodními si zajistily spojení s říší mikadovou.

Ale odpor dajmů proti cizincům nevymizel úplně. Roku 1863 Angličané bombardovali Kagošimu, sídlo knížete Satsumy na ostrově Kiu-siu; r. 1864 táhli proti knížeti Negatovi. Na počátku r. 1867 zemřel mikado Komei-tenno. Vlády se ujal jeho syn Mucuhito jako japonský císař. Někteří dajmiové však chtěli dosadit jednoho z císařských princů. Došlo k občanské válce, která skončila ve prospěch Mucuhitův bitvou v parku Uyenském. Nastolení jeho oznámeno bylo cizím vládám 1869. Již r. 1868 otevřeny byly obchodu: Osaka, Hiogo a Niigita; 1. dubna 1868 i Tokio. Téhož roku potvrzeny cizincům všechny koncesse, dotud jim udělené. Za čtyři roky vydán památný výnos o volném rozšiřování křesťanství. A od té doby touha po rychlém přijímání kultury dle Evropy stala se japonskou nemocí. Dotud cizině uzavřená země posílala svoje syny na cizí university, povolávala evropské učitele na školy a utvořila si mohutné vojsko po pruském způsobě. Dne 11. února 1889 postavila se svým parlamentem o dvou sněmovnách po bok ústavním státům evropským. Povolala k zachování své samostatnosti do Tokia zástupce různých mocností a zvolna počala provozovati světovou politiku. Ve všech oborech vědy Japonsko přijalo na pomoc cizince. Největších úspěchů dodělalo se kromě vojenství v lékařství. Žáci mistrův evropských neudělali jim nečest. Ve válkách čínské a rusko-japonské ranhojiči japonští osvědčili se výtečně. I v odvětvích technických a v umění nový duch pronikl národem, a již výstavy vídeňská a pařížská byly svědky japonské vyspělosti. Nyní v každém velkém městě světovém najdeme obchody se zbožím japonským, jež pro uměleckou cenu a praktičnost všeobecně jest oblíbeno. Na 20.000 cizinců žije v Japonsku a zprostředkuje spojení jeho se všemi národy zeměkoule (r. 1860 cizinecká osada v Jokohamě čítala 126 duší). Soudní moc nad cizinci přenesena jest na vládu japonskou, to jest na soudy japonské, v nichž také mohou býti dosazováni soudcové cizí. Jazykem soudním ustanovena jest japonština a angličtina.

Nejvyšším představitelem vlády jest mikado, hlava nejstaršího rodu panovnického na světě, sto dvacátý prvý v řadě slavných mikadů, panujících 2570 let. V popředí vlády stojí sbor mužů (daidjokan), sestavený ze státních radů (šoin), z ministerstev (uin) a ze 30 dřívějších úředníků vyšších (genroin) jako senátu. Říšská rada záleží ze sněmovny panské a ze sněmovny poslanecké. Panská sněmovna záleží z plnoletých mužských členů panovnické rodiny (10), z princův a markýzů více než 25letých a z pětiny všech plnoletých šlechticů (vikomťův a baronů) japonských. Všech členů jest 252.

*) Když poselství se vrátilo, a jeden z členů své dojmy cestovní vyprávěl, zvolal na konec: »Ne cizinci, ale my jsme barbaři. Jest 5 velkých dílů světa, a kdyby celé Japonsko bylo sjednoceno, byl by to s nimi nerovný boj. v němž bylo by rozbito jako taška na stěše.«

Sněmovna poslanců záleží ze 200 nejméně 30letých členů, kteří zvoleni byli na 4 roky ode všech občanů mužských, nejméně 25letých a platících daní ročně 25 jenů. Rovněž vyvolený zástupce lidu musí platiti takové daně a ve volebním svém okrese určitou dobu bydleti. V měsíci listopadu r. 1890 zasedali poprvé oba parlamenty.

Finanční poměry v Japonsku jsou příznivé. Příjmy jsou větší nežli vydání. Války dvě sice uvedly bohatou zemi do dluhů, ale při síle země i národa stát brzy se zotaví. Jsoutě výsledky válek tak skvělé, že zisk z nich mnohonásobně vynahradí výdaje válečné.

Mikado, svatě veličenstvo (nar. 1852), jehož předkové pocházejí ze starých božstev zemi ovládajících, jest hlavou obřadů náboženských a nejdůležitější bytostí při slavnostech. Jméno jeho ozývá se jako nekonečný refrain v každé modlitbě a v každém žalmu; jeho jméno vzývá bohatý i chudý v potřebách a starostech. V mikadovi zosobněno je božství, které lidstvu pomáhá a zla je chrání. Mikado oženil se r. 1869 s půvabnou princeznou Haruko, která poprvé r. 1873 přijala dámy cizích vyslanců. I ona jde s manželem svým v popředí nových snah a věnuje veškeru pozornost lepšímu vychovávání ženského pohlaví. Holení hlavy přestalo, muži počali nositi plstěné klobouky, kožené boty, v domácnostech zaváděno evropské náčiní, prádlo, svítilny petrolejové, šicí stroje, na ulicích plyn, světlo elektrické, koňská dráha, zakládány po evropsku továrny atd. atd. I kalendář gregoriánský zaveden, a neděle křesťanská zvolena za den odpočinku.

Dříve národ dělil se v rozmanité stupně, kteréž rozdělení do r. 1869 bylo v životě veřejném velmi důležité. Nyní nemá významu a mladá generace patří na ně jako na fakt historický. Vládoucí mikado feudální šlechtu, dajmie, zbavil bývalé moci a privilegovanou třídu panskou, samuraje vypudil ze sídel, čímž národ osvobodil a Japonsku pomohl, aby se tak rychle ze středověkého feudalismu vyšvihlo k modernímu útvaru státnímu. Lid býval šlechtou příliš podceňován. Šlechta dělila se ve dvě části zcela rozdílné: v dvorní šlechtu (kuge) a v mečovou šlechtu (buke), kteráž měla 6 hlavních tříd. Nejvyšší stupeň šlechty zaujímali dajmiové, původně lenní knížata, podobná středověkým vasalům evropským. Nejvyšší stupeň šlechticů mečových, kteří směli při boku nositi dva ostré meče a volné kalhoty, byli samurajové, vojenská třída, 2 milliony hlav čítající. Dle Reina lid prostý dělil se ve tři třídy. Rolník (hijakušo) byl váženější nežli řemeslník (šokunin) a kupec (akindo). Mezi lidem žila třída „jeta“ v počtu 250.000 až 300.000, která byla opovržena. Byli z nich pohodní, koželuzi a popravčí. Nesměli bydleti mezi ostatními; jedli ze svých nádob vždy na obrubě zahrad mimo dům.

Od r. 1889 zřízena v Japonsku všeobecná povinnost branná. Počiná 17. rokem a končí rokem 40. Schopní muži po ukončení 40. roce slouží 4 léta v rezervě, 5 let ve vojsku zeměbranceckém. Činného vojska v míru je 100.000 mužů, ve válce 300.000 bojovníků. Lodi válečných 50 s 1030 děly a 12.000 námořníky. Počet ten však nesouhlasí s velkolepou armádou, jakou Japonsko proti Rusům vy-

zbrojilo, ani s účtyhodným loďstvem, které ovládá nyní východ asijský. Jest zajisté větší, a z příčin na snadě jsoucích neuvádí se počet jeho přesně. Většina lodí válečných zhotovena jest ve Francii. V nové době Japonci počínají stavěti lodi sami.

Japonsko stalo se kulturním státem prvního řádu, tedy velmocí. Postup ve všech oborech moderního umění a techniky staví je na roveň státům nejpokročilejším. Zvláště v průmyslu zaujímá z předních míst na světě. Velikolepý průmysl domácí, jenž vlastně byl průmyslem uměleckým, roste ve velkoprámysl. Výroba papíru připomíná se již v VII. stol. Tehdy již vyráběl se z moruše papírové a z vláken velkého množství rostlin a křů. Knihtiskařství zavedeno r. 1207, a tiskly se nejprve budhistické knihy, složené z dřevěných tenkých tabulíček. V Kiotu, v Tokiu a v Osace byly největší tiskárny a nejlepší kraje dřevěných lišt, určených k tisku. Záhy také Japonci závodili s Číňany a Indý v tkaní látek. Výrobky kovové z mědi, ze železa a z oceli, zvláště šavle a dýky vyrovnaly se kovovým a vyhlášeným předmětům chorasanským. Výroba porcelánu, lakův a skla připravovala jim pověst světovou. Zejména v průmyslu textilním ostrované jsou mistry a s Angličany opanovali teď zbožím svým všechny trhy východní. Ano výrobky jejich pronikají do nehlubších končin říše Čínské, kam ani tkaniny anglické se dostat nemohou. R. 1902 stálo a pracovalo 53 přádelen bavlny, 192 továren na tkaní látek hedvábných a bavlněných, 111 strojoven, cukrovarů, cementáren, papíren, 261 sirkáren, 14 loděnic atd. Čím více potřebí jest hedvábí, tím patrnější jest přírůstek sadů morušových, jichž zvláště přibývá v osadách za obvodem velkých měst. Jediné v průmyslu železářském cizozemci nacházejí v Japonsku vždy dobré odběratele, a to zvláště v průmyslu strojním, poněvadž domácí výtěžky z dolů železných nedostačují. Jako dovední zbrojníci ve středověku vpravili se do výroby zbraní moderních, a jejich loděnice zhotovují koráby, které v lehkosti a zdatnosti vyrovnají se korábům států jiných. Papírný, továrny na výrobu celulosy, továrny na leštění barevných dřev, na výrobu slaměné kaše na papír časopisecký, valchy na výrobu jemných koží, olejny, továrny na výrobu laků a j. průmysl japonský tak povznesly, že může při laciných silách pracovních bezpečně konkurovati s Anglií a s Amerikou, vytlačuje prodejny obou států nejen z nitra japonského, nýbrž i z nitra korejského a z trhů čínských. V době nejnovější Japonsko tak upravilo cla v zemích, po válce rusko-japonské zabraných (v Koreji a v Mandžursku), že prodej zboží evropského a amerického stává se oproti levným výrobkům jeho téměř nemožným. Obchod mimoostrovni vzrostl za 30 let z 100,000.000 K na 900,000.000 K.

První železnici Japonsko mělo z Tokia do Jokohamy r. 1869 — 1873; dráhu koňskou r. 1882; r. 1885 poprvé zářilo světlo elektrické v Tokiu, a dráha elektrická projela ulicemi tokijskými poprvé r. 1898.

Drah bylo roku 1885 284 km, r. 1892 2747 km, 1. dubna 1902 8487 km, nyní kolem 9000 km. Telegrafy měly r. 1905 30.000 km délky.

Nejdůležitější předměty dovozu a vývozu v tisících jenů:*)

Dovoz:

Obilí v ceně	20.000	železo	5.000
příze bavlněné	18.000	drogy	4.800
cukr	11.000	vozy a lodi	3.500
látky vlněné	7.000	zboží železné	3.000
bavlna	7.000	šaty	1.300
petrolej	6.000	kůže	1.200
stroje a nástroje	6.000	zbraně	1.000
látky bavlněné	5.500		

Vývoz:

Hedvábí	20.000	zboží hrnčířské	3.000
čaj	10.000	rýže	2.400
měď	7.500	mořské rostliny	2.000
uhlí	6.700	drogy	1.000
látky hedvábné	5.000	zelenina, ovoce	900
ryby a lastury	4.000	zboží lakované	700
kafr	3.000		

Lodí připlulo r. 1900:

Do Jokohamy	312	o 535.000 tunách,
„ Kobe	282	o 498.000 „
„ Nagasaki	613	o 729.000 „
„ Hakodate	29	o 16.000 „
„ Kutinotsu	210	o 300.000 „
„ ostatních měst	1200	o 350.000 „

III. Rozdělení říše.

Území japonské, nejvýznamnější v nynější době ze zemí asijských rozděluje se ve tři residenční okresy, zvané fu: Tokio, Ósaka a Kioto, a ve 48 venkovských okresů (s Formosou) nebo kenů. Provincie Jezo s Kurilami sluje také Hokaido. Ostrovy Liukiuské, které dosud měly svého krále, připojeny byly k říši pod názvem Okinova-ken. Ken značí tolik jak francouzské departement, správce okresu, ken-rey jest tolik jako ve Francii prefekt. Na rozloze 417.000 km² 31. prosince 1900 žilo 46,566.000 obyv., na 1 km² 111 duší. Tak jako Velká Britannie byla před věky spojena s Evropou, tak není pochybnosti, že souostroví tvořilo východní končiny pevniny asijské. Cizincům přístupno jest osm měst: Hakodate, Nafa, Ósaka, Tokio,

*) Jen = 1 zlatý, jen à 100 senů (doma) = 418 K; 1 stříbrný jen à 100 senů = amer. obch. dolaru (v obchodě s cizinou) = 440 K.

Jokohama, Hiogo, Nagasaki a Niigita; kdo touží dostati se dále do nitra, smí tam pouze po úředním dovolení, kterého jest nyní dosti snadno dosíci.

a) Hondo (Nipon).

Největší ostrov japonský jest Hondo, jenž s ostrůvky přilehlými má velikost 4 Čech a jedné Moravy. S blízkými ostrovy Avadsi, Sado, o němž se bájilo, že je nalezištěm zlata, Oki, Čušima a Ibi o 1404 km² více, tedy 220.000 km². Břehy jeho na severozápadě nepatrně se rozčleňují. Jediný větší půlostrom uzavírá zátoku tojamskou, na jejichž březích tmějí se krásné lesy borové nebo plantáže čajovníkové, v horách sady morušové. Skoro uprostřed východního pobřeží ostrovního zabíhá do země hluboká a pěkná, 20—30 km široká a 68 km dlouhá zátoka Tokijská, k jejíž ozdobě nemálo přispívají ostrůvky, sem tam po zátocě roztroušené.

V nejzazším koutě svém, na kraji úrodné roviny, zátoka ukrývá město Jedo (bránu vodní), jemuž od r. 1868 říká se Tokio, což znamená hlavní město východní. Město leží při dvou řekách v podobě půlměsíce a jest od r. 1869 sídlem mikadovým. Má přes 50 km v objemu a 1,600.000 obyv., pokrývajíc mořem domů svých (300.000) řadu pahorků ve výměře 75 km² při dolním toku široké Sumigavy (gava = řeka). Řeka dělí Tokio ve dvě nestejně části. Ulice přímé křížují se v pravém úhlu, jsou nedlážděny, až i 35 m široké, ale čisté. Domy stavějí se nanejvýš dvoupatrové. Japonci bydlívají v přízemí, kdežto patra slouží za skladiště a zásobárny; jemný, průsvitný papír nahrazuje sklo v oknech, a vnitřek domu bývá pestrými vzorky polepen. Výstavných a vysokých budov v Tokiu nemají; občasná zemětřesení nedovolují stavěti vysoké stavby. Řadami stavení projíždí elektr. dráha, nad střechami leskne se síť drátů telegrafních a telefonních; starojaponský ráz leckde mizí. Tokio krok za krokem podobá se městům evropským. Co nového má Londýn a Paříž, za nedlouho cestovatel spatřuje v Tokiu. Čím vzbuzuje podiv Nový York, za krátko sevšední Japoncům. Rozlehlost Tokia je tak veliká, že jedině Londýn předčí nad ně rozsáhlostí svou. Na ulicích potkáváme některé Japonce v obleku evropském; doma však se převlékají v oblek obyčejný. Sídlem císařským (širo) jest ohromná skupina budov, náspy a vodními příkopy obklopená; kolem rozkládá se vnitřní město, a to opět obklopují hradby a příkopy, za nimiž šíří se zahrady a sady. Tu jsou vládní budovy, po evropsku, palácovitě stavěné. Odtud dále zvedá se čtvrt dajmiů, kde bydlí v bohatých villách výkvět jap. šlechty. Staré Japonsko jde tu s novým Japonskem svorně vpřed, ale někdy velmi komicky.

Na jihu od Tokia prostírají se sady Šibské, vznešené zátiší, v němž několik šogunů má svoje hrobky. Stoleté kryptomerie, borovice a kaštanovníky rozkládají ramena svá nad bronzovými a kamenným svítilnami. Kromě velmi starého chrámu Ikegami jest na blízku nejpopulárnější chrám se 47 hroby roninů, jimž lid téměř božskou

úctu vzdává. Jako věrní sluhové svého knížete pomstili krev jeho na starém dajmiově za to, že jejich pána o život připravil. Usmrtivše dajmíu, hlavu jeho uřízli a položili na hrob pána svého Takumi. Potom sešli smrtí hrdinnou: provedli na sobě harakiri (r. 1827). Pod šelestícími stromy viděti lze 47 jednoduchých obelisků; davy lidí kráčejíce s úctou mimo ně, čerstvými větévkami a květy okrašlují hroby mužů, kteří věrní zůstali pánu svému až do smrti.

Uvnitř chrámu asakutského v Tokiu.

Severně od hl. města šíří se park Uyenský a nedaleko něho Asakuský, v němž jest proslulý chrám bohyně Kvanon. Než-li k němu dojdeme, jest nám prodrati se davem lidstva a řadami krámků, budek, čajoven, kejklřův a prodavačů. Brzy vítají nás dvě nemotorné, as 4 metry vysoké, strašné, černě natřené sochy „mio“, strážci buddhistického svatostánku. Ve hlavní svatyni chrámu asakuského je hlučno celý den. Prší-li, mládež se tam uchyluje, a v trámovi pod střechem hnízdí na sta holubův a vrabců. Zobají bohům obětovanou rýži. Všude jsou obětní náradí, nádoby, popelnice, krabice, skříně, svítilny, pokladnice

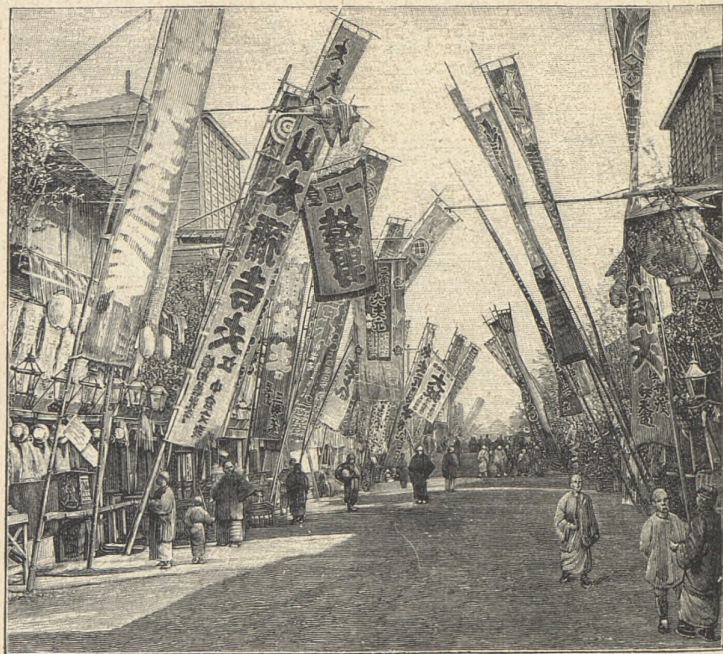
a různé bůžkové. Nádvoří chrámu zastiňují řady stromů. Vedle malých tůní s kvetoucími lotosy stojí kamenné lucerny a kovoví jeřábi, rostlinné zákrsky ve kbelících a jiné předměty k povznesení malebnosti klidného zátiší. Uvnitř chrámu sedí s nohama skříženými Binzuru-sama, zázračná socha, nyní zohyzděná, bezbarvá, bez nosu, bez uší. Ke zvláštnostem tokijským náleží čarovná flora tamější. Již počátkem března sady a zahrady odivají se v růžové roucho květů broskvových, na počátku května rozvíjejí se paeonie, modré hrozny glycinií, azálek, v červnu kosatce honosí se různými barvami, v červenci překvapují rozkošné květy lotosů, v září a v říjnu chrysanthemy, kromě jiných květů, jichž barva okouzluje naše oko a oblažuje naši duši. Letohrádky uschovávají se mezi svěžími skupinami bambusu, mezi košatými kafrovníky, vějířovitými žumarami, houštinami kame-liovými, pavlovniemi, kerriemi a kdouloněmi.

Drahou jsme z Tokia za hodinu přes Kanagavu v městě Jokohamě, kde přebývá nejvíce Evropanů. Tu podávají si ruce obchodníci a cestující z celého světa. Originelní jest obchodní čtvrť městská, v níž vedle nesčetných krámův otvírá se domácím kupcům a prodavačům množství čajoven a cizincům mnoho obchodů s japonskými zvláštnostmi. Přístav vyniká tím, že lze v něm výborně kotviti, že není ani příliš hluboký, ani příliš mělký a že jest chráněn přede všemi nepříjemnými větry. Zdá se býti vlastně přístavem hlavního města. Zde r. 1854 zakotvilo americké loďstvo pod velením Perryho, a od těch dob některé názvy v okolí nesou posud americká jména. Jokohama záleží z evropské čtvrti, podél přístavu vystavěné, kteráž čtvrť r. 1806 lehla popelem, ale znovu a lépe byla vystavěna. V ní jsou cizinecké obchody, banky, pojišťovny, hotely a konsuláty. Za evropskou čtvrtí je čínská čtvrť s mnohými hospůdkami a místnostmi pro společností řádu nižšího. Za tou čtvrtí pak jest japonská čtvrť, nejčistší a nejzajímavější japonskými zvláštnostmi. Původně jsouc rybářskou vsí, město teprve r. 1856 nabylo důležitosti, když na místě protilehlého města Kanagavy prohlášeno bylo smluvným a tudíž svobodným. Nyní žije v ní 200.000 obyv. Jokohama vyváží hlavně čaj a hedvábí. Vyvezené zboží z tohoto přístavu obnáší 60% ceny všeho vývozu japonského.

Město Kanagava památno je smutnou příhodou z r. 1862. Dajmio Kanagavský vyžadoval na Evropanech otrockou poslušnost, jakou mu Japonci vzdávali museli. Kdykoli někam jel, padnouti bylo každému na zemi, aby pohledem nezneuctil posvátného obličje vládce. Anglický kupec Richardson tak neučinil, s koně nessedl a přišel při tom o život. Šogun zaplatil náhradu 100.000 lib. šterlinků, t. i. přes 2.000.000 K. Pak vynuceny na Japoncích zákony o bezpečnosti Evropanův.

Jihozápadně od Jokahamy, asi 60 km na nejzazším jihozápadním úpatí Fužijamy leskne se jezero Hakone s překrásným okolím, kde bohatí Japonci a Evropané z Tokia a Jokohamy mají krásné letohrádky. Odtud dějí se obecně výstupy na posvátnou horu.

U břehu jezera Bivajského rozkládá se Kioto, s přídavkem Miako, t. j. residence; bývalo 800 let hlavním městem říšským. V Kiotu jsou tiskárny, různá učeliště, shromaždiště učencův, umělců, středisko japonské literatury. V Kiotu jest státní mincovna, přes 1000 chrámův a poutních míst, kde hemží se ustavičně na tisíce poutníkův a poutnic. Kioto zachovalo si ráz nejjaponštějšího velkého města. Reka Kamogava v létě napolo vysychá, a tu občané večer hovi-

Divadelní ulice v Jokahamě.

vají si v chladivých jejích vlnách dlouho do noci. Město bývalo sídlem mikadovým do té doby, pokud vláda nad zemí byla v rukou prvního šoguna, do roku 1868. Z těch časů zachovalo se tu několik pamětihodných budov, z nichž vyniká zvláště palác mikadův. Zaujímá celou část městskou a lze do něho nahlédnouti jen osobám zvláště doporučeným. Chváli se v něm vzácné sbírky uměleckých maleb a hedvábných tkanin. Z nejslavnějších chrámů jest chrám 33.333 soch, Kvanony, bohyň milosti. Chová v sobě obrovskou sochu Budhovu s lotosem a zvon z největších v Japonsku, 5·2 m vysoký a 3·3 m

v průměru. Váží přes 680 tun. Evropanům Kioto bývalo nedostižitelným tajemstvím.

Ku posvátnému Kiotu, založenému r. 790 př. Kristem císařem Kau-mu a zvaném „zámkem míru“, Japonci dívají se vždy jako k japonským Athenám. Jsouc rozděleno na část horní a na část dolní, čítá přes 80.000 domův a 360.000 obyvatelův. Spojeno jest s jezerem Bivou (110 km délky a 45 km šířky) umělým průplavem, jehož jedna část proniká dlouhým vyzděným tunelem pásmo pahrbků. Při jižním konci jezera, podobného dvoustrunné kytaře leží neblaze památné město Otsu, v němž fanatický strážník japonský poranil ruského careviče Mikuláše, nyní cíře Mikuláše II. Jihozápadně od Kiota na malém půlostrově stojí svatyně Ise, nejposvátnější místo šintů, kam noha cizincova dosud nevstoupila.

Velká pobřežní cesta „tokaido“ provázená nyní železnicí, vine se mnoha velkými městy do Tokia. Z nich vyniká Nagoja, nápadně pravidelně stavěná (250.000 obyv.), středisko průmyslu hrnčířského. Východně od Nagoje trať dotýká se úpatí Fužijamy.

U dolního toku Jodogavy leží kvetoucí tovární město Osaka, japonské Benátky, s 850.000 obyvateli a 3500 mosty, největší město po Tokiu v říši. Továrny tamější jsou nejlepší a největší v Japonsku. Kromě pagod a chrámů trčí v celém okolí k nebi četné komíny zbrojovek, v nichž kuji se zbraně vojáků mikadových. Doprava po řece děje se parníky. Město založil na začátku IV. století císař Nintoku; bylo pod jménem Kolsu-mia na dlouhý čas hlavním městem říšským a později Kubo-Joritomo-Minamotovi pramenem důchodů. Pro svoji zvláštní příznivou polohu shromažďuje v ohromných svých skladištích plodiny a výrobky země. V Osace bydlí nejbohatší kupci a největší umělci. Poněvadž obchod nitrozemní v ní jest soustředěn a poněvadž znám jest význam její, i úřadové nejvyšší tu se usadili. Přístavem Osaky jest totiž dvojice měst Hiogo-Kobe. Hiogo (s 80.000 lidí), r. 1868 cizincům otevřený, zachovalo svůj starojaponský ráz, jenž vrcholí v nezvyklé stejnosti domů, stavěných na jedno brdo. Kupí se k sobě jako skříňka ke skřínce, jako hračka ke hračce, stejně ve všech ulicích, ve všech směrech. Východně rozvíjí se nejhezčí japonské město Kobe (140.000 obyv.). Je původu mladšího, ale obchod jeho jest veliký. 25% vývozu a dovozu japonského prochází přístavy těchto dvou měst. Kobe, děkujíc za rozkvět svůj cizincům, mnoho cizího na sobě nese. Zejména stavby od ozdobné villy do hmotného obchodního domu s různými fačadami a v různých slozích naznačují působení ciziny. Čarovný je pohled na město od moře při západu slunce, když sta a sta džunek po modré hladině se projíždí, když purpurový závoj šíří se po břehu moře a pozadí hor noří se v hlubinu temné mořské. Okolí měst zdobeno jest pásmy hor, na jejichž temenech zvedají se malebné siluetty chrámův. Asi 20 minut od města jsou znamenité vodopády u Hunobiki. Zcela případně porovnávají cestovatelé Hiogo a Kobe s Liverpoolem, Osaku s Manchesterem anglickým.

Kromě jmenovaných měst ještě vynikají: pod 28'20'. Sendai, spojené s Tokiem drahou (85.000 obyv.) a největší město severního Honda; Niigita na záp. pobřeží (160.000 obyv.); Tojama při zálivu Fuseno; Kanagava (Kaga 100.000 obyv.) s dílnami kovo-tepeckými a ryjeckými; Hirošima (140.000 obyv.), město obchodní; Wakajama (70.000 obyv.) a jiná, která mají daleko přes 25.000 obyvatelů; v Šimonoseki uzavřen r. 1895 mír japonsko-čínský.

Pohled na Nikko (Hačiiši).

Severně od Tokia rozkládá se sopečná skupina hor, které říká se všeobecně Nikko. Tu ukrývá se osada Hačiiši, již rovněž říkají Nikko. Z Tokia vede tam železnice 145 km dlouhá. Každý Japonec s největší úctou vyslovuje jméno Nikko, poněvadž krajina vyznačuje se památkami slavných chrámů, kamž zbožní poutníci z celého Honda se scházejí pokořit se duchům zemřelých praotců a vyprosit si u nich štěstí do budoucna. Kam poutník popatří, všude zří památníky, hrobky, chrámy a nádvoří, křižovatky, skvostné kryptomerie, a velebnost odevšad vycházející naplňuje duši jeho vznešenou

úctou k zbožné mysli ostrovanů. Mocný šogun Jiejasu, jehož jméno známo je po celé zemi, zvolil Nikko za své pohřebiště. Od té doby prodlévají u jeho hrobky sami bozi, obklopuje oltáře velikých chrámů. Kněží vybírají od poutníků vstupné k místům nejsvětějším. „K pravému pochopení a ocenění uměleckých památek a architektury japonské v Nikku třeba je srdce a mysli Japoncovy.“ K mausoleu Jiejasovu přichází se branou, již zdobí pozlacené sochy lví a tygří. Na nádvoří vládne hrobové ticho. Jen ohlas sandálů vyrušuje pozorovatele ze zadumání. Podivem naplňují jej řezby, jimiž Japonec, umělec okrášlil trámy a sloupoví nízkých stavení, v nichž uschovány jsou zbraně a ostatky po věhlasném šogunovi. Božiště je skoro celé ze dřeva. Ozdoby představují slony, opice, draky a různé vymyšlené obludy. Malebně zprohybaná střecha má dračí podobu a hrany její jsou zlatem a bronzem pobity.

V době, kdy poutníci Nikko navštěvují, celá krajina jest jak opojena. Lid se veselí, jí a pije, kejklří a herci mají žně. Tanečnice chrámové div se neutancují. Jindy sedí oblečeny v červené suknice, bílým šatem zahaleny a jakýmsi čepečkem na hlavě zdobený jsou s vějířem v ruce a čekají, až někdo přijde a dá jim peníz, aby zatancily. „Soch, představujících Budhu, je v Nikku mnoho. Při tamější bystřici rozestaveno jest jich na břehu tolik, že prý jich nikdo bezpečně spočítati nemůže. Mnohých drží se ještě rozžvýkaný papírek, jež poutník ve zbožném úmyslu naplil do tváře nejsvětějšího patrona, aby modlitbička, napsaná na papírku, tím spíše byla přijata a prosba k bůžku řízená, vyslyšena.“ (V Žaponsku, Kořenský.)

Na východní straně ostrova Niponu jest ostrov Fatisisio, kde jest nyní vězení pro státní zločince japonské.

b) Šikoku.

Ostrov Šikoku jest menší Moravy, a žije na něm přes 3 miliony lidí. Jihem jeho procházejí prahorní pásma horská, obsahující rudy měděné a antimonové jako pokračování horských hřbetů na ostrově Kiu-šiu. Dosahují výše 2300 m. Obyvatelstvo zaměstnáno jest hlavně rolnictvím a pěstěním čaje. Jako zvláštní obor průmyslový zavedena na Šikoku výroba papíru z kře morušového, jemuž se na jižních svazích daří. Tovary papírové příčinou jsou rozkvětu města Koči. Poněvadž sklon ostrovní spěje ke vnitřnímu moři japonskému, obyvatelstvo tihlo vždy spíše k městům na Niponu nežli k oceánu Tichému, následkem čehož větších míst na pobřeží tichomořském je poskrovnu. Při ústí největšího potoka ostrovního leží město Tokushima s 80.000 obyv. Z ostrovů vnitřního moře mezi ostrovy Hondo, Šikoku a Kiu-šiu zvedá se vulkanický Daisen výše nežli Sněžka. Město Hirošima má 100.000 obyv., Okama 80.000 obyv.

c) Kiu-šiu.

Bohatě rozčleněný ostrov Kiu-šiu větší jest nežli markrabství Moravské a živí tolik obyvatelů, kolik jich žije v Čechách. Lidnatost

je 180 na 1 km². Rovin ku pěstění rýže mnoho není, a proto se nezbytná potravina tato přiváží. Za to tabáku a čaje těží se náramně mnoho, a ovoce nejkrásnější zlatí se všude v korunách stromů mezi vonnými myrtami a křovinatými kameliemi. Na ostrově otevřely se doly uhelné, jichž výtěžek se hlavně v Nagasaki nakládá a vyváží. Výtečná hlínka porcelánová způsobila rozvoj proslaveného průmyslu keramického. Čtyři města, čítající přes 50.000 obyv., jsou v čilém rozkvětu. Největší je Nagasaki v pěkné zátoce mořské, lesinami vroubené. Obývá v něm 110.000 lidí. Krása města a jeho okolí je

Božiště v Nikku.

pověstna. Každým krokem, každým ohlédnutím objevují se nám nové obrazy. Ulice a domy zvedají se terasovitě nad sebou, a přístav s malebným rámcem ostrůvkův a s ruchem, jenž pod námi v přístavě se rozvíjí, jest nepřekonatelně půvabný, zvláště když návrší okolní obarví západ rubínovým nachem. Nagasaki jest nejživější přístav na východě. Dovoz týká se hlavně kovův a bavlny z Anglie, vývoz kamenného uhlí a ryb. Podmořský kabel jde odtud do Šang-haie.

Cizinci zajiždějí vždy do Nagasaki, ať putují od Číny nebo od Ameriky. Polohou svou stalo se nejoblíbenějším ze všech měst ostatních již v 16. století, kdy jezuité přinesli na souostroví první zprávy o křesťanství. Odtud také dělo se všeliké spojení Japonska

s Evropou. Hlavní vstup do přístavu střežou řady ostrovů, z nichž mnohé mají světlárny. S příkrých skal těch ostrůvků bývali prý první domorodí křesťané do moře shazováni, když pronásledování jsoouce nechťeli nohama šlapati kříž. V Nagasaki konají se v době jarní rovnodennosti náboženské slavnosti způsobem vždy nejokázalejším, při nichž lampionové průvody jsou částí podstatnou. Slaví se na počest zemřelých, o jejichž duších se věří, že v ten den, kdy slavnosti se konají, navštěvují ona místa, kde za živa sídlily. Pohřebiště japonská, po návrších kol města rozložená, skvějí se jasnem rozmanitých svítilen a chvějí se modlitbami pozůstalých, jako u nás v den Dušiček. Na třetí den slavnostní o půlnoci lodice naplňují se slámou, svítilnami, obětními dárky a pouštějí se na moře, aby se duchové mohli opět vrátiti do neznámých sídel svých.

Hlavní chrám nagasacký zovou Japonci osura, cizinci „chrám kovového koně“, poněvadž na nádvoří chrámovém stojí kovový kůň pochybné ceny umělecké.

Lodi námořní zastavují se také z té příčiny v hlavním městě ostrova Kiu-šiu, poněvadž tam přibírají levné a výborné uhlí k vytápění kotlů. Nakládání uhlí děje se ojedinělým způsobem na světě. Sotva parník v přístavě se zastaví a uhlí objedná, přichází mnoho set žen vdaných i svobodných, sestavuje na provazových řebřících a bocích lodí souvislý řetěz, jedna vedle druhé, a již podávají si koše naplněné uhlím s břehu až do uhelných komor na lodi. Podávají tak rychle, že v devíti neb deseti hodinách ruce jejich 4000 tun uhlí nenasytnému oceánskému obru dodají. Jaký to kus práce pro drobné ruce ženské!

Ostrůvek Desima spojen je s městem kamenným mostem 9 kroků širokým a 200 kroků dlouhým. Na něm v době uzavřenosti japonské pouze Hollandané směli se zdržovati a obchody uzavírali. Po starých stavbách a zdech, které spíše z ostrova žalář dělaly nežli tržiště, nezůstalo nic. Malé chaty kryjí ostrůvek na místě bývalých kamenných domů hollandských. Na Kiu-šiu sídlil mocný kníže, jehož pevný hrad stával v Kumamotu a byl ohrazen kyklopskými zdmi, z nichž části posud stojí. Kagošima bývalo hlavním městem knížectví Satsumy, známého po východě výtečným zbožím kameninovým. Kagošima leží při břehu zálivu, v němž zdvíhá se ostrov Satsuma, vyhaslý kužel sopečný. Z průlivu korejského vyvstávají četně obydlené ostrovy Iki a Čušima. Ostrov Čušima zůstane věčně památným strašlivou námořní bitvou, v níž dne 27. května 1905 loďstvo ruské zcela bylo potopeno. Na severozápadním břehu leží město Fukuoka (70.000 obyv.), při zálivu Simaburaském Kumamoto s tímž počtem obyvatelův a Kagošima (s 55.000 obyv.).

d) Jezo.

Nejsevernější z ostrovů jest Jezo, veliký as jako Halič. Jím propustuje od severu k jihu pásmo vyhaslých sopek. Od XVII. století ostrov teprve jest pod panstvím Japoncův; není dosud úplně pro-

zkoumán, a bohaté lesy, špatné cesty a nehotové mosty činí jej nepřístupným. V průlivu Cugaruském (mezi Niponem a Jezem) leží Hakodate (80.000 obyv.) v prostorném a hlubokém zálivě na úpatí hory Hakodate (340 m). Na severním pobřeží leží město Tomari. U Ivanei jsou nejbohatší doly uhelné v Japonsku. Také našli na ostrově, jež pomalu Japonci osazují, stopy zlata. Všeho obyvatelstva jest bez mála 1,000.000. Pobřeží ostrovní jsou kryta dunami, a prahorní půda od moře stoupá někdy do výše 300 m. Na půdě té utvořily se hnědouhelné vrstvy. Homole sopečné, které seskupily se u Sopečného zálivu z nejkrásnějších zálivů na světě, dosahují výše 1000—2000 m a projevují občasným zemětřesením a duněním neskončenou činnost svou. Jak přirozeno, jsou mlčeliví svědkové dávnověkosti obloženi rozsáhlými vrstvami tufu sopečného a popelu s hojnými přimíšeninami síry. Lesy přizpůsobily se pásmu mírnému, nemají vždy zeleného listí ani barev lesů niponských, ale jsou zase bohaty rozmanitostí druhů. Na písečných dunách a na půdě popelové rostou duby, břízy a jezské růže. Při potocích sklánějí se vrby, v sadech rostou kaštiny, vlašské ořechy, jasany, lípy, jilmy a jiné stromy našeho pásma. V lesních houštinách slídí hnědý medvěd, říje jelen. Cest a mostů dříve nikde nebylo. Nynější osadníci lesy mýtí ohněm, ořou půdu, stavějí chrámy, kolem nich vysazují kryptomerie a na jižních svazích moruše ku pěstění bource morušového.

Kněžka v Nikku.

Obyvatelstva na ostrově Jezy čítá se million hlav, lidnatost 13. Městských obcí je málo. Na Jezu sídlí Ainové, nejspíše potomci praobyvatelů souostrovi Liu-kiu, souostrovi Japonského, Sachalinu, Kuril, Kamčatky a Aleut. Původ jejich není znám a nebude snad vyzkoumán nikdy. Asi r. 1200 před Kristem vystěhovalci z Číny připluli na ostrovy a usadili se na nich, Ainy z původních sídel vypudili a sami opuštěná místa zabrali. I prchali Ainové na sever až na ostrov Jezo, Sachalin a na Kurily, kde zbytkové jejich žijí posud v počtu 12.000 až 60.000. Ještě v VII. stol. po Kristu Ainové byli pány půlostrova Honda severně od 38.° s. š. a statečně se bránili cizincům, dříve než se úplně podrobili. Způsob jejich života, mravy

a domácí zařízení jejich připomínají národy východosibiřské. Nelze je zařadit k žádnému známému plemeni národnímu; čistokrevným však plemenem také nejsou. Dvěma typy lebek, mongolskou krátkou a evropskou dlouhou, velice se podobají Giljakům. Většina Ainů dle názoru národopisců smísila se s Číňany, čímž vznikl národ japonský, typu mongolského. Dle některých učenců přibylo prý také hnědých osadníků z jihu, z Filipin, z ostrovů Sundských a snad i z Guineje, a stopy jejich lze pozorovati v jižních krajinách souostroví.

Ainové jsou postavy malé, nejvyšší prostřední, pleti temné, temnější nežli Japonci, tváří pravidelných, příjemných. Vlasy jejich jsou hrubé, rovné, černé a při obou pohlavích vzrůstu neobyčejně bujného. Mají prý celé tělo zarostlé jakoby srstí. Oděv obě pohlaví nosí téměř stejný, úzké kalhoty, přes prsa zkříženou kazajku, v zimě přes ni kožich z kožišin. Nohy opatřují sandály, do uší navlékají stříbrné náušnice, na krk věsí nákrčníky, měděné kruhy a do vlasů vlétají barevné stuhy. Ženy tetují si kůži hlavně kolem úst, čímž příjemné obličejové své nad míru zohyzdují. Jako zbraně užívají dosud luků s jedovatými šípy. Příbytky stavějí z větví a sítí, dělajíce jim končité střechy. Vesnice jejich jsou od japonských odděleny, poněvadž Japonci Ainů se štítí a pohrdlivě na ně se dívají. Jediným domácím zvířetem jejich je pes. Vzdělání jejich zůstává daleko za osvětovým vzletem Japonců. Většinou rybaří a zdělávají trochu polí, na nichž pěstují proso, boby, řepu a okurky. Politického vědomí u nich naléztí nelze.

e) Kurily.

Od r. 1875 náležejí říši mikadově ostrovy Kurily, které Rusko Japonsku dalo jako náhradu za nároky na Sachalin. Jsou drsné, pusté, neúrodné. Ruští osadníci po předání cizímu státu odtáhli, a tehdy pohanských Ainů zůstalo tam v počtu asi 2000 hlav. Kurily po stránce geologické jsou patrným pokračováním souostroví japonského. Směřují přímo k mysu Lopatce na Kamčatce v téže zeměpisné šířce, jako jest asi zeměpisná šířka mocnářství Rakousko-Uherského od Budvy v Dalmacii do výběžku Rumburského v Čechách. Je to 24 ostrovů, z nichž největší Iturup má délky 225 km. Úhrnem obsahují 11.000—13.000 km² plochy, dle jiných výpočtův (Snov) 7400 km². Výzkumy je prokázáno, že celá řada Kuril utvořena jest v mladé geologické době sopečných výbuchův a že jako ohromné hory ze dna oceánu vyzvedly se do závrtných výšek. Západně od ostrova Paramuširu zdvihá se malý sopečný ostrov Alaid, r. 1770 a 1793 ještě činný, jehož jícen otvírá se ve výši 2330 m (dříve se udávalo i 4000 m). Kromě Alaidu nyní klidného jest na Kurilech asi 20 jiných sopek činných. Podnebí na ostrovech podobá se svými těžkými mlhami a nekonečnými vichry podnebí na Hebridách. Zvláště severní polovice ostrovů leskne se na horách bílým hávem. Na úbočí hor rozprostírá se chudá vegetace, která na ostrovech jižnějších poněkud po stránkách a svazích vystupuje. Oby-

vatelů Ainů žije na Kurilech asi 2800 hlav. Na ostrově Kunaširi, Urupu a Simuširu Japonci mají rybářské stanice.

Ke skupině severních ostrovů japonských připočítá dlužno i jižní polovici Sachalinu, které vzdáti se bylo Rusům. (Viz str. 226!)

f) Ostrovky Boninské.

Jižně od ostrova Honda na tokijském poledníku rozkládá se v moři Tichém řada ostrovů, které ve skupinách více méně četných sahají až po obratník raka. Nejjižnější jest skupina ostrovů Boninských a Sopečných, čítajících asi 84 km². Na ostrově Pél (Tsitsiřima) v přístavě Port Lloyd žije svobodná kolonie o 1000 hlav, přistěhovavších se z ostrovů Sandwichských. Dle měření, konaného r. 1881 až 1883, připadá na ostrovky Boninské 71 km², na ostrovky Sopečné 13 km².

Pod 34. rovnoběžkou zelená se ostrov Mijake, a vedle něho družina ostrovů menších. Na Mijake zdvihá se činná dosud sopka ve výši 900 m. Jižnější ostrov Fačio má dva vrcholky a obohacen je florou japonské podobnou.

Severně od 30. rovnoběžky vyčnívá 400 m nad moře sopka Ponasidia a jižně od 30. rovnoběžky úskalí, zvané Lotova žena, kteréž ostrovky před 25 lety ještě byly neobydleny. Kdo pluje z Tokia na jih nebo na západ, navštíví jistě útulný ostrov Mijako i ostrov Pél, jehož palmové háje z daleka přívětivě nám kynou.

Přírodopysce Warburg nalezl na ostrovech Boninských, které jsou jaksi přechodem k tropickému mnohoostroví australskému na 200 druhů rostlinných, z nichž 15 napočítl původu polynesského, 40 druhů od lidí přinesených a zasetých, 20 původu neznámého a 50 až 60, objevených také v jižní Číně a na souostroví Liu-Kiu. Vzdálené ty ostrovky dlouho byly neobydleny, a příroda byla na nich sama paní. R. 1543 našli je Španělé, 1639 Holanďané, 1670 Japonci, kteří jich užívali jako stanic zločineckých. Rybáři a lovci velryb často vyhledávali v nouzi těchto ostrovů, jako stvořených pro rozmanité Robinsony, ale osad nezaložili. Tu Angličané r. 1830 z ostrovů Sandwichských poslali tam kolonii mezinárodních osadníků, kteráž osada čítala 42 lidí. Po výpravě americké do Japonska přidány ostrovky „říši vycházejícího slunce“ a hned také jejími příslušníky osazeny. Milé chaty japonské ukrývají se v stínu palem a zahrad, plných ananasů, banánů, třtiny, taro, batátův a indiga.

g) Liu-Kiu.

Skupina 67 ostrovů mezi Formosou a ostrovem Kiu-šiu jest částečně původu sopečného, částečně původu prahorního o výšce až 2000 m. Ostrovky jsou jaksi zbytky ztroskotaného a zaplaveného východního pobřeží asijského a tak přechodem k hlubinám tichomořským. Dle Dederlina souostroví záleží z ostrovů k oceánu obráče-

ných a z ostrovů vnitřních, pevnině bližších. Vnější řada není sopečná, nýbrž skládá se z ruly, žuly a břidlic; největší jsou Okinava, Amami, Jakuno a Tanega. Vnitřní řada jest původu sopečného. Společně slují Liu-Kiu a zaujímají plochy na 5000 km² s 500.000 obyv., kteří v mravech, v kroji, ve všem jsou podobní Japoncům. Japonci rozeznávají ostrovů těch tři skupiny: Ošinu, Okinavu a Mijako. Ještě roku 1853 dle zpráv čínských džunky z Číny se pouštěly k ostrovu Okinavě pouze dvakrát do roka; nyní pravidelně paroplavba japonská zavedena jest do všech přístavů liukiuských. Jazyk ostrovanů podobá se japonštině. Postava jejich, útvar obličeje, vzrůst vousů (zvláště u ostrovanů nepomíšených) značně se liší od typu japonského. Obyvatelé severní skupiny Ošimy, zvané také Hokubu šoto, přijali náboženské zvyky a obřady od Japonců. Dříve uctivali pouze předky a chrámů nestavěli. Ve skupině Okinavy, také Tsubu šoto, od r. 1846—1855 P. Dr. Bettelheim hlásal evangelium.

Ostrované zabývají se hlavně orbou. Malí, vytrvalí koníci, hovězí dobytek, vepři a slepice (málo ovec a koz) jsou hlavní zvířata hospodářská. Had „habu“ as 1½ m dlouhý, jedovatý, jest postrachem všech. Rozmnoží-li se někdy nápadně, lidé opouštějí před ním i vsi. Zdar souostroví Liu-Kiu, r. 1872 k Japonsku připojeného, podmiňuje teplý proud mořský Kuro-šio, jehož pasátový příhon pod 29. rovnoběžkou mezi Formosou a jižní skupinou ostrovů Liu-kiuských vniká do východního moře Čínského a proniknuv jej, jižně od ostrova Kiušiu vrací se do Tichého oceánu, přiléhaje lehce k východnímu pobřeží souostroví Japonského. V proudu teplém bujejí rody korálův a podél pobřeží ostrovních stavějí velikolepé zdi a vápenité tarasy, za nimiž domorodci ukrývají chaty, aby jim jich tajfun nezničil. Na Ošimě daří se rýže a třtina, na jižních svazích ságová palma, banany a lesy dubové. Na Okinavě jsou rozkošné vsi uprostřed úrodných polí, která po příchodu osadníků šíří se na místě šumných lesů. Rovněž na Mijaku lesy ustoupily rolím, a zbytky lesů spatřiti lze jen ještě na blízkých drobných ostrůvcích. Hlavní město jest na Okinavě a sluje Šinri. Přístavy jsou Tomari, Nafa a Kume.

h) Formosa a ostrovy Peskadorské.

Ostrov Formosa (Tairan) v nitru svém jest původu prahorního a několika vráskami na povrchu svém tak modelován, že východní břehy jeho příkře spadají do moře, kdežto západní, jsouce původu třetihorního, pomalu se pod hladinu sklánějí. Vrásky horské jdou rovnoběžně s delší osou ostrovní a mohutně se pnou k nebi. Na nejvyšší „Horu duchů“, jinak Morrison zvanou, r. 1896 japonský profesor Seiroku Honda poprvé vylezl do výše 4370 m. Zvláště pěkně nad temněmodré hřebeny horské vyniká hora Sylvia (3500 m vysoká), na níž se v zimních měsících leskne nemalý sněžník. Leč pouze v zimě; v létě mizí tak, jako mizí sníh s temene Morrisonu. Zdán-

livé skvrny sněžné na něm jsou veliké plochy bílého křemene, vzniklé zvětráním břidličnatých vrstev v hoře obsažených. Mezi městy Kilungem a Tamsuiem vyčnívá k severu část ostrova jako půl-ostrov do výše 1330 m, a na něm pozorovati lze několik zachovalých jicnů, v jichž blízkosti dobývá se síry. Tyto nálezy jsou příčinou, že mnozí geologové považují Formosu za ostrov, vzniklý sopečnou činností. Výtěžky uhlí, petroleje a zlatého prachu nejsou nepatrné.

Formosa (velikosti Moravy a Slezska) leží pod obratníkem raka, má horké léto a mírnou zimu. Deště přicházejí hlavně v červenci a srpnu v jihozápadní části ostrova, v zimě na severu. Vegetace ostrovní jest velice bujná; zvláště nápadného vzrůstu a vývoje dosahuje bambus. Tropický les s vysokými palmami sahá do výše až 500 metrův nad moře, až do pásma lesů s listím stále zeleným. Ku podivu bujně roste strom kafrový, ačkoliv ostrované zhoubně vykořisťují jeho větvi, kmenů, kořenův, i listů. Vývoz kafru dosahuje ceny 30,000.000 K. Kafr vyráběl se do nedávna ve 14.000 primitivních pecích. Japonci opanovavše ostrov, vysázeli mýtiny kafrovníkové znovu, určili přesně roční výrobu kafru a založili rafinerii v Tai-hokku. V lesích žijí jeleni, medvědi (*Ursus formosanus*), divocí kanci, divoké kočky, luskouni, hejna kaloňův a jediný druh opic, též na souostroví japonském žijící a „magoti japonští“ (*Inuus speciosus*) zvaný. Kdo povrchně na lesy formoské patří, domnívá se, že jediný, nepřetržitý prales pokrývá hory ostrovní. Tak velebně zdají se ležeti na povrchu, jako drahocenný, smaragdový skvost.

Praobyvatelé stísnili se až do samého středu země. Nyní by se neuživilí honbou jelenů, kancův a medvědů; jako ve věku starém pěstují bataty a proso. Cistokrevní Formosané původu neznámého, kteří asi nikdy nebyli národem jednotným, počítají se k Malajcům. Mnohé kmeny zachovaly samostatnost svou oproti Číňanům, s nimiž v tvrdošijných zápasech bránili v minulých dobách svou vlast. Boje byly tak kruté, že každý domorodec zván byl čestným mužem a podivuhodným hrdinou, kdo mohl se vykáhati určitým počtem čínských lebek a copů jako válečnou trofej. Kdo byl majetníkem většího jich počtu, vyvěšoval je nad svou chatou a pokládán byl za muže cennějšího. Číňané dosud nazývají Formosany, kteří se do osudu svého poddanství vpravili, mravy čínské přijali, a s Číňany v manželství vstupují, pepo-huan = polodivochy. Ženy jejich jsou

Cukrovnik nebo třtina cukrová.

pracovity, pěkného vzrůstu a nohou sobě nemrzačí. Necivilisovaní Formosané tetují si obličej.

V XVII. století Japonci a brzy po tom Hollandané počali osazovati nejlepší místa pobřežní. Hollandané postavili tam pevnost Zelandii. Leč r. 1662 jakýs kníže čínský ji dobyl a panství Evropanův učinil konec. Od r. 1663 až do r. 1805 byli tam pány císařové čínští. R. 1895 Formosa přidělena po válce Japoncům. Číňanů počítá se nyní ještě 3,000.000, ale ustupují Japoncům, stěhující se na pevninu.

Na západním pobřeží jsou krajiny, v nichž i dvojí žeh při bedlivém hospodaření se daří. Třtina, čaj, rýže, bataty a jiné plodiny daří se výborně. Hlavní přístavy Kilung, Tamsui, Auping a Takau spojeny jsou železnicí, která vede kolem ostrova. Dle Sieversa vyvezlo se r. 1901 zboží v ceně 20,000.000 K, přivezlo za 30,000.000 K.

Zároveň s Formosou Japonci získali ostrovy Peskadorské v rozměru 121 km². Souostroví rozloženo jest v úžině Fukijamské, čítá 21 čedičových ostrovů silnými koralovými výspami obklopených. Každý z větších ostrovův opatřen jest nějakým dobrým přístavem, v němž z pravidla čínské džunky útočiště hledávají. V přístavech těchto bývá živěji nežli v přístavech na západním pobřeží Formosy, poněvadž jsou hlubší a lepší.

* * *

V nejnovější své „provincii“, Koreji, Japonci zavedli již pořádek, odzbrojivše divoké tlupy lupičské, a upravili tamní poměry. Obyvatelé, kteří vždy vyhlášení byli jako vlastenci, těžce nesou pokoření své, ale nemohou proti násilí ničeho činiti. Největší opora pro zachování jejich samostatnosti, Rusko, po dlouhá desetiletí moci své na Koreji neobnoví. Japonci nepřicházejí jako osvoboditelé, nýbrž jako uchvatitelé, dosáhše uskutečnění dávných snů svých. Korea vyškrtuta jest ze seznamu státův, a císař korejský stal se japonským státním pensistou.

Japonci zřídili v Soeulu úřad prozatímního generálního místodržitele provincie Korejské. Celé provedení státního převratu dalo se s assistencí vojska japonského, při hřmění děl, rozestavených na návrších kolem hlavního města a se souhlasem cizích mocností, jichž zástupci již Soeul opustili. Diplomatický sbor v Soeulu již neexistuje, rovněž království. Bývalý neomezený panovník uzavřen jest jako v zajetí v paláci svém, v bývalé své residenci. Přinese-li panství japonské Koreji požehnání, ukáže budoucnost.

R. 1884 bylo v Japonsku 36,700.118 obyv., cizinců 6.227,

r. 1890 " " " 40.453.461 " " 9.707,

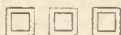
r. 1905 " " " 47,060.000 " " 20.000;

Číňanů 10.000, Angličanů 6400, Američanů 2500, Němců 400, Francouzů 200, Indů, Rusův, Italův a jiných 400, Rakušanův 27.

Japonců v cizině žijících, zvláště v Americe Severní, na Filipínách a v Austrálii jest na 50.000 hlav.

Korea a Japan byly Evropanům dlouho hádankou. První Evropan cestovatel, jenž navštívil Soeul, byl r. 1884 Gowland. Ze Seulu prošel půlostrov směrem do Fusanu. Cestovatel Bernerston postupoval ze Seulu na sever do Pjeng-jangu. Němec Gotschee přinesl z Koreje četné snímky fotografické a hojný materiál národopisný. Rusové Kalinovský a Dalotkěvič prostudovali Koreu až po hranice ruské. Ruské výzkumy vykonaly tu veliké kusy práce kulturní, zvláště pokud se týče nivellace, mapování, národopisu, geologie, měření hlubin říčních a mořských pro paroplavbu a tračování příštích drah. Tak se stalo, že postupovali všude a jistě ku předu, přinášejíce kulturu i do krajin nejpustších. Japonci pak všímali si Koreje po stránce národohospodářské.

Pokud Japonsko nebylo otevřeno civilisaci evropské, sloužily Evropanům za základ pěkné zprávy Sieboldovy, jenž od roku 1823—30 na souostroví dlel. Nyní neznáma není ani jediná část říše. V době naší učenci domácí, v Evropě vzdělání, prozkoumali vlast svou úplně.

Asie jižní.

A. Indie Přední.

Jako Evropa vybíhá na jihu ve tři veliké půlostrovy: Pyrenejský, Apenninský a Balkánský, tak Asie třemi půlostrovy na jihu vniká do moře Indického: Arabii, Přední Indii a Zadní Indii. Evropský Krim mohl by se snad přirovnati ke Koreji.

Přední Indie v mnohé příčině (kromě tvaru) podobá se Italii. Na severu Italii věncí hradba nebetyčných Alp, nedovolujíc severním, studeným větrům vanouti do nížiny Pádské. Indii chrání na severu mnohem vyšší Himalaja a chrání nížinu Hindustanskou před chladným dechem Vysoké Asie. Jižní svahy Alp oplývají úrodnými poli, krásnými zahradami, olivovými háji, morušovými sady, pomerančovými alejemi; právě tak jižní úpatí himalajské oplývá krásou a barevností úrodných nížin, pestrostí květů, neproniknutelnými pralesy tropickými a nejbujnějšími tvary rostlinstva a živočišstva. Příroda plývá tu dary svými a omamuje ducha lidského. Nížinu jižně od Alp protéká řeka Pád, zavlažujíc s přítoky svými úrodné nivy, které přilákaly pilné ruce ku práci polní, tak že je tu lidnatost z celé Italie největší. Také v Hindustanu, jižně od Himalají vinou se mohutné proudy vod, jež sbírá posvátný Ganges a odnáší do zálivu Bengálského. I tu sídlí obyvatelstvo indické nejhustěji a v pracích polních nalézá obživu. A jako v nížině Pádské vznikla mnohá veliká a bohatá města již ve věku starém a zvláště ve věku středním, tak podél Gangu a jeho přítoků mohutná a starodávná města jsou svědectvím velké lidnatosti krajina a dokladem velkolepé kultury, která se v nich soustřeďovala. Přední Indie jest Itálií východu, zemí krásy a touhy, cílem dobyvatelů západních, shromaždištěm a metou mořeplavců, východiskem světového průmyslu, dárkyní všech užitečných, vzácných nerostův a plodin, drahokamův a koření, jest pojítkem Evropy s ostatními zeměmi asijskými ve všech časech a se všemi národy.

Přední Indie jako mohutný čtyřúhelník nejostřejším úhlem rozděluje Indický oceán v záliv Bengálský a v záliv Arabský, zaujímajíc plochu 72krát větší, nežli jest království České. Obratník raka ($23\frac{1}{2}^{\circ}$ od rovníku na sever) dělí čtyřúhelník ten ve dva trojúhelníky,

v Indii oceánskou a v Indii pevninskou. Oceánská část Indie jest vysočinou, na jihozápadním pobřeží prostou výšku 2600 m přesahující (tedy jako Tatry), čím dál k severu nižší a nižší, až přechází v nížinu Hindustanskou. Vysočině říká se Dekan (česky jižní země); horám na západním pobřeží Ghaty (Gety = stupně) západní, na pobřeží východním Ghaty východní.

Význam Indie pro duševní a hmotný vývoj kultury světové jest veliký. Článek Pythagorovy filosofie o stěhování duší v těla lidská nebo zvířecí Indové oplodili moudrostí svou již ve věku starém. V středním věku Arabové, byvše zprostředkovateli plodů hlubokého myšlení mezi Evropou a Asií, přijali značky indické pro dekadickou svou soustavu početní, již rovněž poznali v Indii. V Indii vznikla a vyrostla algebra, z Indie rozšířila se po celém světě hra v šachy, tu narodil se Budha, jehož mravnost a čistá láska k lidem i ty lidi uvádí v podiv, kteří uvěřivše v Krista a v život posmrtný, nemají ani tušení o přetělování duší.

Bohatství indická stala se nepřímo příčinou dalekosáhlých objevů v Americe a vedla k ovládnutí Afriky; styky s Indií byly příčinou průkopu v šiji Suezské. Již Petr Veliký poslal důstojníky k řece Amu, Napoleon k Halysu a Eufratu, aby prozkoumali, kterou měrou řeky ty sloužiti by mohly na pevnině obchodu evropskoindickému. Na panství nad Indií spočívá světová moc anglická; péče o klenot tento v koruně Britův zaujímá také hlavní část světové jejich politiky.

I. Himalaja.

Na severu odděluje Indii od trupu asijského mohutné pásmo horské, v jehož věčnosněžných jamách a stržích prameny své mají největší řeky indické. V oblouku, od sv. na jv. poněkud vypuklém, pne se v délce nejméně 2400 km (asi 23° délkových) a v průměrné šířce 200 km. Blížíme-li se k horám od jihu, přicházíme v poříčí indském do nízké hornatiny, zvolna stoupající, v poříčí ganžském do pásma bažinatých pralesů, zvaných tarai. V mokřinách říčních roste tráva a bujejí křoviska v bezuzdné divokosti a libovůli. Tu žijí krokodili a hadi, sloni a tygři v nerušených úkrytech. Z taraie zdvihá se horstvo hned do výše 2000 m, aniž by se k němu šířily patrné předhory, a od hřebenů 2000 m vysokých stoupají hory do 3000, 4000 m až přes 8000 m. (Gaurisankar 8 km 839 m*) Prostřední výška přechodů obnáší 5400 m. Ibn Gamin, nejvyšší průsmyk na světě, jest dle A. a R. Schlagintweitů ve výši 6235 m; nejnižší v hlavním pásmě Bara Lača ve výši 4928 m.

Tím také, že často a hodně tu prší, úpal letní se mírní, vyprahlé roviny kryjí se šfavnatou zelení a umožňují pobyt člověka.

*) Nejvyšší hory v pěti dílech světa:

V Asii Gaurisankar 8839 m; v Sev. Americe hora Mac Kynleyova 6240 m; v Již. Americe Aconcagua 6970; v Africe Kilima Ndžaro 5700 m; v Evropě Mont Blanc 4810 m (Elbrus 5662 m); v Australii Mauna-Kea 4250 m, Mont Clarke 2212 m.

Na jižních svazích himalajských stáváme se svědky největších kontrastů přírodních. Ze zimy polární (na horách) vstupujeme za krátko do tropického vedra, z lesů družných dubů, jedlí a olšin do pralesů, jejichž hlavním stromem jest palma. —

Geolog Stolička (Čech, rodem Moravan) dělí Himalaje, přihlížeje ke stránce geologické, v 5 pásem. 1. Nejjižnější pásmo, 135 km široké, záleží hlavně z třetihor, nad nimiž zdvihají se 2000—3000 m vysoká pohoří různých usazenin. 2. Střední pásmo žulové v šířce 23 km vyčnívá jako hlavní osa z celého pohoří do výše největší. 3. Pásmo další, 36 km široké, záleží ze skal palaeozoiských a mesozoiských. 4. V pásmě čtvrtém, 56 km širokém, převládají opět břidlice. Pásmo 5., 80 km široké, náleží třetihorám, v nichž počátky své mají Indus a Satledž. Na konec rozeznávati sluší ještě 3 pásma, která tvoří horstvo Karakorum a která končí na východě na 82° východní délky. Pásmo jsou rovnoběžná a směřují od severozápadu na jihovýchod.

Markham připojuje khorské soustavě himalajské pásma hor, severně od Brahmaputry a Indu se rozprostírající, jimž říká se Gangri a Karakorum.

Saunders rozeznává severní a jižní pásmo himalajské. Severní pásmo tvoří předěl vodní mezi poříčím indským a poříčím brahmaputerským. Jižní pásmo jde rovnoběžně se severním a jest přerušeno mohutnými řečišti toků, které spadají prudce do Hindustanu a napájejí Ganges. Saunders považuje Gangri a Karakorum za jižní okrajní pásma tibetská a k Himalaji jich nepočítá.

Následkem toho, že severně od pohoří jest mohutná vysočina,

Maharaja jajpurský.

jižně pak velická nížina, lze si vysvětliti různost sklonu obou svahů. Jižní sklon jest mnohem příkřejší; přechází s výšky skoro 9000 m do 200 m, kdežto na severu přechází pouze do 4000 m. Svah jižního boku himalajského jest dvakrát sráznější nežli jižní svah alpský, poněvadž hory v Alpách jsou mnohem nižší Himalají.

Nejvyšší hory najdeme dle Saundersa v středních částech pohoří v Nepalu, a jak nyní všeobecně se jeví, v jižním jeho pásmu. Tu vypíná se pod $27^{\circ} 59' 12''$ sev. šířky a pod $87^{\circ} 6''$ vých. délky griničské nejvyšší hora na světě 8839 m, od domorodců zvaná Gaurisankar, od Angličanů ke cti ředitele vyměřovací komise Everesta, Mont-Everest (Mont-Ivríst). Dle Walkera názvy tyto nenáleží vrcholu jednomu. Jsou prý to vrcholy dva. Druhá nejvyšší hora jest Kinchinjunga (Kancinčinga), 8580 m. vysoká, na $27^{\circ} 42' 5''$ s. š. a $88^{\circ} 11' 02''$ v. d. Ledovec její u Milumu jest 15—20 km dlouhý a 1 km široký.

Dle „Records of the Trigonometrical Survey of India“ jsou tyto hory v Himalajích nejvýznačnější:

	Severní šířka	Vých. délka dle Gr.	Výška v m
Dhaulagiri	$28^{\circ} 41' 43''$	$83^{\circ} 32' 9''$	8176
Sihsur	$27^{\circ} 53' 18''$	$87^{\circ} 7' 54''$	8472
Jassa	$28^{\circ} 32' 55''$	$84^{\circ} 36' 9''$	8132
Moršiadi	$28^{\circ} 35' 38''$	$83^{\circ} 51' 46''$	8083
Džibčibia	$28^{\circ} 21' 13''$	$85^{\circ} 49' 21''$	8017
Barathor	$28^{\circ} 32' —$	$84^{\circ} 9' 52''$	7945
Nanda Devi	$30^{\circ} 22' 33''$	$80^{\circ} — 50''$	7810
Narajani	$28^{\circ} 45' 39''$	$83^{\circ} 25' 52''$	7758
Dšanu	$27^{\circ} 40' 52''$	$88^{\circ} 7' 13''$	7712
Aku	$28^{\circ} 23' 25''$	$85^{\circ} 11' 42''$	7410
Čamlang	$27^{\circ} 46' 27''$	$87^{\circ} 1' 21''$	7321
Čabru	$27^{\circ} 36' 26''$	$88^{\circ} 9' 15''$	7319
Čamalari (Džamalari)	$27^{\circ} 49' 37''$	$89^{\circ} 18' 43''$	7298
Dajabang	$28^{\circ} 15' 17''$	$85^{\circ} 33' 35''$	7242
Trissul	$30^{\circ} 18' 43''$	$79^{\circ} 49' 9''$	7126
Badrinath	$30^{\circ} 44' 16''$	$79^{\circ} 17' 52''$	7074

Vedle nich trčí nad 7000 m mnoho jiných vrcholů, dosud nepojmenovaných, zejména mezi 80° — 83° východní délky. Západně od průrvy satledžské řetěz horský snižuje se nápadně a dosahuje jenom někde 6000 m. Totéž je na východě za 90° v. d.; průrva Sangpa má dvojnásobnou výšku Krkonoš. Hory, které za Brahmaputrou dále k východu se rozkládají a částečně do půlostrova zadoindického pokračují, nepočítají se již k Himalajím, ježto znalost pásem těch jest neúplná a spojení s Himalajemi nelze dokázati.

V severním pásmě jest nejvyšší téměř Nangy Parbaig (8110 m), kteráž hora vypíná se na hranicích Kašmíru a Baltistanu. Haramuk (5152 m), Kolahor (5437 m). Nunkun (7134). Nejvhodnější jest přechod Drasský (3343 m). Na západní straně průrvy satledžské zdvihá se v severním hřebenu Ibn Gamin (7733 m) a Gurlastik

(7730 m). Průměrná výše himalajského horstva jest kolem 5500 m. Průsmyky vyskytují se hojně v jižním pásmě. V pásmě severním jest jich schůdných 30—40. V střední části Himalaj, jest nejpohodlnější a nejnižší průsmyk Bara-Lača u výši 4928 m, tedy o sto metrů výše nežli je Mont-Blanc. Přechody bývají schůdné pouze od května do října.

Jezero Himalaje chovají málo. Rovněž vodopády jsou zvláštností. Horská kotlina kašmírská, která byla původně dnem jezerním, vykazuje tři jezera: Vularské. Manas Balské. Dalské nebo Srínagarské. Vody z nich většinou odtékají do Čilamu. Východně od Kašmíru v krajině Rupshu leskne se hladina plesa Cho Morari*), ležícího ve výši 4541 metrů. Jižně od Brahmaputry rozkládají se: Palgu-tso, dle jedněch badatelů pleso, dle druhých jezero s odtokem k Brahmaputře, Tsomo tel thong (ve výši 4176 m), Bane-tso (ve výši 4450 m,) Jamdok-tso nebo Paltské jezero, které leží ve výši 4206 m jižně od Lhasy, Phomačang (4889 m), Tigutso (4724 m) a mnohá jiná drobná.

Sněžná čára na severních svazích himalajských jest o 400 m výše nežli na svazích jižních; na těchto dosahuje výše 4940 m., na severních 5300 m, takže 7000 m vysoké hory ještě 2000 m do výšky nesou háv sněhový. Hluboká poloha sněžných hranic na jihu tím se vysvětluje, že vlhké monsuny přinášejí k horám mnoho par a tudíž více vláhy, nežli na severní straně suché, ostré, bezmračné větry středoasijské. Také se dlouho o tom pochybovalo, jsou-li v Himalajích skutečné ledovce. A jsou. Takové jsou tam jako v Alpách, jen že velikost jejich jest těžko odhadnouti pro nepřístupnost nejvyšších poloh horských.

Cestovatel Drev označuje ledovec Nun Kunu jako největší v západních Himalajích. Thomson viděl ledovce údolími se vinoucí o 500 m šířky, 15 km délky a mnoho set m hloubky. Také jest dokázáno, že jich jako v Evropě ubývá. Staré morény bývají mnoho kilometrů hlouběji, nežli jsou ledovce nynější.

Shaw ličí orografické poměry himalajské asi takto: „Na jihu jsou obrovské hřbety horské, pokryty věčným sněhem, prorvány ledovcovými pruhy a ozdobeny tmavými lesy, které pokrývají do určité výše skráň obrovských mass skalních. Mezi plochami lesů prohlížejí hluboké propasti, jichž stěny jsou téměř kolmé a na jejichž dně burácejí velké řeky. Je to scenerie Alpská. Překročíme-li však průsmyk Bara-Laču nebo jiný průsmyk téhož řetězu horského, vstoupíme do země, kde všechny propasti a údolí přeplněny jsou křemením, nakupeným na úpatí skalních výběžků. Prostor mezi horami není již srážnou propastí, na jejímž dně dují divoké proudy řek, nýbrž jest rovinou, vzniklou nánosem a štěrkem, nad níž temena horská pozbyla příkrosti a vlnovitě prostírají se do délky a šířky. Linie kolmých srázův ustupují liniím vodorovným. Leč přibývá sucha. Není tu sněžníků, jimiž

*) Dle atlantu Andreeova.

napájejí se řeky, není tu vydatných dešťů, jimiž by se na planinách udržela svěží zeleň.“

Schůdnost i samými průsmyky jest velmi nedokonalá. Každého roku obrovské převraty dějí se v roklinách a propastech jejich. Průtrže mračen, velké vody a sesouvání hor proměňují tvářnost země. R. 1893 dne 6. září na př. sesutá hora zacpala v údolí Gohny rameno Gangu ve výši 1800 m a proměnila je v jezero přes 150 m hluboké. R. 1880 v horské stanici Nainital, která ohrožena byla ssutinami hor, pozbylo života 151 lidí. Největší řeky občas bývají zataraseny, a novou cestu si razíce, způsobují ohromné škody. Satledž strhal r. 1862 horské město Bilaspur. Indus protřhl 1841 mohutnou hráz a vnikl částečně do údolí řeky Pešavary, která u Attoku 500 vojinův odpavila.

Pokusy proniknouti do hor, pokud lze nejvýše, nedaří se pro mohutnost sněžníkův a ledovců, pro řídký vzduch, strašlivou zimu, hrozné laviny a trhliny v ledu. Odvážní cestovatelé však, jimž jde o čest, že první shlédli ten neb onen neznámý kraj ledovcové říše, uvedených překážek se nelekají. Jediné řídkost vzduchu působí jim starosti a kazí odvážná předsevzetí. V letech nejnovějších mnoho badatelů zabývalo se studiem velkolepých ledovců himalajských. Zvláště pověstny jsou snahy anglického cestovatele Grouleye, jenž r. 1905 vydal se s velikou výpravou do Indie za tím účelem, aby vystoupil na nedostoupenou dosud Kančinčingu. Přední oddíl výpravy dosáhl 21.000 stop (6370 m. *) Ale na zpátečním pochodu, ač členové výpravy (zkušení alpisté) k sobě byli přivázáni, všichni se sřítili, a čtyři z nich zahynuli.

Pro přehled Himalaje dělí se v západní, střední a východní. Západní část sahá až ku průrvě satledžské, střední ke Kinchinjunze, východní po Brahmaputru. Západní částí protéká Indus (Sind), největší řeka předindická (3200 km). Vzniká ve výši 6000 m nad mořem pod 31° 4' s. š. a 81° 25' vých. d. gr. na sev. svahu gangarijských hor. Nad Tašikangem ve výši 4000 m přijímá přítok Gar-tok a s ním pokračuje ve směru severozápadním až po Bunži (Bunji), 1416 m nad hl. m. ležící, kde náhle se obrací k jihozápadu. Tam proráží horské spousty a mocným proudem vniká příčným údolím z vysočiny do rovin. U Attoku hladina jeho není vyšší nežli 350 m. Právě přítoky indské jsou: Šajak, jenž vzniká v průsmyku Karakorumském ve výši 5654 m a pod jménem Nubra teče k jihozápadu. Náhle se obrací k severozápadu a tvoře rovnoběžné údolí s údolím indským u Skarda (2347 m) s Indem se slučuje. Přítok Šajaku přichází z vysokých jezer Pangu-kongu a jiných, která vyplňují pánve nejzápadnějšího Tibetu. Dále protéká Indus Baltistanem a proniká příčným údolím celé horstvy. Jakmile vstoupí do rovin, pojí se s řekou Kabulem, odkudž pak horstva íránská provázejí pravý jeho břeh až k ústí.

Na levém břehu Indus přijímá u města Lehu (3439 m) řeku Šarap z krajiny Zasgaru, která má ráz krajiny tibetské, jsouc ero-

*) 1 yard = 3 stopám = 91 cm.

semi smutně pustá a nehostinná. Nikde není plodné, orné, půdy, a přece tu vznikly některé osady.

Jižně od krajiny Rupshu rozkládá se nejpodivuhodnější část Himalajských hor a zároveň nejdivočejší území skalní v Asii. Je to kraj Spiti a sousední Lahul, kde není ani místa pro vznik osad, tak že chudé obyvatelstvo staví sobě přibytky jako hnízda na strmých hřebenech skal, vítajíc nejdříve čarovný východ slunce a loučíc se s ním nejspíše.

Překročíme-li hory, vroubíci na západě krajinu Zasgar, vstoupíme do utěšeného úvalu Kašmírského v užším smyslu (2000 m n. m.). R. Schlagintweit domnívá se, že Kašmír je dnem sladkovodního jezera v délce 43 km a v šířce 25 km. Krajinné krásy Kašmírské jsou úchvatné. Zde vyskytují se lesní průhledy, tam r. 1885. Vody horské stékají do Vularského jezera, jehož odtok vede do Čilamu. Čilam rovněž vzniká v nitrozemí a u Musafarabadu vstupuje do roviny.

Jihovýchodně od Kašmíru na hranicích Lahulu a Spiti má vznik svůj řeka Čandra, která u Kičvaru vstupuje do rovin jako Čenab a s řekami Jahlamem (přítokem Činabu), Biasem (starým Hiphasim, u něhož skončilo Alexandrovo tažení do Indie), Satledžem (Sutlejem) a Indem tvoří pověstné pětiřičí čili Pandžab (Pendžab). Krajiny po obou březích jmenovaných řek jsou neobyčejně úrodné; vyvýšeniny mezi nimi jsou pustiny, pokryté houštím a travou. Řeka Satledž vzniká v podélném údolí mezi severním pásmem himalajským a gangrijským pohořím. Předěl vod satledžských a brahmaputerských jest ve vysočině, z níž vynikají Gurla Pik, také Manhata zvaný (hora Štanová), jižně od jezera Manasarovaru, vysoká 7730 m a Kailas Parbat, nebo také Tise-Pik, nebo Gavarin-gboče vys. 6634 m. Vody s těchto hor stékající směřují na západ k jezerům Svatým, jejichž dvě sladkovodní pánve spojeny jsou širokým, v létě skoro bezvodým řečištěm.

Jezero Manasarovarské (tibetsky Mapang-tso) jest obkrouhlé, 17 km široké a 24 km dlouhé ve výši 4650 m. Západně od něho rozkládá se jezero Rakus-tal (tibetsky Lanag-tso). Satledž vzniká v jezeře Manasarovaru, protéká Rakustalem a plyne pak rovnoběžně s hlavním hřbetem himalajským. V krajině Guge prodírá se horami k jihozápadu a naproti Mithankotu padá do Indu.

Jižně od Pendžabu rozkládá se po levé straně Indu bezvodá step, nížina Sindská, na níž sotva pastvu najdou stáda buvolů, oslův a velbloudů. Není na této straně Indu přítoků. 450 km severně od svého ústí Indus počíná se rozdělovati v ramena a způsobuje deltu 190 km širokou, třináctiramennou, po většině písčitou

a bažinatou. Severovýchodně od ústí indského šíří se 900 km dlouhá, 150—300 km široká poušť Thar, která pokryta jest volným, drobným pískem a travinami, obsahujícími mnoho součástek solných.

V středních Himalajích leží jižně od Satledže město Simla ve výši 2160 m. Je to léčebné místo pověsti světové. Na východ odtud v krajině Garhwalu vzniká Džama (Džuma) a dále Ganges. Džama vzniká na hoře Jain-notri ve výši 6100 m; Ganges na blízku vysokého sedla Ibn-Gaminského.

Má prameny dva; západní sluje Bhagirathi, východní Aluknunda. Prvější pramen řítí se nad poutním místem Gangotri (3000 m) přes kolmou stěnu z ledovce na sto metrů tlustého a hlučně

Indský kočár tažený velbloudem.

buráci přikrými stržemi, dokud nezmírní běh jeho krajina se sklonem volnějším. U Hardvaru proniká poslední řetěz hor himalajských a ocitá se v tarai. Směr jihovýchodní mění se ve východní, čehož příčinou jsou severní výběžky vysočiny Dekanské. U Alahabadu Ganges dosahuje šířky 1300 m a odtud mohutnosti jeho stále přibývá. Hnědé, kalné jeho vlny spojují se s četnými přítoky, z nichž dvanáct delších a mohutnějších jest nežli Rýn, mnohé předčí délkou i množstvím vody nad Vltavu, nad Tisu, nad Seinu. Gumti a Sarda (Gagra) v oblouku k východu otevřeném patří k největším. Vody bývá v Gangu tolik, že vznikají ohromné záplavy, po nichž zůstává jako v Egyptě po záplavách nilských zúrodnující bahno na rolich. A na těchto zaplavených nížinách bují tropická vegetace v míře překvapující. Tu roste nejlepší rýže, bavlna, třtina cukrová,

tu na vodách stojatých kvete posvátný lotos, dvojí až trojí žeň oblažuje člověka. Tu rostou banany, jichž větve sklánějí se k zemi a a nové zapouštějí kořeny, čímž koruna se do nekonečna rozšiřuje, tak že sta a sta lidí pod ní může sobě v chládku hověti. Poněvadž voda jest všude hlavním dobrodiním, Indové již v starých dobách jako Egypťané rozváděli ji, kam mohli. Tak počato r. 1848 se stavbou velkého průplavu, aby meziříčí mezi Gangem a Džamou, v době velkého sucha nedostatkem vláhy strádající, vodou bylo zabezpečeno. Dilo počíná u Hardvaru, končí u Kanhpuru a má 520 km délky.

U Radimy vyskytují se v Gangu poslední prahy, a odtud počíná nížina Bengálská. Rostlinstvo dosahuje tu výšky a rozmanitosti podivuhodné. 30 druhů různých palem cestovatel spatří při procházce pralesem. Palma kokosová dosahuje 30 m výšky, rovněž palma areka, jejíž plody, zabaleny jsouce v lupeny betelové, se žvýkají. Nejlepší koření roste tu v hojnosti: pepř, zázvor, skořičníky a stromy muškátové. Nekonečně dlouhé rostliny popínavé ovinují stromy až do nejvyšších konců větví.

Jiné velké přítoky ganžské jsou Kheri, Gandak, Koči.

Východně od Gandaku rozkládá se v Nepalu krajina Katmandu, pověstná přírodními krásami a úrodou až po řeku Koči (Kusi). Přítok řeky Koči jest Arun, jehož prameny nalézáme ve vysoké tibetské. Západní přítoky Arunu jdou s Gaurisankaru, východní s Kinchinjungy. Jižně od ní ve výši 2180 m leží léčebná stanice Daršiling, odkudž nejsnáze jest se probrati do krajiny Sikkimu a odtud do Tibetu ku Lhase.

Dále od Sikkimu šíří se Himalaja východní, náležející ku poříčí brahmáputerskému. Tu řeka Tista proniká hlubokými údolními, spojujíc se s veletokem Sangpo, jež dříve za horní tok Ivaradi považovali. Podobně jako Sikkim, vyhlíží krajina Bhutan. Od hlavního pásma pnou se k jihu hřbety vždy nižší a nižší a honosí se nádhernou lesů, květův a plodin. Ještě jižněji pak v rovinách tarai proměňuje se v neschůdné džungle. Nejvyšší hora této skupiny jest Čamalari 7289 m. Brahmaputra vzniká na 12° východní délky na předělu vod u Marimly. Délka její dosud není úplně známa, poněvadž žádný cestovatel ještě celého toku jejího neprozkoumal.

As 2 minuty zem. šířky severně od obratníku raka Ganges a Brahmaputra se slučují. Jak ohromná to spousta kalných vod, jak omamující vír! Ještě přede spojením Ganges roztéká se po pravém břehu svém v neschůdná ramena, z nichž západní sluje Hugli. Oba veletoky spojivše se rozlévají se opět v hrdla, jimiž konečně obsah svůj odevzdávají zálivu Bengálskému. Počítá se 20 hrdel hlavních a přemnoho vedlejších, z nichž jsou všechna skoro zanesena bahnem, pískem, stromy a křovinami. Delta jest o málo menší království Českého (Čechy 52.000 km²), 8krát větší nežli delta nilská. Jediný Hugli jest uměle čištěn, tak že malé lodi po proudu i proti proudu udržují spojení s Kalkutou a s mořem. Lodi s ponorem 6—7 m nemohou již po Hugli plouti. Ostrovy vzniklé průlivy mají jméno Sunderbunds

(Sanderban), t. j. tisíc ostrovů nebo výsep, a jsou labyrintem průplavů, neprostupných houštin a bažinných džunglí, v nichž rákosí a bambus roste v jedinou houšť a spleť. Rákosí roste do výše malého domku, bambus roste výše i tloušťky stromu. Nezdravé, morové výpary vycházejí z bažin, jimiž se nákaza nese po zemi jako přišera, zahlazující sta tisíce životů lidských. Cholera, tygr a hnízda jedovatých hadů jsou vládci strašlivých džunglí.

O něco níže od místa, kde spojuje se Džama a Gagra, Ganges přijímá přítok Šon z vysočiny středoindické, asi tak jako Pád přijímá v nížině Pádské přítoky z Apennin.

Stav vody v Gangu stále se mění. Při malé vodě vine se Ganges jako stříbrný pruh písčnými pustinami. V době dešťů brzy se rozvodňuje a pak způsobuje inženýrům ohromné nepříjemnosti a kazi jejich výpočty, niče díla velice nákladná. Tak nádraží u Goalandy bylo před 20 lety strženo, čímž způsobena škoda 3,000.000 K.

II. Vysočina Dekanská.

Jižně od nížiny Indské a Hindustanské po celé rozloze Indie oceánské zdvihá se vysočina Dekanská (jižní země). Krajina od řeky Džamy přes Malvskou planinu pozvolna stoupá, až v horách Vindhijských dosahuje výše 1500 m. Vindhija jest pohoří těžce přístupné a jest příkrým předělem vod poříčí ganžského a narbadského. Ještě výše nežli Vindhija dosahují jednotlivé vrcholky západních Ghat (až 2000 m), ač průměrná výška jejich jest celkem 600—700 metrů. Vzhled jejich od pobřeží je velice malebný, poněvadž příkře se k němu sklánějí a na východě se jeví jako nekonečný modravý pruh zvlněného obzoru. Pobřeží Konkanské a Malabarské jsou pobřeží rovinatá i nížinná a úrodná v šířce 10—60 km. V krajích nejnížších daří se pepř a betel, třtina a palma. Výše jsou pěkné, skoro netknuté dosud lesy a ještě výše porostliny stromů sandalových a ebenových. Jihozápadní monsun působí od dubna do října chladno a vlhko, severovýchodní monsun od října do dubna sucho a horko.

Východní Ghaty jsou nižší a sklánějí se pozvolna ku pobřeží Koromandelskému, mnohem širšímu a nižšímu nežli jest Konkanské a Malabarské, totiž 60—200 km. Kdežto západní Ghaty nepropouštějí větších řek k moři, pobřeží Koromandelské jest oblastí pozemních vod dekanských kromě řek Nabady a Tapti. K zálivu Bengálskému tekou: Mahanadi, Godavari, Krišna (Kistna), Penna, Kavari a jiné. Hojná vlaha jejich zamezuje vznik stepí. Na jihu půlostrova zdá se, že západní i východní Ghaty se spojují; ale není tomu tak. Řeka Kavari hlubokým úvalem odděluje Černé hory na východě od Modrých hor na západě (pohoří Nilgiri). Zde také jih předindijský dosahuje největší výše (2690 m). Jižně od hor Nilgirských vystupuje pohoří Anamallské, jímž v pásmu Cardamumském vysočina Dekanská na 6. stupni sev. šířky končí.

III. Poměry přírodní.

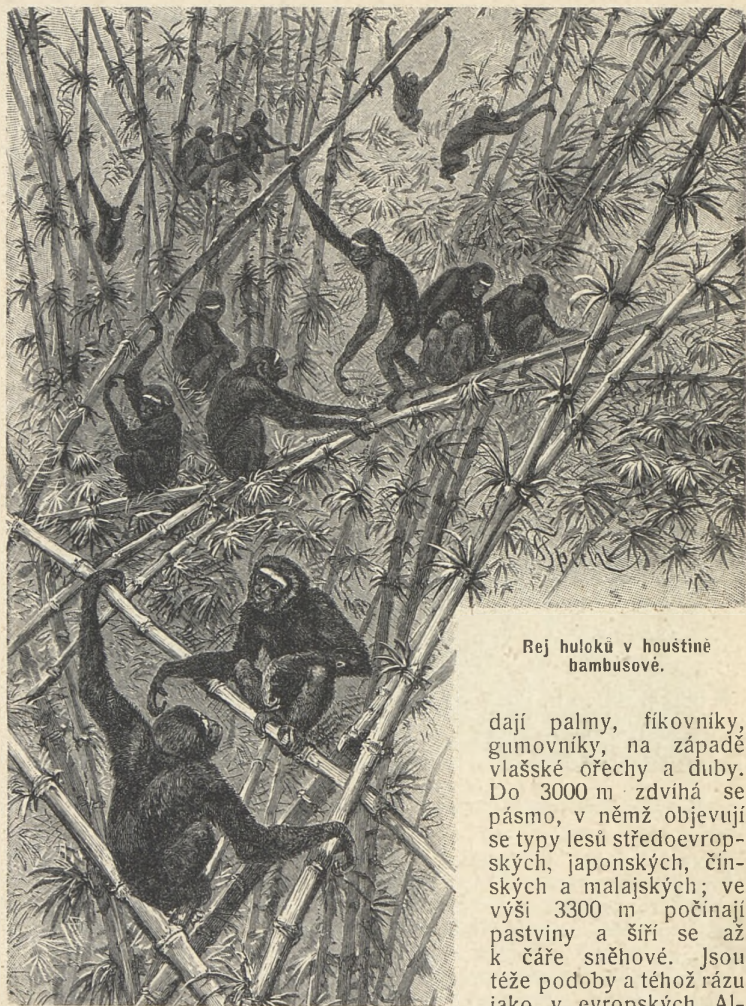
Přírodní poměry předindické vysvětliti lze kolmou a vodorovnou členitostí země. Himalaja chrání Indii před návaly studených větrů tibetských a naopak teplé větry jižní zadržuje, tak že blahé účinky jejich dotýkají se jižních svahů himalajských. Rozsáhlá rovina Hindustanská, s ní sousedící vysočina Dekanská a zaklínění půlostrova do oceanu Indického způsobují nápadnou a mimořádnou rovnost střední roční teploty, která (mimo nejvyšší stanice) kolísá mezi 22° a 28°C. Nejstudenější měsíce jsou všude prosinec a leden, nejteplejší od dubna do srpna dle stupňů šířkových. V Indii dle trvání dešťů rozeznáváme tři ročních počasí. Počasí studené od října do února nebo do března, počasí horké a dobu dešťů. Deště způsobují jihozápadní monsun, který vzniká tím, že vzduch nad planinami se ohřívá, vystupuje a že na jeho místo tlačí se chladný vzduch přímořský tak náhle, až vzniká jihozápadní proud vzduchový, jímž přenášejí se i vodní páry a tak deště nad pevninu. Deště počínají na Ceylonu ke konci května a postupují rychle na sever, tak že dostihují Bombaye v prvním, „Kalkutty“ v druhém týdnu měsíce června.

Po rovnodennosti podzimní síla monsunů se menší a na počátku listopadu v krajinách severnějších přestávají úplně. Poněvadž pak k jihu se vracející slunce způsobuje nové proměny atmosférické na jižní polokouli, objevuje se na východních březích Ceylonu v prosinci a v lednu nové vodní srážky. Množství dešťů jest veliké. Nejmeně prší v jižním a západním Dekanu a v západní části Hindustanu na hranicích Pandžabu. Nejvíce vláhy dostávají břehy západní, jižní a východní podhoří himalajská. V Čerapuči na jižních svazích hor Kassijských množství spadlé vody dosahuje 1252 cm. Jakmile deště počínají, příroda vyvíjí se v báječné krásy a svěžesti. Zahrady proměňují se v bující houštiny, níže položené plošiny v bahniska. Vzárustem rostlinstva a živočišstva obě Indie mohou závoditi jediné s tvary velkolepé vegetace americké.

Teplota po deštích je sice pokleslá, ale přece dosti značná, a teplé vlhko ihned počíná záhubnou svoji činnost; ostré výpary hnilobné naplňují vzduch, nejkvostnější záhony květů vydechují morové zápachy. Proto jsou příbytky Evropanův velkými, celkem prázdnými dvory obklopeny, poněvadž zahrady v době dešťů jsou zřídly otravných výparů. Vlhké počasí přináší s sebou obávanou malarii, následkem níž ihned úmrtnost lidstva stoupá. Kdo může, hledá v horách ochrany v některé stanici zdravotní.

Ačkoliv příbytky bělochů jsou vzdušné, ač vozy železniční jsou výtečně zařízení, přece pobyt Evropanův jest v Indii velice nebezpečen. Britské paničky vracejí se občas do své vlasti na zotavenou, a dorůstající děti posílají se do Anglie na vychování.

V Himalajích na úzkém celkem pruhu objevují se skoro všechny formy květeny zemské. V pásmě vegetačním do 1300 m bují rostlinstvo nížinné, vyznačující se temnozelenými lesy, v nichž převládá

Rej huloků v houštině
bambusové.

dají palmy, fíkovníky, gumovníky, na západě vlašské ořechy a duby. Do 3000 m. zdvihá se pásmo, v němž objevují se typy lesů středoevropských, japonských, čínských a malajských; ve výši 3300 m. počínají pastviny a šíří se až k čáře sněhové. Jsou téže podoby a téhož rázu jako v evropských Alpách. V hornatějších kra-

jinách nalézáme neobyčejné bohatství rostlin stromovitých. v rovinách bohaté kultury, které rozsáhlostí a výnosem překvapují. Obilniny, mezi nimiž na prvním místě jest rýže, pěstují se s neúnavnou pilností a s posvátným nadšením. Ovoce poskytuje lidu částečnou výživu. Čajovník

(*thea chinensis*), moruše, bavlník, třtina, mák, na západě ječmen, kukuřice, proso a jiné druhy užitečných rostlin daří se výborně. V sadech uzmíme vždy zelené kamelie, rozmanité druhy vavřínův a zvláště kafrovník. Velkokvěté magnolie, křovité paeonie, lilie a řada jiných rostlin, jež ozdobou jsou našich sadův a skleníků, rostou v zahradách jako rostliny všední. Nejbohatší flora jest ovšem pod tropy. Rostlinná říše indická jest nejrozsáhlejší, nejbohatší a nejpestřejší na zeměkouli. Setba přestává ve výši 3000 m; život organický znamenali badatelé ještě ve výši 6000 m, nalezše rostliny jevnosnubné. Nížina Ganžská jest po většině půdou osevnou. Kde schází les, tam silhuetty divoké palmy (*Phoenix silvestris*) a mohutných fíkovníkův

Ind přináší domů zásobu bananů. V pravo vznešení Indové vracejí se z lovu.

(*Ficus religiosa*) zpříjemňují pohled do kraje. Silnice osázeny jsou stromy mangovými, jichž listy připomínají olivy a jichž zakyslé plody, trochu po pryskyřici páchnoucí, podobají se velikým slívám. Rýže pokrývá ročně v dolním deltě ganžském i 100% půdy. Indigo dosahuje výšky i 2 metrův a po dlouhou řadu let netřeba je mrviti: mák k výrobě opia zbarvuje květy svými rozlehlé planiny; skupiny prutů jutových připomínají cestovatelům v Bengalsku naše vrbiny. Kromě opia a indiga, kterýchžto výrobků rostlinných nejvíce se kdysi z Indie vyváželo, přibýly jako předměty vývozní chinchona, hořká kůra z peruanského stromu chinového, již užívá se proti horečce; čaj, jež Indové přivezli z Číny a nyní u velikém množství po vší Indii pěstují; bavlna, s jejímž rozsáhlým pěstěním začato

v době občanské války americké, když Američané stáli ve zbrani a plantáže nemohly býti zdělávány. Len a tabák daří se hlavně v Hindustanu, zázvor a jiné druhy koření v Bengalsku. Půda jest tak plodná, že přílišného zdělání nepotřebuje. Z té příčiny hospodářské nářadí lidu jest velmi primitivní a potřebuje zlepšení. Půda oře se starodávnými pluhy nebo se překopává motykami. Místo bran užívají mnohdy pouze dřeva se vsazenými roubíky dřevěnými. Zebu, buvol nebo kůň pomáhá člověku v práci; leč lidské síly třeba jest vynaložiti více než dobytčí, poněvadž dobytčata jsou malá, zakrnělá. V dobách našich vláda zavádí hospodářství rozumnější pomoci strojův, a jest znáti, až všude rolníci snahám jejím porozumějí, že vyplyne jim z nich požehnání.

V západních Ghatech objevuje se poprvé palma kokosová, daří se pepř, teakové (tíkové) a sandelové dřevo, palma vějířová (*coryphea umbraculifera*), 20 m vysoká, s neobyčejně velkými listy vějířovitými, jichž se užívá jako deštníkův a slunečníků. V Indii roste výborná skořice, muškátové ořechy, káva, gutaperča, palma ságová, pepř betelový, bambus, chlebovník atd. Také vinné révy pěstuje se hojně. Kromě vína hroznového pije se víno palmové z palmy palmyrové, jejíž šťáva se chytá a v dobrý nápoj upravuje. Štíhlá palma areková dává zvláštní plody, které zabaleny byvše do listů betelového pepře s kouskem vápna, jako žvanec dávají se do úst a žvýkají se po způsobu žvýkacího tabáku u nás. Zvláštní jest palma talipotová, která roste v pralesích záp. Ghat a ve věku 70—80 let vyháší nad korunu listnou korunu květův i 10 m vysokou. Když plody vydá, hyne vysílením.

Bambus dosahuje výšky až 30 m a užívá se ho k výrobě rozmanitých předmětů jako v Číně. Největší užitek dávají Indovi banany. Obrovské stromy, rozplozují se kořeny, jež ze vzduchu potravu přijímají. Větve jejich samy sahají k zemi, zakořeňují se v půdě a často představují malý les.

Jako rostlinstvo, jest také zvířectvo v Indii Přední a Zadní nejrozmanitější na světě, vyjmouc hmyz a ptactvo brasílské. Mezi dravci čtvernohými na prvním místě jmenovati sluší lvy, tygry, levhardy a hyeny. Žijí v houštinách a džunglích v porůční Ganžském ve společnosti jedovatých hadův, jsouce postrachem člověka i ostatního živočišstva. Velikou svízeľ způsobují příšerní moskyti. O množství dravých zvířat svědčí úřední zprávy. R. 1889 bylo usmrceno jedovatými hady a dravými zvířaty 25.204 lidí a 69.550 kusů dobytka. V pětiletí 1895—1900 tygři usmrtili 4925 lidí, vlci 1996 osob. Naproti tomu pouze dva lidé padli v oběť lvům. Z toho vyplývá, že lvů v Indii je málo. V době přítomné zdržují se v oblasti gírské, kde jest jich nanejvýše 200—250 kusů. Indičtí velmoži této oblasti vyhradili sobě honbu na lvy a zakázali domorodcům i Evropanům výslovně, aby vzácnou zvěř tu neobtěžovali. Roku 1890. bylo ubito 18.565 dravcův a 578.415 hadův. Uštknutí brejlovce (kobry) způsobuje jistou smrt. Ročně 25.000 tisíc osob hyne jedem této bestie. A přece těžko dává se Ind pohnouti, aby ji zabil. Krotitelé brejlovcův náležejí k ne-

zbytnostem indických ulic. Z býložravců jmenovati sluší slony, nosorožce, divoké buvoly, jeleny. Indický slon již od pradávna byl ochočován a užívá se ho jako zvířete jízdného a tažného. Vznešení domácí i cizí lovci, sedíce na nich, jezdívají lovit slonů divokých nebo odstřelovat tygrů v houštinách džunglí.

Veliké důležitosti a užitečnosti jest zebu, dvoukopytník s hrbem na zádech, jehož používá se hlavně k tahu. Naše nejlepší druhy vepřů, perličky, páv domácí, náš kur mají původ svůj v říši Hindův. Pralesy hýbou se množstvím opic a všelikého ptactva, zvláště papoušků, kteří pokřikem vítají pozorovatele, jenž opovažuje se nahlédnouti do tajů houštin neprozkoumaných. V krajinách suchých domovem jest velbloud.

Indičti krotitelé brejlovcův.

Moře Indické chová nepřehledné podmořské lesy korálové, ohromné množství mlžův a hlemýžďů.

Množství druhů rybných nikde není tak velké jako v moři Indickém.

Lůno země uštědřuje člověku roz-

ličných vzácností a darů. Diamanty naskytují se na jihu půlostrova, rubíny, safíry, korundy, chrysoprasy a jiné vzácné kameny v náplavech vysočiny Dekanské. Uhlí kamenného dobývá se v Assamu, v Gama-Ghatech u Patny, v Pandžabu, v poříčí Narbady a jinde.

IV. Obyvatelstvo.

a) Rozdělení kmenné. Původní obyvatelstvo indické slulo Dravidové a bylo pleti temné. Nepatřilo ku plemeni kavkazskému, ale dle konstrukce těla, lebky, zubův i celé kostry spíše náleželo plemeni černému. Na ně tlačili se pastýřští Arijové (Indové, Hindové), bydlící na výšinách íránských. Když jim nestačila sídla jejich, zvedli se a přes hory vstoupili do Pětiríčí, kdež se usadili. Kdy se to stalo, nelze určit. Balbi podává 2000 let př. Kr., Williams a jiní 300 let př. Kr. Arijové přinesli s sebou stavovské rozdělení lidu v kasty, které se v Indii udrželo. Kasta vojenská vymizela, kasta „sudrů“ se rozmnožuje,

zabírajíc rozmanité odvětví zaměstnání lidského; také kasta kněží se zachovala, žijíc a konajíc své povinnosti způsobem, jež vyžadoval vždy život kastovní.

Z Hindů nejdůležitějším prvkem obyvatelstva indického jsou potomci mohamedánsko-mongolských výbojců, kteří doplňovali a doplňují se z nejnižších kast hindských. Ti jsou vládě anglické nejnebezpečnější. Fanatické a povstalecké smýšlení dosud v nich neuhasl. Pyšně jednají s pohany, s nenávistí a skrytým vzdorem pozorují panství křesťanů, kteří jim vládu odňali a sluhy svými je učinili. Kdyby teď Angličané odešli z Indie, zítra jejich pány budou mohamedáni, neboť nelze jim zapomenouti dob, kdy půlměsíc skvěl se na přeskvoucích palácích velmožných knížat a králův. Jest jich na 61 millionů. Kromě těch bydlí tu Afganci (rohilové zvaní) v Pandžabu a na východě středního Gangu; Arabové, Malajové a Číňané v městech přístavních, as 20.000 židů, 80.000 Parsův a j. v. Britů žije v Indii přes 200.000 (z nich 80.000 narozeno v Evropě) a ti ovládají zemi s 300.000.000 lidí! Jak nepoměrně malý je počet vládcův oproti poddaným! 1:1500! Maně připadá myšlenka, jak je to možno, aby pětina lidstva na povrchu zemském byla ovládána tak nepatrným počtem cizinců? Proč nesetřese Indie jha cizineckého se šije své? Tu lze zkrátka odpověděti, že není k tomu pevné vůle, že národní vědomí a hrdost vlastenecká nejsou v Hindech dosti vyvinuty. Mimo to jsou ještě v paměti hrůzy povstání posledního, jež provedeno bylo sice silou mohutnou, ale bez náležité organisace. Vědomí, že člověk náleží k určité společnosti lidské téhož původu a jazyka, že žije s ni v jedněch snahách a ideách nebo jinak, že jest částí jednoho národa a příslušníkem jeho, u Hinda ustupuje před vědomím, že jest příslušníkem své kasty. Různých Evropanův jest v Indii ještě 50—55 tisíc, z nichž 15—20 tisíc uvádějí svoji národnost, ostatní nikoliv. Američanů bydlí mezi Hindy asi 10.000 hlav. Dále jest asi 200.000 mišencův a půl millionu lidí, o nichž se neví, odkud přišli.

Nejsou tedy Hindové nynější přímými potomky praobyvatelův indických, s nimiž staří Peršané přicházeli ve styk. Smíšením Arijců s Dravidy zanikly čisté typy obou kmenů. Mišením s novými přistěhovalci změnily se znaky plemenných typů tak, že těžko jest nyní z mass lidu původu vyhledati.

Národopisci rozeznávají Dravidy severní a jižní, považující Čingalce na Ceyloně žijící za třetí kmen plemene dravidského. Severní jmenují Mundy, jižní vlastními Dravidy. Mundům náležejí nevzdělaní kmenové vysočiny Čota-nagpurké, jhozáp. od Kalkutty známí jménem Manda-Kolhové. Mezi nimi evangeličtí misijnáři němečtí zdárně působí. Vedle Kolhů žijí Bhilové na povýšenině při horním toku řek Tapti, Narbady a Mahy. Merové a Minové žijí ve vysočině Aravallské od Adšmiru k Džamně, na Gudžeratě divoci Kolaové (Kuliové) a sousedé jejich Ramusové, Waralové, Katodové. K Dravidům vlastním Fr. Müller počítá Tamily (Tamuly), kteří jsou z Dravidů nejvzdělanější a nejčtetnější. Sídla

jejich rozkládají se v jižní části Indie, jižně od čáry, kterou mysliti lze od Mangalore na pobřeží západním k Madrasu na pobřeží východním. Lid tento přijal od arijských Indův orbu a kulturu brahmanskou, která povzbudila schopnosti jeho k výtvorům uměleckým podiv vzbuzujícím. Tamilové jsou postavy mohutné, silní, pracovití, bojovnější nežli arijští Indové a jako dělníci vítáni na Ceyloně a v přístavních městech zadoindických a malajských. Chválí se u nich dobrosrdečnost, upřímnost a veselost. Kolem Mangaloru žijí Tulusové (Tulavas).

Severně od rovnoběžky madrasské k rovnoběžce 20. bydlí Telingové (Telugu), k nimž druží se až po Mahanadi Khondové (Khus). Západně od nich na vysočině Gondvaně sídla mají Gondové (Gondas), zvláštní lidé, kteří od mládí pronikajíce řekami,

Typ mladého Inda.

rodnými horami a tajemnými údolními v nich, všude představují si duchy, hlídače podzemních pokladů, jimž se klaní a oběti přinášejí. Proto vynikají neobyčejnou odvahou v pracích důlních, zvláště v pánvích uhelných při řece Narbadě. Jižně od Benaresu usadili se Uraonové. Čingalci na Ceyloně vynikají mezi Dravidy nápadně ušlechtilými rysy, podobnými našim cikánům. Jsou na těle leskle černošedí. Mimo Ceylon říká se jim Klingové nebo Tamilové. Jejich brahmanství silně se pomísilo a znetvořilo názory různě pohanskými. Zajímavé jest, že zeměpisec Ratzel některé tuto jmenované kmeny, jako Khondy, Gondy a Tody nezařazuje k Dravidům, nýbrž ke kmenům, kteří ještě před Dravidy na půlostrově bydleli. K těmto pramenům počítá i Mundy.

Dravidové jsou vzrůstu prostředního, temné pleti, širokých prsou, dlouhých paží a nohou, plných rtův a hustých vlasů; ženy zaujímají postavení čestné. Říká se jim „paní domu“, mužům „pání domu.“ Oděv jejich bývá velmi neúplný; záleží obyčejně z prosté zástěry kolem boků.

V Bengalsku, v severovýchodní části půlostrovní žijí praví potomci Arijců, kteří zatlačivše původní obyvatelstvo na jih, zabrali jejich nížiny. Tito obyvatelé tvoří vlastně jádro lidu indického, a mluví-li se v Evropě o Indech, myslí se jimi tyto krátce ostříhaní, bílou nebo barevnou togou odění lidé, jimiž hýbou se ulice Kalkutty, Benaresu a ostatních měst bohatého Hindostanu. Stálým míšením pleť jejich zhnědla.

V severozápadní Indii potomci obyvatelstva mohamedánsko-mongolského tak se pomísili s Indý brahmanskými, že v obcích tu žijí skoro v rovném počtu. Stále roztržky náboženské a spory

o nadvládu připravili jim ztrátu samostatnosti. Inda brahmanského od mohamedánského poznati lze po kroji. Hindky nosí sukně, podobně sukním našich žen, mohamedánky ohnivě červené, široké kalhoty. V nosech všechny ženy nosí okrasné cvočky, na nohou a na ruku množství kovových kruhů.

V hlubokých údolích himalajských žijí budhistští Mongolové, nejbližší příbuzní Asiátů tibetských.

b) Náboženství. Náboženství Hindů, jak nyní se jeví, nepůsobí na Evropany nijakým zušlechťujícím dojmem. Již podoby bohův a bůžků v chrámech postavené, životopisy a legendy o nich jsou prapodivné, někdy odporné. Hrubé, materiální znázorňování božstev, tajemný výklad mnohých symbolův, uctívání krásy, krvavé oběti, které denně bohyni Durze se přinášejí, nerozmnožují sympatii pro brahmanské učení. Náboženské soustavy hindských kněží, filosofie, knihy a obřady dlouho zůstávaly Evropanům záhadou. Teprve nyní, po stoleté práci podařilo se anglickým, francouzským a německým badatelům odhalit mystický závoj z pověstných věd, v nichž obsaženo jest vše, co od dob nejdávnějších ústním podáním přenášelo se s pokolení na pokolení. Indičtí Arijci dali výraz svým naukám slovy, která opakují se ve všech jejich spisech filosofických: Brahma jest nejvyšší duch, nejvyšší já, jediný bez druhého, jeden ve všem, já mimo nás a v nás.

Vědy*) jsou sbírky hymnů, v nichž síly přírodní, slunce, déšť, vítr a jiné vzývají se jako bozi. Jsou čtyři vědy; nejdůležitější jest první, „*rigveda*“. Jest nejstarším památkem indogermanského ducha. Vznikla asi 2000 let př. Kr.; 1028 hymnů jejich neboli mantrů sebráno v celek kolem r. 1200 před Kr. O několik století později mantrům přidána část prosaická, zvaná „*brahmāna*“. Obsahuje pojednání o bohoslužbě a obětech. Na konci této knihy připsány jsou „*upanishady*“, které obsahují slavnou filosofii „*vedanty*“. Vedanta jest poslední díl věd.

Ve vědách patrný jest silný, bojovný duch. Zemřelý přichází dle nich do věčných niv k otcům, kde bůh smrti Yama vesele popíjí s otci a bohy. V brahmanách spatřujeme svět zcela jiný. Kněz a obětní miska jsou základem pojednání. Ze stavovského rozdělení lidu vyvinulo se kastovníctví, aby zamezilo smíšení lidu vládnoucího s lidem porobeným původu turanského, mongolského, dravidského a povzneslo kastu kněžskou, nad krále se povznášející. Kněží byli zprostředkovateli mezi lidmi a božstvy, vykladači božské vůle. Neobyčejně komplikovanými obřady obětními, jež pouze kněžím bylo dovoleno provozovati, udržovali lid v závislosti a učením o stěhování duší, kteréž vědám je cizí, naháněli strach a hrůzu. Duch beznadějnosti zavládl mezi lidem. Z tohoto beznadějného bytí, které náboženské touze jejich uspokojení poskytnouti nemohlo, vyrostla víra ve Vše ducha. V nejstarším mantru činí se zmínka o „*Prajapatim*“, „*Pánu tvorů*“. Později zván byl *Atmanem*, *Brahmanem*, původcem všeho bytí.

*) Monier Williams.

Základní myšlenkou učení vedanty jest totožnost duše s Brahmanem. Brahma, věčný počátek všeho bytí, síla, která světy tvoří, zachovává a opět do sebe pojímá, totožná jest s Atmanem, s duší. Duše každého z nás je Brahma sám, celý, neporušený. Cíl člověka jest vykoupení z nutnosti stěhování duše. To se stane, poznáme-li vlastní já totožným s Brahmanem. Neznalost totožnosti, „avydia“, překáží člověku, že nemůže rozeznávatí podmínek pozemské existence duševní a pravé přirozenosti její. Učení o Brahmanu jest vyšší a nižší. Vyšší jest bez příznaku, jest nepochopitelné, nepředstavitelné. Nižší opatřeno jest příznaky; je to bůh, jenž stvořil svět a vládne jím. Celý svět záleží na „avydii“. Duše putuje z jednoho těla do druhého. Mezi smrtí a znovuzrozením přicházejí duše, v jemné tělo jsouce uschovány, do některého z připravených nebí (dle zásluh) nebo do pekel. V dobu vzniku brahman a upanishad připadá vznik asketství, které se v Indii velice rozšířilo. Jím totiž a pomíjením všeho světského lze zabrániti přetělování. Lesy se plní kajícími a odříkači, kteří dli na modlitbách, přemáhají náklonnosti, postí se a těla svá různým způsobem mrzačí, aby jen dosáhli věčného spojení s Brahmanem.

Veřejný život Indův zakládá se na náboženských předpisech: 1. Nejnížší kasta sudrů, cizinci a Anariové nesmějí se vědám učití. 2. Povinností jest ženiti se a mítí syny, kteří by jednou za rodiče své oběti přinášeli. 3. Jakmile dítky mají potomky, otec uchyluje se do zátiší (někdy se ženou, někdy bez ní) a věnuje se hloubání o věčnosti.

Budha. Dle Murrya objevil se Budha mezi roky 557—478 před Kristem, dle Fergusona r. 523—543, dle jiných r. 560—460, a jím počíná náboženský středověk Indů. Budha pochází z knížecího rodu Cakiů a dle zvyku tehdejšího přijal k jménu svému jméno vědského pěvce Gautamy. Slul původně Sidharta. Jeho osudy životní, legendami opředené, podobají se osudům sv. Františka z Assisi. Leskem světa jsa obklopen, opustil ve 30. roce věku svého mladou ženu a syna, jenž se mu právě narodil, a šel k brahmanskému poustevníku, žijícímu v nejprísnější askesi, aby u něho našel útěchu pro chorou duši svou. Po sedmi letech dostalo se mu v Gayi osvětlení rozumu na místě, které Indové mají za nejposvátnější na světě. Od té doby stal se Gautama Cakia učitelem a ukazoval cestu k vykoupení. Jako žebrák putoval po Hindustanu 20 let, přinášeje učeným novou nauku, lidem prostým novou morálku.

Budha učil čtyřem svatým pravdám: Život jest stálý žal a soužení; svět jest údolí bolův a pláče. Život vzniká žádostivostí, která vede k znovuzrození. Člověk má žádostivosti přemáhati a tím zmírniti svou soužení. Cesty k zapuzení žádostivosti člověk dosahuje pravou věrou a úmyslem, poctivým slovem, správnými činy, poctivým životem, snažením, dobrými myšlenkami a poznáváním sebe sama. Potom člověk dojiti může nirvany. Cesta dosažená sluje cestou středu. Budha zavrhuje askesi, sebumučení, obětování a kastovní rozdělení lidstva. O jednom bohu nikde nemluví, těžiště jeho učení spočívá na

zemi. Cílem jeho jest ubohé, trpící lidstvo osvoboditi od hrozné „samsary“, t. j. od věčného stěhování duší. Tak zavádí lásku a útrpnost na zemi, na které není útěchy ani lásky. Mírnost, dobrotivost, milosrdenství, srdečnost, skromnost — morálka křesťanství velice podobná — jest nesmírný pokrok budhismu oproti brahmaismu. Ve významu nirvany žáci Budhovi nebyli za jedno. Nynější věda má za to, že Budhovou představou o blaženosti nadzemské, o nirvaně, je stav klidu, žádnou žádostí nerušeného.

Budha umřel v 80. roce věku svého v Kusinaře, oboustoupen svými učenníky. Poslední slova jeho byla: „Vše je pomijející, co vzniklo. Zápaste bez přetržení!“ Budhu prohlásili bohem, a učení jeho rozšířilo se neobyčejně rychle. Přes 500 millionů lidí vyzývá Budhu a staví mu chrámy. Nejvíce rozvinulo se učení jeho mezi arijskými obyvateli. Mocní králové byli jeho ochraniteli, a za Asoky bylo panujícím náboženstvím severoindickým. Synem Asokovým a dcerou jeho dostalo se na Ceylon a odtud počalo se šířiti po dalších končinách asijských.

Původní dogma, že není bohů, se nezachovalo. Brahmani pronásledovali stoupence Budhovy, poněvadž nauka jeho nehleděla si rozdílů kastovních, ani neučila, že bylo příkazem lidu v úctě míti služebníky boží a vykladače učení. Budhismus povahou svou vede k snášlivosti, brahmaismus k nesnášlivosti. Jak se stalo, že budhismus z Přední Indie úplně byl vytištěn, není dosud vysvětleno. V VIII.—X. století po Kr. ztrácejí se veškeré stopy jeho; brahmaismus zůstal vítězem. Budhismus byl příčinou zvláštní architektury, která se jeví na stupácích, stavěných nad ctěnými relikviemi, a na chaytiách, podobných našim chrámům, z nichž vyvinuly se později stavby chrámů skalních. Smysl pro stavby a umění Ariové dědili po kmenech původních, kteří bývali velice nadaní a činní.

Kolem r. 1000 čistota staroarijského učení věd zmizela. Hinduismus nynější jest odporné mnohobožství, jehož základem jest pantheismus. Šiva a Višnu jsou pouze vyjádření představ o Brahmovi. Pro ostatní božstva, zvláště pro rodinu Šivovu, není výkladu. Celá Indie rozdělena jest ve dva tábory náboženské, v tábor Vaishnavův a Saivů, to jest ctitelů Višnu a ctitelů Šivy.

Višnu jest ve vědách podřízený stupeň božstva slunečního. Původně byl brahmanskými kněžími postaven v popředí, aby zastínil Budhu, o němž se učilo, že jsa bohem po zemi putoval jako člověk. Proč by nemohl totéž činiti Višnu? I vyzdobili jej Brahmani devaterým ztělesněním a důležitými bájemi, miláčka pak národního, Budhu, určili k tomu, že se z něho Višnu narodil a tak jej (Budhu) učinili neškodným. Ztělesnění Budhy ve Višnu nazvali Krišnou, jež ztotožnili s Krišnou, vládcem v Muttře a nejpopulárnějším hrdinou proti cizím Arijcům. Přívrženci Višnu-Krišnovi malují si na čela znaménka podoby kyvadla nebo podkovy, kdežto přívrženci Šivovi mají za odznak trojúhelník nebo půlměsíc. Kromě Krišny Indové ctí Ramu, jehož manželku Situ král ceylonský uloupil. Rama dobyl ji zpět, vystavěv předem skalní most s pevniny na ostrov. Při tom

pomáhal mu Hanuman, nearijský nějaký náčelník, jenž pro nepěknou tvář v pověsti se líčí jako opice.

Šiva je mystičtější bůh nežli Višnu. V západních Himalajích, v Kašmíru, v Benaresu a na jižním půlostrově jest božstvem prvním. Pokládají jej za asketu, a jest tudíž představitelem kněžší. Moc jeho jest ničivá a opět tvořící. Sakatismus jest dle Williama nejzkaženější plod hinduismu. Vede k uctívání bohů. Knihy o tom slují „tantry“ a vypravují hlavně o zjevení Šivy manželce Parvati. Lakšmi, manželka Višnova, jest miláčkem žen. Všude po celé Indii jest ctěna jako přítelkyně a pomocnice matek.

Dívá hrůza před zlými démony ovládá obyvatelstvo veškero i vrstvy vzdělané. Každá ves má svého ducha strážného, jehož nutno obětmi v dobré míře udržovati. Zaklínání, čary, bujné tance s hořícími pochodněmi dějí se v každém místě. Jako pozůstatek po turanských praobyvatelích zachovalo se uctívání hadův a stromů. Hadům stavěli se oltáře i chrámy. Dosud se věří, zabije-li kdo hada brejlovce, že dostane vyrážku nebo stihne jej slepota. Lidé nosí máslo k hadím děrám, aby si je naklonili. Stromy mají prý duše jako lidé. V každém indickém domě chovají strom tulasi, v němž vidí Lakšmi nebo Situ uschovanou. Ženy stromek překračují, říkajíce při tom modlitby a stavějice před něj dary obětní. Každého roku koná se slavnost zasnování stromu tulasi s Křišnou.

Poctivý brahman vykonává náboženské povinnosti 4—5 hodin denně. Jest mu vstáti před slunce východem a vykoupati se v posvátné vodě chrámového rybníka. Vyplachuje si ústa, lije vodu do rukou, zadržuje dech a myslí na Oma (Brahmu, Višnu, Šivu). Potápí se a recituje hymny z rigvédy. Když slunce vychází, nalévá vody do rukou a zdvihá je proti zori. Pak přináší svatý oheň a obětuje trochu rýže, tuku a trávy, zvané kusa. Obřadnictví jest nad míru spleťtí a rozsáhlé. Nejsložitější jest při obětech posmrtných. Trvají 10 dní. Bohatí lidé platí za ně až 60.000 rupií.

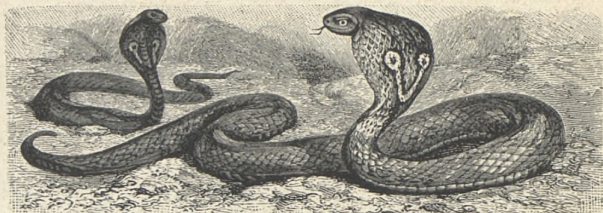
Víra v stěhování duší jest dosud pevná. V zákoníku, zvaném Manu, se praví: „Človče, pomni na stěhování duše své tisícem millionů mateřských klínů.“ Ganges dle pověsti vzniká z nohou Višnu a jest proto posvátný. Někteří poutníci putují od ústí Gangu k jeho pramenům a po druhém břehu nazpátek od pramenů k ústí, kteráž pout jim trvá někdy až šest let.

Bohové dobří i zlí k oblažení lidstva sestoupili s nebe a vtělili se v různé živočichy. Proto bylo třeba živočichy takové jako božské schrány a pomocníky nejen chrániti, nýbrž i ctíti, jak toho dle významu božského zasluhují. Brzy potom přenesla se úcta božská na zvířata, a zvířata byla lidem bohy a nikoli, jak původně bylo, pouze schránkami nadzemských bytostí. Zejména kráva pro užitečnost svoji byla u veliké vážnosti a účtě. Zvířata posvátná usmrcovati a týrati bylo zločinem.

Kastovníctví vytvořilo se rovněž neobyčejně. Ze čtyř kast původních na tisíc se jich vyvinulo. Každé povolání a řemeslo značí kastu, v níž se člověk rodí a již nesmí opustiti, nechce-li se zbaviti

celého svého bytí. Je-li kdo z kasty vyhoštěn, je to nejstrašnější trest, jenž Inda stihl. Obhájci kastovníctví tvrdí, že záchrana arijské kultury, pořádku a národního uvědomění při politické roztržistosti země jediné spočívá v něm samém. Opovrženi jsou na severu „Čandalové“, na jihu „pariové“, kteří nenáleží k žádné kastě, jsou nevzděláni a považují se za potomky praobyvatelů, uniklých do hor. Patří k nim Kolové, Todové, Bhilové, Nagové a j. Také se k nim počítají potomci brahmanů se ženami původu nízkého a naopak.

Na počátku XIX. století část vzdělaných Indů pojala myšlenku zreformovati učení to a přístupnějším je učiniti. V čele jich byl R a m o h u n R o y, jenž první z Indů studoval křesťanství z nejlepších pramenův a vydal výňatky z Nového zákona pod názvem: „Učení Ježíšovo, vůdce štěstí a miru.“ Základy vynechal a rovněž učení o božské trojici. Indové tvrdí totiž, že křesťané věří v bohy tři. Působil pro zákaz spalování vdov *) a zakládal školy, z nichž šířilo se vzdělání

Brejlovec indický (kobra).

evropské. Zůstal však brahmanem a pevně věřil, že vědy obsahovaly učení o bohu jednom dříve, než bible a koran.

Starší vrstevník Budhův, jež považovali za jeho učitele, jménem Vardhamana Inatuputra (Nattaputta), jinak Mahavira, t. j. vítěz, hrdina, jest zakladatelem sekty Jainů. Název odvozuje se od slova „Jina“. K stavbě chrámů zvolili zvláštní sloh, v němž Mahaviru znázorňují podobně jako Budhu, ale bez oděvu, kdežto Budha má na sobě šat. Chrámy vynikají podivuhodnou krásou a jemností ve vnitřním provedení. Vypínají se na vysokých vrších a v romantických údolích, často v hluboké samotě nebo zase ve skupinách, městům podobných. Indie plna jest těchto zajímavých a památných chrámů, vystavěných nákladem zbožných lidí, aby si zabezpečili přístup do nebe. Chrámy jsou přibýtky bohův, a nikdo nesmí v nich jísti ani píti ani spát. Nejkrásnější stavby jsou z XI.—XIII. století Jainové jsou asketi a mučí se.

*) V starých dobách býval obyčej, že ženy po úmrtí manželů dobrovolně dávaly se upalovati s mrtvolami jejich. R. 1803 dle Dr. Daniele zahynulo tak 275 vdov. Po rázném zakročení vlády nešťastnic stále ubývalo, až krutý obyčej vymizel načisto.

Vzdělanci rozeznávají v Indii 860 skutečně různých kmenů lidských a kast, nepočítajíc v to velký počet národností a vrstev národních, k vyhynutí spějících. Na 50 různých národností má po jednom nebo více millionech příslušníků. Nikde na zeměkouli nenajdeme podobné směsi národů, jazyků, mravů, tělesných rozdílů a vzdělání jako zde. A tato různost jest příčinou nesjednocenosti Indův.

Dle náboženství počítá se:

Hindů (brahmanů)	207,000.000	sikhů	2,000.000
mohamedánů	61,000.000	jajnů	1,500.000
ctitelů přírody (animistů)	10,000.000	parsů	94.000
budhistů	9,000.000	židů	20.000
křesťanů	3,000.000	různých	1,000.000
290,000.000		4,614.000	

Úhrnem 294,614.000 obyvatelů.

Křesťanští Nestoriani přinesli první zprávy o Kristu do Indie na pobřeží Malabarské. Věrozevst jejich jmenoval se Tomáš; odtud mají jméno křesťané tomášští. Římských katolíků jest na 3,000.000 duší. První missie evangelická založena byla v Indii králem Bedřichem IV. dánským. Spravována byla zprvu r. 1706 dvěma kněžími, Ziegenbalgem a Plütschauem. Nyní jest tam evangelických missií 40 se 600 missionáři a 1 millionem věřících. Víru křesťanskou rozšiřují missie jezuitské, anglikánské, luteránské a presbyterianské. Sik-hové jsou sektou mohamedánskou, zušlechtěnou brahmanskými li-bůstkami, kterou založil v první polovici XVI. století Guru-Nanik v severozápadní části země. Mohamedáni jsou rozptýleni po celé Indii, zvláště v poříčí Indu. Židé dělí se v „bílé židy“ a v „černé židy“. Bílí jsou potomci židovských vystěhovalců z doby zajetí ba-byloňského, černí jsou potomci požídivšťelých domorodců.

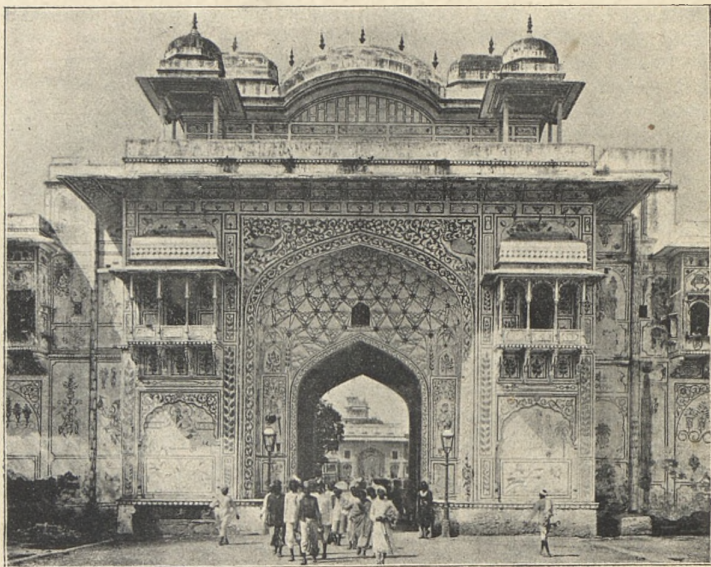
c) Vzdělanost. Vzdělání všeobecné neproniklo dosud všemi státy indickými, ač vláda všemožně se snaží úroveň vzdělanosti zvýšiti. Sotva $\frac{1}{9}$ všech obyvatelů umí čísti a psáti. Na všech místech zřizují se školy a ústavy všeho druhu, jen aby vzdělání stalo se majetkem veškerého lidu. Za vzor slouží vysoká učení v Kalkuttě, Madrasu, Bombayi, Aliahabadu a Lahore, která po způsobě čínském většinou jsou ústavy zkoušecími a ne učícími.

Nyní jest v Přední Indii na 180 vyšších učelišť, jež navštěvuje přes 20.000 žákův a žákyň. Počet všech škol páčí se na 200.000, v nichž nabývá vzdělání 5,000.000 lidí rodu mužského i ženského.

V ohledu jazykovém Hindové dělí se v mnohá příbuzenství. Zhruba rozeznávají se dvě hlavní skupiny jazykové: skupina jazyků severních, založená na sanskritu, a skupina jazyků jižních, založená na jazycích dravidských, které se sanskritem mimo několik slov ničeho nemají společného. Ve skupině první rozeznávají učenci 21 jazyků s 80 podřečícími, kteráž lze v pět hlavních skupin zařaditi: v kašmírštinu (v Kašmíru), v pandžabštinu (v Pandžabu),

v hindštinu (v střední Indii), v hindostanštinu, hodně promíšenou prvky persko-arabskými, a sindhištinu (v poříčí dolního Indu). Hindostanštinou mluví přes 200,000.000 lidí. Jest nejrozšířenější a stane se časem jedinou mluvou lidovou. Jazyky skupiny jižní rovněž dělíti lze v 5 skupin: v gudžeratštinu, maharatštinu, bengalštinu, orišštinu a assamštinu.

Pisemnictví indické má dvě doby rozkvětu: první několik století př. Kr., druhou ve III.—VI. stol. po Kr. Pověsti a báje doby předhistorické zapsány jsou v 100.000 dvojverších v Mahabaratě. Obsa-

Průčelí paláce maharajova v Jajpuru.

hem jejich jsou boje mezi Kuruvingy a Panduingy. O národě Baratů mluví se již ve védách; měl sídlo své mezi Gangem a Džamnou. Okolo r. 1000 kněží upravili obsah Mahabaraty dle svého, vyvýšivše stav kněžský a vliv svůj v státě brahmanském. Kromě Mahabaraty, Šakuntaly, Savitri a Damajanti, v nichž milost a krása žen jsou zidealisovány, nejoblíbenější knihou Indův jest R a m a y a n a, umělé epos, jež napsal Valmiki, sebrav pověsti o historickém hrdinovi Ramovi. Důležitou knihou pro poznání kulturního života Indů jest zákoník Manuův, napsaný již po Kristu.

d) Zemědělství, obchod, průmysl. Největší část obyvatelstva (67%) žije se výtěžkem z polního hospodářství, které roz-

sáhlými vodovody a silnicemi neobyčejně se vyvinulo. Zdělává se asi 70,000.000 ha pozemků. Z toho rýže pokrývá 12,000.000 ha, pšenice 8,000.000 ha, třtina 1,000.000 ha, bavlna 4,000.000 ha, olejníny 3,500.000 ha, káva, čaj, indigo, tabák také 1,000.000 ha. Pšenice urodí se tolik, že vývoz její do Evropy jest již patrný. Velká sucha a záplavy kobylek ničí někdy naděje zemědělcův.

Státní půda pronajímá se velkonájemcům, a ti ji pronajímají na určité doby (3—6 roků) malonájemcům, kteří na ní pracují a nájemného dobývají. Zbude-li co po zaplacení nájemného a po zaplacení daní, zůstává to nájemci; nezbude-li nic, má nedostatek a hlad. V Dekanu obecní půda rozdělena jest v mnoho malých hospodářství. Chov dobytka hovězího byl do nedávna zanedbáván, rovněž plemeno koní degenerovalo a teprve křížením dobrých rass opět se zušlechtilo. Ovce kromě kašmírského plemene nevynikají ani vlnou ani masem. Neúhledné vepře chovají a jedí nejchudší třídy lidu. Dobytek hovězí zastoupen jest plemenem zebu a buvolem, jehož užívá se též k tahu. Ohromné lesy pokrývají skoro třetinu Přední Indie, a jest zakázáno pálením jich nabývatí půdy orné. Zvláště šetří se lesy teakové pro vývoz.

Hornictví je dosud podřízeným odvětvím zaměstnání lidového. Zlata dobývá se na mnoha místech, ale ložiska nejsou příliš vydatná. R. 1896 dobylo se ho za 405.800 ~~£~~ šterlingů. Diamantů nachází se nejvíce v krajinách severně od pohoří Vindhjijského, rubínů v Horní Birmě. Železo vyskytuje se všude po půlostrově, a peci vysokých počítá se do tisíců. Nejlepší uhlí mají mezi Gangem a Godavari. Petrolej prýští se v Assamu a v Pandžabu, měď dávají jižní svahy himalajské, Bengalsko a Mellor u Madrasu.

Britové přicházejí do Indie, aby tu nabyli postavení a zbohatli. Úředníci a důstojníci mají veliké platy a žijí v přepychu. Indie to platí. Platí a sama chudne. Nelze se diviti, že takoví příživníci evropští životní sílu její vyčerpávají. Půlostrov jest nejdůležitější kolonií velkobritskou, z níž vyvezly se již nesmírné poklady, rozmnožující národní jmění Angličanů do té míry, že předčí majetkem svým nad ostatní země světa. Jak obrovské jest obchodní spojení kolonie

Zebu neboli tur hrbatý.

se zemí mateřskou, dokazují číslice. Roku 1902—1903 vyvezlo se z Indie zboží za 2170 mill. korun a dovezlo do Indie za 1734 mill. korun. R. 1904 dovezlo se za 2514 mill. K, vyvezlo se za 1524 mill. K. Z toho vyvezlo se do Anglie 23⁰/₁₀₀, do osad britských 23·2⁰/₁₀₀. Z dovozu připadá na Anglii 63·7⁰/₁₀₀ a 10·7⁰/₁₀₀, tedy 74·4⁰/₁₀₀ (dle Sieversa). Indie jest jako odběratelka průmyslových výrobků i jako dodavatelka surovin a plodin hospodářských pro Anglii nenahraditelná. Nejdůležitější přístavy jsou Kalkutta, Bombay, Madras a Rangun.

Průmysl indický vyvíjel se od nepaměti svou vlastní cestou ku podivuhodným výsledkům. Zejména tkaniny bavlněné a hedvábné vyvážely se ze země na všechny strany. Sukna, vlněné šály, koberce a slaměné rohože dosáhly vzácné pověsti. Indové dovedli šťastným složením různých tkaniv zhotovovati látky pevné a jemné mušelíny, k jichž výrobě dospěli staletými zkušenostmi. Leč tovární výroba výrobkův anglických, která potřebovala odbytu pro svá plátna, šátky, sukna a koberce, zničila slavný průmysl domácí lácí zboží přivezeného. Nyní dodávají ještě látky hedvábné v továrnách zhotovené Muršidabád, Kasimbazar; šály Kašmír, koberce Patna; zboží filigránové, pletené a sítkované, jemné zbraně najdeme ve všech větších městech. Na 5,000.000 vřeten, 30—40 tisíc stavů, 200.000 dělníků zaměstnáno jest v přádelnách, které zpotřebují 5—6 millionů q bavlny. Juty sprádá se přes 200.000 tun, a 5000 tun konopí nestačí na výrobu hrubých tkanin, provazů, lan a rohoží. Spoustám papíru z Evropy přiváženého čelí 20 domácích papíren, pivo vaří 40 pivovarů, 150 cukrovarů vyrábí cukr třtinový, jenž však spotřebě nestačí; tu hlavně mocnářství Rakousko-Uherské a zvláště Čechy jsou hlavními dodavateli cukru řepového. V několika stech továrnách lisují bavlnu, jutu, ve stu olejních připravují různé oleje, 100 pil opatřuje prkna a celulosu k výrobě papíru, 30 mlýnů zbavuje kávová zrna slupek, 60 mlýnů upravuje rýži, 60 továren mísí laky a barviva. Ke chlazení nápojů připravuje led jistě přes půl sta ledáren a na 3000 továren vyrábí jemné indigo.

Co se do Indie dovezlo r. 1891 (v 1000 lib. šterl.).

Tkaniny bavlněné za	27.242	tkaniny hedvábné za	1.386
zboží železné a ocelové	4.201	měděné zboží	1.354
stroje a nářadí železniční	4.066	oděvy	1.214
příže bavlněná	3.768	hrubé hedvábí	1.115
cukr	3.400	ryby	838
petrolej	2.362	koření	813
tkaniny vlněné	1.818	sůl	779
uhlí	1.524	pivo	150

Co se z Indie vyvezlo r. 1891 (v 1000 lib. šterl.).

Bavlna za	16.503	juta	7.602
rýže	12.878	obilí	6.661
opium	9.262	příže bavlněná	6.543

čaj	5.219	káva	1.455
lněné sémě	4.984	sezam	1.357
kůže za	4.696	zboží bavlněné	1.159
indigo	3.073	semeno řepné	980
jutové zboží	2.482	vlna	968

Vyváží se: požitin 44⁰/₀, surovin 44⁰/₀, tovarů 12⁰/₀
 přiváží se: „ 10⁰/₀, „ 9⁰/₀, „ 81⁰/₀.

Ze všech zemí asijských Přední Indie má nejvíce železnic. První otevřena byla z Bombaye do Tanny (32 km) r. 1853. R. 1885 jezdilo se po 19.319 km drah; 31. března 1891 již po 27.814 km. Nyní délka drah obnáší více nežli délka rovníku (rovník = 40.070 km). Přední Indie dotýkají se podmořské telegrafy od moře Bengalského i od moře Arabského. Dvojitý kabel ze Singapuru vede do Georgetownu a hlubinami přes 3000 m pod povrchem mořským končí v Madrasu. Na protějším břehu v Bombayi počíná kabel trojnásobný, vedoucí do Suez a dále do Londýna. Kromě toho z Karači jest kabelové spojení s Basrou na Eufratu, odkudž telegraf vystaven jest do Cařihradu a dále do Evropy. Pošty, telegrafy a telefony jsou zřízeny všude. Po Gangu, Indu i Brahmaputře provozuje se čilá paroplavba.

* * *

Návštěvy Indie Přední dějí se jednak jako odbočky na cestě kolem světa, tudíž na čas krátký, jednak jako studijní cesty zvláštní na dobu 3—4 měsíců. V případě prvním použití lze lodi Bremského Lloydů nebo Hambursko-Americké linie na Ceylon. Z Brem trvá cesta 31 dní, z Janova 18 dní. V případě druhém nejvýhodnější jest plouti po lodi Rakouského Lloydů z Terstu do Bombaye, nebo použití lodi Messageries maritimes. Plavebné vybírají všechny společnosti v stejné výši. Jen rakouské ceny jsou levnější. Lístky zpáteční dostávají se všude a platí na dva roky.

Rakouský Llod vybírá za jízdu do Bombaye v I. tř. 45 *fl.*, v II. třídě 25 *fl.*; tam i zpět v I. třídě 65 *fl.*, v II. 46 *fl.*. Nejpohodlněji zařízeny jsou lodi společností německých, jen že se na nich platí největší zpropitné. Parníky mají svoje kapely hudební. K cestování po Indii hodí se nejlépe doba od listopadu do března. Říjen jest ještě příliš horký, v dubnu již počínají indická vedra. Pohodlné cestování se všemi útratami vyžaduje asi 1000 K měsíčně. Dráhy jsou v Indii levné a výborně zařízeny. Jízdné za anglickou míli obnáší při rychlících v I. tř. 18 piů, v II. tř. 9 piů, v III. tř. 3 pie. Pie jest 12. díl annu a má cenu našeho haléře; 16 annů = rupii; 15 rupii = angl. libře šterl. Za 27 K lze přejeti celou Přední Indií z Kalkutty na pobřeží západní, kterážto jízda trvá 58 hodin. Zařízení vozů předčí nad zařízení evropská. Oddělení I. a II. tř. jsou o polovici vyšší a větší. Sedadla jsou pod okny; uprostřed bývá lavice třetí. Ve výši zavěšeny jsou po stěnách vozů lavice měkce pota-

žené, které lze zvláštními péry upravit v lůžka. Vozy mají dvojité střechy, které po stranách okna přesahují, aby se jimi síla parprsků slunečních lámala. Okna jsou blízko při sobě a dřevěnými žaluziemi opatřena, aby možný byl jemný průvan. V první a druhé třídě jezdí z pravidla pouze Evropané, a poněvadž jich je v Indii málo, cestující mívá část vozu pouze pro sebe. Nikdo neruší klidu jeho, nikdo nevstupuje, nevystupuje, dvěře se neotvírají a nebouchají. Ovšem jest pasažerovi dáti pozor, aby v pravý čas vystoupil, sice mohl by klidně půl dne jeti dále. V Indii jest cizinec odkázán v mnohé příčině sám na sebe. Zavazadel možno vzíti s sebou v I. třídě 11½ mound = 60 kg, v druhé polovic. Na tratech jihoindických necestuje se tak pohodlně jako na tratech severních. Bývajíc vozy přeplněny a ohled k Evropanům jest menší nežli na severu.

Jedeme-li drahou po říši kterýmkoli směrem a pozorujeme-li krajinu kolem sebe, připadá nám, že jsme podobné krajiny již v Evropě někde viděli a jimi cestovali. Barvitost celku, střídavá plastika půdy, způsob orby a zdělávání polí, tvary rostlinné a osvětlení připadá nám jako v jižní Francii nebo v Itálii. Skupiny palem, jasnější zbarvení obzoru připomíná údolí nilské. I nejeví se Indie všude tak, jak někteří cestovatelé ji popisují, nadsazující bujný vzrůst stromů, a plodin, úrodnost polí a zahrad. Rovněž bohatství vzácných nerostů bývalo zveličováno. Vskutku však, ač Přední Indie hojností drahých kamenů předčí nad jiné země, veliký význam její spočíval vždy v průmyslu a to již od dob Alexandrových. Když průmysl vzal za své, vzal za své i předmět bývalého blahobytu. V našich dobách můžeme říci, že 250 mill. lidí v Indii pouze živoří. A neživořili by, kdyby nebyli nuceni plody práce své odváděti svým podmanitelům, z nichž žádný neumírá hladem, ale má se dobře a bohatne.

Z nedostatku, jemuž mnoho millionů chudiny jest obětováno, a z trudných poměrů zdravotních vyvstává každého roku v Indii mor, nepřítel lidstva, který jest hroznější, nežli všichni nepřátelé ostatní. Mor dýmějový objevuje se na konci chladného období ročního, to jest v březnu a dubnu. V Bombayi umírá někdy i 100 osob denně, v létech zvláště zlých 200 i 300 lidí. V celé Indii umírá morem denně průměrně 7000 osob.

Mor po prvé vypukl r. 1896, a od té doby epidemie neubývá. Vláda je celkem oproti hrozně této metle člověčenstva bezmocna a lhostejna. Každému, kdo vidí, co se činí proti šíření nákazy, připadá máně myšlenka, že vlastně nemoc je „léčivým“ prostředkem proti přelidnění a proti všeobecné bídě domorodého obyvatelstva. Je dokázáno, že Evropanům mor není tak nebezpečný jako domorodcům, kteří chodí bosí, spí na zemi a bydlí pohromadě v zástupech v obydlích, podobných děrám a brlohům zvířecím, ale přece podléhá mu mnohá duše evropská jako oběť vládního systému a lhostejnosti. „Times of Calcutta“, nebo „Times of Bombay“ poznamenává prostě na třech, čtyřech řádcích: „Včera zemřel ten neb onen „foreigner“ (cizinec). Jako příčina smrti byl zjištěn dýmějový mor.“

Tím věc odbyta. V krajinách hladových, ve středních provinciích jest mor mnohem silnější nežli při moři. Hrůzyplné jsou číslice, které uvádějí počet úmrtí. Za posledních 10 let (od r. 1895 do 1905) vyžádal si indický mor 19,000.000 lidí. Číslice jest neuvěřitelná, považíme-li, že ve všech válkách minulého století zahynulo jenom 5,000.000 lidí.

Kromě moru dýmějového jiné ještě nemoci řadí v řadách domorodců, zvláště úplavice a tyf. Kde území jest přímo ve správě vládní, poměry zdravotní se zlepšují. Zvláště hladem stížené kraje jsou: Pandžab, Radžputana, střední a východní Dekan.

e) Dějiny. V dobách nejstarších Indové dějin života svého nezaznamenávali. Dávná minulost jejich zůstala zahalena rouškou tajemství. Ani z dějin doby Budhovy nezachovalo se zpráv mnoho. Zůstal však po nich jazyk, sanskrit a písmo, a z těch možno vytušiti, jak bohaté bylo nadání Dravidův i asijských Indů. Řekové, kteří s Alexandrem Velikým do Indie přišli (326), zmiňují se o Indech jako o lidech udatných. Později kultura řecká vlivně šířila se po severozápadní části půlostrova, o čemž svědčí výkopávky probadané a v museích srovnané. Tehdy bylo v Indii 120 malých knížectví bohatých a slavných. Prameny budhistské vypravují o království Maghadě v nynějším Oudhe, o králi Kalakokovi, o Palatiputře, největším městě severní části indické. Jakýsi dobrodruh Šandrakupta zmocnil se r. 317 poříčí gaňžského a založil dynastii maurijskou, z níž pocházel král Asoka (259—222 př. Kr.), ochránce budhismu. Asoka svolal do Palatiputry veliký sněm náboženský, na němž vyznání budhistské řádně bylo upraveno. Nápisů na sloupích z doby té zachovaných jsou nejstaršími autentickými doklady dějinnými v Indii.

Slavná doba nastala, když Guptové veliký počet knížectví sjednotili. Guptové byli příznivci kultu brahmanskému a šířili jej vítězně do končin jižních. Později následovala dynastie Ujjainů, z níž vyšel král Vikramaditja, jehož památka se dosud ctí jako památka indického Šalomouna. Vládl asi kolem r. 500. On a jeho nástupci připravili Indii zlaté doby blahobytu a kultury. Literatura tehdejší byla nejskvělejší v Asii. Na dvoře královském žilo devět básníků, které Vikramaditja zval drahokamy své koruny. Mezi nimi byl Kalidasa, tvůrce Šakuntaly.

Brzo po tom nastal úpadek. V téže době, kdy Arabové vnikli z Afriky do Španěl, voje mohamedánské vpadly z Persie po prvé do Indie, kterou opanovali a několik století spravovali. Tehdy raja (vladař, kníže) padl, a manželka jeho sama hájila hl. města v Sindu, až hladem přinucena byvši město vydala. Leč sama s dětmi na hranici se upálila, a vojsko, bojující do posledního, dalo se pobít. Nejmocnějším vládcem země opanované byl Mahmud Gazni od r. 999—1031, jenž r. 1001 podnikl výpravu do vnitřní Indie po řeku Ganges a po město Delhi. R. 1186 potomci Mahmudovi byli svrženi s trůnu afganskými Chory, kteří 1193 dobyli slavného Delhi.

R. 1398 vtrhl do Indie Tamerlan neboli Timur, vládce Mongolů, porazil Afgany a zničil Delhi. Dlouho trval boj mezi oběma stranami. Teprve sultán Baber, šestý následník Timurův, vypudil Afgance ze země po bitvě u Panipatu r. 1524. Baber založil slavnou dynastii

Tlupa divokých slonův indických.

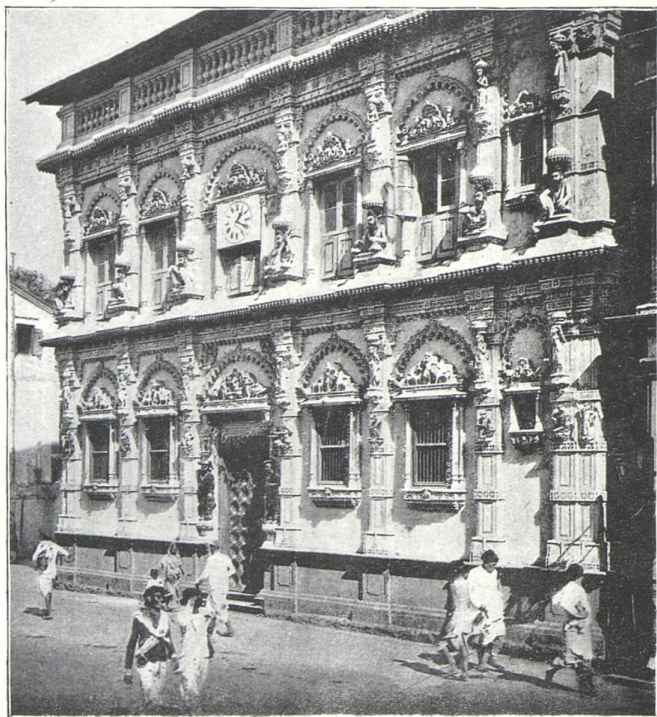
velkomogulskou, kterou Angličané odstranili. Baber napsal svůj životopis, jehož dojemný obsah vzbuzuje v pisateli velkou úctu. Prožil nejromantičtější osudy v mládí a z největší chudoby vyšinul se k výšinám trůnu. Syn jeho Humajun má krásné mausoleum v Delhi. V říši kvetlo umění, ač války neustávaly. Největším panovníkem byl Akbar, (1555 — 1605) syn Humajunův. Znova pokořil Afgance, dobyl

Kašmíru a zjednotil celou Indii. Stavěl průplavy, silnice, vydal zřízení zemské, učil se sanskritu, byl vlídný, rozvázný, velikomyslný. Jsa přítelem čistého náboženství, zavedl na dvoře rozpravy přívrženců různých vyznání. I křesťanským Portugalcům dovolil přístup ke dvoru a dal přeložit evangelium. Zakázal upalování vdov a zanechal mocnou, pořádanou říši. Vypravuje se, že Miriam, jedna z žen jeho, byla křesťanka portugalská. Náhrobek její stojí v Sikandře a podivuhodně korunuje střechu domu, v němž umístěn jest sirotčinec, spravovaný německými paními. K osobě Miriamy vztahují se četná, dojemná vypravování.

Akbasův syn Jehangir nebyl charakterní. Pro ženu svou, Peršanku Nur Jehan, dceru jakéhos kupce, přivedl lid ku povstání a domácí válce, v níž Jehan válčila proti následníkovi trůnu, jenž pocházel z jiného rodu. Jehangir umřel r. 1627. V Agře spatřuje se nádherný chrám, jež panovník dal vystavět Itimadu-Daulahu, otci Jehaninu, prvnímu ministru říšskému. Z nejlepších panovníků indických byl šach Jehan, zbudovatel „Taje“ a mnoha jiných nevyrovnaných děl umění stavitelského. Vyznačuje se nejen jako válečník, nýbrž i jako panovník, podporovatel kulturních snah národních. Panoval 30 let. Syn jeho Aurengzib (Aureng-Zeb) připravil ho o trůn a dal do vězení, kde zemřel. Zmatky a násilnosti v rodě panovníckém přivodil život haremský, jenž v době té se rozbujel. Ženy haremské neštítily se žádných zločinů k zabezpečení trůnu synům svým. Aurengzib utratil bratry své a jejich rodiny, ale připravil se o náklonnost lidu. Panoval od r. 1658 do 1707. Za něho říše velkomogulská zaujímala celý půlostrov kromě osad evropských. Z doby vlády Akbarovy, Jehanovy a Aurengzibovy zůstalo nejvíce památek, neboť stavěly se paláce, lázně, mešity a chrámy všude, kam vládla mogolův sahala. Po smrti Aurengzibově rozdělili se o říši tři jeho synové. Dědic trůnu, Bahadur šach, zemřel již po pěti letech. Nástupce jeho byl popraven, jeho synovec Farukhsir r. 1719 zavražděn. Od té doby dějiny indické představují takové zmatky a množství vnitřních sporů, že jich nelze vypsati.

Ze všeobecného zmalátnění vybavili se Rajputana a Hajderabad. Maharatové dobyli velké části země, část učinili poplatnou a založili vlastní říši. R. 1739 vpadli do Indie Peršané, r. 1751 Afganci, zničili Delhi a zabrali Pandžab. Hned po tom Maharatové dobyli nešťastného Delhi po třetí, ale byli od afganského šacha Ahmada Durania v bitvě u Palipatu 1761 zbiti. 200.000 nepřátel vítěz odvedl do zajetí nebo pobil. Poslední pak samostatná říše maharatská podlehl zbraním anglickým, jimž poddaly se Delhi a Agra.

Dne 19. května 1498 Vasco de Gama vstoupil poprvé u Kalikutty na půdu indickou, a tím nastala nová epocha událostí na půlostrově. Čtyři státy evropské brzy na to uchvátily ve svou moc území Přední Indie. Na prvním místě byli to Portugalci. Středem jejich panství bylo město Goa (od r. 1506) na pobřeží západním. Vynikající místo-králové František z Almeida (1504—1590) a Alfons Albuquerque (1509—1215) zajistili králům svým nabyté území proti každému.

Průčelí indického chrámu v Bombayi.

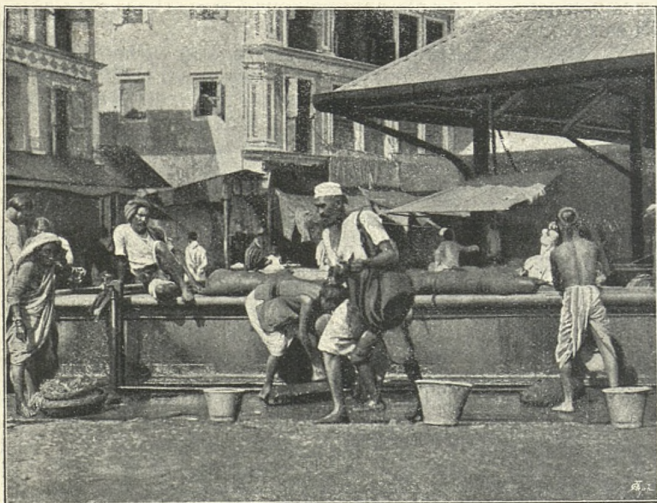
R. 1580 Španělé dobyli Portugal a stali se pány jejich osad zámořských. Pod správou Španělů však význam osad klesal. Toho použili Holanďané a upevňovali vliv svůj na souostroví Indickém i v samé Indii, používše zaměstnanosti Španělů na polokouli západní, kde osady americké proti nim se vzbouřily. Když pak generální stavové hollandští zřídili „východoindickou společnost obchodní“, vytlačili Portugalce i z vod indických, odňali jim Molukky, Ceylon, Celebes, vypudili je z Japonska, pronásledovali je i na pobřeží Malabarském a opanovali nejdůležitější místa tamější. Také Dánové na výpravách svých obrátili se k Indii a r. 1616 také založili východoindickou společnost obchodní. Ale podniky hollandské i dánské zklamaly, a na jevišti osadní politiky asijské zůstali pouze Angličané a Francouzi.

R. 1600 Alžběta, královna anglická, udělila výjimečná privilegia obchodní společnosti obchodníků londýnských. R. 1639 Anglie získala od indických knížat Madras, r. 1664 od Portugalců Bombay, 1699 krajiny při ústí Gangy, kde vznikla Kalkutta.

V dobách těch rozpadávala se říše velkomogulská, a odpadlí nabobové počali se pospolu svářiti. I odhodlali se Francouzové, kteří již r. 1664 se usadili v Putučuri, kteří r. 1674 koupí získali Pondišeri a Čandarnagar v Bengálsku a Madras měli na nějaký čas v rukou svých, k postupu proti svérlivým knížatům. Následkem toho stala se francouzská obchodní společnost majitelkou části východního pobřeží. Angličané nelenili, dosáhli převahy nad Francouzi a přiměli i velkého mogula, že jim postoupil Bengálsko. Bitvou r. 1757 u Plaseje zajistili si území pro vždy, porazivše vojsko francouzské. Francouzská obchodní společnost se rozpadla, a „anglicko-východoindická společnost“ neměla již evropského soka.

Když později vznikla válka mezi Anglií a Severní Amerikou, Francouzové stranili Američanům a uzavřeli s nimi spolek. Vlivem svým způsobili v téže době Angličanům povstání v Indii. Tu totiž spojili se sultán Haidar-Ali, sultán z Majsuru, Maharatové a nizam z Golkondy k podvrácení panství anglického. Velení nad anglickým vojskem svěřeno bylo vrchnímu místodržícímu Warrenu Hastingsovi, jenž energickým a bezohledným jednáním zachránil panství východoindické společnosti. Nejdříve ke smíru se naklonili Maharatové. Syn Hajdara Aliho († 1782) Tippto Saib, jsa ode všech opuštěn, vzdal se výbojů. Ještě dvakrát 1789 a 1799 Indové obnovili válku s Brity, ale když Tippto Saib při obléhání residence Seringapatnamu padl, větší díl říše Majsurské připadl Angličanům. R. 1845 odkoupivši anglická společnost území dánská a podrobivši i mnoho nitrozemních knížat, byla držitelkou celé Indie. „Anglická východoindická společnost“ byla r. 1600 založena, ale největšími právy nadána byla r. 1698 od krále Viléma III. Následkem privilegií společnost mohla nejen nová území zabírat a nadvládu nad nimi sama míti, nýbrž obdržela i právo vésti obchod od mysu Dobré Naděje na východ až po průliv Magelhãesův. Společnost, která s nejvyšší státní hlavou Anglie o nadvládu nade všemi zeměmi zaoceánskými se dělila, užívala všech

práv královských; moc její ovšem byla dočasná a bylo třeba ji každých dvacet let od panovníka anglického obnovovati a potvrzovati; panovníkovi byla také společnost za vládu svých generálních guvernérů (nejvyšších místodržitelů) zodpovědna. Správa indické vlády byla na polovic v rukou ředitelství společnosti a na polovic v rukou královského ministeria pro indické záležitosti, tak zvaného úřadu kontrolního. Společnost čítala 3579 účastníků, jichž kapitál obnášel 6 millionů liber šterlinků. Úroky toho kapitálu zajištěny byly příjmy zemskými. Ve valných hromadách hlasovalo vždy 2400 účastníků a ti volili 24 direktory, jimž svěřeno bylo vedení indických

Nosiči vody v Bombayi.

obchodů. Jakmile kontrolní úřad královský direktory potvrdil, účastníci společnosti neměli práva nějak v záležitosti společnosti zasahovati. Předseda a členové kontrolního úřadu byli jmenováni korunou.

Pro Indii ustanoveni byli guvernéri. Vrchní guvernér sídlil v Kalkuttě a měl právo rozhodovati o válce a míru. Několik rádců bylo guvernérům stále k ruce a měli právo dáti do protokolních knih námitky a ohrazení vepsati. Spravedlnost vykonávaly tři stupně soudní moci: domorodí soudci, angličtí soudci, volení ze členů společnosti, a angličtí advokáti, jimž říkalo se královští rádcí a kteří požívali úplné nezávislosti.

Výsadním listem ze dne 23. dubna 1835 společnost ztratila monopol obchodu s Japonskem a Čínou a přestaly obchodní operace.

Od té doby všichni poddaní angličtí mohou svobodně a volně vésti obchod se všemi zeměmi od mysu Dobré Naděje až k Magelhaesově úžině.

Konečně vítězství a uchvácení tak rozsáhlých území podařilo se anglickému národu jenom nesmírnou trpělivostí, opatrností a shovívavostí k Indům, příležitostnou lstí a sledováním hesla: *divide et impera* — rozděl a panuj! A kde nestačily tyto vlastnosti, užito násilí, hrubé moci a bezohlednosti. Agenti a tajní poslové rozešťvali knížata vespolek, na konec všechna proti všem, pomáhali statečně tomu a zase onomu brannou mocí a tak zvolna, ale jistě připravovali si půdu pro sebe. Kromě toho generálové jakož i vláda varovali se dotýkati náboženského citu domorodců, zákonů zemských a obyčejův a jen to zaváděli, co mohlo všeobecnému dobru, spravedlnosti a bezpečnosti prospěti. Také ponechali vládnoucí dynastie u vesla, neodstraňující je a nepronásledující, pročež shledáváme skoro tolik zvláštních smluv mezi vládou anglickou a panovníky, kolik knížectví existuje.

R. 1857 vypuklo znova strašlivé povstání domorodců, k nimž přidalo se i vojsko z domorodců složené (sepojové). Až do r. 1862 trvala rebelie; konečně byla utlumena drakonskými ustanoveními. Povstalcí na př. byli přivazováni před jícny děl a postřeleni. Mezi mohamedány trvalo vření dál, a ještě teď vzpomínky na krvavé ukončení vzpoury dovedou je rozvášnití. *)

Tu vláda anglická, podporována jsouc politickými poměry a obavou před možnou obnovou všeobecného povstání, 1. září 1858 rozpustila anglicko-východoindickou společnost jako vládnoucí sbor a ujala se Přední Indie jako korunní země království Anglického. (India office, již v čelo postaven ministerský státní tajemník

Hulmāni, posvátné opice indické.

*) Od počátku jara 1907 trvá nové jiffení proti Evropanům, podporované učenými Indý, jichž stále přibývá.

a radní komora o 19 radech v Londýně a již spravuje místokrál sídlící v Kalkuttě, Gownern General of India in Council.) Místokrál, jehož úřad obyčejně trvá pět let, ustanovuje všechny úředníky, kromě guvernérů v Bombayi a Madrasu. Sídlem ústřední vlády jest Kalkutta, v létě Simla.

Roku 1876 dne 29. dubna anglická královna Viktorie přijala titul „císařovny indické“, a 1. ledna 1877 zřízení císařství bylo slavnostně po celé zemi proklamováno.

f) Zřízení. Nynější císařství Indické zaujímá tyto země: veškerá území v Přední Indii, britský Beludžistan, afganské okrsky pohraniční, území odňatá Birmě v Indii Zadní, státy šanské, lushaiské, Kačín, Andamany, Nikobary, Zanzibar, pobřeží Somalské, ostrovy Kurja-Murjaské a Adensko.

Území předoinická nejsou všechna bezprostředně poddána panství anglickému. Rozeznává se poddanství přímé a nepřímé. U států nepřímě pod ochranou Anglie stojících pozorujeme trojí poměr poddanský:

1. Státy pod umluvenou ochranou, jež Anglie opatřuje pravidelným vojskem za určitou sumu peněz, která se smí také zaměnití postupem území.

2. Státy poplatné, které vydržují posádky anglické, ale kdyby nebezpečí hrozilo, Anglie jest povinna vojskem pomáhati a území hájiti. Za to dostává roční poplatek.

3. Státy poplatků prosté. Neplatí vládě anglické ničeho, ač jsou k ní v téměř poměru, jako státy poplatné.

Pravomoc jednotlivých panovníků je rozličná. Tak na př. nizam v Hajderabadě rozhoduje nad životem a smrtí svých poddaných, dává raziti své peníze, vypisuje daně atd.

Jiná knížata nemají z těchto práv ani jediného.

Vojsko záleží ze 100.000 vojáků evropských a z 200.000 domorodců. Nejvyšší velitelská a důstojnická místa jsou však obsazena Angličany. Vojáci mohou se ženiti, a tábory jejich vypadají jako rozlehlé vesnice o velkém počtu chat, v nichž každá rodina bydlí pro sebe. Tábory jejich prostírají se z pravidla vedle velkých měst nebo tam, kde křižují se nejdůležitější cesty zemské. V Pandžabu a na hranicích afganských je vojska nejvíce.

Police čítá na 200.000 mužů s důstojníky anglickými. V době války musí některá domorodá knížata postaviti armádu 300.000 bojovníků; některá knížata místo vojska platí na vydržování jich podporu.

Lidnatost jednotlivých částí císařství je nerovná. Nej hustěji lidé bydlí v rovině ganžské, na pobřeží západním v okolí Bombaye, kde na 1 km² připadá i 200 osob. Nejméně obydlena je step Thar (10 lidí na 1 km²). Uvnitř vysočiny Dekanské průměrně bydlí 50 lidí na 1 km², v Kašmíru 7 na 1 km².

V. Rozdělení Přední Indie.

a) Země v poříčí Indu.

Ve velké nížině Indské mezi Himalajemi, pohořím Solimanským a Aravallským, v okršku velikosti mocnářství Rakousko-Uherského, jest polní půdy málo. Bezdeštné roviny a vysočiny střídají se daleko na jih podél Indu. Vody naprší tu ročně sotva 10 cm., což ovšem nepostačí k vývoji rostlinstva. V Lahore obnášejí srážky vodní 55 cm, teprve od Lahore směrem k horám vlhka přibývá. Z těchto příčin bývá úroda velmi nejistá, a území popisované pravidelně bývá navštěvováno hladem. Dosud jsou v živé paměti hladová léta 1876 a 1878, jimiž Indie při všem bohatství svém a plodnosti stala se pověstnou.

Podobný osud stíhal by i krajinu Pandžab, kdyby nebylo s dostatek pamatováno na zakládání hojných studnic, cisteren a průplavů.

1. Území Pandžab bývalo druhdy v držení štíhlých a silných Sikhů. Řadili se vždy k nejzdatnějším Hindům, poslouchající rozmanitých pohlavárů. Jeden z nich, Randšit-Singh, podrobil si všechny kmeny v Kašmíru; i Pišavar za Indem připojil k panství svému. — Když 1839 zemřel, nastal v zemi zmatek. Nerozmyslná válka s Anglií ukončila se tím, že samostatnost Pandžabu na vždy přestala a krajina připojena byla k říši angloindické.

Území časem tak se zvelebilo, že náleží k nejvýnosnějším provinciím. Hlavním zaměstnáním lidí jest rolnictví, podporované bohatou sítí průplavů vodních. Sikhové (žáci) nestříhají si vlasův ani vousův, nýbrž nechávají si je růsti a vrkoče vlasův ovinují kolem hlavy. Žení a vdávají se později nežli ostatní Hindové, z kterých příčiny plémě jejich mnohem silnější a statnější se jeví, nežli plémě Hindů. Na hlavách nosí vysoké turbany a v nich kousek oceli, již každý pro štěstí u sebe má míti. — Nade všemi městy vyniká Amritsar, posvátné město Sikhův mezi Satledžem a Ravim. Původně jmenovalo se Čak, potom Ramdas pur. Jméno studně nesmrtnosti = amritsar přešlo na celé město. Studní nesmrtnosti jmenují cihlami vyzděný a pěkně ozdobený rybník, v jehož středu se zdvíhá chrám s cibulovitou kupolí, zasvěcený Gurru-Govind-Singhovi. Přes 160.000 lidí žije se v městě a v okolí orbou, obchodem a přijímáním poutníkův.

Sledující železnici z Lahore do Mo, dostihneme přes Ravalpindi (140.000 obyv.) a přes pevnost Attok (klíč do Indie od západu) Pišavaru, hlavního města provincie pišavarské, obchodem kvetoucího a strategicky důležitého. Silné posádky vojenské chrání tu vstupu do Indie.

Západně od Amritsaru leží město Lahore, které za poslední války vzalo za své a nyní jest přestavěno. Stalo se v naší době křižovatkou důležitých drah pandžabských. Bývalo sídlem velkého mogula a hlavním městem Randšita Singha. Rozsáhlé zříceniny nasvědčují, jak město Lahore bývalo velké. Nynější Lahore zaujímá

pouze západní kout starého města a jest obehnáno silnou zdí. — 200.000 obyvatelů, mnohé školy, zvláště orientální akademie zvané pověsti, a rozsáhlé tkalcovny činí z Lahore město první důležitosti. V bezprostřední blízkosti zřítí lze dobře zachované mausoleum Jehangirovo, čtverec o 24 m délky. Pod 30. rovnoběžkou leží v háji palem Multan s 90.000 obyv.

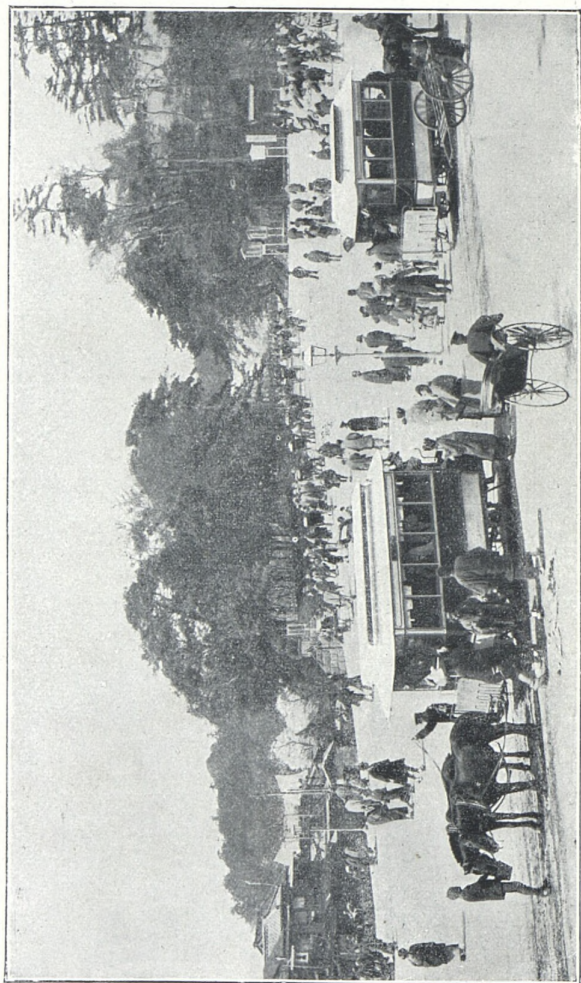
2. Území Sindské při dolním Indu jest málo obydleno, poněvadž jest prostoupeno částečně pouští Tharem, na níž buvoli, osli a velbloudi nalézají skrovnou pastvu. Hajdarabad jest tam největším městem; dále mohutní Šikarpur a přímořské město Karači (14.000 obyv.). Administrativně Sind náleží k президенství bombayskému. Válkami byvši zrušeno, od r. 1843 opět se vzdává obchodem i průmyslem.

Hajdarabad, Hyderabad, město lvi, čítá as 80.000 obyvatelů; má mnohé dobré školy, státní vězení, silnou britskou posádku a vládní úřady. Obyvatelstvo zabývá se hotovením zbraní, látek hedvábných i bavlněných. Nejbohatším městem bývalého státu Sindu jest Karači (117.000 obyv.); opatřeno jsouc pěkným přístavem, nad nímž zdvihá se silná pevnost. Zprostředkuje obchodní spojení mezi Kabulem, Lahore, Persií a Beludžistanem. Vyváží hlavně velbloudy, mořenu, kamenec, salnitru, sůl, vlnu, bavlnu atd. Karači spojeno je na pevnině drahou s městy v Pandžabu a tak se železniční síť hindustanskou, na moři s hlavními přístavy společnosti „British-Indian-Steam-Navigation-Comp.“

Vzrůstu Karači přispívá okolnost, že jedenáctiramenné ústí indské není přístupno lodem námořním, tak že všechna doprava zboží do nížiny Indské se děje odtud.

Šikarpur leží ve velmi úrodné krajině a jest nejobchodnějším městem v Sindu, majíc 60—70.000 obyvatelův, prostranný bazar, mnoho pěkných budov a silný obchod průvozný na cestě od Astrachaně do Kalkutty. Směnky obchodníků šikarpurských mají jisté, zvučné jméno a pevný kurs. Při Indu od Šikarpuru až k ústí jest řada měst, jichž pověst již v starém věku byla velká jako Khaipur, Rori, Sukkhar a j. I v Sindu žijí Sikhové.

Pod svrchovanost anglickou náleží také celý Beludžistan. (Viz str. 139!) Politické poměry říše této, která jest pod ochranou chana kelatského, založeny jsou na smlouvě kelatské, již obnovena byla určitá ustanovení dohody, již r. 1854 smlouvené, ale nedodržované. Ustanovení smlouvy té podřizují Kelat a na něm závislé kmeny britské ochráně. Chan přijímá britskou pomoc k udržování pořádku v zemi a roční příspěvek. Anglie má právo zřizovati vojenské stanice a zvláště pečovati o svobodnou dopravu průmyskem Bolanským. Od r. 1877 sídlí v Kelatu guvernérův generální agent jako nejvyšší britský úředník. Smluvou z 8. června 1883 přenechal chan správu okresu quettského (kettského) a bolanského Angličanům za další roční příspěvek. Pod svrchovaností britskou jsou také beludžistanské kmeny Marrův a Bugtů.

U vchodu do veřejných sadů ujenských v Tokiu.

Východně od delty indské zabíhá hluboko do pevniny zátoka Kačská, přecházejíc v močálovitou sníženinu, zvanou Ran. V létě na míle cesty nevidět stromu ani kře, jenom samý písek a vyschlé, rozprýskané bahno. V době dešťů Ran proměňuje se v kalné neko-nečné laguny, jež na severu omezuje Allah-Band (Boží hráz) jako stupeň nadzdvíženého terrainu. Ostrov Kač uzavírá lagunu jako rozsáhlý liman.

3. Gudžerat. Jižně od zálivu Kačského šíří se půlостrov Gudžerat (Kathiavar) o málo menší Čech, jež se strany jižní oblévá záliv Kambajský. Obyvatelů žije na něm as $2\frac{1}{2}$ milionu

Sloni při slavnostech indických.

rozdělených v mnohá knížectví, nad nimiž vládne Britsko. Knížecí synkové vzdělávají se v Ražputu v muže vládě oddané, věrné a poslušné. Nejslavnější z měst knížecích bývalo Ahmedabad. Před 300 lety bydlelo prý v něm lidí million, nyní asi 186.000. Vynikalo uměním sochařským, a umění to působilo tak na vkus stavitelův, že všude užíváno k ozdobě krásné práce kamenické s ozdobami prolamovanými a neobyčejně jemně prováděnými. Nejnádhernější, přímo úchvatné jsou stavby chrámové v Palitaně, pod 82° zem. vých. délky. Tam sneseno náramné bohatství, z něhož vykristovalo umění nejčistšího zrna. Za městem Palitanou na hoře Satrunjaji shlédnouti lze nejskvělejší památníky náboženského nadšení budhistských jainů,

nespočetné chrámy a svatyně v nejčistším provedení z nejkrásnějšího materiálu.

Dr. Oskar Bauman takto líčí vstup do města chrámového: „Tlumený šum nespočetných zástupů nesl se městem chrámovým; v dáli zněly zvuky kovových puklic a jasného zvonku. Popis toho, co jsem spatřil, nemůžu skoro ani podat. Nepřehledná směs chrámů, chrámečků, sloupů, pagod, výklenků, řezb a ozdob na prostoru několika čtverečných km. Seřazení některých skupin jest celkem asi takové, že kolem jedné velké budovy, v níž skryta jest největší svátost, řadí se budovy menší, sloupovými, výklenky a nikami ozdobené. Všude, kde lze, umístěna jest socha nebo obraz boha Jajna. Typy skupin chrámových jsou rozmanité, dle toho, kdo na chrám obětoval a které bylo jeho přání. Vznikly všechny tyto krásy nákladem bohatých ctitelův Jajnových, na něž mnozí obětovali celé jmění své. Vše stavěno jest v nejčistším domácím slohu jajnském, jenž zdánlivě překvapuje neuspořádaním, ale při bedlivějším studiu překvapuje živostí, krásou, nádherou a rázovitostí. Vše je z mramoru. Mnohé pomníky mají na sobě známku „produce of Italy“ na znamení, že jsou z mramoru karrarského, jež s velkým nákladem na lodech a vozech až sem dopravili na temeno hory Šatrunjaje. Mramorové podlahy, mramorové stěny a stropy dodávají všemu okolí pohádkového půvabu, jenž stupňuje se do údivu při pozorování nekonečných, bizarních, namáhavých, ale uměleckých prací vyřezávaných, rytých, modelovaných. K těmto krásám připojuje se ještě souhra křiklavých sice, ale jasných barev, jimiž brány chrámové, stěny a různé části chrámové jsou ozdobovány. Kromě toho k doplnění dojmů tu a onde leskne se hladina rybníčku, hustým stromovím zakrytého, v jehož větvích hnízdí hejna zelených papoušků. A do bludiště chrámů vcházejí řady zbožných poutníkův, oděných v nejskvostnější šat, zdobených lesklými drahokamy a mizejí v přechytlivých síních, chodbách a dvorech. Jako rozkošná stafáž objevují se štíhlé Indky v červených a zelených hedvábných šátcích mezi stromy, mezi bílými budovami, a podobny jsouc báječným bytostem, okouzlují muže, jimž jedině zde, na posvátném Šatrunjaji, dovoleno jest pokochati se pohledy na krásné, nezahalené, nezastřené, usměvavé ženy. Nikde jinde nepřisluší se, aby žena stavěla se na odiv světu. Celý život svůj připoutána jest k své domácnosti a od veřejného života oddělena ve své zenaně.“*)

b) Země himalajské.

Země himalajské jsou území nad míru vysoká, hornatá a hlubokými údolími proniknutá. Obyvatelstvo v nich vyrůstá tak divoce, jak divoká jest příroda kolem něho a připomíná celým životem svým neodvislé národy tibetské. Na jižní straně Himalají jsou neodvislá území Nepál a Bhután, kteréž horské země honosí se svobodou;

*) Zenana jest místnost v domě, kterou vdaná žena s dcerami nikdy neopouští a léta svá v ní prožívá.

ovšem svobodou, jež možna je pouze vedle všemocné Anglie. Ostatní krajiny všechny, nevyjímajíc nejvyšších zákoutí horských, uznávají panství anglické.

1. Kašmír, od r. 1846 pod svrchovaností Britův, země 4krát větší Čech, rozkládá se v severozápadním díle indobritské říše až k údolům Karakaše a jest obydlena Hindy, kteří náležejí z větší části

sunitskému islamu. Vlastní Kašmír jest podélné údolí himalajské, 150 km délky, a 110 km šířky s podnebím mírným a vzácnou úrodou. Druží se k nejvelikolepějším vysočinám na zeměkouli. O Kašmíru mluvilo se vždy jako o zemi věčného jara, a velký mogul Jehangir prý říkal: „Spíš oželím celou velkou Indii, nežli svůj milý Kašmír.“ Největší město Srinagar (město sluneční) jest poutním místem Hindův i mohamedánův a bývalo letním sídlem velkého mogula (1603 m nad mořem). Patří k největším městům indickým (122.000 obyv.). Vyrábí drahocenný olej růžový a šály z vlny kašmírských ovců. Bývalo městem vynikajícím; pomalu schází. Úzké, těsné ulice a dřevěné stavby působí dojmem nepříliš povznášejícím. Přes řeku Čilam vede mnoho dřevěných mostů, opřených o pilíře, sestavené z klad křížem přes sebe složených, pevně spoutaných a čím výše tím delších, tak že pilíř, čím je vyšší, jest také širší. Klády těšou se z cedrů deodaro-

Maharaja udajpurský.

vých. Střechy domů pokryty jsou z pravidla vrstvou země, v níž bují květiny jako živá okrasa říms, okrajů střešních a oken. Obyvatelé kašmířští (3,000.000) jsou silní, pěkně urostlí horalové, kteří pěstují skvostné ovoce, zeleninu a rýži. Zhotovují vyhlášené šály kašmířské, zbraně, papír, kůže. S ostatními Indy jsou v čilém spojení obchodním.

Kromě Srinagaru jsou na jižních svazích himalajských ještě pamětihodná města Islamabad, Kičivar a Chamba. Čím dále vnikáme do Tibetu, tím více obyvatelstvo řídne, a vše bere na

se ráz krajín, jež spočívají pod ochranou dalaj-lamy. Domy jsou z hlíny slepeny a majíce ploché střechy, uzavřené dvory, malá okénka, podobají se buddhistickým chrámům. Kašmíru náleží okresy: Jammu, v němž je residence maharajova (město Jamma), Cansgar, Rupshu, v nejhořejším toku indickém krajina Ladakh s městem Lehem nebo Ladakhem (3439 m) a Baltistan s městy Iskardem (Skardem) a Gilgitem. Ladakh jest vlastní domovinou ovec kašmírských.

2. Sikkim jest horská země s 10.000 obyvateli, již na západě uzavírá Nepal, na východě Bhutan. Jako obrovská škeble mezi horskými obry otvírá se oku pozorovateli, protékána jsouc řekou Tistou a jejími vodními přítoky. Jižní a dolní části země jsou úrodné a mají tropickou květenu. Nejvyšší straně a hřbety pokrývají tučné, zavlažované pastviny, jimiž skoro bez stoupání na různé strany vedou cesty do labyrintu horské hmoty, kterou tvoří Himalaja. Na západě vroubí zemi odnože Kančinčingy (jejíž ledovce studoval alpinista Freshfield), na východě hřebeny Čoly, které zároveň tvoří hranice sikkimské a bhutanské. Jindy bývalo území Sikkimu poplatno Tibetu, potom pouhou provincií, odkudž také pochází rychlé a trvalé šíření lamaismu mezi pastevci vysokých hor. Nejpamátnější z klášterů tu vystavěných jest Pamiongčí z XVIII. století. S něho nejpůsobnější je vyhlídka na spousty ledovců ve skupině hor kančinčinských. Vyhlídka jest úchvatná, ale klášter vydán je na pospas ukrutným bouřím horským, pročež střecha klášterní velikými řetězy musí býti k zemi přikována, aby ji víchř i se všim neodnesl.

Roku 1850 vliv anglický zvítězil ve svobodném dotud státěčku. Vláda sikkimská totiž dala zatknouti a uvězniti dva vlivné Angličany, kteří dotěrně v Sikkimu si vedli, a způsobila náhlé obsazení jižní polovice území sikkimského vojskem anglickým. Okolí Daršilingu (jižně od Pamiongčí) bylo již před tím Angličany najato jako léčebné a lázeňské místo armády indické. Nyní však po anglicku hned anektováno a železnici spojeno se světem. Za 10 let po tom Sikkim pozbyl své samostatnosti.

Daršiling (Darjiling) s 10.000 obyv. je hledané léčebné místo, kam utíkají se lidé, zachvácení zimnicí, aby v zdravém horském vzduchu našli úlevu a uzdravení. Zvláště Evropanům jest Daršiling útočištěm nezbytným. Proto Angličané spojili Kalkuttu s Daršilingem úzkokolejnou železnici, kterou v světě technickém nazvati lze divem. Celým zařízením svým dráha znamená návrat k prastarému principu, dle kterého již Římané stavěli svoje silnice: nepůsobiti přírodě násili a všude se podrobiti formaci terrainu. Vzdušná čára mezi Siliguri a Daršilingem jest jenom několik mil, ale rozdíl výškový skoro 2500 m. Z Kalkutty jede se do Dum-Dumu, do Dumdgeie, do Sawa-Ghatu a Siliguri. Obtížím technickým čelilo se tím, že zvolen abnormální rozchod kolejí, 610 mm., profil kolejnicový však těžký a vzdálenost pražců malá. Lokomotivy jsou o 80 koňských silách, velmi těžké, aby byla na velkých sklonech dostatečná adhaese, a jsou hodně široké, tak že těžiště leží velmi nízko, aby se zamezilo překocení při malých křivkách. Vozy mají výšku muže a jsou rozděleny ve dvě oddělení. Na

železném rámu spočívá dřevěná podlaha se čtyřmi lavicemi. Po stranách trčí čtyři tyče, které nesou lehkou střechu s hnědými záclonami pro ochranu proti slunci a dešti. Opatření tato mají svou příčinu v neobyčejně malém poloměru záhybův a v ohromném stoupání, pro jaké by se spotřebovalo při normální dráze ohromného množství uhlí, v Indii poměrně drahého. Cestující jedoucí po dráze, 79 km (57 anglických mil) dlouhé, neubrání se domněnce, že se octli na kolotoči. Kde je hora vhodná, závitnice stoupá kolem ní. Tunelům se předešlo tím, že lokomotiva někde vlak táhne a jinde vytlačuje, což se opakuje při malé ztrátě času tak dlouho, až se dospěje místa, odkud může v obvyklých zatáčkách jeti dále. Celkem dráha vede po staré silnici, vedoucí přes Sikkim do Tibetu. Jízda trvá šest hodin, a cestující uchvátní jsou přírodou, která všude se jeví. Čím výše trať stoupá, tím zřetelněji vzdaluje se od nížin a hlubokých tropických pralesů. Mizejí porostliny bambusové, palmy, a místo nich objevuje se rostlinstvo subtropické se stále zelenými duby, olivami, vavříny a jinými stromy. Na některých místech lesy se otvírají a tu zřítí lze bohaté plantáže čajovníkové, kávové, chinové a jiné. V příznivém počasí objevují se poutníkům v pozadí zelené stráně čarovných svahů, po nichž rozsety jsou domy, sanatoria, hotely a villy daršilingské a za nimiž v mlhách skrývají se štíty himalajské. Podnebí daršilingské jest mírné a rovná se meranskému v Tyrolsku. V jasných nocích zimních klesá někdy temperatura pod bod mrazu. Léto není tak horké jako v střední Evropě, na nejvyš 25°6'. Jaké to dobrodiní pro obyvatele Kalkutty, kde v květnu bývá průměrně 29°5', v létě 38° až 40°!

3. Nepal (svatá země) o něco menší Kašmíru prostírá se po stupňovinách himalajských mezi 27° a 30° sev. zem. šířky, od zelených niv a pralesů tarajských po pásmo věčného sněhu a ledu. Hranice mezi Nepalem a územím britským přesně stanoveny nebyly a snad již ani stanoveny nebudou. Nepal časem splyne s císařstvím jako Kašmír, jako Sikkim. Zavlažovaná údolí vynikají velikou úrodností. V jednom z nich blízko 85. poledníku ukrývá se hl. město Katmandu (ve výši 1190 m) se 60.000 obyv. Cestovatelé líčí je jako pěkně stavěné a dlážděné, ale nečisté. Stavby prozrazují sloh indicko-čínský, vlastně tibetský. Silnice zemské, vedoucí do Tibetu přes nejvyšší průsmyky na světě, dobře jsou udržovány a užívány. Před stoletím stát pozbyl krajiny Kumaonu a některých částí taraje, kamž Angličané ihned rozšířili síť svých železnic. Lid původu tibetského skládá se z brahmanských Hindův a z budhistických Nevarů. Horským pastevcům říká se Butijové. Všichni pečlivě zdělávají půdu, pěstují ovoce, a kde lze, sázejí rýži. Jest jich 3 až 3½ mill.

Nad zemí vládne raja (radža, král nebo kníže) z kmene statečných a bojovných Ghurků despoticky. Záliba jejich ve vojenství tak jest rozšířena, že vláda anglická každého roku z Nepalu rekrutuje mladíky pro nejlepší své pluky. Tím se stává, že lid těsněji a těsněji přimyká se Angličanům a přerušuje přirozené svazky příbuzenské s Čínou. Ani buddhismus tibetský necení se v Nepalu tak, jako božstva

hindská. Stavení venkovská jsou z cihel, šindelem, slamou nebo taškami kryta, ozdobují se verandami, na kterých všude shledáváme se s řezbami podivných motivů.

4. Bhutan sousedí se Sikkimem na východě a obydlen jest lidmi rovněž původu tibetského. Hlavní město jest Tasičasang. R. 1863 Angličané vedli válku s Bhutanem, která skončila r. 1865 mírem, v němž sporná území mezi Bhutanem a Assamem připadla Angličanům a připojena byla Bengalsku. Území obsahuje nejdůležitější průmysky (duars) přes východní Himalaje do Tibetu.

5. Assam jest lesnaté území pohádkově bujného vzrůstu rostlinného při středním toku Brahmaputry, bohato vodou a jakoby vklíněné mezi Himalaje a pohoří Patkaj. Bývalo druhdy samostatnou říší; r. 1825 Angličanům se poddalo a bylo přivtěleno Bengalsku. Hl. město jest od r. 1874 Šilong s 20.000 obyv. Šilhet má 30.000 lidí. Obyvatelé v horách (Garové, Khasiové) jsou nezávislí, podobně jako divocí kmenové v severní části horní Birmy a v nezápadnějších končinách čínské provincie Jünnanu. Assamové přijímají kulturu indickou; vyznačují se ztepilou postavou, světlou pletí a jakousi inteligencí. O horalech, jimž říká se Nagové, ví se ještě málo. Kterýsi cestovatel vypravuje, že jednotlivec z nich stává se mužem teprve tehdy, když je tetován. Obřad tetování lze však provést, jestliže mladík zabije nějakého muže nebo ženu a hlavu jejich jako oběť odevzdá. Mezi Assamem a Birmou je malý stát Manipurský (21.000 km²), jenž zdvihl se r. 1891 proti Anglii a dlouho ji v horách zaneprazdňoval. Ovšem na konec podlehl a uznává za svého pána krále Eduarda VII. Obchod provozován byl původně pouze po řece Brahmaputře, ale když objeveny byly vrstvy uhlé v Dilinském údolí, ihned prodloužena byla síť železniční až na nejzazší severovýchod, po níž dělo a děje se zásobování parníků uhlím. R. 1895 vybudována železniční trať, která dopravuje uhlí až do Di-brugarhu a spojuje Čilagong s údolím Surmy.

Největší cena Assamu spočívá v bohatství uhlí u Dilingu, v blízkých pramenech petrolejových, v dolech na rudu železnou a v pěstění čaje. Skoro million lidí zaměstnáno jest v sadech čajových, jichž výtěžek dosahuje již 20.000.000 K. Na místech od záplav chráněných pěstují bavlnu, jutu (čutu), len, řepku, sezam a tabák. Vlhký a horký vzduch v létě při 27° střední teploty jest nepřijemný, tísnivý a nezdravý, poněvadž doba deštivá tu trvá mnohem déle, nežli v ostatních částech Indie. Začíná v březnu a končí uprostřed listopadu, tak že nížiny při ústí řek i 8 měsíců bývají pod vodou. Tu také ve výši 1400 m nad mořem leží Cherra Punji (Čera Punči), místo, kde naprší nejvíce vody na celém světě, více než 12 m. V té době zuřivají v Assamu strašlivé bouře, doprovázené častým zemětřesením. Za to vzduch v době zimní jest vábný a uzdravující; jen husté, těžké mlhy, které o půlnoci nad kraje vystupují a často do 11 hodin dopoledne jako neproniknutelný závoj obzor zahalují, neblaze působí na zdraví Evropanův. V lesích tamějších žijí sloni ojedinele nebo v stádech, voděných nejsilnějšími samci. Nosorožci pro-

valuji se v bažinách řek a lagun. Medvědy, buvoly, divoké kance lovci stopují ve všech směrech. Nejvíce škod nadělají šakalové a divoké kočky. Nikde v Indii nežije tolik hadů jedovatých, štírů, stožek, termitů, krys, žab a moskytů, kteří s člověkem i příbytek sdílejí, jako v Assamu. Krásní orli, sokoli, jestřábi a káně vznášejí se nad horami, hejna papoušků ožívují háje, a družiny opic tihnou z hlubin lesů k lákavým plantážím a polím kukuřičným, v nichž za nepřítomnosti hospodářové strašně řádívají.

Hlavní třída v Džajpuru.

c) Země v poříčí Gangu.

V poříčí Gangu rozkládají se mezi horstvem himalajským a vindhijským (dle Balbiho) 82 státy, pod různými úmluvami Angličanům poddané.

1. Radžestan jest území na rozvodí indském a ganžském, zaujímající část pouště tharské a obsahující pohoří Aravalli a střední tok řeky Čambala. Říká se mu také Radžputana či 20 knížectví Radžputů, to jest knížectví dvaceti princů. Obnáší 340.000 km² a 15.000.000 obyv. Spravují je domácí knížata, nad nimiž dohlédají

angličtí agenti nebo sídelníci (residenti). Roztříštěnost kmenová nikde nejvíce se větší než v Radžestanu. Nebýti jí, Angličané nebyli by nyní vládci tak rozsáhlé země. Míchají se vždy do záležitostí jednotlivých státčkův a pak z rozporův jejich těžice, stávají se pány sporných území. Lid má se za kastu bojovnou, a jen kasta kněží jest nad něj. Vynikají pěknou postavou a pěknými tvářemi. Dějiny jejich jsou vyplněny rytířskými činy, při nichž účta k paním takovou asi má důležitost, jako u nás mívala ve věku středním. Šlechta indská jako evropská volila k stavbě sídel svých vždy vyčnívající, osamocené vrchy a skalní útesy, které bývaly nedobytny.

Největší město v nejmocnějším státě Radžputu jest Džajpur se 100.000 obyv. Chrání je tři pevnosti, z nichž v jedné bydlí v nádherném paláci kníže, máje moc velikou a dalekosáhlou. Džajpur r. 1725 vystavěl a pěknými stavbami vyzdobil pověstný radža Džejasing, jenž po celé Indii proslaven byl svými hvězdářskými vědomostmi a nejen v Džajpuru, nýbrž i v Mutře, v Delhi, v Benaresu a v Udžeinu dal vystavěti bohaté hvězdárny. Město vyniká pravidelností, jest hojně navštěvováno a vyhledáváno pro přehledné a ojedinelé museum na světě, obsahující sbírky nejstaršího domácího průmyslu: kobereců, zbraní, zboží kovového, hedvábného a krajového. Obyvatelů žije tam na 200.000. Bharatpur (Bhartpur) se 120.000 obyv. má pěknou citadellu.

Dále na východě a na severních svazích vysočiny Dekanské, jižně od řeky Džamny, jsou: 2. Bandelkandh, 3. Baghalhand, v nichž dříve rozeznávalo se 39 knížectví (Central-India-Agency), 4. státy malvské (8 na počet), rozložené po stejnojmenné planině, zasahující téměř až do Ghat západních.

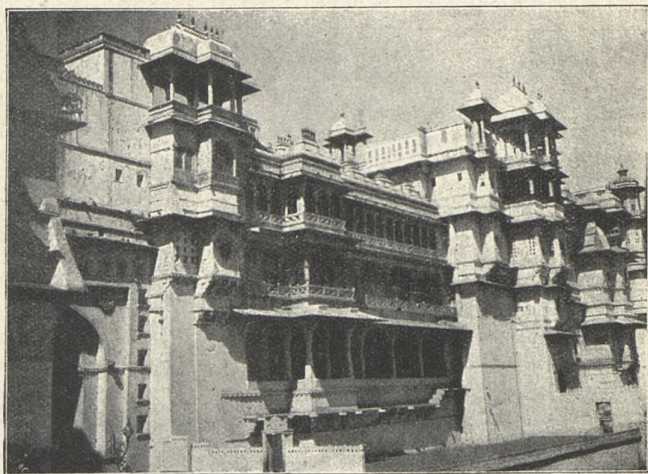
5. Stát Indorský s hl. městem Indore (130.000 obyv.) býval z nejmocnějších ze svazku států maharatských. Tu vládne dosud pod ochranou britského agenta dynastie Holkarova. R. 1801 bylo město Indore úplně zničeno od nepřátelských Sindův, ale od r. 1818 rychle se zase vzpamatovalo a kvete znova obchodem i průmyslem. Pamětihodno jest mauzoleum Malhara Raa Holkara, zakladatele nynější dynastie, a mauzoleum Alia beje.

6. Bopal považuje se za ochranný stát, nejlépe spravovaný. Město Bopal chová as 90.000 lidí, kteří se vyznačují činností obchodní a průmyslem. Rovněž město Dhar (100.000 obyv.) bývalo krásnější a bohatší. Příchodem Britů ubráno i jemu síly životní, tak že pouze živořilo. Několik hodin cesty na jih leží ohromné zříceniny Mandovy, jejichž objem počítá se na 17 km.

7. Nad územím sjednocených Maharatů vládl na konci XVII. stol. Sevadží († 1680). Tak zorganizoval knížata a lid, že když později Britové o jejich vlast usilovali, mohli proti nim postaviti 300.000 mužů. Leč roku 1816 cizinci rozrušili jejich jednotu, a kromě Sindů všichni stali se vasaly. R. 1843 i Sind padl v závislost Britův, a r. 1853 země Maharatů celá připojena k oněm zemím britským, jimž ponechána samospráva i domácí dynastie knížecí, ale které zařazeny jsou v okruhy provincií bezprostředně vládě kalkuttské pod-

řízených. V území maharadži sindského leží město a pevnost Gvalior. Z roviny vystupuje vrch 100 m vysoký a na něm stojí pevnost Gvalior, jež dostupná jest pouze po schodech v skále vytesaných a baštami chráněných. R. 1844 Britové ji opanovali. Uvnitř pevnosti jsou domy, pole, zahrady a nádržky vodní pro zachování posádky, v městě pak mnohé vzácné památky stavitelské, dílny na zbraně, slevárny děl a továrny k výrobě střelného prachu. Počet obyvatelů páchá se na 140.000 obyvatelů. Udžein na ř. Serpě vynikalo indickou učeností.

8. Stát Guikowar (veliký jako Morava) záleží z několika dílů, z nichž část i na půlostrově Gudžeratu se rozkládá. Hl. m. Baroda

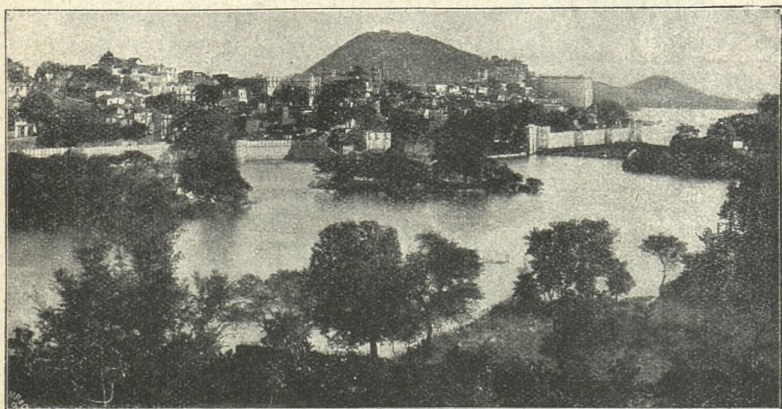
Průčelí paláce knížecího v Udaipuru.

(150.000 obyv.) v kraji pěkně vzdělaném. Velká a pamětihodná města v ostatních státech radžputanských tuto ještě jmenujeme: Kotah v stejnojmenném státě. V Kotahu vystavěn byl most roku 1820 v délce 314 m přes řeku Barkandii, kterýž jest z nejkrásnějších v říši. Bikanir, město a zároveň oasa v Tharu, se studnicí 77 m hlubokou a přes 6 m v průměru. 70.000 lidí v něm žijících živí se hlavně tkalcovstvím, výrobou turbanův a mušelinu. Serong, Udaipur, Čitor, Ajmere a jiná města prospívají indickým domácím průmyslem, a každé z nich honosí se nějakou zvláštností, jako památník starých, krásných dob.

9. Rozsáhlý kus Přední Indie, protékáný Gangrou, Gangem, Džamnou má název provincie severozápadní a zaujímá nej-památnější města celé Indie. Tu jest dějiště strašlivých indických

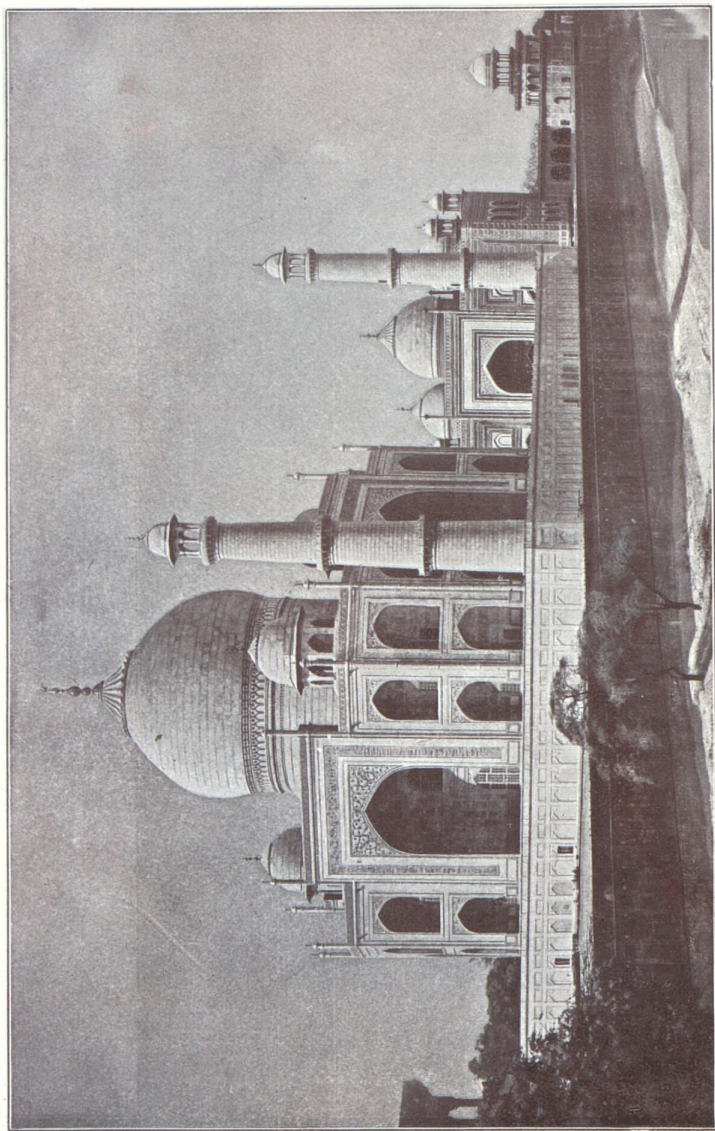
dramat dějinných, krveprolití a bojů, s nimiž lze srovnati toliko zá-
davy křesťanské za prvních císařů římských. Tu v kulturu zastřená
panovačnost plemene anglosaského slavila děsné orgie, a žádné
město světa, vyjmajíc snad Řím, nebylo svědkem tolika hrůz jako
Delhi (Indrapastha), v němž dokonána zkáza velkolepého umění
indického, kde vykrváceli poslední obhájci zlaté svobody indické pod
praporem velkého mogula. Veliká města staré i nové doby kupí se
v rovinách k sobě a jsou se svými četnými zříceninami a mešitami
bohatým svědectvím bývalé čarovné a dojemné krásy. Z nádherných
paláců knížecích, na nichž každá ozdoba jest dílem uměleckým a
drahocenným, vláda anglická zřídila kasárna a pevnůstky.

Delhi leží na návrších při pravém břehu 300 m širokého ramene

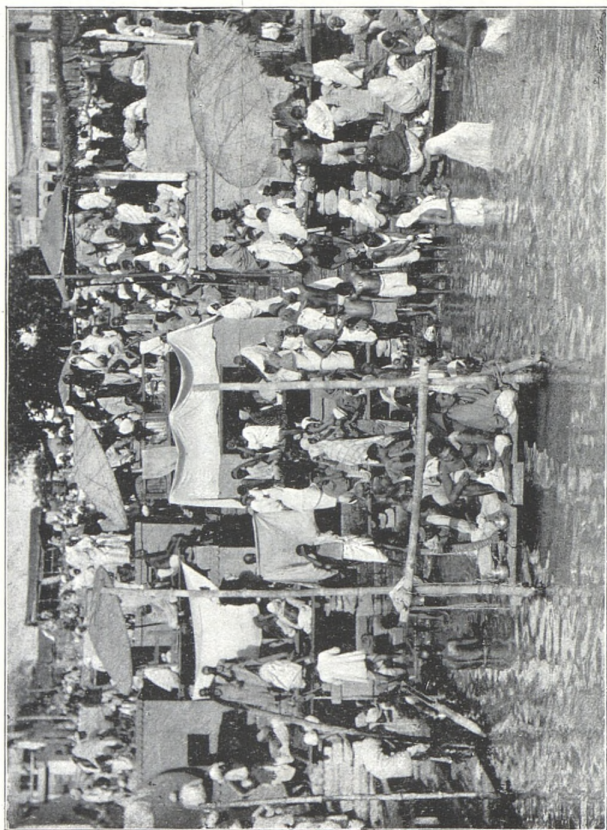
Pohled na Džajpur. V pozadí hrad knížeci.

džamunského uprostřed velmi úrodné roviny. Druhdy bývalo prvním
městem Indie, majíc za Aurenga-Ziba na 2,000.000 obyvatelův (nyni
sotva $\frac{1}{4}$ millionu) a bylo jaksi skvělým střediskem všech lidnatých
a bohatých států. Často bývalo válkami pustošeno, ale vždy zase se
vzmohlo a špelo k novému rozkvětu. Pohromy devatenáctého století
byly tak veliké, že bývalá nádhera a byvalý lesk města Delhi, pro
něž bylo slaveno, nikdy více se nevzkřísily. Poslední velký mogul
Allum musil složit zbraň a podrobiti se věznění ve vlastním paláci,
maje roční příspěvek a titul „Krále králů“. Jeho přibuzenstvo, obná-
šející 19.000 žen a 700 mužů, živo bylo pak z anglických apanáží.
Byl to pouze pablesk života toho, jenž vířil na dvorech indických
panovníků v době svobody. Nejkrásnější vzpomínky národní, nejlepší
povídky a nejvroucnější touhy Indů nesou se k dobám svobody, kdy
nenáviděný Brit neposkvrnil ještě země jejich šlepci svou. A když

Tadž Mahal, náhrobek ženy Jehanový v Agře.

Fotografoval Fred. Hamm.

Indové koupají se v posvátném Gangu.

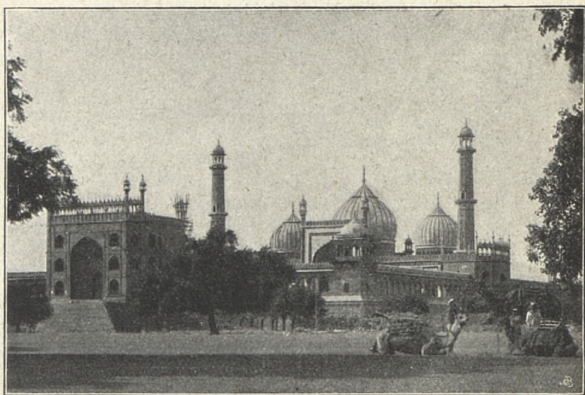
r. 1857 vypuklo v Indii nové povstání, k Delhi obráceny opět zraky všech Indů, v celém národě prosvitly vzpomínky slávy bývalé, a v Delhi učiněno střediště odporu. Dne 21. září 1857 po šestidenním krvavém boji konečně Angličané vnikli do města a všechno je poplenili. Staříčský král delžský, jehož ideou bylo znovuzřídit vládu staromogulskou, byl po utracení celého svého příbuzenstva ze země do vyhnanství vyvezen. Z budov vynikají: palác panovnický, v jehož příjmací síni čísti lze v černém mramoru nápis: „Je-li nebe na světě, je to tady, je to tady“, černá mešita, malá sice, ale památná tím, že stavěna jest přesně dle slavné mešity v Mekce. Dále vyniká hlavní mešita, šachem Jehanem zbudovaná. Náklad na ni byl veliký; nádhera stavby činí mešitu největším mohamedánským chrámem v Indii. Stojí na

vyvýšených základech a obklopena jest slouporadím z červenavé žuly. Cestovatelé obdivují na ni krásné ozdoby, kopule a dva minarety 38 metrů vysoké, jakož i skvostné ve skále vrtané studnice k

dodávání vody, komývání nevyhnutelné. V Delhi byla královna anglická, 1. ledna 1877 prohlášena císařovnou indickou.

Na jihu od Delhi leží rozsáhlé trosky starého Delhi, jež patanští, jinak afganští panovníci na místě nejstaršího města Indrapasthy vystavěli. Krajina, obsahující na 100 km², všechna je památná a v ní na všech místech uzmříme zbytky dob minulých. 15 km od zdi městských trčí do oblak 70 m vysoký sloup vítězný kutabminar, mohutná sloupová věž o pěti patrech, na pamět prvního vítězství islámského. Šhora viděti jest daleko široko vsi, ukryté v zeleni houštin a stromův, a mezi nimi mešity na místě dřívějších nádherných chrámův indických. Na trati do Lahore zdvihaají se tovární města Džalandhar, Ludhiana, Umbala a j. Umbala má kromě toho velikou posádku anglickou.

Při průplavu Džamunském stojí Saharanpur (s 80.000 obyv.) Něco přes 200 km jihovýchodně od Delhi v rozlehlé rovině jest Agra (200.000 obyv.), jakoby hřbitov indické minulosti. Kam padne

Jamma Masjid, mešita v Delhi.

hled, tam hromady trosek. Celým městem vede silnice, na jejíchž koncích jsou obrovské žulové brány tak vysoké a široké, aby slon s věží mohl projít. Nejmohutnější stavbou je tu tvrz Akbarabad, obehnaná zdí z červeného pískovce, 18 m vysokou a opatřenou příkopem 6 m širokým. Na blízku stojí krásná mešita perlová, budova z bílého mramoru a úbělí, která proti temně modrému nebi báječně skvostně se vyjímá. Umělecké práce a cena drahých mramorů pácí se na 60—70 millionů korun. Jiná monumentální stavba jest Akbarův palác z nejkrásnější červené žuly v rozměrech nesmírných. Západně od města stojí mausoleum Akbarovo, na kteréhož panovníka nalézáme při každém kroku nějakou upomínku. Jižně od města stkví se bělostí a nádherou Tadž Mahal nebo Tadž Malah, náhrobek z bílého mramoru, nejrozsáhlejší stavba v celé Indii, kterou šach Jehan manželce své (Aimand Ban) na památku postavití dal. Na této stavbě divuplné, vodopády obklopené, pracovalo 20 tisíc mužů 17 let. S nesmírným nákladem dopravován sem bílý mramor rajputanský, žlutý mramor nerbudský, černý mramor charkohský, křišťál čínský, jaspis pandžabský, kornalin bagdatský, tyrkisy tibetské, safíry ceylonské, korály arabské, diamanty dekanské a j. nejvzácnější drahokamy. Je to čtyřúhelník, jehož zdi jsou délky 298 m. Nad ním vyniká chrám 20 m vysoký. Na čtyřech rozích stojí čtyři štíhlé minarety. Celek jest dílo velice umělé, květinovými ozdobami a nápisy opatřené. Zahrada šíří se kolem náhrobku, jež vládla dala opravití a nyní svým nákladem udržuje.

Mezi Džamnou a Gangem severovýchodně od Delhi leží Mirat, kde r. 1857 povstání vypuklo (200.000 obyv.) Od Saharanpuru východně na posvátné řece Gangu rozkládá se největší poutní místo indické Hardvar. Obec má as 20.000 obyvatelův, ale v době poutí, zejména ve dvanáctém roce, kdy dle víry Hindův obnovuje se očišťující síla řeky, milliony poutníků tam putují a celý okrslek zemský zalidňují. Tehdy bývá na březích Gangu lidí jako stébel v poli, jeden vedle druhého, hlava vedle hlavy, jako moře makovic na makovišti. A z množství hlučí modlitby a zpěvy jako burácení bouří a vichrů. Pestrost barevných oděvů ženských a mužských přechází v směr červení a hnědí. Každý jednotlivec puzen jsa přitažlivostí neznámou pojí se k hmotě lidstva, jako atom mizející v celku. Náhle dáno znamení. A tmavá směs lidských těl s křikem a voláním vrhá se do vln Gangu. Fanatismus, s kterým se to děje, nezná sobě rovného. Hladina vodní se náhle zvedá, statisíce hrouží se do zkalených vln, vynořují se, šplouchají; vody víří, šumí, pění se, a zdá se, že vše to lidstvo uvádí je ve var. Za předními hrnou se zadní, za nimi ještě zadnější — a běda těm, kteří v davu padají. Na dně řeky je nohy Hindů rozmačkají. Tu nejedná se pouze o několik osob, nebo o několik desítek lidí, v době hromadných návštěv bývá utopených sta. — Vládla tudíž, neomluzujíc tyto náboženské zvyklosti, pečuje o to, aby aspoň neštěstí se nepřiházela, a proto dala zříditi na březích Gangu ohromné terasy a hráze, na nichž statisíce věřících dle potřeby a chuti mohou užiti vodní lázně — jakožto očisty duševní i tělesné.

Hromadné tyto návštěvy Hardvaru jsou příčinou nepopsatelného ruchu obchodního. Tam sváží se po dráze i po silnicích takové množství potravin, plodin a výrobků průmyslových, že je záhadno, spotřebují-li se a prodají. Vedle krámů s indickými drahými kameny z Dekanu, stojí stánky s nejlepšími pařížskými voňavkami a speciálními toaletními; vedle bruselských krajek najdeme perské koberce a kašmírské šály; vedle zlatohlavů prodávají norimberské hračky, tužky, zrcádka a zápisníky; francouzské zbraně, anglické nože, švýcarské hodinky jdou na obyt tak dobře jako evropské cukrovinky a šicí stroje americké všech možných soustav. V okolí Hardvaru provádějí se právě výstavy hospodářské a průmyslové. Stáda slonů, velbloudů,

Na břehu Gangu v Benaresu.

koní, oslů, buvolův, ovec, tygrův a opic jsou na prodej. V místnostech obchodních uzavírají se obchody obnášející sumy peněz do millionů.

10. V krajině Rohilkandu, obydlené bojovnými Iranci Rohilasy, rozkládají se města Ranpur (200.000 obyv.) a Bareili (180.000 obyv.) Při Gangu leží Kanpur ($\frac{1}{2}$ millionu lidí), v jehož zdech r. 1857 svedly se nejstrašnější řeže vojska vládního s povstalci. Při stoku Gangu s Džamnou leží město Alahabad (190.000 obyv.), druhé poutní místo a Hindův hlavní město stejnojmenné provincie. V tomto městě mají Angličané svoji zbrojnici a shromáždíště válečných potřeb proti domorodcům. Hindové patří k Alahabadu jako ku královně posvátných měst. V podzemním chrámě ukazuje se lidu věčný fíkový strom, jež ovšem třeba občas novým zaměnit.

Veliký vývoj města způsobil průplav džamunsko-ganžský, jímž se zavlažuje 18.000 km² půdy a obživuje 1,000.000 lidí, kteří dříve strádávali hladem.

V ploché, písečné rovině při Gangu najdeme Benares, třetí nejživější místo v Indii, kde bylo za pradávna sídlo indické brahmanské osvěty. Dle starých zpráv mívalo prý 333 mešit, 1000 chrámů hindských, 7000 fakirův a 35.000 kněží brahmských.

Jméno Benares Indové odvozují od slova baranači (= v majetku nejlepší vody, rozuměj posvátné vody ganžské!). Do nynějška město považuje se po stránce náboženské za hlavní město indické. Učenci rádi je přirovnávají k Athenám nebo k Římu. Domy benaresské jsou vysoké, mají široké verandy, balkony, široké, nakloněné střechy a jsou mnohými sochařskými pracemi ozdobeny. Chrámů je velký počet, a v nich uschovány jsou mnohé vzácné poklady. K nejpamátnejším budovám benaresským náleží mešita Aurengzibova, nejkrásnější budova městská, chrám visviši a radžou Džejasingem založená hvězdárna. Školy hindské, mohamedánské a křesťanské udělují vzdělání mládeži benaresské. Učitele brahmanské vysoké školy Vidala je vydržuje anglická vláda. Tito učitelé jsou učenými pěstiteli a šířiteli domácí osvěty. Anglicky mluvití dobře neumějí, ale mluví správně sanskritsky, to jest, prajazykem, z něhož všechny ostatní jazyky národův indoevropských mají svůj původ.

Obchod tamní neomezuje se pouze na výrobky továren a rukodílen domácích, ale vede se silně se zbožím cizím, hlavně anglickým. V měsících únoru a březnu konají se tu velmi hlučné trhy. Pokud se týče obchodu s drahými kameny, v žádném jiném městě asijském neshromažďuje se jich tolik jako tam. Obchodní důležitost zvyšuje ještě ta okolnost, že dvě linie železniční dotýkají se města (Kalkutta-Delhi a Benares-Audh). R. 1891 mělo 219.467 obyvatelů, nyní skoro 300.000 obyv.

11. V středním poříčí ganžském při levých přítocích šíří se bývalý stát Audh s hl. městem Luknau (Luknov) na řece Gumti s 300.000 obyv. Staré město má domy nízké, nečisté, hliněné; mohamedánská čtvrt honosí se domy vysokými, moderně stavěnými, s uměleckými minarety a pozlacenými kupolemi. Nejnovější čtvrt evropská má ráz měst anglických. Průmysl luknovský poskytuje stříbrné a zlaté předměty, skleněné a hliněné nádoby a vzácné výšivky zlatem. Luknov jest domorodcům ústředím indické módy, hudby, věd a indického vkusu. Odtud lze po dráze jeti na všechny strany. Od r. 1857 ve všeobecném povstání Luknov byl důležitým bodem operací vojenských. Nyní vedou městem široké silnice, z nichž tři ústí v silné pevnosti.

d) Bengalsko.

Bengalsko jest nejstarší území anglické na půdě Přední Indie, k němuž ostatní území obsazená se připojovala. Jest nejhustěji obydleno a převahou zemí rolnickou, ač ne všude plodnou. Pusté prázdnoty,

na nichž i sůl prokvétá, slují reh. Na místech příhodných možná jest i trojí žeň. Charakteristickým stromem pro tuto část země jest *Ficus religiosa*, palma *Phoenix silvestris* a na vodách posvátný lotos. Chov buvolů, koz a ovec pečlivě se provádí. Ve vlhkých a horkých nížinách nepatrný kus půdy dává obživu celé rodině; každým centimetrem dešťové vody stoupá výnosnost pozemků, zvyšují nebo snižují se příjmy rolníkovy a tím i příjmy státu. Lidnatost je tudíž v ústí ganžském nejhustší. Ústí má ročních dešťů 1600—2000 mm a vyznačuje se náramnou plodností. Záleží z rovné půdy alluviální, 6·7 m nad hladinou moře povýšené. Lyell praví: „Téměř nemožno jest představit si nesmírné množství hmot, které Ganges tiše a nepozorovaně v deltě ukládá. Mysleme si, že dva tisíce lodí, z nichž každá 1400 tunami usazeniny jest naplněna, každou hodinu dnem i nocí v době čtyř měsíců k ústí se ubírá a všechnu tu hmotu moři odevzdává. O tolik asi přibývá delty, jejíž velikost rovná se velikosti království Českého“.

Domnění, že Dekan byl kdysi od hor himalajských oddělen zálivem mořským, a že záliv ten časem zanesen byl štěrkem a bahnem z hor naplaveným, nebylo dosud odůvodněno. Naopak zkouškami bylo dokázáno, že po době třetihorní státi se tak nemohlo. Hlubokým vrtáním nepřišlo se nikde na stopy náplavu, ale na písčité, hlinité a rašelinaté vrstvy, mezi nimiž ložiska křemene nalezla se dokonce ve hloubce 55—95 m. Ano i zbytky lastur, které byly promíseny kostmi ssavců ve hloubce 117 m na světlo se dostaly. Z toho vysvitá, že pevné dno nížiny gangžské podzemními převraty se snížilo a proláklina potom teprve v nynější podobě se vyrovnala. Proláklina se neutvořila ovšem na všech místech v týchž rozměrech a ne úplně. Území ganžské delty má na sobě spíše známky vyzdvižení půdy, což jeví se také při stupňovité na předělu vod ganžských a indických. Dost možná, že před těmi převraty i část porčí ganžského měla sklon k Indu. Dle Oldhama zkoumána hloubka proláklé půdy u Kalkutty v hloubi 147 m (140 pod hladinou mořskou), u Luknova v hloubce 407 m, u Agry v hloubi 147 m, kdež se přišlo na skálu, u Umbaly v hloubi 276 m a ještě jinde.

K územím v předešlém oddíle jmenovaným druží se na východě krajina Bihar, z nejvzdělanějších a nejlidnatějších v Indii. V ní jsou také velká města, která již ve středním věku i v starém věku bývala důležitá. Starodávne hlavní město Palibothra leží nyní v ssutinách. Nedaleko něho zvedá se Patna (s 140.000 obyv.), která vyniká přádelnami a tkaním látek, protkaných zlatými a stříbrnými nitmi. V okolí pěstuje se mnoho rýže a máku k výrobě opia. Patna jest ústředním tržištěm indického opia. Velká města v krajině biharské jsou ještě Dakka, Gaja, Muršidabad, Darbhanga, Čapra, Dinapur a j. Dakka leží na břehu svatého Gangy čili bori-Gangu. Jindy se zde tkaly nejjemnější mušelíny nevyrovnané krásy; říkalo se jim *abravan* (= tekoucí voda) a *shabnam* (= večerní rosa). Byly tehdy určeny hlavně pro dvůr v Delhi. Pádem dvora padl i průmysl tento. Dakka bývala sídlem bengalského naboba. Kdo

chce koupiti krotkého slona, jede do Dakky; tam jest stále ve zvláštní stanici 200—300 kusů skročených slonů na prodej. Obyvatelů žije v městě asi 100.000.

Muršidabad (t. j. sídlo pastýřů) bylo od 1704—1771 hlavním městem Bengalie a velkým výrobním místem hedvábných látek a šálů. Věhlasná učiliště jeho volala dříve do města k studiu mnoho lidí přesporních.

Ve vlastním Bengalsku, při levém břehu Hugli, kteráž rameno ganžské jest nejzápadnější v deltě, na půdě bažinaté a nezdravé rozkládá se hlavní město angloindické říše, Kalkutta (čti Kalkáta), také „indický Londýn“ zvaná. Založeno bylo r. 1711. Na jižní straně zdvihá se pevnost William, skoro pravidelný osmiúhelník, jenž se svými náspy a příkopy uzavírá obsáhlý svět pro sebe; tam ve skladištích a kolnách uložen je stále nesmírný válečný materiál a přichystán pro všechny možné případy. Pevnost upravena jest tak, že ji může hájiti 25.000 mužů; i pokládá se za nejpevnější bod celé Přední Indie. Korso kalkuttské dělí pevnost od města a to od „bílého města“, to jest od města palácového, obydleného z větší části Evropany. Nejoživější ulice jsou v okolí nábreží hugliského, kde směs lidí, oděvů a jazykův od rána do večera cizince zajímá. Nejhezčí čtvrt kalkuttská jest Čauringi, již obklopuje věnec utěšených zahrad a jejíž domy vystavěny jsou v podobě selských obydlí. V ní jsou budovy vládní a sídlo místokrálovo; v ní bydlí také většina Evropanů. Vládní palác vyniká krásou a mohutností. V ušlechtilosti slohové závodí s ním toliko městská tržnice a soudní dvůr. Dvacet anglikánských kostelů, chrámy a modlitebny presbyterů, katolíkův, evangelíkův, mešity mohamedánské a božnice Hindů, jichž jest přes 100, školy moslimské, hindské, různé instituty a pensionáty poutají na sebe výstavností a vtiskují Kalkuttě ráz velkoměsta evropského.

Kalkutta honosí se mnohými a výbornými vědeckými a literárními ústavy: vysokými školami pro vzdělání Hindů, vys. školami pro studium sanskritu, mohamedánskými školami vládními, seminářem pro vzdělání domorodých kazatelů, katechetův a učitelů, skotským učilištěm pro šíření evropských věd a evropské vzdělanosti, biskupským kollegiem, akademií armenskou, školami obchodními, gymnasii a ústavy pro vědy inženýrské atd. Velký význam mají společnost medicínská, botanická zahrada a hvězdárna.

Průmyslová čtvrt kalkuttská rozkládá se na záp. břehu Hugli, přes nějž se pne most 466 m dlouhý. Sluje Howrah (čti Haura) se 150.000 obyv., zaměstnanými z větší části v továrnách, v nichž sprádá se hlavně juta, které se vypraví do obchodu ročně za 300,000.000 K. Kalkutta jest od moře vzdálena 165 km. Po Hugli plují lodi jen s ponorem malým. Lodi velké, ač prohlubování dna říčního mnoho vyžaduje času a práce, jsou stále v nebezpečí, že uvážnou někde na mělčinách. Teprve v měsících květnu, srpnu a září, když velká voda zvedá hladinu říční, a proud vody i 9 mil za hodinu vykonává, obchodní lodi vydávají se na cestu k moři. V noci ovšem plouti nesmějí. Cestu zpětnou lodi nastupují z ústí Hugli po rejdě ostrova

Sagaru, džunglemi pokrytého, jenž pověstný jest velikým počtem bengálských tygrů. 63 km severně od Sagaru leží Diamond Harbour, odkudž vede do Kalkutty železnice, a kdež zboží se překládá, a cestující, plující do hlavního města, přesedají, dojíždějící cíle po dráze cesty své.

Kalkutta leží příliš hluboko, a proto stoky nemohou ústíti do Hugli. I vedou do mrtvého jednoho ramene ganžského, kde v letních měsících šíří se nesnesitelný zápach a odkudž rozšiřují se také různé nákazy na všechny strany.

Ačkoliv základy Kalkutty jsou na půdě nezdravé, přece vzrostla v město světové, kde přepych západu a východu se sešel, a kde moc anglická má své ohnisko.

Uvnitř města ulice jsou úzké, domy malé a nízké se střechami plochými, na nichž obyvatelé se procházejí, a v nichž tisíci se státní lidé v nezdravých, šerých místnostech. Podlahy nejsou prkenné, nýbrž cihlové a na nich prostřeny jsou koberce. Severní část města zove se Paltá, t. j. černé město, bludiště křivých uliček, kde bydlí hlavně chudí Hindové a mohamedáni. Zamožní mají domy cihlové. Již minuly doby, kdy ulice kalkuttské byly hodovnými síněmi polodivokých psů, šakalův a supův, kteří hltající odpadky, po starém zvyku na ulice pohozené, mimovolně zbavovali obyvatelstvo pouliční neřesti.

Ulice nejsou dlážděny jako u nás, ale jen upěchovány, přes to však výtečně upraveny. Ve spodu položeny jsou velké kameny; na ně prostírá se vrstva šterku z čediče, který se zamačkáva železnými válci, pohybovanými parou; na vrstvu takto urovnanou klade se posléze vrstva písku z cihel a opět válci se upěchuje. Po ulici takto upravené chodí se jako po mlatě, a bláto po dešti netrvá na ní nikdy dlouho. Kamenná dlažba páčila by zajisté při velkých, až 45 stupňových vedrech bosé Hindy do nohou.

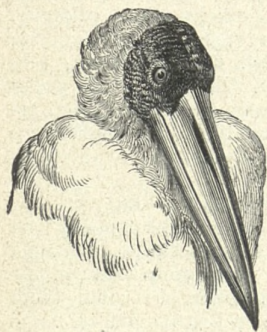
Zdravotní poměry města jsou nyní dosti příznivé, hlavně od té doby, co přivádí se do Kalkutty voda filtrovaná. Od vodní stanice, asi km na sever od Kalkutty ležící, vede se voda rourou průměru 1·1 m do Kalkutty do velké nádržky, odkud se pak rozvádí po městě pumpami. Celé potrubí po městě činí 180 km. Vodovod tento dodává denně 250.000 hl vody; zhotoven byl r. 1870 a stál 14.000.000 K. K polévání ulic zřízen jest zvláštní vodovod nefiltrované vody. Voda filtrovaná jest výtečné jakosti a dle lučebního rozboru velmi čistá, ačkoli se čerpá z nečistého Hugli. Chladí se pak ledem, který se tu uměle vyrábí a jest dosti levný (kg 6 h), tak že i domorodci si na ledě pochutnávají. Vedle vody pije se pivo, víno a koňak; chladi se podobně jako voda. *)

*) Dle Otakara Feistmantla. Dr. Feistmantl, lékař, narodil se r. 1846 v St. Huti u Berouna. Od r. 1875 působil v Přední Indii při geologickém ústavu v Kalkuttě na místě † Dr. Stoličky. Studoval floru uhelnou. Vykonal mnoho cest po Indii, kde pobyl do r. 1880, kteréhož roku se vrátil do Prahy, přijav professuru na české technice po prof. J. Krejčím. R. 1884 vydal: »Osm let ve Východní Indii« Zemfel r. 1891.

Ptactva poletuje po městě veliká síla, hlavně vrabců, vlaštovek, kavek, krahujců, supův a čápů (druh marabů). Kavky jsou velmi krotké, ba i dotíravé, tak že se nebojí vletět do bytu a tam ukrásti, co mohou; podobně činí i krahujci. Z rána kavky dělávají náramný křik. Čápi jsou pro čistotu v ulicích velmi užiteční; rovněž i šakalové, kteří sice vydávají v noci hrozný štěkot, ale požírají všechny odpadky po ulicích a poblíž vesnic.

Hovězí dobytek jest menší než u nás, každý kus má na zádech hrb, obsahující tučné, prorostlé maso, které jest pro Evropany pravou lahůdkou; chutí podobá se masu z jazyka.

V příbytcích zdržují se rozličné druhy zvířat malých i větších. Především dlužno jmenovati malou ještěrku (gecko), která je tím užitečná, že chytá komáry; nejvíce hemží se mravenců, kteří hlavně jídlo přepadají. Mimo to lezou v pokojích všelijaké druhy pavouků, též stonožky a švábi létací; švábi ti libují si hlavně v kůži a jsou nemotorným svým letem Evropanům nově přichozím velmi protivní. Velmi škodliví jsou též termiti, neb jak jim v Indii říkají, „bíli mravenci“, kteří rozežirají dřevo, kůži, šat i prádlo. Škodliví jsou též moli.

Čáp marabů.

Podnebí kalkuttské velice se liší od našeho. Počasí upravují dva proudy větrů: jeden, zimní, přichází od severu, a druhý, letní, od jihu. V zimě je 10—26 stupňů tepla, v létě 30—45. V červnu počínají deště, provázené bouřkami a blesky. V době dešťové vyvíjejí se výpary Evropanům velmi škodlivé; v době té objevují se také nemoci. Jest to nejvíce drobná

vyrážka po těle, nežity, špatné trávení, hostec, zimnice a slezání vlasů od horka. Ovšem rádí v době té též neštovice, úplavice i cholera větší měrou. Také komárů roji se větší hejna a sužují člověka.

O životě kalkuttském hraběnka Nosticová píše mezi jiným obsahem toto: „Nedostatek Evropanek v Indii má za následek, že mnozí Angličané všech tříd žijí s domorodkami v konkubinátě. Ženy takové bývají od domorodců odsuzovány a zlehčovány, ač mravní zásady nejsou toho příčinou, poněvadž sňatek Indů dle našich pojmů nic jiného není, nežli konkubinát. Opovržení to pochází z odporu kastovního proti Evropanům, kteří do žádné kasty nenáležejí. Opovržení přenáší se i na potomky. Paměti hodno jest, že dítky Evropanův a Indek nadány jsou duševně i tělesně od přírody velice málo, jakkoli Angličané v Indii vyznačují se velikými přednostmi ducha i těla a Indky vynikají krásou. Míšenci tito jsou obyčejně velmi nehezci. Nejsou bez schopností, lehce se učí, ale zřídka vynikají vytrvalostí, která krásli Evropany. Po matkách dědí přichylnost ke lži. Přese všechnu péči, kterou takovým dítkám všude věnují, výsledky

Přijímací síň knížecí residence v Tandžuru.

ve výchově nevyhovují. Podnebí fysickému vývoji dítek evropských jest nad míru nepříznivo. Do osmého, desátého roku věku děti mají vzezření kvetoucí a vyhlízejí zdánlivě zdravý; ale pak zdravá barva pleti se trátí, bledost pokrývá útlý obličej, všeobecná malátnost uchvátí veškeré údy a nenápadně, bez nemoci, vadnou jako květy ze skleníku, vypěstované bez slunce a vzduchu. Proto odvázejí Angličané dítky své do Anglie, a když jest jim 20 nebo 22 let, volají je zpět. Dcery vracejí se jako vzrostlé, anglicky vychované dámy, synové jako mladí, vzdělaní muži, kteří hned po příchodu svém nastupují na zodpovědné úřady.“

Všeobecně je v Kalkuttě patrna převaha mužského pohlaví nad

Zapřažení buvolí hrbatí (zebu).

ženským. Dvě třetiny obyvatelstva jsou mužové, jedna třetina ženy. Ženy všech stavů, vznešených i chudých, odkázány jsou na svou domácnost a mrav ten jest přísnější v Indii než kdekoliv jinde. A nutno-li ženě někam se odebrati, putuje v uzavřených nosítkách. Má se za to, že zvyk uzavíratí ženy před zrakoma veřejnosti pochází z doby, kdy mohamedáni jako vítězi v Hindustanu nešetřili práv mužů hindských a ženy jim odníмали. Přísným tedy uzavíráním žen a dívek v domácnostech Indové chránili drahých bytostí před mohamedánskými výbojci. Mohamedánky v městech žijí mnohem volněji nežli Hindky. Čím dále do nitra země od pobřeží, tím více přísná uzavřenost a oddělenost žen z života veřejného mizí. Již v Benaresu,

lze patřiti ve tváře ženám, v nichž není stín koketerie, ale naopak stopy jakéhos teskného, dojemného toužení.

Dosud je zvykem, že již děti bývají v manželství uváděny. Malá děvčátka, tříletá, čtyřletá poprvé se provdávají a již jsou jako majetkem manželův. Druhý sňatek pak, rovněž v mladých letech, podobá se sňatku našemu. Při něm dívka slavnostně uvádí se do domu nových svých rodičů. Jakmile žena se vdá, neopouští „zenany“. V ní tráví život svůj až do smrti.

Na pravém břehu Hugli rozkládá se Garden-Reach a zahrada botanická, největší a nejkrásnější na světě. Asi 4 hodiny cesty na sever od Kalkutty táboří indická pěchota v Barakburu, kde má letní sídlo své také generální guvernér. Roku 1881 Kalkutta měla 433.000 obyv., r. 1891 810.686, r. 1902 již 1.000.000 obyv. Patří nyní k prvním světovým městům obchodním. Nový přístav Canningtown spojen jest s Kalkuttou železnici. R. 1698 byla tu chudá rybářská ves Govindpur, r. 1773 již sídlo generálního guvernéra velkého panství indického.

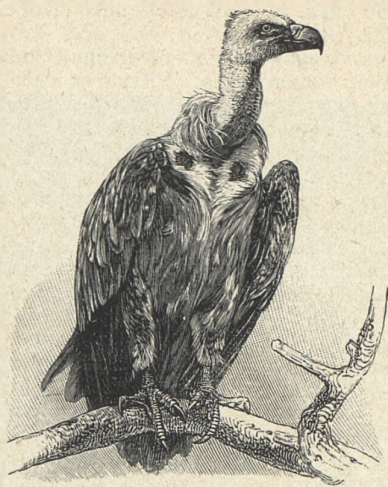
Na severu asi 30 km na pravém břehu Hugli rozkládá se po mírném návrší francouzská osada Čandarnagar (město s okolím) o 30.000 obyv.

Jižní pobřeží delty ganžské jmenuje se Orisa. Na něm leží město Katak (80.000 obyv.). V blízkém údolí Sanbhalpurském vyskytují se nejkrásnější diamanty na světě. V Džagarnathu mají největší chrám Višňův.

c) Pobřeží Kokanské a Malabarské.

Při vstupu do zálivu Kambajského při ústí splavné řeky Tapti, leží město Surat s živým obchodem a průmyslem továrním (160.000 obyv.). Tanečnice chrámové, bajaderky, ze Suratu známy jsou jako nejhezčí a nejemnější. Město pověstno jest zvířecím hospitem, jež založila vrozená citlivost indická a láska ku přírodě.

Jižně odtud Damao také Damaun, osada portugalská, má 50.000 obyv. Asi pod 19.° sev. šířky jest hluboká a příznivá zátoka, kterou před mořskými návaly chrání řetěz ostrovů. V zátoce ukrývá se ostrov Bombay (čti Bombé), od r. 1664 anglický, 18 km dlouhý, 3—4 km široký, hustě palmovými háji a plantážemi osázený, na němž rozkládá se veliké město Bombay, druhé největší město v Indii Přední. Pohled na ně jest velmi malebný pro nepravidelnost stavebních bloků, pro různost staveb a pro rozmanitost slohů, v nichž dřevěná stavení jsou zbudována. Jako v Kalkuttě, tak i v Bombayi shromažďují se na trzích plodiny přírodní a průmyslové výrobky všech dílů světa. Neméně pestré jest obyvatelstvo, pokud se týče pleti a jazykův, krojův a původu. Obchod uvádí veškeré lidstvo v ustavičný pohyb. Denně přijíždějící a odjíždějící parníky jsou předměty, k nimž obrací se pozornost celého města. Jeť Bombay zrovna na cestě z průplavu Suezského do Kalkutty a dále na východ a naopak zase nejdůležitější stanici na cestě z Asie do Evropy.

Sup, strážce „věži mlčení“.

Bombay vyniklo proto, že má nejlepší přístav na celém pobřeží západním, že je první velké město, jehož dosíci lze z Evropy a že za sebou má úrodné nitrozemi, drahami a silnicemi bohaté. Původně ostrov Bombay záležel ze sedmi ostrovů. Navážkami, stavbami, úpravou a promyslnou kanalisací, již se zbytečné vody odváděly, získáno výborné půdy, na níž se vyvinulo město z nejkrásnějších. Za vlády portugalské město bylo zanedbáno a vedle Goy živořilo. Angličané však brzy postřehli výhodnou polohu zátoky, přenesli tam na ostrov úřady ze Suratu a dali tak podnět k neobyčejnému rozvoji jeho. R. 1716 mělo Bombay 16.000 obyv., r. 1816

160.000, r. 1887 770.000, a r. 1891 již 821.000 obyv., kterýž počet do r. 1901 klesl na 776.000 obyv. následkem neblahých poměrů zdravotních. Město dělí se v několik částí. Nejstarší, Blacktown (Černé město) jest sídlem domorodců. Má domy se střechami plochými, zamřížovaná okna, dřevěné balkony, úzké, nízké chaty a v předu domů verandy. Obyvatelstvo je v příbytích tak hustě stěsnáno, že na jednu osobu průměrně k obývání připadá 6 m². (V Londýně v nejlidnatější části 10·5 m².)

Nejpěknější čtvrt bombayská jest Malabar Hill, villová čtvrt s překrásným pohledem na moře. Uprostřed tropické vegetace běhají se domy bohatých Angličanů. Nejskvělejší villy náležejí Parsům, kteří od starodávna již byli majiteli osamělého kopce, na němž mívali svá zvláštní pohřebiště. Parsové jsou potomci Peršanů, kteří po pádu říše Sassanovcův před Turky r. 650 po Kristu do Indie uprchli a před pronásledováním mohamedánů se zachránili. S domorodci se nepomísili a náboženství rovněž cizími vlivy neporušili. Jest jich v Indii asi 90.000. Polovička z nich žije v Bombayi a reprezentuje nejbohatší intelligenci městskou.

Parsové jsou přívrženci Zoroastrii a ctitelé ohně, jež na zemi dle pověsti sám Zoroastr přinesl. Dosud věří v Ormuzda a Ahrimana a na oltářích dávají posvátnému ohni hořeti bez přestání. Zajímavý jsou u nich pohřby. Na hoře Malabar Hillu, uprostřed pěkného sadu, dali vystavěti 5 kulatých budov beze střech. Budovy „věže mlčení“ tak jsou zahaleny v zeleni stromů, že jich není téměř viděti. Po 80 stupních přichází se k nim houštinami cypřišů. Ne-

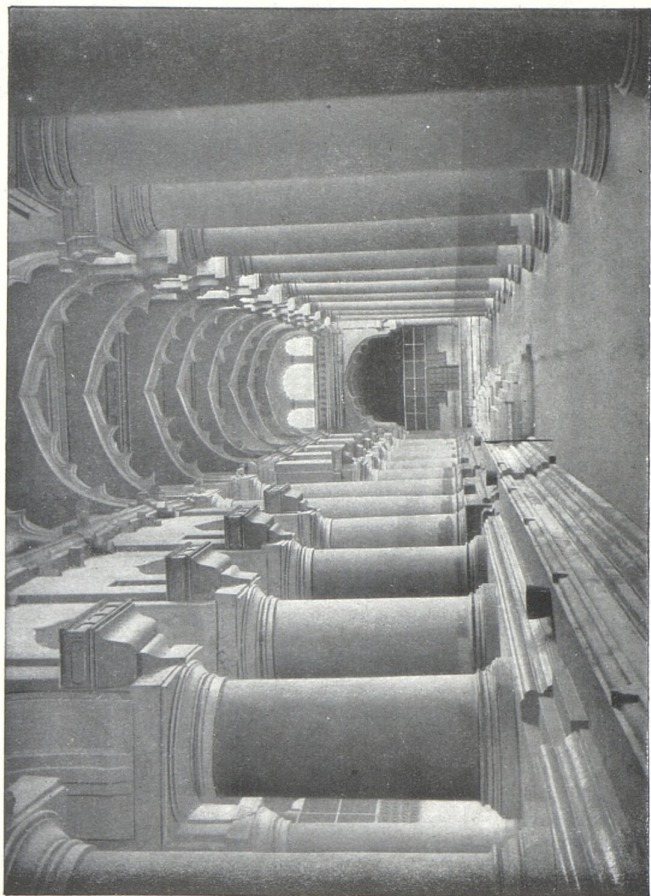
daleko stojí domek a hoří tu věčný oheň, u něhož kněží dnem i nocí bez přetržení nahlas se modlí. Na hořejším okraji věži sedí řady holokrkých supů, kteří čekají, až nová oběť, mrtvola některého Parsa, ve věži uložena bude k velkolepým hodům jejich. Přístup k věžím dovolen jest pouze dvěma osobám, které mrtvoly uvnitř ukládají.

Největší věž má 276 stop v obvodu a 25 stop výšky. Uvnitř půda sklání se ke středu kruhu, kde vykopána jest hluboká studně. Plocha podlahy dělí se ve tři kruhy, rozdělené v prostory pro jednotlivá těla. Do největšího kruhu kladou se na jakési lešení muži, do užšího ženy a do nejužšího, nejmenšího, děti. Jakmile hrobníci mrtvolu uložili na místo vykázané, slétají se supi a za půl hodiny shtají svalstvo z mrtvoly tak, že zbývají pouhé kosti. Hrobníci pak kosti v rukavicích kleštěmi naházejí do studny. Voda ze studny se zvlášť filtruje a desinfikuje a pak teprve pouští se do moře. Když před 9 lety v Indii zuřil mor, supi náhle zmizeli, majíce po venkově větší hojnost potrav. I bylo správě pohřebiště parského ohyzdné ptáky za veliké peníze kupovati a na Malabar Hillu znovu usazovati. Tímto způsobem pohřbu Parsové vyplňují příkázání Zoroastrovo, dle něhož po smrti spojití se má chudý s bohatým, a ve studni zbytky jejich proměňují se ve společnou hmotu. Ale duše jejich jest nesmrtelná a obrací se k nebi, k němuž směřuje let ptactva a trčí vrcholky cypřišů.

Ženy parské (dle Zitelmannové) jsou malé, slabé, pleti žlutošedé, na níž není znáti svěžesti mládí. Některé mladé Parsky nosí brejle; mnohé věnují se studiím.

Vedle anglikánských, římsko-katolických, armenských a evangelických chrámů mají v Bombayi synagogy, četné chrámy hindské a přes 90 mešit. Kathedrála sv. Tomáše je ze všech chrámů nejhezčí. Pro výhodnou polohu, výborný přístav a otevření Suezského průplavu, dosáhlo Bombay tak vysokého stupně obchodní důležitosti, že 56% veškerého zboží do Indie dováženého a z Indie vyváženého prochází jeho skladišti. R. 1890 dosáhl obchod ceny 1.004,927.049 rupií. Nejvíce vyváží se vlněných tkanin, bavlny, bavlněné příze, obilí a luštěnin. Přivážejí se tkaniny bavlněné, kovy a kovové zboží, stroje, sklo a sklenné výrobky, cukr, víno, pivo a lihoviny.

Z obyvatelstva jest asi 50.000 Evropanův a asi 45.000 Parsů, kteří s Evropany závodí v činnosti obchodní a průmyslové. Kominy tovární trčí směle do oblak vedle štíhlých palm, a tovární ruch bombayský předčí nad ruch mnohých největších měst evropských. Ostatní obyvatelé jsou Indové nebo míšenci. Tito jsou po většině portugalského původu a říká se jim goamové. V Bombayi zastoupeni jsou všichni kmenové, žijící na půlostrově. Nejčetnější jsou Banianové, Mavarové a Maharati. Banianové jsou dosud nejobratnější a nejčinnější obchodníci indiští. Říká se tu o nich, že v obchodní zchytalosti dají tři židi jednoho Číňana; ale teprve tři Číňané vyrovnají se jednomu Banianu. Mavarové zaměstnávají se obchody peněžními v malých částkách; jsou to vyškolení a nepřekonatelní lichváři. Maharatové bojovnou povahou svou, již Angličanům mnohé hořké chvíly způsobili,

Sloupová síň v knižecí residenci v Tandžuru.

pobytem a životem v Bombaji zcela setřeli. Nyní zastávají jako spolehliví úředníci zhusta nejvyšší úřady soudní a finanční. Základní rys povahy Hindovy jest měkkost a tklivá mírnost, která se u něho vyznačuje zejména v zacházení se zvířaty.

Ostrov Bombay spojen jest na severní straně hrází a první železnici r. 1852 na půdě asijské vystavěnou, s ostrovem Salsette, pověstným skalními chrámy kennerskými. Objeveno tu 109 jeskyní, jejichž portály a vnitřní sloupy jsou dokladem umělecké dovednosti starých Indů. Anglický jeden historik kulturní domnívá se, že stropy chrámů skalních bývaly vykládány dřevěnými ozdobami a že hlou-

Tanečnice ze Suratu.

bení jejich ve skalách vyžadovalo pouze desetinu nákladu, jež vyžadovaly by stavby chrámů volných.

Východně od ostrova vyčnívá v zátoce 196 m nad moře ostrov Elefanta, pokrytý bujným rostlinstvem, a nazvaný tak po ohromném skalním balvanu, ve tvaru slona v trojnásobné velikosti životní vytesaném. V září r. 1814 utrhla se hlava a krk jeho, a od té doby zkáza hrozí též ostatním částem sochy, z níž zbývá pouze neforemná hmota skalní. V nádvoří jednom vytesáno jest z čediče několik pater s chrámy jeskynními. Pohodlné schody vedou všude mezi kamennými zedmi k jeskyním. Hlavní síň chrámová spočívá na 32 sloupech a jest 5—6 m vysoká. Hindové se domnívají, že chrámu nevystavěli lidé, nýbrž bohové, a klaní se Šivovi, jemuž je zasvěcen.

Nejkrásnější část obsahuje obrovskou sochu hindské trojice božské: Brahmy, Višnu a Šivy. Brahma představuje moc tvůrčí, Šiva moc ničící a Višnu zachovávající. Jiná figura je půl muže a půl ženy; opírá se o býka, Šivovi zasvěceného. Vedle jest Šiva se svou manželkou Parvati. Indra jede na slonu. Nesčítaná božstva podřízená, démoni, lidské a zvířecí postavy hledí na nás se stěn nebo po stranách u dveří. Tyto postavy s mnohými pažemi a hlavami, jichž významu a historii málokdo rozumí, jsou celkem nesympatické a berou pomalu za své. Chrámy skalní, jichž v okrese bombayském jest nejvíce, pocházejí z druhé polovice minulého tisíciletí a jsou nejstaršími budovami v Indii. Lidé znají v Ghatách celkem asi 50 skupin božšť jeskynních.

Jižně od Bombaye v Ghatách síří se několik maharatských knížectví, která k vládě anglické jsou v různých poměrech. Jejich starodávných tvrzí a pevností Angličané použili k zřízení silných vojenských posic. Loghar jest nejsilnější a nedobytná. Skladiště pevnostní a síně jsou vytesány ve skále. Nedaleko Logharu skrývá se v hájích ves Karli, u níž ve skále vytesán jest také staroindický chrám. Mezi 15°—16° sev. šířky znamenáme největší portugalskou osadu Gou, jejíž rozměry páčí se na 3270 km² a počet obyvatelů na 500.000 osob. Stará Goa jest nyní rumištěm, v němž v bývalých kostelích bydlí asi 1000 nejchudších obyvatelů. V jezuitském klášteře jest hrob Františka Xaverského. 10 km od staré Goy na ostrově rozkládá se Goa Nová, Villa Nova de Goa. Čítá 50.000 obyv., je sídlem místokrálovým a residencí katol. arcibiskupa, jenž má titul arcibiskupa primasa indického.

Lodi, plující z Bombaye do Kalkuty, zastavují z pravidla v městech, jak následuje: v Kamptě, Mangaloru (60.000), v Kananuru (50.000), v Talačeru (30.000), v Mahé, osadě francouzské (10.000 obyv.), v Kalikutě, v Kočíně. Vedle mysu Komorinu vcházejí do zátoky Manárské, a obepluvše Ceylon dostihují zálivu bengalského.

Charakter krajinný v západních Ghatech jeví se dle Sieversa v nedostatku stromů, v rákosových džunglích, trávě a v savanách s nespočetnými nádržkami vodními. Kraj jest hned pahorkatý, hned zase vlnitý, rovný, s lány kukuřicovými, hned suchý, bezvodý, ale palmami okrášlený. Všude zřízeny jsou vodní jámy, „tanky“, založené k zavlažování půdy; malé řeky opatřeny jsou hrázemi a rybníky, kam přebytečná voda se chytá v době dešťů. V krajině majsurské jest jich 40.000; délka průplavův a stok obnáší 1900 km. Tu velbloud zdomácněl, a užívá se ho k nošení břemen i k jízdě místo koně. Na svazích dešti navštěvovaných daří se pepř a betel, třtina a palma kokosová, v lesích stromy teakové, sandelové a ebenové.

f) Jih dekanský.

Jih dekanský vyplňuje království Majsurské, území, nad nímž vládlí mocní uchvatitelé, Hajdar-Ali a Tip-po-Saib, bojující

s Angličany o panství v Indii Přední. Potomstvo jejich vládne v Maj-suru dosud, jsouc hlídáno dvěma anglickými sídelníky, z nichž jeden bydlí v Majsuru (100.000 obyv.), druhý v Bangaloru (220.000 obyv.) pod ochranou vojenské moci osadní. Velikostí rovná se Čechám s Moravou, ale obyvatelů má asi jako Čechy. Největší město jest Bangalor. Majsur záleží z chat hliněných, palmovým listím krytých. Cihelných budov je málo. Seringapatam leží na ostrově řeky Kaveri a bývalo sídlem Tippo-Sahibovým; nyní je v troskách. V Punai jest vysoká škola pro studium sanskritu.

Na nejjižnějším cípu půlostrovním jsou dvě poplatná království, Kočínské a Travankorské. Panovník travankorský sídlí v létě

Tržiště v Bombayi.

na pobřeží Tiruvanantapuramu (40.000 obyv.), v zimě v Travankore. Město Kočín čili Kač vyvinulo se obchodem neobyčejně.

Na písčnatém ostrově zakládali Portugalci první své osady, odtud ubíraly se první missie do asijských končin zvěstovat blahozvěsti o Kristu. Město jest po Bombayi nejlepším přístavem na západním pobřeží a velmi opevněno (40.000 obyv.). Má několik pagod, vyvinuté tkalcovství a obchod s kořením, hlavně s pepřem.

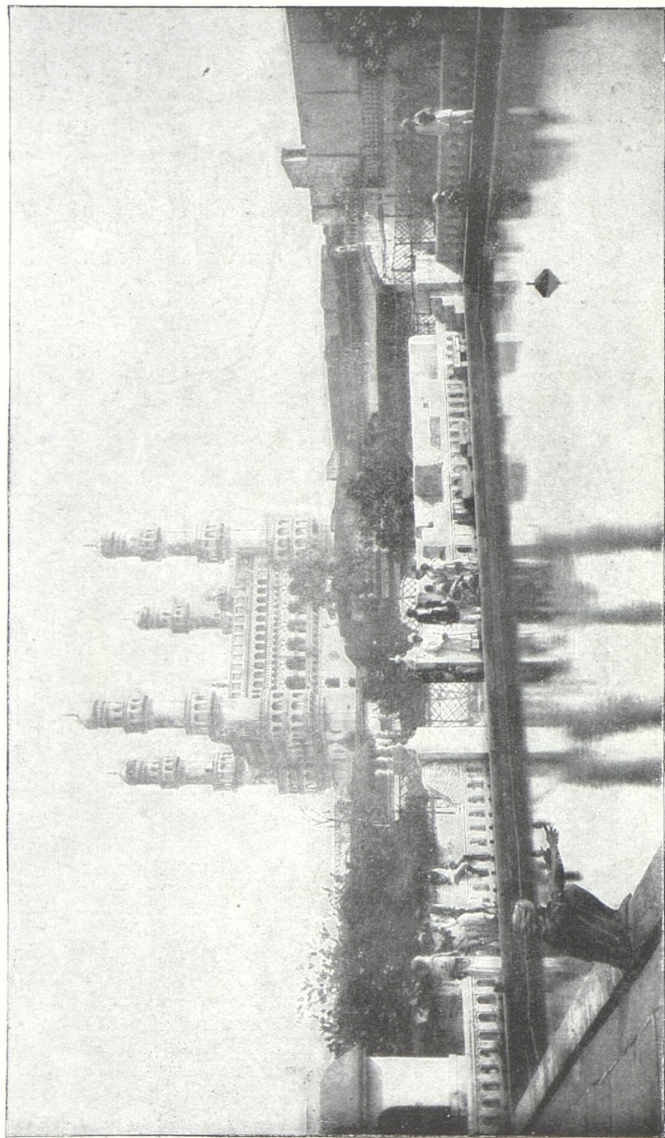
Kalikut, kvetoucí město, nerovná se daleko bývalému přístavu kalikutskému z dob, kdy v něm sídlil camorin = císař, ovládající státy po celém Malabaru. Za Tippo-Sahiba město bylo zničeno a Angličany zase zveleveno. Přístav pískem zanesený jest pověstný

v dějinách objevů jako první v Indii, v němž Vasco de Gama na podivuhodné cestě své 20. května 1498 zakotvil. Potom město rostlo, až dosáhlo nejskvělejšího období a proslulo jako největší tržiště koření. V našich dobách vede obchod s rýží, dřívím a ořechy kokosovými. Nyní má 77.000 obyv.

g) Pobřeží koromandelské.

Propluvše průlivem Palckým, dostihneme Negapatamu (80.000) při deltovém ústí řeky Kaveri a francouzské osady Karikalu (135 km², 150.000 obyv.) v krajině, zvané Karnatik. Námořní obchod těchto dvou přístavů roste rok po roce; mají dobré spojení s nitrozemím, protékajícím Kaverim, kde řada velkých měst již v staré době vynikla vzdělaností a bohatstvím. Tandžur věhlasný jest skvostnými pagodami a vysokou školou brahmanskou. V královském paláci uschována jest bibliotéka, čítající 18.000 sanskritských rukopisů. Tričinopoli jest tábořištěm anglického vojska (130.000 obyv.) Naproti v řece je ostrov a na něm krásný indický chrám. Sedmero zdí jej obkličuje a čtvero bran vede do něho. Obchodem vynikají Madura, Salem. Z Karikalu lze drahou neb lodí dojeti do Pondišeri, největší francouzské osady v Přední Indii. Město nemá přístavu; lodi spočívají na rejdě. Proto ale přece obchod je veliký. Ulice jsou rovné, domy pěkné, zahradami ukryté; 80.000 lidí bydlí tu.

Na další cestě podél pobřeží (po suchu neb po vodě) dostihneme Madrasu, největšího města na celém pobřeží od mysu Komorinu až po ústí Gangu, třetího dle velikosti v Př. Indii. Asi 600.000 obyv. oživuje výstavný Madras, jenž stavbami svými činí dojem nějakého města z doby starořecké. Mramorové budovy jsou vystavěny v starých slozích, palmová a bananová stromořadí zelenají se mezi nimi, a směs pestře oděných obyvatelů pěkný dojem ještě zvyšuje. Bílé obyvatelstvo bydlí na obvodu města v domech, lehce, po venkovsku stavěných a zahradami obklopených; obyvatelé barevní bydlí na severní straně Madrasu nebo uvnitř, kde lze život Indů pozorovati v nejpravdivějším vývoji. Na verandách domů vyloženo jest zboží, davy chodců hýbou ulicemi, elegantní i hrubé vozy rachoti po kostrbatém dláždění, taženy jsouce koni nebo voly. Tu kráčí procesí s bužky, vedené slonem, onde opět přinášejí venkované náklady různých pletenin nebo předmětů zrobených z bambusu. A to vše tvoří jeden shluk pestře zbarvený, hučící, živý a zajímavý. Krotitelé hadů, polykači mečů, fakirové, jimž krev z těla neteče ani po nápadných zraněních, kouzelníci, kejklři všeho druhu naplňují ulice, náměstí a veřejné místnosti. Jsouť madrasští tito umělci známi všude a pronikají za živobytím celou Indií. Ptáme-li se kdekoli, odkud jsou, vždy odpovídají: „Z Madrasu“. Kromě pokladů rostlinných a uměleckých přichází v Madrasu do obchodu veliké množství pokladů nerostných. Téměř veškeré bohatství drahokamů, na Dekanské vysočině nalezených, soustřeďuje se v Madrasu, kde prodávají se nebroušené a broušené v domácích brusírnách. V madrasských závodech klenot-

Basin Mohamedův v nizamově paláci v Hajdarabadě.

nických lze posouditi, jaká krása, oheň a rozmanitost barev v draho-kamech jest uložena. Vedle drahých kamenů jsou tam prodejny perel arabských, indických a ceylonských. Silný příboj mořský neustále hučí na pobřeží, jež pozvolna noří se pod hladinu vodní. Kdo přijíždí od moře, vidí nad skupinami domů štíhlé věže chrámů křesťanských a minarety mešit mohamedánských. Aby se mohly osoby a zboží na břeh dopravovati, zřízeno bylo původně mohutné brlení, jež zaměněno umělým přístavem, k jehož stavbě r. 1875 přikročeno. Záleží z basinu, dvěma moly v podobě skob uzavřeného. Lodi v něm v měsících říjnu, listopadu a prosinci, to jest v době monsunních převratů, stále musí býti připraveny k okamžitému vyplutí. Na parnicích se pod kotly topí, a plachetní lodi na dané výstražné znamení musí ihned z přístavu vyplouti na moře, jakmile vichry začnou od východu douti, poněvadž na širém moři jsou bezpečnější nežli v zátoce.

Madras spojen jest železnici s Kalikutem na pobřeží západním, s Gooou a s Bombayem. Po moři má přímé spojení se Singapurem.

Severně od Ceylonu pobřeží východní, 80—100 km široké, jest vůbec chudo na přístavy. Kromě toho některá místa bažinná hrozí zimnicemi, pročež se tam lidé rádi neusazují. Pod 17° sev. šířky zastavujeme se na rejdě města Masulipatnamu v otevřeném zálivu, mezi ústím řeky Kistny a Godavari. Obyvatelé, jichž je na 50.000, věnují se obchodu a továrnímu průmyslu. Okolní nánosy plodí hojně obilí, rýže, třtiny a bavlny. Močály však, vzniklé zátopami obou řek, činí Evropanům pobyt nesnesitelným.

Na pobřeží Koromandelském zuřivají občasné větrné smršti a

Tanečnice z Tandžuru.

víry, které dotýkají se mohutnou silou nejen pevniny, ale i hladiny mořské. A poněvadž města na pobřeží nemají způsobilých přístavů, jsou víry lodem tím nebezpečnější, čím rejdy městské jsou mělčí a skalnatější. Statistika neštěstí, vzniklých smrštěmi, je příšerná. Uvádíme jen události zvláště význačné. Dne 3. října 1746 několik dní po obsazení Madrasu Labourdonnaísem potopily se tři válečné koráby francouzské s 1200 muži, dvě lodi zajaté a 20 jiných lodí dopravních. Dne 20. října 1807 a 2. května 1811 nadělaly smršti strašlivých škod zejména v městech a na vsích, při čemž sta a sta lidských životů vzalo za své. Tehdy (1811) zahynula fregata „Dover“ a jedna loď obchodní, 90 lodí bylo od břehu odpoutáno a po širém moři rozmeteno. V květnu 1872 za náhlé bouře zahynulo 9 evropských korábův a 20 lodí pobřežních. R. 1881 byl i přístav madrasský cyklonem porouchán. „Když jihozápadní monsun vlny mořské nadzdvihuje a k břehům ostrova přihání, tu pobřeží mořem bičované halí se v tmu mrakův, a víchř přehlušuje ječící hory zelenavě sklených vod. Vzduch přesycen je solně hořkým prachem z mlh bijícího oceánu, vlhko proniká každý úkryt, každý steh tvého oděvu a teskná nálada uchvacuje přírodu i společnost.“

Zrovna na pobřeží leží silná pevnost St. George na straně pevniny náspý a zemí ohražená, v níž vedle úřadů nejvyšších je také zbrojnice a kostel Panny Marie. Tři čtvrtiny obyvatelstva madrasského jsou Hindové, ostatní mohamedáni a křesťané. Evropanů jest asi 10.000. O zdravou, pitnou vodu je dobře postaráno.

Dále mineme francouzskou osadu Janaon (Vanaon), pobřežní město Kokanadu, jako poslední stanici příční dráhy Goa-Hubli-Bellary-Rajamahendri-Kokanada. Odtud železniční trať vede podél břehu krajinou Sirkarsem, vedle jezera Čilkského do Kutaku a odbočkou západní do nitra indického. Při pobřeží navštěvuje loď Vizagapatam (60.000 obyv.), Puri a přibližuje se ústí Gangu.

Ghaty východní nejsou tak příkré jako Ghaty západní a mohou býti považovány za okraj vnitřní vysočiny Dekanské, řekami jejími proniknutý. Zajímavě jest pozorovati předěl vodstva jižního Dekanu. Zřejmě se jeví na Ghatech západních. V deltách řek, kde usazuje se úrodné bahno a kde voda proniká ke kořínkům rostlin, bujejí rostliny pásma tropického. Lidé těší se i z trojích žní. Rýže zabírá v ústí Godavari, u Madrasu, v deltě řeky Mahanadi a Kavari 60% až 80% půdy plodné.

V krajině při ústí Mahanadi bydlí zbytky starých Hindů, kteří mluví posvátným jazykem „urijským“. Pobřeží jezera Čilkského ovroubeno jest četnými chrámy, jež navštěvují každého roku statisíce poutníků.

h) Vnitřní Dekan.

Vysočina Dekanská, k níž počítá se geologicky Ceylon a vysočina Assamská, složena jest hlavně z prahorních břidlic. Od doby kamennouhelné nejeví se v plastice povrchu půlostrovního jiné změny

kromě výmolův a naplavenin, vzniklých velkými vodami. Také nejvyšší hřebeny nilgirske (na jihu) jsou části nitrozemské vysočiny.

Na jihu a východě jejím mladší útvary byly dávno již do moře spláknuty. Po severozápadních končinách vysočiny pozorují geologové vrstvu vyvřenin neobyčejné mohutnosti a rozlehlosti. Drahou z Bombaye do Nagpuru jede se celých 800 km po vrstvě dekanských trapů. Rovněž půlostrov mezi zálivy Kačským a Kambajským vyplněn jest na jihu útvarem takovým. Dle všeho ponořily se před věky veliké kusy vysočiny do moře Indického a s nimi i jícny výbušných míst, jimiž vychrlena byla hmota, tvořící navrstvené ony vyvřeniny. Soudí se tak, poněvadž nikde krateru naléztí nelze. Také není pravdě nepodobno, že vysočina předindická bývala ve spojení s pevninou africkou. Za zbytek toho spojení považovati lze podmořskou planinu, na níž od 14.º sev. šířky k rovníku objevuje se mnoho malých korálových ostrovů v souostrovích Lakkadivech a Maledivech. Ostrůvky vynikají nad povrch nepatrně a jsou z dále znatelný pouze dle palm kokosových, na nich vyrostlých. Velikost jejich jest rozmanitá a udává se dle toho, kolik je na nich půdy plodné. Ostrované vyhlášení jsou za výborné plavce, zvláště obyvatelé ostrova Minikoie mezi průlivem osmého a devátého stupně.

Mnohé krajiny vnitřního Dekanu mají ráz savan; po pravidelných deštích ročních následují sucha, jež celá území změní v stepi, které cestovatel mohl by považovati za části střední Asie, kdyby tu nebylo štíhlých palm. Stává se, že v době sucha většina stromů pozbývá listů. Také lesní požáry pustoší krajiny, a místo lesů kryjí leckde stráně hustá křoviska.

Uprostřed vysočiny rozkládá se význačný stát nizamův nebo Hajdarabadský, také Golconda zvaný. Jest čtyřikrát větší Čech, největší z poplatných státův indických s 11 mill. obyv. původu rozmanitého. Mohamedánů jest 1·1 milionu, Hindů 9·9 mill. různých kast. Vládne nad ním nizam (pán, pořadatel) hajdarabadský, jenž s vládou anglickou jest ve spolku na výpomoc v době válečné, platí jí poplatek v hotovosti, a když je potřebí, vyzbrojuje několik pluků vojska. Vládne samostatně, ale není mu dovoleno bez dovolení vlády anglické války vypovídati ani smlouvy s radši sousedními dělati. Nizam jest mohamedán, poddani jsou brahmani. Orbu provozují Hindové, obchod mohamedáni.

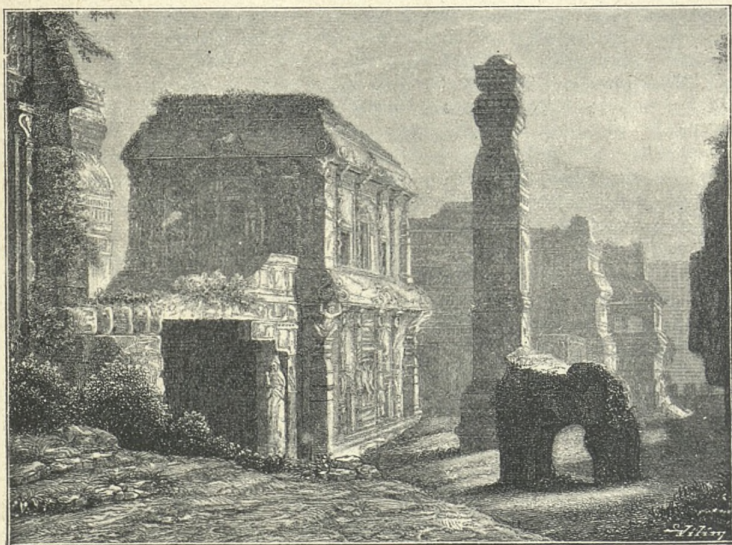
Hlavní město Hajdarabad na pravém břehu řeky Musahu ve výši 550 m vyhlášeno jest brusírnami diamantů; 450.000 obyvatelů je oživuje. V městě dlí tři pluky anglické posádky. Pěkné jsou budovy, palác nizamův, palác britského sídelníka, mešita mekkská a ještě některé jiné. Přes Musah vede starobylý most.

Severozápadně od Hajdarabadu vypíná se do výše pevnost Golconda s 84 věžemi na skále nedostupné, pevnost, jejíž význam v dějinách indických vždy byl veliký. V Golcondě prodávají se diamanty. Ač pobledl lesk bývalé její slávy, přece pro svá ohromná mausolea, pro svou historii a pro diamantová naleziště náleží k před-

ním městům asijským. Státní vězení a pokladnice nizamova nalézají se v jedné příkré tvrzi pevnostní.

Den cesty drahou od Bombaye leží město Dovletabad (Dolatabad), hlavní město bývalého samostatného království, kolem neobyčejně srázné skály, na jejímž temeni bělá se silná pevnost. Skála tato náleží k největším zajímavostem dekanským, podobajíc se z dále 146 m vysokému úli, který z roviny osaměle vystupuje.

Nedaleko odtud na vrchovisku řeky Godavaru je ves Ellora. V blízkosti její zdvíhá se hodinu cesty dlouhé pohoří v podobě půl-

Podivuhodné skalní chrámy v Elloře.

měsíce, v jehož nitru vyhloubeno jest množství jeskyň, chrámův a příbytkův kněžských. Všechna práce kamenická naplněna jest uměleckými ozdobami a sochami. Chrámy tyto, nejvelikolepější v celé zemi, sloužily kultu Brahmovu i Budhovu. Přirovnáváme-li ellorské práce, z hmoty skalní vytesané, k pracím starých Egyptanů, není snadno říci, kterým přísluší více podivu. Všechny velkolepé stavby zdobený jsou sloupy, které spočívají na hřbetech vytesaných slonů, tygrův a báječných gryfů.

V dobách dřívějších k státu nizamovu náležela některá sousední území, v nichž důležitá jsou města Nagpur (254 m nad mořem) v srdci Indie (145.000), Džabalpur (423 m nad m., se 100.000 ob.).

Nagpur znamená tolik jako město hadí. Leží na odbočce dráhy Bombay-Allahabad, záleží z části hindské a z části britské. Obyvatelstvo žije se zpracováváním bavlny a obchodem s obilím, solí, dřívím a kořením. Džabalpur vyznačuje se pěknou polohou, krásnými libosady a sítí stok zavodňovacích.

VI. Ostrový.

a) Ceylon.

K jihovýchodnímu pobřeží Přední Indie druží se ostrov Ceylon (čti Sejlón), Ceylan nebo Singhala t. j. lví ostrov, Taprobane u Řekův a Římanů, jemuž pro krásu přírodní dali později jméno „Zahrada indická“, „Královna ostrovů“. Kde ostrov Ceylon se přibližuje pevnině nejvíce, lze pozorovati řady ostrovův, obrovských hor, skal i písečných výsep, jichž jsoucnost na určito dokazuje, že ostrov býval s pevninou spojen. Přerušené šíjí té říkají Arabové most Adamův. Hindové mu říkají most Ramův, jenž dle bájí jejich na Ceyloně bydlel a na pevninu po pevném mostě přecházel. Průrvy vodní a průliny mezi „sloupy“ Adamova mostu jsou tak mělké, že největší koráby tudý plouti nemohou. Při velkém odlivu zůstávají průrvy i suchy. Část mořská jižně od mostu nazývá se záliv Manáský, část severně od mostu úžina Palkova. A právě proto, že na dně úžiny a zálivu jsou hluboké tišiny bez příkrých vodních proudů, daří se tam chov perel, jenž výtěžkem lovu rovná se výtěžku lovů v zálivu Perském.

Ceylon má celkem tvar fíku na severu zahroceného, máje délky od severu k jihu 445 km, šířky od západu k východu 160—235 km a plošného obsahu 64.000 km². V severní polovici jest nižší nežli v polovici jižní. Štít Adamův (Samanella 2241 m) jest od přírody tak zformován, že není divu, když lidstvo za horu posvátnou jej přijalo a spojilo s jménem prvního člověka, jenž postaven byl do přírody neporušené a netknuté. Uprostřed malé roviny na temeni vrchu jest balvan 3 m vysoký, na jehož hořejší ploše je prohlubina poněkud stopě lidské podobná. O ní se bájí, že prý jest otiskem Budhovy nohy, vzniklým zrovna v tom okamžiku, kdy vstupuje do nebe, o balvan se opřel. Stopa jest 1 $\frac{2}{3}$ m dlouhá, $\frac{2}{3}$ m široká! Nad balvanem zdvihá se řetězem ke skále přikovaný chrámek. Vedle balvanu jest poustevna budhistického kněze a oltář pro dary poutníkův, jichž sem v březnu, v dubnu a v květnu na tisíce putuje. I brahmani uctívají prohlubinu, jako stopu Šivovu, a dle mohamedánské víry viděl odtud Adam ráj sedmého nebe. Díval-li se Adam odtud na všechny strany, viděl skutečně ráj pozemský, plný nádhery, hojnosti a bujného rozkvětu. Kam lze okem dohlédnouti, spatřujeme kol do kola zelené moře stromů, listů, lesů, bujnou vegetací tropických houštin. Ceylon jest v pravdě korunou Indie. Krásné skupiny chlebovníků, stromů mangových, rozkošně štíhlých palem, mohutných ba-

vlníků, střídají jedna druhou; nikde nejsou tak mohutné palmy kokosové jako na Ceyloně.

Hlavními horninami ostrovními jsou žula a rula. Pobřeží jsou z větší části plochá, a kromě opevněného přístavu Trikonamalaje není dobrých přístavů. Zvláště pobřeží jižní plno jest mělčin písčných a výsep korálových. Tu také stojí na nich několik majáků. Vysočiny zdvihají se zvolna směrem od moře do středu ostrova. Ve vzdálenosti 50—60 km vystupují náhle, dosahující průměrné výše 1600 m (jako Sněžka). Nejvýše ční mohutná skupina horská, v níž vévodí Pedurutallugalle (Pedro talle galla 2536 m).

Ceylon má horké, ale při tom přiměřeně rovnoměrné podnebí, které Evropanu jest příznivější, nežli podnebí v Indii. Hornaté nitro ostrovní jest pokryto lesy a velkolepé partie horské jsou vzácnou odměnou poutníkům, kteří vydají se tam podívat se krásám přírodním. Kde jsou roviny, daří se rozmanitým důležitým rostlinám pro potřebu domácí i pro vývoz, jako kůře chinové, skořici, kávě a čaji. Zejména pěstění kávy na patenách, to jest na volných prostranstvích vyššího pásma, potkalo se s neobyčejným zdarem. Škoda jen, že v posledním desetiletí původní kávovník zašel chorobou, již jmenují hemileia vastatrix, a že nahrazen býti musil rostlinou jinou a sice kávovníkem liberia. Někde místo kávy pěstují čaj, jemuž se velmi dobře daří.

Vegetace, pokud je dosti vláhá, bývá na Ceyloně báječná; jihozápadní část jeho zvatí lze jediným skleníkem. Od nejnižších údolí až po vrchol hory Adamovy vše vyplněno jest bujným rostlinstvem. Vedle domácích stromův a keřů bujejí stromy z Austrálie a z Afriky. Aklimatisovaly se gumovník, různé palmy a obilniny, australské eukalypty a j. I ovocné stromy evropské přeneseny byly do půdy ceylonské; vyhánějí sice bujné větve, ale plody jejich, teprve ve výši 1700 m nad m. vyrostlé, jsou malé a špatné. Bývalé sady skořicovníků pomalu zacházejí; v sadech, které rozkládaly se druhdy v okolí Kolomba, staví se villová čtvrt; vývoz skořice jest v nynějších časech nepatrný. Z přírodnin nejvíce vyváží se čaje (za 108,000.000 K), kokosového oleje (za 30,000.000 K), kávy (za 1,000.000 K). Dováží se hlavně rýže, uhlí a bavlněné výrobky.

V bažinách východního ostrova žijí dosud volně sloni. Dle zpráv cestovatelů žije jich tu asi 3000 kusů. Každý majitel usedlosti jest ze zvyku nucen chovati nějaké slony a užívá jich dle možnosti k všelijakým pracím. Válejí sudy, nosí dřeva, vodu, ořou a dělají potěšení hospodáři a jeho dětem. Jest zajímavé, s jakou přesností sloni vykonávají, čemu se naučili. Dle toho, jak se umějí chovati, také stoupá cena jejich. Průměrně slon prostřední velikosti je za 1000—1500 K, mnohdy až za 10.000 K i více. R. 1884 celé stádo těchto tlusto-kožců bylo vyvezeno v průměrné ceně à 60 K za kus. Vývoz byl v posledních letech malý, ač jich je dosti na prodej. Prodáváči slonův a kupci jejich užívají těchto způsobů při obchodu jako naši koňští handlíři. Hodně mluví, hodně smlouvají, haní a zase vychvalují a pak

teprve koupi uzavírají. Vědí, kde kterého slona kdo má v kraji na míle cesty, vědí též o jeho dobrých vlastnostech i o jeho vadách.

Prodává-li Čingalec slona, je při tom celá rodina a všichni pláčí, jako by se loučili s členem rodiny. Svou dobromyslností a možno říci láskyplností slon projevuje jakousi svižnost duševní, která se jeví v urovnaném, promyšleném jeho chování. Kdo po prvé octne se stádu slonů tváří v tvář, zůstane jako ohromen. Nohy jako sloupy, hlavy jak balvany, a jen málokterý zatroubí skrze chobot na znamení své nelibosti. Sloni divocí člověku neubližují, jestliže jich nedráždí. Vy-

Na břehu řeky ceylonské.

skytují se však také takoví, kteří z různých příčin od stáda se oddělují, po lesích a bažinách se potulují a ve vztekle zběsilosti vše přepadají, co se jim zdá býti nepřítelem. Lovci nezbyvá nic jiného, leč pustiti se ihned v boj. Takovému zuřivému neb pomatenému zvířeti říkají rogi. Vláda, znajíc jejich nebezpečnost, vypisuje na ubití jich značnou premii. Ob čas konají se na slony honby. Napřed určí se, kolik kusů, a kteří se odstřelí. Hon vyžaduje v odlehlých krajinách dvě i tři neděle času. Přípravy k němu jsou dalekosáhlé a drahé. Výpravci honu má denně 50 korun a 150 korun odstřelného. Užitek ze zabitého slona je nepatrný. Kly ceylonských slonů nejsou pěkné a tak střelení slonů děje se pouze pro zajímavost sportovní a luxus.

Mnohdy celá výprava slona ani nespatri a všechno namáhání je marné.

Čingalové jsou pěkně urostlí, plní a svižní (162-163 cm); zvláště hezčí jsou hoši. Pleť jejich jest tmavě bronzová, vlasy černé v uzel stočené a hřebenem ze želvoviny spiaté. Pokud se týče síly tělesné a zdatnosti práce, Čingalci mnoho práce nevykonávají; jsou spíše povahy trpné, ochablé. Ale jako hlídači na drahách jsou úplně spolehliví. Tamilové jsou větší, silnější, energičtější a pracovitější Čingalců. Pleť jejich jest temnější, nežli u předešlých. Oděv Čingali mají velmi jednoduchý; bílý nebo barevný kus bavlněné látky, sarong, ovinutý kolem loktův a ke kotníkům sahající, stačí jim úplně. Bohatý muž má přes prsa kazajku a na hlavě ovázaný šátek. Ženy nosí přes sebe ještě šátek, jenž jim dodává malebného vzezření. Děti běhají nahé, majíce pouze náhrdelník.

Polní hospodářství a chov hovězího dobytka jsou význačná zaměstnání obyvatelstva (5000 koní, 1,150.000 ovec). Domácí průmysl textilní zaniká; bývalého živého tkalcovství ubývá, jelikož dovoz látek bavlněných z Anglie v posledních letech zaplavuje trhy domácí.

Obchod obnášel:

	dovoz:	vývoz:	celkem:
r. 1884	K 120,000.000	K 78,000.000	K 198,000.000
r. 1890	" 105,000.000	" 92,000.000	" 197,000.000

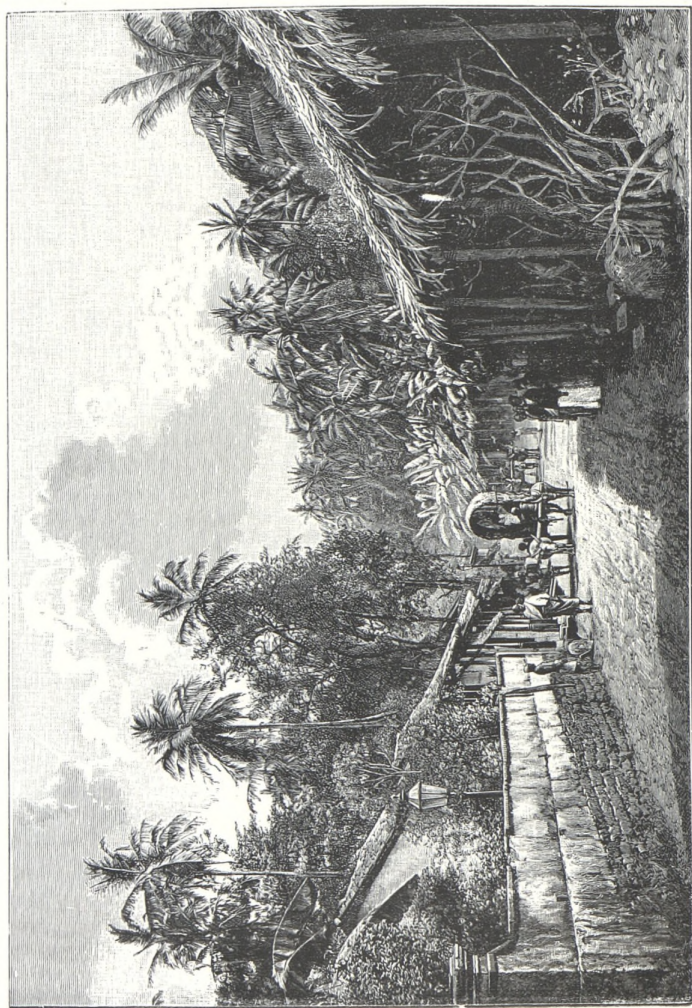
Bohatství útrob zemských záležití v množství vzácných a potřebných nerostů. Dobývají nejlepší tuhy, výborného železa, antracitu a kaolinu, pro nějž Číňané již ve středověku na Ceylon jezdili, drahých kamenů, zvláště diamantů, jimiž Ceylon vždy byl vyhlášen.

Portugalci byli první Evropané, kteří prvně již roku 1505 na ostrově stanuli. Vláda jejich však byla nenáviděna a odstraněna pomocí Hollandanů, kteří r. 1756 zmocnili se i Kolomba. Po válce Angličanů s Hollandany mírem amienským (27. února 1802) Ceylon byl Angličanům postoupen, s počátku spravován anglicko-východo-indickou společností, později připočten k zemím korunním. Leč teprve r. 1815 po porážce posledního krále z Kandy Britannie uvázala se ve vládu nad ostrovem celým. Ostrov má od té doby svého guvernéra, který vládne o své vůli a podřízen je přímo koruně. Pro snadnější úřadování ostrov rozdělen je v 7 krajů.

Obyvatelstva bylo na Ceyloně:

r. 1885 2,830.000 duší, 44 na km ²	r. 1903 3,200.000 duší, 55 na km ²
" 1894 3,008.238 " 46 "	" 1905 3,220.000 " 50 "

Nejhustěji obyvatelstvo bydlí ceylonské na jihozápadě, (v okolí Kolomba i 200 na 1 km²), méně hustě na severu i na východě (i pod 10 na 1 km²). Jihozápad ostrovní obývají hlavně Čingalové (Singhalci, as 2,600.000), na severu a na jihu Tamilové (400.000), vnitřek obyvatelé původu dravidského kmene Vedů, po celém ostrově pak smíšenci, Arabové, Malajové, Číňané a Evropané (220.000). Evropanů jest na Ceylonu nejméně 15.000 a z nich 10.000 Angličanů. Za praobyvatele ostrovní považují se vymírající Vedové, kteří byli od výbojců severních jednak vyhubeni, jednak do nepřístupných lesův a

Ulice v Colombu na Ceyloně.

bažin uvnitř ostrova zatlačeni, kde jich v džunglích žije ještě na 2000. Vláda anglická usadila jich většinu po všech podél vých. pobřeží, aby nevyhynuli docela. Dle Emila Schmidta vymrou asi dříve, nežli učenci se sjednotí v tom, do které rodiny lidstva dle tvarů těla a dle řeči je mají zařaditi. Živí se honbou jelenův, opic a obrovských ještěřů, jež ubíjejí šípem, vykopávají jedlé kořeny jamu a sbírají plody chlebovníků.

Náboženství převládá buddhistické (2,450.000); mohamedánů je 400.000; ostatní věří v Krista.

Kolombo, hlavní město na jihozápadní straně ostrova, jest uprostřed krajiny, kde pěstují dosud se zdarem skořici, ačkoliv výtežek nynější mnohem jest menší, nežli býval druhdy. Rozkládá se v zálivu na sever otevřeném, pod 6° 56' sev. šířky a 79° 51' vých. délky. Díváme-li se od moře, vidíme v něm pouze malé chatrče, kryté červenými taškami. Jednopatrových domů je málo. Evropská čtvrt skládá se z mála ulic. V nich stojí nejvýznačnější obchodní domy cizinecké a budovy veřejné, jako Queens-House (palác guvernéřův), celní úřad, pošta, museum, kasárna a některé veliké hotely. Po ulicích jsou stinné aleje a mezi nimi sochy dřívějších slavných guvernéřův. Čtvrt domorodců sluje Pettah a jest směsicí chat, které se prostírají po březích říčky Kailani a poskytují příbytku Čingalcům, mohamedánům a Tamilům. Ostatní Kolombo podobá se rozsáhlému parku tropickému, v němž ulice a uličky ztrácejí se jako pěšinky v lese, a chaty domorodců jako ptačí hnízda v tichých příjemných houštinách. Půvab stinných zákoutí lesních zvyšují četné rybníky, aleje skořicových stromův a laguny, jež nedávno ještě byly s mořem ve spojení.

Město má přes 100.000 obyv. a vykazuje ročně neobyčejný počet návštěv z ciziny. Před lety mělo pouze nechráněnou rejdu. Nyní vystavěním silného vlnoborce (móla 1300 m dlouhého) zajistilo si přístav bezpečný a prostranný.

Kdo viděl Čínu, Javu, Singapur, toho Kolombo již se svojí východní přebarveností nebaví. Pěkně se jeví letohrádky Evropanů za městem, kde v stínu palem a ve sprchách umělých vodopádů chladí se a hoví si jejich rodiny. Navštěvovatelé Kolomba spěchají do nitra ostrovního spatřit památek kulturních praobyvatelů z doby, kdy neznajíce evropské, vlastně anglické civilisace, kořalky, pušky, angličtiny, inženýrů, žili životem svým, svým rodinám a svému kultu. Všude lze zřít stopy shonu po využitkování půdy: pralesy se kácely a spalují, na místě nich zakládají se plantáže čajovníkové, třtinové, kakaové a hřebíčkové, pepřové — všude stejně unavující.

Uprostřed ostrova v kotlině, zdobeno jsouc pěkným jezerem a vilami Evropanů, leží Kandī, bývalé hlavní město králů ceylonských, s palácem královským a zvláště posvátným chrámem Doladou, v němž se přechovává zub Budhův. O zubu koluje pověst, že ten, kdo má jej v moci své, jest oprávněným pánem Ceylonu. Asi 300 let př. Kr. dostal se zub na Ceylon. Ale Malabarové jej kol r. 1315 odnesli a někde na pevnině ukryli. Fanatický portugalský arcibiskup v Goe,

zmocniv se ho, dal jej slavnostně spáliti. Vikrama Bahu později zhotovil zub nový ze sloni 5 cm dlouhý a 2 cm široký, a ten zůstal v Kandi. Město mělo r. 1817 sotva 3000 obyvatelů; nyní čítá na 35.000 hlav. V něm zastavuje se skoro každý cestovatel. Chrám Doladu navštěvují mocná knížata domácí i zaoceánská, ale každému smrtelníkovi nepodaří se zub viděti. Ani císař siamský neviděl zubu, ač mnoho darů chrámu přinesl. K své zlosti musil odjeti, dary však odvezl s sebou. Cestovatel jakýs ku příhodě té podotekl: „Upřímně řečeno, relikvie ve mně zájmu nevzbudila. Raději podívám se na hezké zuby čingalského děvčete.“ Na jiném místě vypravuje: „Četl jsem v jakés příruční knize, že vstupného do chrámu se neplatí, že strážci božnic zpropitného nepřijímají, a nutiti je třeba, aby cos přijali. Leč, jaký opak! Kam jsem vkročil, vstupné bylo téměř vynucováno, a v kapse měl jsem takřka ruku častěji nežli v zápisníku.“ — Kandi vyniká vyhlášenou zahradou botanickou, v níž rostlinstvo vykazuje největší květy vůbec.

Turisty ceylonskými hojně navštěvována jest Nuvara Eliya, prostě Nurelia. Tady evropští osadníci z Kolomba a odjinud zbavují se nastřádaných chorob, užívajíce lázní vodních i vzdušných na hřebenech vysokých pásem. Ve výši dvou tisíc metrů člověk sotva pozoruje, že je v tropech. Spíše zdá se mu, že je ve Švédsku nebo Norsku v letním měsíci. Teprve když popatří do údolí a vidí před sebou obrovské palmy, stromovité kapradiny a pestrost barev, vzpomene si, že slunce tu bývá nad hlavou, a jen veliká výška prostá, že jest příčinou snesitelné teploty. Tamilové nás obsluhují a chvějí se zimou v nezvyklé výši na horách. Z Nuvary turisté pravidelně jdou se poklonit hoře Adamově (Adamspiku).

Na jižním pobřeží leží město Point de Galle (60.000 obyv.), kde kotví na čas každá loď, která pluje z Bombaye nebo z Afriky do Číny a naopak. Přístav jest málo chráněn, a vláda ničeho nečiní, aby jej nějak upravila chtějíc, aby obchod soustředil se raději v Kolombu. Matura, malé město, paměti hodno jest tím, že v blízkosti jeho jsou doly na drahé kameny a chrám Budhův u Belegamu. Obyvatelů 25.000. V Trikonamalaji (Trincomalé) Angličané zbudovali přístav pro loďstvo válečné a opevnili je. U vsi Dambulu jsou ve skalách vytesané chrámy. Jafnapatam na ostrově Jafně jest důležitá tím, že jest v něm velká stanice amerických misijnářů. V zátokách u Konduči loví se perly již po staletí. Kondučské perly mají dobrou pověst. Kdo na Ceyloně je návštěvou, neopomene podívati se na zříceniny starého hlavního města ostrovního Nuradžapur, které jest asi totožné s Ptolomaeovým Anurogrammem na ostrově Taprobane. Zajímavý jest také budhistický chrám v Kelani, k němuž doraziti nutno části města Pettahu, v němž v bambusových chatách, krytých listy palmovými a sítím, žijí domorodci v stavu původním.

První železnice na Ceylonu vystavěna byla r. 1883; vede od mostu Adamova do Kolomba. Síť železniční obnáší přes 400 km délky a stále jí přibývá. Hlavní trať vede z Kolomba do Kandi a do všech

větších měst. Podél břehu železnice vede do Bentoly. Telegrafů jest na 2300 km. Vojska 2000 mužů, užívá se jako posádek v přístavech.

b) Lakkadivy, Maledivy, ostrovy Čagorské.

Rovnoběžně se západním pobřežím Přední Indie, vyčnívají z moře Arabského skupiny malých i velkých ostrovů, jež v několik skupin rozdělujeme. Byly to dříve korálové výspy, z nichž časem vytvořily se okrouhlé pevniny, na kterých rostlinstvo kořeny své zapustilo.

Silnice v Pointu de Galle.

Skupina Lakkadiv šíří se od 10° sev. šířky ke 14° sev. šířky. Jsou jich zhruba dvě řady, mezi nimiž rozvírá se hlubina mořská do 2500 m. Skupina Maledivů šíří se od 0° do 8° sev. šířky; některé ostrůvky jsou i jižně od rovníky, tedy na polokouli jižní. Ještě jižněji rozkládají se ostrovy Čagorské.

Skupiny tyto čítají nejméně 15.000 ostrovů, z nichž 500—600 jest jich obydlených. Vznikly z atolů, vytvořených korály. Atoly mají tvar kruhu nebo ellipsy, záležející ze spodku vápenitého, jež tvoří spletené kře a sněti korálův, a z prsti, která po věky různými způsoby (hlavně usazeninami mořských vod a zvětráváním korálových útesů) povrch ostrovů přikryla. Uvnitř jsou jako mísa prohloubeny

a klidnou vodou naplněny. Jsou jako prsteny, někde sotva nad úroveň vody vyčnívající, někde i 30 m vysoko se pnoucí. Vnitřní voda bývá ve spojení s vodou vnější nějakým průlivem. Je-li prstenec atolový rozsáhlý, má i několik otvorův, a tak atol vlastně složen bývá z řady malých ostrovů do kruhu sestavených. Takové rozsáhlé atoly shledáváme právě v Lakkadivech i v Maledivech. Jeden z nich má délky 140 km., šířky 30 km. a jest množstvím vjezdů rozdělen na ostrovy, které samy pro sebe opět tvoří malé atoly.

Kromě toho při měření hloubek mořských v obvodu těchto souostroví shledáno, že skupiny ostrovní obrněny jsou po stranách koralovými náspy nekonečně dlouhými, které i z moře vyčnívají a druhdy mořským loupežníkům bezpečný útulek poskytovaly.

Lakkadivy a Maledivy odděleny jsou hlubinou téměř bezednou. Přes 4000 m hloubky mají tu končiny podmořské, v nichž žijí koráli, neviditelní sice živočiši, ale giganti v práci.

Na korálových ostrovech tuto jmenovaných žijí plži, jimž říkají zavinutci hadí hlavy, jinak kauri, a jichž užívají na pobřeží africkém a indickém jako drobných peněz ku placení. Celé náklady lodní dopravují se jich do zmíněných zemí.

Lakkadivy obývá asi 15.000 obyvatelů mohamedánských, kteří, ovládání jsouce svými pohlaváry, platí Angličanům roční poplatek. Mnohé z ostrovů mají pitnou vodu, sady kokosové, bananové a betelové. Obyvatelé služí Mopleové (Moplays), jsou původu arabského a myslí bojovné. Souostroví objevil Vasco de Gama, když se vracel ze své první cesty výzkumné r. 1499. Největší jsou Agathi, Karavathi, Androth, Kalpeni, Minikoi.

Maledivy (17 atolův) obývá 30—40 tisíc obyvatelů původu malajského, jimž vládne sultán. Sídlo jeho jest pevně stavěno na největším ostrově Maldiva a sluje Malé (2000 obyv.) Sultán uznává svrchovanost anglickou, posílaje anglickému guvernéru každého roku ustanovené dary a přijímaje od něho také nějakou vzácnost jako uznání za poddanost. Nejcennější plodinou obou souostroví jest ořech kokosový.

Ostrovy Čagoské, na nichž žije snad 1000 lidí, mohamedánských černochů, rodí také palmy kokosové. Největší důležitost jejich však spočívá v tom, že jsou na nich uhelné stanice pro lodi, které udržují spojení mezi Afrikou, Asií a Australií.

VII. O výzkumech v střední a jižní Asii.

Z cestovatelů, kteří v středověku již v Asii se zdržovali a lidstvu tajemné končiny jejich odhalovali, na prvním místě budiž jmenován Marco Polo, jehož zprávám o zemích a národech nikdo ani věřit nechtěl. Pronikl ze stepí turanských Pamirem, pánví Tarimskou a pouští Gobi do Číny, kdež v městě Chanbaliku (Peking), jsa v službách císařových, pro statečnost a učenost dosáhl hodností nejvyšších. Procestoval potom Tatarsko, Tibet, Birmu a Bengalsko.

R. 1292 vrátil se do Evropy (v době panování českého krále Václava II.) V první polovici XIV. stol., (v době panování Jana Lucemburského a Karla IV.) arabský kupec Ibn Batuta prošel Indií a Čínou. Po něm táhli tam kupci jiní a učení Mohamedovo s nimi. Tehdy již arabští obchodníci měli tušení o nynějším Japonsku. 23. května r. 1498 přistal na pobřeží Malabarském v Přední Indii Portugalec Vasco de Gama a ukázal tak jiným mořeplavcům cestu k výzkumům dalším. Albuquerque pojal úmysl dobýti nových zemí ve jménu králův portugalských a osadil Gou, Ceylon, ostrovy Sundské a Molukky.

Po objevení Ameriky Asie vynořovala se vždy jasněji a jasněji před zraky Evropanův, a když Magelhães r. 1521 oplul Jižní Ameriku, kdež objevil ostrovy Ladróny a Filipíny, vykonav tak cestu kolem světa, nebylo již nikoho, kdo by o zprávách Marco Polových pochyboval. Hned potom Mendez Pinto protáhl střední Čínou, Japonskem a Indií.

Podrobné zprávy o Číně podali v XVII. stol. jezuité Martin Martini a Gervillon. Hvězdářskými vědomostmi svými jezuité získali si přízeň císařův čínských, a vliv jejich šířil se všude. Z roku 1718 pochází důkladná mapa Číny, jež byla až do XIX. stol. základem veškerého vědění o Číně. James Cook, opluv svět roku

Palma kokosová.

1776—1779, navštívil Kamčatku. Mezi rokem 1820—21 Timkovský prošel Sibiří a severní Čínou. R. 1833 Wood dosáhl řeky Pendže. O bratřích Schlagintweitech, z nichž Adolf v Kašgaru byl popraven, již byla zmínka učiněna. R. 1856 Johnson dostihl Khotanu. R. 1868—69 major Jiří Hayward a Shaw pronikli do Jarkandu a Kašgaru. Hayward byl v srpnu 1870 v krajině Jassinů 15 mil od Gilgitu zabit. Téhož roku odebral se sir Douglas, Forsyth se Shawem přes Karakorum a Kuen-lun k tehdejšímu vládci turkestanskému Jakubu Kušbekovi, aby s ním obchodní smlouvy uzavřel. Ale vliv ruský plány jeho zmařil. Po nějakém čase vydal se k němu podruhé ve společnosti velmi učených přírodopysců, mezi nimiž byl tehdy učenec a geolog Stolička z markrabství Moravského.

Když Rusové r. 1876 dobyli Kokanu, věnovali péči výzkumům v Pamíru. První z badatelů byl Kostenko (1876), jenž první z Evropanů spatřil jezero Karakulské a okolí jeho popsal. R. 1877 byl tu též Muškotov a Severzov. Významná byla ruská výprava zeměpisců Benderského, Putjata a Ivanova r. 1883, kteří problémy vodních předělů v Pamíru prozkoumali a úplně objasnili. Jimi sjednán jednotný obraz o strašlivých vysočinách středoasijských, k nimž se dlouho nesla touha učenců. R. 1885 až 1887 cestovali v Pamíru bratři Jiří a Michal Grum-Ešimajlové, 1887 Francouzi Bonvalot a Capus, 1888 Grombčevski, Angličan Younghusband, 1889 Francouz Dauvergne, r. 1891 Bathevski a j.

Výzkumy v Tibetu zahájili missionáři Huc a Gabet r. 1846. Indičtí punditi (domorodci) pronikli za příčinou ohledání terrainu až tisíc km daleko do Tibetu. R. 1872—80 cestoval v severní části Mikuláš Převalský, aniž Lhasy dosáhl. Převalský prošel i poušť Gobi, a výzkumy jeho daleko vynikají nad výzkumy Šišmareva, Ney Eliase, Potanina a j. Nebude tedy nemístno, zmíníme-li se stručně o vědeckém jeho poslání. Převalský narodil se r. 1839 v kraji smolenském a vstoupil do ruského vojska. Od r. 1867 dlel ve vých. Sibiři, a tu se v něm probudila touha badatelská. R. 1870 pronikl Mongolskem z Kjachty do Pekingu, provincií Kansu dostal se k hornímu Jang-tse, a obrátiv se na sever pouští Gobi, r. 1873 dostihl Irkutska. R. 1876 objevil se opět v střední Asii, a to v čele výtečně vyzbrojené expedice. Z Kuldže táhl k Lob-noru a r. 1879 hodlal přes Lhasu dostat se k Himalajím. Leč 260 km od Lhasy jsa vzdálen, byl přinucen k návratu; pak dospěl Kuku-noru a Siningu, prošel prameništem Hoang-ha a vrátil se přes Urgu a Kjachtu do Sibiře (1880). R. 1883 spatřujeme jej na cestě přes Gobi do Alašanu. Prošel Čajdamem, přiblížil se řece Jang-tse a odtud Lob-noru. Úmysl vniknouti do Tibetu ztroskotat se opět o odpor domorodců. R. 1889 nastoupil pátou výzkumnou cestu do střední Asie a došel Karakolu. Ale 1. listopadu našel tu smrt. Jméno jeho navždy sloučeno bude s vědeckými výzkumy středoasijskými. Carským úkazem město Karakol na věčnou paměť zásluh badatelských nazváno Převalským. Dalším vůdcem výpravy byl Pěvcov. K němu přidružil se geolog Bogdanovič. Do Tibetu opět nevnikli, ale vrátili se s velikou vědeckou

kořistí. Ušli 8000 km cesty, 50 míst přesně určili, 10 pozorování magnetických konalí a velké sbírky přírodnin si opatřili. R. 1885 Angličan Carey vešel do stř. Asie od Lehu, přes Polu na Khotan, k Tarimu, k Lob-noru a přes Jarkand zpět. R. 1887 prošel stř. Asii poručík Younghusband od východu k západu z Pekingu do Kašmíru. Rakušan Josef Troll cestoval z ruského Turkestanu do Indie. Bonvalot ve společnosti prince Orleanského r. 1889 vyrazil z Kuldže. Přešli Tanšan, pánev Tarimskou a přes Altyn-tag vnikli do Tibetu. Po děsných útrapách dosáhli Tengri-noru a žádali za vstup do Lhasy. Vstup byl zakázán, ale směli zrovna vedle ní dále putovati. Dostali se do Batangu a provincií Jün-nanem do Tongkingu. To byla první cesta, napříč Tibetem v zimě konaná.

V posledním desetiletí o výzkumy tibetské největší zásluhy má Sven Hedin, jemuž na výpravách šlo vždy předem o zkontrolování výzkumův a dat dřívějších a pak o prozkoumání území, dosud nikým nenavštívených. Mnoho záhad vysvětlil, mnoho domněnek objasnil, mnoho nového popsal, ale zároveň dokázal, že tvořivá síla větrův a vod, tepla a mrazů v pustinách nepřestává. Největší pozornost věnoval řece Tarimu a jezeru Lob-noru, o němž tvrdí, že zvolna postupuje k severovýchodu a východu v úval, z něhož v době neznámé a z příčin rovněž neznámých bylo se posunulo v místa nynější. Ani jemu nepodařilo se vstoupiti do Lhasy. V létě r. 1906 dal se na nové cesty, hodlaje do Tibetu přes hranice indické. Ale vláda anglická mu toho nedovolila, aby snad nebyla nucena válečnou mocí trestati Tibetany, kdyby Hedinovi, jenž by pod anglickou ochranou cestoval, nějak bylo ublíženo. Bylo tedy Hedinovi vrátiti se do Srinagaru přes nejobtížnější část Tibetu v době nejnejpříznivější. Odtud, podporován jsa emirem Singhem, bratrem maharaji Pratapa Singha, vydal se na cestu do nitra asijského. 13. ledna 1907 guvernér provincie Naktangu, Illadij Cering, přinesl mu zprávu, že „pro Svenga Hedinga jsou všechny cesty na jih do Tibetu otevřeny až po sídelní město taši-lamy“. Taši-lama (tibetsky pantien rimpotie) jest druhý svatý v lamaismu a nynější zástupce dalaj-lamy. I píše cestovatel v dopise svém po té zasláném: „Šťastná hvězda jasněji nežli dříve počíná mi svítati.“ Hedin má naději, že mocný lama dovolí mu projiti zeměmi, kde noha Evropanova dosud nedlela.

Mezi badateli a cestovateli v Číně, kteří vědě zeměpisné prokázali služby neocenitelné, zasluhují zvláště paměti Ney Elias (cestoval podél Hoang-ha), Blakiston (podél Jang-tse-kiangu), Američan Pumpelly (v severní Číně), Richthofen (1868—1872), jenž sedm výprav uspořádal, skoro všechny provincie prohlédl a nesmírný materiál geologický sebral, Colborne, Baber, Gill, A. Bastian, Palladius, James, Younghusband, Fulford, a j. Dosgodin zkoumal krajiny v sev. Birmě, po hranicích čečvanské provincie čínské. Do Tibetu dále vnikli Potanin, Jos. Martin, Dutreuilade, Rhins a j.

V Přední Indii již r. 1788 počaly se vyměřovati země dobyté. „Asijská společnost bengalská“ získala k práci té odborníka nad

Hejna kaloňů přeletují
řeku.

jiné vynikajícího, geologa Stoličku. Cunningham popisoval starožitné nálezy a památky. Moorcroft došel k Svatým jezerům (1812), Krombadal v Kašmíru a Lahoru. Botanikové Hooker a Thomson prozkoumali Sikkim (1847); r. 1850 počato s měřením velikánů himalajských. Bratři Schlagintweitové procestovali všechny končiny Indie. Z nejnovějších cestovatelů v Himalajích vynikají Bastian, Ujjalvy, Growley, paní Fr. Bullock-Workmannová a jiní. Bastian přešel Zadní Indii napříč z Indie Přední od západu k východu. Roku 1878 rakousko-uherská výprava za vedení hraběte Szechenyia,

zeměpisce Kreitnera a geologa Loczy přes Šanghai a Hankou pronikla ke Kuku-noru a dále k Lob-noru. Po dvou letech dostihla cíle své cesty.

B. Indie Zadní.

I. Členitost vodorovná a kolmá.

Půlostrovem Indií Zadní prostupují po celé rozloze pásma hor ve směru poledníků 92.—103. Počínají někde ve východním Tibetu asi na 33° sev. šířky a v pěkně rozvinutých, skoro rovnoběžných vráskách, tu a onde poněkud k západu, někdy k východu zahnutých, přibližují se pobřeží zálivu Bengálského, Martabanského, Pegujského, Siamského a Tongkinského, kde snižují se v nížiny, kypící tropickou bujností.

Pásma ta představují vysočinu nad míru divokou a málo prozkoumanou. Jsou výše velehorské, a vzdálenost mezi nimi ve vzdušné čáře obnáší někde 50 km, jinde 80 km, jinde i přes 100 km. Svahy jejich jsou příkré, leckde strmé, a při úpatí jejich divoce proudí veliké řeky asijské: Jang-tse-kiang, Mekong, Saluin, Iravadi a přítoky jejich. V horním toku těchto řek řečiště zřídka klesá pod 2500 m. (Město Batang je ve výši 2480 m.) Úvaly a horské pláně kryjí lesy, v nichž volně pobíhají medvědi, vlci, levhardi a tygři. Končiny východní, přiléhající k čínské provincii Čečvanu, jsou vzdělány a velmi plodny.

Od pevniny půlostrov odděluje obratník raka, skoro rovnoběžný se Si-kiangem a přetíná ústí Brahmaputry. Jižním koncem zasahuje půlostrov Malajský k prvnímu stupni sev. šířky.

Největší veletok zadoindický, Mekong, vzniká asi pod 92°—93° vých. délky v pohoří Tangle jako Lantsan-kiang a teče hned směrem jihovýchodním, skoro jižním. Údolí, jímž teče, jest plno propastí; ječivý, divý proud lomozí strašlivými těsninami, dokud se nedostane k Ponpisaji a Basaku. Nesmírné spousty kamení provázejí jeho řečiště. Parníky od jihu odvažují se pouze ke 14.° šířky, k Chongu, kde jsou poslední vodopády mekongské; dále nemohou. U Samboru Mekong vstupuje do alluviální roviny, kterou sám vytvořil. Na levém břehu přijímá Namu, Banghieng a Sekong-Sebong; na pravém břehu spojené řeky Lamnamsi-Nammun. U Pnom-Penhu odděluje se od řeky mocné rameno, které, je-li velká voda, naplňuje jezero Tonle-sap, na severozápadě ležící. V zimě pak, když je vody nedostatek (od října do května), voda z jezera odtéká zmíněným ramenem, zavlažující nížiny dolní Kočinčiny. Tu počíná delta Mekongu asi 70.000 km² velká, z největších na světě a pouze deltoou ganžko-brahmaputerskou předstižená. Zvětšuje se stále, tvoříc půlostrov v zálivě Siamském, zakončený mysem Kamauem.

Rovnoběžně s Mekongem protéká pohořím Tanglou řeka Lu-kiang, později Saluin (Salwen) zvaná. Horní tok její sluje Ur-ešu, a počátky její hledati sluší v jezerech, rozložených severovýchodně

od Tengri-noru. Saluin také jest řeka prudká, protékající divokými, neobyčejně úzkými údolími a propastmi. Od údolí řeky Mekongu dělí ji sněžné horstvo Tasuešan.

Na hranicích birmskotibetských vzniká Iravadi, jehož poříčí po levém boku sleduje pohoří Pegu-joma a Pung-lung, nejvyšší v hoře Nattungu (2400 m), od níž na sever u Magoku nalezeny byly náplavy rubínové. Nedaleko odtud jest pověstné sanatorium Bernarda Mya. Jižně od Promé počíná delta iravadská, větší než půl království Českého, plná lesů, bažin a džunglí (30.000 km²).

Znamé pohoří Patkaj v jižních částech svých jmenuje se Bura-Ail. Obsahuje pískovce a břidly, s nimiž souvisejí křídý a vrstvy usazenin třetihorních. Nejvyšší hora jest Saramethi (3830 m). Mezi horním Iravadem a horami patkajskými šíří se skalnaté a porůzně rozčeřené horstvo Kačinské. Pásmo mnohá směřují od něho k jihu; nejdelší, Arakanské, končí mysem Ngraisem na 16°. s. š.

Hlavní horstvo, jaksi osu Zadní Indie, znázorňuje Tasuešan, směřující k nejižnějšímu cípu půlostrova Malajského. Není však pásmem jednotným, nepřetržitým; na místech některých rozštěpuje se v pásma pobočná, jinde kupí se v uzly horské, z nichž vyčnívají do oblak hmotné vrcholky. Ve své střední části dosahuje u Molmenu (Maulmainu) výše 2186 m, na 13¹/₂^o s. š. 2150 m. Blízko města Malaky poutá tvarem svým Ofir (1270 m), na nějž poprvé vystoupil Wallace, Gunung Lasen a Gunung Robinson (2400 m). Zajímavé jsou tu příčné průrvy, jimiž vedou cesty obchodní. Nejživější je přechod „tří pagod“, ve výši 220 m, jímž udržuje se spojení mezi Molmenem a Bank-kokem. Nejhlubší průrvu shledáváme na šíji Krahské, kde prý výška absolutní neobnáší více, nežli 50 metrů. I bylo již o tom mluveno, aby se tudy průplav prokopal, čímž by si lodi plavbu do Číny o 90 hodin zkrátily.

Východně od Tasuešanu šíří se úval řeky Menamu a ještě východněji vysočina, z níž vytéká vodný Semun. Východně od Mekongu až k jižnímu moři Čínskému postupují od 20.º po 10.º s. š. rozsáhlá pohoří annamská, počínající velehorským Pusanem (2700 m) a končící severovýchodně od Saigonu horami 2100 m vysokými. Základní horninou pohoří jest žula, k níž druží se až ku poříčí Mekongu břidlice a vápence. Porůznu přimykají se k nim čediče, které tvoří na př. planinu Attopenskou v průměrné výši 1000 m. K Tichomoří stéká největší řeka Song-koi (Červená řeka), která vzniká jižně od města Tali-fu v čínské provincii Jün-nanu a vlevá se jiho-východně od Ha-noi do zálivu Tongkinského v rozlehlé deltě. Krajínám při řece Song-koi věští se veliká budoucnost.

II. Obyvatelstvo.

Na území zadoindickém rozeznáváme veliké říše: Peguskou, Šanskou a Annamskou, jinak: Birmu, Siam a Kočinčínu, státy Malacké pod ochranou anglickou a državy anglické. Birmu

opanovali Angličané, Siam zachoval svou samostatnost, Kočiččina náleží Francouzům.

Obyvatelstvo těchto území náleží žlutému plemeni lidstva kromě hnědých obyvatelů na půlostrově Malajském, jenž stal se pravlastí Malajů, rozšířených nyní po všech ostrovech jihovýchodně od pevniny asijské. (Flower a Hurby řadí Malajce též ku plemeni mongolskému.) Původní kultura lidu byla nepatrná. Teprve působením vzdělanosti čínské (ze severovýchodu) a vzdělanosti indické (ze západu) se zvelebila a zanechala přítomnosti skvělé památníky svého vývoje. Poněvadž neobyčejně čilí obchodníci čínští a indští pronikali územím mezi řekami Iravadi, Menamem a Mekongem, mísili se s obyvateli domácimi a zakládali kmeny krve mongolské, indské i malajské.

Jako hlavní skupina národů zadoindických jmenují se Barmani nebo Birmani, kteří bydlí v západní části půlostrovní. Podrobili si v dobách dávných zbytky původních Aboriginův a založili mocnou říši. Vyznačují se postavou malou, úměrnou, pletí hnědou, nikdy černou. Vlasy mají černé, rovné a vousy řidké. V čilosti a přičinlivosti nezaostávají Číňanům; k cizincům chovají se úslužně a pohostinně, ale následkem těžkého jha, jež bylo a jest jim snáseti jednak od vládců domácích, jednak od cizozemců, nikomu nedůvěřují. Vyznávají učení Budhovo ve formě čistší, nežli kde jinde. Oděv jejich záleží z dlouhé a široké látky bavlněné, kterou muži a ženy kolem kyčlí ovinují. Prsa ženy kryjí barevnými šerpami. Vlasy splývají ženám volně nebo v mohutných pletencích po šíji; muži stáčejí je na temeně hlavy v uzly. Postavení žen v Birmě je volné. Mají účastenství v životě veřejném a požívají s muži rovných práv. Všichni, nemajíce třídění kastovního, rádi se od Evropanů poučují a uznávají jejich převahu duševní.

K Birmanům druží se v Arakanu Arakáni, kteří sídly svými vnikají daleko do krajiny Pegu.

V horách severně od obratníku raka žijí různí kmenové, které národopisec Fr. Müller jmenuje národy lohitskými a dělí je v Koče, Kačary, Nagy, Katye, Kary a j.

Východně od Birmanů žijí Thajové nebo Šanové, zabírajíce největší díl zadoindického půloostrova. Dělí se v pravé Thaje čili Siamce, hlavní obyvatele Siamu, v Laoje, Ahomy, Khamty a Khasie.

Siamci mají z pravidla nosy tupé s širokými chrčpěmi a lícní kosti značně vystouplé. Lesk a výraz očí jejich je mdlý, bez ohně, ústa mají široká, rty vždy od betelu červené a zuby černé jako dřevo ebenové. Vlasy sobě stříhají do hola, nechávajíce růsti chumáč jich pouze na temeně hlavy. Hezké jsou děti; ženy dospělé neliší se obličejem valně od mužů. Dospělí lidé, nevyjímajíc ani ženy, neozdobují se prsteny, náušnicemi a řetězy; za to dětem dopřejí těch ozdob tolik, že na holých jejich tělech skvějí se často celé poklady. Lid žvýká betel a statečně kouří. Cigaretu nosí každý muž připravenou za uchem. Hlavní potrava jejich záleží z rýže, z ryb, zelenin, ovoce, cibulí a různých kořených jích a omáček.

Laojové jsou bílí (v horách) a černí (v nížinách). Cestovatelé líčí je jako lidi neohrožené, bojů schopné, nepoddajné a zchytralé. Ženy jejich oblékají se v roucha pěkná a ozdobná. Vyznačují se vysokým vzrůstem a prostší, přirozenější povahou, nežli ostatní Annamité. Oproti krajanům z rovin zdají se býti divočejší, surovější, nevzdělanější, ale poctivost, přímost a pohostinnost jejich neznámy jsou lhavým, nespolehlivým a „kultivovaným“ soukmenovcům v dolinách a na pobřeží. V mravech a v náboženství mnoho přijali od Číňanů. Hlavní potravinou jejich jest jako všude v Indii rýže. Nápoje aromatické připravují si spařováním vonných bylin horkou vodou. Annamité požívají s chutí rozličný hmyz: nasolené kobylinky, cvrčky, rozličné ponravy a červy, jež ze země vyhrabují, hady, krysy, psy, kočky atd. Maso zvířat zcepenělých má pro ně zvláštní chut.

Děvče siamské.

V Annamu, v Tongkingu, Kočinchíně a v Kambodži bydlí Annamité. Povahou jsou stateční, čilí, povolní. Řeč jejich, původně s čínskou jednotná, nyní tak se liší od čínštiny, že Číňan Annamci nerozumí. Písemné značky však zůstaly společné. Hodností úředních docházejí pouze ti, kteří obstáli v přísných zkouškách vědeckých jako v Číně. Celkem předčí vzdělaností svou nad Siamce i nad Birmany. V ohledu náboženském jsou lhostejní, ale přichylují se více k budhismu a k obřadům čínským; lidé bohatí oddávají se kultu Konfutsiovu. Postavou podobají se Birmanům; jsou malí, hubení, hezky do hněda zbarvení, v obličeji příjemní a jakoby sešli. Obývají chu-

dobné chaty bambusové, jež stavějí rádi nad vodami řek, jezer a lagun.

V provincii Bienho říká se obyvatelům Kambodžaně a Mojoové. Nynější Číňané, usazující se v přístavech zadoindických, zachovávají původ svůj úzkostlivě a bohatnou. Aby nestali se nebezpečnými domorodcům, jest jim poslouchati vládních rozkazů, ustanovujících, do kterých okresů se smějí stěhovati a kde dovoleno jim se usazovati.

III. Birma.

Nesjednocené státy v Dolní a Horní Birmě spojil r. 1757 v říši jedinou mocný panovník Alompira, jehož residenci byla Ava. Uvniř jsouc spořádána, vně silná, říše dosáhla záhy neobyčejného rozkvětu. Ještě na počátku minulého století Birma byla říší velice mocnou. Leč vpády Birmanů na západ do britského území Assamu uvedly je ve spory s Angličany. R. 1824 vypukla válka a po dvou letech 1826 ukončena smírem, v němž Birma odstoupila Britům území Ara-

kanské a jižní pobřeží Tenaserimu (Dolní Birmu). R. 1850 vznikla válka druhá, a v ní Angličané dobyli území Pegu, čehož však Birmané nepovažovali za akt poddanosti a neuznávali Britů za pány bohatého území svého. Až r. 1867 konečně umluveno, že království otevře brány své obchodu všeobecnému. R. 1878 nastoupil v Birmě král Teebav, a tu poměry mezi Angličany a Birmany kalily se nápadně. Nepřátelské chování dvora královského v městě Avě k Angličanům bylo příčinou, že ozbrojená výprava vnikla do Avy a zajala krále. Dne 1. ledna 1886 pak proklamována byla celá „Burma“ (Birma) za britskou osadu a britský majetek. Jest tedy pod panstvím Angličanů: Dolní Birma, Pegu, Arakan a Tenaserim ve výměře as 240.000 km² s 5 milliony lidí, a Horní Birma, zaujímající skoro 200.000 km² s 3.000.000 obyv. původu převážnou většinou indomalajského. Hranice mezi oběma částmi tvoří pohoří Arakanské.

Mezi Horní a Dolní Birmu vnikají od 20.º—25.º s. š. území Luskaj a Kačín, kteráž rovněž uznávají svrchovanost anglickou. Na východ od Horní Birmy až k hranicím francouzského Tongkingu šíří se státy Šanské. Lushai a Kačín mají dohromady výměry asi 122.000 km² a 360.000 obyv. Hustěji obydleny jsou státy Šanské v rozloze 200.000 km² s 2.100.000 obyv.

a) Birma Dolní. Při ústí řeky Arakanu leží na ostrově město Akjab (Akyab). Velké kdysi město Arakan, sev. od Akjabu, chudne a schází od r. 1783, kdy ho Birmani dobyli. Bambusové chaty obyvatelstva jeho jsou typy kolových staveb, vznášejících se na sloupích nad vodami. Bývalé hlavní město království Peguského, Pegu, rozkládá se po březích řeky Pegu a bývalo z nejkrásnějších měst birmanských. Birmané severní, vedeni jsouce jmenovaným již Alomprou, zmocnili se ho a zničili je, ušetřivše pouze chrámů. Byvši znova vystavěno, nevzmohlo se již k bývalé velikosti. R. 1824 vnikli do Pegu Angličané.

Nejdůležitějším městem obchodním (svobodným přístavem) jest Rangun (Rangon) při ústí východního ramene Iravadi, sídlo místodržitele, šesté z největších měst císařství Indického. Od moře vzdáleno jest nyní 33 km. V tamních loděnicích buduje se mnoho lodí námořních z tvrdého dřeva teakového, jehož ohromné zásoby leží stále připraveny k dopravě do loděnic anglických v Evropě. Většina domů je z bambusu. Mezi 235.000 obyvatelů žije nejvíce Birmanů, Číňanův a Hindů. Asi 4 km od města na návrší zvedá se pověstná chrámová pyramida v Shudaganu, podobná chrámu v Shomadu u Pegu. British-India-Steam-Navigation-Company spojuje Rangun s Kalkuttou, kam dováží se hlavně rýže, pěstěná v poříčí Iravadi v množství nesmírném.

Při železnici z Ranguu podél Iravadi do Mandalaje leží Prome, Pagan a Ava, bývalé sídlo královské.

Pro svojí polohu zeměpisnou Rangun jest nejobchodnějším městem v poříčí řeky Iravadi, pohodlně splavné i pro lodi velké v délce 1350 km. Společnost „Burmah Flotilla-Company“ posílá lodi do Mandalaje a ještě dále až do Bhanja, kde teprve splavnost veletoku

přestává. Výborné pro plavbu jest, že řeka má vody dostatek v zimě i v létě. Bharno stane se důležitým bodem obchodním, až silnice a železnice proniknou překážkami horskými, za nimiž nedaleko již rozvírá se obrovská Čína. Pak vyvine se rozsáhlý obchod mezi Čínou a britskou Indií, jenž teď v malém živoří karavanami. Týmže směrem provedeno jest již spojení telegrafní. Vyváží se hlavně rýže, teakové dříví a bavlna. Přiváží se zboží bavlněné a hedvábné.

Prome od r. 1795 po divokých bouřích domácích počalo kle-sati. Nyní má na 20.000 obyvatelův a jest hlavním městem horního Pegu.

b) Tenaserim. Nedaleko ústí Saluenu, v bývalém království Martabanském, leží proti sobě města Martaban, nyní Amherst-town (město Amherstovo*) a Molmén (Maulmain). Martaban má asi 20.000 obyv., Molmén 65.000; obě vyvážejí hlavně dříví a rýži (r. 1904 100.000 tun).

Na pobřeží tenaserimském zdvihá se malé sic, ale pěkné a důležité město Merghi (Mergui) s výborným přístavem a s 20.000 lidmi. Naproti městu v moři jest souostroví Mergujské, skalnaté a tím významné, že skály mají v sobě mnoho jeskyní, prohlubní a otvorů, v nichž hnízdí nesčetná množství ptáků (salangan), jichž hnízda jsou jedlá a na trhu mergujském do obchodu přicházejí. Největší z ostrovů je Domel čili Lambi, ale řídce obydlen. Ostrov sv. Matěje, také ostrov Sloní nazvaný, pokryt je pralesem. Ostatní ostrovy a ostrůvky obývány jsou hlavně sběrateli ptačích hnízd. Čínané platí za pikul hnízd 5000—10.000 K čili 2 K za dvě nebo tři hnízda.

c) Birma Horní. V rovině řeky Iravadi rozkládá se město Mandalaj (Mandalé), bývalé hlavní město birmské, s 200.000 ob. Nejmhutnější stavbou v městě jest palác královský, vysokými hradbami obklopený. Východní křídlo jeho obsahuje síně přijímací a nad nimi zvedá se stupňovitá, vysoká střecha, která končí špičatou věží, jejíž tvar všeobecně zdobí chrámy a paláce v Zadní Indií. Podobného tvaru jest i špička slavnostní přílby krále siamského. Vnitřek paláce působí dojmem nádherným. Bohatě pozlacené, kulaté sloupy podírají pěkně řezané a malované stropy. V hradní budově jsou nejvyšší úřady, mincovna, arsenál, skladiště, chlévy pro královské slony a vysoká zvonice. Okolí palácové ozdobeno je kláštery a pagodami zlatem krytými.

Ava, v pověstech jmenovaná Ratna-pura, t. j. město draho-kamenů, leží nyní téměř celé v rozvalinách. Na blízkú Avy na líbez-ných březích jezera leží město Amarapura, t. j. město nesmrtel-ných, úplně ze dřeva vystavěné. Severně od Mandalaje jsou vydatná naleziště rubínův u Magoku. V Bhamu bydlí asi 3000 obyvatelů, kteří vedou se sousedy Kačiny čilý obchod. Hlavní město Kačina jest Manči na přítoku iravadském ve výši 567 m nad mořem.

*) Amherst byl britský generální guvernér.

IV. Siam (říše bílých slonů).

Na východ od území anglického rozkládá se veliká a zajímavá říše Siamská, která samostatnost svou uhájila. Rozkládá se od $3\frac{1}{2}^{\circ}$ až $20\frac{1}{3}^{\circ}$ s. š. a od $97\frac{1}{2}^{\circ}$ — 106° vých. délky. Sousedí se státy Šanskými, s britskými osadami a mořem; na jihu zalévá se do ní záliv Siamský, na východě přiléhají k ní osady francouzské a země, stojící pod francouzskou ochranou. Siam zaujímá aš 600.000 km², na kterých bydlí 10,000.000 obyvatelův, a to různých Kambodžanův a národů horských, kteří zachovali si až po nynější časy zvláštní své mravy a obyčeje, ač skoro vesměs přiznávají se k buddhismu.

Moc zákonodárná a výkonná v Siamu náleží dvěma králům, z nichž jeden skutečně vládne a druhý jako tajemník neobmezenou vůli jeho vykonává. Král vládne pomocí rady velké a rady ministerské. Trůn je dědičný, při čemž vždy volen bývá za nástupce královský syn, jehož otec i matka byli královské.

Výnos daní, které záležejí z cel, z monopolů, z dávek pozemkových a j., obnáší ročně přes 3 milliony liber šterl. Vojska jest 12—15.000, vycvičených od evropských důstojníků. Jako osobní stráž slouží 600 pěšákův a 300 jezdců. Loďstvo obnáší asi 20 velkých plavidel námořních. Nynější král Chulalonghorn, — pán „bílého“ slona, — jakož i otec jeho Mongkut otevřeli zemi cizímu obchodu, zrušivše některé monopoly, které rozvoji obchodu překážely. Ze spojení s okolními koloniemi vyplynula potřeba většího loďstva obchodního, jež postaveno bylo dle vzorův evropských. Takovými reformami bohatství zemská přivedena byla na trh světový. Vývoz rýže, dřeva teakového, ryb, pepře a j. stoupá, a blahobytu v zemi přibývá. Za krále Chulangkorna Siam vstoupil i do spolku států poštovních, důležitá města spojena byla telegrafem a tak přes Molmen a Saigon k světovým liniím připoutána. Také dědičné otroctví bylo zrušeno, a poměry poddanské znamenitě omezeny. Král odhodlal se i k cestě do Anglie a do Holandska, aby vlastními očima poznal pokrok civilisační a doma podobně všechno prospěšné zaváděl. Krok ten v annálech Siamu jest ojedinělý; ale přinesl již mnohé ovoce. Hlavně školám všude jest práno, a zdravotnictví po celé zemi se zlepšuje. Vedle toho král koná časté cesty po království a dohlíží na přísné vykonávání zákonů. I dopravnictví a obchodu věnuje velikou pozornost. Železnice jest z Bang-koku přes Ajutii do Koratu v délce 286 km. Jiná trať se provádí z Ajutie do Lampunu, daleko na severu. I měření času, váhy, míry upraveny jsou po evropsku, což jen obchodu prospívá.

Ve společenském životě veliké změny nastaly následkem králových zkušeností, nabytých v Evropě. Otrocká úslužnost nižších k vyšším přestala, zejména starý zvyk padati na tvář při objevení se královského průvodu. Zákonem dovolené mnohoženství se omezuje, výchova dítek děje se zásadami rozumnějšími a modernějšími. I poměry v rodině královské se mění. Tituly a úřady synův královských, jichž počet následkem mnohoženství krále jest značný, valně se

omezují. Jedné z vlastních žen králových, které všechny musí být princeznami z rodů vznešených, dostává se názvu královny tehdy, když z ní narodil se princ královský a byl jmenován právníky státními princem korunním. Jenom ti synové královští, kteří za matky mají rodové princezny, mají titul královská výsost, vnuci jen výsost, a ve čtvrté generaci přestává titul úplně. Ovšem že nejvyšší a nejvýnosnější místa úřednická zaujímají příslušníci rodu královského, a tak zdá se na první pohled, že celá říše jest korunním statkem.

Duševní a politický život siamský soustřeďuje se v Bang-koku a tu zase v hradě královském. Každého dne večer podávají se králi zprávy o všem, co se událo, a žádná příhoda v Bang-koku není mu neznáma. L. Jediná na konci rozpravy své o poměrech v říši Siamské toto dokládá: „Při takových mimořádných a neobyčejných darech ducha a srdce, jimiž rodina královská se vyznačuje, tento systém vlády stává se velmi prospěšným. Představují v celku jedinou rodinu, která v králi nectí jenom svého panovníka, ale i otce veliké rodiny státní, pokud ovšem tyto pocity při dobromyslnosti a lhostejnosti Siamců vůbec jsou možny.“

Vstup do říše divů, do hlavního města Bang-koku, připomíná nám zemi pohádkovou. Volavky a pelikáni v hejnech ožívují kalné vody řeky, hejna kaloňů přeletují řeku s břehu na břeh, rodiny opičí hrají si v korunách listnatých stromů, bohaté plody neuvěřitelné velikosti lákají oči naše červení a žlutí, stáda buvolů chladí se ve vodách v úpalu slunečním, a nad sídly lidskými zdvihá se velebně chrámy Budhovy, nádhernými věžemi zdobené. Čím hlouběji do země vnikáme, tím zajímavější a pozoruhodnější obrazy všude shledáváme.

Bang-kok znamená po česku město divoce rostoucích oliv. Od ústí řeky Menamu vzdálen jest 64 km a znovu od nynější rodiny královské přestavěn. Domy na pevnině jsou ze dřeva, z bambusu a jílů, vyjmouc palác královský, chrámy a některé domy soukromé. Velká část domů spočívá na vorech, zakotvených na březích řeky. Domy představují plovoucí město s ulicemi a bazary na vodě, kolébající se vedle sebe ve třech i čtyřech řadách. Které jsou blíže břehu, slouží za krámky, čímž z loďek vzniká i km dlouhý trh, na němž koupiti lze zboží všeho druhu, porcelán, ovoce, hřebíky, rýži, udice, ženské ozdůbky atd. Na loďkách obsluhují Siamky, mající krátké vlasy a přes tělo přehozeny barevné šerpy. A mezi krámky jako šipky lítají loďky kupujících. Jsou lehké, kolébaté, ale pevně ovládnuty muži, již nejmenším hnutím vesla dávají jim směr. A jako se u nás na ulicích lid tlačí, lomoží, vyhýbá, předstihuje, tak děje se s loďkami na Menamu. Jako rybky ve vodě pohybují se šampany se strany na stranu. Spadne-li kdo do vody, jest ve svém živlu; jsouť Siamci jak obojživelníci, stateční na suchu i ve vodě. Z té příčiny oděv jejich jest velmi jednoduchý. Střevíce, boty, punčochy, klobouky jsou nižším vrstvám lidu neznámy. Menam jest hlavní třídou hlavního města. Od ní rozvíjejí se na všechny strany ulice poboční, to jest postranní průplavy mnoho km dlouhé. I při těchto pobočných průplavech panuje čilý život na loďkách. Domy jsou stavěny na dře-

věných kolech průčelím ku průplavu, aby se mohlo snadno po žebříku do nich vlézt.

Ze všech budov nejrozsáhlejší jest palác královský, jež uzavírá zeď 1300 m dlouhá. Před ní stojí děla a stráž. Uprostřed ohrazení stojí čtverhranná budova s pozlacenou věží. V hlavní místnosti král přijímá vyslance; v této místnosti vystavena bývá mrtvola krále, dříve než se spaluje. Nad pozlaceným trůnem stkví se sedmeronásobný slunečník jako baldachyn. K tomuto sálu druží se komnaty královny, královny a příbytky královské družiny.

Všichni národové Zadní Indie jsou zastoupeni v Bang-koku, mají své čtvrti a žijí v nich ve své vlastní původnosti. Polovici všeho obyvatelstva, jehož je 600.000, jsou Číňané: na 25.000 lamů zastupuje duchovní svět Siamcův. V století XVIII. býval Bang-kok z nejkrásnějších a nejbohatších měst Zadní Indie. Nyní jest při vši své rozsáhlosti a obchodním rozpětí jen stínem bývalého města.

Plujeme-li Memamem nebo použijeme-li vlaku na trati Bang-kok-Koratu, dostihneme města Ajutie s 30.000 obyv. Ajutia jest městem bez ulic, bez náměstí, vodovodů, kanalisace, osvětlení, bez chodníků, bez koní, bez vozů. Je to město, v němž člověk jiti nemůže, kde kočár a nosítka jsou věcmi neznámými. Domy nejsou stavěny z cihel a kamene a nestojí na pevné půdě, nemají sklepův ani komínův. Všechno obyvatelstvo bydlí v domcích lodních na řece, a kdyby chtělo, přes noc mohlo by své město několik km dále přestěhovati.

Při stoku řek Mepingu a Menamu doplujeme města Paknamu na ostrově uprostřed řeky. Obchod jeho od vyhlášení východních

Pagoda v Bang-koku

smluv anglickosiamských vůčihledě stoupá. R. 1844 pouze devět lodí evropských navštívilo přístav zdejší. R. 1900 již 500 lodí o 500.000 tunách. Nejvíce lodí připlulo anglických, německých, francouzských a švédských.

Dále na sever leží poutní místo Pra-Bat, což znamená svatou stopu, již prý Budha na jakési skále vytiskl při vstupu do nebes. Z nitrozemských měst zvláště ještě vyniká Korat na řece Nammunu, přítoku menkongkém. Jsou stanice železniční, soustřeďuje v sobě veškeren obchodní ruch východní polovice siamské. Čuntabun (Čentabun) jest kvetoucí město přímořské, obydlené většinou Čiňany.

Města Basak, Ponsai, Luang-Prabang a jiná, dosud Evropanům málo známá, překvapují svou historií, památkami a velikostí. Zvláštní zmínky zasluhuje 600 km² rozsáhlý angkorský okres zřícenin a stavitelských památek staré, zašlé doby, kdy národové zadoindičtí měli tak vyvinutou vlastní kulturu, že před ní ztrácejí se mnohé evropské památky středověké. Ohromujícím dojmem působí na Evropana pohled na chrám Nagkon-Vat, severovýchodně od jezera Tonlesapu.

V. Annam (Indočína).

Největší díl francouzských osad zámořských připojen byl k Francii teprve v druhé polovici XIX. století. Osady, jichž Francouzi nabyli před tím v Přední Indii, přešly válečnými událostmi na Angličany kromě Pondišeri, Karikalu, Mahé, Janaonu a Čandarnagaru. Kromě těchto měst s nejbližším okolím zasluhují zmínky tak zvaná lože (loges), to jsou zařízení s jedním domem a okolním terrainem, kde Francie má právo svou vlajku vztyčiti a kanceláře obchodní zříditi. Taková lože jsou v Masulipatamu, Kalikutu a v Suratě v Přední Indii. Osady francouzské a lože rozvíjejí se velmi pomalu, poněvadž jsou to území celkem nepatrná, a protože úmrtnost v nich je větší, nežli počet porodů.

Napoleon III., aby pozornost obyvatelstva poněkud odvrátil od událostí domácích, podporoval koloniální politiku a smlouvou ze dne 5. června 1862 dal si odstoupiti od království Annamského území, severně od ústí Mekongu ležící, ve výměře asi 22.000 km². Severozápadně od toho území bylo království Kambodža. Zmítáno jsouc domácími nepokoji a bouřemi a napadáno výbojnými státy sousedními, uchýlilo se pod ochranu Francie, kteráž r. 1863 protektorát nad ním přijala. Tehdy vládli v něm dva králové jako v Siamu. R. 1867 Francouzi obsadili území jižně od delty mekongské ležící, odkudž osada Francouzská Kočinčina nebo také Dolní Kočinčina vzrostla na 60.000 km².

Nešťastná válka Francie s Německem zastavila na nějaký čas rozvoj kolonizačních záměrů francouzských na východě. Leč již roku 1874 (15. března) Francie uzavřela s králem annamským jakousi úmluvu, dle níž veškeru vnější politiku povede ve spolku s ní, a hned také otevřeny byly tongkingské přístavy Hai-fong, Ha-noi a Tin-hai

svobodnému obchodu. Rovněž plavba po Song-koi stala se svobodnou. R. 1884 celý Annam, pod jehož panstvím Tongking stál, podrobil se francouzskému protektorátu. Tehdy správa cel, veřejných prací a j. přešla na Francii. Vnitřní správa zůstává Tongkincům pouze ve vnitřních provinciích od severních hranic Dolní Kočinciny až k jižním hranicím tongkingské provincie Nin-Bin. V Tongkingu francouzští úředníci střehou vzestupu daní.

Kromě jmenovaných měst prohlášena pro obchod volnými městy ještě v Annamu Tourane (Turan) jižně od Hue, Xuan-daj (asi na $13^{\circ} 15'$ s. š.) a Quihnon (Kvinon). Thuanan před Hue byl obsazen trvale. Francouzský sídelník generální, jenž stojí v čele správy tongkingské, sídlí v městě Hue. Od r. 1887—1888 Francouzská Kočincína, Kambodža, Annam a Tongking, tvoří Francouzskou Indočinu.

a) Francouzská Kočincína. Tato kolonie zaujímá alluviální velkou nížinu, kterou utvořil Mekong. Šíří se na severozápadě k jezeru Tonle-sapu, na východě k horám Moiským. Podnebí je tu horké, ale vzduch prosycuje silná, nápadná vlhkost dnem i nocí po celý rok. Tato vlhkost způsobuje báječnou úrodu, ale také těžké a nebezpečné nemoci. Pro Evropana podnebí zdejší jest nesnesitelné a v době dešťů, od května do září, přímo otravné. Úplavice a tyfové horečky jsou nejčastější nemoci. Suché počasí roční začíná, jakmile přestává severovýchodní monsun, a trvá od prosince do března. Deště následují po jihozápadním monsunu a trvají od května do září a do října. Tropický ráz krajiny jeví se všude a zvláště v rozmanitosti zboží vyváženého, jako jsou bavlna, jedlé škeble, mořští raci, ryby, hnízda ptáčích, boby, žraločí ploutve bílé a černé, želvovina, ořechy zemní, zrna palem divokých, sezam, mandle, dřevo sandelové, různé druhy lakův a gum, vosk, rohy buvolů, slonovina, paví péra, brky z peli-

Vznešená Siamka.

kánů, konopí, různé druhy tabáku, koření a j. Nejdůležitější ze všeho jest rýže. Lodi všech národů ji dopravují do Číny, Singapuru, do Austrálie, do San Franciska, vůbec tam, kde žijí Číňané, Japonci a Malajci, jimž rýže jest pokrmem denním.

Za hlavní město Kočínčiny zvolen byl Saigon (Gia-dingh) na širokém Dong-naji. Naproti němu rozkládá se město Cholon. Obě města mají na 230.000 obyvatelů. Z nich je 120.000 Číňanů a 5000 Evropanů. Saigon stal se sídlem správy koloniální a vzmáhá se rostoucím obchodem. Evropská čtvrť, pravidelně stavěná, nápadně liší se od osad Kočínčinců. K moři lodi mají 60 km. V době přílivu

Pagoda v Can-thu v Dolní Kočínčině.

i koráby námořní odvažují se do přístavu saigonského. Bažiny okolní, z nichž vycházely od věků děsné výpary, jsou z části vysušeny hluboce založenými stokami odvodňovacími.

Mytho je střediskem rýžového obchodu a velkým tržištěm nitrozemským. Se Saigonem spojeno je železnici 71 km dlouhou.

Souostroví Pulo Condorské má dobré přístavy a proto je důležitě.

Kočínčina tím, že Saigon prohlášen byl přístavem svobodným, že zřízeny v něm výroční trhy a všude stavějí se cesty, mosty, železnice, postavila se po bok osadám anglickým. Ano v mnohé příčině nad ně předčila, zejména v zákonodárství, které dopouští rychlé osazování půdy, v podpoře zemědělství, výstavami, odměnami a zřizováním škol národních. Ještě r. 1890 příjmy zemské obnášely 24.6 mill.

franků, výdaje 27·43 mill. fr. Deficit vyrovnala Francie. V našich dobách země ztráty dřívější již vyrovnala.

b) Kambodža. Kambodža bývala v XVI. století mohutným královstvím, k němuž náležela část Siamu, Laoje a Annamu. Tehdy vznikly velkolepé stavby v Angkoru při jezeře Tonle-sapu, jejichž zříceninám svět se podivuje. Ale říše poklesla a stala se poplatnou Siamu, potom byla pod ochranou Annamu, až r. 1863 přijala protektorát francouzský. Nynějším pánem území jest francouzský sídelník v Pnom Penhu.

Kambodža vyváží hlavně slonovinu, laky, bavlnu, hedvábí a ohromné množství ryb. Z nerostů těží zlato, stříbro, olovo, měď a železo. Podnebí je mírné a lahodné, zdravější nežli v Kočinčíně. Obyvatelstva žije tu dosud málo, ač by se ho uživilo pětkrát, šestkrát tolik. Příjmy zemské jsou větší nežli vydání.

Hlavní město jest Pnom Penh s 50.000 obyv. Severně od něho leží Udong, kdysi residence královská, nyní město malé, rozpadlé. Při moři pomalu vzrůstá Kampot. Jezero Tonle-sap obyčejně 3000 km² mívá v době dešťů 25.000 km².

c) Annam. Království (císařství) Annamské ztratilo r. 1884 svoji samostatnost. Jest větší nežli dvojí Čechy a obyvatelů živí na 7.000.000. Většina jich věří v strašné duchy; vznešení jsou vyznavači nauk Konfutsiových. Budhismus a křesťanství mají také hojně vyznavačů. Katolíků je na 1/2 milionu, spravovaných šesti biskupy. Téměř každý člověk věnuje se orbě a pěstění rýže po způsobu čínském. Kromě toho pěstuje se cukrová třtina, bavlna, indigo, kukuřice, betel a tabák. Nejdůležitější domácí zvíře jest vepř; ovcí a koz je málo. Annamité rozumějí také chovu bourců morušových, leč příze jejich hedbávná je daleko za přízí čínskou. Leckde dobývá se zlata, bílého mramoru a cínu. Závody průmyslové počínají se tu a onde v přímořských městech zakládati. Vyvážejí se odtud tytéž přírodniny jako z Birmy a ze Siamu.

Nejdůležitější město annamské jest Hue při ústí stejnojmenné řeky do moře. Francouzští inženýři a důstojníci vystavěli v něm mnoho pevných a rozsáhlých opevnění. Palác královský vyznačuje se rozsáhlostí a pevností. Přístav vždy jest naplněn sty a sty džunkami. S předměstími Hue má 50.000 obyv. Binh-dinh čítá na 20.000 obyv. Uvnitř území měst není; osady jsou pouze vesnicemi.

d) Tong-king. Tong-king obnáší 120.000 km² se 7.000.000 obyv. Jest nejlidnatější ze všech území francouzské Indochíny (59 na km²) a nejúrodnější, poněvadž je řekou Song-koie a jejími přítoky hojně svažováno. Song-koie sbírá vody s vysočin tongkingských a u Hung-hoa vstupuje do nížiny. Tu má šířku 700 m, hloubku 2—2 1/2 m a rychlost proudu 6 uzlů v hodině. U Sontaje vysílá k jihu rameno Dai a tvoří deltu 15.000 km² velikou. Krajina z jara je všechna světle zelená, v době žní zlatožlutá. Ze žlutí svítí zelené houštiny bambusové, mezi nimiž zjevují se vsi, pagody a pracující vesničané. Obyvatelstvo záleží z většího dílu z Annamitů, z nichž 400.000 jest již uvedeno v luno víry katolické.

Již r. 1873 Francouzi obsadili město Ha-noi. Povstali však proti nim námořní lupiči „černé vlajky“ a „žluté vlajky“, kteří podporováni byli čínskou vládou, vojsko francouzské přepadli a zničili. I učiněna úmluva s Annamem, v níž ustanoveno, že Francouzi vyklidí obsazená místa, a že zajištěn jim bude volný obchod a ochrana missionářů. Poněvadž však vláda čínská, která osvojovala si nadvládu nad Tongkingem, podporovala piraty, aby obchod francouzský rušili, Francouzi poslali Riviéra s vojskem do moře Čínského. Riviére byl od piratův usmrcen, a tu Francie odhodlala se poslati vojsko do Asie, aby Tongkingu dobylo mocí. Pomalu a s velikými oběťmi chrabří Francouzi postupovali ku předu, neboť i Číňané přivodili jim nepěknou porážku

Ulice v Ha-noi v Tong-kingu.

u Lang-sonu. Konečně Čína 1. dubna r. 1883 Tongking odstoupila a voje své odtud stáhla, Francouzové pak loupežníky tak zdrtili, že rok po roce jejich moc a síla se umenšovala. Válka vyžádala si 25.000 životů lidských a 500.000.000 fr. Výsledek obchodní dlouho neuspokojoval, a schodky hradily se z přebytků v Kočínčině. V Tongkingu a v Annamu slouží ve vojsku 500 důstojníkův a 20.000 vojákův prostých. Tongking spravuje nyní vrchní sídelník, jenž bydlí v Ha-noi, a jemuž podřízeni jsou sídelníci měst Hai-fongu, Thanhóa a Tuienkvang. Ha-noi jest od moře vzdáleno 95 km a leží právě tam, kde hlavní ramena Song-koie se rozvětvují v deltu rychle rostoucí. Obyvatelů čítá na 110.000 a bývalo od dávna sídlem tongkingské vzdělanosti. Z pamětihodných budov jmenovati sluší citadellu, pokladnici státní, arsenál a některé nádherné chrámy. Široké ulice jsou rovné a uprostřed mramorovými černými deskami dlážděny.

Z měst přímořských vyniká Hai-fong (20.000 obyv.). Budoucnost jeho spočívá v projektu, jež Francouzové jednou provést hodlají, zaříditi spojení provincie čínské Jünnanu s Tong-kingem pomocí pravidelné paroplavby po Song-koí a tak převésti obchod, jdoucí z ní do Hong-kongu a Kantonu, do území svého. Kromě předmětů, jež ostatní území vyvážejí, vypravuje se nyní z Tong-kingu uhlí za 2 mill. K. Délka železnic obnáší 650 km; trať jedna dosáhla přes Lang-son hranic čínských (150 km).

Královské procesí v Bang-koku.

VI. Půlostrov Malajský.

Půlostrov šíří se k jihu od $13^{\circ} 15'$ po mys Buru a Romanii, nejjižnější výběžky půlostrovní. Severozápadní část náleží Tenaserimu, prostřední část po rovnoběžku 5. Siamu, jih zabírají státy Malajské; Singapur a některá území na záp. pobřeží jsou přímým vlastnictvím Britannie.

Základ anglickým osadám malackým dán byl r. 1786, když anglický kapitán Light za to, že malajskému králi z Gundahu pomohl

potlačiti domácí povstání, obdržel od něho ostrov Pulo Pinang (při 5° sev. š. a 100° v. d.). Po té Light získal ještě kus území na pevnině naproti ostrovu a spravoval krajiny ty jako guvernér anglicko-východoindické společnosti. R. 1824 společnost jmenovaná odkoupila od sultána z Johoru ostrov Singapur za 60.000 dolarův a za roční důchod 24.000 dolarů. V témže čase Angličané získali holandské osady na půlostrově Malakce, vyměnivše je s nimi za své osady na Sumatře. Potom ještě v jiných okolnostech dosáhli různých částí pobřeží, tak že r. 1864 připojeny byly ke korunním zemím pod jménem „Straits-Settlements“. Od těch dob zájmy Angličanů v Zadní Indii neobyčejně se rozmnožily, neboť uvedeny pod anglický protektorát tyto domácí státy Malajské, rozprostírající se až k 5° sev. šířky, Perak, Selangor a Sungei-Ujong (Udžong), r. 1877 Negri, Sembilan, 1886 Jelebu. S knížaty johorským r. 1885 a pahangským r. 1887 učiněny přátelské smlouvy, v nichž britská vláda zajišťuje jim vlastnictví zemí a koruny, začej se zavazují, že nebudou samostatně s jinými státy kromě Anglie ničeho vyjednávati a obchodu překážeti. Mimo to tuzemci dovolili, aby mezi nimi sídli angličtí agenti političtí. Názvy sultánův oběma panovníkům uznány. A tak r. 1888 vjel poprvé do Pahangu britský šlechtík. Malajské státy pod ochranou anglickou neobyčejně se kulturně rozmohly. Silnice a mosty byly postaveny všude, kde druhdy nemožno bylo ku předu se bráti; význačná místa obchodní spojena byla železnicemi, telegrafy a telefony.

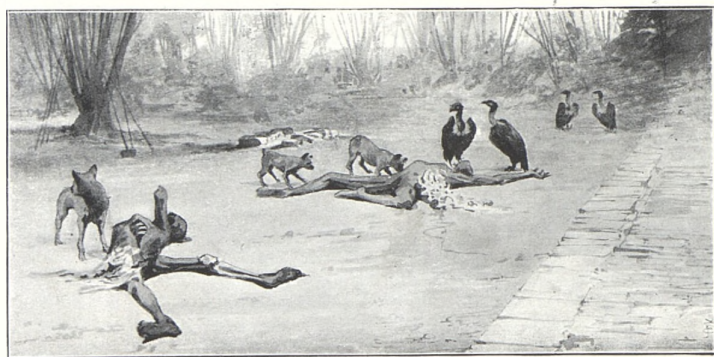
Vývoz plodin a zboží dvakrát i třikrát v ceně předčí nad cenu dovozu a dosáhl r. 1900 ceny 30.000.000 dolarů. Hlavním předmětem vývozu jest cín. V Peraku vytěžilo se v letech 1882—1886 ročně 119.145 až 184.641 pikulů (à 60 $\frac{1}{2}$ kg), v Selangoru r. 1886 99.073 a r. 1887 131.392 pikulů. Nyní jest výtěžek téměř dvojnásobný, největší ze všech dolů na světě. Půdy orné rovněž přibýlo. Ročně z pravidla zdělá se 5000 ha půdy panenské na plantáže a na pole rýžová. Káva „liberia“, pepř, gambir, kakao a čaj jsou nejdůležitější plodiny vyvážené. Jediné, co zaráží v živém postupu civilisace v státech Malajských, je přílišná úmrtnost obyvatelstva oproti porodům. Úbytek lidstva nahrazuje silné přistěhovalectví. Nejvíce přichází do Peraku Číňanů (90—100% všech přistěhovalců), do Selangoru (60 až 70%).

Nejmohutněji na území anglickém vyvinulo se město Singapur (Singapore). Leží na jihovýchodní straně ostrova 577 km² rozsáhlého a od pevniny na jednom místě sotva $\frac{1}{2}$ námořní míle vzdáleného. V době, kdy ostrov připadl Angličanům (1824), měl pouze 20 rybářských rodin malajských a byl vyhlášen jako tajemné sídlo lupičské. A tu osvědčil se bystrozrak anglických obchodníků a politikův ve světle nejlepším. Za krátko, ačkoliv mořští loupežníci, prales i strašliví tygři překáželi klidnému rozvoji nové kolonie, nová osada zdolala potíže všechny a vzrostla v město jména světového.

Lupiči byli rozprášeni do jiných moří, prales ustoupil polím a plantážím. Jen tygr dorážel na stáda osadníkův se smělostí rodu svému vlastní. Ano odvažoval se i plavby z pevniny na ostrov přes

Supové očekávající hostinu.

Psi a supové při hostině.

Věž mlčení ve Vat Ci Ketu v Siamu.

průliv, aby se v blízkosti rolníkův dobře měl. Ale vysoké odměny za ubité šelmy přivodily v krátkém čase téměř úplné vyhubení tygřího rodu na ostrově i na blízké pevnině.

Jako všechna města na východě, i Singapur, což znamená po malajsku město lví, dělí se v několik částí dle toho, kdo v té neb oné části bydlí. Evropská čtvrť druzí se přímo k přístavišti, kde umístěny jsou obchodní domy, budova poštovní a skladiště s nejrozmanitějším zbožím. V té části bydlí také guvernér a úřady vládní. Také jsou tu nejlepší hostince, lázně, kavárny, dům francouzské missie a kostel portugalský. Jihozápadně od přístaviště leží čtvrť čínská s chrámy budhistickými, se skladišti čínského zboží a čínských lahůdek. S čínskou čtvrtí sousedí čtvrť malajská a indská. Tu před nízkými, špinavými chatami, pod střechami, které daleko do ulice sáhnají, zevlují Malajci, Bengalové, Siamci a pekou na rožních všelijaké nechutné věci.

Kolem celého města s předměstími šíří se malajské vesnice, samoty a čínské osady. Jižně od čtvrti čínské rozkládá se záliv Nový Harbour, v němž umístěny jsou velikolepé a podivuhodné místnosti „Peninsular and Oriental Steam Navigation Company“.

Dále v nitru ostrovním shledáváme venkovská sídla zámožných tříd. Jsou pohodlně zařízena, zahradami opatřena a jmenují se „bungalows“. Boháči kupují z pravidla nějaký pahorek, jimiž ostrov oplývá, staví na jeho temeni villu a proměňují svahy pahorku v jediný park.

Obyvatelů bydlí v Singapuru na 300.000. Největší část jejich jsou Číňané. Vedle nich je nejvíce domorodých Malajců, pak Hindův (Klingů) a Javanců. Také Arabové, Armeni, Parsové, židé, Birmané, Siamci, Evropané a jejich potomci dělí se o světový obchod tamější. Evropané a potomci jejich jsou jaksi uznávanou aristokracií. Výhodnou polohou svou prostřed pobřeží asijského, prostřed mezi průplavem Suezským a úžinou Beringovou Singapur stal se nejdůležitějším a nejhlučnějším místem průvozním Vých. Ásie a typem tropického velkoměsta. Je překladištěm evropského zboží do Ásie dovezeného a zároveň shromaždištěm veškerých výrobkův a plodin asijských, ustanovených pro Evropu. Význam Singapuru roste den po dni zároveň s významem celého pobřeží malackého, sumatranského a bornejského. Na 10.000 lodí dopravních a přes 20.000 lodic domorodců zastavuje se v Singapuru ročně z příčin obchodních.

Na ostrově Pulo Pinangu leží město Georgetown, důležité pro osady malajské. Význam jeho povznesla železnice, vedoucí přes pevninu od města St. Kedahu přímo na sever do Sengory naproti ostrovu Pulo Tentalamu. Jest starší než město Singapur, ale zůstalo pozadu, poněvadž nemá tak výhodné polohy jako toto. Asi 50.000 obyvatelů žije v něm. Oblast obchodu georgetownského šíří se po ochranných státech a po sev. pobřeží Sumatry. Také zde bohatstvím a duchem obchodním vévodí Číňané, kteří skromným životem nahromadí sobě peněz a nyní jsou velkoobchodníky. Nejdůležitějším předmětem vývozu jest cín, jenž jde do Anglie a do Ameriky. R. 1900 vyvezlo se ho již 245.000 pikulů.

Bývalé hlavní město Malaka má přístav zpiščený a proto málo významný. Má sotva 25.000 obyv.

K osadám malackým počítá se také souostroví Vánoční (1024 km², neobydlené) a souostroví Kokosové (Kulinské, 22 km² veliké a osazené 1000 dušemi.).

VII. Andamany a Nikobary.

Nejnovějšími výzkumy dokázáno, že skupiny ostrovů Andamany a Nikobary, jsou podmořským pokračováním horstva Arakanského. Představují dlouhý řúženec ostrovů, který se šíří od severu k jihu v zálivu Bengálském mezi předhořím Negrásem a severozápadním cípem ostrova Sumatry. Andamany zaujímají plochy 6495 km² s 23.000 obyv., z nichž 15.700 žije v trestanecké kolonii Port Blairu. 6000 původních obyvatelů zdá se býti zbytkem široce rozvětvené, ale vymřelé rasy lidí temné pleti.

Andamany rozkládají se od 10¹/₂° k 14° s. š., od 92¹/₂° k 94° vých. délky. Záleží z tří velkých ostrovů: severního Andamanu, středního Andamanu a jižního Andamanu, z malých Andamanů jižně od průlivu Dulkanova a z mnoha osamělých ostrovů a koralových bradel. Severně od souostrovní ční z moře ostrovy Kokoské (Malý Koko, Velký Koko) a Prepariské. Nejvyšší horou v souostroví jest hora Sedlová (Saddle Hill 730 m) na severním Andamanu. Na jižním Andamanu vyniká Mount Koyob (480 m) a Mount Harriet (365 m). Obrovské pralesy kryjí ostrovy od temen horských až na pobřeží. Severní ostrov Narkondam jest původu vulkanického.

Angličané osadili Andamany okolo r. 1789, ale r. 1796 je opět opustili. R. 1857 vytýčili na nich vlajku svou opět a založili přístav Port Blair, v němž byli internováni zajatí povstalci indští v povstání sepojů. Ale ubozí zajatci trpěli strašlivě. R. 1859 umřelo jich 63%. Nynější úmrtnost nepřevyšuje 2% osadníkův, což vyrovná se úmrtnosti Hindů, žijících na svobodě.

Z vězňův, ubytovaných v Port Blairu, tři čtvrtiny jsou odsouzeny k žaláři doživotnímu; ostatní na 7—9 let. Z nich 65% Hindů, 25% mohamedánů, ostatní jsou většinou budhisté z Birmy. Správa věznice řídí se systémem odměny a trestu. Veliká rozmanitost národností, řeči a kast poskytuje sama sebou jistotu, že trestanci se k společnému odporu nesdruží. Odtud také jest vojenské posádky málo: jedna setnina britské pěchoty a 700 mužů indské policie. Kdo se 20 let dobře chová, bývá osvobozen, ač třeba odsouzen byl doživotně a může se do Indie vrátiti. Trestanci vykonali již díla veliká. Založili kávové, kakaové, čajové plantáže, vysušili bahna mangrová a postavili silnic na 150 km délky. Ač hojný zisk z plantáží a lesů se jeví, přece výlohy na řízení trestanecké stanice jsou náramné.

Průlivem desáté rovnoběžky odděleny jsou Andamany od Nikobarů. Nikobary záleží z Kar Nikobaru na severu, ze skupiny Kamortské uprostřed, z Malého a Velkého Nikobaru na jihu.

Největší hora je na Velkém Nikobaru (645 m). Všechny ostrovy tyto jsou zřejmě kusy pevniny, hornaté, obklopené koralovými pruhy, na nichž výborně se daří lesiky kokosové, jimž svědčí pobřežní půda písčná a vlhkem prosáklá. Jiné ostrovy z Nikobarů jsou: Batti Malve, Teresa, Bambok, Telingsong, Nangkaury a Kačal. Plochy zaujímá celé souostroví 1774 km², na nichž sídlí asi 6000 obyv. Celkem dělí se ve dvě skupiny: na jižní a severní, mezi nimiž vede plavební dráha Sombrova. Cestovatel Svoboda rozeznává na Nikobarech dvojí obyvatele: pobřežní původu mongolsko-malajsko-černošského a nitrozemní původu mongolského.

R. 1756 obsadili Nikobary Dánové, nazvali je ostrovy Bedřichovými a na Kar Nikobaru založili osadu Nové Dánsko. Leč zlé podnebí zchvátilo první osadníky, a osada byla opuštěna. R. 1766 usadilo se na Nangkaury 14 moravských bratří na popud východoindicko-dánské společnosti obchodní. Ale neznalost poměrů klimatických byla zároveň zárodkiem jejich záhuby. Ve dvou desetiletích vyhynuli skoro všichni i rodiny jejich, a souostroví zůstalo opět volné. Tu r. 1788 kapitán Bennet s rakouskou lodí „Josef a Terezie“ přistal na severovýchodní straně ostrova Kar Nikobaru a opanoval jej ve jménu císaře Josefa II. Ihned zřízena tam s velikým nákladem faktorie, která však za krátko vzala za své, pohltivši obrovské sumy peněz. R. 1846 podruhé zaválý dánské barvy na Nikobarech, a to na ostrově Kamortě, ale za 10 let je navždy opustily. R. 1869 zmocnili se ostrovův Angličané, připojili je k Andamanům a zřídili z nich jeden správní okres, založivše tam trestaneckou stanici, která opět brzy zašla.

Nyní jsou v držení ostrovův Angličané, a všeliké snahy jejich za zkolonisování ostrovů mají děsná malarie, bažinná zimnice nejstrašnějšího druhu, již i domorodci podléhají, neřkuli Evropané. „A přece“, jak praví Svoboda, „zdá se býti souostroví nejšťastnější zemí pod sluncem. Všude šťastná zeleň vítá oko člověka, vše, co se zasazuje a zasévá, stonásobný dává užitek, stromy poskytují kokosů na milliony, všude jsou různé plodiny k vývozu způsobilé. Tabák, drahocenné koření a jiné plodiny nenalézají nikde tak příhodné půdy k svému bujení jako na Nikobarech“.

Nejvíce navštěvovaný ostrov jest Kar Nikobar, jehož obyvatelé jsou čilými obchodníky a nejpokročilejšími lidmi na souostroví. Oni také udržují stálé spojení s ostatními ostrovy a vyměňují plodiny své za výrobky evropské. Všeho lidstva žije tam na 4000 obyv. Hl. město jest Čaura (Chowra). Malý Nikobar jest řídce obydlen nevzdělanými domorodci. I nitro Velkého Nikobaru obývají domorodci nekultivovaní, jsouce obávanými lupiči v osadách pobřežních.

C. Souostroví Indické (Malajské).

Všeobecně veškero souostroví Indické nebo Malajské počítá se k Asii. V pravdě však náleží k ní pouze západní polovice jeho. Polovici východní považovati lze za část souostroví australského přihlí-

žejíc k dějinnému vzniku, k vývoji rostlinstva i živočišstva. I sídla obyvatelstva na souostroví lze omeziti myšlenou čarou, poněkud západněji jdoucí, nežli čára, která označuje hranice živočišné. Na západ od ní bydlí Malajové, na východ Papuové. Dle rozdělení obvyčejně užívaného rozeznáváme tyto skupiny ostrovní v souostroví Indickém: Velké ostrovy Sundské (Velké Sundy), Malé ostrovy Sundské (Malé Sundy), Molukky a Filipiny. Většina ostrovů těchto náleží Hollandanům; na ostrově Timoru osady mají Portugalci, Filipiny náležejí Američanům. Část Bornea jest anglická, část spravují domorodí pohlaváři.

I. Členitost vodorovná a kolmá.

Pohoří, které dle vši pravděpodobnosti prochází oběma skupinami ostrovův Andamanův a Nikobarů jako pokračování pásma Arakanského na pevnině zadoindické, postupuje dále na ostrově Sumatře. Pně se přímo podél západního pobřeží ostrovního, kdežto východní polovice ostrovní jest rovinatá, plochá a alluvialními nížinami proniknuta. Příbuznost hor těch patrna jest jak v Zadní Indii, na Nikobarech a Andamanech, tak i na Sumatře dle hmot v nich obsažených, totiž dle prahor a břidlic prahorních. Na svahu západním druží se k nim i něco vrstev třetihorních (miocenních). Ostrovy Simalu (Babi), uhlím bohatý Nias, ostrovy Mentavejské až k ostrovu Enganu tvoří samostatná pásma horská, záležející hlavně z třetihor. Celkem jeví se vysočina na Sumatře jako dvě rovnoběžná, vulkanická pásma, směřující od severozápadu k jihovýchodu. Jedno sleduje, jak již řečeno, západní pobřeží, druhé jsouc jaksi hlavní osou nynějších sopek v délce asi 1120 km s více než dvanácti příčnými odnožemi, rozvíjuje se s prvním rovnoběžně a vyplňuje západní polovici ostrovní. Připočteme-li k sopkám sumatranským sopky na ostrově Krakatoa (Krakatau), shledáme, že jest jich 66.

Hřbety pásma západního dosahují výše 600—1800 m a jsou pokryty z části vysokými a bujnými pralesy, z části alang-alangovými savanami. Nejvyšší sopka Korintji má výšky 3690 m; od ní severněji zdvihá se Singalang (3090 m), Merapi, Ofir (2927 m), Luse (3352 m) a Abong (3139 m). Jižně od Korintji trčí sopky Kaho a Dempo. Činné jsou dosud Korintji, Dempo a některé jiné.

Východní, nížinnou polovici Sumatry zavlažuje množství řek, protékajících mohutnými pralesy a neproniknutelnými bažinami. Největší jmenuje se Musi (velká asi jako Pád), do níž vcházejí přítoky z celé jihovýchodní části ostrova. Severněji tekou Hari, Indragiri, Kampar, Siak, Rokan, Paneh a Bila.

Ostrovy, které přiléhají k Sumatře na severovýchodě, obsahují také nerosty prahorní; lze tudíž souditi, že jsou zlomky pohoří, které se na kraji ostrova prolomilo a pod moře potopilo až na nejvyšší své části, nynější nízké ostrovy. Ostrov Singapur dosahuje výše 161 m, Bintang 382 m, jižnější Banka a Billiton 698 m. V průlivu Sundském stala se pověstnou skupina malých ostrovů, jmeno-

vaných Krakatoa, strašlivým výbuchem sopečným 27. srpna 1883. Výbuchem tím některé z ostrovů v pravém slova smyslu byly do povětří vyhozeny a rozmeteny, čímž dno mořské značně se změnilo. Severozápadní polovici ostrova Krakatoa pohltilo moře, jihovýchodní polovice hory Rakaty (822 m) zůstala. Tehdy obloha zahalila se mraky popelu a kouře. Náhle se mraky strhaly a klesaly na ubohou zemi, která se chvěla od temen hor do největších hlubin mořských. Ohromná vlna jako nesmírný příboj vylila se na břehy a 37.000 lidí se vším majetkem smetla do moře.

Činnost vulkánův ostrovních velikou měrou působila i na ostrov Javu. Java ve své délce as 1000 km jest prostoupena činnými a vyhaslými sopkami, jejichž obsah, láva, tufy, popel a prach, hluboko pokrývají prahorní spodinu ostrovní. Jen na severu a na jihu zůstávají pruhy půdy se známkami útvaru třetihorního (otisky listnatých stromů), neb ukázky starší doby hnědouhelé. Západní část ostrova až k 109° v. d. prostoupena jest horami, které mají ráz předhor alpských ve výši 600—1200 m. Sopky v této končině nejsou příliš nápadny výškou svou a oproti sopkám východní Javy jsou to mírní beránkové. Nejznamenitější jsou: Salak (2203 m), Gedeh (2978 m), Wajang (3000 m), Tjikorai (2813), Tjerimai (3070 m). Východně od 109. poledníku, z roviny průměrně 100 m vysoké, vyčnívají v různých výškách sopečné homole, mezi nimiž pobřežní řeky javské sbírají své prameny. Čím dále k východu, tím výše obzor vystupuje, a na něm rýsují se ve dne modravé obrysy zahrocených tlumů horských, v noci ozářené jicny živých sopek. Nade všechny vyniká sopka Semeru, 3676 m vysoká (Korinthia na Sumatře 3690 m). Jiné sopky jsou: Slamet (3479 m), Prau (2557 m), Sendoro (3202 m), Sumbing (3386 m), Merapi (2806 m), Merbabu (3115 m), Lavu (3286 m), Argopuro (3007 m), Ravun (3119 m) a Idjen Merapi (2879 m). Celkem objevuje se na Javě 45 jicnů sopečných, z nichž pět jest činných. Na úpatí sopek vytékají četné prameny horké, v některých krajinách vyskytují se jeskyně neb údolí, naplněná otravnými plyny. Domorodci jmenují je „guria-upas“. Mezi horami lesknou se malá, pěkná jezera s vodou sladkou neb i kyselou. Poněvadž na Javě je vlhko, vyskytují se tu četné řeky; ale tok jejich není příliš dlouhý. Největší z nich, Solo, teče k východu a vlévá se do moře naproti ostrovu Maduře.

Malé ostrovy Sundské mají povahu javské půdy a javského podnebí. Lze na nich dobře pozorovati, že jsou to zbytky rozrušené kdysi pevniny. Skládají se z vrstev třetihorních, z nichž vyřázejí homole sopečné, z pravidla ostrovu vévodící. Tak na ostrově Bali nejvýše ční sopka Agong (3200 m), na Lomboku Rindjani do výše 4200 m, ostrov Sumbava má pověstnou sopku Tamboru, jejíž výbuch r. 1815 zničil 42 tisíc životů lidských. Ostrov Flores dosahuje největší výše v hoře Keo (2773 m). Ostrov Sumba, jižně od Floresu, jest dosud neprozkoumán. Vyvázejí z něho dřevo sandalové. Ostrov Timor záleží z prahor, na nichž rozloženy jsou vrstvy druhohorní a na nich vrstvy třetihorní; stopy činnosti vulkanické scházejí.

Nejvyšší hora na něm je Alas (3600 m). Souostroví Timorlautské je ploché, a sopka 600 m vysoká je prý nejvyšším bodem jeho.

Molukkami jmenují se skupiny velkých a malých ostrovů mezi západním cípem Nové Guineje a ostrovem Celebesem. Složeny jsou po většině z žuly a prahorních břidlic. Jen malé ostrovy západně od Halmahery jsou původu zjevně vulkanického. Nejvýše vystupují ostrovy Seran a Buru. Na Seranu trčí do výše 3050 m hora Nussaheli, na Baru do výše 2600 m Tomahu a Siel do výše 2800 m. Halmahera (Džilolo) rozčleněna jest třemi zálivy ve čtyři půlostrovy, jimiž procházejí hlavní horské hřbety, dávající ostrovu zvláštní tvar. Obsahují žulu a staré břidlice, na nichž uloženy jsou v pobřežních polohách nižších vrstvy třetihorní. Sopky vyskytují se

pouze na půlostrově severovýchodním: Saputan (1793 m), Klabat (2019 m). Nejvyšší horou ostrovní jest Bobokareng (3170 m) na půlostrově jižním.

Borneo, nejmohutnější ostrov malajský, vyplněn jest neprozkoumanými dosud pásmy horskými, jichž obsah dosud ukryt zůstává oku badatelův. Kam Evropan pronikl, rozpoznal žulu, prahorní břidlice, vrstvy devonské, kamennouhelné a křídové. Z uzlu horského uvnitř ostrova šíří se pásma v rozmanitých směrech: K jihu pásmo Barito, na západ Kapuas a Redjang, na východ Mahakam a Bulangan. Nejvyšší hora Kinabalu (4130 m) ční na nejzazším severovýchodě. Na

Tapir indický.

Borneu dobývá se zlata v řečištích a náplavech. Jižní končiny ostrovní poskytují krásných diamantův a výborného železa. Na severozápadním pobřeží vyskytuje se antimon. Kaolin, petrolej, síra a jiné důležité nerosty lákají evropské osadníky ku pobytu.

Rady ostrovů, rozložených od Bornea směrem severovýchodním, jako souostroví Suluské, Palavan a j. rovněž dokazují, že mnohočlenné Filipiny s ostatními ostrovy tvořily kdysi jedinou, rozsáhlou pevninu. Složení nitra Filipinského jest dosud kuse probádáno; ale jisto jest, že domnění učencův a cestovatelův o jeho bohatství nerostném poněkud bylo přehnáno. Jádrem ostrovů je žula, rula, břidlice a hadec. Na nich spočívají pískovce a vápence neznámého stáří s kamennouhelnými slujemi, pak třetihorní vápence, mořské náplavy a aluviální usazeniny. Mezi těmito útvary vystupují dvě řady sopek. Řada východní počíná na ostrově Mindanau vyhaslým Batulamem, Apoem a pokračuje k severu ke Komiguinu. Dále pozorovati lze

pokračování pásma toho až na luzonském půlostrově Camarinu. Tu seskupily se sopky Bulasan (1624 m), činný Mayon (2700 m). Isarog (1966 m), Kolasi a Labo (1552 m). Západní řada počíná opět na Mindanau Kotabatem, obsahuje sopku Canlun (2497) na ostrově Negru, sopky Taal, Arajat a Buguias na Luzonu. Pevnina, mezi oběma řadami ležící, jest úplně roztržštěna v ostrovy a ostrůvky.

Následkem ustavičného tepla, vlhka a úrodné půdy dosáhla vegetace na ostrovech malajských nevídané bujnosti a barvitosti. Nejlepší koření, gutaperča, sago, bambus, chlebovník omamují Evropany a lákají k osazování. Java vedle toho pěstuje výtečnou kávu. Různé druhy obilnin, vinná réva, čaj, datlové palmy poskytují veliký užitek. Horská pásma ostrovní přebohata jsou rostlinstvem, jež nazvati bychom mohli alpským, ale bohatší na tvary a barvy. V celku všechny ostrovy malajské pokryty jsou skvostnými pralesy od hladiny mořské až k nejvyšším vrcholům. Čím více k východu, tím ubývá dešťův, a ostrovy Lombok, Sumbava a Flores mají lesů méně; Timor jest úplně bezlesý. Také Filipiny mají bohatou květenu, přibuznou květeně souostroví Malajského. Východní polovice Filipin je tropičtější nežli západní. Jsou tu také mnohem mohutnější pralesy nežli na západě, s četnými druhy palem, lijanami a kapradinami. Lesy západního pobřeží mají ráz lesů jihoevropských s pěknou borovicí a alpskou florou ve výšinách.

Nejobyčejnějším zvířetem domácím na souostrovích jest zebu. Nejlepší druhy vepřů v Evropě chovaných mají původ svůj v horkých pásmech těchto. Perlička, pávi a náš kur domácí pochází odtud. Sumatra a protější Malakka mají tapíra a tygra. Na souostroví Malajském vyskytují se opice člověku nejpodobnější, gibbon a orangutang; tu žije pták kakadu a jiní podivuhodní ptáci. Neméně bohatě jest tamější moře různými živočichy. Korály vyplňují hlubiny oceánů v množství neuvěřitelném, mořští plži a mlži žijí tu v odrůdách nejzvláštějších, v barvách a velikosti překvapující. Bohatství ryb je všude nevyčerpatelné.

Hloubka moře Suluského, Celebeského a Bandského přesahuje 4000—5250 m; Borneo, Sumatra a Java naproti tomu odděleny jsou od Zadní Indie mořem, jehož hloubka sotva 20 m obnáší. Souvislost souostroví Malajského s pevninou asijskou, a zvláště dobu, kdy pevnina se roztržila v chaos velkých a malých ostrovů, nelze již přesně stanovit. Dle všeho dělo se propadávání starých útvarů prahorních velmi pomalu a dlouho. Věhlasný učenec Wallace pozoroval různé druhy živočichův a rostlin na pevnině a na ostrovech a studiemi těmi došel mínění, že Velké ostrovy Sundské pozbyly spojení s Asií asi v době mladších třetihor nebo v době diluvia. Soudí tak dle rozšíření velkých ssavců pevninských na Borneu, na Javě a na Sumatře: opic, dikobrazů, zástupců velkých šelem kočkovitých a j. Slon schází Javě, tygr Borneu, nosorožec jednorohý Borneu a Sumatře, nosorožec dvourohý Javě, orangtuang žije na Borneu a na Sumatře, tapír a ježek na ostrovech i na půlostrově Malajském.

Jeleni a cibetky žijí na Celebesu a Timoru. V nejmladším útvaru třetihorním nalezeny byly na Javě lebka a kosti pithekanropa, veliké to v neznámých dobách živoucí bytosti, která podobna byla člověku více, než gorila a orangutang.

Pokud se týče rozšíření rostlinstva, Wallace hranic jeho příliš přesně neurčuje. Celkem pevnina i ostrovy kolem Jižního moře Čínské náleží flóře indické; lesy neobydlených ostrovů Sundských upomínají na lesy západního pobřeží předindického a ceylonského. Flora celebesská obsahuje zástupce dvou území: australského a indického. Strom teakový daří se v Dekanu, v Birmě, na Sumatře i na Filipínách. Všude nalézáme banany a obrovský strom balsamový, jehož pryskyřice užívá se v lékařství. Totéž lze říci o kafrovníku bornejském, jenž obrovským vzrůstem a nádhernou korunou nad ostatní stromy vyniká. Třtina cukrová a skořice má na ostrovech svůj domov.

Srážky vodní, převyšující 2—4 m ročně, jsou po celý rok po ostrovech rozděleny, čímž se vysvětluje veliká bujnost vegetace. Kde často neprší, osvěžují rostlinstvo bohaté rosy, které se tvoří v jižní Javě po jasných nocích. Dopoledne se rosa vypařuje a vznáší se v podobě mlhovin nad krajinami, pak v hodinách odpoledních zhušťuje se v mraky a silné deště.

Průměrná teplota roční:

Nejstudenější měsíc:

Nejteplejší měsíc:

Bang-kok	26·7°	23·8° prosinec	28·5° duben
Singapur	26·8°	25·8° leden	27·7° květen
Saigon	26·9°	25·0° „	29·1° „
Palimbang	27·0°	26·6° „	27·4° „
Batavia	25·9°	25·3° „	26·4° květen a říjen
Amboina	26·3°	25·2° červenec	27·2° únor

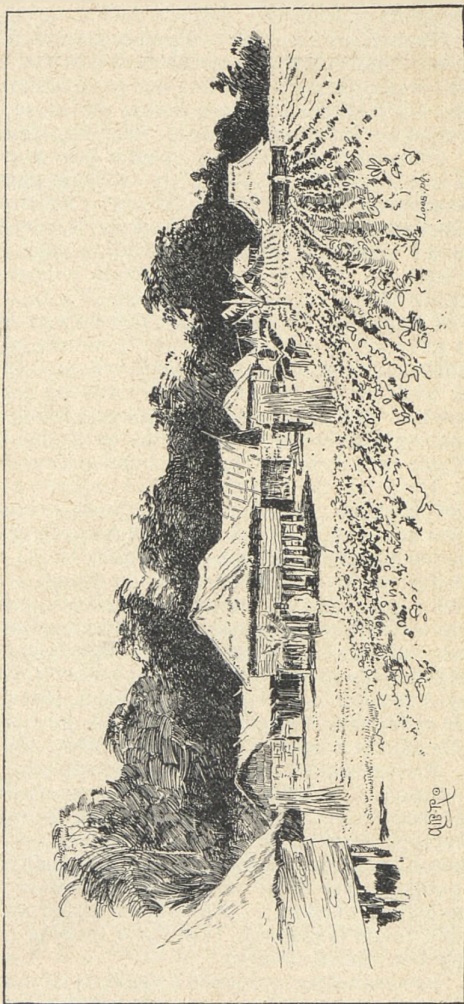
II. Indie Hollandská.

Državy hollandské v Asii, Hollandská Indie zvané, obsahují souostroví Malajské od 6° s. š. do 11°15' j. š., od 95°—141° v. d. od Gr. a to: Sumatru s ostrovem Simalu, Niasem, Mentavejským souostrovím, Enganem, se souostrovím Riouvským, Linggaským, s Bankou a Billitonem; Javu a Maduru, Bali, Lombok, Sumbavu, Flores, Sumbu, jihozápadní polovici Timoru, velké a malé Molukky, Celebes (čti Selebes), větší, jihovýchodní polovici Bornea a západní pobřeží Nové Guineje se všemi malými ostrovy v obvodu tomto ležícími. Všechno území pácí se na 1,873.061 km², s 39,000.000 lidí. Poskytuje vzácné kovy, zlato, diamanty a perly, uhlí a sůl, pepř a skořici, kávu a čaj, cukr, rýži, tabák, indigo, kafr a různé koření. Tak zadoindická říše Hollandská vzrostla v mocnou sokyni východoindické říše Anglické, vykazujíc billanci obchodní r. 1902 ve výši téměř jedné miliardy korun. Java jest ústředím kolonií, v němž Evropané pevně se usadili a v němž simé kultury pod kontrolou Hollandanů nese ušlechtilé ovoce.

Prvními objeviteli obsáhlého souostroví toho byli Portugalci, kteří brzy po tom, když Vasco de Gama nalezl cestu kolem mysu Dobré

Naděje, k těmto šťastným ostrovům se dostali a v různých dobách na různých místech osady založili. Největšího významu osadní moc portugalská dosáhla uprostřed XVI. století. Od té dobybledla její sláva a pobledla docela, když Španělé na krátkou dobu se zmocnili osad portugalských. Brzy po tom vznikla v Nizozemí v Amsterdamě Maatschappij van Verre (obchodní společnost pro vzdálené kraje), která spojivši se ještě s jinými odvážnými společnostmi obchodními a spekulanty, 20. března 1602 způsobila „Nizozemskou východoindickou společnost.“ Čilá společnost ujednala hned s rozmanitými domorodými pohlaváry a knížaty mírné smlouvy a ustanovila v rozsáhlých územích generálního guvernéra (Petra Bothu), jemuž přidání generální obchodní inspektor a rada pro Indii. Zprvu sídlél v Bantamu. Po devíti letech učiněna nově založená Batavia sídelním městem guvernérovým.

Další dějiny „Nizozemské východoindické společnosti“ vyplněny jsou neustálými a těžkými boji jednak s domorodci, jednak s „Anglickou východoindickou společností“, která sledovala tytéž cíle jako Nizozemci.

Plantáž tabáková na Sumatře.

Boje s Angličany přivodily konečně úpadek společnosti a ztrátu osad na Sumatře, na pobřeží Koromandelském a na Ceyloně. Proto vláda nizozemská převzala dluhy společnosti v obnosu 135,000.000 zl. a rozpustila ji.

Obyvatelstvo souostroví pod ochranou vlády hollandské vyznává zděděné náboženství své nerušeně. Vláda pak na své útraty dává jim stavěti mešity a modlitebnice a pečuje o vychování dětí v náboženství jejich rodičů. Staré zákony a zvyky, pokud se mohou v soulad uvést s postupující kulturou, zůstávají netknuty, jsou ctěny a respektovány.

Úředníci první instance vybráni jsou ze vzdělaných domorodců, kteří své rozsudky podávají na základě mohamedánské mravouky a javanských zákonů (adat), kterážto ustanovení uvedena jsou ve zvláštním zákoníku. Tímto způsobem domorodci sotva pociťují vládu evropské moci nad sebou, poněvadž jsouce poslušni bezprostředně domácích, ze starých a slavných rodů pocházejících pohlavárů, s cizinci ani téměř ve styk nepřicházejí.

V popředí „Nizozemské východoindické společnosti“ stojí generální guvernér s místokrálovskou hodností, máje veškerou moc zákonodárnou i výkonnou ve svých rukou; dává zákony a nařízení, která zůstávají v platnosti, pokud mateřská země jich nepotvrdí nebo nezamítne. Jest také zároveň vrchním velitelem moci pozemní i námořní, může vyhlásiti válku, činiti mír a smlouvy s domorodými knížaty, ale vázán je články ústavními, které jsou vytčeny v daném řádu. Úřad tak zodpovědný spočívá ovšem v rukou mužů dokonalých. Skutečně jména guvernérů van de Bosche, Daendla a j. zapsána jsou zlatými písmeny v dějinách kolonií nizozemských.

Finančnictví vede generální ředitel, jemuž podřízeny jsou tři hlavní pokladny na Javě: v Batavii, v Samarangu a v Surabaji. Finančnímu řediteli podřízena jest zemská kancelář pro měření a odhad pozemků, poštovní ředitelství, zemská knihtiskárna v Batavii, jejíž ředitel je zároveň redaktorem „Javských novin“, ředitelství důležitých odborů zemědělských, jako jsou: pěstění čaje, košenily, skořice, tabáku, indiga, třtiny a lesnictví. Generálnímu řediteli přísluší též správa sirotčích úřadů v Batavii, Samarangu a Surabaji, jimž náleží také úprava zákonitého dědění a správa statků, sekvestrací obtížených.

Správa osadní spočívá na principech, založených generálem van Boschem r. 1832, dle něhož území rozdělena jsou v provincie. Java jich má 22. Každá provincie jest spravována sídelníkem (residentem) a rozděluje se v několik okresů, jejichž hlavou jsou vždy domorodí regenti. Ti náležejí nejvyšší šlechtě domácí, jejíž vliv na lid poddaný jest veliké důležitosti. Regentovi podřízeni jsou pohlaváři a starostové okrskův a obcí, rovněž domorodci, od obyvatelstva domácího volení (vedanas). Ti pečují o správné placení berní a zastupují zájmy lidu oproti úřadům.

Jmenování regentů přísluší vládě a jest ponejvíce dědičné. Pečuje o všeobecnou bezpečnost, o zdravotnictví, o stavbu cest a mostův, o zavodňování a zemědělství; také pečují o školství a kněžstvo. Jim k ruce dán jest zástupce sídelníkův, Evropan, jenž má za úkol po-

važovati regenta za mladšího bratra a má mu rozkazy tak udíleti, aby lid necítil v nich ruky zástupce residentova, nýbrž samostatnost regentovu. Ve skutečnosti však vrchní hlavou okresu jest zástupce sídelníkův. Leč regent jest úředníkem vyšším. Úředníkům evropským třeba jest naprostého věhlasu, aby dovedli konkurovati jak moudrosti, tak i veřejným chováním a životem se šlechtou domácí. Vrchní velitelství nad vojskem nizozemským v Indii má, jak již řečeno, generální guvernér. Jemu podřízen jest na suchu general-lieutenant, na moři viceadmiral. Java rozdělena jest ve tři vojenské okruhy. V nich, jakož i na Sumatře, velitelství má vždy plukovník.

Vojsko, složené výhradně z dobrovolníků, r. 1891 mělo: 1384 důstojníky a 32.547 mužů. Z nich bylo 13.660 Evropanů, 57 Afričanův, 18.827 domorodců. Kromě toho jest ještě koloniální reserva, tak zvaní šuterijové a ozbrojený indický sbor, dohromady 9331 mužů, z nichž bylo 5529 domorodců.

Nyní počítá se v koloniích 40.000 mužů po evropsku vycvičených s evropskými důstojníky. Dvě třetiny vojska mají posádky na Javě, třetina na různých ostrovech.

Zemské soudy čili Raden van Justitie jsou na Javě, v Batavii, Samarangu a v Surabaji.

Principy správy osadní (Cultur-System) van Boschem zavedené založeny jsou na nucené práci domorodců, kteří byli povinni potřebné množství potravy pro sebe vytěžiti a opatřiti pokud možná nejvíce koloniálních produktů pro Evropu.

Již v dobách nejstarších Javanci neměli svého osobního majetku; vše náleželo obci (desse). Obec sklízela pětinu výtěžku rýže na daně. Van Bosch nechal tento zvyk za základ, ale nařídil, aby jako naturální daň pro příště dávala se káva, cukr, indigo, pepř, nebo jakákoliv jiná plodina, která na evropských trzích nejvíce platí a která dává zrovna tolik práce rolníkům jako pěstění rýže, jejíž ceny stále klesaly. K tomu vláda ponechala si právo ceny jednotlivého zboží obcím sama stanoviti. Mělo-li zboží odvedené větší cenu nežli povinná daň, přebytek připočtl se k dobru dessy. V čas neúrody škodu nésti měla vláda. Následkem tohoto nového zřízení každá dessa rozdává ročně pozemky svým příslušníkům ke vzdělávání. Druhá žeh byla úplně daní prosta. Rovněž otroctví je nadobro zrušeno.

Od té doby, kdy zaveden byl systém van Boschův, rozpočet javský nad míru se zlepšil, jak ukazuje tabulka. Deficit však jest stálý a r. 1892 byl nápadně veliký. Vysvětliti jej lze velikými výdaji na

Roku	příjmy:	vydání:	deficit:
1830	26,573.844 zl. holl.	28,869.361 zl. holl.	2,295.517 zl. holl.
1881	142,602.554 » »	144,671.160 » »	2,068.606 » »
1892	119,599.713 » »	137,451.954 » »	17,852.241 » »
1905	146,500.000 » »	161,000.000 » »	14,500.000 » »

zdravotnictví a kulturní zařízení, na stavby silnic, mostův a jiných podniků, které teprve v budoucnu užitek vydají.

Železnic bylo r. 1890 vystavěno na Javě 1.431 km, na Sumatře 283 km; délka tratí nyní převyšuje daleko 2000 km.

Ze všeho obyvatelstva jest as 200.000 Evropanů, 2.000.000 Číňanů, 60.000 Arabův, 50.000 Japoncův, Indův a j. Ostatní jsou domorodci.

a) Velké ostrovy Sundské.

Ke skupině této počítá se Sumatra, Java (s Madurou), Borneo, Celebes a některé ostrovy drobné.

1. Sumatra. Přihlížeje ku poměrům přírodním na Sumatře a na jejím nejbližším okolí, pozorujeme, že podobá se Dekanu, zejména pokud se týče živočišstva a rostlinstva. Slon, tygr a medvěd, typická zvířata Dekanu, objevují se též na Sumatře. Na velmi úrodném pobřeží pěstuje se mnoho rýže, sága, bavlny, pepře, skořice, koření a rozličné druhy gumovníkův. Od té doby, kdy obyvatelstvu dáno na vůli, aby si pěstovalo plodiny, které chce, výtěžek kávy značně se rozmnožil. V obrovských pralesích naskytují se vzácné druhy dřev. Z nerostů dobývá se železa, uhlí a síry.

Obyvatelstvo Sumatry náleží plemeni malajskému. Na jihovýchodě bydlí Lampongové, uprostřed ostrova Pasumahové a Rečangové, na severu Battakové a Ačinci. Po pralesích roztroušený kmen sluje Orang-kubové. To jsou lidé na nejnižším stupni lidskosti vůbec. Zdržují se v krajích nepřístupných a stavějí si chaty z bambusův a dříví na vodorovných větvích stromů lesních. Rozdíly mezi těmito kmeny jsou patrné dle toho, jak hluboce na ně působily vlivy arabskoislamské, indojavské a evropské. Většina jich zná se k islamu. Battakové jsou pohané. Pasumahové a Rečangové dle jména jsou jednobožci, ale dle činů rovnají se pohanům. Rolnictví a rybářství jest hlavním jejich zaměstnáním. Loupež lidí a zboží na moři i na suchu a požívání lidského masa bývalo druhdy všeobecně rozšířeno. Průmyslná činnost jejich omezuje se pouze na tkání bavlněných látek a na práce ze zlata, které provádějí velmi jednoduchými nástroji. Vedle Malajů jsou na Sumatře Evropané (asi 7000), Číňané (150.000) a Arabové (5000). Všude, kam sahá moc Nizozemcův, od r. 1876 otroctví jest úplně zrušeno.

Sumatra obnáší 467.236 km² (9krát Čechy) a má 4.000.000 obyv. Sumatru Portugalci objevili na poč. XVI. století. Ale jejich faktorie brzy zaujali Nizozemci, když r. 1620 na ostrově vlajku svou a vojenskou moc zarazili. Časem podařilo se jim skoro celý ostrov zájmům svým podřídit, zvláště od r. 1824, kdy Angličané s nimi území na Sumatře (Benkulen) zaměnili za území na poloostrově Malajském. Jenom nejsevernější část ostrovní, vlast Ačínů, zachovala si svobodu v bojích nadšených a velice krvavých. R. 1824 Angličané s Nizozemci učinili úmluvu, že má býti zachována samostatnost říše Ačínské pod tou podmínkou, když sultán zanechá lupu zboží a lidí. Roku 1856 při-

plula tedy fregatta „Prinz Frederek der Nederlanden“ k břehům ačinským, aby se sultánem ve jménu vlády podobnou úmluvu provedla. Smlouva r. 1857 sice učiněna, ale nebyla plněna. I vypukla r. 1873

Battacké obydlí na Sumatře.

válka, v níž vláda hollandská usilovala o podrobení statečného národa. Vládce jeho konečně uznal nizozemský protektorát, ale zůstal samostatným. Nákladná válka tato byla také příčinou, že finanční hospodářství Nizozemské Indie končilo vždy deficitem.

Na Sumatře lze rozeznávat území bezprostředně podrobená a území, která obývají kmeny neodvislé. Území podrobená rozdělena jsou v 6 provinciích, v nichž vládnou nizozemští residenti nebo sídelníci. Jsou to: Ačín (Atjeh) 6500 km². Od konce XVI. stol. až do polovice XVII. století Ačínci byli převládajícím národem na Sumatře a v obchodním spojení se všemi obchodními národy od Arabie do Japonska. Tehdy byla skvělá doba historie jejich. Loďstvo čítalo až 600 plavidel, a panství jejich šířilo se přes polovici Sumatry, na západě po Benkulen, na východě po Kampeh a přes průliv mořský až do Malakky. Nynější Ačín šíří se od mysu Pedro k Troemonu na záp. pobřeží a k Tamianu na vých. pobřeží, tedy až k jez. Tobě (1300 km²).

Ačínci jsou čilejší než ostatní Sumatřané, pomstychtiví, vraždí a oddáni neobyčejně požívání opia. Také vojenská jejich vyškolenost a kázeň je Nizozemcům dobře povědoma. Nad územím vládne sultán, jehož první ministr (siahbandar) má otěže vlády ve svých rukou. Rada sultánova záleží z panglimů, t. j. dědičných pohlavárů, z nichž vždy dva vládnu jednomu okresu. Poslouchají rozkazů sultánových, ale mohou jej také svrhnouti a zvoliti jiného, leč z jeho rodu.

Neznámé a bezpochyby řídce obydlené nitro Ačínu není Nizozemcům poddáno, neboť není styků s obyvateli oněch krajů. Spojení vnitřních zemí se zeměmi pobřežními děje se pouze na několika místech u Tripahu, u Pasanganu, Telaku, Samane a Perlaku. I zdá se, že mezi pobřežím a nitrem vypínají se hory, které všeliké dopravě překáží.

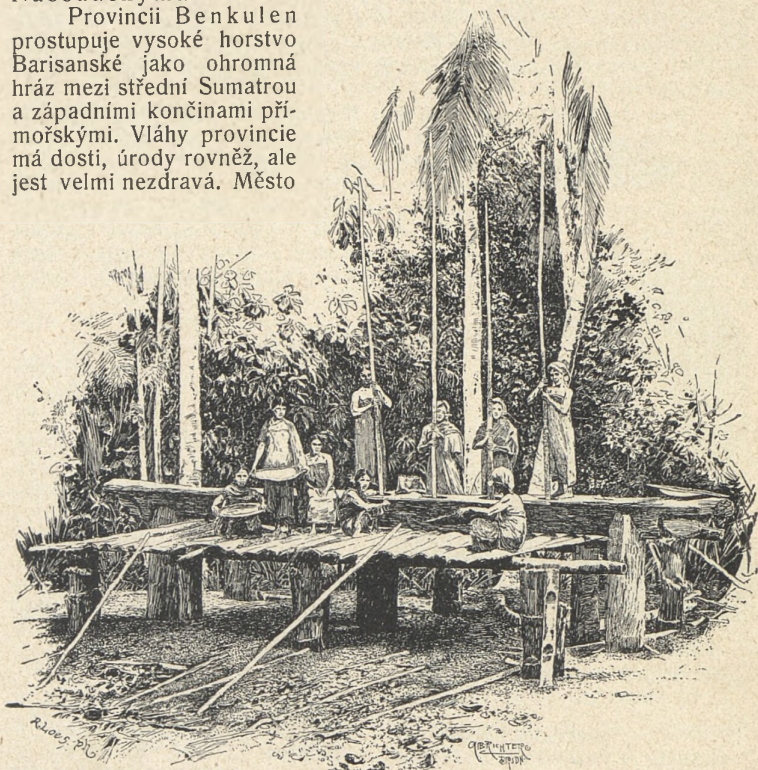
Residentství ačínské a závislá jeho území vnitřní dělí se ve velký Ačín a v státy poddané. Velký Ačín jest vlastně severní konec ostrova Sumatry s přilehlými ostrovy Brasem, Nassem a Waiem. To jest asi ono území, nad nímž původně ačínští panovníci vládli. Států poddaných dříve sultánovi ačínskému, nyní vládě nizozemské, na západním pobřeží jest dvacet; jednadvacátý jest ostrov Si Maloer. Na pobřeží severním jest jich devět a na pobřeží východním osmnáct, celkem 48 malých států. Státečky tyto záleží z osad na pobřeží ležících, obyčejně tam, kde některá řeka se do moře vlévá.

Kota Radjah jest bývalé hlavní město Ačínu. Leží na severozápadním konci ostrova, na blízkou moře a jest obstoupeno lesem palem kokosových, ananasů, bambusův a bananů. V pozadí města zdvihaají se amfiteatrálně hory pobřežní, a pohled s nich na plodné pláně jest úchvatný. Obyvatelů jest v městě od posledních válek méně, šest až deset tisíc. Opevněné nyní město jest jaksi ochranným bodem nizozemského panství v Ačínu a spojeno drahou s přístavem Olehleh.

Provincie západní záleží ze tří okresů. Hl. město Tapanuli leží na malém ostrůvku a jest hlavním obchodním přístavištěm kmenů battackých. Singhel má přístav při ústí řeky téhož jména. Padang je důležitá stanice obchodní, z níž vede do nitrozemí železnice. Nejvíce se odtud vyváží kafru, koření, kávy a benzoe. Obývá

je 15.000 obyvatelů. Ku provinciím těmto náleží okres padangský, jenž vyznačující se pěknými údolími horskými, na jejichž dně lesknou se malebná jezera neobyčejně krásy, ostrovy Simalu, Banjaské souostroví, Nias, Batu a souostroví Mentavejské s ostrovy Nassauskými.

Provincii Benkulen prostupuje vysoké horstvo Barisanské jako ohromná hráz mezi střední Sumatrou a západními končinami přímořskými. Vláhý provincie má dosti, úrody rovněž, ale jest velmi nezdravá. Město

Ženy battacké upravují rýži.

Benkulen vyrovnává se velikostí Pasangu. I obchodní ruch panuje tu asi podobný.

Lamong. Tak sluje jižní cíp ostrova Sumatry. Hl. město jest Telok-Betonk v průlivu Sundském v pěkné zátoce a v úrodné krajině pod 5. rovnoběžkou. V Tarabangi sídlí resident.

Provincie Palembang s Djambi jsou kraje východní Sumatry, prostírající se až po rovník. Velké řeky Musi, Djambi a Indragiri je svažují. Město Palembang (nejdůležitější na ostrově) čítá

50.000 obyv. V přístavu kotví do roka velmi mnoho korábů, přijíždějících pro koření a cín. As 7000 Číňanů bydlí na lodičkách, plovoucích po řece podobně jako v Kantonu nebo v Sajgonu. Krajina Djambi jest úrodná, ale v nitru svém málo známa.

Provincie východní. K nim počítá se pobřeží od řeky Indragiri až po Ačín. Město Kampar má nejživější přístav. Siak bývalo sídlem sultánovým. Mimo 6 provincií sumatranských Nizozemci mají ještě 11 jiných residenství, z nichž některá zaujímají jednotlivé skupiny ostrovní.

Souostroví Riouvské (Rióske) rozkládá se naproti Singapuru. Je na něm město Rio, důležité pro stavbu lodí a pro čilé obchodní spojení se Singapurem, Hongkongem, Tokiem a j. městy. Ostrov Banka tvoří s četnými drobnými ostrůvky kolem residenství. Hlavní město Muntok s 10.000 obyv. a pevností pro ochranu. Ostrov Billiton jest menší Banky. Hl. město Tandjong-Pandang. Ostrovy Banka a Billiton vyhlášeny jsou velikými doly na cín, jehož ročně z útrob vydají na 5 mill. kg. Rovněž pověstny jsou pěstěním třešní a výborného koření.

Ostrovy, které druží se k Sumatře:

Na pobřeží východním		Battani	253 km ²
Rupat	1.652 km ²	Jumbo, Sugi	138 „
Bukalis	1.388 „	Rempang a sousední	138 „
Padang	1.129 „	Gelong	211 „
Pandjang	911 „	Carimon	165 „
Rantan	1.332 „	Lingga a sousední	1.074 „
Mandol	198 „	Bulong	413 „
Poppan nebo Sebon	551 „	Singkap	716 „
Badavang	490 „	Na pobřeží západním:	
Banka	12.406 „	Simalu	2.092 km ²
Lepar	220 „	Velký Banjak a sousední	276 „
Leah	55 „	Nias	4.201 „
Billiton	4.653 „	Batuské ostrovy	1.117 „
Mendanao a ostrovy sousední	154 „	Mentavejské ostr.	6.404 „
Souostroví Rióske a Lingské:		Engano	330 „
Bintang a sousední	2.178 km ²		
Dohromady		44.835 km ² .	

2. Java (Džava). Dějiny ostrova Jávy lze sledovati asi do XI. století; pak ztrácejí se v pověstech. Nejprve prý na ostrov přišli Hindové, založili tam říše a zavedli brahmaismus, jenž se udržel od století XIII. do XV. Kupci a kolonisté však jej vytlačili a rozšířili učení Mohamedovo. Mohamedáni založili říše Bantam a Mataram, k nimž později ještě přibýly čtyři nové sultanáty: Čakatra, Kaliniamot, Kedu a Madura.

Příchod Nizozemců na Javu připadá v rok 1594 (když u nás panoval Rudolf II.). R. 1610 zmocnili se říše Čakatry, r. 1619 založili

Batavii, r. 1682 odňali sultánovi bantamskému hlavní město a r. 1742 učinili z jeho země léno „Nizozemské východoindické společnosti.“ Také císaře z Mataramu přinutili k lennictví, rozdělili říši jeho ve dvě části, do nichž dosadili císařovy příbuzné. Části ty zaujímaly území Surakartu a Djokjokartu. Na počátku XIX. stol. stali se Angličané na krátký čas pány Javy. Ale smírem Pařížským r. 1811 ostrov vrácen zase Nizozemcům, jejichž majetkem již zůstal. Java jest perlou ostrovův Indických, nejlidnatější a nejúrodnější částí osad hollandských, „rájem tropů“. Cesty v horách, v pralesích, při řekách, mimo málo zalidněnou krajinu Bantam, jsou zcela bezpečné. Lidojedů zde není, tygr a jedovatí hadi tisknou se pomalu v místa, kam člověk jíti nemusí. Javanci jsou lidé mírní, zdvořilí a úslužní a respektují cizince Evropana. Kromě válečných dob není slyšáno, že by Javanec na Hollandána byl sáhl ve zlém úmyslu.

Úrodnost Javy jest v pravdě bezpříkladná, vegetace tak bujná, že podobnou zemi sotva najdeme na polokouli východní. Ve vlhkých a horkých polohách nižších (do 600 m výšky) bují rýže, nejpilněji pěstovaná plodina. Péče, s jakou lid věnuje se zdělávání rýžových polí, rovná se péči Číňanův a Japancův. Pokrmy z rýže objevují se každého dne na stolech lidí bohatých i chudých. A jako rýže jest pro Javance věcí nejpotřebnější, tak káva jest plodinou obchodní nejvýnosnější. R. 1690 zrnka kávy jako zvláštnost přinesena byla do Batavie. O padesát let později dařily se již pokusy s pěstěním kávovníkův arabských. A poněvadž svědčí kávovníkům i výška do 1200 m, půda Javy stala se tak příznivou vzrůstu jejich, že jest nyní druhou jejich domovinou. Na mýtinách lesních pěstuje se káva lesní, v plantážích, porostlých stromy krythrinovými, káva datapová (datap jest javanské pojmenování krythrinu), mezi košatými stromy, u plotů a u zahrad sází se druh kopipagée nebo káva plotní. Zvláště kávu plotní Javanci rádi pěstují, poněvadž jest nejlepší. Nejvíce se úrodí kávy lesní a datapové v krajích batavském, buitenzorgském, djokjokartském a surakartském.

Po kávě považuje se za nejdůležitější plodinu třtina cukrová,

Kakaovník.

jejíž výtěžek odprodává se vládě, která sama obstarává lisování třtiny a vaření cukru. R. 1902 pracovalo na Javě 183 cukrovarů. Cukr surový dováží se do Nizozemí a v domácích rafineriích se pro obchod připravuje.

Tabák daří se velmi dobře, jakosti jest výborné, ale filipinskému se nevyrovná. V syté, nízké půdě daří se několika druhům indiga. Poněvadž však sázení a úprava jeho vyžaduje náramné práce a půdu neobyčejně vysává, upouští se nyní od pěstění indiga a na jeho místě sázejí se rostliny jiné, jako čajovník, (až do výše 1500 m), skořicovník, pepřovník a odr. 1856 strom chinový (v pásmech až do výše 2500 m). Do obchodu přichází ještě javská vanilka, kakao, kokosový olej, bavlna, maniok, banany, kukuřice a j.

Průmysl a hornictví nejsou významné. Jediné javanské nože (dýky) známy jsou po souostroví. Za to ve východní Javě, kde suchou půdu kryjí širé savany, porostlé travou alang-alangem (*Imperata arundinacea*), daří se pěknému skotu, buvolům a koním. Obchod a doprava pozemní i pomorská jsou velmi čilé. Ze severních přístavů vynikají Batavia, Samarang, Surabaja, z jižních Tjelatjap. Vývoz i dovoz provádí „Nizozemská obchodní společnost“, r. 1824 v Amsterdamě založená. Cesty a silnice jsou na Javě v stavu velmi dobrém. Jezdí po nich vládní koně pro potřebu úředníků a důstojníků; i soukromníci mohou jich za ustanovený poplatek používat. Povozy táhnou buvoli, v horách jezdí soumaři. Železnic se hojně užívá a každého roku jich přibývá.

Java s ostrovy přilehlými obnáší 131.733 km², na nichž žije 28.7 mill. obyv. Je tedy hustěji obydlena nežli nejlidnatější kraje britské Indie a náleží k nejlidnatějším zemím na světě. Mezi těmi obyvateli shledáváme Evropanův asi 70.000, Číňanů 300.000, Arabů 20.000, Indův a jiných 5000. Domorodí Javanci jsou Sundové, kteří obývají západ ostrovní, a vlastní Javanci, jichž je převážná většina v středních a ve východních končinách ostrova. Všichni zabývají se orbou; málo jest poměrně rybářův a řemeslníkův. Obchod mají v rukou Číňané, průmysl Evropané.

Administrativně dělí se Java ve 22 provincií. Úředníci vládní mají tituly adipati, panggerangové, tumenggungové.

Javanci ze západního cípu ostrova jsou pěkní lidé. Prostředně vysoká, štíhlá postava jejich je plná síly a tvarů souměrných. Ženy a dívky rovněž jsou postavy ušlechtilé a přímého, hrdého vzezření. Časné vdavky však (již ve 12—13 letech) ničí podivuhodnou, ničím nešňěrovanou jejich formu těla. Povahou jsou prý národem velkých dětí. To odtud, že po tisíc let bývali hříčkou v rukách despotických vládců, kteří jim vzali všelikou samostatnost v myšlení a jednání. Jsou odtud zvyklí poslouchati silnějších a chytřejších. Není tudíž divu, že 28 mill. lidí poslouchá hrstky Evropanů.

Ve válce není nad Javance strašnějších a udatnějších bojovníků. Děti domorodců bojí se Evropanů, což jest asi odtud, že mohamedánští vykladači islamu štvou je proti bělochům a před nimi je varují.

Horské vesnice, zvané kampongy, stavěny jsou dle jednoho vzoru. Kol kolem jsou příkopy a neproniknutelné ploty z bambusů, trní a úponkovitých rostlin. Příkopy a ploty bývaly kdysi opevněním. V průchodech, kudy se může do vsi vejít, bývalo naděláno přikrytých jam a nastrkáno jedovatých hrotů, aby nepřítel nedobyl snadno obce. Ohrady takové bývaly Hollandanům nejednou děsným hrobem, když čtyř jejich obsazovaly nivy ostrova Javy. Uprostřed kampongu mezi domky a chatami bývá náves a modlitebna. Vnitřek chat má jediný prostor, a v něm jsou toliko lavice ke spaní a některé maličkosti. Před chatou bývá krytá besídka, v níž domorodci rádi besedují. Všude mají nádržky čisté vody ke koupání a mytí. Vedle buvolů a hovězího dobytka chovají hlavně kozy. Vepře chovají jim islam zapovídá. To ponechávají Javané Číňanům, které také „štětinači“ jmenují. S velikou zálibou chová se mnoho drůbeže, jak pro užitek, tak i pro ozdobu. Není jediného domu, v němž by neměli klecí s hrdličky, špačky nebo pěnkavami. Děti hrají si s ochočenými čížky a papoušky.

Tiše a jednotvárně, cestami od starodávna stanovenými plyne život rolníkův. Všechna touha a mysl jejich se nese k setbě a k žatvě, k chovu dobytka a drůbeže a k výchově dětí. Jen někdy zabloudí do idyllického jejich zátiší vajang-topengové, potulní herci. Život rodinný na Javě pokládá se všeobecně za klidný, ač pojmy o stálosti manželské tam nekryjí se s pojmy našimi. Islam dovoluje mnohoženství, jež zachovávají pouze bohatí, aby se repraesentovali. Práva a svoboda Evropanek jsou Javankám neznámy. Dívka stává se otrokyní svého muže. Ne láska, ale rozkaz rodičů víže dceru jejich k muži. Jsou děti naučeny slepě poslouchati rodičův svých. Ženy vykonávají i nejtěžší práce polní vedle povinností svých mateřských. Tím se stává, že v 30 letech odkvétají. Zabývají se také malováním sarongů, to jest kartounových látek, jichž muži i ženy užívají za sukně. Na první pohled zdá se, že vzorky do látky jsou vetkány nebo vtištěny. Jsou vlastně ručně malovány. jemné ruce ženské velmi dovedně, nazpaměť, bez předloh, beze vzorů pohybuji malou nádobkou, barvivem naplněnou, po látce napjaté a ornamenty malují. Barvu pak zvláštním způsobem přetírají rozpuštěným voskem, aby sarong se mohl prát. Malby podobají se výšivkám indickým a jsou celkem levné.

Město Batavia stojí na místě bývalé Čakatry, na řece Čilivongu, při západním konci severního pobřeží ostrovního, blízko průlivu Sundského. Změnilo v době nové následkem rozmanitých vlivů svoji podobu a ztratilo i lesk bývalého jediného velkého města v ostrovní Indii. Ale proto přece náleží v řadu prvních přístavů. V ní soustřeďuje se nizozemský obchod s Čínou, Japonskem, s Indií a ostatními ostrovy malajskými.

Vzhled Batavie jest celkem novověký, poněvadž guvernér Daendels (1808—1811) dal všechny staré budovy s povrchu země snést, máje myšlenku Batavii opustiti z ohledů zdravotnických a sídlo vlády své přenést do Surabaje. Na rozkaz jeho i pevnosti, hradby, příkopy srovnány se zemí, kromě pevnosti Cernelis, které mělo se užiti jako

státní věznice. Šest kilometrů od břehu mořského na výšinách weltevredenských dal vystavěti pro vojáky nádherně kasárny a pro důstojníky překrásný palác. Sídlo své tam přenesl, dav si zbudovati skvostné obydlí. Zámožní Evropané činili totéž a stavěli tam letohrádky, aby se vyhnuli nezdravému městu starému. Tak vznikly budovy na březích řeky Moolenolistu, na Rijswijkkanalu a ve Weltevredenu, na rovině Konings-Pleině a při silnici ke vsi Meester-Cornelis. R. 1816 bydleli v Batavii pouze Číňané, potomci Portugalcův a nejstarších osadníků nizozemských. Za vlády guvernéra van der Capellen se část obyvatelstva vrátila do Batavie, poněvadž obratný vládce, znaje obchodní důležitost města a odstraniv příčiny nezdravosti, dovedl život v ní opět vzkřísiti. Než výhodněji položená Surabaja Batavii přece předstihla.

Předměstí Weltevreden (Spokojenost) je nádherně vystavěno. Při vstupu do města ani se nám nezdá, že stojíme na půdě před nedávnm urvané bujné a divoké vegetaci. Rej kolem nás připomíná spíše v celku Evropu. Jakmile však mineme poslední domek městský a octneme se mimo kruh omamujícího lomozu, vstupujeme do přírody, kde divotvorná moc slunce a vody tvoří divy. Tu najdeme vsi, obývané venkovany po způsobu pradávnm, v chatrčích z bambusových tyčí spletených, uprostřed tropické divokosti. „Batavia, jindy za hromadný hrob Evropanů vyhlášená, je zcela zdravým městem, ježto obyvatelstvo šetříc čistoty a životosprávy samo chrání se epidemií, kdysi zde vládoucích. V 6 hodin slunce zapadá. Za čtvrt hodiny je čirá tma. Soumraku, který v letních měsících u nás je tak půvabný, v krajinách rovníkových není. Kol osmé hodiny nebo kol deváté obecnstvo ubírá se na lože a v deset hodin shasínají světla ve vilách. Kdo může, nechť užije překrásné noci, pozoruje při tom přírodu. Není tu dusno, jako v jiných končinách východních, nad hlavou míhají se tisíce netopýrův, div že nedotýkají se našich hlav, v trávě a v křovinách blyští se světlé tečky zářících broučků, po zdech proháni se štíhlá a mrštná ještěřice „tjitjak“, v zahradách a hájích piští, houkají a mňoukají noční dravci, a jemný vánek, plný silné vůně orchideí a lilí, podněcuje smysly naše k touhám neznámým a ke vzpomínkám na vzdálenou vlast.“

Rejda před Batavií jest úplně jista a ostrůvky nádherně vyzdobena; hloubky přístavu přibývá se směrem do moře. Nejdůležitější z ostrovů jsou Onrust (Lodní ostrov), na němž bývaly loděnice, Leyden (Njamok), Edam (Damusar), Kuiper (Buromy) a jiné.

Z budov batavských kromě arsenálu, kanceláří přístavního komissariátu a dlouhého, dřevěného skladiště kávy u moře, význačná jest radnice z r. 1662, starý chrám a budova věd a umění. Z ústavů vyniká společnost pro zeměpis a národopis nizozemské Indie. Obyvatelů bydlí v Batavii 116.000 domorodých, 20.000 Číňanů, 5000 Evropanů. Průmysl omezuje se na výrobu araku, hrnčířství, pálení cihel a vápna, koželužství a mydlářství.

Po železnici, 62 km hluboko do ostrova, dojedeme krásného místa Buitenzorgu (Bez starosti), od domorodců Bogoru zvaného.

Leží na úpatí obrovské sopky, v údolí divoké bystřiny a poskytuje nádherného pobytu. Zvláště pěkný je zámek guvernérův uprostřed

Zvonovité stavby jako ozdoba chrámu Budhova na Javě.

zahrady botanické, z největších na celém světě. V ní vyskytuje se na 300 rodů rostlinných ve více než 10.000 odrůdách. Exempláře nej-

větší a nejcennější, jaké může poskytnouti tropický prales, najíti lze zde. Zvláště palmy všeho druhu, ohromné kapradiny, stébla bambusová vysoká jako věže, posvátné stromy varinginové, na něž Javanec sekery nevloží, stromy půl tisíce let staré, na nichž tolik úponkovitých a cizopasných rostlin se drží, že jsou jimi úplně přikryty. Po hladinách rybníků houpají se květy viktorie regie. Uprostřed podivuhodné zahrady jest oddělení pro zkušební zahradnictví a vedle stojí palác guvernéřův, telegrafem spojený se všemi koloniemi nizozemskými.

Na blízku Buitenzorgu leží zříceniny Bogoru, hlavního města bývalé říše Padjardjaranské. Odtud k jihu, přijedeme k městu Gede (Kedu-Kadu), jehož úrodný kraj podobá se úrodným nivám pobřeží čínského. Z Gede trať vede do provincie Preangerské, obsahující $\frac{2}{9}$ plochy ostrovní, velmi plodné a hustě zalidněné. Proniknuvše provincií Bagelenem, ocitáme se v bývalém státě Djokjokartě, dále v Surakartě s hlavn. městy téhož jména. Toto má obyvatelů 109.000, ono 60.000. Na hranicích djokjokartských rozkládají se zříceniny chrámu Bodo-Bodo (Boro-Budor).

Byl zapomenut, a zdivo jeho ukryto v bujnou zeleň pralesa, v spoustu ssutin, prachu a popelu sopečného. Cestovatel a učenec Hartman jej našel a přístupným učinil. Pyramidálně zdvihaají se v něm balvany v pět vysokých galerií, ozdobeny jsouce nesčetnými skulpturami a obrazy ze života Budhova. Má se za to, že chrám pochází ze VII. neb VIII. stol.

V územích, před tím jmenovaných, vládnou dosud javská knížata, která považují se za potomky císaře Matarama, jenž ve stol. XV. panoval téměř po celé Javě. Tu jsou nejkrásnější a nejúrodnější krajiny na ostrově. Tu cestovatel nachází podivuhodné zříceniny měst, chrámův a různých památníkův bývalé slávy národa, jehož dějiny dosud ukryty jsou v čarovnou roušku pověstí, a jehož mravy, řeč, zvyky a ráz právě v těchto okresech se zachovaly ve své původnosti. V Djokjokartě jest knížečí dvůr a nizozemský úředník, jenž je kontrolorem knížečího hospodářství. Má panovník velké množství synův a dcer, a poukázané apanáže jim nevystačují. Ani roční dar vlády nizozemské za přenechání některých území nepostačuje vyplniti mezery ve správě finanční. Podobně má se to v „státě“ Surakartě. Panovník sídlí v zámku, kratonu, obklopen jsa 10.000 služebníky, jako v době svobody a samostatnosti. Do kratonu vstoupiti nesmí nikdo. Lid vidí panovníka, jemuž je oddán duší i tělem, pouze třikrát do roka o národních slavnostech. Nizozemci znají přichylnost Javanců k rodu panovnickému a proto bedlivě střežou všech projevů jejich, aby ihned byli vojensky připraveni, kdyby napadlo je někdy způsobiti na Javě povstání. Tvrz Vastenburg před kratonem s děly a posádkou není jenom pro ozdobu.

V Surakartě železnice se rozdvouje. Severní rameno vede k moři, do přístavu Samarangu (84.000 obyv.), východní rameno do Surabaje a ještě dále na východní půlostrův javský. Samarang má vzhled města evropského. Vyznačuje se hlubokým zálivem, živým obchodem a trhy na cukr, bavlnu, čaj a kůže. Surabaja (150.000 obyv.)

jest hlavní město stejnojmenné provincie, z nejpłodnějších na ostrově. Rejda přístavní je bezpečná a krásná. Skládá se ze čtvrti javské, arabské, čínské a evropské. V moři na skalnatém ostrově zdvihá se pevnost Erfprins (dědičný princ). Surabaja jest nejvýchodnějším městem, kam výrobky evropské přímo se dovážejí.

Ze Surabaje železnice dopraví nás podél břehu moře Maderské k jihu, do nitra východní Javy, pokrytého většinou hustými pralesy, jichž neubývá. Tu v teakových houštinách leží pohřbeno bývalé hlavní město javské Madjapahit v rozloze několika km². Zbytky bran, věží a chrámů stojí dosud.

V Trangwulanu jest mauzoleum mohamedánského knížete s letopočtem 1310. Vedle je devět jiných hrobů s těly sultánskými. Vše je tu pečlivě hlídáno a zachováváno zvláštními kněžími. V krajině Djapanu nalezy se zříceniny Mendongu-Kamulanu, rovněž slavného města. Staré, pobožené tvrze, zřícené chrámy, palácové budovy, městské zdi a mosty najíti lze všude tam, kde kraj slyne plodností a kde kultura javská mohla se vyvíjeti.

K residentství Pasurnanu, s městem téhož jména (což značí zahradu betelu) druzí se ostrov Sempu na jižním pobřeží javském, jenž poskytuje veliké množství ptačích hnízd.

V pohoří Gunong-Diengu vyskytují se rovněž vzácné památky starožitné. Krajina totiž je hornatá a dle podání lidu sídlem bohů, zemí bájí, posvátnou Astinou. Tu na horách žili Ardšuna, Gatulkača, Bima a jiní bohové a heroové, o nichž se v básních a písních tolik vypravuje. Tu jest Olymp starých Javancův. Na planině 300 m nad mořem a 186 m nad okolní krajinou jsou trosky chrámů, kamenných podobizen bohův a všelijakých jiných ozdob plastických z časů neznámých. Přístup k hradišti možný je po schodech z části porouchaných, z části lavou zalitých. Na 400 různých božišt se tu nalezlo.

K Javě počítají se ostrovy: Madura (4131 km²), Princův ostrov (160 km²), Karimon (55 km²), Nusa (55 km²), Bavean (165 km²), Sapudi a Raas (138 km²), Kangean (633 km²).

3. Borneo. Ostrov Borneo jest větší nežli mocnářství Rak.-Uherské o Halič, máe plochy 750.000 km², a tvoří jedinou, na pobřeží velmi málo rozčleněnou pevninu. Jak již praveno, vnitřek jeho jest dosud málo prozkoumán. Teprve v nové době cestovatelé vnikají do nitra jeho a seznamují nás s poměry, o nichž nikdo neměl tušení. Vysoká pohoří v průměrné výši 2000 m střídají se s vlnitými sníženinami, nad nimiž čnějí vrcholky žulové, piskovcové neb i vápencové do výše 3000 m i 4180 m. Dále je známo, že celé pobřeží kolem ostrova obloženo jest pásem naplavenin, jež řeky s hor tekoucí do moře ukládají. Horko a hojná vláha způsobují neuvěřitelný vzrůst rostlinstva, v jehož houštinách ukrývají se vsi a samoty Dajakův.

Přes 60 druhů užitečných stromů roste buď v lesích, buď v plantážích. Kromě velkého množství rostlin olejnatých, koření a rostlin vlákniny bohatých vyskytuje se tu gutaperča, palma arengová (k výrobě palmového cukru), ságová, kašrovníky a jiné stromy, z nichž se těží drahé pryskyřice. Živočišstvo jeví se v nejrozmanitějších druzích

všech řádů v množství nesmírném, jako na ostatních ostrovech Indických. Divocí vepři, tapírové, nosorožci, jeleni, opice, poloopice a j. velcí živočichové jsou četní. Charakteristickými zvířaty pro Borneo jsou orang-utangové, opice nosaté, vydry vousaté, podivní dikobrazi, dravci kočkovití a jeleni pižmoví. Svět ptáčích vyznačuje se nádherným peřím a skvostnými barvami. Tygrů na Borneu není. Výborné ryby hemží se v řekách ostrovních a poskytují obživu hlavně loveckým Dajakům. Ostrov Borneo jest bohat rozmanitými nerosty. Diamanty nevšední krásy našly se v okrese Landackém a jihovýchodně odtud v Banjermasingu. Zlata Číňané dobývají s prospěchem (za 3·6 mill. K ročně), platíce jim Hollandanům daně.

V jižním Borneu jest výborné železo, kamenné i hnědé uhlí, na pobřeží severozápadním antimon, jehož se ročně z angl. okresu Saravaku do Singapurů přiváží 3000 tun. Mědi, olova, manganu, rumělky a petroleje se také hojně dobývá.

Z průmyslových výrobků sluší jmenovati výtečné dýky (kri) a rukojeti k šavlím, látky bavlněné a dobré nádoby hrnčířské.

Domorodcům říkají všelijak: Na západě a na jihovýchodě jmenují se Dajakové, na severu Idaanové, na východě Tidunové. Dajakové jsou rolníky, dělníky v dolech, tesaři a obchodníky. Věří v boha, tvůrce světa, divatu, a vzývají duchy předků svých. Jsou to silní, pěkní lidé, hnědé pleti, plní odvahy a vytrvalosti, ale ujařmeni malajskými výbojci, kteří je od pobřeží zatlačili a na jejich území státy založili. Vyznačují se dovedností ve výrobě zbraní, člunů, lodí, v stavbě domův a všelikého nářadí. Žijí v malých osadách, zhotovují si sami vše potřebné. Příbytky jejich stojí z pravidla na kolech u vody nebo ve vodě. Brání se a bojují meči, dýkami a strašlivými „sampilany“, trubicemi, jimiž na 40 kroků s naprostou jistotou vyfukují tenké, otrávené šípky. Dajaků báli se druhdy obyvatelé celého ostrova. Věřice, že získají přízeň bohův, budou-li mít lidské lebky, vydávali se na loupeže lidí, jimž hlavy uřezávali a jako trofej s sebou nosili. (Podobně jako Formosané.) Ale Hollandané s Angličany nyní toto „koppensnellen“ z mnohých obvodů Bornea vymýtili.

Borneo náleží ze tří čtvrtin Hollandanům, z jedné čtvrtiny Angličanům. Území hollandské tvoří od r. 1846 guvernéřství Bornejské, rozdělené v západní Borneo a ve východní Borneo ve výměře 528.900 km² s 1,250.000 obyv.

1. Západní Borneo rozpadá se v několik území, nad nimiž vládou Nizozemci přímo nebo domorodými knížaty.

Sambas obsahuje pobřežní krajiny od Tandjongu k ústí Sungai Duri, jižně od Saravaku. Pontianak zabírá pobřeží od ústí Sungai Duri k hoře Penampungangu s ostrovy Karimaty (149 km²). Montrad má zlaté doly a obydlen jest Číňany, kteří spořádání jsou v družstva, kutající na společný zisk a ztrátu, spravují se vlastními volenými představenými. V městě Montradu bydlí na 3000 Číňanů. Landak znám je naleziště diamantů. Před sto lety našel se tu diamant v tehdejší době největší. R. 1815 vážil 367 karatů, po brou-

šení 181 $\frac{1}{2}$ karatu. Státy Matan a Sukadana bývaly v moci knížat javských.

2. Východní (a jižní) Borneo rozděluje se taktéž v několik domácích států. V státě Rotaringinu jest hl. městem Sukabumi. Zlaté náplavy a ruda železná přilákaly tam mnoho Číňanův. K území Bandjermasinskému druží se 6 říší domácích a ostrovy Natunské (1723 km²), Anambasské (523 km²), Tambilanské (72 km²) na západě od Bornea, Pulo-Laut (2230 km²) na jihu a ostrov Soboku (220 km²) na východě. Na jižním břehu leží největší město ostrovní Bandjermasin (48.000 obyv.), malajské Benátky, přihlížíme-li k dopravě veřejné, která se koná jenom po vodě.

3. Angličanům náleží na Borneu knížectví Saravaské ve výměře 113.000 km² s 320.000 obyv. na pobřeží severozápadním. Hlavní město rovněž Saravak (30.000 obyv.). Kolonii založil dobrodružný Angličan sir James Brooke, jenž za pomoc, kterou poskytl sultánovi v boji proti mořským loupežníkům, r. 1839 obdržel Saravak a titul raji. R. 1846 tento energický muž přinutil sultána k odstoupení ostrova Labuanu (133 km² s 6000 obyv.). James I. zemřel 1868. V závěti své ustanovil nástupcem synovce svého Karla Johna Brooke, (jenž umřel na konci r. 1868) a mužské jeho potomky. Kdyby rod ten vymřel, nastoupiti měl rod druhého synovce Stuarta Johna. Po vymření této linie měla býti dědičkou koruna anglická, což se r. 1880 také stalo. Kamenné uhlí, antimon a různá dřeva se vyvážejí. Severovýchodně odtud jest od r. 1889 pod ochranou angl. vlády sultanát Brunejský (28.000 km², 50.000 obyv.). Severní část ostrovní zaujímá Severní Borneo (73.240 km², 180.000 obyv.), v němž bydlí hlavně Dajakové a Číňané. Hl. město Sandakan.

4. Celebes. Přeplujeme-li průliv Makassarský z Bornea na Celebes, třemi hlubokými zálivy velice rozčleněný, vstupujeme vlastně z území asijského do území australského. Celebes má asi 180.000 km² a 1 $\frac{1}{4}$ mill. obyv. Vnitřní krajiny jeho nejsou posud dobře známy. Ví se jen, že jsou hornaté, sopečnaté a bohaté krátkými, vodními řekami a vysoko položenými jezery, a že veliké pralesy střídají se s rovinami, porostlými bujným rostlinstvem, jako na ostrovech pře-

Pohlavár Dajaků z ostrova Bornea.

dešlých. Z počtu obyvatelstva zaujímají 680.000 hlav Alfurové, roztroušeni jsou po celém souostroví jako nejlepší větev malajského plemene a nejpodnikavější obchodníci. Turajové, příbuzní Alfurů, jsou lidé divocí, nevzdělaní, barbarští, bojovní a dosud způsobují vo-

jenským oddílům Nizozemců těžké porážky. Na pobřeží žijí Bugiové a Makassarové (320.000) původu rovněž malajského. Vedou obchod hlavně s bavlnou, ptačími hnízdy, tabákem, ságem, zázvorem, zlatem, cinem a rozmanitými pryskyřicemi.

Město Makassar (Blaardingen) má 19.000 obyv., jest pravidelně stavěno a třemi mohutnými citadellami vnějšími chráněno. Na severovýchodním cípu ostrovním jest dobrý přístav Menado (9000 obyv.), chráněný tvrzí Amsterodamem. Kematká výborná lanová pro námořníky.

Území Corontalské jest pod správou domorodého knížete, poplatného Nizozemcům. Hl. město Corontalo. Samostatné říše ještě jsou: Boni s městem Beyou při zálivu Bonském, uprostřed ostrova Vadjo, Luhu, Tannette, v severní části Unkuilu s osadou Pailem. Obyvatelé těchto

Hlízy zázvorové.

státečků jsou rození námořníci; z nich vybírá se mužstvo pro lodí obchodní a vojenské.

K Celebesu náleží mnoho drobných ostrovů, z nichž uvádíme jako důležité tyto: Seleijer (Selajar) 771 km² s 50.000 obyv.; severozápadně od Džilola ostrovy Sangirské (887 km², 80.000 obyv.), Talautské (992 km² s 5000 obyv.). Na Sangirech daří se výborná káva. Na jihovýchodě rozkládají se ostrovy Butonské (4405 km², 100.000 obyv.). Muna, Kambaina, Manai, Tukan-Besi (4400

km²) mají rovněž plantáže kávovníkové a kakaové. Při západním pobřeží Celebesu jsou ostrovy Pelingské (2494 km²), Bangajské (2900 km², 9000 obyv.) a Sulské (6404 km², 7000 obyv.). V zálivě Tomiňském Tongeanské.

b) Malé ostrovy Sundské.

Plujíce východně od ostrova Javy, dostihneme Malých ostrovů Sundských, k nimž počítáme ostrov Bali, Lombok, Sumbavu, Flores se sousedními ostrovy na jihu, na západě a na východě. Sumbu, Savu, Timor, Rotti, Kambing a jiné, jako Allor, Pandaj, Lemblu atd. Ostrovy ty zaujímají 90.000 km² s 2½ mill. obyv., jsouce zřejměm pokračováním pevniny sumatranské. Jsou sopečné a Velkým Sundům podobné, pokud se týče poměrů podnebných, fysikálních i produktivních. Nad většinou z nich vládou Nizozemci bezprostředně, nad některými poplatná knížata domácí. Jen severovýchodní polovice Timoru a ostrov Kambing (16.300 km²) náleží Portugalcům.

Ostrov Bali jest větší vévodství Slezského (5396 km², 750.000 obyv.). Lidnatostí vyznačuje se větší nežli Slezsko. Půda rodí výhradně rýži. Hl. město jest Beliling. Brahmaismus soustřeďuje se zde, byv s ostatních ostrovů, ne-li úplně, aspoň značně vytlačen křesťanstvím nebo mohamedánstvím.

Lombok jest o 39 km² větší nežli Bali, ale obyvatelů má pouze 327.000, 60 na km². Kromě rýže pěstují se boby, kukuřice a cukrová třtina. Obyvatelé hlásí se k brahmanství. Nejdůležitější místo jest Mataram.

Sumbava s přilehlými ostrůvky obnáší 13.980 km² s 200.000 obyv. Lodi zastavují se na pobřeží v městech: Allasu, Sumbavě, Sangaru a Bimě. Sumbavská sopka Tambora 11. dubna 1815 způsobila úžasný výbuch, z největších, o nichž lidstvo má povědomost.

Flores (Floresfica, Floris) zabírá 15.610 km² s 1½ mill. obyv. Vnitřek jest dosud Evropany neprozkoumán. Obchod záleží ve vývozu koření, želvoviny, dříví sandelového a ptačích hnízd. Obyvatelům, poněvadž jsou velice pomíšení a původu různého, říká se černí Portugalci. Východně od Floresu leží skupina ostrovů s bohatou vegetací: Solor, Andanare, Lomblem, Pantar, Allor. Jižně jsou: Sumba a Sava (společně 11.360 km² a 200.000 obyv.). Na Sumbě rozeznává se několik malých knížectví domácích.

Největší a nejvýchodnější z Malých ostrovů Sundských je Timor, jenž spolu s ostr. Rotti, Sambu a Kambingem obnáší plochy 32.586 km² a přibližně 600.000 obyv.: Negritů, Malajů, Čínanů a Evropanů. Domácí státy poslušny jsou jednak Nizozemcům, jednak Portugalcům. Úrodnost ostrova známa jest ode dávna. Vyváží se barevné a vonné dříví, vosk, želvovina, hnízda a káva. Guvernér portugalský bydlí v Dehli, nizozemský v Kupangu.

Východně od Timoru objevuje se v moři ještě několik skupin ostrovních různé velikosti a různých jmen. Označují se dvěma názvy: Jihozápadní a Jihovýchodní souostroví.

c) Molukky.

Molukkám říkají také ostrovy hřebíčkové. Jsou buď úplně, buď jen částečně Nizozemci obsazeny. Zeměpisně lze je všechny počítati k Australii. Jednotlivé ostrovy jsou z pravidla hornaté a na místech nevzdělávaných pralesem pokryty. Mnohé jsou původu sopečného. Hlavní živitelkou obyvatelstva jejich jest palma ságová. Kde nepracuje pluh a rýč, tam pod palčivými paprsky slunečními, v stálém vlhku bují tmavá houšť stromů, křů, lijan, listův a květů těžké, syté, omamující vůně. Po větvích skřehotá bílý kakadu se žlutým chocholem, třepetaví holubi oživují koruny stromů muškátových a tamarind, různobarevní papouškové houpají se po sehnutých větvích, čilí šplhavci jako lesklé drahokamy mihají se mezi kmeny, a všeliká drobná havěť ptačí přelétá s místa na místo. Původní obyvatelé, Alfurové, živi jsouce před věky volně jako ptáci, byli příchozími Evropany a Asiaty od pobřeží vytlačeni a vlasti své zbaveni. Ostrovy jejich obsadili národové vyznání mohamedánského a křesťanského.

Molukky lze rozdělit ve skupinu severní, střední a jižní. V severní skupině jsou vlastní Molukky, mezi nimiž Halmahera má 18.000 km² a podobá se nejen tvarem, nýbrž i poměry přírodními Celebesu. Se sousedním Mqrotaiem a Ramem (1650 km²) čítá asi 120.000 obyv. Nizozemci obsadili hlavně pobřeží; v nitru jsou kmeny nezávislé. Nejdůležitější město jest Djilolo (Džilolo) na pobřeží západním. Naproti němu rozkládají se Malé Molukky: silně zalidněný Ternate, Tidore, Makjan, Motir, Kajou a j. drobné. Ternate jest vlastně povlně úbočí ohromné sopky 1580 m vysoké, která způsobuje občasná a krutá zemětřesení. Město Ternate bývalo hlavním městem nejstaršího království na ostr. Malajských. Králové jeho vládli v XIV. a XV. stol. po celém souostroví. Nyní žije v něm 3000 lidí, vedoucích silný obchod s různým kořením. Tu sídlí resident, soudní dvůr a silná posádka vojska tuzemského i loďstva válečného. Menší Tidore jest rovněž hustě zalidněn a jakož i ostatní ostrovy spravován sultány, Nizozemcům poplatná. Tidorský vulkán, 1689 m vysoký, ustavičně kouří. Batjan má 2164 km². Souostroví Batjanské a Obiské (obě Nizozemci r. 1683 koupili) oplývají palmou ságovou, ovocem a rybami. Obi rodí hojně hřebíčku. Dammar poskytuje pryskyřice dammarové.

Ke skupině střední náležejí ostrovy Amboina, Buru s Ambeianem, Ceram a jiné.

Na Amboině sídlí generální guvernér molucký, jenž spravuje i vých. část Celebesu. Ostrov jest politicky důležit a krásný. Považuje se za zásobárnu koření a za vzor moudrého plantážnictví. Dozor nad platážemi hřebíčkovými svěřen jest domorodým pohlavárům. Plantážím domorodci říkají tanah-deli.

Žeň počíná v polovici října a trvá často dva i tři měsíce. V prostředním létě jeden strom dává 2—3 kg hřebíčku, souostroví celkem 120.000—150.000 kg. Dokud Molukky samy pěstovaly vzácné toto

koření, těžba byla velmi výnosná. Vláda nizozemská nyní provádí těžbu jeho se škodou, poněvadž koření v Amsterodamě jest levnější

Kakaduové.

nežli na místě těžby. Aby se rozdíl ceny množstvím vyrovnal, dán je příkaz, aby každá rodina domorodská na starosti měla 160 stromů v roce. Město Amboina jest pravidelně stavěno a čistotou známo. Vedle domů kamenných stavějí se domy bambusové, aby se obyvatelstvo mělo kam uchýliti, když je zemětřesení. Bydlí tu 20.000 obyv.

Ceram ($\frac{1}{3}$ Čech) po ostrově Halmaheře jest největší ostrov v Molukkách. Rozdělen jest mezi domorodé náčelníky, kteří odpoví-

dají za vše guvernéřům v Amboině a v Bandě. Sultanát Ceramský rovněž jest poplatný. Uvnitř žijí Alfurové nebo Harafurové, dle všeho potomci praobyvatelů moluckých, pomišených Malajci a Papuy. Jsou to vyhlášení lupiči hlav. Na Buru je nejlepší přístav Kajeli (Kašeli).

Ke skupině jižní náleží konečně ostrovy Bandské a Timor-lautské (5500 km²), bohaté kokosovými a muškátovými ořechy. Ostrovy Bandské závislé jsou na sídelníkovi nizozemském v Neire na ostrově Bandě-Neire, jehož pravomoc sahá i na severozápadní pobřeží novoguinejské. Navštěvovány bývají častým zemětřesením. Velkou Bandu, Gunong, Api a Vai pokrývají sady stromů kořených. Jako poslední skupiny ostrovů Malajských považovati lze ostrovy Keiské nebo Arneiské, které s blízkou N. Guineou mají povahu australskou.

* * *

Plémě malajské nadáno jest většími dary těla i ducha nežli plémě papuanské. Malajové rozšířili po ostrovech svůj jazyk, domácí zvířata a své mravy daleko po Tichém oceánu. Rozšíření jsou po Malakce, po Sumatře, po Javě i po Madagaskaru, kde se jim říká Hovové, a všude v tropických a subtropických končinách moře Jižního. Tu říká se jim Polynesané.

Tělem svým podobají se Mongolům, zejména Číňanům. Pleť jejich zbarvuje se světle nebo tmavohnědě dle toho, kolik mají krve cizí v krvi své. Postavy jsou prostřední, spíše malé. V obličeji tak se vespolek podobají, že cizinec sotva rozezná muže od ženy. Povahou Malajci jsou pohodlní a líní, v jednání zdrženliví, nedůvěřiví a lstiví. Vznešení Malajové chovají se vážně a dvorně jako vzdělání Evropané. Vášnivě milují hazardní hry, kouří opium a při zápasech kohoutích dávají v sázku často celý majetek svůj. Náboženství převládá u nich mohamedánské, ale fanatismu neznají. Jim dostačí z islamu obřizka, umývání a svěcení ramadanu; jinak zůstalo jim mnoho z dřívějších názorů bramanských. Někteří Malajové jsou křesťany, to jest obcují službám Božím v chrámech hollandských, neholí si hlav a nepilují svých zubů. Obcovacím jazykem na souostroví Indickém jest dolnomalajština. Zní libě a měkce a podobá se poněkud italštině. Kromě Malajců bydlí na souostroví velké množství Číňanů. Javanci vyšinuli se ze všech k velké kultuře. Doklady jejími jsou starožitnosti chrámové na Javě a jazykem zvaný „kavi“, v němž jest mnoho prvků sanskritských, a jímž mluví dosud kněží na ostrovech Lomboku a Bali. Javanský jazyk lidový obsahuje prý mezi stem slov 11 slov sanskritských. Javané asi ve XIII. stol. vzepiali se k výbojům a podmanili si půlостrov Malajský na pevnině. Tu poznali islam, přijali jej a rozšířili po všem souostroví. Pak přišli Evropané, a květy staré kultury pohynuly. Nad nimi doba nová staví novou historii dle zásad kulturnictví evropského.

Zástupci plemen australských jsou potomci Papuanův a Alfurův.

Mnozí z nich žijí jsou dosud tak, jak bývalo před sty lety, mnozí vyvinuli se z původního stavu, přijavše kulturu hinskou.

Politika Holanďanů rozumně založená domorodce připouští k úřadům, čímž úcta k vládě se povznáší a vzbuzuje touhu po jejich dosažení. Obrovský „pajang“, to jest úřední deštník hodně strakatý, jest symbolem vysokého postavení a úřední moci.

Při vši úrodě a dobrém hospodaření kolonie neposkytují Holanďanům žádoucího výtěžku. Rozpočet na r. 1905 stanovený na 161 milionů holl. zlatých, vykazuje deficit 14 $\frac{1}{2}$ milionů. Rýže stačí sotva spotřebě, cukr, káva a tabák mají v zásobách jiných zemí velkou konkurenci, průmysl se nevyvíjí všude ještě cestami moderními, náklad na úředníky, na vojsko, na veřejné práce vyžaduje ohromných obnosů. Průmysl nemůže se vypnouti k výši žádoucí, poněvadž Holanďané nechtějí připustiti cizích kapitalistů k boji konkurenčnímu, a kapitál jejich není tak veliký, aby pro Javu a souostroví postačil. To ví vláda i osadníci, a přece nevydávají se zákony, poskytující přístup cizím penězům a cizí práci.

Kromě těchto otázek národohospodářských a správních jsou ještě jiné příčiny neprospěchu výše uvedeného: otázka čínská, míšenci a vzdělání. Číňanů se každý brzy nabaží. A kdyby se jich kdo stranil, jak by chtěl, na dalekém Východě a ve Východní Indii nucen jest na ně spoléhati a s nimi se stýkati. Na Javě jest jich 265.000. Statečně se rozmnožují a ještě se jich na 4000 ročně z Číny sem stěhuje. Ačkoliv přírůstek Evropanů desetkrát převyšují, proti 28.000.000 Javanců nic by neznamenal, kdybychom je posuzovali dle množství. Ale Číňané se na Javě repraesentují svou jakostí, to jest svým jméním, důmyslem, pracovitostí a všemi vlastnostmi vůbec, jimiž lze veškeren příliv příjmů na sebe upoutati. Na Javě nejsou to kuliové a služebníci nejnižšího druhu, jak jsme zvyklí vidati je v Číně, na Filipínách, v ruské Asii a v Americe. Zde od největšího podnikatele a nájemce velkostatků až po maloobchodníka, jehož celý obchod záleží v krabici cigaret, Číňan jest vlastně pánem trhu. Jeho postup k zbohatnutí jest jak ušlapaná cesta, po níž dochází svého cíle. Přistěhuje se bez

Pohlavář Angamiů z Ceramu ve válečné výzbroji.

halíře, nalézá zaměstnání u některého bohatého krajana, oddělá si cestovně, jež mu zaměstnavatel již předem do domova poslal, při čemž ho kraján nemilosrdně, po čínsku vyssává, strádá peníze a zařizuje si obchod, třeba s dýmky a tabákem — a již se uchytil. Za krátko, jsa velmi opatrně živ, bohatne a dosahuje postavení takového, jaké mají jeho souvěrci a krajané. Má-li kapitál, zaměstnává se velkými spekulacemi peněžními, je plantážníkem nebo mytičem lesů. Zde je příčina, proč stát je majitelem půdy sám a proč pronajímá velkostatky pouze na čas: Aby půda za krátko neoctla se v rukou těchto žlutých Rotschildů. K tomu účelu i zákon zakazuje, aby Číňan byl majitelem pozemků venkovských.

V dobách dřívějších, když ostrovanům žlutí cizinci byli nepříjemní, pobili jich vždy, několik tisíc. V době naší se to ovšem státi nemůže. Proti moci jejich lid domorodý nemá zbraní. Obchodníci malajští sebe dovednější nemohou s nimi konkurrovati. Čemu nenaučí se Malajec za celý svůj život, Číňan umí za týden. Není lepších knihvedoucích nad Číňany; kompradorům, to jest čínským zprostředkovatelům, jiní se nevyrovňají. Poněvadž Číňan těží jen z domorodců, neznepokojuje to příliš vlády hollandské. Více se jí dotýká luštění otázky mesticův, až jednou počet jejich bude ještě větší. Jest to otázka, která má své pozadí ve všech koloniích, ale na Javě zvláště. Mezi obyvateli javskými jest většina mišenců. Příroda totiž nedopouští, aby běloši v tropech rození mezi sebou se množili, obdařivši je neplodností; dopouští pouze křížení s krví domorodcův, ač ne na prospěch plemene bílého. Objevují se již v první generaci převládající vlastnosti domorodé matky, a při třetí, čtvrté generaci evropské známky plemenné u mišenců téměř mizejí. Spolužití svobodných Evropanů s domorodými ženami se dovoluje z důvodů, které zajisté společnost i zákon za platné uznaly. Při sčítání lidí mestici počítají se mezi bělochy. V případě, že Hollandan uzná mišence za vlastního, počítá se takový adoptovaný mišenec za Hollandana. Mišenci nezaujímají nejlepších míst ve společnosti; osazovány jimi bývají úřady podřízené a méně důležité. Také se jim vytýká lenost, domýšlivost, nedostatek vyšších snah a ideí mravních.

Nejbolavější stránkou osadní jest vychování lidu. Nedostává se totiž národních škol, přiměřených domorodcům a pro život potřebných, zvláště škol řemeslných. I rolnictví provozuje se někde po starém, půda se vymrskává, o hnojení není řeči. Jak rapidně tu přibývá lidí, patrně z toho, že r. 1830 na ostrově Javě byly 4,000.000 lidí, kdežto r. 1904 již 27,000.000.

Kdysi časopisy pronesly myšlenku, neodhodlalo-li by se Nizozemí kolonie své, neb aspoň část jich prodati, dříve než silnější ruce vztáhnou na pochodu panovačnosti nad světem na ně prsty své.

Poukazováno na sebevědomí Japonské a na Angličany, kteří by panství své nejráději po oboru zemském „zaokrouhlili“. I Německo, jehož dědičná rozpínavost v Evropě nepřestupnými hradbami jest omezena, rádo prý by se tam usadilo. I zdá se, že myšlence té nestojí teď již tolik protivníků v cestě jako dříve. Záleží ovšem na rozhodnutí Nizozemí.

A což Rakousko? Kéž by neshody a boje národnostní též u nás ustaly a energie bojovných, kvasících žvlů vrhla se na jiné pole, třeba osadní! Škoda těch millionů pracovníků, kteří ztrácejí se za oceánem v moři cizím — navždy!

d) Filipiny.

Filipiny náležely do r. 1898 království Španělskému. Nyní pány jejich jsou Severoameričané. Zaujímají se sousedními ostrovy Sulu-skými skoro 300.000 km² (více než evropská Itálie) a 7.000.000 obyvatelů, 23 na 1 km². Prostírají se zrovna od severu k jihu v délce 1500 km. Počítá se 12 ostrovů velkých a přes tisíc ostrovů malých. Z velkých jsou nejdůležitější Luzon, Palavan (Paragua) a Mindanao. Filipiny rozloženy jsou v pásmu horkém, v obvodu hranic monsunů a severovýchodních větrů pasátových, s bohatě rozčleněnými břehy, jakými málo zemí na světě jest obdařeno, s horami prostřední výšky 1000—1300 m, nad nimiž zdvihaají se sopky až do výše 3200 m, s průměrnou roční teplotou přes 26° C a nápadnou vlhkostí vzduchovou, s četnými řekami a potoky, obdařeny jsou všemi podmínkami zdárného vývoje rostlinstva a živočišstva. V hájích palem kokosových naplo schovány objevují se vesničky a města, kolem nichž daleko široko rozkládají se rýžová pole, plantáže třtiny cukrové a sady plny květův a plodů. Všude lze zřítí bujnost vzrůstu a lahodnou pestrost barev, nejen na rostlinstvu, nýbrž i na živých tvorech velebné přírody. Tu všechno žije a prospívá pod tropickým sluncem, jehož paprsky podivuhodně všechno zbarvují a ve vzrůstu podporují. Ale v této zemi krásy a bujnosti vyvstávají člověčenstvu nepřátelé, větší než v kterékoli zemi jiné a nedovolují, aby plodů přírodních mohlo v nerušeném klidu a v štěstí užívatí. Strašlivé nemoci, neštovice a cholera asijská vyliďňují města a osady; mraky kobylek stěhovavých, které i slunce zahalují, ničí setbu, způsobují drahotu a hlad; v době monsunních obrátů potoky a řeky se rozvodňují, zaplavují zemi a ničí dílo rukou lidských. Nejtěžší pak svízeli lidu jsou častá zemětřesení, která neušetří ani příbytků jeho.

Filipiny objevil r. 1521 Magelhães a nazval je souostrovím sv. Lazara. Roku 1569 zmocnili se jich Španělé, když Lopez di Legaspi r. 1565 byl je dříve ohledal, opanoval a po králi Filipovi II. Filipinami nazval. R. 1572 čínský lupič námořní Li-na-hong udeřil na po-

Větévka pepře černého s plody.

sádku španělskou a byl by ji zdolal, kdyby užívajíc nejlepších zbraní a nejstatečněji bojujíc nebyla se ubránila. Od těch dob snahy lupičů nesly se stále k ovládnutí souostroví, tak že vláda španělská se odhodlala je anektovati.

Půda ostrovní je velice úrodná. Nejvíce rodí se rýže. Zvláště vynikají druhy: guiriri, gumarayon a reomero. Kromě rýže pěstuje se třtina cukrová, výborná káva a tabák, jemuž vyrovná se jedině tabák kubánský. Konopí, bavlna, skořice, pepř a indigo jsou plodiny, po nichž v Evropě vždy jest čilá poptávka. Zlata dobývá se na Mindanau, železa skoro všude po ostrovech. Měď a cín vyváží se již dávno do Evropy. Velice bohaté jsou poklady uhlí kamenného, sody, rtuti a drahých kamenů.

Dokud Španělé byli pány Filipin, vláda jejich kupovala vždy za pevnou cenu veškeren tabák filipinský a pak teprve dávala jej zpracovati. Tehdy bylo na Luzonu 5 továren na doutníky, v Manile 3, v Cavite (na cigarety) a v Mallabonu po jedné. Výrobou doutníků zaměstnává se nyní 3000 mužův a přes 20.000 žen. Vláda americká zachovává, pokud lze, staré zvyky a zřízení a hledí blahobyť souostroví povznést. R. 1906 vyhlásila volby do zastupitelstev zemských podle nového řádu a zákona.

1. Luzon sám o sobě čítá 103.730 km² (2krát Čechy), s přilehlými ostrovy 109.206 km². Pokryt jest tropickými lesy, pohořími, zdobenými vysokokmennými jedlemi, širými rovinami a vyznačuje se četnými sopkami. Jižní část jeho jest velmi členitá a na některých místech tak úzká, že v málo hodinách lze šiji jeho přejíti od moře Čínského k oceánu Tichému. Tu také jeví se největší činnost vulkanická. Sopka Taal (2200 m) jest nejobávanější, poněvadž soptí popel. Střední Luzon vyznačuje se rovinami, sopečným tufem pokrytými, v nichž všude zelenají se pole rýžová a třtinová. Pod skupinami stromův ukrývají se příbytky domorodců, stavěné při řekách a potocích. Na západní straně rovin, v horách 1800 m vysokých, kočují kmeny Papuanův, původních obyvatelů luzonských a se zbraní v ruce překážejí každé výpravě do hor. V sev. Luzonu význačna jsou dvě pásma horská, vyšší Karpat, která směrem k jihu se snižují a přecházejí do rovin Luzonu středního. V horách těch bydlí nepodrobení kmenové malajští v osadách, zvaných „rancherias“. Z hor vytéká největší řeka filipinská Gran Rio de Cagajan. Při středním toku jejím daří se nejlepší tabák a rýže. V lesích žijí hejna divokých holubů, zástupy opic, v lagunách a zátokách řek kajmani. Z užitečných rostlin zvláště jmenujeme jest manilské konopí, abakku (*Musa textilis*), z něhož tkají se všeobecně užívané látky.

Na Luzonu rozkládá se při zálivě Manilském, v krajině zemětřesením a tajfuny navštěvované, město Manila, protékané krátkou, ale vodnou řekou Pasigem. Pasig dělí Manilu v část obchodní a v část vojenskou. Část obchodní je mnohem rozsáhlejší nežli vojenská, zabírajíc v sobě budovy úřadů koloniálních, skladiště a příbytky cizincův. Přes Pasig vede kamenný most, a na sta lodí zjednává spojení obou jeho břehů.

Domy jsou po většině stavěny z kamene a mají v patře pavlače okenicemi opatřené. Okenice bývají „zaskleny“ průsvitnými deštičkami, broušenými ze skořepin ústřicných. Na pavlačích dlívají obyvatelé v době dešťů, kdy nemohou z domu. Tropické deště na Filipínách jsou hroznou svízeli. Týden, čtrnáct dní v jednom kuse prší, bez přestání. Neprší, ale lijí se, nebesa se otvírají, blesk šlehá za bleskem, hrom burácí za hromem, ve dne v noci. Přívaly vod zaplavují vše, kam člověk popatří. Na deset metrů před sebou člověk vidí jen hustou šed' jako stěnu dešfovou. Ale občerstvení lijavce nepřinášejí. Z vod vystupují teplé páry, vnikají do bytů, do nábytku, do kufrů, zvlhčují prádlo, šaty, rozklížují předměty slepené, působí, že podrážky bot se odlepují, kožené předměty pokrývají se šedým povlakem, kovové věci rezavějí, zkrátka ničí vše, na čem se usazují. Všeliká pomoc je marna. Manilané zvykli již těmto katastrofám a ráz podnebí svého vystihují, říkajíce: „Šest měsíců máme prach, šest měsíců bahno“. Někdy naprší za 24 hod. 50—60 cm vody. Vše je zaplaveno, ulicemi plují kocábky, řeka Pasig přináší mrtvoly a trosky domů z osad výše ležících.

Nejhezčí budovy v Manile jsou kathedrála a budovy klášterní kromě paláce bývalého generálního kapitána. Universita la real y pontificia Universidad de Santo Tomás de Manila založena byla r. 1619 od provinciála řádu del Santissimo Rosaria a r. 1785 králem Karlem III. na královský ústav povýšena s právy, kterých požívaly university španělské. První anglický cukrovar zřízen byl v Manile r. 1877, první pivovar r. 1890.

V Manile shromažďuje se veškero bohatství Filipin. Prvními obchodníky jsou Číňané. I drobný obchod nitrozemský spočívá v rukou jejich. Žije jich tu 30.000, po ostatním souostroví také tolik. Ačkoliv žije přistěhovalců v Manile velmi mnoho, přece domorodci, Tagalové, jí vtiskují původní, malajský ráz. Dívají se mrzutě, protivně a nedůvěřivě, jakoby dávali na jevo, že běloši i Číňané měli by jít tam, odkud přišli. Ženy a dívky překvapují přívětivým vzezřením a divokou, cikánskou krásou. Vlasy nosí spuštěné, a na nohou chřestí jim ozdobné obroučky. Chůze jejich je přímá, pevná, hrdá. To od toho, že nosívají různé předměty na hlavách. Oděv žen obyčejných jest jednoduchý, sukně a živůtek křiklavých barev. Lepší Tagalky nosí oděv s bohatými krajkami a třásněmi z jemných vláken ananasových. Z téhož přediva hotoví se šátky „pañuela“, jež dámy přehazují přes ramena, jdou-li do společností nebo na procházku.

Ze staré tvrze manilské zbývají dosud ohradní zdi a násypy; v hradebních příkopech hnije stojící voda, zelený povlakem zatažená, semeniště moskytův a miasmat zimničných. Bejí zvýší muže vyrůstá ze zejících trhlin a spár, vzniklých ve zdech zeměřesením, povětrností a lhostejností vládcův ostrovních. Na všech budovách starých patrně jest 300leté hospodářství španělské, všude jsou doklady nedbalé a nepochopitelné politiky španělské. A ke kterým koncům vedla bezmezná nečinnost a neprozřetelnost Španělův? Ke ztrátě území na pevnině americké, ostrova Kuby a naposled Filipin. Po bitvě

u Cavite umlčena námořní moc hrdé Hispanie navždy. Spojené Státy zaplatily 100 millionů korun a připojily souostroví k územím, nad nimiž vládne hvězdná vlajka. Unie měla těžkou práci, nežli zavedla na Filipínách pořádek a bezpečnost. Bylyť po ostrovech výborně zorganizované čtyři povstalců proti vládě španělské, a když přišli Američané na Filipiny, postavily se čtyři proti Američanům. Čtyři chtěly mítí volnost v bezuzdném jednání jako tehdy, když Španělé dovnitř ostrovů se neodvažovali. Odchodem bývalých držitelů zmizely také příčiny nespokojenosti a krvavých revolt. Vyděračský system a tyranská libovůle najednou jako těžká pouta se země spadly. Filipínci požívají veškerých práv občanův amerických. Ale časopisy jejich ostře bojují ještě proti správě americké, což jest odvetou za chlubivé a přepjaté úvahy tisku amerického, jakoby Filipíncům štěstí kvetlo jediné ve spojení s Unií.

Dokud Španělé byli pány souostroví, dovezené zboží mělo cenu $20\frac{1}{2}$ mill. dolarů, vyvezené $19\frac{3}{4}$ mill.; po okupaci americké r. 1902 dovoz dosáhl ceny $34\frac{1}{2}$ mill. dolarů, vývoz 31 mill. Ostrovy potřebují náležitých dopravních prostředků, drah, dobrých dělníkův, jichž je nedostatek, akciových podniků, společností kutacích a j., aby prospěch z nich stál za obětí přinesené. Američané převzali r. 1898 veliké, bohaté území, ale neupravené, zanedbané. Tehdy žilo v Manile 4000 Španělův a několik set Američanů. Nyní žije v ní 5000 Američanův a 2000 Španělů, kromě 270.000 domorodcův a 30.000 Číňanů.

Jediná trať železniční, 192 km dlouhá, vede z Manily do Dagupanu (16.000 obyv.) a jest v rukou anglických. Silnice jsou ve velmi špatném stavu a v době dešťů naprosto neschůdný. Kromě Manily a Dagupanu, ležícího při hlubokém zálivě Lingajském, není větších přístavů. Vyjíždka do nitra ostrovního podobá se veliké a obtížné výpravě. Průměrně ze vsí půdy filipínské $\frac{1}{10}$ jest zdělána; $\frac{9}{10}$ leží netknuto ladem.

Zboží vyváží se po lodech anglických, amerických a německých; hlavně rýže, konopí manilské, doutníky, surový tabák, provaznické zboží, dříví sapanové, cukr. Také vede se živý obchod s kávou, indigem, s kožemi buvolními, perletí, želvovinou (do Číny). Do Evropy přijde sotva polovice všeho vyvezeného zboží. Anglické lodi přivážejí látky, železo, nástroje, hrnčířské zboží, sklo, papír, jehly, niti a t. d.; vše nese na sobě známky továren anglických a v poslední době německých. Anglické a francouzské společnosti zprostředkují dopravu mezi souostrovím, Čínou a Japonskem. Za přístav manilský lze považovati město Cavite, as 20 km jižněji od Manily položené. (50 až 60 tisíc obyv.)

Až do r. 1785 Manila byla úplně cizincům uzavřena, a spojení se Španělskem nebylo všeobecné a významné. Málo lidnaté, scházející Španěly obracely pozornost svou více ke Kubě a jiným bohatým osadám, nežli k Filipínám, jimž náležité péče nevěnovaly. Teprve r. 1789 Manila byla otevřena cizincům, zůstavši až do r. 1858 jediným obchodním městem na celém souostroví.

Severně od Luzonu leží v moři ostrovy Babujanské a Batanské, bohaté na měď. Skupina ostrovů Visajasských obsahuje: ostrov Samar (13.386 km²), obydlený vesměs domorodci, v jichž podmaněné části jest město Cabulunga, sídlo vládního agenta; ostrov Leytu s městem téhož jména (7923 km²); Cebu (4697 km²) a Bohol (4124 km²), na nichž bydlí asi 2500 obyv., sjednocených v provincii Cebu; Negros (12.098 km²), jehož poměry přírodní dosud málo jsou známy; ostrov Panay, který rozpadá se ve čtyři okresy s ostrovy Guimarasskými. Ilo-Ilo má rozsáhlý přístav, odkudž se vyváží cukr, kopra a konopí. Ke skupině mindoro-masbatské náleží: Mindoro s Marinduquem a Lubangem (10.073 km²). Také ostrovy

Doprava kokosových ořechů na Filipínách.

Romblon a Tablasem a Sibuyanem (1338 km²), Burias (495 km²), Masbate a Ticao (3452 km²) čítají se k nim.

2. Ostrov Mindanao jest dle velikosti druhý ostrov filipinský, obnáší 97.968 km² rozlohy. Dělí se za panství španělského v pět provincií: Surigao, Davao, Cottabato, Zamboangu a Misamis. Hlavním město

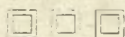
Cottabato bylo zemětřesením r. 1871 skoro úplně zničeno.

3. Skupiny ostrovů Calamianův a Palavan zaujímají 14.123 km² a tvoří provincie Calamines, Palavan a Balabak. Osady jsou tam malé, vsí není. Tvrz Port Princessa jest silně opevněna.

4. Ostrovy Sulské čili Jolosské (4739 km²) skládají se z velkého množství ostrovův a ostrůvků (přes 150), rozdělených ve tři skupiny, z nichž každá má jméno dle ostrova největšího. Koruna španělská okupovala je r. 1878, poněvadž obyvatelstvo poslouchajíc svého sultána, oddávalo se námořnímu lupičství, a nazvala je okresem Las Islas Adjacentes. Hlavní ostrov sluje Sulu nebo Jolo (733 km²), největší Basilan (1283 km²), s osadou Isabelou. Spojené Státy mají obsazena pouze pobřeží ostrovů, tak jako bývalo za vlády španělské.

Obyvatelů na Filipínách žije 7 mill. původu malajského, zvaných Tagalové, na jižních ostrovech Bisajové. Částečně se podrobili a jsou křesťany; ostrované svobodní jsou mohamedány. Kromě Tagalů žije na souostroví asi padesát různých kmenů, pomíšených s Číňany nebo Negrity, černými to domorodci, jinak Ita neb Aëta zvanými, kteří na Luzonu, Negru, Panaji, Mindoru a Mindanau v počtu 20—35 tisíc hlav přebývají a k Papuům se počítají. V západní části Luzonu žijí Igorroti, míšenci krve tagalské, čínské a japonské. Manobové na Mindanau jsou míšenci Tagalův a Číňanů. Tagalové známi jsou po ostrovech jako dobří hudebníci a tkalci. Přes 2 mill. domorodců žijí dosud životem primitivním bez školního vzdělání. „Divochů“ těchto je vlastně ještě více, ale ti, kteří poněkud vzdělání nabyli, stydí se za „divochy“ a jmenují se Mory, Negrity a jinak sami se řadí v šik lidí civilisovaných. Oděv mužů záleží z bavlněných kalhot, z košile musové nebo ananasové, z klobouku slaměného, obrácené mise s hrotem podobného. Klobouky ozdobují vším možným.

Dřívější vláda spočívala v rukou generálního kapitána, jemuž podřízeny byly ostrovy Karoliny a Mariany v oceánu Tichém. Nejvyšším správcem duchovním jest arcibiskup manilský, jemuž podléhají ještě 3 biskupové. Od mysu Bolinaa na záp. břehu Luzonu vede podmořský kabel do Hong-kongu.

Přehledy států a držav asijských dle velikosti a počtu obyvatelů.

1. Asijské státy samostatné.

Území	Velikost v km ²	Počet obyvatelů	Na 1 km ²	Útvar vládní
Afganistan :	560.000	5,000.000	9	Knížectví despotické (emirát)
Kundus . . .	—	—		Poplatný chanát
Mainen . . .	—	—		"
Arabie *) :				
Samar . . .	600.000	150.000	0·3	Sultanáty absolutní
Vahabitsko . .	580.000	500.000	1	"
Hadramaut . .	350.000	200.000	0·5	"
Oman . . .	210.450	1,500.000	7	"
Jiná území . .	368.000	200.000	1·5	"
Bhutan	34.000	250.000	7	Knížectví duchovní
Čína :				Císařství-despotické
Čína vlastní**) .	3,975.022	419,000.000	105	<i>Republika.</i>
Mandžursko . .	942.000	9,000.000	9·5	
Mongolsko . .	3,626.300	2,700.000	0·7	
Tibet . . .	1,200.000	6,600.000	5	
Turkestan . .	1,426.000	1,400.000	1	
Japonsko :	439.205	50,105.000	120	Císařství konstituční
Hondo . . .	220.000	33,000.000	150	
Jezo . . .	80.000	1,247.000	16	
Kiu-šiu . . .	35.000	6,567.000	187	
Formosa . . .	35.000	5,000.000	157	
Sikoku . . .	18.000	4,000.000	222	
Kurily . . .	10.000	3.500	0·4	
Liu-Kiu . . .	5.000	170.000	34	
Peskadory . .	121	6.000	50	
Boniny . . .	84	1.500	18	
Sachalin (část) .	30.000	10.000	0·3	
Liaotung . . .	6.000	100.000	17	
Korea . . .	219.000	9,500.000	43	Bývala královstvím absolutním
Nepal	154.000	3,000.000	19	Velkoknížectví absol. poplatné Číně
Persie ***)	1,650 000	9,500.000	6	Království konstituční od r. 1906.

*) Viz str. 494.!

**) Viz str. 495.!

***) Viz str. 496.!

Území	Velikost v km ²	Počet obyvatelů	Na 1 km ²	Útvar vládní
Siam	633.000	10,000.000	16	Království absolutní
Bucharsko	205.000	1,800.000	8·7	Emirát podřízený Rusku
Chivsko	57.800	1,000.000	17	Chanát podřízený Rusku

2. Državy států mimoasijských.

Státy	Velikost v km ²	Počet obyvatelů	Na 1 km ²	Ve správě
Anglie (v Asii):	5,222.807	301,319.999		
Císařství Indické .	4,832.241	295,093.259	60	koruny anglické
1. Provincie v přímém poddanství r. 1901.				
Ajmir a Mervara .	7.021	541.890	77	} mistokrále
Berar	45.870	2,896.670	63	
Curg (Coarg) . . .	4.100	172.630	42	
Andamany (Port Blair)	31	16.000	516	} guvernerů
Madras	371.247	36,488.850	98	
Lakkadivy	55	14.410	362	
Bombay a Sindh . .	321.463	18,825.080	59	} podguvernerů
Bengalsko	403.249	73,309.260	181	
Severozápadní pro- vincie s Andhem	274.816	48,922.690	178	
Pandžab	287.519	20,803.000	72	} vrchních komisionářů
Provincie střední .	218.704	10,761.630	49	
Assam	119.930	5,416.510	45	
Birma Dolní	236.251	4,569.170	19	
Birma Horní	178.700	2,984.739	17	
Beludžistan britský	35.000	120.000	4	
	2,503.956	225,242.529	89	
2. Domorodé státy pod ochranou vlády anglické.				
Bengalsko	97.160	3,937.750	38	} úřadů provinciálních
Sev.-záp. provincie	13.273	799.160	60	
Pandžab	99.190	4,256.670	43	
Provincie střední .	74.667	2,155.490	29	
Madras	24.891	3,673.370	147	
Bombay	183.465	8,059.760	44	
Rajputana	336.038	12,269.330	36	
Indie střední	194.446	10,139.570	52	
Baroda	22.195	2,414.200	109	
Hajdarabad	211.872	10,898.930	51	
Majsur	75.950	4,859.760	64	

Státy	Velikost v km ²	Počet obyvatelů	Na 1 km ²	Ve správě	
Kašmir	210.000	2,562.740	12	politických agentů	
Sikkim	8.000	50.000	6		
Manipur	21.500	221.000	11		
Kmeny východně od Assamu	29.100	120.000	4		
Lushai a Kačín	121.300	360.000	3		
Šanské státy	200.000	2,160.000	9		
Beludžistan s Quet- tou	315.000	400.000	1·3		
Afganská území po- hraniční	82.000	500.000	6		
Andamany a Niko- bary (část)	8.238	13.000	1·5		
	2,328.285	69,850.730	30		
Ceylon	64.000	3,220.000	50	koruny anglické	
Strait-Settlements:					
Singapur ✓	577	350.000	61	guvernérů	
Malakka ✓	1.706	140.000	82		
Pulo-Pinang ✓	275	380.000	231		
Wellesley	777				
Okres Dinding	467				
Kokosové ostrovy a Vánoční	124				
3. Státy ochranné na půlostrově Malajském, na sou- ostroví Indickém a jiné osady.				Hl. město	
Perak	20.600	250.000	12	Tampan ✓	
Selangor	7.800	120.000	15	Selangor ✓	
— Sungei Ujong	1.700	35.000	21	Seremban ✓	
Negri, Sembilan a Jelebu	5.100	60.000	12	Lumpur	
— Johore	25 000	290.000	12	Johore Bahru	
— Pahang	26.000	50.000	2	Pahang	
	90.121	1,675.000			
Borneo severní	82.760	189.000	22	Sandakan	
Brunei	30.000	50.000	2	Brunei	
Saravak	113.000	320.000	3	Saravak	
Labuan	133	6.000	25	Labuan	
	225.893	565.000			
Hong-kong	79	300.000	3797	Hong-kong	
Kypr	9.600	250.000	25	Levkosia	
Adensko	171	50.000	292	Aden	
Bahránské ostrovy	600	60.000	100		
Kamaranské »	170	1.000	6		
Kurja-Murja	55	550	10		
Perim	12	1.200	100	Perim	
Port Hamilton	14	2.000	143	Port Hamilton	
	10.701	664.750			

Státy	Velikost v km ²	Počet obyvatelů	Na 1 km ²	Hl. město
Vej-haj-vej	738	50.000	61	Vej-haj-vej
Kau-lun	1.000	100.000	100	Kau-lun
Čou-šanské ostrovy	1.000	30.000	3	
	2.738	180.000		
Francie:	663.509	19.130.000	28	
V Indii Přední:				
Pondišeri	291	200.000	687	Pondišeri
Karikal	135.2	150.000	111	Karikal
Mahé	59.1	10.000	169	Mahé
Candarnagar . . .	9.4	35.000	3723	Candarnagar
Janaon	14.3	10.000	699	Janao
3 lože (loges) . .	—	—	—	
	509	405.000		
V Indii Zadní:				
Dolní Kočínčina	60.000	2.000.000	33	Saigon
Kambodža	150.000	1.500.000	10	Pnom Penh
Annam	130.000	7.000.000	54	Hue
Tong-king	120.000	7.000.000	58	Hanoi
Státy Laojské . .	196.000	1.200.000		
	656.000	18.700.000		
Na území čín- ském:				
Kvang-čeu-van . .	7.000	25.000		
Tung-hai				
Čang-čvan				
Hai-čvan				
	7.000	25.000		
Německo:				
Kiau-čeu (v nájmu)	509	120.000	239	Kiau-čeu
Území neutrální . .	4.300	500.000		
Nizozemi (bez Gui- neje):	1.415.093	38.181.000		
Západní Borneo . .	153.851	500.000	3	Montrad
Karimaty	149	1.500	10	Karimata
Východní Borneo . .	369.732	750.000	2	Bandjermasin
Natunské ostrovy .	1.723	6.000	3	
Anambasské » . .	623	2.000	3	
Tambilanské » . .	72	500	7	
Pulo Laut	2.230	5.000	2	
Soboku	320	1.000	3	
	528.700	1.266.000		
Sumatra a Riouw	449.748	4.000.000	9	Palembang
Celebes a přilehlé:	120.917	1.000.000	8	Makassar
Seleijer	771	50.000	57	
Sangirské ostrovy	887	80.000	90	
Talautské » . . .	952	5.000	5	
Butonské » . . .	4.405	100.000	23	
Muna a jiné » . .	4.400	10.000	2	
Pelingské » . . .	2.494	5.000	2	

Státy	Velikost v km ²	Počet obyvatelů	Na 1 km ²	Hl. město
Bangajské ostrovy	2.900	9.000	3	
Sulaské „	6.404	7.000	1	
Ostatní „	1.000	1.000	1	
	145.130	1,267.000		
Java a Madura	131.733	28,700.000	218	Batavia
Banka	11.000	90.000	8	Muntok
Billiton	4.600	45.000	9	
	147.333	28,835.000		
Malé ostrovy Sundské:				
Bali	5.396	750.000	139	Beliling
Lombok	5.435	327.000	60	Matarom
Sumbava	13.980	200.000	14	Sumbava
Flores	15.610	500.000	32	Ambogaga
Solor	237	10.000	2	
Andonara	478			
Lomblem	1.393			
Pantar	826			
Allor	2.500	200.000	18	
Sumba	11.360			
Sava	16.035			
Timor	16.035	420.000	25	Kupang
	73.250	2,327.000		
Molukky:				
Halmahera	16.350	120.000	6-6	Džilolo
Morotaj	1.650			
Ternate, Tidore, Motir a jiné . . .	286	40.000	138	Ternate
Batjan a ostatní .	2.164	26.000	8	
Dammar, Obi a jiné	2.379			
Amboinská skupina	948	60.000	6-3	Amboina
Ceram	18.198	100.000	5	Savai
Buru	8.771	25.000	5	Kajeli
Bandské ostrovy	50	800	16	
	50.796	371.800		
Souostroví Jihozápadní a Jihovýchodní (dle Wagnera).				
Wetter (Wetta) . .	3.182	7.500	2-5	
Roma	308	1.100	4	
Dammar	275	neobydleny	6	
Nila	132			
Kisar	154	12.500	2-5	
Leti	496			
Mva	248	5.500	2-2	
Lejkor	441	18.000	4	
Luang	441	18.000	4	
Sermatta	441	18.000	4	
Babberské ostrovy	441	18.000	4	
	5.236	54.200	10	

Státy	Velikost v km ²	Počet obyvatelů	Na 1 km ²	Hl. město
Tenimberské ostr.	5.500	16.000	3	
Aruské „	7.750	25.000	3	
Kejské „	1.650	19.000	12	
	14.900	60.000	4·3	
Celkem s N. Guineou skoro . .	1,900.000	39,000.000		
Portugaly:				
Goa	3.270	500.000	150	Goa
Damao	80	50.000	625	Damao
Diu	5	20.000	4000	Diu
Macao	12	100 000	8333	Macao
Timor a Kambing	16.551	180.000	11	Delhi
	19.918	850.000	43	
Rusko:				
Kavkazsko. (Viz str. 147.)! . . .	472.666	9,065.000	19	Tiflis
Západní Sibiř:			na 10 km ²	
Tobolsko	1,397.692	1,314.000	10	Tobolsk
Tomsko	857.682	1,196.000	14	Tomsk
Irkutsko:				
Jenisejsko	2,556.756	447.000	1·7	Jenisejsk
Irkutsko	743.472	408.000	5·5	Irkutsk
Jakutsko	3,971.414	254.000	0·7	Jakutsk
Amursko:				
Zabajkalsko	613.475	531.000	8·6	Cita
Amursko	447.667	62.500	1·4	Blagověščensk
Primorsko	1,854.358	95.000	0·5	Vladivostok
Sachalin (část) . .	41.546	20.000	4·7	
Sachalin celý . .	71.546	30.000	4·2	
Rusko středoašijské. (Viz str. 186.)	3,497.000	10,100.000	28	Taškent
Turecko (1901):				
	1652427 ¹⁴		na 1 km ²	Počet obyvatelů v tisících
Vilajet Adanský . .	39.000	422.400	11	Adana (60)
„ Halebský . . .	86.000	995.800	11	Haleb (120)
„ Angorský . . .	70.900	932.800	13	Angora (30)
„ ostróvní . . .	6.100	281.000	46	Rhodos (11)
Rhodos		73.100		
Chios		100.600		
Mytilene		107.300		
Vilajet Bagdadský .	111.300	614.000	5	Bagdad (200)
„ Basraský . . .	138.800	433.000	3	Basra (20)
„ Bejrutský . . .	16.000	533.500	33	Bejrut (120)

468160

854700

1652427

1522200

Území	Velikost v km ²	Počet obyvatelů	Na 1 km ²	Hl. město
Mutesariflik Bighaský	6.000	129.500	20	Dardanely (11)
Vilajet Bitlisský . . .	27.000	398.700	15	Bitlis (25)
» Brusský . . .	65.000	1,626.000	25	Brusa (90)
» Diarbekrský . . .	37.500	471.000	13	Diarbekr (34)
» Erzerumský . . .	49.700	645.700	13	Erzerum (40)
Mutesariflik Ismidský	8.100	222.700	27	Ismid (20)
» Jerusalemský	17.100	341.600	20	Jerusalem (51)
Vilajet Kastamunský .	50.700	961.200	18	Kastamuni (24)
» Konijský	102.100	1,069.000	10	Konia (52)
Mutesariflik Libanon- ský	3.100	200.000	65	Beit-ed-Din
Vilajet Mamuret-il- asiský	32.900	575.200	17	Charput-Mejere (35)
» Mosulský . . .	91.000	351.200	4	Mosul (45)
» Sivasský . . .	62.000	1,057.500	17	Sivas (40)
» Smyrnský . . .	55.900	1,396.500	25	Smyrna (200)
» Syrský . . .	95.900	719.500	8	Damašek (154)
» Trapezunský . .	33.400	948.500	29	Trapezunt (45)
» Vanský . . .	39.300	379.800	9	Van (30)
Mutesariflik Zorský .	78.000	100.000	1·3	Ed-Der (20)
	1,323.400	15,608.600		
Knížectví Samosské .	468	54.834	117	Vathi (2·4)
V Arabii:				
Asir	110.000	50.000		Mekka
El Hasa	81.328	61.000		El Hofuf
Hedžas	250.000	300.000		Medina
Jemen	157.000	715.000		Sana
	598.328	1,126.000		
Thasos	393	12.140	31	
Sinaj	59.000	9.000	0·2	
Unie:				
Filipiny:				Manila 1903 (220)
Luzon a ostrovy sou- sední	109.256	4,071.426	37	
Mindoro a Masbaty	15.408	250.000	16	
Visajasské ostrovy .	54.796	2,500.000	46	
Mindanao	97.968	700.000	7	Kotabato
Calamiany a Pala- van	44.133	80.000	6	
Suluské ostrovy . .	4.749	34.000	6	

296,310 7,632,130

Území na půlostrově Arabském.

Jméno území	Velikost v km ²	Počet obyvatelů
Državy turecké:		
Asir	110.000	50.000
El Hasa	81.000	61.000
Hedžas	250.000	300.000
Jemen	157.000	715.000
	598.328	1,126.000
Državy anglické:		
Adensko	171	50.000
Bahreinské ostrovy	600	60.000
Kamaranské ostrovy	170	1.000
Kurja-Murja	55	500
Perim	12	1.000
	1.008	112.700
Území svobodná:		
Hadramaut	350.000	200.000
Oman	210.450	1,500.000
Samarsko	600.000	150.000
Vahabitsko	580.000	500.000
jiná	368.000	200.000
	2,108.450	2,550.000
Država egyptská:		
Sinaj	59.000	9.000
Arabie se Sinajem a s přilehlými ostrovy	2,766.786	3,797.700

Území čínská.

Jméno	Velikost v km ²	Počet obyv.	na 1 km ²
Vlastní Čína	3,975.022	419,000.000	105
Mandžursko	942.000	9,000.000	9·5
Země poplatné:			
Turkestan východní	1,426.000	1,400.000	1
Tibet	1,200.000	6,600.000	5
Mongolsko	3,543.000	2,100.000	0·7
Dzungarsko	383.300	600.000	1·5
Dohromady	11,469.322	438,700.000	40

Osady na území čínském.

Stát	Jméno osady	Velikost v km ²	Počet obyvatelů
Anglie	Vej-haj-vej	738	50.000
	Kaulun	100	100.000
	Cou-šanské ostrovy	1.000	30.000
	Hong-kong	79	300.000
Francie	Kvang-čeu-van	7.000	25.000
	Tung-hai		
	Čang-čvan		
	Hai-čvan		
Japonsko	Liaotung s Port-Arturem	6.000	100 000
Německo	Kiau-čeu	509	120.000
	Území neutrální	4.300	500.000
Portugaly	Makao	12	100.000
Rakousko	Lože obchodní		

Provincie čínské.

Jméno provincie	Velikost v km ²	Počet obyv.	Nejv. města
Pečili	148.000	21,500.000	Peking
Šantung	139.000	39,000.000	Cifu
Kiangtsu	100.000	24,000.000	Nanking
Čekiansu	92.000	12,000.000	Hangčeu
Fukien	110.500	22,000.000	Cangčeu
Kvangtung	233.500	28,000.000	Kanton
Kvangsi	200.640	23,500.000	Kueilin
Jünnan	300.000	14,750.000	Jünnau
Kueičeu	170.000	10,000.000	Kueijang
Hunau	210.000	22,500.000	Siangtau
Kiangsi	177.000	8,000.000	Nančang
Hupej	179.000	39,000.000	Vučang
Ngan-hvei	139.300	24,000.000	Ngangking
Cečvan	478.000	70,000.000	Cangping
Honan	173.300	24,500.000	Kaifong
Šansi	170.900	14,250.000	Taijien
Sensi	210.000	10,000.000	Singan
Kansu	670.000	8,000.000	Lančeu
Šingking, provincie vnější	39.782	2,000.000	
Hainan	34.100	2,000.000	
	3,975.022	419,000.000	

Státy iranské.

Jméno	Velikost v km ²	Počet obyvatelů	Na 1 km ²
Persie	1,650.000	9,500.000	6
Afganistan	560.000	5,000.000	9
(Beludžistan).	350.000	620.000	1:5

Provincie perské.

Jméno	Hlavní město	Jméno	Hlavní město
Adžemi	Teheran	Farsistan	Siraz
Gilan	Rešt	Laristan	Bender Abbas
Azerbejdžan	Tabriz	Kirman	Kirman
Ardilan	Sihna	Chorasan	Mešhed
Luristan	Kermanšah	Kuhistan	Jezd
Chušistan	Šustr	Mazenderan	Balafruš

Provincie afganské.

Garmin	Kafiristan	Hasdanahr	Farah
Registan	Badachšan	Bend-Turkestan	Kahkod
Surmat	Katagan	Taiman	Nausad

Provincie beludžistanské.

Saravan	Bugti	Džalavan	Mukran
Kači	Halavan	Las	Samiran

OBSAH.

	Strana
Asie.	
Velikost, rozloha	1
Poměry přírodní	14
Obyvatelstvo	21

Přední Asie.

A. Državy turecké	25
I. Malá Asie	26
a) Pobřeží západní	28
b) Pobřeží severní	38
c) Sporady a pobřeží jiho- západní	43
d) Pobřeží jižní	46
e) Kypr	50
Malá Asie přehledně	52
II. Armenie	54
III. Mesopotamie, Babylonie, Kurdistan	60
1. Mesopotamie	—
2. Babylonie	63
3. Kurdistan	66
IV. Dráha Bagdadská	67
V. Syrie a Palestina	72
1. Syrie severní	73
2. Libanon	77
3. Fénicie	79
4. Palestina	82
a) Peraea	86
b) Galilea	87
c) Samařsko	—
d) Judsko	88
VI. Arabie	98
1. Hedžas	102
2. Jemen	104
3. Državy anglické	105
4. Hadramaut	106
5. Oman	107
6. El Hasa	108
7. Svobodná Arabie	—
8. Sinaj	109
Dráhy v asijském Turecku	111
B. Iran	114
I. Persie	117
II. Afganistan	135
III. Beludžistan	139

Asie ruská.

A. Kavkazsko	142
I. Předkavkazsko	—

II. Kavkazsko střední	143
III. Zakavkazsko	146
IV. Armenie ruská	147
V. Obyvatelstvo	148
VI. Místopis	152
B. Rusko středoasijské	159
I. Gener. gubernie Turkestan	164
a) Zakaspicko	—
b) Chivsko	166
c) Bucharsko	168
d) Samarkandsko	170
e) Fergana	173
f) Syr-Darja	174
g) Dráha Zakaspická	176
II. Generální gubernie stepní	178
a) Uralsko	179
b) Semirěčensko	180
c) Turgajsko	—
d) Akmolinsko	181
e) Semipalatsko	182
C) Sibiř	186
I. Část všeobecná	—
II. Dráha Sibiřská	198
III. Mandžursko	208
IV. Rozdělení Sibiře	217
a) Sibiř západní	—
1. Tobolsko	—
2. Tomsko	218
b) Sibiř východní	—
1. Jenisejsko	—
2. Jakutsko	—
3. Irkutsko	219
4. Zabajkalsko	—
5. Amursko	220
6. Přimoří Sibiřské	—
α) Kamčatka	220
β) Půlostrov Čukotský	221
γ) Sachalin	225
δ) Ostrovy	227

Asie východní.

A. Čína	228
I. Čína vlastní	229
a) Provincie oceánské	233
b) Provincie jižní	245
c) Provincie vnitřní	251
d) Čiňané	252
II. Mandžursko	280
III. Vysoká Asie	281
a) Pamír	282
b) Kuen-lun	283

	Strana		Strana
c) Karakorum	285	6. Bopal	—
d) Tarimsko	286	7. Uzemí Maharatů	—
e) Tanšan	288	8. Guikowar	399
f) Dzungarsko	289	9. Provincie severozápadní	—
g) Lhasa	290	10. Rohilkand	403
IV. Východní Turkestan	297	11. Audh	404
1. Východní Turkestan	—	d) Bengalsko	—
2. Dzungarsko	299	e) Pobřeží Konkanské a Malabarské	410
V. Mongolsko	—	f) Jih dekanský	414
B. Korea	304	g) Pobřeží Koromandelské	416
C. Japonsko	310	h) Vnitřní Dekan	418
I. Rozloha, půda, podnebí	311	IV. Ostrovy	421
II. Japonci	319	a) Ceylon	—
III. Rozdělení říše	337	b) Lakkadivy, Maledivy, Čagóské ostrovy	427
a) Hondo	338	VII. O výzkumech v střední a jižní Asii	428
b) Šikoku	344	B. Indie Zadní	433
c) Kiu-šiu	—	I. Členitost vodorovná a kolmá	433
d) Jezo	346	II. Obyvatelstvo	434
e) Kurily	348	III. Birma	436
f) Ostrovy Boninské	349	a) Birma Dolní	437
g) Liu-Kiu	—	b) Tenaserim	438
h) Formosa a Peskadory	350	c) Birma Horní	—
Asie jižní.		IV. Siam (říše bílých slonů)	439
A. Indie Přední	354	V. Annam (Indočína)	442
I. Himalaja	355	a) Francouzská Kóčincína	443
II. Vysočina Dekanská	363	b) Kambodža	445
III. Poměry přírodní	364	c) Annam	—
IV. Obyvatelstvo	368	d) Tong-king	—
a) Rozdělení kmenné	—	VI. Pálostrov Malajský	447
b) Náboženství	371	VII. Andamany a Nikobary	450
c) Vzdělanost	376	C. Squostrovi Indické	451
d) Zemědělství, obchod, průmysl	377	I. Členitost vodorovná a kolmá	452
e) Dějiny	382	II. Indie Hollandská	456
f) Zřízení	388	a) Velké ostrovy Sundské	460
V. Rozdělení Přední Indie	389	1. Sumatra	—
a) Země v pohoří Indu	—	2. Java	464
1. Pandžab	—	3. Borneo	471
2. Sind	390	4. Celebes	473
3. Gudžerat	391	b) Malé ostrovy Sundské	475
b) Země himalajské	392	c) Molukky	476
1. Kašmír	393	d) Filipiny	481
2. Sikkim	394	1. Luzon	482
3. Nepal	395	2. Mindanao	485
4. Bhutan	396	3. Palavan	—
5. Assam	—	4. Ostrovy Suluské	—
c) Země v pohoří Gangu	397	Přehledy států a držav asijských dle velikosti a počtu obyvatelů	487
1. Radžestan	—	Obsah	497
2. Bandelkandh	398	Rejstřík jmen osobních a místních	499
3. Baghalhand	—		
4. Státy malváské	—		
5. Stát Indorský	—		

Abecední přehled.

(Číslice značí stránku v textu).

- Abbas Veliký** 117, 130.
Abd el Vahab 109.
Abdul Asim 124.
Abd-ur-Rahman 136, 137, 139.
Abchazie 152.
Abchazové 148, 151, 158.
Abich V. H. 159.
Abong 452.
Aboriginové 435.
Absolon 96.
Abu-Bekr 104.
Abugan 181.
Abušehr 129.
Abydos 33.
Ačín 462.
Ačinci 460, 462.
Adabassar 35, 111.
Adai Choch 146.
Adalia 46, 47.
Adalijský záliv 13.
Adamova hora 426.
Adamův most 421, 426.
Adan 28, 47, 49, 68, 69, 112.
Aden 24, 105.
Adensko 388.
Adenský záliv 12.
Adšmir 369.
Adzumasan 314.
Adžemi 124, 126, 127.
Aeta 485.
Afganci 22, 138, 139, 369, 383.
Afganistan 116, 117, 135, 136, 162, 177, 283.
Afiun 112.
Afiun-Karahissar 35, 68.
Afridi 139.
Afroditiin ostrov 50.
Agathi 428.
Aghrid 59.
Aghurri 55.
Agong 453.
Agra 384, 401, 405.
Ahasverův vrch 126.
Ahmad Durani 384.
Ahmedabad 391.
Ahomové 435.
Ahriman 411.
Achalzik 147.
Aidin 28, 31, 46, 112.
Aigun 205, 214, 220.
Aimand Ban 402.
Ainové 22, 193, 225, 226, 332, 347, 348, 349.
Aintab 69.
Airuk 179.
Aivaly 32, 33.
Ajan 221.
Ajar-(nor) 299.
Ajmere 399.
Ajub-tau 174.
Ajutia 439, 441.
Ajvani 223.
Akaba 73.
Akabské jezero 72.
Akabský záliv 12, 86, 109.
Akbar 383, 384, 402.
Akbarabad 402.
Ak-Gol 68.
Akjab (Akyab) 437.
Akka 80.
Ak-Kamiš 175.
Akmečet 164.
Akmolinsk 182.
Akmolinsko 164, 178, 181, 186.
Akra 91.
Aksaj (Aksu) 287, 298.
Ak-tau 164, 179.
Aku 357.
Ala-Eddin 36.
Alagès 56, 158.
Alajd 348.
Alaj 168, 288.
Alajtag 160.
Ala-kul 160, 289.
Alanové 150.
Alas 454.
Alašan 229, 430.
Alašer 30.
Alatau 15, 160, 180, 288.
Alayund 111.
Aibuquerque Alfons 384, 429.
Alcock Rutherford 313.
Alčinsk 218.
Aldan 7, 194, 202.
Aldsán 179.
Aleppo 75.
Aleuty 8, 9, 227, 347.
Alexandr I. 150.
Alexandra III. pohodi 284.
Alexander Veliký 36, 62, 64, 116, 140, 178.
Alexandretta 49, 50, 71, 113.
Alexandropol 154, 158.
Alexandrova hora 160.
Alexandrovsk 226.
Alexejevsk 140, 177.
Alfurové 474, 478.
Ali 116.
Ali bej 398.
Aliho mešita 128.
Ali ibn Muzas 130.
Aljak 156.
Aljaska 224.
Alkaios 32.
Alkamenes 32.
Allahabad 361, 376, 403.
Allah-Band 391.
Allas 475.
Allor 475.
Allum 400.
Alompra 436, 437.
Alpy čínské 229.
Altaj 15, 17, 21, 160, 289.
Velký 182, 289.
Altoni 38.
Altyn-tag 283, 298, 431.
Aluknunda 361.
Alžběta 385.
Amami 350.
Amarapura 438.
Amasia 42.
Ambelan 476.
Amboina 456, 476, 477.
Amhersttown 438.
Amoy 237, 241, 254.
Ampelský záliv 13.
Amra 111.

- Amritsar 389.
 Amsterdam 474.
 Amu(darja) 14, 16, 17, 18, 114, 138, 160, 161, 162, 168, 177, 355.
 Amur 4, 17, 20, 188, 190, 199, 205, 206, 214, 220, 226, 280.
 Amursko 15, 19, 186, 217, 220, 226.
 Anabar 219.
 Anadoli 27.
 Anadoli Hissar 38.
 Anadyr 9, 22.
 Anadyrsko 217.
 Anadyrský půlostrov 220.
 Anadyrský záliv 9, 187, 222.
 Anamallské pohoří 363.
 Anambasské ostrovy 473.
 Anapa 143.
 Anariové 372.
 Anatolie 27.
 An-čü 214.
 Andamany 11, 22, 388, 450.
 Andanare 475.
 Andižan 174, 178.
 Andree 220.
 Andrejanovy ostrovy 227.
 Androth 428.
 Anezové 63.
 Angara 202, 219.
 " dolní 204.
 " horní 204.
 Angkor 445.
 Angora 28, 35, 41, 58, 111.
 Ani 58, 158.
 Annam 436, 442, 445.
 Annamité 22, 303, 436.
 Annamská říše 434.
 sv. Anny chrám 94.
 Ansyra 35.
 Antaki 73.
 Antilibanon 16, 75, 78, 79.
 Antiochie 73, 74, 78.
 " Margiana 165.
 Antitaurus 27, 47.
 Anurogram 426.
 Anzer 237.
 Apelles 44, 45.
 Api 478.
 Apo 454.
 Apšeron 143, 145, 150, 155, 156.
 Arab-el-Mustaraba 100.
 Arabie 19, 98.
 " Skalnatá 111.
 Arabská vysočina 14, 16.
 Arabské moře 2, 118.
 Arabský záliv 354.
 Arajat 455.
 Arakan 435, 436, 437.
 Arakáni 435.
 Arakanské pohoří 434, 437, 450.
 Aralsk 163.
 Aralské jezero 18, 160, 161, 288, 289.
 Ararat 2, 21, 22, 55, 114, 118
 " Malý 55.
 " Velký 55.
 Aras 2, 18, 116, 118, 120, 142, 146, 151, 154, 160.
 Aratevasu 311.
 Aravallská vysočina 369, 389.
 Arbely 63.
 Ardabil 59, 132.
 Ardahan 158.
 Ardilan 66, 120, 128.
 Ardšuna 471.
 Argaeus 27.
 Argandab 18.
 Argopuro 453.
 Arguň 208, 288.
 Archangelsk 7.
 Arimathie 90.
 Arijové 368, 370, 373.
 Aristoteles 63.
 Arkat 179.
 Armeni 22, 25, 27, 54, 148, 151.
 Armenie 54, 130, 148.
 " ruská 147.
 Armenská vysočina 16, 54, 55, 114, 117, 118.
 Arneiské ostrovy 478.
 Artaxerxes 117.
 Arun 362.
 Asakuský park 339.
 Asbekové 139.
 Asdod 97.
 Aschabad 130, 164, 176.
 Asie Malá 13, 24, 25.
 Asir 104, 105.
 Askalonský přístav 97.
 Askold 207.
 Asoka 373, 382.
 Assam 285, 368, 378, 396, 397, 436.
 Assamové 396.
 Assamská vysočina 418.
 Astara 118.
 Asterabad 131.
 Asterabadský záliv 161.
 Astina 471.
 Astrachaň 142.
 Ašče-kul 182.
 Ašurade 131.
 Atairos 45.
 Athassar 182.
 Atman 371.
 Atrek 118, 120, 160.
 Attalovci 32.
 Attok 359, 389.
 Attopenská planina 434.
 Atundze (Atendze) 250.
 Audh 404.
 Auping 352.
 Aurengzib (Aureng-Zeb) 384, 400, 404.
 Australasie 18.
 Ava 436, 437, 438.
 Avadsi 338.
 Avarové 23, 151.
 Avrindagh 56.
 Ayaslug 30.
 Axima 333.
 Azerbejdžan 66, 118, 122, 127, 128.
 Azovské moře 14.
 Baalbek 78.
 Baba 1.
 Bab el Mandeb 12.
 Bab-el-Menheli 106.
 Baber 383, 431.
 Babi 452.
 Babujanské ostrovy 484.
 Babylon 22, 64, 76, 158.
 Babylonie 60, 70, 76.
 Badavang 464.
 Badrinath 357.
 Baer 185.
 Bagračské jezero (Bagrač-kul) 18, 289.
 Bagdad 24, 35, 40, 60, 62, 64, 65, 69, 70, 71, 72, 113.
 Bagelen 470.
 Baghalhand 398.
 Bahadur 384.
 Bahrainské ostrovy 106, 107, 108.
 Bahrainský záliv 107.
 Bahr es Safi 108.
 Bahum 158.
 Bachan Velký 176.
 Bajazid 59.
 Bajkalské jezero 15, 18, 19, 188, 193, 199, 204.
 Baku 4, 143, 148, 152, 154, 155, 156, 161, 176.
 Bakusko 147, 156.
 Baktra 116, 138.
 Baktrie 162.
 Bakyr 31.
 Balabak 484.
 Baladjik 112.
 Balafuň 131.
 Balagansk 219.
 Bala-Hissar 137.
 Balachana 155.

- Balbi 185, 368, 397.
 Balch 138.
 Balchan 162, 165.
 Bali 453, 456, 475.
 Balkašská nížina 179.
 Balkašské jezero 18, 160, 179, 280, 288.
 Baltistan 285, 359, 394.
 Baltoro 286.
 Bambok 451.
 Bamijanský průsmyk 135.
 Banda 478.
 Banda-Neira 478.
 Banda Velká 478.
 Bandaian 314.
 Bandelkandh 398.
 Bandjermasin 472, 473.
 Banské moře 455
 ostrovy 478.
 Bane-tso 358.
 Bangajské ostrovy 475.
 Bangalor 415.
 Banghieng 433.
 Bang-kok 434, 439, 440, 441, 456.
 Banianové 412.
 Banjaské souostrovi 463.
 Banjak Velký 464.
 Banka 452, 456, 464.
 Bantam 457, 464, 465.
 Barada 75.
 Barakbur 410.
 Baraksové 138.
 Bara Lača 355, 358.
 Barathor 357.
 Baratové 377.
 Bareili 403.
 Barents Vilém 7.
 Bargusin 204.
 Burisanské hory 463.
 Barito 454.
 Barkandia 399.
 Barkul 284, 297, 299.
 Barkulské hory 288.
 Barnabad 30, 112.
 Barnaul 187, 201, 218.
 Baroda 399.
 Barogilský průsmyk 283.
 Barovovo souostrovi 8.
 Barsa-Kaitam 163.
 Bartan 39.
 Barth 48.
 Basak 433, 442.
 Basilan 485.
 Basra 35, 41, 60, 62, 64, 65, 72, 380.
 Bastian A. 431, 432.
 Baša 27.
 Baškirové 200.
 Batang 250, 251, 431, 433.
 Batanské ostrovy 484.
 Batavia 456, 457, 458, 466, 467.
 Bathevski 430.
 Batjan 476.
 Batjanské souostrovi 476.
 Battakové 460.
 Battani 464.
 Batti Malve 451.
 Batu 463.
 Batulam 454.
 Batum 14, 147, 152, 154, 158.
 Batumsko 147.
 Batuské ostrovy 464.
 Bauman Oskar 392.
 Bavean 471.
 Bedr chan 67.
 Bedrich Barbarosa 36.
 Bedrich IV. (dánský) 376.
 Bedrichovy ostrovy 451.
 Beduini 69, 84.
 Begetha 91.
 Beith-Lam 96.
 Bejrut 46, 52, 75, 77, 79, 80, 82, 112, 113.
 Bek-pak-dala 182.
 Bela 140.
 Belegam 426.
 Beliling 475.
 Bellary 418.
 Beludžistan 12, 116, 117, 136, 139, 140, 162, 388, 390.
 Beludžové 140.
 Bělucha 289.
 Benares 196, 370, 398, 404, 409.
 Bendemir 129.
 Bender-Abbas 129.
 Benderský 430.
 Bend-i-Bajan 135.
 Benett (kapitán) 451.
 Benett J. G. 9.
 Renettův ostrov 9.
 Bengalia 406.
 Bengalská nížina 362.
 Bengalsko 15, 366, 367, 378, 396, 404.
 Bengalský záliv 2, 11, 20, 354, 362, 363, 433.
 Benilamové 63.
 Benkulen 460, 462, 463.
 Bentola 427.
 Berejda 109.
 Bereketu 46.
 Beresovskoje 218.
 Berezov 187, 218.
 Bergama 31.
 Bering 8, 226.
 Beringovo moře 9, 220.
 Beringův průliv 6, 225, 226.
 Beringův ostrov 9.
 Bernerston 353.
 Berytos 79.
 Bešijské doly 318.
 Beš-tau 154.
 Bethanie 96.
 Beth-Semes 90.
 Betlem 87, 88, 96.
 Bettelheim 350.
 Betsaida 84, 86.
 Beya 474.
 Bhagirathi 361.
 Bhamo 437, 438.
 Bhar(a)tpur 398.
 Bhilové 369, 375.
 Bhutan 362, 392, 396.
 Bias 360.
 Bienho 436.
 Bigha 28, 33.
 Bihar 405.
 Bijsk 201, 218.
 Bikanir 399.
 Bila 452.
 Bilaspur 359.
 Biledjické údolí 35.
 Biledjik 68.
 Bílé moře 7.
 Billiton 452, 456, 464.
 Bílý ostrov 217.
 Bima 471, 475.
 Bingeldagh 56, 60.
 Binh-dinh 445.
 Bintang 452, 464.
 Binzuru-sama 340.
 Biradjik 69, 75.
 Birarové 220.
 Biredžik 61.
 Birma 246, 368, 396, 431, 434, 436.
 Birma Dolní 436, 437.
 Horní 378, 436, 437, 438.
 Birmiani (Barmani) 22, 435, 436.
 Bisajové 435.
 Bithynie 28.
 Bitlis 62.
 Biva 313, 314, 315, 342.
 Bivajské jezero 332, 341.
 Blaardingen 474.
 Blacktown 411.
 Blagověščensk 205, 212, 214.
 Blakiston 431.
 Blizké ostrovy 227.
 Bobokareng 454.
 Bodo-Bodo 470.
 Bogdanovič 430.
 Bogdo-ola 288, 299.
 Bogoras Vladimír 193, 222.
 Bogoru 468, 470.
 Bokol 484.

- Bol 39.
 Bolanský průsmyk 135, 390.
 Bolin 485.
 Bombay 364, 376, 379, 380, 381, 385, 388, 410, 411, 412, 413, 419.
 Boni 474.
 Boninské ostrovy 349.
 Borský záliv 474.
 Bonvalot 430, 431.
 Bopal 398.
 Borneo 11, 18, 22, 454, 455, 460, 471.
 Boro-Budor 470.
 Borochoro 289.
 van de Bosch 458, 459.
 Bospor 14, 34, 37, 38.
 Bosra 86.
 Botha Petr 457.
 Botta 62.
 Bourrough Štěpán 7.
 Brahma(n) 371, 372, 414.
 Brahmaputra 11, 15, 18, 20, 22, 285, 289, 362, 396, 433.
 M. Brandt 258.
 Bras 462.
 Bratskij Ostrog 219.
 Brooke James 473.
 " Karel John 473.
 " Stuart John 473.
 Brunejský sultanát 473.
 Brussa 28, 34, 35, 52, 111, 113.
 Brusnev 9.
 Budha 196, 355, 372, 373.
 Budhovo náb. 258.
 Budja 30, 112.
 Bugiové 474.
 Bugti 140, 390.
 Buguias 455.
 Buchara 36, 168, 185.
 Bucharové 22, 168.
 Bucharsko 164, 168, 186.
 Buitenzorg 468.
 Bukalis 464.
 Bulangan 454.
 Bulasan 455.
 Buldur 46.
 Buldurské jezero 46.
 Bulghar-Maden 49.
 Bulhafi 23.
 Bullok-Workmannová Fr. 432.
 Bulong 464.
 Bulundžir 297.
 Bulun-(nor) 218, 299.
 Bunge 9.
 Bunži (Bunji) 359.
 Bura-Ail 434.
 Burckhardt 111.
 Bur-do-cun 214.
 Burias 484.
 Burjati 182, 193, 194, 195, 204, 219, 220.
 Buromy 468.
 Burton 111.
 Buru 1, 14, 447, 454, 476.
 Bustam 130.
 Bušehr 129.
 Butakov 185.
 Butijové 395.
 Butonské ostrovy 474.
 Bythinie 28.
 Cabott Giovanni 7.
 Sebastianio 7.
 Cabulunga 484.
 Caesarea 40, 97.
 Cajdam 283, 430.
 Calamiany 484.
 Calamines 484.
 Camarin 455.
 Canlun 455.
 Canningtown 410.
 Cakiové 372.
 Cansgar 394.
 van der Capellen 468.
 Capus 430.
 Cardamumské pásmo 363.
 Carey 431.
 Carimon 464.
 Carnelis 467.
 Car Osvoboditel 283.
 Carské ostrovy 163.
 Cařihrad 14, 24, 31, 33, 35, 38, 42, 112.
 Cavite 481, 483, 484.
 Cabu 484.
 Ce-čvan 233.
 Celebes 18, 22, 385, 456, 460, 473.
 Celebesské moře 455.
 Ceram 18, 476, 477.
 Ceylon 12, 364, 369, 370, 385, 414, 418, 421.
 Cibikov 291.
 Cicero 36.
 Cicikar 206, 209, 214.
 Cilicie 27, 47, 48, 49.
 Ciliská brána 69.
 Cing-tau 237.
 Cisařský průplav 231, 233, 236.
 Coelesyrie 78.
 Colborne 431.
 Conze 31.
 Cook James 429.
 Corontalo 474.
 Cottabato 484.
 Cottabatu 484.
 Crevauxské hory 284.
 Cugaruský průliv 347.
 Cunningham 432.
 Cuiling-san 237.
 Cuting Julius 99, 101.
 Cydnus 27.
 Cyrus 30.
 Čagataj 162.
 Čaglinkské pleso 182.
 Čagoské ostrovy 12, 427.
 Čajbar-Teniz 180.
 Čak 389.
 Čakansur 141.
 Čakatra 464, 467.
 Čaleken 156.
 Čalien-tau 237.
 Čalkarské jezero 160, 178, 180.
 Čandra 360.
 Čandradas 295, 296.
 Čandalové 375.
 Čandarnagar 385, 410, 442.
 Čangčeu 241.
 Čangčeuská zátoka 241.
 Čang-cun 280.
 Čang-čvan 238.
 Čanglungský průsmyk 286.
 Čang-pai-san 209, 210, 302.
 Čang-ša 246.
 Čamalari 357, 362.
 Čamlang 357.
 Čapogirové 218.
 Čapra 405.
 Čardžuj 168, 177.
 Čarčembe 42.
 Čaruk 42.
 Čaunská zátoka 6.
 Čaura 451.
 Čauringi 406.
 Čečenci 148, 150, 151.
 Čečnaja 150.
 Čečvan (Čečuan) 229, 246, 248, 433.
 Čefu 306.
 Čech Svatopluk 148.
 Čechové 151.
 Čechy 246.
 Če-kiang 230, 233, 241, 278.
 Čeleken 165.
 Čeljabinsk 186, 199.
 Čeljuskin 8.
 Čeljuskinův mys 1, 6.
 Čeltek 41.
 Čemkent 164, 174, 178, 180.
 Čemulpo 305, 307.
 Čeng-ting-fu 236.
 Čerapuč 364.
 Čerčen 298.
 Čerkesové 25, 41, 56, 86, 148, 150, 151.

- Černé hory 363.
 , město 154, 411.
 , moře 14, 38, 40.
 , pohoří 6.
 Černík 159.
 Černin Heřman 96.
 Černomořsko 147, 148.
 Čerský 187.
 Červená řeka 39.
 Červené moře 102.
 Česma 113.
 Četang 285.
 Čeu 262.
 Či-fu 236, 237, 238, 254.
 Čichil-minar 129.
 Čilagong 396.
 Čilam 358, 360, 393.
 Čilivong 467.
 Čilské jezero 418.
 Čilský (Pečilský) záliv 280.
 Čína 21, 24, 228—280.
 Činab (Cenab) 360.
 Činane 22, 23, 216, 252, 298.
 Čingal'ci 22, 369, 370, 424.
 Čingischán 301.
 Čingis-tau 179.
 Čing-kiang 233, 239, 280.
 Čing-tu 248, 250, 251.
 Čínská dráha 213.
 , nížina 14.
 , zeď 285.
 Čínské moře jižní 11.
 , východní 11.
 Čirčik 174.
 Čirýkov 8.
 Čita 199, 205, 208, 220.
 Čitor 399.
 Čitral 139, 283, 285.
 Čivril 112.
 Čola 394.
 Čota-nagpurská vysočina 369.
 Čotkal 173.
 Ču 160, 179, 181.
 Čučatau 237.
 Čukčové 8, 9, 15, 22, 192, 193,
 220, 221, 222, 223, 224, 225.
 Čukčský poloostrov 7, 9, 220,
 221.
 Čukčův mys 224.
 Čulek 164.
 Čulym 200, 201.
 Čumbi 295.
 Čung-King 229, 248.
 Čuntabun (Centabun) 442.
 Ču-san 241.
 Čušima 338, 346.
 Čuvanci 221.
 Daendls 458, 467.
 Daghestan 147, 148, 151.
 Dagupan 484.
 Dacht-el-Majun 106.
 Dai 445.
 Dairi 332.
 Daisen 344.
 Dajabang 357.
 Dajakové 472.
 Dakka 136, 137, 405, 406.
 Dalaj-nor 208.
 Dálný 207, 211, 212.
 Dalotkévič 353.
 Dalské jezero 358.
 Damajanti 377.
 Damao 410.
 Damašek 71, 73, 75, 77, 79,
 82, 88, 95, 102, 112, 113.
 Damašská brána 91.
 Damaun 410.
 Dambul 426.
 Damnuar 476.
 Damrah 130.
 Damusar 468.
 Danglaské pohoří 232.
 Daniel 66.
 Dánsko Nové 451.
 Dapsang 15, 285.
 Darbhanga 405.
 Dardanelly 33, 112, 113.
 Dardanellský průliv 13.
 Dardikan 285.
 Dargestan 154.
 Darja 176.
 Darja-i-nimek 120.
 Daršiling (Darjiling) 295, 394.
 Dašt 118.
 Dašt-i-kevir 120.
 Dašt-i-lut 120.
 Dauvergne 430.
 Davao 484.
 David 87, 91.
 Davidův hrob 95.
 Dederlin 349.
 Dehli 475.
 Dehna 16, 108.
 Deier el Kamar 81.
 Dekan 355, 364, 378, 382, 403,
 405, 418.
 Dekanská vysočina 12, 14, 16,
 361, 363, 364, 368, 388,
 416, 418.
 Delhi 117, 382, 383, 384, 398,
 400, 401, 404, 405.
 De Long 9.
 De Longovy ostrovy 6.
 Demavend 118.
 Demonesské ostrovy 38.
 Dampo 452.
 Dengiz 160, 178, 181.
 Denisly 31, 46, 112.
 el Dernaah 86.
 Deraije 109.
 Derbent 154, 161.
 Derbinsk 226.
 Deregeské hory 130.
 Desima 333, 346.
 Děžněv 8, 206.
 Děžněvův mys 6, 8, 14, 187.
 Dhar 398.
 Dhaulagiri 292, 357.
 Dijala 65.
 Diamond Harbour 407.
 Diarbekr 49, 59, 61, 67, 69, 71.
 Dibeneh-su 61.
 Dibrugarh 396.
 Dicksonův přístav 8, 218.
 Dihong 15.
 Diling 396.
 Dilinské údolí 396.
 Dinapur 405.
 Diner 46, 112.
 Diospolis 90.
 Dizful 128.
 Djafarové 120.
 Djala 120.
 Djambi 463.
 Djapan 471.
 Djerabul 69.
 Djilolo (Džilolo) 454, 476.
 Djokjokarta 465, 470.
 Dobré Naděje mys 6, 385, 387.
 Do-ču 232.
 Dolada 425, 426.
 Dolatabad 420.
 Dolganové 218.
 Domel 438.
 Don 143.
 Dong-naj 444.
 Dora 283.
 Dor el Kodib 78.
 Dórové 43.
 Dörpfeld 32, 33.
 Doryleum 34.
 Dosgodin 431.
 Dost-Mohamed 139.
 Douglas 430.
 Dolganové 420.
 Dravidové 22, 368, 369, 370.
 Drasský přechod 357.
 Drev 358.
 Druzové 81, 86.
 Dšanu 357.
 Dui 226.
 Dum-Dum 394.
 Dumdgei 394.
 Dunganí 298.
 Dupleixovo pohoří 232, 286.
 Duragan 39.
 Duraniové 138.
 Durga 371.
 Dušak 176.

- Dutreuil 291, 292.
 Dutreuilade 431.
 Dych Tau 6.
 Dzapchin 289.
 Dzara 229.
 Dzung-Alatau 289.
 Dzungarové 299.
 Dzungarsko 15, 159, 162, 200, 288, 289, 299.
 Džabalpur 420, 421.
 Džagarnath 410.
 Džajpur 398.
 Džalandhar 401.
 Džalavan 140.
 Džama (Džuma) 361, 362, 363.
 Džamalari 357.
 Džami Zacharja 75.
 Džamna 369, 399.
 Džamunský průplav 401.
 Džebel Achdar 107.
 Džebel el Meskeleh 78.
 Džebel Hadhur 105.
 Džejasing 398, 404.
 Dželalabad 135, 136, 137.
 Džemšid 129.
 Džemšidové 140.
 Džibčibia 357.
 Džida 102, 113.
 Džihan 47.
 Džisak 178.
 Džulfa 127, 154.
Ďaur kala 165.
Ebal 88.
 Ebers 100.
 Ebi-(nor) 289, 299.
 Ecmiadsin 158.
 Edam 468.
 Edemiš 112.
 Edessa 62.
 Edom 111.
 Edremidský zaliv 13, 32.
 Efesos 30, 31.
 Efraimské pohorí 87, 91.
 Egejské moře 26, 38.
 Egil 61.
 Egypt 95, 96, 102.
 Ehrenberk 185.
 Ejirdir 46.
 Ejirdirské jezero 46.
 Ekbatana 126.
 Ekron 97.
 Ektag 182, 289.
 El Ahkaf 108.
 El Amk 78.
 el Araba vadi 86.
 El Azir 96.
 El-Bekaa 78.
 Elbrus, 6, 143, 145, 282.
 Elburs 114, 118, 120, 121, 131.
 El Džesireh 65.
 Elefanta 413.
 El-Haran 103.
 El-Hasa 107, 108.
 El Hofuf 108.
 Eliášova hora 43.
 El-Khalil 96.
 El kuda 82.
 El-Kuds 90.
 El Kuveit 108.
 Ellora 420.
 El Tih 110.
 El Udian 108.
 El Mina 73.
 Elvend 117.
 El Muserib 77, 79.
 Emausy 89, 90.
 Emba 160, 179.
 Engano 452, 456, 464.
 Engelhardt 159.
 Enzeli 124, 131.
 Enzelský liman 124.
 " přístav 134.
 " záliv 161.
 Erbil 70, 71.
 Erdžas-dagh 27, 4.
 Eregli 39, 68, 111.
 Erfprins 471.
 Erivan 55, 148, 154, 158.
 Erivansko 147.
 Ermek 108.
 Er-Riad 108.
 Er-Riha 85.
 Ersingjan 58.
 Ertogrul 28.
 Erzerum 40, 42, 58, 61, 158.
 Eskišer (Eskisehir) 30, 34, 35, 54, 111.
 Eskymáci 22, 221, 222.
 Es-Salt 86.
 Es-Sebeha 86.
 Esther 66, 126.
 Eš-Sam 75.
 Eta 22.
 Ethan 110.
 Eufrat 16, 18, 22, 56, 60, 61, 69, 71, 73, 75, 148, 355.
 Everest 357.
 Everestova hora 292.
 Exner 320.
 Ezechiel 66.
Facio 349.
 Fa-čeu 244.
 Fait Em. 174.
 Fajzabad 283.
 Famagusta 52.
 Fang-sien 248.
 Farah 141.
 Faricong 295.
 Farukhsir 384.
 Farsistan 128.
 Fatisisio 344.
 Feistmantl Otakar 407.
 Felahové 54.
 Felix 97.
 Fenicie 79, 80.
 Feničané 50, 51, 79.
 Fergana 161, 164, 173, 186, 288.
 Ferguson 372.
 Fernao Mendez Pinto 333.
 Festus 97.
 Filias 39.
 Filip II 481.
 Filipiny 2, 18, 22, 24, 241, 429, 452, 454, 455, 481.
 Firand 333.
 Firdusi 130, 132.
 Flores 18, 453, 455, 456, 475.
 Flower 22, 435.
 Forsyth 430.
 Fowler Jiří 128.
 Fo-kien 241, 245, 278.
 Fonho 231.
 Formosa 11, 241, 311, 316, 337, 350.
 Fraas 85.
 cis. Frant. Josefa země 9.
 František Xaverský 333, 414.
 " z Almeidy 384.
 Frantiskáni 90, 92.
 Freshfield 394.
 Friederichsen 288.
 Frygie 28.
 Fu-čeu 11, 241, 254.
 Fukianský průliv (úžina) 280, 352.
 Fukuoka 346.
 Fulford 431.
 Funiu-san 230.
 Fusan 214, 305, 306, 308, 353.
 Fuseno 343.
 Fu-tau 237.
 Fužinojama (Fužijama) 10, 311, 313, 314, 342.
Gabet 291, 430.
 Gádara 86.
 Gagra 361, 363.
 Gaja 405.
 Galacie 28.
 Galatea 35.
 Galileja 87.
 Gama-Ghaty 368.
 Gambu 229.
 Gandak 362.

- Ganges 11, 15, 18, 20, 22,
 354, 361, 362, 363, 374, 399,
 402, 405.
 Gangotri 361.
 Cangra 399.
 Gangri 356.
 Ganžská nížina 366.
 Garden-Reach 410.
 Gardiner 7.
 Garhwal 361.
 Carizim 88.
 Gartok 251, 297, 359.
 Garové 396.
 Gath 97.
 Gatulkača 471.
 Gaugamely 63.
 Gaurisankar 15, 292, 355, 357.
 Gautama 372.
 Gavaring-boče 360.
 Gay 372.
 Caza 88, 97.
 Gazim 65.
 Gede 470.
 Gedeh 453.
 Gediz-čaj 30.
 Gedrosia 139.
 Gelong 464.
 Gemlik 34.
 Gemický záliv 34.
 Genezaretské jezero 18, 72,
 83, 84, 86.
 Gensan 302, 305, 308.
 Genšov 236, 246, 250, 270,
 276, 278.
 Georgévsk 154.
 Georgetown 380, 449.
 Georgie 150, 156.
 Cermain 111.
 Cervillon 429.
 Geser 90.
 Getsemane 96.
 Ghaty 414.
 „ východní 16, 355, 363,
 418.
 Ghaty západní 16, 355, 363,
 367, 398, 414, 418.
 Ghazna 138.
 Ghaznavové 138.
 Ghor 84, 86, 87.
 Gburkové 395.
 Gia-dingh 444.
 Gibraltarský průliv 226.
 Gilan 124, 131.
 Gilboa 87.
 Gilead 86.
 Gilgit 394, 430.
 Giljaci 193, 225, 226.
 Gill 431.
 Giriš 141.
 Gišigský záliv 221.
 Gjaur-dagh 69.
 Glaser Edvard 105, 111.
 Goa 384, 411, 414, 418, 429.
 „ Nová 414.
 Goaland 363.
 Gobi 14, 20, 229, 288, 289,
 299, 428, 430.
 Godavari 16, 363, 378, 417,
 418.
 Godizirské jezero 18, 118.
 Godwin Austen 285.
 Gohna 359.
 Gokěské jezero 56.
 Gokcha 61.
 Golgonda 419.
 Golgota 95.
 Gök-Irmak 39.
 Gök-tepe 166, 176.
 Golkonda 385.
 Golubev 185.
 Gomorha 85.
 Gondas 370.
 Gondjely 112.
 Condové 22, 370.
 Gondvana 370.
 Gori 157.
 Gottfriedova výšina 95.
 Gottsche 306, 353.
 Govindpur 410.
 Gowland 353.
 Gran Rio de Cagajan 482.
 Grenard 291, 292.
 Grombčevski 430.
 Growley 359, 432.
 Grum-Ešimajl Jiří 430.
 „ Michal 430.
 Gruzie 156.
 Gruzinci 150, 151.
 Guarmani 111.
 Gudžarat (Gudžerat) 12, 369,
 391, 399.
 Guge 360.
 Guimarasské ostrovy 484.
 Guinea Nová 2,
 Guikowar 399.
 Gultan 125.
 Gumti 361, 404.
 Gundak 447.
 Gunong 478.
 Gunong-Dieng 471.
 Gunt 168.
 Gunung Lasen 434.
 „ Robinson 434.
 Guptaové 382.
 Guremirova mešita 172.
 Gurjev 179.
 Gurla Fik 360.
 Gurlastik 357.
 Guru-Namik 376.
 Gurru-Govind-Singh 389.
 Gvadar 140.
 Gvalior 399.
 Gyangtse 295.
 Gymra 158.
 Gyrgen 120.
 Habaš 105.
 Hačiši 343.
 el Hadd 107.
 Hadramant 106, 107, 108.
 Hadžar 102.
 Hafiz 120, 128, 133.
 Haičeng 212.
 Hai-čvan 238.
 Haidar-Paša 111.
 Hajdarabad 384, 388, 390, 419.
 Hajdarabadský stát 419.
 Hajdar-Ali 385, 414.
 Haifa 87, 88, 113.
 Haifong 442, 446, 447.
 Hail 108, 109.
 Hainan 11, 245, 254.
 Hakeldama 96.
 Hakodate 315, 333, 337, 347.
 Hakone 340.
 Hala-san 302.
 P. du Halle 254.
 Haleb 69, 71, 72, 73, 75, 82,
 113.
 Halikarnasos 43.
 Halmahera 18, 454, 476.
 Halovan 140.
 Halys 27, 40, 41, 355.
 Hama 74, 79, 112.
 Hamadan 124, 126.
 Hamburk 6.
 Hami 298.
 Hamidie 69, 111.
 Hamilton Angus 304, 310.
 Hamun-farské jezero 18.
 Hamunimaskelské jezero 18.
 Hamunské pleso 18, 116.
 Han-(gang) 302.
 Hanhai 15, 19, 287.
 Han-jang 247, 280.
 Han-kiang 213, 232, 247, 248.
 Han-kou 233, 235, 246, 247,
 250, 254, 278, 280, 433.
 Hang-čeu 230, 241.
 Ha-noi 434, 442, 446.
 Hanové, 301, 305.
 Hanuman 374.
 Harafurové 478.
 Haramuk 357.
 Harant z Polzie Kristof 96,
 111.
 Harbour Nový 449.
 Hardvar 361, 362, 402, 403.
 Hari 452.

- Hartman 470.
 Haruko 335.
 Harun al Rasid 62, 64, 130.
 Hasarehové 136.
 Hauran 13, 79, 81, 86, 108, 112.
 Hauranské hory 86.
 Havai 283.
 Hayward Jiří 430.
 Hebron 83, 87, 88, 96.
 Hedin Sven 118, 282, 287, 298, 431.
 Hedžas 102.
 Heliopolis 78.
 Hellespont 37, 38.
 Hellwald 118, 204, 220, 221, 229, 243, 303.
 Heng-kiang 232, 246.
 Henriettin ostrov 9.
 Herat 135, 137, 138, 139, 177.
 Herirud 135, 140.
 Hermon 72, 83.
 Hermos 27, 30.
 Herodes Veliký 97.
 Heroldův ostrov 226.
 Herodot 43, 126, 161, 293.
 Herzog 45.
 Hipa-(gava) 315.
 Hiera 32.
 Higo 317.
 Hilleh 64.
 Hilmend 17, 18, 116, 118, 141.
 Himalaja 14, 21, 229, 354, 355, 364, 389, 394.
 Hindukuš 14, 15, 16, 114, 135, 138, 160, 282.
 Hindustan 14, 364, 367.
 Hindustanská nížina 18, 354, 364.
 Hinnom 90, 96.
 Hioho 334, 338, 342.
 Hippokrates 44, 45.
 Hiram 78.
 Hirošima 343, 344.
 Hisarské hory 160.
 Hissarlik 33.
 Hladová step (Golodnaja) 160, 179.
 Hnojná brána 96.
 Hoang-ho 2, 11, 17, 20, 22, 228, 230, 231, 232, 233, 236, 285, 286, 430, 431.
 Hodejda 105.
 Hokaido 337.
 Hokubu-soto 350.
 Homs 73, 74, 75, 79, 112.
 Ho-nan 251, 278.
 Hondo 10, 311, 312, 313, 338, 347.
 Hong-kong 11, 229, 230, 238, 242, 243, 244, 245, 254, 447, 485.
 Honolulu 310.
 Hooker 432.
 horda Malá 181, 182, 183.
 „ Střední 182, 183.
 „ Veliká 182, 183.
 „ Vnitřní 183.
 Horeb 109, 110.
 Horebské pohory 109.
 Hormuz 129.
 Hosein 65.
 Hošanská vysočina 231.
 Hovové 478.
 Howrah 406.
 Hsin-čian 297.
 Hsin-min-tun 213.
 Hue 430.
 Huang-tau 237.
 Huber Karel 111.
 Hubli 418.
 Hübner 320.
 Hu-čau 230.
 Hudson Henry 7.
 Hue 443, 445.
 Huei-ho 230, 233.
 Hugli 362, 406, 407.
 Huk 291, 296.
 Hulan 214.
 Humajun 383.
 Human 31, 32.
 Humboldt Alexander 185.
 Humboldtovo pohory 284.
 Hunan 246, 278.
 Hung-ho 445.
 Hunobiki 342.
 Hunové 23.
 Hu-pei 246, 278.
 Hurby 22, 435.
 Hvei-čen 248.
 Hvei-ho 238.
 Hyfasis 360.
Chabarov 197, 206.
Chabarova 4.
 Chabarovsk 197, 199, 205, 206, 207, 212, 214.
 Chabur 61.
 Chaiberská těsnina 114, 135, 136.
 Chajlar 208.
 Chaldej 63.
 Chalcha-gol 288.
 Chamar-Dalaban 203.
 Chamba 393.
 Chanbalik 428.
 Changaj 15, 289.
 Chanikin 70.
 Chanka 18, 220.
 Chan-Tegri 288.
 Charbin 210, 214.
 Charput 59, 69.
 Čaš-rud 141.
 Chatanga 187, 218.
 Chatanzská zátoka 6.
 Chavaský průsmyk 135.
 Cherra Punji 396.
 Chersones 13.
 Chezvurové 150.
 Chilkovskoje 220.
 Chingan 214.
 „ Velký 15, 209, 215, 288, 299.
 Chingan Malý 209, 215.
 Chios 13, 29, 31, 43, 113.
 Chiva 162, 167, 180.
 Chivril 31.
 Chivsko 164, 166, 186.
 Chodavendikjar 28.
 Chodžent 174, 178.
 Cholon 444.
 Cho Morari 358.
 Chong 433.
 Chorasán 116, 118, 120, 130, 165.
 Chorazain 84.
 Chorové 382.
 Chorsabad 62, 63.
 Chotan 298.
 Chotan(darja) 287, 297.
 Chulalongkorn 439.
 Chunguzi 193.
 Chusi 248.
 Chusistan 61, 120, 128.
Iberia 146.
Ili 338.
 Iln Batuta 429.
 „ Gamin 355, 357.
 „ Gaminské sedlo 361.
 Ibrahim Beg 122, 130, 134.
 „ paša 47, 109.
 Ičang 247, 248.
 Ida 33.
 Idaanové 472.
 Idjen Merapi 453.
 Idumeja 87.
 Igorroti 485.
 Ikegami 338.
 Iki 346.
 Ikonium 36.
 Ilati 132.
 Ildighis 179.
 Ili 17, 18, 160, 162, 179, 180, 288.
 Iljisk 180.
 Illadii Cering 431.
 Ilo-Ko 484.

- Imam Musa 65.
 Imam-Zada 126.
 Imeretini 150, 151.
 Immanuel 187.
 Inavaširo 314.
 Indické souostrovi 451.
 Indický ocean 11, 368.
 Indie 21, 24, 136.
 " Hollandská 456.
 " Přední 11, 354.
 " Zadní 11, 21.
 Indigirka 6, 187, 218.
 Indočina 442.
 " Francouzská 443.
 Indonésie 18, 22.
 Indore 398.
 Indorský stát 398.
 Indra 414.
 Indragiri 452, 463.
 Indrapastha 400, 401.
 Indská nížina 14.
 Indšeh Minareli 36.
 Indus 15, 18, 20, 135, 285, 289, 359.
 Ineboli 39, 113.
 Ingoda 204, 208.
 Inkou 210.
 Irak Arabi 60, 62, 66, 70.
 Iranská vysočina 16, 114, 116, 118, 135, 282.
 Iravadi 11, 16, 17, 362, 433, 434.
 Irgiz 180, 181.
 Irkut 202.
 Irkutsk 24, 197, 201, 202, 204, 219, 430.
 Irkutsko 186, 217, 219.
 Irtyš 19, 20, 160, 182, 187, 197, 200, 217.
 Irtyšská step 179.
 Isabela 485.
 Isarog 455.
 Ise 342.
 Iskardo 394.
 Iskenderský záliv 27, 47.
 Iskenderun 49, 75.
 Iskenderunský záliv 49, 75.
 Islamabad 393.
 Ismael 100.
 Ismaelitě 100.
 Ismael Sofi 117.
 Ismid 35, 68.
 Ismidský záliv 38.
 Ismir 29.
 Isnické jezero 34.
 Isnik 34.
 Ispahan 116, 117, 121, 126, 127.
 Isparta 46.
 Issos 49.
 Isyk-kul 18, 160, 288, 289.
 Išim 160, 180, 181, 182, 187, 200, 218.
 Iskala 167.
 Ita 485.
 Itakami 315.
 Itimad-Daulah 384.
 Iturup 348.
 Ivanci 347.
 Ivan Hrozný 7.
 Ivanov 430.
 Ivan Vasiljevič 23.
 Jablonovoj Chrebet 15, 20, 187, 204, 205, 220.
 Jabok 86.
 Jafa 89, 95, 112, 113.
 Jafská brána 91.
 Jafna 426.
 Jafnapatam 426.
 Jahlam 360.
 Jahnové 375.
 Jain-notri 361.
 Jakobabad 141.
 Jakobité 67.
 Jakub bej 282, 298.
 Jakuno 350.
 Jakuti 15, 22, 192, 194, 195, 203, 221, 222.
 Jakutsk 7, 8, 19, 187, 188, 194, 197, 203, 218.
 Jakutsko 186, 217, 218.
 Jalu 302.
 Jalmaiský poloostrov 6, 187, 217, 218.
 Ja-lung-kiang 232, 286.
 Jamdok-tso 358.
 James 431.
 Jamma 394.
 Jammu 394.
 Jana 6, 218.
 Janaon 418, 442.
 Jandy 219.
 Jang-čeu 233, 240.
 Jang-tse-(kiang) 2, 17, 20, 22, 228, 232, 233, 238, 246, 247, 248, 430, 431, 433.
 Japonci 22, 226, 319.
 Japonské moře 10.
 " ostrovy 9.
 Japonsko 21, 24, 241 310.
 Jarkand 298, 430, 431.
 Jarkand-(darja) 283, 297, 298.
 Jassa 357.
 Jassinové 430.
 Jauk efridi Kythinos 44.
 Java 18, 22, 24, 453, 455, 456, 460, 464, 480.
 Jaxartes 160.
 Jeanettin ostrov 9.
 Ježusité 91.
 Jedina L. 440.
 Jedo 314, 338.
 Jeja 142.
 Jehan 384, 401, 402.
 Jehangir 384, 390.
 Jekaterinodar 143, 154.
 Jekaterinogradsk 143.
 Jekaterinburk 4, 186, 199.
 Jeľebu 448.
 Jelisavetpol 148, 156.
 Jelisavetpolsko 151, 156.
 Jelisavetsko 147.
 Jemen 16, 102, 104.
 Jempu 306.
 Jen-čü-fu 237.
 Jenisej 6, 17, 19, 0, 187, 188, 201, 218, 289.
 Jenisejsk 7, 188, 197, 201, 218, 219.
 Jenisejsko 186, 217, 218.
 Jergenské vrchy 142.
 Jericho 85.
 Jermak 7.
 Jerusaleml 78, 83, 87, 88, 90, 91, 93, 95, 96, 112, 113.
 Jesreelská planina 87.
 Ješil-Irmak 41, 42.
 Jezd 130.
 Jezidové 67.
 Jezo 10, 311, 314, 317, 337, 346.
 Jiejasu 333, 344.
 Jihovýchodní souostrovi 475.
 Jihozápadní " 475.
 Jintau 237.
 Jiří XIII. 150.
 Jiří Osvětitel 56.
 Jo 265.
 Joba sv. Lázně 174.
 Jobova hora 174.
 Jodo-(gava) 315, 342.
 Johanité 45.
 Johnson 430.
 Johor 448.
 Jokohama 8, 24, 214, 325, 326, 336, 337, 338, 340.
 Joktan 100.
 Joktanité 100.
 Jolo 485.
 Jolosské ostrovy 484.
 Jordán 17, 72, 74, 83, 84, 85, 86, 87.
 Josafat 92, 96.
 Ju 265.
 Judea 87, 88.
 Judské pohorí 87.
 Jugorský průliv 4.
 Juen-kiang 232.

- Jukagirové 221.
 Jumbo 464.
 Jung-ping 213.
 Jün-nan 229, 244, 245, 278,
 280, 396, 431, 447.
 Jurakové 218
 Justinian I. 96.
- K**ába 103.
 Kabátník Martin 95.
 Kabru 357.
 Kabul 114, 116, 135, 136, 137,
 139, 359.
 Kacusa 315.
 Kač 12, 140, 141, 391, 415.
 Kačal 451.
 Kačarové 435.
 Kačín 388, 437.
 Kačínové 246.
 Kačinské horstvo 434.
 Kačský záliv 12, 391.
 Kadesia 116.
 Kadidas 382.
 Kadjarové 122, 127, 131, 132.
 Kafarnaum 84, 87.
 Kafiristan 136.
 Kafirové 135.
 Kaga 343.
 Kagošima 334, 346.
 Kaho 452.
 Kachetsko 151.
 Kaifong 231, 233, 251.
 Kai-juen 211.
 Kalani 425.
 Kailas Parbat 360.
 Kaimaská planina 302.
 Kainsk 218.
 Kaiping 280.
 Kaisaria 27, 35, 40, 52.
 Kajeli (Kašeli) 478.
 Kajou 476.
 Kakik II. 58.
 Kalakok 382.
 Kale Sultanie 33.
 Kalgan 234, 301.
 Kalikadnus 36, 47.
 Kalikut 384, 414, 415, 417,
 442.
 Kaliniamot 464.
 Kalinovský 353.
 Kalkutta 362, 364, 376, 379,
 385, 387, 388, 394, 395, 404,
 405, 406, 407, 409, 410.
 Kalmyc 143, 148, 289, 299,
 301.
 Kalmykovskaja 180.
 Kalous 143.
 Kalpeni 428.
 Kalymnos 45.
- Kamaranské ostrovy 105, 106.
 Kamau 433.
 Kambaina 474.
 Kambajský záliv 12, 16, 391.
 Kambing 475.
 Kambodža 18, 436, 442, 445.
 Kambodžané 436.
 Kamčadalové 220, 221.
 Kamčatka 9, 10, 19, 188, 206,
 217, 220, 221, 347, 348, 430.
 Kamčatské moře 9.
 Kamčatci 22, 195.
 Kamogava 341.
 Kamorta 450, 451.
 Kampar 452, 464.
 Kampeh 462.
 Kämpfer Engelbert 314.
 Kampot 445.
 Kampta 414.
 Kana 87, 97.
 Kanaan 82, 88, 110.
 Kanaanité 82.
 Kanagava 340, 343.
 Kanaiši 314.
 Kananur 414.
 Kanavat 86.
 Kan-čeu 251.
 Kančincinga 292, 357, 359, 394.
 Kanda 424.
 Kandahar 116, 137, 139, 141.
 Kandi 425, 426.
 Kangean 471.
 Kang-vha 309.
 Kanhpur (Kanpur) 362, 403.
 Kanlydagh 47.
 Kansk 199.
 Kansu (provincie) 230, 251,
 430.
 Kanton 229, 242, 244, 245,
 247, 254, 280, 333.
 Kappadocie 28, 40.
 Kapuas 454.
 Kara 6, 7, 8.
 Karabelské hory 40.
 Kara-bugaz 161, 162, 164.
 Karači 12, 370, 390.
 Karadjadagh 67.
 Karafto 226.
 Karaga 9, 226.
 Karahisar 30, 112.
 Karak 129.
 Kara-kaš 287, 393.
 Kara-Kečili 41.
 Karakirgizové 182.
 Karakorum 15, 16, 159, 160,
 285, 300, 355, 430.
 Karakorumský průsmyk 286,
 359.
 Kara-košun 288.
 Karakul (Karakol) 282, 430.
- Karakum 160, 164, 165, 177.
 Karala 164.
 Karalinsk 180.
 Karalpakové 167, 174.
 Karaman 68.
 Karamania 36.
 Karasi 28.
 Karasund 113.
 Karašar 298.
 Karatau 160, 164, 180.
 Kara Turgaj 180.
 Kara-ussu 289, 301.
 Karavathi 428.
 Kerčská úžina 14.
 Karduchové 66.
 Karel III 483.
 Karel Veliký 62.
 Karie 28, 43.
 Karikal 416, 442.
 Karimaty 472.
 Karimon 471.
 Karkarali 179.
 Karkaralinské hory 181.
 Karkut 71.
 Karli 414.
 Karlens 7.
 Karmanie 129.
 Karmel 12, 87.
 Karmelské pohoti 80.
 Karnatik 416.
 Kar Nikobar 450, 451.
 Karové 435.
 Karoliny 485.
 Karpathos 46.
 Kars 58, 154, 158.
 Karské moře 6, 7.
 Karsská planina 59.
 Karsko 147, 148.
 Karun 116, 117, 120, 128.
 Kasan 128.
 Kasimbazar 379.
 Kaspia 146.
 Kaspické moře 4, 18, 114, 118,
 120, 124, 131, 156, 160, 161.
 Kassijské hory 364.
 Kastamuni 28, 39.
 Kastron 31.
 Kašan 127.
 Kašgar 174, 282, 287, 297,
 298, 430.
 Kašmir 135, 138, 296, 360, 379,
 388, 389, 393, 432.
 Kaštan-Tau 6.
 Katak 410.
 sv. Kateřiny hora 72, 109.
 sv. Kateřiny klášter 110.
 Katharina dzebel 72.
 Katmandu 362, 396.
 Katodové 369.
 Katyové 435.

- Kaufmann 169, 172.
 Kaufmannova hora 282.
 Kau-lun 238.
 Kau-mu 342.
 Kavari 16, 363, 418.
 Kaveri 415, 416.
 Kavkask 154.
 Kavkaz 2, 4, 16, 118, 145, 148, 150, 152.
 Kavkazské 22.
 Kavkazsko 24, 142, 148, 152.
 Kazalinsk 161, 174.
 Kazbek 5, 6, 143, 145.
 Kaz-dag 33.
 Kazim 16, 108.
 Kazvin 122, 124.
 Keban Maden 59.
 Kedu 464.
 Kedu-Kadu 470.
 Kefa 87.
 Keiské ostrovy 478.
 Kelani 426.
 Kelat 140, 390.
 Kelkit 42.
 Kennan 193.
 Kent-Kazlyk 179.
 Keo 453.
 Keprikej 41.
 Kerasund 43.
 Kerhela 65, 66, 71, 108.
 Kerenia 52.
 Kerija-darja 287.
 Kermansah 128.
 Kerminský okruh 170.
 Kerner 175.
 Keser 118.
 Ket 200.
 Keum-kangsan 310.
 Khaipur 390.
 Khamtové 435.
 Khasiové 396, 435.
 Kheri 362.
 Khondové 370.
 Khotan 430, 431.
 Khoturská krajina 117.
 Khus 370.
 Kia-hing 230.
 Kia-kiang 232.
 Kia-ling ho 232.
 Kiang-su 231, 238, 278.
 Kiau-čeu 236, 238, 240.
 Kiau-čeuská zátoka 236, 237.
 Kibris 50.
 Kičvar (Kičivar) 360, 393.
 Kidron 96.
 Kidronské údolí 95, 96.
 Killis 69.
 Kilung 351, 352.
 Kinabalu 454.
 Kin-čau 213.
 King-sha 250.
 King-to-čen 246.
 Kinchinjunga 357, 359.
 Kinsai 241.
 Kin-sa-kiang 232, 286.
 Kioto 316, 325, 330, 330, 336, 337, 341, 342.
 Kipčaci 182.
 Kipčak 181.
 Kirensk 219.
 Kirgiz-nor 289.
 Kirgizové 22, 143, 167, 174, 182, 183, 184, 185, 200, 289, 298.
 Kirgizská step 160, 179.
 Kiria 298.
 Kirijské pohoří 283, 285.
 Kirin 210, 211, 214.
 Kirišima 314.
 Kirman 120, 129.
 Kirtharské pohoří 114.
 Kisilbasové 54.
 Kiskovodsk 154.
 Kishjar 154.
 Kiso-(gava) 315.
 Kison 87.
 Kistna 363, 417.
 Kitajský razjezd 204.
 Kiung-čeu 254.
 Kišiu 10, 311, 312, 314, 333, 334, 345, 346.
 Kiutahia 35, 111.
 Kjačta 202, 205, 219, 280, 301, 430.
 Kjurán 176.
 Klabat 454.
 Klaproth Jindřich Julius 159.
 Klingové 370, 449.
 Ključevská sopka 10, 220.
 Knidos 43.
 Ko 45.
 Kobdo 289, 299, 301.
 Kobe 325, 337, 342.
 Kobo-Daiši 328.
 Kobi 344, 362.
 Kočín 414, 415.
 Kotičina 433, 434, 436.
 " Dolní 442.
 " Francouzská 442, 443.
 Kočičinové 22.
 Kočinské království 415.
 Kočové 435.
 Kohrudské pohoří 118, 130.
 Kojský záliv 13, 45.
 Kokan 160, 164, 174, 178, 430.
 Kokanada 418.
 Kokanci 182.
 Kokanské pobřeží 410.
 Kokanský chanat 173.
 Koko Malý 450.
 " Velký 450.
 Kokoské ostrovy 450.
 Kokosové souostroví 450.
 Kolahor 357.
 Kolaové 369.
 Kolasi 455.
 Kolčak 9.
 Kolhové 369, 375.
 Kolchis 146.
 Koljučinský záliv 8.
 Kolombo 424, 425, 426.
 Kolsu-mia 342.
 Kolumbovo pohoří 283.
 Kolumbus 7.
 Kolyrna 9, 187, 218, 221.
 Kolymský Nižnij 219.
 " Srednij 219.
 " Verchnij 219.
 Kolyvaň 200, 201, 218.
 Komandorský ostrov 9, 226.
 Komei-tenno 334.
 Komiguin 454.
 Komnenové 43.
 Komorin 12, 16, 414.
 Končakovskaja 4.
 Konduči 426.
 Konfu-tse (Konfucius) 234, 237, 256, 257, 302, 304, 320, 330.
 Konia 28, 30, 35, 36, 37, 68, 111.
 Konkanské pobřeží 363.
 Konobin 81.
 Konpinskaja 218.
 Konstantinovsk 220.
 Kopál 180.
 Kopet-dagh 176.
 Korat 439, 442.
 Kordon Frt. 137.
 Korea 10, 301, 330, 332, 352.
 Korejci 22.
 Korejský průliv 10, 11.
 " záliv 214.
 Korintji 452.
 Korjaci 220, 221, 222, 223, 224.
 Korkhar 61.
 Korna 61.
 Koromandelské pobřeží 12, 363, 437.
 Korzakov 226.
 Korzakovsk 226.
 Kořenský Jos. 311, 324, 332, 344.
 Kos 13, 45.
 Kosak 28.
 Kosogol 289.
 Kostenko 430.
 Koš-Hannes 59.

- Košin A. 162.
 Kotabat 455.
 Kotah 399.
 Kotalský průsmyk 132.
 Kota Radjah 462.
 Kotelný 8.
 Koto 302.
 Kovinskaja 219.
 Kozaci (Kajzáci) 182.
 Krahská sije 434.
 Krakatoa 452, 453.
 Krasnojarsk 197, 199, 201, 218.
 Krasnov P. M. 204, 217, 259.
 Krasnovodsk 156, 162, 165, 176.
 Kreitner 291, 433.
 Krésus 30.
 Kreštovaja Cora 146.
 Krim 156.
 Křišna 11, 16, 363, 373, 374.
 Krmakora 164.
 Kroma 432.
 sv. Křiže zátoka 223.
 Ktesifon 64.
 Kuba 154.
 Kubaň 4, 5, 6, 142, 143, 154.
 Kubaňsko 147, 148, 152, 154.
 Kubbet-es Sachra 92.
 Kublajchan 252, 265, 332.
 Kubo-Jeritomo Minamoto 332, 342.
 Kuča 298.
 Kudrun 43.
 Kuej-čeu 246, 247.
 Kuei-jang 246.
 Kuei-lin 245.
 Kuen-lun 15, 283, 294, 298, 430.
 Kufa 64.
 Kuh-i-Baba 135, 138, 140.
 Kuh-i-Buhl 118.
 Kuh-i-Dena 117.
 Kuh-i-Hazar 117.
 Kuh-i-Serd 117.
 Kuh-Sefrid 135.
 Kuh-Siah 135.
 Kulistan 120, 130.
 Kuiper 468.
 Kuku-nor 18, 284, 430, 433.
 Kukunorské pohoří 284.
 Kuldža 180, 288, 299, 430, 431.
 Kulinské souostrovi 450.
 Kuliové 369.
 Kultuk 204.
 Kulunské jezero 208.
 Kum 127.
 Kuma 2, 160.
 Kumamoto 346.
 Kumaon 395.
 Kume 350.
 Kunaširi 349.
 Kundnus 135.
 Kunek 75.
 Kungrad 167, 180.
 Kupang 475.
 Kur 6, 129, 142, 146, 147, 150, 152, 156, 160, 161.
 Kurdistan 60, 120.
 Kurdové 22, 25, 27, 38, 54, 59, 60, 65, 69, 130, 132, 148, 150, 151.
 Kuren 301.
 Kurgan 200.
 Kurgentaš 179.
 Kurily 9, 317, 337, 347, 348.
 Kurily Jižní 225.
 Kurja Murja 12, 106, 388.
 Kuro-sio 350.
 Kuruňgové 377.
 Kuruk-tag 298.
 Kurzon, lord 295.
 Kusinara 373.
 Kusu 362.
 Kušbek Jakub 430.
 Kušk 139, 140, 177.
 Kutais 150, 152, 157, 158.
 Kutaissko 147, 148.
 Kutak 418.
 Kutinotsu 337.
 Kuveit 72.
 Kuzkin 218.
 Kvana (Kvanon) 251, 339, 341.
 Kvang-čeu-čvan 238.
 Kvang-si 244, 245.
 Kvang-tung 11, 211, 242, 245, 278.
 Kydnus 47.
 Ky-fu 237.
 Kypr 12, 50, 51, 72.
 Kyzyl-Arvat 164, 176.
 Kyzyl-Irmak 18, 26, 27, 39.
 Kyzylkum 160, 162, 175.
 Kyzyl Raja 182.
 Kyzyl-Uzen 18, 120, 124, 160.
 Labo 455.
 Labourdonnais 418.
 Labrang 295.
 Labuan 473.
 Ladakh 285, 394.
 Ladakie 81.
 Ladrony 429.
 Lahore 376, 389, 390, 401, 432.
 Lahul 360.
 Laičeu 241.
 Lajtik 287.
 Lakkadivy 12, 427.
 Laknau 404.
 Lakšmi 374.
 Lalpura 114.
 Lambi 438.
 Lamnamsi-Nammun 433.
 Lampong 463.
 Lampongové 460.
 Lampung 439.
 Lamurti 193, 220, 221.
 Lanag-tso 360.
 Lančeu 230, 231, 251, 284.
 Landak 472.
 Lang-son 446, 447.
 Lan tsan-kiang 286, 433.
 Laojové 435, 436.
 Laotse 258.
 Laptov 8.
 Laristan 129.
 Larnaka 52.
 Las 140.
 Las Islas Adjauntes 484.
 Laskin 191.
 Latahieh 113.
 Launaj 32.
 Lavu 453.
 Layard 62.
 sv. Lazara souostrovi 481.
 Lazarijeň 96.
 Lazové 42, 56, 150, 151.
 Leah 464.
 Leary Gustav 74.
 Ledové moře 17.
 Leh 285, 359, 394, 431.
 Lehmann 303.
 Lemblu 475.
 Lena 4, 6, 8, 17, 19, 20, 164, 187, 193, 202, 218.
 Lenkoran 156.
 Leontes 72, 74.
 Lepar 464.
 Lepsa 180.
 Lepsinskoi 180.
 Lerche 185.
 Leros 45.
 Lesbos 13.
 Lesgirové 150, 151.
 Levanta 13, 27.
 Levantské moře 13.
 Leyden 468.
 Leytu 484.
 Lhasa 290, 291, 292, 295, 362, 430, 431.
 Liao 211, 212, 229.
 Liao-jang 214.
 Liaotung 11, 199, 207, 208, 212, 214.
 Libanon 16, 72, 74, 77—79, 82.
 Libanonie 80.
 Libanonská dráha 77.
 Libnan 78.
 Light 447, 448.

- Limasol 52.
 Li-na-hong 481.
 Lindau l'avel 36.
 Lindzeh 121.
 Lingajský záliv 484.
 Lingga 464.
 Linggaské souostrovi 456, 464.
 Listveničnaja 203, 204.
 Lisvori 32.
 Lišči ostrovy 227.
 Litang 251.
 Liu-kiu 11, 337, 347, 349.
 Ljachovské ostrovy 6.
 Ljehov 8.
 Ljukčunská proláklna 15, 289.
 z Lobkovic Jan 96.
 Lobnor 15, 18, 284, 287, 289,
 430, 431.
 Loczy 433.
 Lod 90.
 Lodní ostrov 468.
 Logar 137.
 Loghar 414.
 Lohija 106.
 Lojelin 209.
 Lomblem 475.
 Lombok 453, 455, 456, 475.
 Lopatka 10, 348.
 Lopez di Legaspi 481.
 Lotova žena 349.
 Louis J. H. H. 295.
 Luang-Prabang 442.
 Lubang 484.
 Ludhiana 401.
 Luhu 474.
 Lu-kiang 286, 433.
 Luknov 404, 405.
 Lundikhan 136.
 Lungové 251.
 Luristan 128.
 Luse 452.
 Lushaj 437.
 Luzon 11, 18, 333, 481, 485.
 Lycie 28, 46.
 Lydda 90.
 Lydie 28.
 Lyell 405.
 Lykaonie 28, 30, 47.
Madania 34.
 Maderské moře 471.
 Madjapahit 471.
 Madras 370, 375, 376, 379,
 380, 385, 388, 416, 417, 418.
 Madura 416, 453, 456, 460,
 464, 471.
 Maďari 23.
 Magelhães 429, 481.
 Magelhãesův průliv 385, 387.
 Magnesie 30, 112.
 Maghada 382.
 Magok 434, 438.
 Maha 369.
 Mahakkam 454.
 Mahanadi 363, 370, 418.
 Mahabarata 377.
 Maharatové 384, 385, 398, 412.
 Mahavira 375.
 Mahé 414, 442.
 Mahmud 117.
 " Gazni 382.
 Makalla 107.
 Makao 233, 238, 242, 244.
 Maidr 196.
 Maja 202.
 Majkop 143.
 Majmačin 202, 205, 301.
 Majsur 385, 414, 415.
 Majsurské království 414.
 Kakassar 474.
 Makassarové 474.
 Makassarský průliv 473.
 Makjan 476.
 Malabar 415.
 " Hill 411, 412.
 Malabarové 425.
 Malabarské pobřeží 363, 376,
 385, 410, 429.
 Malacké státy 434.
 Malacký průliv 9.
 Malajové 369, 435, 452, 478.
 Malajské souostrovi 18, 451,
 456.
 Malajský půlostrov 11, 433,
 447.
 Malaka 22, 434, 450, 455.
 Malatia 59.
 Mal-Atlymskoje 218.
 Maldiva 428.
 Malé 428.
 Maledivy 12, 427.
 Malhar Ra Holkar 398.
 Mallabon 481.
 Maloasijská vysočina 16.
 Malvská planina 363.
 Manai 474.
 Manárská zátoka 12, 414, 421.
 Manasarovar 360.
 Manas Bálské jezero 358.
 Manči 438.
 Manda-Kolhové 369.
 Mandalaj 437, 438.
 Mandamados 32.
 Mandol 464.
 Mand-rud 120.
 Mandova 398.
 Mandžu 254.
 Mandžurové 22, 216.
 Mandžursko 208, 210, 228,
 236, 280.
 Mangalor 370, 414.
 Mangušlak 164.
 Manhata 360.
 Manila 481, 482, 483.
 Manipur 396.
 Manissa 30.
 Manohové 485.
 Manuův zákonník 377.
 Manyč 2, 142, 143.
 Mapang-tso 360.
 Margelan 178.
 " Nový 174.
 " Starý 174.
 Maragha 132.
 Marakanda 170.
 Maras 69.
 Märcker 41.
 Mardin 69.
 Mardocheus 126.
 Mariany 485.
 Marienfed 151.
 Marinka 362.
 Mariinsk 218.
 Marina 52.
 Marinduque 484.
 Mar Jan 80.
 Marka Pola pohorí 283.
 Markham 356.
 Markovo 222, 224.
 Markovskoje 219.
 Marmarské moře 14, 34, 38,
 111.
 Marmora 38.
 Maronité 80, 81.
 Marrové 390.
 Martabanská zátoka 11, 433.
 Martaban 438.
 Martin Jos. 431.
 Martini Martin 429.
 Marym 173.
 Marynský post (Marynsk) 222,
 223, 224.
 Masari-Serif 138.
 Mashate 484.
 Maskat 107.
 Masulipatam 417, 442.
 Maskelské jezero 118.
 Matan 473.
 Mataram 464, 465, 470, 475.
 Matěje sv. ostrov 227, 438.
 Matouše sv. ostrov 9.
 Matura 426.
 Mavarové 412.
 Mavrommati 47, 48.
 Mayon 455.
 Mazenderan 131.
 Meander 27, 30.
 Medinat-el-Nabi 104.
 Medina 104, 111.
 Medové 150.

- Medvědi ostrovy 6, 7, 8.
 Medžma 109.
 Meester-Cornelis 468.
 Mekka 73, 77, 102, 104, 108, 109, 111, 401.
 Mekong 17, 232, 286, 433.
 Mekran 140.
 Melchisedech 91.
 Melik 170.
 Mellor 378.
 Melville 9.
 Menado 474.
 Menam 17, 434, 440, 441.
 Menama 108.
 Mendanao 464.
 Mendeli 70.
 Mendelijský záliv 13.
 Menderes 27.
 Mendong-Kamulan 471.
 Menheli 12.
 Mentavejské ostrovy 452, 456, 463, 464.
 Meping 441.
 Merapi 452, 453.
 Merbabu 453.
 Mergen 214.
 Merghi (Mergui) 438.
 Mergujské ostrovy 11, 438.
 Meromské jezero 72, 83.
 Merové 369.
 Mersina 47, 48, 112, 113.
 Merv 139, 140, 176.
 Mervská oasa 164, 165.
 Mesere 59, 69.
 Meserib 112.
 Mesopotamie 14, 35, 36, 60, 69, 75.
 Mesopotamská nížina 18.
 Mesorea 50.
 Meshed 130, 165.
 Meshed Ali 72.
 Metelka 220, 226.
 Mijake 349.
 Miako 341.
 Miao-tse 252.
 Mihalič 37.
 Michajlo-Semenovskaja 214.
 Michajlovsk 176, 226.
 Mijake 349.
 Mijako 350.
 Mikado 332.
 Mikuláš 163.
 " I. 206.
 " II. 197.
 Milét 29.
 Milum 357.
 Mindanao 11, 18, 454, 481, 484, 485.
 Mindoro 484, 485.
 Mingové 217, 239, 252.
 Mingrelci 150, 151.
 Min-ho 232, 248.
 Minikoi 419, 428.
 Mino 317.
 Minové 369.
 Minšan 230, 232, 285.
 Minusinsk 201, 218.
 Mirat 402.
 Mirdan 140.
 Miriam 384.
 Mi-amis 484.
 Mithankot 360.
 Mo 389.
 Modrá řeka 17, 39, 239, 248.
 Modré hory 363.
 Mohamed 130.
 " II. 33.
 Mohaméra 65.
 Moiské hory 443.
 Mojové 436.
 Mojžiš 86.
 Mokka 105.
 Molmen (Maulmain) 434, 438, 439.
 Molukky 18, 385, 429, 452, 454, 456, 476.
 Molukky Malé 476.
 Momein 246.
 Monagirové 220.
 Mongkut 439.
 Mongolové 22, 117, 216, 234, 298, 300, 371.
 Mongolsko 210, 228, 281, 299.
 Mont Everest (Ivrist) 15, 357.
 Mont Blanc 295.
 Monte Rosa 294.
 Montrad 472.
 Moolenolist 468.
 Moorcroft 432.
 Mopleové 428.
 Moria 91, 95.
 Morotai 476.
 Morové 485.
 Morrison 350.
 Moršadi 357.
 Mosera 12.
 Moskonisia 33.
 Moskvitin Ivan 7.
 Mostok 154.
 Mosul 69, 71.
 Motir 476.
 Mount Auckland 302.
 Mount Harriet 450.
 Mount Koyob 450.
 Mrtvé jezero (mofe) 18, 72, 83, 84, 85, 86, 96.
 Mrtvý Kultuk 162, 179.
 Mubarras 108.
 Mucuhito 334.
 Mudania 111.
 Mugodžarské vrchy 4, 162, 164, 179.
 Muhamed Ali Mirza 122.
 Mukden 206, 211, 213, 215, 280.
 Müller Fr 369, 435.
 Mundové 22, 369, 370.
 Munku Sardy 289.
 Muntefikové 63.
 Murad 56, 59.
 Muravěv Amurský 206.
 Muravěvův mys 226.
 Murgab 140, 165, 168, 177, 283.
 Murghabská rovina 129.
 Multan 390.
 Muna 474.
 Muntok 464.
 Murroo 332.
 Murray 127, 372.
 Muřšidabad 379, 405, 406.
 Muru 165.
 Mur-usu 232, 286.
 Musa džebel 72, 109.
 Musesferabad 360.
 Musah 419.
 Musi 452, 463.
 Mustagh 285.
 Mustan 289.
 Musil Alois 96, 111.
 Muš 59.
 Mušir-ed-Daul 125.
 Muški 140.
 Muškotov 288, 289, 430.
 Muškotovovo pohoří 284.
 Multra 373, 398.
 Muzart 287.
 My Bernard 434.
 Mykalské pohoří 43.
 Mys Čaplin 224.
 Mysia 28.
 Mysová 204, 219.
 Mýsí ostrovy 227.
 Mytilene 13, 32, 113.
 Mytho 444.
 Nablus 87, 88.
 Nadin-sah 117.
 Nafa 337, 350.
 Naftali 87.
 Nagasaki 24, 330, 333, 337, 338, 345.
 Nagkon-Vat 442.
 Nagoja 342.
 Nagové 375, 396, 435.
 Nagpur 419, 420, 421.
 Nahr el Asi 73.
 Nahr el Litani 72.
 Nachičevan 55, 154.

Nachičevansko 147.
 Naj Cornelius 7.
 Naim 87.
 Nainital 359.
 Naktang 431.
 Naktung-(gang) 302.
 Nama 433.
 Namangan 161, 174, 178.
 Nammun 442.
 Nan-čang 246.
 Nanda Devi 357.
 Nanga-Parbai 357.
 Nangkaury 451.
 Nan-king 233, 238, 239, 254.
 Nan-ling 230, 246, 247.
 Nansen 9.
 Nan-san 284.
 Napoleon 355.
 " III. 442.
 Narajani 357.
 Narbada 12, 16, 363, 368, 369, 370.
 Nar-Kadis 73.
 Narkondam 450.
 Narym 161, 218.
 Nasili 31, 46.
 Nasira 87.
 Nasr-ed-Din 125.
 Nass 462.
 Nassauské ostrovy 46.
 Natolie 27.
 Nattung 434.
 Natunské ostrovy 473.
 Nausa J. 124.
 Naxos 54.
 Nazaret 87.
 Neapolis 88.
 Nebo 86.
 Nebukadnezar 62, 66, 76.
 Nedjef 72.
 Nedžd 16, 66, 108.
 Netud Malý 108.
 " Velký 108.
 Negapatan 416.
 Negato 334.
 Negrais 434.
 Negri 448.
 Negriti 22, 485.
 Negros 114, 455, 484, 485.
 Nehavend 127.
 Neira 478.
 Němci 151.
 Nepal 292, 296, 362, 392, 395.
 Nerčinsk 197, 199, 205.
 Nestoriáni 58, 59, 67, 376.
 Nevarové 395.
 Něvelský G. J. 206.
 Nevšer 40.
 Newkosie 50, 51.
 Ney Elias 430, 431.

Ngang-King 248.
 Ngan-hvei 248.
 Ngošanská vysočina 231.
 Nias 452, 456, 463, 464.
 Nicaea 34, 35.
 Niebuhr Karsten 111, 129, 261.
 Niigita 334, 338, 343.
 Niibama 318.
 Nikaria 44.
 Nikko 343, 344.
 Nikobar Malý 450, 451.
 " Velký 450, 451.
 Nikobary 11, 22, 388, 450.
 Nikolaja 158.
 Nikolajevsk 205, 206, 214, 220.
 Nikolsko (Nikolskoje) 214.
 Nikomedie 38.
 Nikosia 50.
 Nilgiri 363.
 Nilgirske hory 363.
 Nimrud 58, 62.
 Nin-Bin 443.
 Niugpo 241, 254.
 Ninguta 214.
 Ninive 62, 158.
 Nintoku 342.
 Nipon 10, 311, 314, 338.
 Nirisské jezero 120, 129.
 Nisibin 69.
 Nisyros 45.
 Nišapūr 130.
 Niučuang 211, 212, 213, 254.
 Njamsk 468.
 Njat 181.
 Nobel 155.
 Nolde 99.
 Nonni 209.
 Nordenskiöld 68, 187.
 Nordenskiöldovo moře 6.
 Nordmannova jedle 147.
 Norsko 226.
 Norzunov 291.
 Nosairové 81.
 Nosticová 408.
 Nová Sibiř 6, 8.
 Nová Země 6, 7, 194.
 Novgorod Nižni 198, 202.
 Novij Selenginsk 219.
 Novorosijsk 154, 156.
 Nubra 359.
 Nucha 147, 156.
 Nukra 86.
 Nuksan 283.
 Nuvak 227.
 Nunkun 357, 358.
 Nur 132.
 Nura 160, 181.
 Nuradžapur 426.
 Nurelia 426.

Nur Jehan 384.
 Nusa 471.
 Nussaheli 454.
 Nuvara Eiya 426.
 Ob 6, 7, 17, 20, 187, 200, 218, 282.
 Obdorsk 201, 218.
 Obiské souostroví 476.
 Obručev 234, 288.
 Oberhummer 41.
 Obščij Syrt 179.
 Odesa 42.
 Ochotsk 221.
 Ochotské moře 7, 9, 188, 198, 226.
 Očhranov 95.
 Ofir 434, 452.
 Okama 344.
 Oki 338.
 Okinava 350.
 Okinova-ken 337.
 Olba 47.
 Oldham 405.
 Olehle 462.
 Olekma 202.
 Olekminsk 203, 218.
 Olenek 187, 218.
 Oljutové 220, 221.
 Olchon 204.
 Olti 158.
 Olivetská hora 90, 96.
 Olymp kyperský 50.
 Olympos 35.
 Olžin záliv 220.
 Oman 107, 109, 140.
 Omanský záliv 12.
 Omar kalif 64, 104.
 Omarova mešita 90.
 Omola 6.
 Omoso 214.
 Omri 88.
 Omsk 200.
 Onorsk 226.
 Onrust 468.
 Ontake 313.
 Orang-kubové 460.
 Ordos 285.
 Ordská step 229, 230, 231.
 Orenburk 174, 180, 185.
 Orchon 300.
 Orient 24.
 Orisa 410.
 Orleanský princ 431.
 Ormuzd 411.
 Ormuzský průliv 12, 107, 117, 118.
 Oročové 220, 225.
 Orontes 72, 73, 74.

- Orsk 180.
 Osaka 334, 336, 337, 342.
 Osama 313, 314.
 Oseti 148, 150, 151.
 Osmandyk 41.
 Osmani 22, 36.
 Ostáci 22, 193, 195, 201, 218.
 Ošima 350.
 Otsu 342.
 Ottmann 328.
 Oudhe 382.
 Ovari 314.
 Oxus 160.
 Ozch (Os) 174.
- P**adang 462, 464.
 Paflagonie 28.
 Pagus 30.
 Pahang 448.
 Paju 246.
 Paknam 441.
 Paiktosan 302.
 Palatiputra 382.
 Palavan 11, 454, 481, 484.
 Palecký průliv 12, 416.
 Palembang 463.
 Palestina 72, 82, 83, 96.
 Palestinská vysočina 16.
 Palgrav 99, 111.
 Palgu-tso 358.
 Palibothra 405.
 Palimbang 456.
 Palitana 391.
 Palkova úžina 421.
 Palladius 431.
 Palmosa 45.
 Palmyra 71, 75, 101.
 Palos 474.
 Palta 407.
 Paltské jezero 358.
 Palu 59.
 Pamfilie 28, 46.
 Pamiongči 394.
 Pamir 15, 16, 160, 282, 297, 428, 430.
 Pamirskij post 282.
 Panay 484, 485.
 Pandaj 475.
 Panderma 37.
 Pandjang 464.
 Panduingové 377.
 Panch 452.
 Pangu-kong 359.
 Panipat 383, 384.
 Pantar 475.
 Pao-ting-fu 235, 236, 237.
 Papuové 452, 478, 485.
 Paradis 112.
 Paragua 481.
- Paramušir 348.
 Parau 110.
 Parrot 56.
 Parsové 106, 130, 151, 155, 411, 412.
 Parvati 374, 414.
 Pasangan 462.
 Pasargady 129.
 Pasig 482.
 Pasong 295.
 Pasumahové 460.
 Pasurnan 471.
 Pata-Hisar 168.
 Patkaj 434.
 Patna 368, 379, 405.
 Patkaj 15, 396.
 Pathinos 45.
 Pau-chui-hu 248.
 sv. Pavel 35, 36, 47, 48, 77, 97.
 Pe řeka 242.
 Pečili 231, 233, 314.
 Pečilský záliv 11, 231, 234, 236.
 Pečora 2. 4.
 Pedaios 50.
 Pedro 462.
 Pedro talie galla 422.
 Pedurutallugalle 422.
 Pechoj 4.
 Pegu 437, 438.
 Pegu-joma 434.
 Pegujský záliv 433.
 Peguská říše 434.
 Pei-ho 231, 233, 254.
 Peišan 302.
 Peking 19, 213, 229, 231, 233, 234, 235, 236, 246, 247, 280, 299, 314.
 Pél 349.
 Pe-ling 230.
 Pelinské ostrovy 475.
 Pelly 99, 111.
 Penampungang 472.
 Penck 20.
 Pendz 168, 282, 430.
 Pendžab (Pandžab) 16, 119, 137, 360, 364, 368, 378, 382, 384, 389.
 Penna 363.
 Penžinská zátoka 6.
 Pepi-san 306.
 Peraea 86.
 Perak 448.
 Pergamon 31.
 Perim 105, 106.
 Perlak 462.
 Perlové pohoří 237.
 Perm 4.
 La Perousův průliv 10.
- Perovsk 164, 174, 178, 180.
 Perovská pánev 160.
 Perry 333, 340.
 Persepolis 120.
 Persie 12, 70, 116, 117, 122.
 Perský záliv 12, 71, 72, 118, 120, 128.
 Peršané 22, 51, 122, 129, 167.
 Peskadorské ostrovy 241, 350, 352.
 Pešavar 136, 359.
 Pešavara 359.
 Pétigorsk 154.
 Petro-Alexandrovsk 174.
 Petropavlovsk 200, 221.
 Petrovsk 154, 220.
 Petr Veliký 162, 163, 355.
 Petra Velikého zátoka 207.
 Pettah 425, 426.
 Pěvcov 430.
 Phasis 6.
 Philadelphia 86.
 Pieng-jang 214, 353.
 Pik Tjara 226.
 Pirkhul 114.
 Pilenkova Ves 151.
 Pinto Mendez 429.
 Pisga 86.
 Pisidie 28.
 Pišavar 389.
 Pittakos 32.
 Phomačang 358.
 Plaseja 385.
 Platana 42.
 Plinius 145.
 Plomari 32.
 Plütschau 376.
 Pnom-Penh 433, 445.
 Podkamenno-Tunguskoje 218.
 hora Pohoršení 96.
 Point de Galle 24, 426.
 Pojang 246.
 Pojarkov 206.
 Pokrovská 212.
 Pola 431.
 Polo Maffio 185.
 „ Marko 241, 265, 333, 428.
 „ Nicolo 185.
 Polyknitos 32.
 Polykrates 44.
 Polynesiané 478.
 Ponasidia 349.
 Pondišeri 385, 416, 442.
 Ponpisaj 433.
 Ponsai 442.
 Pontianak 472.
 Pontus 28, 42.
 Popov 229.
 Poppan 464.
 Porsuk 35.

- Port Artur 199, 207, 211, 212, 236, 280.
 Port Blair 450.
 Porter 159.
 Port Hamilton 310.
 " Lazarev 308
 " Lloyd 349.
 " Princessa 484.
 Portsmouthský mír 214, 226, 306.
 Potala 295, 296.
 Potanin 430, 431.
 Poti 145 152, 157.
 Pra-Bat 442.
 Praha Nová 151.
 Prau 453.
 Preangerská provincie 470.
 Přetát Oldřich 96.
 Přípariště ostrovy 450.
 Princovy ostrovy 38.
 Princův ostrov 471.
 Prinkinos 38.
 Promé 434, 437, 438.
 Propontis 34.
 Předkavkazsko 142, 147, 152, 154.
 Převalsk 430
 Převalské pohoří 283
 Převalský Mikuláš 284, 285, 287, 291, 430.
 Přimofí (Sibiřské) 186, 217, 220.
 Psara 31.
 Pšavové 150
 Ptáci jezero 196.
 Ptolomais 80.
 Pujan 437.
 Pulo Condorské souostrovi 444.
 Pulo Laut 473.
 " Pinang 448, 449.
 " Tentalam 449.
 Pumpelly 431.
 Punai 415.
 Pung-lung 434.
 Pur-Ali 140.
 Puri 418.
 Pusan 434.
 Putjat 430.
 Putučuri 385.
 Pythagoras 44.
 Quelpart 302, 306.
 Quetta 140.
 Quinhon 443.
 Raas 471.
 Rabbath-Ammon 86.
 Radima 362.
 Radžestan 397, 398.
 Radžputana 382, 397.
 Radžputové 397.
 Rajamahendri 418.
 Rajputana 384.
 Rakata 453.
 Rakus-tal 360.
 Ram 476.
 Rama 373, 377.
 Ramayana 377.
 Ramdaspur 389.
 Ramleh 90
 Ramohun Roy 375.
 Ramusové 369.
 Ramův most 421.
 Ran 12, 391.
 Randsit-Singh 389.
 Rangun 379, 437.
 Ranpur 403
 Rantan 464.
 Ras el Hadd 12.
 Ras Musandim 12.
 Ras-Sejan 12
 Ratna pura 438.
 Ratzel Bedřich 55, 370.
 Ravalpindi 389.
 Ravi 389.
 Ravun 453
 Rayak 79, 112.
 Ražput 391.
 Reclus 284
 Rečangové 460.
 Redjang 454.
 Rein 316, 335.
 Rempang 444.
 Rennan 220.
 Rennenkampf 209
 Resa 127.
 Rešt 120, 122, 131
 Rhins 431.
 Rhodos 13, 45, 113.
 Ricci 259.
 Richard Lvisrdce 51.
 Richardson 340.
 Richthofen 230, 231, 232, 282, 285, 288, 431.
 Rijswijkkanal 468
 Rimskij-Korsakov 226.
 Rindžani 453.
 Rio 464.
 Rion 6, 146, 147, 157.
 Riouvské souostrovi 456, 464.
 Ritterovo pohoří 284.
 Rivière 446.
 Roba el Chali 108.
 Rohilasevé 403.
 Rohilkand 403
 Rokan 452.
 Romania 11, 447.
 Romblon 484.
 Rori 390
 Rose 185.
 Rotaringin 473.
 Rotti 475
 Rudé moře 12, 72.
 Rudolf (kor. prince) 90, 93.
 Ruggiero 259.
 Rumili Hissar 38.
 Rupat 464.
 Rupshu 358, 394.
 Ruské pohoří 283.
 Ruský ostrov 206.
 Rusové 151.
 Rykovsk 226.
 Řekové 25, 27, 51, 54.
 Saadi 120, 128, 133.
 Sabanča 155.
 Sabandja 35.
 Sacasenum 146.
 Saddle Hill 450.
 Sadija 15, 292.
 Sadlier 111.
 Sado 338.
 Saerisu 90.
 Safed 113.
 Safeta 88.
 Safranbol 39.
 Sagar 407.
 Sahenské jezero 118.
 Saharanpur 401, 402.
 Sachalin 10, 17, 24, 186, 206, 217, 220, 225, 226, 227, 347.
 Sakhalian argga khader 226.
 Saida 80, 81, 113.
 Saigon 444, 456.
 Sain-Noionský chanát 301.
 Saivové 373.
 Sajanské pohoří 15, 201, 289.
 Sakaria 26, 27, 35, 38, 39.
 Sakatalsko 147.
 Saladin 63.
 Salak 453.
 Salem 91, 416.
 Saljaný 156.
 Salsette 413.
 Saluin 11, 17, 232, 286, 433.
 Samane 462.
 Samanella 421.
 Samar 484.
 Samara 180, 185, 199.
 Samarah 63.
 Samarang 458, 466, 470.
 Samarie 87.
 Samarkand 162, 164, 170, 172, 176.
 Samarkandsko 170, 186.
 Samarovsk 201, 218.

- Samari 87, 88.
 Sambas 472.
 Sambor 433.
 Sambu 475.
 Samiran 140.
 Samojedi 22, 192, 193, 201, 218.
 Samojedský půlostrov 6, 187.
 Samos 13, 43, 44.
 Samsahská zátoka (záliv) 11, 237.
 Samsun 14, 40, 41, 59, 71, 113.
 Samsun-dagh 43.
 Samsunská zátoka 41.
 Samur 154.
 Sana 105.
 Sanbhalpurské údolí 410.
 Sandakan 473.
 Sandani 330.
 Sanderban 363.
 Sandik Kančan 177.
 Sangar 475.
 Sangirské ostrovy 474.
 Sangpu 15, 292, 357, 362.
 San-hsing 214.
 Saniková ostrov 9.
 Sapfo 32.
 Sapudi 471.
 Saputan 454.
 Sarabat 27.
 Saramethi 434.
 Saratov 180.
 Saravak 472, 473.
 Saravaské knížectví 473.
 Saravan 140.
 Sarda 361.
 Sardanapal 48.
 Sardy 30.
 Sargut 218.
 Sari-Kamiš 162.
 Sarikové 140, 177.
 Sarnehan 28.
 Saronská rovina 97.
 Sartové 163, 182, 289, 298.
 Sarykol 282.
 Sary-su 160, 179, 181.
 Sary Turgaj 180.
 Sassan 116.
 Sassanovci 64, 411.
 Sašversk 219.
 Satledz 285, 289, 359, 360.
 Satrunjaja 391, 392.
 Satsuma 354, 346.
 Saumal-kul 160.
 Saunders 356, 357.
 Sava 475.
 Sawa-Ghat 394.
 Saveh 127.
 Savitri 377.
 Scalonov 113.
 Sebon 464.
 Sebu 484.
 Sedlová hora 450.
 Semun 434.
 Senenddagh 56.
 Seřidpoši 135, 136.
 Seřidské horstvo 114.
 Seři ed Din Isak 132.
 Seihun 47.
 Seiroku Honda 350.
 Seistanská planina 18.
 Sekong-Sebong 433.
 Selangor 448.
 Seldžukovci 36.
 Seldžukové 36, 59.
 Seleijer (Selajar) 474.
 Selenga 15, 20, 204, 289.
 Seletské pleso 182.
 Seleucie 64, 73.
 Seleukös I. Nikator 165.
 Seleukovci 64, 116.
 Semang 22.
 Sembilan 448.
 Semenov Pavel 185.
 Semeru 453.
 Semipalatinsk 180, 182, 200.
 Semipalatinsko 164, 178, 182, 186.
 Semirěčensk 160.
 Semirěčenská step 289.
 Semirěčensko 164, 178, 180, 186.
 Sempu 471.
 Sendai 343.
 Sendoro 453.
 Sengora 449.
 Sepselská rovina 97.
 Seran 18, 454.
 Serbol 109.
 Sergiopol 180, 182.
 Serd-i-Kuh 117.
 Seringapatnam 385, 415.
 Serong 399.
 Serpa 399.
 Seto uchi-umi 312.
 Setzer 111.
 Seul 214, 302, 305, 307, 352.
 Sevadzi 398.
 Sevanské jezero 59.
 Severzov 430.
 Shajok 359.
 Shaw 358, 430.
 Shir-dar 173.
 Shomad 437.
 Shu 250.
 Shudagan 437.
 Schlagentweit Adolf 298, 355, 430, 432.
 — Heřman 298, 430, 432.
 — Robert 298, 355, 360, 430, 432.
 Schliemann 33.
 Schmidt Emil 425.
 Schulz 159.
 Siahpoši 135, 136.
 Siak 452, 464.
 Siam 434, 435, 439.
 Siamci 22, 435.
 Siamský záliv 433.
 Siang-tau 246.
 Siangkung-tau 237.
 Sibiř 4, 14, 19, 21, 24, 186, 192, 197.
 Sibiř Nová 217, 219, 226, 230.
 Sibiřská dráha 198.
 Sibuyan 484.
 Siddim 85.
 Sidharta 372.
 Sidledj 112.
 Sidon 79, 80.
 Siebold 353.
 Siel 454.
 Sievers 99, 120, 204, 238, 352, 379, 414.
 Sihsur 357.
 Sichem 87, 88.
 Sikandra 384.
 Si kiang 232, 242, 244, 245, 248, 433.
 Sikkim 295, 296, 362, 394, 395, 432.
 Silhet 396.
 Siliguri 394.
 Siloah 96.
 Simaburský záliv 346.
 Si Maloer 462.
 Simalu 452, 456, 463, 464.
 Simla 361, 388.
 Simušir 349.
 Sin 110.
 Sin-an-čin 214.
 Sinaj 96, 109.
 Sinajský půlostrov 12, 72, 109.
 Sind 359, 382, 390, 398.
 Sindeh 172.
 Sindové 398.
 Sindská nížina 360.
 Singalang 452.
 Si-ngan 230, 251, 265.
 Singapur 11, 24, 240, 380, 447, 448, 449, 452, 456.
 Singh 431.
 Singbala 421.
 Singhel 462.
 Singli Pratab 431.
 Singkap 464.
 Sin-ning (Sining) 251, 430.
 Sinob 39.
 Sinope 14, 39, 40, 41.
 Sinšur 87.
 Sion 90, 91.

- Sionská brána 91, 96.
 Sipyllos 30.
 Sirhan 108.
 Sirkars 418.
 Sita 373, 374.
 Sivas 28, 40, 59.
 Skardo 359.
 Skarpanto 46.
 Skio 31.
 Skobelev 176.
 Skurátov 218.
 Skutari 14, 35, 38, 68.
 Slamát 453.
 Sloni ostrov 438.
 Smyrna 27, 29, 31, 40, 43, 46, 47, 52, 113.
 Smyrnenský záliv 31.
 Soboku 473.
 Sodoma 85.
 Sogdiana 162.
 Sojotové 219.
 Sokia 112.
 Sokotora 12.
 Solimanské pohoří 114, 135, 389.
 Solimanův trůn 114.
 Solo 453.
 Solon 30.
 Solor 475.
 Soma 30, 31, 112.
 Somalci 105.
 Somalské pobřeží 12, 388.
 Somalsko 106.
 Sombrova dráha 451.
 Song-koi 434, 443, 445, 447.
 Sontaj 445.
 Sopečné ostrovy 349.
 Sopečný záliv 347.
 Spiti 360.
 Sork 90.
 Spojené Státy 236.
 Sporady 43, 44.
 Srétsk 205, 212.
 Srinagar 393, 431.
 Srinagarské jezero 358.
 Stahl 124, 126, 128.
 Stamrich Dr. 68.
 Stancho 45.
 Stanovoj Chrebet 15, 20, 187, 222.
 Stavropol 143, 148, 154.
 Stavropolsko 147.
 Steller 8.
 St. George 418.
 St. Kedah 449.
 Stolička 356, 430, 432.
 Strabon 42, 48, 161.
 Středozemní moře 12.
 Střecha světa 282.
 Suptau 254.
 Su-čeu 229, 233, 240, 280.
 Suez 11, 72, 380.
 Suezský průplav 24, 412.
 Suezský záliv 12, 109.
 Sugi 464.
 Suchumkale 5, 145, 158.
 Suchumsko 147.
 Sukabumi 473.
 Sukadana 473.
 Sukkhur 390.
 Sulské ostrovy 475, 485.
 Sultanabad 128.
 Sulu 484.
 Suluské moře 455.
 „ „ souostrovi 454, 481.
 Sumatra 11, 18, 22, 452, 455, 456, 460.
 Sumba 18, 453, 456, 475.
 Sumbava 453, 455, 456, 475.
 Sumbing 453.
 Samida-(gava) 315, 338.
 Sunderbunds 362.
 Sundové 466.
 Sundské ostrovy 429.
 „ „ Malé ostrovy 18, 452, 453, 475.
 „ „ Velké „ 18, 452, 460.
 Sundský průliv 452.
 Sundry Malé 452.
 „ „ Velké 452.
 Sundža 150.
 Sungari 190, 209, 210, 214, 215.
 Sungei-Ujong 448.
 Sungi Duri 472.
 Supan 229.
 Supehan 58.
 Sur 80.
 Surabad 118.
 Surabaja 458, 466, 467, 468, 470.
 Surachana 155.
 Surakarta 465, 470.
 Surat 410, 411, 442.
 Surigao 484.
 Surma 396.
 Susy 128.
 Sutlej 360.
 Svanové 148, 150.
 Svat 139.
 Svatá jezera 15, 289, 360, 432.
 Svatostěpánská brána 91.
 Světoj 204.
 Svoboda 451.
 Svojsik Alois 324.
 Sylvia 350.
 Symi 45.
 Syr-(darja) 17, 18, 160, 161, 162, 164, 173, 174, 176, 181, 185, 186, 288.
 Syrie 62, 72, 73, 74, 80, 81, 82, 108.
 Syrská vysotina 16.
 Szechenyi 432.
 Šahrud 130.
 Šalomoun 78.
 Šakuntala 377, 382.
 Šaman-ak-kul 180.
 Šamarové 63.
 Šambo 298.
 Šammar 16.
 Šammarská plosina 108.
 „ „ říše 108.
 Šamo 15, 285, 288, 299.
 Šanyl 151.
 Šandrakupta 382.
 Šang-hai 24, 210, 229, 233, 240, 241, 254, 280, 345, 433.
 Šan-kuan-lin 215.
 Šanové 435.
 Šan-si 231, 251.
 Šanská říše 434.
 Šanské státy 437.
 Šantung 207, 230, 233, 236, 238, 246.
 Šarap 359.
 Šasí 247.
 Šat-el-Arab 61.
 Šat-el-Hai 61.
 Šemachá 147.
 Šemachá Nová 156.
 „ „ Stará 156.
 Šemran 126.
 Šen-King 280.
 Šen-si 231, 251.
 Ševangské jezero 150, 158.
 Šibské sady 338.
 Šigatse 297.
 Šikarpur 390.
 Šikoku 10, 311, 312, 318, 344.
 Šilka 197, 199.
 Šilong 396.
 Šimoda 314, 333.
 Šimonoseki 248, 343.
 Šinano-(gava) 315.
 Šinri 350.
 Šinung 234.
 Širane 314.
 Širaz 116, 120, 121, 128, 129.
 Širvan 156.
 Šišmarev 430.
 Šiva 373, 374, 413, 414.
 Šon 363.
 Špicberky 7, 194.
 Šu-hing 230.
 Šulak 154.

- Šumr 108.
 Šustr 117, 128.
 Šuša 158.
 Taal 455, 482.
 Tabarijeh 84.
 Tablas 484.
 Tábor 87.
 Tabriz 56, 124, 127, 130, 132, 154.
 Ta-cie-lu 251.
 sv. Fadeášův ostrov 8.
 Tadmor 75.
 Tadžikové 132, 163, 167, 174, 182.
 Tadž Mahal (Malah) 402.
 Tagalové 483, 485.
 Tachta Hasar 140.
 Taicong 217.
 Tai-cu 217.
 Tai-hokku 351.
 Tai-jüen 231, 251.
 Taiko-soma 332.
 Taikung-tau 237.
 Taipingové 233, 254.
 Tairan 350.
 Tai-van 254.
 Tajmyr 218.
 Tajmyrské jezero 218.
 Tajmyrský poloostrov 6, 7, 217, 218.
 " záliv 6, 218.
 Takau 352.
 Takla Makan 297, 298.
 Taku 280.
 Takumi 339.
 Talačér 414.
 Talauské ostrovy 474.
 Tali fu 434.
 Taman 4, 145, 156.
 Tambilanské ostrovy 473.
 Tambora 453, 475.
 Tamda 180.
 Tamian 462.
 Tamilové 369, 370, 424.
 Tamsui 351, 352.
 Tamulové 22, 369.
 Tandjong 472.
 Tandžur 416.
 Tanega 350.
 Tanette 474.
 Tang 295.
 Tangla 286, 433.
 Tanguti 284, 291.
 Tanna 380.
 Tannuola 15, 289.
 Tapanuli 462.
 Tapašan 247.
 Taprobane 421, 426.
 Tapti 363, 369, 410.
 Tara 218.
 Tarabangi 463.
 Tarabison 28, 42.
 Taraikai 226.
 Tarbagataj 160, 182, 289.
 Tarim 17, 282, 287, 297, 298, 431.
 Tarimská pánev 15, 289, 428, 431.
 Tarimsko 286.
 Tarsos 27, 47, 48, 49, 112.
 Tasičangong 396.
 Tasuesan 434.
 Tasikang 359.
 Taškent 164, 174, 176, 178, 180, 185, 288.
 Taškurgan 282.
 Tataři 22, 23, 148, 151, 193, 194.
 Tatarsko Veliké 163.
 Tatarský průliv (úžina) 10, 226.
 Tati 132, 150, 151.
 Tau-ho 230.
 Taurus 26, 27, 47.
 Tavda 2, 187.
 Tavidah 129.
 Tečenská oáza 166.
 Tedžen 176.
 Teebav 437.
 Tegrit 63.
 Teheran 24, 116, 120, 124, 125, 126, 130, 132.
 Teke 165, 176.
 Telak 462.
 Telav 152.
 Telek 51.
 Telingové 370.
 Telingsong 451.
 Telok-Betong 463.
 Telpos 4.
 Telugové 22.
 Telugu 370.
 Temirchansura 152.
 Temské pohoří 109.
 Tenaserim 437, 438, 447.
 Tenedos 113.
 Teng-čeu 236.
 Tengri-čan 160.
 Tengri-nor 18, 293, 431.
 Ter 156.
 Terek 6, 143, 145, 154, 160.
 Tereksko 147, 148.
 Terguiský ostrov 291.
 Teresa 451.
 Terim 107.
 Ternate 476.
 Terský tau 160.
 Ters-Akkan 181.
 Terst 6.
 Tetnuld 146.
 Thajové 435.
 Thales 29.
 Thanho 446.
 Thar 361, 388, 390, 399.
 Theofrastos 32.
 Thian-tau 234.
 Thuanan 443.
 Thomson 358, 432.
 Thunberg 319.
 Tiberia 88.
 Tiberias 84, 85.
 Tiberiatské jezero 72.
 Tibet 15, 19, 228, 281, 289, 362, 395, 430, 431.
 Tibetská vysočina 15.
 Tibeťané 22, 23, 250.
 Ticao 484.
 Tidore 476.
 Tidunové 472.
 Tien-ling 211.
 Tien-tsin 213, 231, 233, 234, 237, 280.
 Tiflis 5, 146, 151, 152, 156.
 Tiflisko 147.
 Tigris 16, 18, 22, 60, 69, 70, 71, 114, 120.
 Tigutso 358.
 Tikak 59.
 Tilah-kari 173.
 Tilos 45.
 Timkovský 430.
 Timor 18, 453, 455, 456, 475.
 Timorlautské souostroví 454, 478.
 Timur(lan) 76, 162, 170, 383.
 Tin-hai 442.
 Tippo-Saib 385, 414, 415.
 Tireh 112.
 Tiridat 56.
 Tiruvananthapuram 415.
 Tise-Pik 360.
 Tischendorf 110.
 Tista 295, 362, 394.
 Tjelatjap 466.
 Tjerimai 453.
 Tjikorai 453.
 Tjumen 197, 218.
 Toba 462.
 Tobol 2, 160, 181, 187, 197, 200.
 Tobolsk 7, 159, 187, 197, 200, 217, 218.
 Tobolsko 186, 217.
 Todové 370, 375.
 Tojama 343.
 Tokad 40, 42.
 Tokijská zátoka 338.
 Tokio 314, 315, 316, 322, 325, 329, 330, 334, 336, 337, 338, 342.

- Toku-Džalung 297.
 Tokugavové 333.
 Tokushima 344.
 Tokuz Bahan 283.
 Tol 9.
 Tom 200, 201, 218.
 Tomahu 454.
 Tomari 347, 350.
 Tomáš 376.
 Tomáše sv. kathedrála 412.
 Tomiňský záliv 475.
 Tomsk 7, 159, 197, 199, 201, 218.
 Tomsko 186, 217, 218.
 Tone-(gava) 315.
 Tongeanské ostrovy 475.
 Tong-king 229, 255, 431, 436, 443, 445, 446, 447.
 Tong-kingská zátoka 11, 229, 433.
 Tonle-sap 433, 442, 443, 445.
 Tonryu 315.
 Torbaly 112.
 Tourane 443.
 Tovarahové 110.
 Trangwulan 471.
 Trapezunt 14, 28, 42, 43, 52, 113.
 Travankore 415.
 Travankorské království 415.
 Trčinopoli 416.
 Trikonamalaj 422, 426.
 Tripah 462.
 Tripolis 73, 74, 113.
 Tristram 85.
 Trissul 357.
 Troas 33.
 Troemon 462.
 Troizkazavsk 205, 219.
 Troja 13, 33.
 Troll Josef 431.
 Troodos 50.
 Tryssia 32.
 Tsiamdo 297.
 Tsi-nan 233, 236, 280.
 Tsing-čeu 236.
 Tsingové 217.
 Tsin-ling-šan 230, 232, 285.
 Tsi-si-šan 232.
 Tsomo tel thong 358.
 Tsubu-soto 350.
 Tu-hi 262.
 Tuchťuv (Tušetův) chanát 301.
 Tuienkvang 446.
 Tukan-Besi 474.
 Tulavas 370.
 Tulusuvé 370.
 Tumen 302.
 Tung-čo 234.
 Tung-hai 11, 238.
 Tung-ho 232, 242.
 Tung kvan 230, 231.
 Tung-ting 247.
 Tunguska Dolní 187, 218.
 " Horní 218.
 " Střední 187, 218.
 Tunguzi 9, 22, 193, 195, 204, 216, 217, 218, 219, 220.
 Turajové 474.
 Turan 16, 20, 24, 116, 159, 160.
 Turanská nížina 14.
 Turci 25, 27, 29, 53, 54, 148, 150, 151.
 Turfan 298.
 Turgaj 160, 181.
 Turgajsko 164, 178, 180, 186.
 Turkestan 138, 159, 162, 164, 177, 178, 186, 254, 281.
 " východní 297.
 Turkesterská vysočina 118.
 Turkmeni 22, 27, 58, 60, 117, 140, 151, 167, 176, 185.
 Turuchansk 218.
 Tusu 130.
 Tušové 150.
 Tuz-Charmani 70.
 Tymovsk 226.
 Tyr Göl 26, 27.
 Tyros 51, 79, 80.
 Ťanšan 15, 160, 287, 288, 289, 297, 299, 431.
 Udajpur 399.
 Udong 445.
 Udžein 398, 399.
 Ufa 4.
 Ujfalvy 432.
 Ujjainové 382.
 Uljasutai 300, 301.
 Ulkarak 180.
 Ulug-bek 173.
 Uluk 15, 289.
 Ulu-tau 179.
 Umbala 401, 405.
 Ungu 162.
 Unie 227.
 Unkuilu 474.
 Ural 2, 3, 4, 7, 160, 179, 199.
 Uralsk 179.
 Uralsko 164, 178, 179, 186.
 Uraonové 370.
 Ur-ču 433.
 Urfa 61, 62, 69.
 Urga 196, 205, 291, 300, 301, 430.
 Urmija 120.
 Urmijské jezero 18, 56, 59, 118, 120, 132.
 Urumtsi 299.
 Urungu 17.
 Urup 349.
 Uržumka 199.
 Usboj 162.
 Usdum 86.
 Ushilančik 180.
 Uskudar 35.
 Ussuri 190, 199, 205, 206, 215.
 Ust-Anabarskaja 219.
 " Išimskaja 218.
 " Janskaja 219.
 " Kamenogorsk 182, 200.
 " Karijská 205.
 " Majska 203.
 " Olenkaja 218, 219.
 " Strelka 205.
 " Urt 160, 161, 164, 165.
 Ůsti Ruské 219.
 Ůsak 112.
 Ůšba 146.
 Ůyenský park 334, 339.
 Ůzbekové 163, 167, 174, 182.
 Vadi Cerka 86.
 Vadjo 474.
 Vahabité 101, 108, 109.
 Vahabitská říše 108.
 Vachan 168.
 Vai 478.
 Vaishnavové 373.
 Vajgač 4, 6, 7.
 Vakajama 343.
 Vali chan 298.
 Valichanov 185.
 Valmiki 377.
 Vanaon 418.
 Van 58.
 Vánoční souostroví 450.
 Vanské jezero 18, 56.
 Vardhamana Inatuputra 375.
 Vasco de Gama 384, 416, 428, 429.
 Vasiri 139.
 Vastenburg 470.
 Vathi 43, 44, 113.
 Vavřinec sv. ostrov 9, 225, 227.
 Vedové 22, 424.
 Vega 8.
 Vei-hai-vei 207, 237, 238.
 Vei-hsien 236.
 Vei-ho (Vei) 233, 237.
 Veito 259.
 Vensukov 185.
 Verchnij Udinsk 219.
 Verchojansk 6, 187, 219.
 Vercholensk 219.
 Věrnýj 180.

Viču 305.
 Vidalaja 404.
 Vikramaditja 382.
 Vilém III. 385.
 Viljuj 187, 202.
 Villa Nova de Goa 414.
 Vindhija 363.
 Vindhiské hory 363, 378.
 Visajasské ostrovy 484.
 Višnu 373, 374, 410, 414.
 Vitim 202.
 Vitimsk 203, 218.
 Vizagapatam 418.
 Vladikavkaz 5, 24, 152, 154.
 Vladivostok 10, 197, 199, 206, 207, 212, 214, 220.
 Vogelsang 248.
 Vogulové 193, 218.
 Volha 160, 199.
 Vred 97.
 Vu-čang 246, 280.
 Vu-kiang 232.
 Vularské jezero 358, 360.
 Vusung 280.
 Vutilové 136.
 Východní mys 1, 225, 240.
 Východoindické souostroví 18.

Wagner 229.

Wai 462.

Wajang 453.

Waleského prince mys 6, 8, 221.

Walker 357.
 Wallace 434, 455.
 Wänsan 308.
 Waralové 369.
 Warburg 349.
 Warren 93.
 Hastings 385.
 Weltewreden 468.
 Whigham H. J. 213.
 William 406.
 Williams 266, 368, 374.
 Wolkenhauer 64.
 Wood 430.
 Wrangel Ferd. 8, 188.
 Wranglův ostrov 187, 220, 227.

Xantos 46.

Xenofon 56.

Xuan-daj 443.

Younghusband 292, 295, 430, 431.

Yrgyb 40, 41.

Yuen 252.

Yama 371.

Zab Malý 59, 117.

„Velký 59, 63, 117.

Zabajkalská železnice 212.

Zabajkalsko 15, 17, 186, 205, 210, 217, 219, 220.

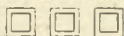
Zagrosské hory 62, 70.
 Zachariás 96.
 Zajsan-nor 160, 299.
 Zamboanga 484.
 Zarjavšan 168, 170.
 Zajmota 333.
 Zakaspická železnice 165, 176, 185.
 Zakaspicko 164, 186.
 Zakavkazsko 58, 147, 152.
 Zalmonské pohoří 86.
 Zaskar 285, 359.
 Zelandia 352.
 Zelená řeka 41, 42.
 Zemzem 104.
 Zenabia 75.
 Zende 127.
 Zerend 127.
 Ziegenbalg 376.
 Zin 110.
 Zitelmannová 412.
 Zlatá orda 23.
 Zlatoust 199.
 Zlatý roh 3, 14, 33.
 „Zlé rady“ hora 96.
 Zobaida 65.
 Zohar 107.
 Zoroaster 121, 162, 411, 412.

Želažský mys 6.

Žigansk 203, 218.

Žlutá řeka 17, 231.

Žluté moře 11, 237, 285.

Omyly tiskové.

Na str.	18. v řádce	15. zdola	čti	Molukky místo Moluky.
» »	18. v ř. 13. a 14	» »	»	Velké a Malé Sundské ostrovy.
» »	22. v řádce	20. shora	čti	Tunguzové místo Tungurové.
» »	22. »	23. zdola	»	Ostáci místo Ostjaci.
» »	22. »	26. »	»	Annamité místo Anamité.
» »	38. »	21. shora	»	Mesopotamie místo Mezopotamie.
» »	46. »	2. zdola	»	Denisly místo Denisty.
» »	62. »	10. »	»	Botta místo Bota.
» »	62. »	10. »	»	Ktesifon místo Klesifon.
» »	62. »	9. »	»	Ktesifontu místo Klesifonu
» »	68. »	11. »	»	umožni místo umožnit.
» »	71. »	10. shora	»	do Erbilu místo do Erkilu.
» »	88. »	3. zdola	»	Tiberiadě místo Tiberii.
» »	113. »	15. »	»	v Džidě místo Džedě.
» »	128. čti všude	Tabriz.		
» »	159. v řádce	2. shora	»	v mnohém místo v mnohem.
» »	160. »	18. »	»	Tarbagataj » Tarbataj.
» »	174. »	8. zdola	»	Orenburkem » Orenburskem.
» »	187. »	17. »	»	Wranglovu » Vranglovu.
» »	200. »	19. shora	»	Úst Kamenogorska m. Úst-Kamenogorské.
» »	206. »	5. »	»	Děžněva místo Děžneva.
» »	210. »	3 »	»	Ve směru řeky místo řek.
» »	211. »	4. zdola a j.	čti	Dálný místo Dálný.
» »	217. »	18. shora	čti	P. M. Krasnov místo P. N. Krasnov.
» »	219. »	2. zdola	»	Troizkazavsk místo Kroizkasakovsk.
» »	220. »	14. shora	»	Wranglův místo Kranglův.
» »	240. »	16. »	»	Sučeu místo Sueču.
» »	268. »	17. »	»	obět místo obě.
» »	285. »	18. zdola	»	do Assamu místo Annamu.
» »	286. »	7. »	»	Lan-tsan-kiang místo Lan-tsau-kiang.
» »	288. »	16. shora	»	minci místo mincích.
» »	288. »	19. zdola	»	Taškentu místo Taškendu.
» »	293. »	2. shora	»	Divoká ovce skalni.
» »	295. »	2., 6. a 18.	a j. čti	Sikkim místo Sikkim.
» »	295. »	23. zdola	čti	města místo město.
» »	340. »	4. »	»	Jokohamy místo Jokahamy.
» »	342. »	2. »	»	Hiogo místo Hiopo.
» »	350. »	6. shora	»	Ošimu místo Ošinu.
» »	352. »	16. »	»	Fukianské místo Fukijamské.
» »	360. »	5. zdola	»	Pandžab místo Pendžab.
» »	361. »	10 »	»	U Allahabadu místo U Alahabadu.
» »	369. »	8. »	»	Čota-nagpurské místo Čota-nagpurké.
» »	378. »	19. »	»	Muršidabad místo Muršidabaad.
» »	384. »	11. shora	»	Akbarův místo Akbasův.
» »	384. »	15. zdola	»	vybavily místo vybavili.
» »	384. »	10. »	»	u Panipatu místo Palipatu.
» »	410. »	22. »	»	Konkanské místo Kokanské.
» »	417. »	6. »	»	Masulipatamu místo Masulipatnamu.
» »	424. »	9. shora	»	Cingalci místo Cingali.
» »	434. »	20. zdola	»	Bang-kokem místo Bank-kokem.
» »	437. »	16. shora	»	Lushaj místo Luskaj.
» »	439. »	20. a 26. shora	čti	Chulalongkorn místo Chulalonghorn.
» »	454. »	8. shora	čti	Buru místo Baru.